

N^o I.

Pekka Mervola

Sidningar

Kirja,

Utgifne

kirjavampi,

Af et Sällskap

i Åbo.

Den 15 Januarii

sanomalehti

1771.

Sär öfverlämnas Allmänhet
 fet af de Tidningar, som
 Staden lofwat utgifwa
 och beskaffenheten af desse blad,
 fdrene kungjort. Vi wäge at
 som i sitt slag är hos oss det första.
 det med ymest emottagit, så skole
 mintras at sda göra vårt
 mera roande och gagnande. Genom
 lting af ånaren, skole wi beslita
 fet våra trånga gränser nu i
 altid låmpa oss efter flere Läsares
 ssa Allmänhetens öndome skole
 lyda. Som wi i synnerhet skr
 Landsmån, så wänste wi förnämligast
 tråde och benägenhet; deras
 agn och ro är

Ulkoasukierre
 man i denna.
 Wår affikt
 ja suomalaisten
 göra et försök,
 Blifwer
 sanomalehtien
 ulkoasu
 Den uply-
 wi med nöje
1771-1994

Pekka Mervola

KIRJA, KIRJAVAMPI, SANOMALEHTI

BIBLIOTHECA HISTORICA 1

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN COMMUNICATION 1

Pekka Mervola

Kirja, kirjavampi, sanomalehti

Ulkoasukierre ja suomalaisten sanomalehtien ulkoasu
1771–1994

Suomen Historiallinen Seura ■ Helsinki

Jyväskylän yliopisto ■ Jyväskylä

Bibliotheca Historica

Kansi: Heikki Kalliomaa

Jyväskylä Studies in Communication

Toimittaja: Raimo Salokangas, professori

Viestintätieteiden laitos

Jyväskylän yliopisto

Kansi: Jorma Luotio

Tutkimus on otettu julkaistavaksi Suomen Historiallisen Seuran sarjassa *Bibliotheca Historica* ja Jyväskylän yliopiston sarjassa *Jyväskylä Studies in Communication* Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan 31.1.1995 antaman painatusluvan perusteella.

© Pekka Mervola ja Jyväskylän yliopisto

Bibliotheca Historica

ISSN 1238-3503

ISBN 951-710-013-2

Jyväskylä Studies in Communication

ISSN 1238-2183

ISBN 951-34-0521-4

Verkkojulkaisu:

URN:ISBN:978-951-39-8858-6

ISBN 978-951-39-8858-6 (PDF)

ISSN 1238-2183

Jyväskylän yliopisto, 2022

Aineisto sähköisessä muodossa

Painatus Vammalan Kirjapaino Oy

Vammala 1995

■ Alkusanat

1980-luvun lopulla ilmestynyt Suomen lehdistön historia -sarja kertoo laajasti suomalaisen sanomalehdistön menneisyydestä. Ulkoasuakin siinä sivutaan, mutta vain sen verran, että alasta kiinnostuneelle syntyy tarve tietää enemmän. Minulle kävi näin. Historian sekä journalistiikan opiskelijana ja käytännön lehtityötä tehneenä ryhdyin tutkimaan sanomalehtien ulkoasun muuttumista. 1991 sain aiheesta valmiiksi Suomen historian pro gradu -työni ja 1993 journalistiikan lisensiaatintyöni. Tämän kirjan – väitöskirjan – käsikirjoitus valmistui joulukuussa 1994.

Tutkimuksen eri vaiheissa olen saanut apua monilta henkilöiltä. Ensimmäisistä kirjallisista versioista (pro gradu -työstä) lähtien apua ovat antaneet journalistiikan professori Raimo Salokangas, journalistiikan vt. professori ja sittemmin Keskisuomalaisen varapäätoimittaja Touko Perko, ulkoasutoimittaja Carl Henning Helsingin Sanomista ja toimittaja Jouko Heikkinen Keskisuomalaisesta. Jouko Heikkinen, Raimo Salokangas ja Ulla Ekman-Salokangas ovat jyvaskyläläisinä olleet usein keskustelukumppaneinani tutkimuskysymyksissä. Pro gradu -työtäni ohjannut Suomen historian professori Mauno Jokipii antoi jatkoa varten hyödyllisiä neuvoja. Lisensiaatintyöni tarkastajat – professori Jukka Pellinen ja professori Raimo Salokangas – kiinnittivät huomiota työni vahvuuksiin ja heikkouksiin. Sittemmin olen pyrkinyt poistamaan heikkoudet.

Kirjoitustyön loppuvaiheessa tekstin tai osia siitä ovat lukeneet graafikko Peter Bange Aamulehdestä, ulkoasuosaston päällikkö Terhi Hlavatý Turun Sanomista, graafinen suunnittelija Yrjö Klippi, osastopäällikkö Pentti Oslamo Alprintistä, varapäätoimittaja Risto Pynnönen Keskisuomalaisesta, toimitussihteeri Ulf Stambej Hufvudstadsbladetista, toimitusjohtaja Risto Uosukainen kustannusosakeyhtiö Demarista ja filosofian lisensiaatti Jyrki Vesikansa.

Kiitän kaikkia edellämainittuja henkilöitä avusta ja neuvoista.

Tutkimustyötäni ovat eri vaiheissa taloudellisesti tukeneet Jyvaskylän yliopisto, Suomen Kulttuurirahasto (Sanomalehtien Liiton rahastosta), Alfred Kordelinin säätiö, Uuden Suomettaren säätiö ja Keskisuomalainen. Kirjan julkaisua on tukenut Sanomalehtien Liitto. Kiitos.

Jyväskylässä 28. tammikuuta 1995

Pekka Mervola

■ Sisällys

JOHDANTO	11
Aikaisempi tutkimus	12
Tehtävä ja peruskäsitteet	14
Tutkimusmenetelmä	16
Tutkimusaineisto ja lähteet	22
Mittayksiköt ulkoasuelementeissä ja sisältömittauksissa	31
KIRJATYPOGRAFIAN AIKA	
Åbo Tidningarista 1850-luvulle	35
Uutta sanomaa lainakostyymissa	35
Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo –	
Ruotsin mallin mukainen sanomakirja	36
Lehtiä tuli ja meni mutta yksi säilyi – pieni koko	42
Sanomia kirjan muodossa	48
Otsikottomista jutuista miinuksiin ja palstaotsikoihin	48
Frakturalla kansalle, lukeneille vähän antiikvullakin	55
Palstan taittamisesta kohti sivun taittamista	57
Uudistajat – Helsingfors Tidningar ja Helsingfors Morgonblad	62
»Kokonaan toisessa ulkomuodossa», vaati J.V. Snellman	66
Sanomalehtien ensimmäinen kuvakausi	70
Lehteä tehtiin kirjan maailmassa	77
Omistajina kirjallisuusihmiset	77
Toimittajina yliopistomiehet, opettajat ja kirjailijat	79
Painajina arvostetut kirjanpainajat	84
Lukijoina oppineet	88
Yhteenvedo: Esikuvana kirja	93
KORSETIN AIKA	
1850-luvulta 1910-luvulle	95
Tilantarve kasvattaa sivukokoa – kirjatypografiasta	
korsetin aikaan	97
Kirja, sanomakirja, aikakauslehti ja sanomalehti	103
Pienestä sanomakirjasta lakanalehdeksi	105
Hitaan kehityksen jakso	106
Kiihkeä kasvu johti lakanalehtiin 1890-luvulla	111
Lisää ilmestymiskertoja ja sitten lisää sivukokoa	121
Uusi elementti – ilmoitukset	125
Ilmoituksia tekstin jälkeen	125
Rahalla etusivulle	130
Ulkoisen paine yhdenmukaistaa palstaleveydet	134

Paluu takaisin pienempään sivukokoon	136
Vanhan tien päässä – lisänumeroita tilapulaan	136
Rotaatiopainokoneet ratkaisuksi	138
Pienemmät sivut ja paksumpi lehti vakiintuvat	141
Sanomalehtien taitto ja typografia korsetin aikana	147
Juoksutaittoa palstalinjojen välissä	147
Perinteisestä fraktuurasta kiistelyyn antiikvakirjaimien	152
Miinuksista yksipalstaisiin otsikoihin	158
Kuvituksen esiinmarssi	163
Ensimmäinen maailmansota murtaa palstarajan ja tuo uutisotsikot	171
Uusi työnjohtajaporras – toimitussihteeri	180
Uudistajalehti Helsingfors Dagblad ja Hufvudstadsbladetin lehti uudistus	183
Yhteenvedo: Palstalinjojen puristuksessa	186
PARAATISIVUJEN AIKA	
1910- ja 1920-lukujen vaihteesta 1950-luvun loppuun	189
Pääuutissivujen synty 1910- ja 1920-luvulla	189
Dagens Tidning toi uutiset etusivulle	189
Uutiset sivut ja sisäpääuutissivut yleistyvät 1910- ja 1920-lukujen vaihteessa	194
Paraatisivujen synty	207
Tehokkaammilla koneilla lisää sivuja	209
Poliittisesta lehdistöstä uutisjournalismiin	221
Toimitussihteeri työnjohtajasta etusivuntekijäksi	226
Kahden kerroksen taittoa	234
Näyttävät paraati- ja pääkirjoitussivut	235
Täyttämällä täytetyt muut sivut	248
Sanomalehtien ristiriitainen tilanne: suuria sotaotsikoita ja paperinsäännöstelyä	249
Niukkuuden ajan perintö: tasariviotsikot	257
Kahdeksannella palstalla lisää rahaa	261
Kuville pysyvästi sija lehdissä 1950-luvulla	265
Yhteenvedo: Kahtia jakautunut sanomalehti	270
LOHKOJEN AIKA	
1970-luvun alusta alkaen	273
Muutoksen vuosikymmen – 1960-luku	273
Lohkot täyttävät sivut	280
Lohkotaittoon siirtymisen syyt	284
Jälleen lisää sivuja	286
Taittovastuu hajaantuu entistä useammille toimittajille	290
Ulkoasusta tulee journalismin osa	294
Valoladonnan kiertovaikutus	298
Lehtien ulkoasun ja rakenteen uusiutuminen lohkojen aikana	299

Rajojen etsimisen 1970-luku: värejä ja tehosteita	299
Energiakriisi kaventaa palstaleveyttä	304
Ilmoittajien vallasta mainosten sijoitteluun	307
Uutisgrafiikasta tulee uusi kerrontatapa	311
Menneisyys toistaa itseään: jälleen A- ja B-numeroita sekä suuria selittäviä otsikoita	315
Ensimmäiset värilliset sanomalehdet 1990-luvulla	320
Lehti uudistuksilla lisää elinikää	325
Kakkoslehdet siirtyvät tabloidiin	325
Suomen Sosialidemokraatin neljä uudistusta	331
Uuden Suomen vuosisadan lehti uudistus: lehti uudestaan lähtökuoppiin	340
Yhteenvedo: Palasista kokonaisuus	350
ULKOASUKIERRE JA SANOMALEHTIEN ULKOASU	353
KIRJA, KIRJAVAMPI, SANOMALEHTI	363
LÄHTEET	369
LIITTEET	379

■ Johdanto

»Sanomalehdet ovat olevaisen ajan tulkki»

*Fredrik Polén,
Suometar 28.12.1855*

Suomen ensimmäinen kirja ilmestyi vuonna 1642. 129 vuotta myöhemmin (1771) Turussa kuivui ensimmäisen suomalaisen »sanomalehden», *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbon* painomuste. *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo* oli ulkoasultaan samanlainen kuin kirja. Sittenmin kirjan ja sanomalehden tiet ovat erkaantuneet. Siitä ja paljon muustakin kerrotaan tässä kirjassa.

Sanomalehdestä on runsaan kahdensadan viime vuoden aikana tullut hiljalleen lähes jokaisen suomalaisen päivittäinen »ystävä». Lehti tulee lukijoille joka aamu näennäisesti samanlaisena, mutta silti se on vuosien saatossa muuttunut selvästi. Muutoksen huomaa heti, jos ottaa käteensä vaikkapa vain parinkymmenen vuoden takaisen lehden. Viime vuosisadan lehti on jo vieraan näköinen tämän päivän lukijalle. Kun aika on muuttunut, lehtikin on muuttunut, voisi edellä olevaa Fredrik Polénin ajatusta tulkita edelleen.

Suomalaisten sanomalehtien ulkoasu on tässä tutkimuksessa jaettu neljään aikakauteen: kirjatypografian aikaan, korsetin aikaan, paraatisivujen aikaan ja lohkojen aikaan. Tämä aikajaotus on ensimmäinen laatuun ja soveltuneeseen myös muunkin kuin suomalaisen sanomalehdistön ulkoasuun. Vain ulkoasukausien vaihtumisajat vaihtelevat eri maissa.

Toinen uusi tulos on ulkoasukausien muuttumista selittävä ulkoasukierre-malli. Ulkoasukierteen mukaan sanomalehtien suurten muutosten takana on aina ollut sisällön määrän lisääntymisen aiheuttama tarve muuttaa lehteä. Sanomalehtien ulkoasu on muuttunut siinä vaiheessa, kun entinen tapa sijoitella aineistoa ei ole enää tyydyttänyt lukijoita eikä lehdentekijöitä. Sanomalehtien ulkoasu on siis ollut hyvin funktionaalinen: viestinnällinen tarve on ratkaissut muodon.

Ulkoasukierre ja ulkoasukaudet on työssä todennettu laajalla numeerisella aineistolla. Sanomalehtien ulkoasua on yleensäkin selvitetty laajojen otantojen avulla. Näin on saatu esille sanomalehtien ulkoasun muuttumisen syviä pohjavirtoja. Niitä ei pelkästään lehtiä selaillemalla huomaisi. Nämä sanomalehdistön perustavaa laatua olevat muutokset kun eivät tahdu yhdessä lehden numerossa tai edes yhdessä vuosikerrassa.

Ensimmäisenä laajana sanomalehtien ulkoasuhistorian tutkimuksena on tässä työssä myös kehitetty tutkimusmenetelmiä. Menetelmäkehitys-

tä on käsitelty laajemmin alaluvuissa *Tutkimusmenetelmä ja Mittayksiköt ulkoasuelementeissä ja sisältömittauksissa*. Sanomalehtien ulkoasua on lähestytty mahdollisimman laajalla näkökulmalla. Tutkimuksessa on pyritty historiantutkimuksen tapaan huomiomaan kaikki mahdolliset ulkoasuun vaikuttaneet seikat. Painopiste on kuitenkin yhteiskunnallisviestinnällisissä seikoissa. Sanomalehden ulkoasu on tutkimuksessa nähty osana sanomalehden viestinnällistä roolia: sanomalehti viestii koko olemuksellaan.

Aikaisempi tutkimus

Tässä tutkimuksessa selvitetään suomalaisten sanomalehtien ulkoasun muuttumista 1700-luvulta 1990-luvulle. Tutkimus on jatkoa vuonna 1991 valmistuneelle pro gradu -työlleni ja 1993 tarkastetulle lisensiaatintyölleni. Suomalaisten sanomalehtien ulkoasun muuttumisesta ei aiemmin ollut tehty erillistutkimusta. Aivan tutkimaton alue ulkoasuhistoria ei silti ole.

Sanomalehtitutkimus on ollut hyvin suosittua, ja sanomalehtiä ovat tutkineet monen alan ihmiset historioitsijoista tiedotusoppineisiin. Niinpä useat tutkijat ja monet tutkimukset ovat sivunneet sanomalehtien ulkoasua. Sanomalehtien ulkoasua on käsitelty *Suomen lehdistön historia* -sarjassa ja sen valmisteluvaiheen julkaisuissa (Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisut). Myös lukuisissa sanomalehdistöä ja kirjapainoalaa käsittelevissä kirjoissa ja historioissa on lyhyitä mainintoja ulkoasuasioista. Suomen lehdistön historian – sanomalehtihistorian perusteoksen – yhtenä tehtävänä oli selvittää sanomalehtien ulkoasua. Ulkoasua ei kuitenkaan suurteoksessa käsitellä tyhjentävästi. Sarjan luonnekaan ei suosi pitkän aikavälin rakenteellista ulkoasututkimusta, sillä yhden kirjoittajan osuus on teoksessa lyhyt. Yksi henkilö kirjoittaa lyhyimmillään vain 10 vuoden ajanjakson. Kirjoittajat kyllä ovat omissa jaksossaan kuvanneet lehtien ulkoasua, mutta kokonaisuuden hahmottaminen on jäänyt vähemmälle. Toisaalta täytyy muistaa, että Suomen lehdistön historia on perusteos ja sen yksi tehtävä on avata jatkotutkimuksille mahdollisuuksia. Tämä tutkimus onkin historiasarjan satoa. Ilman perusteosta erillistutkimuksen tekeminen olisi ollut liian raskasta: tutkija olisi joutunut ensiksi selvittämään yleistä lehtihistoriaa ja vasta sitten hän olisi päässyt kiinni varsinaiseen tutkimusaiheeseen.

Historiasarjan kirjoittajiin kuuluneet Päiviö Tommila ja Lars Landgren käsittelevät ulkoasua myös Suomen lehdistön historia -projektin julkaisussa *Kuva ja ulkoasu*. Kirjoittajat puuttuvat artikkeleissaan pääasiassa taiton muuttumiseen ja formaatin kasvuun. Samassa sarjassa on julkaistu Seppo Degermanin tutkimus *Turun ja Porin sanomalehtien sekä Helsingin Sanomien kuvituksesta ennen vuotta 1915*. Sanomalehtien ulkoasuun, koon kasvamiseen, liittyvät myös sarjassa julkaistut Ulla Ekman-Salokankaan formaattimittaukset. Nämä ja muutkin historiasar-

jan esijulkaisut ovat olleet tämän tekijälle hyvänä apuna.

Tampereen ja Helsingin yliopistojen tiedotusoppineet ovat tutkineet sanomalehden ulkoasun erityispiirteitä, mutta historiallista näkökulmaa ei ole nostettu esiin. Vähissä tutkimuksissa on käsitelty muun muassa kuvajournalismia ja taittotyylien miellyttävyyttä. Vain yhdessä työssä – Eero Pulkkinen pro gradu -työssä *Etusivu Uusiks'* – on historiallista aikaperspektiiviä. Ulkoasusta opinnäytteen tehnyt Vesa Kallionpää onkin saanut aiheen todeta, että taitto ja ulkoasukysymykset yleensäkin ovat suomalaisen tiedotustutkimuksen »musta aukko» (historiantutkija sanoisi, että valkea läikkä), josta ei ole tarjolla tutkimustietoa¹.

Muualla maailmassakaan sanomalehtien ulkoasun muuttumista ei ole juuri tutkittu. Sanomalehtien ulkoasuhistoriasta on olemassa yksi perusteellinen erikoisteos. Allen Huttin 1973 julkaisema *The Changing Newspaper* esittää historiallisen läpileikkauksen englantilaisen ja amerikkalaisen sanomalehdistön ulkoasuun. Hutt kertoo perusteellisesti typografisista suuntauksista vuodesta 1622 vuoteen 1972. Englantilaisten sanomalehtien ulkoasun kehittymistä on käsitellyt myös Stanley Morison vuonna 1932 julkaistussa englantilaisen sanomalehdistön historiassa *The English Newspaper*. Morisonin historiassa ulkoasulla on selvästi keskeisempi rooli kuin yleensä sanomalehtihistorioissa. Morison on kirjoittanut myös tutkielman sanomalehden syntyhistoriasta. *The Origins of Newspaper* (1954) sisältää runsaasti tietoa myös varhaisten lehtien ulkoasusta (vuoteen 1702 saakka). Journalismin historioista kannattaa mainita Frank Luther Mottin *American Journalism* (1962), jossa on melko runsaasti ulkoasukysymyksiin liittyviä huomioita.

Yliopistollista tutkimusta sanomalehtien ulkoasun kehityksestä on erittäin vähän. Kevin G. Barnhurst ja John C. Nerone ovat tutkineet (1991) yhdysvaltalaisen sanomalehtien etusivujen kehitystä (*Design Trends in U.S. Front Pages 1885–1985*). Heidän työnsä suurin puute on keskittyminen vain etusivuihin. Niinpä tulokset ovat melko suppeita, vaikka ne ovatkin olleet joissakin tapauksissa mielenkiintoista vertailuaineistoa. Sen lisäksi Yhdysvalloissa on tehty erillistutkimuksia, joissa on käsitelty joitakin ulkoasun erityiskysymyksiä. Esimerkkinä kannattaa mainita George Everettin tutkimus (1976) painotekniikan ja monipalstaisten otsikoiden yhteydestä (*Printing Technology as a Barrier to Multi-Column Headlines 1850–1895*).

Varsinaisten tutkimusten lisäksi sanomalehtien ulkoasukehitystä käsitellään ulkoasuoppaissa. Laajimmin historiallinen näkökulma tulee esille Grant Millnor Hyden (1922 ja 1925) ja John E. Allenin (1936) ulkoasuoppaissa. Kotimaisesta opaskirjallisuudesta mainitsemisen arvoinen on Akseli Routavaaran *Minusta tulee toimittaja* (1944 ja 1951). Ulkoasuoppaiden historiallinen osuus perustuu yleensä kirjoittajan keräämään yleistietouteen ja muistitietoon.

.....

¹ Kallionpää 1990, 7–9.

Tehtävä ja peruskäsitteet

Tässä tutkimuksessa on tarkoitus selvittää, miten ja miksi suomalaisten sanomalehtien ulkoasu on muuttunut. Kysymys on kaksiosainen ja molemmilla osilla on yhtä suuri paino.

Tutkimus alkaa vuodesta 1771, jolloin *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo* alkoi ilmestyä Turussa. Tutkimusjakso ylittää 1990-luvulle, tarkalleen ottaen vuoteen 1994. 223 vuoden ajanjaksolla työhön on saatu mukaan koko suomalaisen sanomalehdistön kehityskaari sekä koko suomalainen kirjapaino- ja toimitustekniikan kehityskulku. Kirjapainotekniikkaa kun on pidetty yhtenä tärkeimmistä ulkoasuun vaikuttavista tekijöistä².

Pitkä aikaväli palvelee tutkimukseni tavoitteita. Kuten muutama riviä sitten totesin, työllä on kaksi tavoitetta: suomalaisten sanomalehtien ulkoasun muutosten hahmottaminen ja ulkoasuun vaikuttaneiden eri tekijöiden selvittäminen. Tämä tutkimus ponnistaa pitkälti aikaisemmista tutkimuksista, mutta kaikki niissä esitetyt tulokset ovat tässä työssä joutuneet uudelleen arvioitaviksi. Silti tämän kirjan yksi päätuloksista eli suomalaisen sanomalehdistön ulkoasukausicus perustuu jo aikaisemmin esittämäni ajakaotukseen. Tässä kirjassa kausicuksen perusteluja on tukevoitettu, mutta haastavimmaksi tavoitteeksi on noussut ulkoasumuutosten syiden selvittäminen.

Tutkimuksen tavoitteeseen on pyritty kolmen tutkimusvaiheen kautta. Ensiksi on selvitetty, millaisia sanomalehdet ovat olleet. Sen jälkeen 223 vuoden ajanjakso on jaettu ulkoasukaucisiin. Kolmannessa vaiheessa on haettu syitä ulkoasumuutoksiin. Jo liseniaatintyössäni kävin nämä kaikki kolme vaihetta lävitse, mutta nyt samat vaiheet on toistettu uudella liisäaineistolla.

Sanomalehtien ulkoasun muutoksiin olen hakenut syitä kahdelta eri suunnalta. Ensiksi olen selvittänyt tutkitun sanomalehden mahdollisuudet. Mahdollisuuksien selvittäminen on tärkeää, sillä lehden ulkoasu on riippuvainen monista tekijöistä. Lehden ulkoasu ei siis ole vain tekijöiden innostuksesta kiinni vaan siihen vaikuttavat muun muassa painotekniikka, resurssit ja lehden taloudellinen tila³. Toinen ulkoasuun vaikuttava tekijä on ympäristö. Lehtea on pidetty aikansa tuotteena, joka heijastelee ympäristööän⁴. Varsinkin sodat ovat aina vaikuttaneet lehtien ulkoasuun. Lukiijat ovat janonneet sota uutisia ja lehdentekijät ovat pyrkineet tarjoamaan niitä mahdollisimman runsaasti ja houkuttelevasti.⁵ *Kuviossa 1* on esitet-

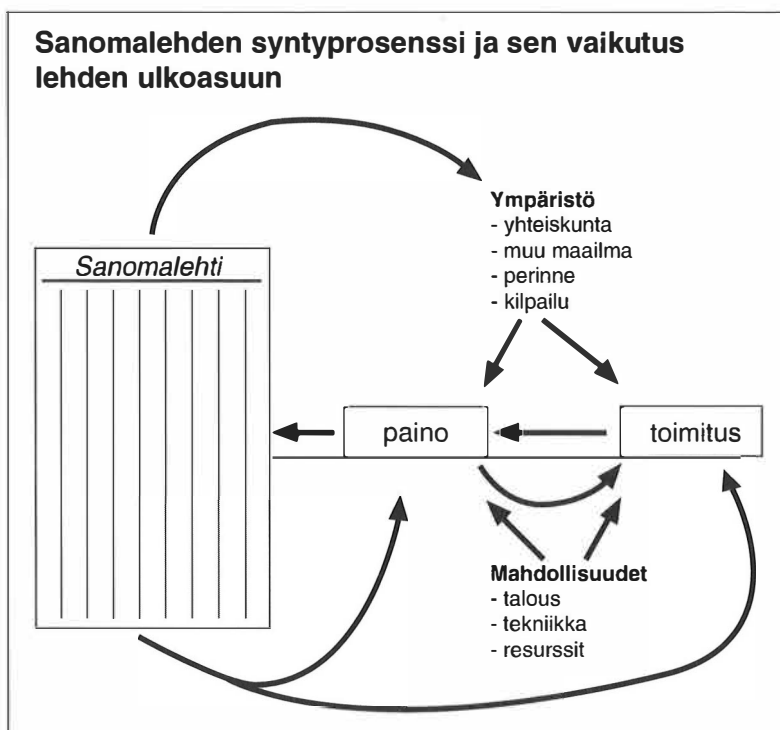
.....
2 Esimerkiksi: Hyde 1922 (alkuteos 1915, muuttamaton uusintapainos), 154 ja 242–243; Hyde 1925, 189 ja 283; Shuman 1926 (alkuteos 1903, muuttamaton uusintapainos), 9–13; Allen 1936, 29–31; Westley 1953, 266; Evans 1973, 3 ja 23; Hutt 1973, 43–46 ja 61–64; Kahma 1979, 60; Landgren 1984, 11 ja 16; Moen 1984, 6–13; Rehe 1985, 13; Tommila 1984, 3; Turnbull – Baird 1968, 9.

3 Esimerkiksi: Evans 1982, 3.

4 Esimerkiksi: Mavity 1930, 226; Allen 1936, 12; Westley 1953, 266; Hutt 1967, 36–38 ja 276; Garcia 1981, 22–23; Evans 1982, 1, 23 ja 103; Rehe 1985, 9; Ojala 1988, 5–6; Kallionpää 1990, 85–86.

5 Westley 1953, 266; Hutt 1967, 36–38; Hutt 1973, 58, 88 ja 130; Evans 1982, 23.

Kuvio 1. Sanomalehtien ulkoasumuutoksiin on haettu syitä itse lehden-tekoprosessista ja sen lisäksi myös ympäröivästä maailmasta. Molempiin, sisäisiin ja ulkoi- siin, syihin on pyritty kiinnittämään yhtä runsaasti huomiota. (Katso lehden-tekopro- sessista myös Thomsen 1972, 573)

ty pelkistetyssä muodossa ympäristön, mahdollisuuksien ja lehden tuotantoprosessin vaikutus lehden ulkoasuun. Kuvio on myös tutkimuksen lähtökohta. Kuvion lähtöpiste taas on toimitus. Toimitus tekee valintoja, jotka vaikuttavat painon työskentelyyn. Toisaalta paino vaikuttaa toimituksen valintoihin. Tuloksena syntyy jonkin näköinen sanomalehti. Toimitukseen ja painoon vaikuttavat ympäristö (lukijat, lait, perinne, ulkomaiset esikuvat) ja muut mahdollisuudet (painotekniikka, lehden resurssit jne.). Näiden vaikutteiden alaisena toimitus ja paino jatkuvasti työskentelevät. Toisaalta lehti ja sen menestys vaikuttavat toimituksen mahdollisuuksiin ja toisaalta lehti vaikuttaa myös ympäristöönsä. Näin syntyy verkko, jossa kaikki saattaa vaikuttaa kaikkeen. Tätä verkkoa tutkin.

Käytän työssä paljon ulkoasu- ja kirjapainotermejä. Termien merkitys on selostettu työn takana olevassa lyhyessä sanasto-osassa (liite 21.), mutta tutkimuksen rajaukseen vaikuttavat peruskäsitteet käyn lävitse jo tässä.

Ulkoasu tarkoittaa tässä työssä sanomalehden ilmiä (layout) ja yleistä sisällön järjestelyä.⁶ Ilmiä puolestaan on lehden ulkoinen olemus eli se, mitä lukija näkee katsoessaan lehteä. Se siis sisältää taiton, tekstitypografian, kuvat ja värit. Lisäksi lehden ulkoasuun vaikuttavat sivumäärä, formaatti ja paperin laatu.⁷ Formaattilla tarkoitetaan tässä työs-

.....

6 Okkonen 1986, s 75.

7 Albertoni 1959, 5; Ojala 1988, 5.

sä sanomalehden painetun pinnan kokoa. Painettu pinta on aina hieman pienempi kuin sivun koko, sillä sivulle jätetään yleensä painamattomat marginaalit. Paperin laatua en tässä työssä huomioi, koska vanhojen lehtien paperin laatua on vaikea ilman erikoismenetelmiä todentaa. Osa artistoiduista lehdistä on huonossa kunnossa. Ne ovat kellastuneita, repaleisia ja kosteuden kovettamia. Olen käyttänyt työssä myös lehtien mikrofilmattuja numeroita. Mikrofilmiltä paperilaadun arviointi on mahdollonta.

Taitto⁸ on julkaistavan aineiston sijoittelua painopinnalle, esimerkiksi sanomalehden sivulle. Tekstitypografialla tarkoitan kirjasinlajia, jolla sanat on painettu paperille. Lisäksi tekstitypografiaan kuuluvat myös linjat, palstat ja otsikot. Laajempi termi typografia sisältää kaiken, mitä painetulla sivulla on. Typografiaan kuuluu siis tekstitypografian lisäksi myös sivun koko (formaatti) ja kuvitus.⁹ Käytän työssä molempia termejä ja niiden merkitysero on syytä muistaa.

Tutkimusmenetelmä

Sanomalehtien ulkoasun muuttumista voi tutkia yksinkertaisimmin selaamalla lehtien numeroita ja havainnoimalla muutoksia. Näin voi helposti löytää esimerkiksi ajankohdan, jolloin lehti on vaihtanut kirjainlajiaan. Selaamalla ei kuitenkaan pysty havaitsemaan hitaita muutosprosesseja, jotka kestävät ehkä useita vuosikymmeniäkin. Koska nämä hitaat muutosprosessit ovat kiinnostavia, niiden selvittämiseen täytyy käyttää muita keinoja.

Hitaiden muutosten selvittämiseen olen käyttänyt viiden vuoden välein toistuvaa tasaväliotantaa. Ennen vuotta 1860 ilmestyneissä tai 1900-luvulla ilmestyneissä lehdissä otantamenetelmänä on ollut kalendaarinen tasaväliotanta. Kalendaarisessa mukaan tulee aina 12 numeroa eri kuu-kausilta ja eri viikonpäiviltä.

Vuosina 1865–1895 ilmestyneissä lehdissä olen käyttänyt suppeampaa otantatapaa. Otantajaksona on ollut tammikuun viimeinen täysi viikko. Otantaan kuuluu siis periaatteessa enintään seitsemän lehden numeroa mutta käytännössä otanta sisältää pienimmillään vain yhden ilmestyneen numeron. Kalendaarisen otannan tulokset ovat periaatteessa tarkempia kuin viikko-otannan. Tarkkuusero ei ole ongelma tässä tutkimuksessa, sillä vuosina 1865–1895 lehdissä tapahtui vain vähän muutoksia. Lehtien

.....
8 Taitto on alunperin tarkoittanut yhdeksi pitkäksi palstaksi laotun tekstin murtamista (= taittamista) kirjan tai sanomalehden sivulle niin, että palsta on sivun korkuinen. Yksipalstaisessa kirjassa metallikirjasimista koostuva tekstilaalelma murrettiin, kun sivu oli täynnä. Monipalstaisissa sanomalehdissä laalelma jouduttiin taittamaan yhtä monta kertaa sivulla kuin sillä oli palstoja. Taittamisen tarkoitus oli siis alunperin tehdä sivuista yhtä pitkiä. (Jalava 1879, 27; Helme 1908, 15; Syväne 1915, 162–164; Hendell – Vuorio 1942, 102–171; Henning 1988a, 51.)

9 Albertoni 1959, 5–6; Campbell 1986, 175 ja 177; Bohman – Hallberg 1988, 82; Henning 1988a, 51–52; Ojala 1988, 5; Pellinen 1988, 9.

Kuvio 2. Otsikoiden leveyksissä tutkimuksen otanta vaikuttaa luotettavalta. Sen tulokset ovat vuoteen 1895 saakka yhteneviä laajemman vertailevan otannan kanssa. Vuosilta 1900–1917 tehtyjen otantojen toisto antoi tulokseksi, että otanta on hyvin toistettavissa. Otannot on tehty Jyväskylässä ilmestyneestä Suomalaisesta.

ulkoasumuutokset olivat luonteeltaan pääosin sellaisia, että ne tulevat hyvin ilmi selaamisen menetelmällä.

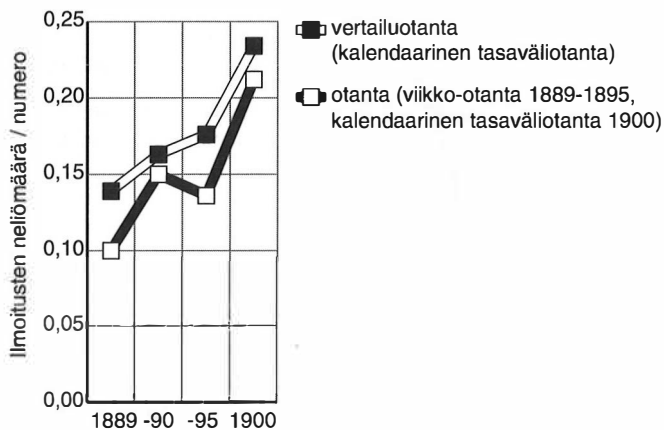
Otantamittausten tulosten luotettavuutta tukee myös tekemäni vertailuotanta. Vertailuotannassa mittasin Jyväskylässä ilmestyneen Suomalaisen (1889–1917) 1800-luvun otannot kalendaarisella tasaväliotannalla, jotta vuosisadan vaihteeseen käytetyn »harvemman» viikko-otannan mahdollinen epäluotettavuus tulisi ilmi¹⁰. Kuvio 2 osoittaa, että vain viikon numeroihin perustuva otanta antaa lähes samanlaisen tuloksen kuin kalendaarinen tasaväliotanta¹¹. Vertailuotanta on vuodesta 1900 aina Suomalaisen loppumiseen eli vuoteen 1917 saakka mitattu samalla kalendaarisella tasaväliotannalla kuin varsinaisissa otannoissa. Näin vertailuotannalla on haluttu testata otantojen toistettavuutta. Toistettavuus osoitautui hyväksi, vaikka otantahetkien väli oli lähes vuoden mittainen.

Ilmoitusmittausten kohdalla ennen vuotta 1865–1895 käytetty viikko-otanta on ilmeisesti melko epätarkka, sillä ilmoitusten osuus lehden sisällön määrästä vaihteli päivittäin. Epäilystä epätarkkuudesta tukee myös Suomalaisesta tehty vertailuotanta (kuvio 3.). Vain korkeintaan seitsemään ilmestyneeseen numeroon (pahimmillaan yhteen) perustuva

10 Vuoteen 1895 saakka otannassa on siis tammikuun viimeisen täyden viikon numerot. Suomalainen ilmestyi vuosina 1889 ja 1890 kaksi kertaa ja vuonna 1895 kolme kertaa viikossa. Otannassa on siis mukana kaksi tai kolme lehden numeroa. Vertailuotannassa (kalendaarinen tasaväliotanta) on mukana 12 ilmestynyttä numeroa.

11 Kuvio todistaa, että molemmat otantamenetelmät (tammikuun viimeinen täysi viikko ja kalendaarinen tasaväliotanta) antavat melko samanlaisen tuloksen Suomalaisen otsikoinnista. Vaikka kuviossa 2 on esitetty vain yksipalstaisten otsikoiden osuus otsikoista, niin silti kuvio todistaa, että myös muut otsikot (seisovat otsikot, miinukset, 2 palstan otsikot, 3–5 palstan otsikot ja yli 5 palstan otsikot) antavat hyvin samanlaisen tuloksen molemmilla otantamenetelmillä. Muut otsikot vaikuttavat yksipalstaisten otsikoiden osuuteen prosenttilaskun jakajan kautta (1-palstaisten osuus = 1-palstaisten määrä kerrottuna sadalla ja jaettuna kaikkien otsikoiden määrällä).

Otanta ja vertailuotanta antoivat eri tuloksia ilmoitusten määrässä

Kuvio 3. Varsinainen otos, jossa oli 2–3 ilmestynyttä numeroa, ja vertailuotos, jossa oli 12 numeroa, antavat eri tuloksen Suomalaisen ilmoitusten määrästä. Eron perusteella on pääteltävissä, että ilmoitusten määrä vaihtelee päivittäin. Niinpä pieni otos ei vielä anna kovinkaan luotettavaa kuvaa ilmoittelemäärästä vaan otanman tulisi olla melko suuri ja koko vuoden kattava. Myös toistettavuus näyttää olevan ilmoituksissa heikompaa kuin jutujen otsikoimissa.

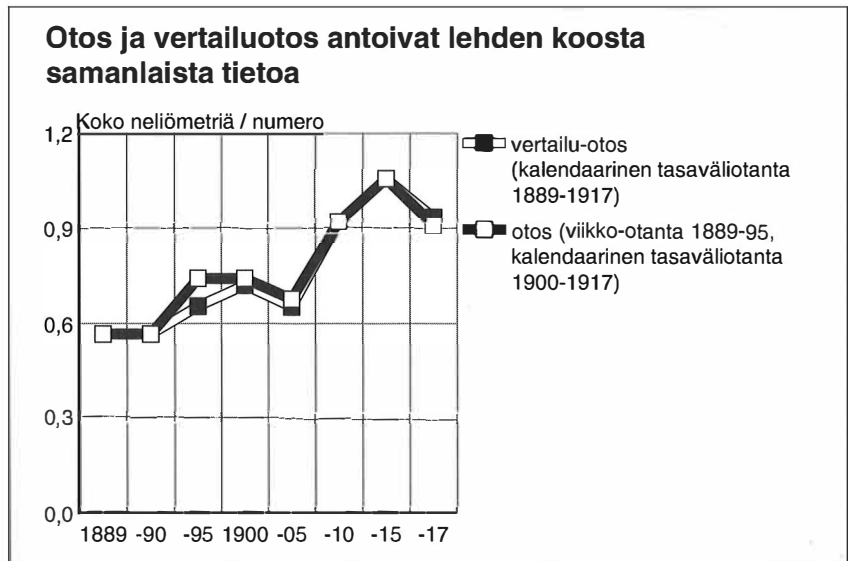
mittaustapa mahdollistaa, että yksittäinen poikkeavan runsaasti tai niukasti ilmoituksia sisältävä numero aiheuttaa vääristymän tuloksiin. Ilmoitusmittausten toistettavuus näyttää ainakin vuosisadan vaihteessa (vuonna 1900) olevan otsikkomittauksia heikompaa. Koko lehden koon mittauksen osalta otokset näyttäisivät olevan ennen ja jälkeen vuosisadan vaihteen melko tarkkoja ja toistettavia (kuvio 4.). Niinpä viime vuosisadan numeroiden ilmoitusten ja toimituksellisen aineksen¹² sisältöosuuksista puhuttaessa tässä työssä viitataan usein vertailun vuoksi muiden tutkimusten antamiin tuloksiin¹³.

Ainoaksi selväksi ongelmaksi osoittautui vuosi 1865, jonka otantatulokset poikkeavat juttumäärän osalta kehityssarjasta. Tämä poikkeama selittynee otantatapaa enemmän otantalehtien muuttumisella. Vuonna 1865 otantalehtiä oli vain kaksi kun aiemmin otantalehtiä oli ollut kolme tai neljä. Vuoden 1865 otantalehdet eivät muutoinkaan parhaalla mah-

12 Toimituksellinen aines on laskettu vähentämällä koko lehden sisällön määrästä (neliometriä) ilmoitusaineen määrä (neliometriä).

13 Vertailukohtana käytetään Suomen lehdistön historia -sarjan hakuosan tilastotietoja. Hakuosassa on yleensä lehtien ilmoitustilan osuus palstatilasta. Tiedot perustuvat samantyyppiseen otantaan kuin tämän tutkimuksen tiedot, joten tarkkuus lienee samaa luokkaa. Erot selittyvät osaksi ilmoitus- ja toimitustilan erilaisella rajauksella. Varsinkin kuulutusten ryhmittely toimitukselliseen tilaan tai ilmoitustilaan vaihtelee eri tutkimuksissa. Tässä työssä käytetty ilmoitus- ja toimitustilan rajausta on määritelty aluvuossa *Mittayksiköt ulkoasulementeissä ja sisältömittauksissa*. Keski-Suomen lehtien osalta vertailupohjana on käytetty Päiviö Tommilan ja Tuire Raition Keski-Suomen lehdistö -sarjassa esittämiä tietoja. Sarjassa on eritelty kaupalliset ilmoitukset ja kuulutukset omiksi ryhmikseen, joten luvut eivät ole suoraan vertailukelpoisia. Sarjassa on kaupallisiin ilmoituksiin ryhmitelty kaikki sellaiset ilmoitukset, joissa tarjotaan myytäväksi tai ostettavaksi jotakin tuotetta, tavaraa tai kiinteistöä tai kaupataan palveluksia, matkoja tms. Kirjoittajat huomauttavat, että ryhmittely on välillä tuottanut suuria vaikeuksia. Sarjan tiedot perustuvat 52 mitattuun numeroon, joten ainakin otoksen suuruuden perusteella sen tulokset ovat luotettavampia kuin tämän työn tai SLH-sarjan. Käytännössä tilanne ei kuitenkaan ole näin suoraviivainen, sillä Keski-Suomen lehdistön ryhmittelyssä on lähdetty niin erilaisista lähtökohdista jo koko jaottelussa, että tulosten vertaaminen tämän tutkimuksen tuloksiin ei välttämättä ole mielekästä.

Kuvio 4. *Suomalaisen otannoista tehty vertailuotos antoi lehden koosta hyvin samanlaisen tuloksen. Ainostaan vuonna 1895 tuloksissa on havaittavaa heittoa, mutta sekin on niin pientä, että se ei vaikuta kokonaiskehityksen arviointiin.*

dollisella tavalla edusta tuon vuoden sanomalehdistöä. Vääristymä on kuitenkin niin vähäinen ja tutkimustulosten kannalta niin merkityksetön, että korjaaviin toimiin ei kannattanut ryhtyä.

Miksi otantaviikko on tammikuun viimeinen täysi viikko? Sanomalehti-historian tutkijat ovat käyttäneet yleisesti tammikuun viimeistä viikkoa otanta-aikana, sillä sanomalehtien vuosittaisessa ilmoitus- ja uutisrytmisessä ajankohta on ollut lähellä »normaalia». Päiviö Tommilan Keski-Suomen lehdistössä olevien mittausten mukaan tammikuun viimeisellä viikolla ei ole ilmoituksia yhtä runsaasti kuin joulun alla tai syksyllä mutta toisaalta lehdistössä on enemmän ilmoitusaineistoa kuin kesällä¹⁴. Ulla Ekman-Salokangas on käyttänyt tammikuun viimeistä täyttä viikkoa formaattimittauksissaan otantaviikkona¹⁵, joten saman viikon käyttö mahdollistaa minun ja hänen mittaustensa vertailun¹⁶. Myös Suomen lehdistön historia -sarjan mittaukset ovat tammikuun viimeiseltä täydeltä viikolta.

Vuodesta 1900 eteenpäin käyttämäni kalendaarinen tasaväliotantamenetelmä on Päiviö Tommilan käsialaa. Kalendaarisessa tasaväliotannassa on aina mukana kaksitoista lehden numeroa. Ensimmäinen tutkittava numero on tammikuun ensimmäisen täyden viikon ensimmäisen ar-

14 Tommila 1970, 153 ja 236; Tommila 1973, 148, 280 ja 352.

15 Ekman-Salokangas 1977.

16 Formaattimittauksissa ilmeni suurimmillaan viiden millimetrin eroja. Eroja tuli vanhempien lehtien osalta eli ajalta ennen valoladontaa. Ilmeisesti Ekman-Salokangas ja tämän tekijä ovat mitanneet välillä formaatin saman viikon eri numerosta. Lehden numerojen väliset erot taas johtuvat valmistustekniikasta. Metalliladoksista stereotypiamenetelmällä valmistettujen sivujen pahiset matriisit kutistuivat usein noin kymmenen prosenttia kuivatusvaiheessa. Kutistuminen vaihteli hieman kosteuden ja matriisin pähviläadun mukaan. Toisaalta käsipainon aikaan sivujen koko heitelti hieman sen mukaan, miten tiukkaan taittaja sulki sivut. Ilmeisesti sivun korkeuden vaihtelu saattoi myös riippua taittajasta, joka saattoi katkaista palstan hieman eri riviltä. (Katso myös Löyttyniemi 1988, 395)

kipäivän numero. Seuraava otantaan tuleva numero on helmikuun ensimmäisen täyden viikon toisen arkipäivän numero. Kun kuukausia on käyty niin monta lävitse, että ensimmäisen täyden viikon numerot loppuvat, siirrytään toiselle täydelle viikolle.

Tommilan mukaan kalendaarinen otanta poistaa vuodenaikojen tai satunnaisten tapahtumien vaikutuksen tuloksiin. Tommila on käyttänyt menetelmää sanomalehden sisällön rakenteen, kuten osastojaon tutkimiseen. Hänen mukaansa kalendaarisen tasaväliotannan tulokset ovat osoittautuneet tarkoiksi, vaikka niitä vertaisi huomattavasti suurempaan materiaaliin.¹⁷ Menetelmä sopii hyvin myös ulkoasun (varsinkin otsikoinnin) tutkimiseen, sillä ulkoasu on luonteeltaan pysyvää. Lehden ulkoasu vaihtelee tiettyjen melko tiukkojen rajojen sisällä ja suuret muutokset tapahtuvat hitaasti.¹⁸

Otantojen toteuttamistapa oli yksinkertainen. Ensiksi mittasin otannoissa lehden formaatin ja palstaleveyden sekä laskin palstamäärän. Formaatti ja palstaleveys on mitattu millimetrin tarkkuudella, mutta koska formaatti kuitenkin vaihteli hieman päivittäin, tutkimuksessa on käytetty viiden millimetrin mittapoikkeamaa. Formaatin on katsottu muuttuneen vasta sitten, kun sivun korkeus tai leveys oli pysyvästi muuttunut viisi millimetriä tai enemmän¹⁹. Perusmittausten jälkeen otantakorttiin on merkitty muistiin pysty- ja vaakalinjojen laji, kirjasinlaji sekä taittotyyli. Kerättävään tietoon kuului myös ilmoitusten sijoittelu ja niiden määrä. Myös numeron sivumäärä on merkitty muistiin. Tämän perusaineuksen jälkeen jokaisen otantapäivän numerosta laskettiin erityyppiset otsikot ja erikokoiset kuvat, piirrookset, grafiikka ja vinjetit.

Tutkimuksessa sanomalehden ulkoasua lähestytään palstaleveyksien ja otsikkotyyppeiden kautta, sillä ne vaikuttavat voimakkaasti lehden ulkoasuun. Otannoissa jutut on jaettu kuuteen ryhmään: otsikottomat jutut, miinukset, yhden palstan otsikot, kahden palstan otsikot, 3–5-palstan otsikot ja yli viiden palstan otsikot. Miinuksella tarkoitetaan otsikotonta juttua, jonka alkua on typografisesti korostettu. Miinus alkaa yleensä lyhyellä viivalla ja lihavoidulla alkusanalla. Miinukset ovat aina yksipalstaisia. Lisäksi otsikoiden ryhmään kuuluvat myös seisovat otsikot eli päivästä toiseen samanlaisina toistuvat rubriikit (päälyskirjoitukset). Seisovat otsikot eivät kuitenkaan yleensä ole yksittäisen jutun otsikkoja vaan suuremman jutturyhmän kokoavia otsikoita. Seisovat otsikot ovat siis osastojaon ja vinjettien esiaste mutta eivät varsinaisia juttujen otsikoita. Vuosisadan vaihteen lehdissä oli hyvin yleisesti seisovia otsikoita kuten »Venäjältä.», »Helsingistä.» ja »Ulkomaalta.». Otsikoiden perässä oli ajan tavan mukaisesti piste. Seisovat otsikot olivat yleensä yksipalstaisia.

.....
17 Tommila 1974, 44; Tommila 1980, 66–69.

18 Olen päätenyt tähän päätelmään kokemusteni perusteella. Suuret ulkoasumuutokset osoittautuivat hitaiksi, jopa vuosikymmenten pituisiksi prosesseiksi. Niinpä otantamenetelmä kertoo luotettavasti ulkoasun peruslinjat.

19 Tarkat tiedot helsinkiläisten ja jyväskyläläisten sanomalehtien formaattien muutoksista löytyvät lisensiaatintyöstäni (Mervola 1993, 323–326).

Valokuvat on jaoteltu otsikoista poikkeavasti, koska kuvien leveydet painottuvat eri tavalla kuin otsikoiden. Kahden palstan valokuva ei ollut vuosisadan vaihteen lehdessä yhtä poikkeuksellinen kuin kahden palstan otsikko. Kuva sai lehdestä sen verran palstatilaa kuin se vaati selvyuden tai valmiin kuvalaatan takia. Sitä vastoin otsikon leventäminen palstalinjan yli oli merkki tärkeästä uutisesta, koska sama asia olisi voitu kertoa yhdelläkin palstalla. Valokuvat onkin jaoteltu kolmeen kokoluokkaan: 1–2-palstaisiin, 3–4-palstaisiin ja viisipalstaisiin ja sitä leveämpiin kuviin. Värivalokuvat on jaettu erikseen samalle asteikolle. Kuviin kuuluvat myös piirroksot, grafiikka ja vinjetit. Piirroksilla tarkoitetaan kuvituksena käytettyä piirrettyä kuvaa. Kartat ja piirretyt kaaviokuvat on laskettu grafiikkaan. Vinjetillä tarkoitetaan toistuvasti käytettyä kuvallista merkkiä (katso tarkemmin sanastosta).

Otantojen lisäksi lehdet on tutkittu myös selaamalla. Parinkymmenen sanomalehden selaaminen sivu sivulta, numero numerolta ja vuosikerta vuosikerralta koko tutkimusajanjakson ajalta on liian suuri urakka. Tutkimuksen ydinlehtienkin – varhaisten turkulaisten lehtien sekä viiden helsinkiläisen ja kaikkien jyvaskyläläisten sanomalehtien – selaaminen näin tarkasti olisi vaatinut varovasti arvioiden ainakin neljän vuoden täysipäiväisen työn, joten tässä tutkimuksessa on turvauduttu haarukointiin. Haarukoinnissa lehtien vuosikerrat on selattu kääntelemällä lehden sivuja ja parin senttimetrin paksuisina nippuina. Joka kuukaudelta on kuitenkin keskimäärin selattu pari numeroa.

Haarukoimalla on ajoitettu lehtien selvät ja suuret ulkoasumuutokset. Suurin osa ulkoasumuutoksista on kuitenkin hitaasti vuosien tai jopa vuosikymmenten aikana tapahtuvaa kehitystä, jolloin muutoksia ei voi ajoittaa päivälleen. Nämä muutokset näkyvät otoksissa. Työssä onkin ulkoasumuutosten hitauden takia monta kertaa jouduttu tyytymään laajaan ajoitukseen, sillä muutoksella ei ole ollut selvää ja yksiselitteistä ajankohtaa.

Vuoteen 1900 asti helsinkiläiset* ja jyvaskyläläiset sanomalehdet on kuitenkin selattu sivu sivulta ja numero numerolta. Näin tutkimukseen on kertynyt täsmällistä tietoa esimerkiksi ensimmäisten piirrosten, kuvien ja monipalstaisten otsikoiden ilmaantumisesta lehtiin. Vaikka nämä ensimmäiset noteeraukset koskevatkin vain tutkittuja lehtiä, ne ovat varmasti suuntaa antavia myös koko maan sanomalehdistöä ajatellen, sillä tutkimukseen kuuluvat lehdet olivat omana aikanaan maan johtavia sanomalehtiä. Tämän tiedon, täydennettynä kirjallisuudesta saatavalla tiedolla muiden lehtien ensimmäisyyksistä, olen katsonut riittäväksi. Tämän tutkimuksen tarkoitushan ei ole ensimmäisyyksien etsiminen, vaan sanomalehtien päivittäin näkyvän ulkoasun muutoksen selvittäminen. Yksittäiset ensimmäisyydet, niin kiinnostavia kuin ne inhimillisessä mielessä ovat, eivät kuitenkaan kuvaa sanomalehden päivittäistä ulkoasua.

.....

20 Suometar, Uusi Suometar, Hufvudsta~~bladet~~bladet, Työmies ja Päivälehti.

Tutkimusaineisto ja lähteet

Sanomalehtien ulkoasun muuttumisen selvittäminen ja ulkoasukausiensa hahmottaminen vaativat mahdollisimman laajan lehtiaineksen järjestelmällistä läpikäyntiä. Kaikkien suomalaisten sanomalehtien, tai edes suurimman osan, tutkiminen numero numerolta ja sivu sivulta on mahdotonta. Suomessa ilmestyi jo 1800-luvun puolivälissä toistakymmentä sanomalehteä, ja lehtien määrä on sen jälkeen tasaisesti lisääntynyt. Esimerkiksi vuonna 1980 ilmestyi 91 vähintään kolme kertaa viikossa ilmestyvää sanomalehteä ja 156 paikallislehteä.²¹

Sanomalehden määritelmä tuottaa näin pitkän aikavälin tutkimuksessa ongelmia. Tässä työssä on pyritty mahdollisimman väljään sanomalehden määritelmään, jotta tutkimusalue ei kapeutuisi aikaan sopimattoman määrittelyn takia. Sanomalehden määritelmä onkin siksi tässä työssä eri aikoina hieman erilainen. Aluksi sanomalehdiksi on katsottu ne lehdet, jotka *Suomen lehdistön historiassa* on luokiteltu sanomalehdiksi. 1970- ja 1980-lukujen vaihteesta lähtien iltapäivälehdet on pudotettu pois tutkimusaineistosta, koska ne silloin alkavat saada muusta sanomalehdistöstä poikkeavaa keltaisen lehdistön luonnetta.²²

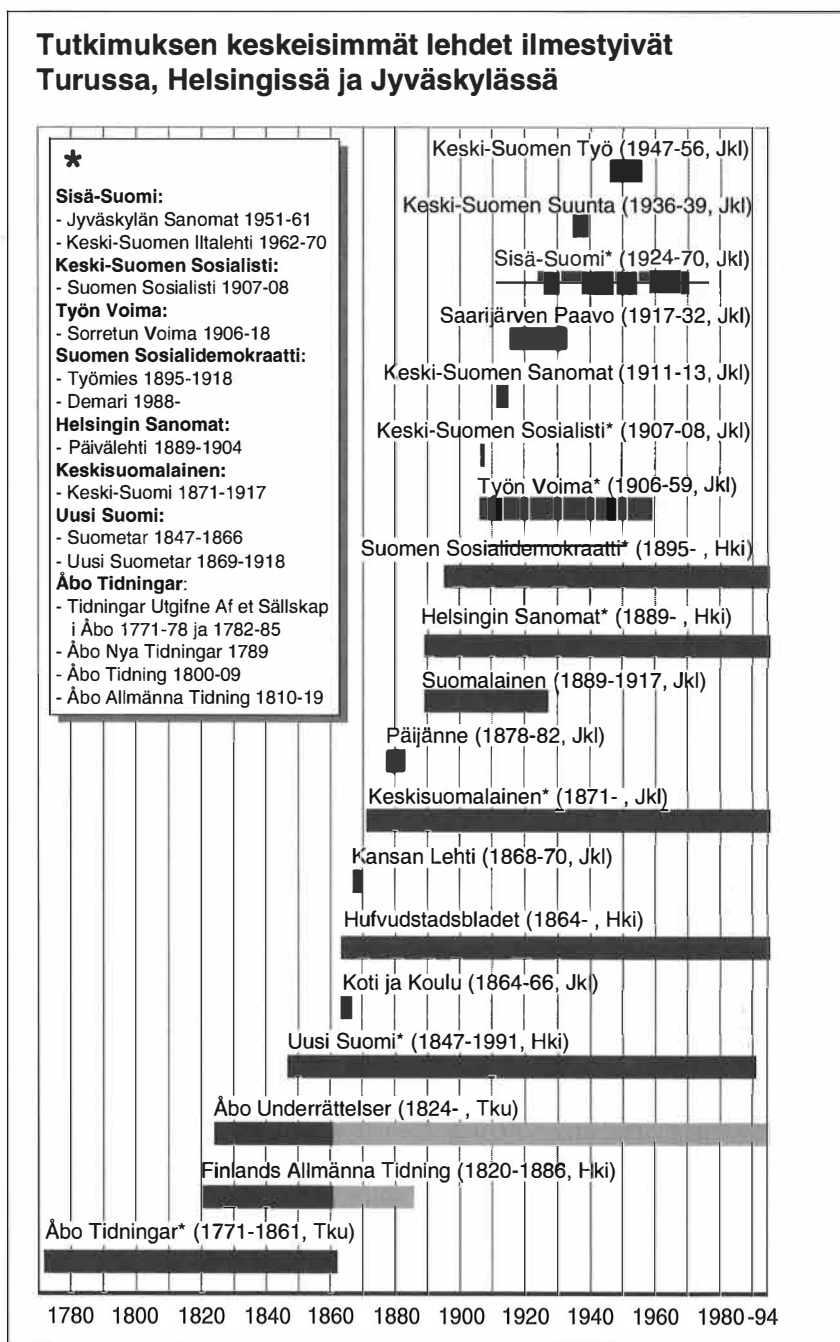
Tutkimuksessa on keskitytty vain varsinaisen lehden ulkoasuun. Lehden nimissä julkaistuja lentolehtisiä ja tilapäisiä liitteitä tässä työssä ei ole huomioitu. Liite on katsottu tilapäiseksi tai sitä ei ole pidetty sanomalehden osana, jos sitä ei ole sivunumeroitu samalla numerosarjalla kuin varsinaista lehteä.

Lisensiaatintyössäni käytin neljää helsinkiläistä sanomalehteä ja kaikkia Jyväskylässä ilmestyneitä sanomalehtiä kuvaamaan sanomalehdistön ulkoasun muutosta. Tutkitut lehdet olivat silloin Uusi Suomi (ja sen edeltäjät Suometar ja Uusi Suometar), Hufvudstadsbladet, Helsingin Sanomat (sekä sen edeltäjä Päivälehti), Suomen Sosialidemokraatti (ja Työmies) ja Keskisuomalainen (sekä sen edeltäjä Keski-Suomi) sekä muut 11 Jyväskylässä ilmestynyttä sanomalehteä. Helsinkiläiset lehdet oli valittu niin, että ne ovat jossakin historiansa vaiheessa kuuluneet suomalaisen sanomalehdistön menestyneimpään joukkoon. Aineisto antoi mielestäni hyvän kuvan johtavien suomalaisten sanomalehtien ulkoasun muuttumisesta. Niinpä samat helsinkiläiset ja jyväskyläläiset sanoma-

21 Nygård 1987, 16–18; Salokangas 1987, 202–208; Landgren 1988, 286; Leino-Kaukiainen 1988, 452; Löyttyniemi 1988, 318–319; Tommila 1988c, 240.

22 Sanomalehtien Liiton vanhan määritelmän mukaan lehti, joka ilmestyy vähintään kolme kertaa viikossa on sanomalehti. Sitä harvemmin ilmestyviä kutsutaan yleensä paikallislehdiksi. Määritelmää on toteutettu Suomen lehdistön historia -sarjan tilastoissa toisesta maailmansodasta lähtien. Sitä ennen ilmestyneet lehdet on sarjassa tilastoitu sanomalehdiksi, jos niiden sisältö on monipuolinen ja ajankohtainen. Tämän jaottelun mukaan moni nykyinen paikallislehti tulisi lukea sanomalehdeksi. Sanomalehtien Liitto ei kuitenkaan enää käytä kolmipäiväisyyttä sanomalehden kriteerinä. Nykyinen määritelmä kuuluu: »Sanomalehti on kaikkien saatavilla oleva, ajankohtaisia yleisiä asioita käsittelevä, maksullinen eli lukijan tilaama tai ostama, sanomalehtityyppinen julkaisu, joka ilmestyy säännöllisesti 7–1 kertaa viikossa.» (Tommila 1988a, 17; Löyttyniemi 1993, ei sivunumerointia; Kuutti 1994, 79–80) 23 SLH 5 1988, 78; SLH 7 1988, 306–311.

Kuvio 5. Tutkimuksen ydinlehdet ovat ilmestyneet kolmella eri paikakunnalla: Turussa, Helsingissä ja Jyväskylässä. Kuviossa tummalla palkilla on merkitty ne vuodet, joina mainitut lehdet ovat olleet tämän tutkimuksen otanta-aineistoa ja jona ne siis ovat olleet tarkan läpikäynnin kohteena. Vaalea palkki osoittaa sanomalehden koko ilmestymisajan, jos se on pidempi kuin tutkimuksen ydinlehtien joukkoon kuulumisaika. Lehdet on merkitty tunnetuimmalla tai viimeisimmällä nimellään. Yläkulmassa olevassa tietoruudussa on lehtien viralliset nimet eri vuosina. Myös tekstissä lehdistä käytetään yleisintä kutsumanimeä, jos tarkoitetaan lehden koko historiaa.

lehdet ovat tämänkin tutkimuksen ydinaineistoa.

Koska tutkimus alkaa nyt vuodesta 1771 eikä vuodesta 1847 kuten aiemmissa tutkimuksissani, tutkimusaineistoon on otettu uusia lehtiä. Vuosien 1771–1847 kehitystä kuvaamaan olen valinnut kolme lehteä: Åbo Tidningarin (ja sen edeltäjät), Åbo Underrättelserin ja Finlands Allmänna Tidningin. Åbo Tidningar (Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo)

oli Suomen ensimmäinen sanomalehti ja pitkään myös ainoa sanomalehti. Åbo Underrättelser oli Åbo Tidningarin kilpailija 1830- ja 1840-luvuilla. Finlands Allmänna Tidning oli maan virallinen sanomalehti ja 1840-luvulle saakka ainoa varsinainen uutislehti. Se oli levikiltään ja ilmestymistiheydeltään maan suurin sanomalehti 1840-luvulle asti.²³

1847 Helsinkiin perustettiin suomenkielinen Suometar. Sen sukuhaara päättyi Uuden Suomen lakkaamiseen marraskuussa 1991, mutta siihen saakka se oli maan varhin suomenkielinen sanomalehti. Suometar ja sen seuraaja Uusi Suometar olivat 1800-luvun jälkipuoliskolla muiden suomenkielisten sanomalehtien esikuvia. Maaseutulehdissä seurattiin helsinkiläislehden kamppailua ruotsinkielisen lehdistön kanssa herkeämättä. Lehden kirjoituksia saksittiin suoraan pikkulehtien palstoille ja todennäköisesti myös sen ulkoasua pidettiin esikuvana. Maailmansotien välisenä aikana Uusi Suomi alkoi jäädä tappiolle kilpailussaan Helsingin Sanomien kanssa. Helsingin Sanomista oli nopeasti kasvanut maan johtava lehti. Se haki mielellään oppinsa Atlantin takaa ja toi sieltä myös ulkoasuvaikutteita maahan. Sitä onkin pidetty ulkoasultaan yhtenä edelläkävijänä.²⁴ Ainakin Helsingin Sanomien ulkoasu on maan suurimpana lehtenä ollut 1930-luvulta lähtien tutumpi useammalle suomalaiselle kuin minkään muun sanomalehden.

Uusi Suomi edustaa aluksi tutkimuksessa suomenkielistä nousevaa lehdistöä ja sen jälkeen taantuvaa sanomalehteä. Helsingin Sanomat on lehtikilpailussa voitolle pääsevän ja kasvavan sanomalehden edustaja.

Tutkimuksessa on mukana koko suomalainen painotekninen historia. Suometar painettiin ensimmäisenä ilmestymisvuonnaan jokseenkin samanlaisella käsipainimella, jonka Gutenberg oli kehittänyt 1440-luvulla. 1849 Suomettaren painamisessa siirryttiin pikapainimeen ja vuosisadan vaihteessa vuorossa oli rotaatiopainokone.²⁵ Vuonna 1975 Uusi Suomi jäähdytti kuumen kirjasinmetallin ja siirtyi valoladontaan. Viisi vuotta myöhemmin lehti otti käyttöön offsetrotaation, jolla tälläkin päivänä painetaan sanomalehtiä.²⁶ Hufvudstadsbladet siirtyi viimeisenä tutkituista lehdistä offsetiin vuonna 1984²⁷. Ja aivan tutkimusajanjakson lopulla eli 1993 Keskisuomalainen otti käyttöön uuden sukupolven offset-rotatation ja päätetaiton. Tapahtumasta tulikin tämän tutkimuksen päätepiste, vaikka sen vaikutuksia seurataan vielä seuraavan vuoden ajan.²⁸

Hufvudstadsbladet on mukana ruotsinkielisen sanomalehdistön vah-

24 Tommila 1970, 133–134; Salokangas 1987, 363 ja 378, 392–393; Landgren 1988, 320; SLH 5 1988, 130–133; SLH 7 1988, 69 ja 201–203; Tommila 1988c, 163–168; Garam – Pohjalainen – Tikkanen 1992, 11.

25 Nieminen 1949, 10–11, 16 ja 74–75; Gardberg 1973, 8–9 ja 11; Eriksson 1974, 71–72; SLH 7 1988, 71 ja 204; Mervola 1993, 315–322.

26 Välike n:o 2 1975, 1 (Uutinen: Valoladonta uudisti lehtilatomon); SLH 7 1988, 71, 204 ja 207.

27 SLH 5 1988, 147.

28 Tutkimus jatkuu vuoden 1994 loppuun, jotta Keskisuomalaisen uuden painokoneen vaikutus ulkosuun ehtii tulla esille. Viimeisin otantavuosi on kaikissa lehdissä vuosi 1994. Viimeinen otantajako on ollut 28.10.–4.11.1994.

vimpana lehtenä ja ruotsinkielisen lajityypin edustajana. Hufvudstadsbladet on seurannut kiinteästi Ruotsin lehdistön kehitystä ja on tuonut sieltä vaikutteita Helsinkiin. Hufvudstadsbladet poikkesi saman ajan suomenkielisestä poliittisesti suuntautuneesta lehdistöstä, koska sitä tehtiin heti perustamisestaan (1864) lähtien liiketaloudellisin perustein. Hufvudstadsbladet oli vuosisadan vaihteessa maan suurin lehti.²⁹

Viidentenä helsinkiläisenä sanomalehtenä mukana on Suomen Sosialidemokraatti (ja sen edeltäjä Työmies). Lehden nimi on nykyisin Demari. Suomen Sosialidemokraatti edustaa tutkimuksessa koko työväenlehdistöä ja toisaalta voimakkaan nousun sekä laskun kokenutta lehteä. Työmies oli vuodesta 1913 lakkauttamiseensa (huhtikuuhun 1918) saakka maan suurin sanomalehti. Suomen Sosialidemokraatti säilytti kaksi ensimmäistä ilmestymisvuottaan (1918–1919) keula-aseman, mutta lähti sen jälkeen hitaaseen alamäkeen. 1930-luvulla Helsingin Sanomat alkoi jo imeä helmoihinsa viihteellisyydellään ja pikkuilmoituksillaan lehden peruslukijakuntaa eli työväestöä. Lehden menojen pienentämiseksi ilmestymistiheys pudotettiin vuonna 1972 viiteen kertaan viikossa ja sen jälkeinkin elämä on ollut puoluelehdelle vaikeaa.³⁰

Keskisuomalainen (ja sen edeltäjä Keski-Suomi) edustaa tutkimuksessa pääkaupungin ulkopuolista sanomalehteä, joka on noussut vuosien saatossa vahvaksi maakuntalehdeksi. Valitsin Keskisuomalaisen vahvan maakuntalehdistön edustajaksi, sillä se on toisen sukuhaaransa kautta nykyisin maan vanhin yhä ilmestyvä suomenkielinen sanomalehti. Keski-Suomi perutettiin 1871. Keskisuomalaisen valintaan vaikutti myös lehden ilmestymispaikkakunta, joka on Jyväskylä. Jyväskylässä on jo varsin varhain julkaistu lehtiä ja paikkakunnan lehtimarkkinat ovat olleet vilkkaat. Lisäksi Päiviö Tommila on kirjoittanut (neliosaisen kirjasarjan kahdessa viimeisessä osassa Tuire Raitio on ollut mukana kirjoittajana) paikkakunnan lehdistöstä perusteellisen historiateoksen, joten peruslähteistö on hyvin saatavilla.³¹

Helsingin suurien lehtien ja Keskisuomalaisen lisäksi tutkimuksessa ovat mukana kaikki Jyväskylässä ilmestyneet sanomalehdet (*kuvio 5*). Näin tutkimus painottuu kahdelle paikkakunnalle. Helsingistä ovat mukana maan suurimmat lehdet, joiden vaikutus muihin lehtiin lienee ollut aina merkittävä. Jyväskylä on taas esimerkkinä täydellisistä lehtimarkkinoista, joilla on pieniä ja huonosti menestyviä lehtiä sekä suurempia ja menestyvämpiä. Jyväskylässä on ilmestynyt ennen vuotta 1985 yhteensä 12 sanomalehteä.

Keskisuomalaisen edeltäjän Keski-Suomen kovin kilpailija oli pitkään (vuosina 1888–1917) »lehtorien lehti»³² Suomalainen. Suomalainen yhtyi

29 SLH 5 1988, 143–146.

30 Nygård 1987, 26 ja 31–34; SLH 7 1988, 61–64 ja 156–158.

31 SLH 5 1988, 332 ja 323–325.

32 Lehden taustavoimina oli alun perin yliopiston opettajia eli lehtoreita. (Tommila 1973, 312–313.)

vuoden 1918 alusta Keski-Suomen kanssa Keskisuomalaiseksi. Tämäkään lehti ei jäänyt vaille kilpailijoita. Työväenlehti Sorretun Voima (myöhemmin Työn Voima) ja kokoomuslehti Sisä-Suomi (myöhemmin Jyväskylän Sanomat ja lopuksi Keski-Suomen Iltalehti) tavoittelivat voimakkaasti lukijoiden suosiota samalla maantieteellisellä alueella. Keskisuomalainen selvisi pitkistä kamppailusta voittajana.³³

Tässä työssä ei käytetä kaikkia tutkittuja lehtiä samalla painolla. Helsingissä ilmestyneet lehdet ja Jyväskylässä ilmestynyt Keskisuomalainen sekä varhaiset turkulaislehdet ovat saaneet eniten huomiota. Niiden ulkoasumuutoksia on selvitetty muita lehtiä tarkemmin. Jyväskylässä ilmestyneitä »pienempiä» tai »lyhyempi-ikäisiä» lehtiä työssä käsitellään vain silloin kun ne selvästi poikkesivat Keskisuomalaisesta. »Pikkulehdet» tuovat tutkimukseen kuitenkin tilastollista todistusvoimaa: otoksissa on enemmän lehtiä ja näin se pätee laajasti suomalaiseen sanomalehdistöön.

Kolmella paikkakunnalla ilmestyneet lehdet eivät vielä tee tästä tutkimuksesta koko suomalaisen sanomalehdistön ulkoasuhistoriaa. Edellä mainitut lehdet edustavat kuitenkin hyvin suomalaista sanomalehdistöä. Ulkoasun hitaissa prosesseissa nämä sanomalehdet kehittyivät lähes samaan tahtiin, ja niinpä ei ole mitään syytä olettaa, että muut suomalaiset sanomalehdet olisivat muuttuneet eri tavalla vuosien saatossa. Jotta tutkimus kuitenkin olisi mahdollisimman luotettava, olen katsonut ainakin muutamia ilmestyneitä numeroita suurimmasta osasta Suomessa ilmestyneistä sanomalehdistä. Sen lisäksi olen katsonut suurimpien murrosten ajalta lehtiä hyvinkin laajasti. Esimerkiksi paraatisivujen tulohetken olen etsinyt jokseenkin kaikista 1910–1930-luvuilla ilmestyneistä sanomalehdistä. Näin työni yksi päätulos, aikajaotus, on tarkistettu käytännössä koko suomalaisella sanomalehtimateriaalilla.

Tutkimukseni toinen päätulos on ulkoasukierre, joka selittää sanomalehtien ulkoasun muuttumisen syitä. Esittelin kierteen perusidean jo pro gradu-työssäni ja vahvensin sitä lisensiaatintyössäni. Kierteen ytimenä on sanomalehtien sisällön määrän lisääntyminen. Koska se on niin keskeinen osa tutkimustani, myös sen todentamisessa on käytetty koko suomalaista sanomalehdistöä. Tähän tarkoitukseen tarvittavat tiedot on jalostettu Suomen lehdistön historian -hakuteososien tilastomateriaalista. Hakuteoksessa on julkaistu tiedot muun muassa lehtien koosta ja ilmestymiskerroista tasavuosisikymmenin. Näitä tietoja jatkojalostamalla on saatu tieto sanomalehtien sisällön määrän kehitymisestä. Ja tämä tieto koskee siis koko suomalaista sanomalehdistöä. Vaikka tiedot ovat vain tasavuosisikymmeniltä, kun omat otantani ovat viiden vuoden välein, ne kertovat yhdessä otantatulosteni kanssa varsin tarkasti suomalaisen lehdistön kehityksestä.

Sanomalehdet on tutkittu Jyväskylässä. Jyväskylän yliopiston kirjaston sanomalehtikokoelman aukkoja on paikattu käyttämällä Helsingin yliopis-

.....
33 Tommila 1973, s 312–313 ja 382–385; Tommila – Raitio 1976, 227 ja 273–274; Tommila – Raitio 1979, 136, 174–175 ja 220–222; SLH 7 1988, 29–30, 40 ja 162–163.

ton kirjaston sanomalehtikokoelmasta olevia mikrofilmejä. Filmit ovat Jyväskylän yliopiston kirjastossa. Mikrofilmatusta lehdestä ei voi mitata formaattia eikä otsikoiden pistekokoa, joten muutamia lehtinumeroita on käyty mittaamassa Tampereen ja Turun yliopistojen kirjastojen sanomalehtikokoelmissa sekä Åbo Akademin kirjastossa ja Työväen arkistossa.

Syitä lehtien ulkoasumuutoksiin on haettu arkistomateriaalista, tutkimuskirjallisuudesta, muistelmista ja ammattilehdistä. Lehtiarkistojen materiaalista, kuten johtokuntien pöytäkirjoista, oli varsin vähän apua maailmansotien väliseen aikaan saakka. Ulkoasua ei lehtien johtokunnissa juuri käsitelty, sillä se kuului ilmeisesti kirjapainon ja toimituksen työruutiiniin, josta ei ollut tapana tehdä erityisiä päätöksiä. Lehdissä ei yleensä tehty ulkoasukysymyksistä muistioita tai päätöksiä ennen 1960- ja 1970-lukujen vaihdetta. Johtokuntien ja työvaliokuntien pöytäkirjoissa sekä muusta saatavilla olevasta lehtien arkistomateriaalissa (painokoneen hankintapaperit) on tietoja pääasiassa konehankinnoista ja toimituksen työnjaosta. Konekauppojen hieronnassa ei ainakaan pöytäkirjojen mukaan kovin usein kiinnitetty huomiota ulkoasukysymyksiin, mutta pöytäkirjoista saatavat tekniset tiedot ovat kuitenkin helpottaneet tämän tutkimuksen johtopäätösten tekoa.

Uuden Suomen arkistossa on käyty lävitse Uuden Suomettaren osakeyhtiön yhtiökokousten ja hallintokunnan pöytäkirjat vuodesta 1880 vuoteen 1919 ja Osakeyhtiö Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirjat 1919–1991. Lehteä painaneen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainon osakeyhtiön johtokunnan pöytäkirjoista vain osa on säilynyt Uuden Suomen arkistossa. Uuden Suomen viimeisten vuosikymmenten toimituksellinen arkisto on hyvin säilynyt ja tallessa Uuden Suomen arkistossa Alprint Oy:ssä.

Keskisuomalaisen ja Keski-Suomen pöytäkirjat vuosilta 1917–1953 ja muut paperit ovat Jyväskylän maakunta-arkistossa. Muissa papereissa on muun muassa painokoneiden ja muiden koneiden hankintaan liittyviä asiakirjoja, joista löytyi arvokasta tietoa esimerkiksi lehden käyttämien painokoneiden ominaisuuksista. Yhtiökohtaiset tiedot painokoneista ovat hyödyllisiä, sillä painokoneet on yleensä rakennettu yksittäiskappaleina. Periaatteessa samanlaiset painokoneet varustettiin usein erilaisilla väri-laitteistoilla ja joskus rullastoja muutettiin lehden formaattiin sopivaksi. Lehtien painokoneista on kerätty tietoja myös ammattilehdistä ja uutta konetta esittelevistä sanomalehtien omista uutisjutuista. Tutkittujen lehtien painokoneiden perustiedot ja käyttöönottoajankohdat on kerätty lisensointityöni liitteisiin. Näitä tietoja ei ole aikaisemmin kerätty yhteen näin laajasti ja tarkasti³⁴.

.....

34 Esimerkiksi Suomen lehdistön historia -sarjan hakuteososasta puuttuu kokonaan tieto siitä, että Helsingin Sanomiin hankittiin vuonna 1956 Hoe&Crabtree rotaation lisäyksikköjä ja vuonna 1962 täysin uusi Ampress-Colormatic -rotaatio. Uuden Suomen osalta puuttuu maininta vuonna 1952 hankitusta MAN-rotaatiosta. (Vertaa SLH 5 1988, 133; SLH 7 1988, 207.)

Keskisuomalaisen johtokunnan (myöhemmin hallitus) pöytäkirjat vuosilta 1953–1992 ja muu uusin arkistoinen ovat lehden omassa arkistossa Jyväskylässä.

Hufvudstadsbladetin vanha arkisto on Svenska Litteratursällskapetin hallussa. Se sisältyy Konstsamfundetin lahjoittamaan arkistoon. Arkistossa on Hufvudstadsbladetin johtokunnan pöytäkirjat vuosilta 1921–1924 ja 1935–1966. Lisäksi arkistossa on Amos Andersonin laaja kirjeenvaihto. Konstsamfundetin arkiston järjestelytyö on käynnissä, joten tätä työtä varten on voitu tutkia vain pientä osaa kirjeenvaihdosta. Uusimmat johtokuntien pöytäkirjat ovat Hufvudstadsbladetin omassa arkistossa, mutta niihin yhtiö ei antanut lupaa tutustua.

Päivälehdien ja Helsingin Sanomien arkistot ovat Päivälehdien arkistoesiintymisen hallussa. Sanoma Oy ei ole toistuvista pyynnöistä huolimatta myöntänyt lupaa arkiston käyttämiseen.

Suomen Sosialidemokraatin ja sen edeltäjän Työmiehen paperit ovat vuoteen 1959 saakka Työväen arkistossa. Tätä työtä varten on käyty lävitse Työväen Sanomalehti Oy:n (julkaisi Työmiestä) ja Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan (julkaisi Suomen Sosialidemokraattia) johtokunnan (sekä sen työvaliokunnan) ja yhtiökokousten pöytäkirjat. Arkistossa on runsaasti myös toimituksen sekalaisia papereita, mutta laajahkojen pistokokeiden perusteella ne osoittautuivat hyödyttömiksi. Vuoden 1960 jälkeiset paperit ovat Oy Kansanvallan hallussa Helsingin Hakaniemessä. Yhtiö antoi tutkia johtokunnan ja yhtiökokousten pöytäkirjat vuoteen 1992 saakka.

Muiden Jyväskylässä ilmestyneiden sanomalehtien (kuin Keskisuomalaisen) paperit ovat Sisä-Suomea lukuunottamatta Jyväskylän maakunta-arkistossa. Sisä-Suomen ja sen seuraajien paperit ovat Sisäsuomi Oy:n hallussa.

Työssä on käytetty runsaasti toimittajien sekä kirjatyöväen muistelmia, lehtien juhlanumeroita ja ammattilehtiä. Sanoma Oy:n tiukan arkistopolitiikan (= yhtiön arkisto on suljettu tutkijoilta) aiheuttamia tiedonpuutteita on yritetty paikata yhtiön henkilökuntalehden avulla. Hesa-lehdestä löytyikin runsaasti tietoa yhtiön hankinnoista ja toiminnasta. Myös Uuden Suomen henkilökuntalehdessä oli runsaasti arvokasta tietoa. Ammattilehdet auttoivat luomaan yleiskuvaa kirjapainojen työtavoista, mutta toimittajien työskentelystä niissä kerrottiin huomattavasti vähemmän.

Suuri ongelma työssä oli toimituksen sisäisen työnjaon ja toisaalta toimituksen ja painon työnjaon selvittäminen. Esko Keräsen tutkimuksessa toimitustyön differentioitumiskehityksestä toimitussihteerin työtä sivutaan, mutta hänen määrittelynsä toimitussihteerin tehtävistä ovat varsin ylimalkaisia. Tutkittujen lehtien osalta toimitussihteerien työtehtävistä oli saatavissa kirjallisuudessa vain hajanaisia tietoja. Lehtien arkistoista löytyi vain muutamia työsopimuksia tai muita papereita, joissa työtehtäviä oli tarkkaan määritetty. Poikkeus on Hufvudstadsbladet, jonka työtehtävien jaosta 1920- ja 1930-luvuilla on säilynyt asiakirjoja. Myös Sanomalehtien Liiton ja Suomen Sanomalehtimiesten Liiton arkistosta (mo-

lemmat Valtionarkistossa) löytyi auttavia viitteitä. Toimitussihteerin työtehtävien selvittämiseksi on työssä käytetty runsaasti aikaa ja vaivaa muistelmien sekä ammattilehtien tutkimiseen.

Tutkimuksessa on käytetty kahdenlaista tutkimuskirjallisuutta. Sanomalehtien historiallinen kehitys ja lehtikohtaiset tiedot on kerätty sanomalehtihistorioista. Painotekniikan ja kirjapainojen työoloja on heijasteltu kirjapainohistorioiden avulla. Lehtihistorioista tärkein on ollut Suomen lehdistön historia -sarja, jonka tiedot näiltä osin perustuvat paljolti aikaisemmasta kirjallisuudesta kerättyyn aineistoon. Sarja on tarkasti punnittu ja tarkastettu useammasta lähteestä. Tässä työssä sarjan tietoja on pidetty sanomalehdistön yleisen kehityksen osalta perustietoina, joita ei enää ole juuri lähdetty etsimään muusta kirjallisuudesta. Vain suoraan ulkoasuun liittyvissä asioissa muu kirjallisuus on vedetty tiiviimmin mukaan.

Tärkeimpiä muita lehtihistorioita ovat olleet tutkittavista lehdistä tehdyt historiateokset ja historiikit. Niitä tutkimuksessa on käytetty mahdollisimman runsaasti. Selvä puute on ollut Uuden Suomen ja Helsingin Sanomien historiateoksien vanhuus. Molempien lehtien tarinat on kirjoitettu 1940-luvulla. Uuden Suomen viimeisten vuosien osalta suureksi avuksi on ollut Jyrki Vesikansan lisensiaatintyö, jossa käydään seikkaperäisesti läpi Uuden Suomen viimeiset kaksi vuosikymmentä. Tässä tutkimuksessa on käytetty Vesikansan työstä lisensiaattiseminaarin tarkastustilaisuudessa käytettyä versiota. Lopullista työtä ei ollut vielä saatavissa. Egidius Ginströmin Hufvudstadsbladetin historia (1964) ja Torsten Steinbyn *Amos Anderson – Press och kultur* (1982) olivat Hufvudstadsbladetin osalta tärkeimmät tietolähteet. Jyväskylän lehtien menneisyyttä on hahmoteltu pääasiassa Päiviö Tommilan neliosaisen *Keski-Suomen lehdistö* -sarjan (1970–1979) avulla.

Lehtihistorioiden puutteena oli niiden selvä painottuminen lehtien poliittiseen linjaan. Ulkoasuun viitattiin kirjoissa harvoin ja monesti valitettavan ylimalkaisesti.

Erityisen antoisa lähde on ollut Carl-Rudolf Gardbergin kolmiosainen *Kirjapainotaito Suomessa* -sarja (1949–1973). Gardberg kirjoittaa yksityiskohtaisesti ja perusteellisesti kirjapaino-oloista ennen itsenäistymistä. Myös Yrjö A. Jäntin *Kirjapainotaidon historia* (1940) sekä Einari Teräskiven ja Olavi Suomisen *Suomen kirjapainotaidon historiaa 1900–1942* (1942) ovat olleet hyödyksi. Kirjapainohistorioissa sivutaan myös sanomalehtien ulkoasua, ja niiden tiedot osoittautuivat tarpeelliseksi. Lars Landgrenin jatko-osa (1992) Gardbergin Kirjapainotaidon historialle on luonteeltaan yleisempi eikä ole näin ollen ollut aivan yhtä suureksi hyödyksi kuin vanhemmat osat.

Normaalin tutkimuskirjallisuuden lisäksi kirjoja on käytetty työssä myös alkuperäislähteiden tavoin kuvaamaan ajan työtapoja ja sanomalehtikulttuuria. Alkuperäislähteinä käytetyt kirjat on ryhmitelty omaksi osiokseen lähdeluetteloon. Suurin osa alkuperäislähteenä käytetystä kirjallisuudesta on kirjapainoalan opaskirjallisuutta ja toimittajien aikalais-

kirjallisuutta. Mukana on myös muutama toimittajaopas. Tärkein niistä on Akseli Routavaaran vuonna 1944 julkaistu Suomen ensimmäinen toimittaja-opas *Minusta tulee toimittaja*.

Alkuperäislähteissä on myös runsaasti toimittajille tarkoitettua ulkomaista opaskirjallisuutta. Yhdysvaltain ensimmäinen oikea toimittajaopas oli vuonna 1894 julkaistu Edwin L. Shumanin *Practical Journalism*. Se oli yleinen toimittajaopas ja ulkoasu oli siinä vain sivuroolissa. Alkuperäistä painosta ei ollut saatavissa, mutta tässä työssä on käytetty kirjan vuodelta 1903 olevaa toista painosta. Lähteistöön kuuluu myös Yhdysvaltain ensimmäinen toimitussihteereille ja taittaville toimittajille tehdyn kirjan muuttamaton uusintapainos vuodelta 1922. Grant Milnor Hyden alkuteos *Newspaper Editing* on vuodelta 1915. Merkittävä teos on myös John E. Allenin vuonna 1936 julkaistu *Newspaper Makeup*, jota voi pitää ensimmäisenä varsinaisena ulkoasuoppaana. Lähteissä on 1910-luvulta lähtien joka vuosikymmeneltä ainakin yksi ulkomaalainen toimittajille suunnattu opas, jossa käsitellään ulkoasua. Oppaat ovat valtaosin amerikkalaisia. Ilmeisesti ensimmäisestä maailmansodasta lähtien sanomalehdentekijät ottivat mallia valtamerentakaisista lehdistä.

Ulkomaalaisia ulkoasu- ja toimittajaoppaita on käytetty ulkomaalaisten vaikutteiden leviämisen selvittämiseen. Tässä työssä ei ole lainkaan tutkittu ulkomaalaisten sanomalehtien ulkoasua vaan on luotettu oppaiden antamaan kuvaan. Oppaat ovat todennäköisesti originaalilehtiä parempaa lähdeaineistoa, sillä niissä on tiivistetysti oman aikansa ihannemalli sanomalehdestä. Toisaalta oppaat yleensä heijastelevat vahvasti reaali maailmaa, joten ne ovat jo omana aikanaan koonneet sisäänsä lehtien ulkoasun valtavirran näkemykset. Toisaalta oppaat ovat monesti myös edelläkävijöitä, jolloin vaikutteet ovat jo oppaan ilmestymismaassa levinneet sen välityksellä eri lehtiin. Kun tällaisia oppaita on varmasti luettu myös Suomessa ja suomalaisissa sanomalehdissä niin tätä kautta kansainvälisten vaikutteiden verkko on vaikuttanut meidänkin lehtiimme.

Parhainta lähteistöä ovat ne oppaat, jotka ovat kuuluneet Yhteiskunnallisen Korkeakoulun opintovaatimuksiin. Ne ovat varmasti kuluneet sanomalehtialan väen käsissä ja niiden kautta vaikutteet ovat siten levinneet³⁵. Todellinen helmi tutkijan kannalta on Helsingin Sanomien toimituksen kirjastosta löytynyt Grant Milnor Hyden *Newspaper Editing* vuoden 1925 painos. Kirjan alkusivulla olevan Helsingin Sanomien ex-libriksen perusteella kirjan voi ajoittaa tulleen toimitukseen jo 1920-luvulla.

---

35 Seuraavat oppaat ovat kuuluneet Yhteiskunnallisen Korkeakoulun kurssivaatimuksiin: Edwin Shuman, *Practical Journalism* 1926 (vaatimuksissa 1944), Nancy Mavity, *The Modern Newspaper* 1930 (vaatimuksissa 1944), Norman Radder – John Stempel, *Newspaper Editing Makeup and Headlines* 1942 (vaatimuksissa 1949–1953), Bruce Westley, *News Editing* 1953 (vaatimuksissa 1953), Edmund Arnold, *Functional Newspaper Design* 1956 (vaatimuksissa 1963–1974) ja Arthur Turnbull & Russel Baird, *The Graphics of Communications* 1964 (vaatimuksissa 1965–1974). (Luettelo perustuu Ilkka Rentolan (1983) Normaalijournalismin säännöissä julkaistuun kirjalistaan.)

Ulkoasukirjallisuuden boomi alkoi Yhdysvalloissa 1970-luvulla³⁶. Sen jälkeen siellä on kirjoitettu kymmeniä ja kymmeniä ulkoasuoppaita. Lähdeluettelosta löytyy myös tällaisia oppaita. Niitä on käytetty osaksi käsitteiden määrittelyssä ja vain osaksi alkuperäislähteinä. Suomalaisten lehtien ja ulkomaalaisen lehdistön ulkoasun muuttumisen vertailussa on suureksi hyödyksi ollut Allen Huttin kirja *The Changing Newspaper* (1973). Teos on ainoa perinpohjainen sanomalehtien ulkoasuhistoriasta kertova kirja.

Selvä puute tämän työn kannalta on ollut se, että ruotsalaisesta lehdistöstä ei ole olemassa ulkoasuhistoriaa tai edes Suomen lehdistön historia-sarjan kaltaista perusteellista yleisesitystä³⁷. Vertailu Ruotsin kehitykseen jääkin työssä sen takia melko vähäiseksi, vaikka oletettavasti suomalaiset lehdet seurasivat ulkoasussa Ruotsin esimerkkiä.

Työssä on käytetty runsaasti kollektiivista viittaustapaa. Jos ulkoasumuutoksella ei ole ollut selvää muutoshetkeä, on tekstissä kerrottu esimerkiksi, että yksipalstaiset otsikot kasvoivat suuremmiksi sanomalehdissä ensimmäisen maailmansodan parin ensimmäisen kuukauden aikana. Tällöin tekstissä ei ole alaviitettä, vaan lause itsessään jo viittaa tuon ajan tutkimuslehtiin. Selvissä muutoksissa viitataan päivään, josta lähtien uutuus esiintyy pysyvästi.³⁸

Mittayksiköt ulkoasuelementeissä ja sisältömittauksissa

Mittayksiköiden valintaan on tässä työssä käytetty runsaasti aikaa. Mittayksiköt on pyritty valitsemaan niin, että ne esittäisivät mahdollisimman hyvin ja tarkasti juuri haluttua asiaa. Toisaalta mittayksiköiden täytyy olla myös niin pysyviä, että sama yksikkö on käyttökelpoinen koko tutkitun 223 vuoden ajanjakson. Ajallisen pysyvyyden ja tarkkuuden takia tutkimuksessa ei ole käytetty sisällön (ilmoitusten määrä ja toimituksellisen aineiston määrä) määrän mittarina palstamillimetrejä, vaikka palstamillimetrejä on tähän saakka yleensä käytetty lehdistöhistoriallisessa tutkimuksessa mittayksikkönä. Esimerkiksi juttujen pituuksia, ilmoitusten määriä ja lehden kokoa on sanomalehtihistorioissa mitattu palstamillimetreinä. Myös sanomalehtien omassa laskennassa ja kirjanpidossa palstamillimetrit ovat olleet perusmittana, varsinkin ilmoitustilaa myytäessä.

Pitkän aikavälin historiallisessa mittaamisessa palstamillimetri ei kui-

.....

36 Garcia 1981, 1.

37 Suomen lehdistön historia -sarja on maailmanlaajuisestikin ainutlaatuinen.

38 Alaviitteissä on aina ensiksi mainittu pääasialliset lähteet. Pääasialliset lähteet on lueteltu ikäjärjestyksessä vanhimmasta alkaen. Sen jälkeen on joissakin viitteissä »Katso myös», »Katso esimerkiksi» ja »Vertaa» viittauksia. »Katso myös» tarkoittaa, että myös kyseessä olevassa lähteessä on asiasta kerrottu. Lähteenä se on kuitenkin toissijainen ja päälähteitä tukeva. »Esimerkiksi» viittauksella on haluttu antaa lukijalle mahdollisuus tutustua johonkin tutkitun lehden numeroon, jossa ilmiö tai asia esiintyy. »Vertaa» taas viittaa siihen, että kyseessä olevassa lähteessä on erilaista tietoa asiasta.

tenkaan ole paras mahdollinen mittayksikkö. Palstamillimetri vääristää sisältömittauksia pahasti, jos sitä käytetään eri aikoina ilmestyneiden lehtien sisällön määrän vertailuun. Palstamillimetri ei ole sisällön määrän mittayksikkönä absoluuttisen samanlainen. Eri aikojen palstamillimetrit ovat hyvin erilaisia, sillä palstamillimetri on pituusmitta, joka ei huomioi mitenkään palstaleveyttä. Esimerkiksi vuoden 1847 Suomettaren palstaleveys oli 93 millimetriä, mutta vuoteen 1853 mennessä palsta oli kaventunut 69 millimetriin. Jos Suomettaren palstamäärä, sivumäärä ja sivun korkeus olisivat pysyneet entisellään, palstamillimetri-mittaus olisi kertonut, että lehden sisällön määrä oli entisellään (yhtä monta palstamillimetriä). Todellisuudessa sivun leveyden olisi kuitenkin palstaleveyden kavetessa pitänyt myös kaventua, joten neliömetreinä mitattuna sisällön määrä absoluuttisesti olisi vähentynyt lehdessä.

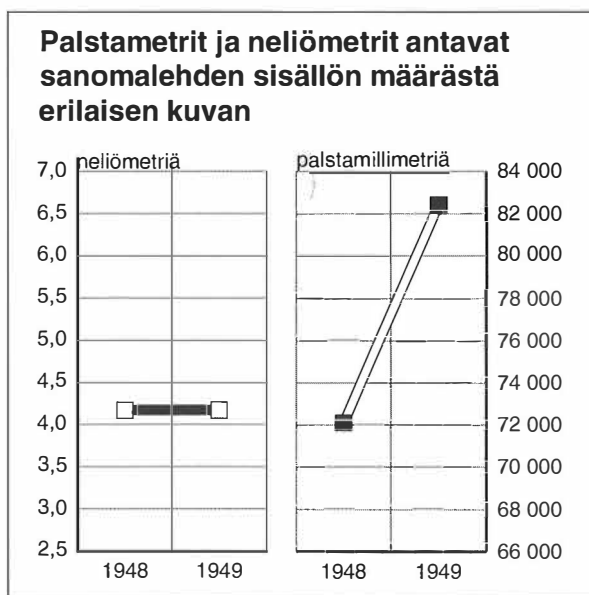
Palstamillimetrien sijasta sisällön määrän mittauksissa onkin tässä tutkimuksessa käytetty mittayksikkönä neliömetrejä ja neliösenttimetrejä. Neliömetripohjaisella mittaustavalla on vältetty palstamillimetrimittauksen tuoma vääristymä³⁹. Palstamillimetrimittauksen aiheuttamista vääristymistä ehkä hauskin on tapaus, jossa mitataan vaikkapa lehden X vuoden 1948 ja vuoden 1949 numeroiden sisällön määrää (sisältää siis ilmoitusten määrän ja toimitetun aineiston määrän). Vuonna 1948 lehden formaatti oli 405 millimetriä kertaa 515 millimetriä, palstamäärä seitsemän ja palstaleveys 56 millimetriä. Vuoden 1949 lehden formaatti on sama, mutta palstamäärä on noussut kahdeksaan ja palstaleveys pudonnut 48 millimetriin. Lehden sivumäärä säilyi entisellään eli 20 sivuna. Palstamillimetrimittauksen mukaan lehden koko eli siis sisällön määrä on kasvanut 72100 millimetristä 82400 millimetriin. Sisällön määrän kasvu olisi näin mitattuna reilusti yli kymmenen prosenttia, vaikka lehden painettu pinta-ala säilyy tarkalleen entisenä ja vaikka lehteen mahtuu yhtä monta kirjainmerkkiä⁴⁰ tekstiä. *Kuviossa 6* näkyy muutoksen vaikutus graafina. Kun palstamillimetripohjainen mittausta kertoo, että sisällön määrä on lisääntynyt eli lehti on kasvanut, neliömetripohjaisen mittauksen mukaan sisällön määrä on entisellään. Kuviossa esitetty tapaus on elävää elämää: Helsingin Sanomat

.....

39 Palstamillimetrimittauksessa vääristymä voitaisiin välttää, jos luotaisiin laskennallinen palstamillimetri-käsite. Tällaisessa laskennallisessa palstamillimetrisä palstaleveys olisi aina vakio. Tämä vakioleveys voisi olla vaikka nykyisin hyvin yleinen 44 millimetriä. Näin eri aikojen erilevyiset palstamillimetrit yhdenmukaistuisivat vertailukelpoisiksi, vaikka nyky-palstaleveyteen verrattuna. Tässä työssä ei kuitenkaan ole lähdetty rakentamaan vakio-palstamillimetrimittauksen käsitettä, sillä sellaista ei ole missään tehty ja sen käyttöönotto ei tunnu muutoinkaan mielekkäältä. Tällaisen laskennallisen palstamillimetri-käsitteen käyttö toisi mukanaan myös suuria ongelmia. Laskennalliset palstamillimetrit sotkeutuisivat tutkimustekstissä helposti tavallisiin palstamillimetriin ja päinvastoin. Toisaalta esimerkiksi 1980-luvun lehtien poliittista kirjoittelua tutkivan tutkijan on aivan luonnollista käyttää normaalia palstamillimetrimittauksen käsitettä mittana, sillä lehtien palstaleveys oli koko vuosikymmenen jokseenkin vakio. Hänelle minkäänlainen laskennallinen palstamillimetrimittauksen käsite ei olisi mielekäs, sillä se vain vaikeuttaisi yksikertaista asiaa. Myös tutkimusten lukijoille tekijän luoma laskennallinen palstamillimetri olisi vaikea käsite, sillä sehän ei vastaisi sitä, mitä hän itse voi mitata lehdestä palstamillimetrimittauksella.

40 Todellisuudessa kahdeksanpalstaiselle sivulle mahtuu hieman vähemmän kirjainmerkkejä kuin seitsemänpalstaiselle sivulle, koska kahdeksanpalstaisella sivulla on yksi palstaväli enemmän. Palstaväliin ei ladota kirjainmerkkejä.

Kuvio 6. Palstamillimetrimitauksen mukaan sanomalehden sisällön määrä on lisääntynyt mutta neliömetrimittauksen mukaan ei.

muuttui (lähes) edellä kuvatusti kahdeksanpalstaiseksi vuonna 1949.

Lukija saattaa tässä kohdassa arvella, että sisällön määrä muuttuu tai on muuttumatta muistakin syistä kuin palstamäärän muutoksista. Esimerkiksi tekstin pistekoon pienentäminen lisää sisällön määrää, jos sisällön määränä pidetään esimerkiksi lehden sisältämien lauseiden määrää. Jos taas sisällön määränä pidetään lehden sisältämien ajatusten tai tietojen määrää, niin kirjoittajien ilmaisun tiiveys tai löysyys vaikuttaa suuresti sisällön määrään. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan tarkoiteta lehden tietomäärää. Nyt on kyse siitä sisällön määrästä, joka on paperipinnalle sijoitettava. Aivan kuin pyykinpesuaineen pakkaajaa kiinnostaa se kuinka suuren laatikon pulveri tarvitsee, kiinnostaa nyt kuinka paljon paperipinta-alaa lehden sisällön välittäminen vaatii. Se, kuinka pieneen kiteeseen pesevät tehoaineet on puristettu ja kuinka vähällä annostuksella pulveri pesee, ei ole oleellista.

Niinpä tässä tutkimuksessa sisällön määrän mittauksissa on käytetty neliömetripohjaista mittaustapaa. Työn takana olevassa tilasto-osassa lehden koko, ilmoitusten määrä ja toimituksellisen aineksen määrä on ilmoitettu neliömetreinä. Yksittäisen jutun laskennallinen koko⁴¹ on ilmoitettu neliösenttimetreinä, jotta tulos olisi tarpeeksi erottelava.

Juttujen ja kuvien määrä on laskettu työssä kappaleittain. Erilaisten otsikoiden ja kuvien prosentiosuudet on sen jälkeen laskettu yhden desimaalin tarkkuudella. Tilasto-osan taulukkojen alaosan sisällön määrä osiossa juttujen kappalemäärään ei ole laskettu seisovia otsikoita, sillä

.....
⁴¹ Yksittäisen jutun vaatima tila on laskettu jakamalla lehden yhden numeron toimituksellinen tila (neliometriä) numeron juttujen kappalemäärällä. Sen jälkeen jutun vaatima tila on muutettu neliösenttimetreiksi. Yksittäisen jutun vaatimaan tilaan sisältyy teksti, otsikko, kuvateksti, valokuvat ja muu kuvitus.

seisova otsikko ei aloita varsinaista juttua vaan sen alle oli monesti kasattu useitakin yksittäisiä juttuja. Niinpä otsikoiden kappalemääräriivi ja juttujen kappalemääräriivi ovat erisuuruiset tilasto-osan taulukoissa.

Sisällön määrää mittaavat neliömetrit on esitetty taulukoissa kolmen desimaalin tarkkuudella, sillä kokeilujen perusteella se osoittautui sopivaksi tarkkuudeksi.

Ilmoitukset on työssä mitattu täysien palstaleveyksien mukaan eli palstaväli on laskettu mukaan ilmoitustilaan. Esimerkiksi jos sivulla on kaksi yhden palstan ilmoitusta rinnakkain, ilmoitusten väliin jäävä 2–5 millimetriä leveä palstaväli on laskettu ilmoitustilaksi. Aivan samoin toimitukselliseksi tilaksi on laskettu toimituksellisen tilan keskellä oleva palstaväli. Sivun yläosan nimiöosa (jossa on lehden nimi, nykyisin myös osaston nimi, päivämäärä ja sivunumero) on laskettu ilmoitussivuillakin toimitukselliseksi tilaksi. Koko lehden painetun pinnan laskeminen mukaan lehden toimitettuun alaan vaikuttaa jonkin verran toimituksellisen ja ilmoitusaineiston osuuden prosentuaaliseen jakautumaan verrattuna esimerkiksi SLH-sarjan mittaustapaan⁴².

Tutkimuksessa on ilmoitus-käsitettä käytetty laajasti ymmärrettynä. Ilmoituksiin on laskettu koko tutkimusajan muun muassa kirkolliset ilmoitukset, jotka julkaistiin lehdissä pitkään (jopa 1980-luvulle saakka) ilmaiseksi. Ilmoituksiin siis kuuluvat maksullisten ilmoitusten lisäksi kuulutukset (maksulliset ja maksuttomat)⁴³. Työssä on päädytty tällaiseen rajaukseen siksi, että on jokseenkin mahdotonta selvittää jokaisen lehden osalta, milloin mitkin ilmoitukset ja kuulutukset ovat olleet maksullisia ja milloin maksuttomia. Esimerkiksi maksullisiksi lehden ilmoitustietolaatikoissa luokitellut kuulutukset saattoivat kuitenkin päästä maksutta sivuille. Niinpä olen ottanut oikeudekseni luokitella kaiken ilmoitusluonteisen aineiston ilmoituksiin. Raja ilmoitusten ja toimituksellisen aineiston välillä kulkee viime vuosisadalla ja tämä vuosisadan alkupuolella niin yleisten päivälisterien kohdalla. Päivälisterat on luokiteltu toimitukselliseksi aineistoksi, koska ne ovat selvästi lehden lukijoilleen päivästä toiseen samantyyppisenä tarjoamaa palveluainesta. Rajankäynti ilmoitusaineuksen ja toimituksellisen aineuksen välillä onkin aina käyty vertaamalla kyseisen aineksen luonnetta vanhan ajan päivälisteroihin⁴⁴.

.....

42 SLH sarjassa sivunimiöitä ei ole laskettu mukaan niihin palstametreihin, joista sitten on laskettu erilleen toimituksellisen ja ilmoitusaineuksen osuudet. Niinpä SLH-sarjan ilmoittamat ilmoitusten prosentuaaliset osuudet lehden tilasta ovat hieman korkeammat kuin tässä tutkimuksessa esitetyt. Myös Tommilan Keski-Suomen lehdistö -sarjassa on ilmeisesti jätetty sivunimiöt huomioimatta.

43 Päiviö Tommila on Keski-Suomen Lehdistö -sarjassa eriteltyt ilmoitukset ja kuulutukset omiksi ryhmiikseen, mutta tässä työssä erittelyä ei ole nähty tarpeelliseksi. Ulkoasultaan ja muutoinkin luonteeltaan ilmoitukset ja kuulutukset ovat hyvin samantyyppisiä.

44 Päivälisterat ovat hyvin lähellä nykyisin suosittuja menokalentereja ja minne mennä -palsitoja. Myös erilaiset pääsiäis- ja juhannusmuistiot kauppojen sekä pankkien aukioloaikoihin muistuttavat päivälisteroja.

■ Kirjatypografian aika

Åbo Tidningarista 1850-luvulle

Uutta sanomaa lainakostyymissa

Turkulainen postimestari Allén sai vuonna 1751 toimeksiannon. Satakuntalaisen osakunnan jäsenet halusivat tilata jotakin uutta ja innostavaa, tukholmalaisia lehtiä. Vuoden 1752 alusta postinkantaja toikin osakunnan kuraattorille Lärda Tidningarin ja seuraavan vuoden alusta alkaen myös Stockholms Weckobladin. Lehdet kiersivät osakuntalaiselta kädestä käteen ja liian pitkäaikaisesta lukemisesta joutui maksamaan sakkoa osakunnalle; maaliskuussa 1800 herra Carenius joutui maksamaan 12 kilinkiä, kun hän oli pitänyt lehtiä hallussaan yli neljä tuntia.¹

Lehtien lukeminen yleistyi Suomessakin 1700-luvun puolivälissä nopeasti, vaikka omaa lehteä maassa ei ilmestynyt. Pohjoisen Euroopan viimeisille perille uusi julkaisumuoto – sanomalehti – oli vasta tulossa. Ensimmäiset sanomalehdet olivat kehittyneet Keski-Euroopassa henkilökohtaisista uutiskirjeistä, joiden välityksellä hallintovirkamiehet ja kauppiat saivat tarvitsemaansa tietoa maailmantapahtumista ja kauppasuhteiden kehityksestä. Käsinkirjoitettuja uutiskirjeitä seurasivat Gutenbergin painimen käyttöönoton jälkeen uutiskirjeet. 1500-luvulla uutisia ryhdyttiin kokoamaan ja julkaisemaan lehtisinä. Sanomalehtinä näitä tilapäisiä julkaisuja voi pitää vasta kun ne saavuttivat ilmestymisessään säännöllisyyden ja jatkuvuuden. Tämä tapahtui 1600-luvun alussa, mutta ulkoasultaan näitä julkaisuja ei vielä silloinkaan voi pitää sanomalehtinä². Uutiskirjeiden ohella myös lentolehtiset olivat sanomalehtien esimuotona. Kirjapainotaito loi pienille lentolehtisille mahdollisuuksia muun muassa mielipiteiden muokkauksessa, sillä niitä ei kertajulkaisuina voitu valvoa. Lentolehtiset olivat yleisiä Euroopassa kolmekymmenvuotisen sodan aikana.³

Yleensä kirjallisuudessa on varsin kiistattomasti päädytty johtopäätöksen, että varhaisimmat sanomalehdet ilmestyivät 1600-luvun ensimmäisinä vuosina. Sanomalehdeltä vaadittavan ilmestymisen säännöllisyys-

.....
1 Jokipii 1954, 11.

2 Hutt 1973, 9.

3 Gardberg 1971, 17; Tommila 1988b, 35–36 ja 47.

den, jatkuvuuden ja ajankohtaisuuden kriteerit⁴ täyttivät vuonna 1609 *Aviso Relation oder Zeitung* ja *Relation Aller Fürnemmen und Gedenckwürdigen Historien*. Kumpikin ilmestyi viikoittain ja sisälsi vain yhden jutun. Sen sijaan 1615 ilmestynyt *Frankfurter Journal* sisälsi jo useampia uutisia ja siinä mielessä se oli ensimmäinen todellinen sanomalehti.⁵

Ulkoasultaan *Aviso*, *Relation* ja *Frankfurter Journal* ja muutkin 1600-luvun alkupuolen »sanomalehdet» muistuttivat ripauksen kirjaa, kirjettä, lentolehtistä ja pientä painatetta. Ne olivat yksipalstaisia, ja sivut olivat saman kokoisia kuin kirjoissa. Myös kirjasinlaji ja ladontatapa oli samanlainen kuin tuon ajan kirjoissa.⁶ Avisosta ja *Relationista* alkoi kuitenkin hidas ja pitkä kehitys, jonka aikana sanomalehdelle on muodostunut oma typografinen asunsa. Tässä pääluvussa (kirjatyypografian aika) kerrotaan millaisissa lainavaatteissa suomalaiset sanomalehdet aluksi ilmestyivät ja kuinka niiden ulkoasu alkoi hiljalleen eriytyä kirjan ulkoasusta.

Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo – Ruotsin mallin mukainen sanomakirja

Tammikuun puolivälin 1771 jälkeen turkulaisessa lukeneistossa oli uteliaisuuden täyttämää innostusta. Tammikuun 15. päivänä oli ilmestynyt ensimmäinen suomalainen »sanomalehti», *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo* (lyhyemmin *Åbo Tidningar*⁷).⁸

Åbo Tidningar oli ulkomitoiltaan vaatimaton. Kahdeksansivuisessa lehdessä oli viisi juttua, ja tekstiala oli 68x132 millimetriä⁹. Jutuilla ei ollut otsikkoja, vaan teksti alkoi koristeellisella fraktuura-anfangilla. Viimeisellä sivulla oli otsikko »Nyheter.» ja sen alla oli yksi uutinen. »Nyheter.»-otsikko toistui numerosta toiseen eli se oli seisova otsikko.

Åbo Tidningar oli sisällöltään ja ulkoasultaan tyyppillinen 1770-luvun ruotsalainen lehti. Esimerkiksi tukholmalainen *Lärda Tidningar* oli ilmestynyt jo vuosia samalaisena kuin *Åbo Tidningar* nyt. Lehtien samanlaisuus oli niin suurta, että on syytä olettaa *Åbo Tidningarin* ottaneen ulko-

4 Sanomalehden määrittelylle ei ole ajasta toiseen käypäistä kriteeriä, mutta varhaisten sanomalehtien ja erilaisten uutiskirjeiden, lentolehtisten ja vastaavien erottamisessa toisistaan on usein käytetty muun muassa seuraavanlaista kriteeristöä: Sanomalehden täytyy ilmestyä kerran viikossa tai ainakin hyvin toistuvasti. Sen täytyy olla mekaanisesti painettu (erotuksena käsin kirjoitetuille uutiskirjeille). Sen täytyy olla rahaa vastaan kaikkien saatavilla. Siihen täytyy olla painettu jotakin, joka kiinnostaa suurta yleisöä (vastakohtana joillekin uskonnollisille ja taloudellisille kirjoituksille). (Katso esimerkiksi Emery and Smith 1944, 5.) Tässä tutkimuksessa ei puututa sanomalehden yleiseen määrittelyyn, mutta ulkoasultaan sanomalehti-tyyppisen julkaisun syntyyn tässä tutkimuksessa on kiinnitetty paljon huomiota. Sisällöltään sanomalehtenä tutkimuksessa on pidetty niitä lehtiä, jotka Suomen lehdistön historia -sarjassa on yleensä luokiteltu sanomalehdiksi.

5 Katso esimerkiksi Meggs 1986, 130; Tommila 1988b, 38.

6 Katso esimerkiksi Emery and Smith 1954, 12–14; Morison 1954, 13; Hutt 1973, 9–14; Tommila 1988b, 38.

7 *Åbo Tidningarin* virallinen nimi oli vuosina 1771–78 ja 1782–26.5.1785 *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo*. Vuonna 1789 se ilmestyi nimellä *Åbo Nya Tidningar* -nimisenä ja vuosina 1791–1799 *Åbo Tidningar* nimellä. 1800–1809 lehden nimenä oli *Åbo Tidning*. 1810–1819 nimi oli *Åbo Allmänna Tidning* ja lopettamiseen eli vuoteen 1861 saakka taas *Åbo Tidningar*. (SLH 7 1988, 306.)

8 Suova 1952, 46.

9 Sivun paperipinnan koko oli 102x177 millimetriä.

N° 1.

Tidningar

Utgifne

Af et Sällskap i Åbo.

Den 15 Januarii 1771.

Sär öfverlämnas Allmänheten första stycket af de Tidningar, som man i denna Staden lofwat utgifwa. Wår affikt och beskaffenheten af desse blad, krefwe wi till förene kungjordi. Wi wåge at gdra et försök, som i sit slag är hos oss det första. Wliffwer det med ymest emottagit, så skole wi deraf upmuntras at söka göra wårt arbete mera och mera roande och gagnande. Genom omwårdning af ämnen, skole wi besitta oss, at så nymcket wåra trånga gränser in i bdrjan tillåta, alltid låmpa oss efter flere Läsares sitak. Den uplysta Allmänhetens omdöme skole wi med nöje lyda. Sem wi i synnerhet skrifwe för wåre Landsmän, så wånste wi förnämligast deras biträde och benågenhet; deras gagn och ro är wårt ändamål, och deras bifall wår yppersta belöning.

* * *

Du Folk af Seythisk Staff och Nordens äldste
 ätter,
 Hwar

☆) 2 (☆

Hwar's snilles ed ej släcks af Landets sud och is,
 Som uti wett och dygd en grundad ära sitter,
 Kom låna oss Dit ljus til Fosterlandets pris!
 Dullngdom, Finlands hopp, kom at Din tanfa öfwa,
 Ut råffa på den ban som öpnas här för Dig,
 Ut odla up Din smak, at snillet styrka pröfwa,
 Ut låta grundlighet med fågring pryda sig!
 Låt wåra rödra bröft en lustlig tjuuning röra,
 Då med en sticklig hand Du Skalde-lutan slår;
 Låt Sanning's starka drag så blandas med det fäbna,
 Ut hon med dubbel kraft på wåra hjertan rår!
 Ut tolka dygdens lof, des helga rätt förswara,
 Ut blotta lastens blygd och dårflaps wålde bry,
 Det dödr Din ädla ro, Dit högastjyste wara;
 När sniller teka får, det doct bör stiefswåld sty.
 Et älskadt Fosterland lät glada frukter skörda,
 Ut af Din trågna slit, Din insikt och Ditt wett;
 Låt efterwerlden få i Dina Skrifter rödrda
 Det ljus som lyctlig grund til hennes wål beredt.
 Nog kan den Finsta bygd Dig ymnigt ämnen gifwa,
 Inu at med skarp syn ut wett rätt bli naturens tolf,
 In Dina Fäders dygd at med behag beskri fwa,
 Til eftersyn och ljus för Landets baru och self.
 Wårt Land ännu ej känd, des tekning wansåld fin-
 nes,

I Språket saknas rætt, i wåra häfder ljus;
 Ej utan samlad slit den kunskap deri winnes;
 Som räddar Aldrens sporr från glömskans djupa
 grus.

Wår spåda Hushålls konst af mogna råd dödr ledas,
 Ut sikra rdn bli född, från fördoms twång bli fri,
 Ut wåranäringsstång dödr sörre widd beredas,
 Och Landets räppla barn med dmhet födtte bli.
 Wil Du naturens pragt med rika färgor måla,
 Så skildra Nordens berg och fjäddetätra fjäll,
 Då i sin Sommarrågt de låga dalar präla,

Dch

Kuva 1. *Etusivu ja toinen sivu Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo-lehden ensimmäisestä numerosta 15.1.1771. 8-sivuisessa lehdessä oli viisi juttua. Jutut alkoivat ansoingilla tai sitten juttujen väli oli vain osoitettu tyhjällä rivillä.*

asumallia Lärda Tidningarista. Esimerkiksi sivunumerointi oli molemmissa lehdissä ladottu sivun yläreunaan koristetähtien ja sulkumerkkien väliin. Myös painetun pinnan koko oli lähes yhtä suuri. Tukholmalaisia esikuvalentä oli myös Dagligt Allehanda, joka ilmestyi yksipalstaisena.¹⁰ Osa tukholmalaisista lehdistä oli jo siirtynyt kaksipalstaisuuteen¹¹.

Ulkoasumallin hakeminen Tukholmasta oli luonnollista, sillä olihan H.G. Porthan jo lehteä suunniteltaessa käyttänyt Aurora-seuran kokouksessa Lärda Tidningaria esimerkkinä. Eikä olisikaan ihme, vaikka Porthan olisi vienyt myös Frenckellin painoon malliksi yhden Lärda Tidningarin numeron. Lehdissä kun oli niin paljon samanlaisuutta jo mainitun si-

10 Dagligt Allehanda 1769–1787; Lärda Tidningar 1745–73.

11 Stockholms Post-Tidningar 1736–1819; Stockholm Weckoblad 1745–1773.

vunumeroinnin lisäksi. Leipäteksti oli fraktuuraa, palstoja oli vain yksi, sivukoko oli pieni ja jutut alkoivat usein anfangilla. Myös *Dagligt Allehanda*n verrattuna yhdenmukaisuus oli suurta, mutta jos eroja haluaa etsiä, niin näkyvin niistä oli lehtien erilainen nimiön kirjainlaji. Åbo Tidningarin nimiö oli ladottu fraktuuralla, mutta *Dagligt Allehandassa* nimiö oli antiikvaa. Ero on pieni, mutta se kuvastaa jo Pohjanlahden eri puolilla myöhemmin tapahtuvaa suuntautumista hieman eri suuntiin kirjainlajeissa.¹² Ruotsissahan omaksuttiin jo varhain antiikva, kun taas Suomessa suosittiin saksalaiseen kulttuuripiiriin kuuluvaa fraktuuraa aina 1920-luvulle saakka.

Åbo Tidningar kuului ulkoasultaan ruotsalaiseen lehtitraditioon, joka 1770-luvulla oli jo toista sataa vuotta vanha. Tukholmassa oli jo vuonna 1645 ilmestynyt saksasta tulleen ylipostimestari Johan Beierin toimittama *Ordinari Post-Tijdender*. Beier toimitti lehteä muutaman virallisen kirjeenvaihtajan avustamana ja kokosi sivuille pääasiassa lyhyitä uutisia, jotka koskivat valtiota, sotia ja kaupallisia asioita. *Ordinari Post-Tijdender* oli pieni nelisivuinen lehti, jollaisia suurin osa tukholmalaisista lehdistä oli vielä 1700-luvun jälkipuoliskolla.¹³

Ruotsi oli lehdenteossa periferiaa 1700-luvun lopulla. Johtava lehtimaa Euroopassa oli Englanti ja sieltä lehdenteon malli levisi hiljalleen muualle maailmaan. Varsinkin amerikkalainen lehdistö seurasi tarkoin brittiläistä kehitystä. Englannissa ja Amerikassa lehdet olivat 1770-luvulla jo yleisesti kolme- tai neljäpalstaisia (painetun pinnan koko jopa 500x463 mm), suurimmillaan jopa kuusipalstaisia¹⁴. Moni ruotsalainen lehti oli 1760- ja 1770-lukujen vaihteessa vielä yksipalstainen.¹⁵ Toki osa tukholmalaisista lehdistä oli jo irtautunut yksipalstaisuudesta, esimerkiksi *Inrikes Tidningar*¹⁶, mutta jälkeenjääneisyys oli silti selvää.

Ruotsalainen lehdistö – siis myös Åbo Tidningar – oli 1770-luvulla ulkoasultaan jokseenkin samassa kehitysvaiheessa kuin englantilainen lehdistö oli 1600-luvun jälkipuoliskolla. Vaikka ensimmäiset sanomalehtien esimuodot näkivät Ruotsissa (*Ordinari Post-Tijdender* 1645) ja Englannissa (*Corante or neues from Italy, Germany, Hungarie, Spanie and France* 1621) päivänvalon varsin samoihin aikoihin¹⁷, lehdistön kehitys oli ollut saarivaltakunnassa selvästi nopeampaa. Kehityksen nopeuseroihin löytyy monia syitä, mutta merkittävin vaikutus on varmasti ollut kaupalla. Lontoo ja koko Englanti oli vilkasta kaupan aluetta ja niinpä tiedonvälityksen tarve oli siellä jatkuvasti suurempi kuin Tukholmassa, joka kuitenkin oli eurooppalaista laita-aluetta.

Englantilaisen lehdistön kehitys oli käynnistynyt siis 1621 *Corantesta*,

.....
12 *Dagligt Allehanda* 1768–1784; Tommila 1988b, 49.

13 Holmberg – Oscarsson – Rydén 1983, 3–4.

14 Mott 1962, 73, 84 ja 96; Hutt 1973, 24–29; Giles – Hodgson 1990, 39 ja 46.

15 *Lärda Tidningar* 1745–1773; *Dagligt Allehanda* 1769–1787; *Stockholms Posten* 1778.

16 *Stockholms Post-Tidningar* 1736–1819; *Stockholms Weckoblad* 1758–1773; Holmberg – Oscarsson – Rydén 1983, 21.

17 Tommila 1988b, 39.

joka noudatti ulkoasultaan niin sanottua hollantilaisten sanomalehtien mallia. Amsterdamilaismallin mukaisesti lehdessä oli kaksi palstaa, ja sivu oli kooltaan suuri – täyden arkin kokoinen. Corante ilmestyi Lontoossa amsterdamilais-corantojen lisenssillä. Amsterdamilaiset Corantot olivat 1600-luvun alussa nousseet käsitteeksi ja niinpä Lontoossakin oli luonnollista käyttää hollantilaisten corantojen ulkoasua. Mannermainen malli jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi. Jo seuraavana vuonna eli 1622 englantilaisissa uutisperiodikaaleissa luovuttiin hollantilaisten corantojen mallista ja ulkoasuun omaksuttiin kirjojen ja pamflettien esitystapa. Nicholas Bourne ja Thomas Archerin maaliskuussa 1622 julkaisemassa »lehdessä» oli yksi palsta ja sivukoko oli perinteinen kirjoissa käytetty kvartto. Näin Lontoossa luovuttiin runsaaksi 40 vuodeksi vieraasta mallista ja käännettiin katse omaan kansalliseen traditioon. Stanley Morisonin mukaan Bourne ja Archer olisivat voineet valita jokseenkin millaisen formaatin he olisivat halunneet, mutta ilmeisesti he pitivät vanhaa englantilaisten pamflettien (ja saksalaisten avisojen) formaattia parempana kuin hollantilaisten corantojen kokoa. Ainakin se oli tutumpi koko Lontoossa. Tällaisen periodikaalin ensimmäinen sivu oli vuoteen 1638 saakka puhdas tittelisivu, jossa kerrottiin julkaisun nimi ja julkaisija aivan kuin kirjoissa nykyäänkin.¹⁸

Allen Huttin mukaan uutiskirjojen (news-book) aika jatkui Englannissa vuoteen 1665, jolloin Oxford Gazette luopui pamflettien ja kirjojen ulkoasusta ja palasi takaisin hollantilaisten corantojen (uutissanomalehtien) ulkoasuperinteeseen. 16.11.1665 ilmestynyt Oxford Gazette oli kooltaan suuri: 285x171mm. Siinä oli kaksi palstaa (palstaleveys 60 mm), jotka oli erotettu toisistaan ohuella linjalla. Oxford Gazettesta Englannissa alkoi kehitys, joka johti hiljalleen kohti suurempaa sivukokoa sekä itsenäistä sanomalehden ulkoasua. Vuonna 1720 Daily Journal otti käyttöön kolmen palstan ulkoasun ja vuonna 1769 Public Ledger toi käyttöön neljän palstan sivun. Nelipalstaisesta ulkoasusta tuli pitkäksi aikaa yleisin koko englantilaisiin sanomalehtiin. Esimerkiksi The Timesin edeltäjä The Daily Universal Register otti heti aloittaessaan vuonna 1785 käyttöön nelipalstaisuuden. Lehtien formaatti toki vaihteli jonkin verran. Suurimmat lehdet olivat jo 1770-luvulla formaatiltaan royal-kokoa eli 508x635 mm.¹⁹

Åbo Tidningar noudatti ulkoasussaan ruotsalaista kehityslinjaa, jossa »sanomalehdet» olivat ulkoasultaan uutiskirjoja. Suomalaiskansallisen lehtiä voisi ulkoasunsa perusteella kutsua sanomakirjoiksi, joiksi ainakin 1800-luvun puolimaissa lehteä tavattiin Suomessa nimittää²⁰. Suomalainen sanomalehdistö ei siis lähtenyt liikkeelle siitä, mihin maailmalla oli jo ehditty vaan aloitti siitä, mihin oli jo opittu eli kirjallisuudesta. Turku oli pieni kaupunki eikä siellä vielä ollut tarvetta englantilaislehtien

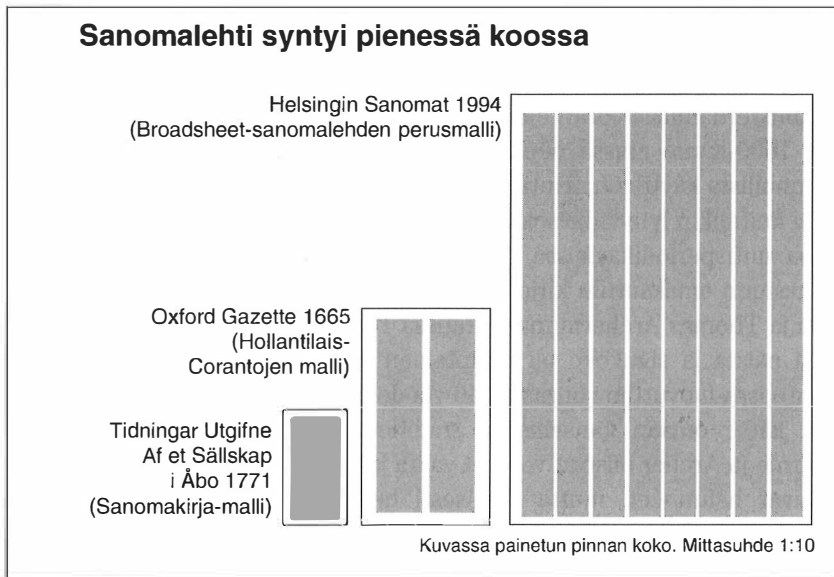
18 Morison 1954, 25–26, 35–36, ja 40; Hutt 1973, 9–13.

19 Morison 1954, 40–41; Hutt 1973, 9, 15, 19, 32–34.

20 Esimerkiksi Kanawa 13.1.1847; Suometar 7.1.1848 (Suomen sanomakirjallisuus); Katso myös Uino 1992, 42.

Sanomalehti syntyi pienessä koossa

Kuvio 7. *Åbo Tidningar* on kooltaan pieni verrattuna esimerkiksi tämän päivän sanomalehteen. Myös Englannin ensimmäiseen ulkoasuun oikeaan sanomalehteen, vuoden 1665 *Oxford Gazetteen* (171x: 285 mm) verrattuna *Åbo Tidningar* (102x177 mm) on kuin pieni kirja. Samana vuonna kuin *Åbo Tidningar* alkoi ilmestyä eli 1771, bostonilainen sensaatiolehti *Spy* otti käyttöön suurimman Amerikassa nähdyn sivukoon. Uusi lontoolaislehtien mallin mukainen nelipalstainen sivu oli kooltaan 318x508 mm. (Hutt 1973, 15 ja 29.)

kaltaisille suurikokoisille sanomalehdille. Englanti oli 1700-luvun lopulla kaupan suurvalta ja alkanut teollistuminen lisäsi siellä lehtien kysyntää. *Åbo Tidningaria* tilasi vain 150–200 ihmistä ja vaikka toimituskunta tunsiikin pientä tilapulaa lehdessä, lehden suurentamiseen ei ollut resursseja. Alkuinnostuksen hälvettyä kirjoituksista oli jopa pientä pulaa. Näin lehden pieni sivukoko ja ulkoasu olivat oikeassa suhteessa toisiinsa. Englannissa kaikki kauppiaiden ja virkamiesten tarvitsema tieto ei millään olisi sopinut kaksi kertaa kuukaudessa ilmestyvän pienen lehden sivuille. Niinpä siellä tarvittiin suurempaa sivukokoa.²¹

Toisaalta myös lait vaikuttivat saarivaltakunnan lehtien sivukoon kehitykseen. 1712 säädetty leimaverolaki pani lehdet verolle. Lehti, jonka koko oli puoli arkkia tai vähemmän, joutui maksamaan puoli pennyä. Puolta arkkia isommasta arkista joutui maksamaan yhden pennyn. Verotus vähensi lehtien halua koon kasvattamiseen, mutta nopeasti tilapulaan löytyi kiertotie. Lehdet nostivat sivumääränsä neljästä kuuteen ja välttyivät näin koon kasvattamisen aiheuttamalta verorasituksen kasvulta. Verolakeja korjattiin 1725 koskemaan myös lehtiä, joissa oli enemmän kuin yksi arkki. Kuusisivuiselle lehdelle tuli puolentoista arkin vero ja niinpä lehdet palasivat jälleen neljän sivun ulkoasuun ja alkoivat kasvattaa sivun kokoa. Leimavero oli voimassa Englannissa vuoteen 1855 saakka ja se vaikutti formaatin ohella myös monella muulla tavalla lehtien ulkoasuun (tarkemmin luvussa *Otsikottomista jutuista miinuksiin ja palstaotseikoihin*.)²²

21 Suova 1952, 179–180; Tommila 1984, 3; Meggs 1986, 155; Tommila 1988b, 41–42 ja 53; SLH 7 1988, 309.

22 Morison 1932, 103; Allen 1947, 17; Vertaa Boberg 1970, 28; Torvinen 1982, 24.

Ruotsissa ei ollut vastaavia lehtien kokoon ja ulkoasuun vaikuttavia verolakeja. Kun painojakin oli vähän, ja ne kaikki olivat puhtaita kirjapainoja, on ymmärrettävää, että Suomessa sanomalehtien ulkoasukehitys alkoi alusta – kirjasta²³. Jos Åbo Tidningarin rinnalle asettaa vaikkapa Mikael Agricolan Uuden Testamentin vuodelta 1548 tai ABC-kirjan²⁴, eroa tuskin huomaa. Suomessa kirjat oli perinteisesti painettu fraktuuralla pieneen kvartto- tai oktaavokokoon. Pieni koko oli suomalaisille kirjoille perin tyypillistä koko 1600- ja 1700-luvun ajan. Perinteisestä ulkoasusta poikkesivat vain väitöskirjat, joista osa ladottiin antiikvalla.²⁵

Myös sisällöltään Åbo Tidningar oli lähellä kirjaa, vaikka se perustettiin nimenomaan uutislehdeksi. Siinä oli pitkiä, numerosta toiseen jatkuvia kirjoituksia. Eino Suova on väitöskirjassaan todennut, että lukijat – ja toimituskin – käsittelivät lehden vuosikertoja yhtenä kokonaisuutena, kirjana²⁶. Kirjan luonnetta todistaa Suovan mukaan moni asia. Ensinnäkin lehden jutut olivat pitkiä – usein niin pitkiä, että ne jatkuivat seuraavassa ja sitäkin seuraavassa numerossa. Jatkoartikkelit eivät kuitenkaan häirinneet lukijoita, sillä he ymmärsivät saavansa lukea koko kirjoituksen ehkä vasta vuosikertana. Åbo Tidningarissa sivunumerointi jatkuikin läpi vuosikerran ja vuosikerran päätyttyä lehden mukana julkaistiin sisällysluettelo ja nimiö- eli tittelilehti sidottajia varten. Åbo Tidningarin myyntitapakin viittasi siihen, että lukijoille myytiin kokonaisuutta eli vuoden aikana koostuvaa kirjaa²⁷. Sitähän ei voinut tilata kuin vuosikertoina. Edes puolivuosisikertoja, yksittäisnumeroista puhumattakaan, ei lukijoille tarjottu.²⁸

Åbo Tidningarin toimituskuntaan kuulunut H.G. Porthan korosti myös lehden säilyvyyttä ja pitkäaikaisuutta. Porthan selitti tammikuussa 1782, että aiheita valitsemalla oli koetettu välttää periodisten julkaisujen tavallinen kohtalo: ne häviävät heti synnyttyään eivätkä saa lukijoita muulloin kuin sinä päivänä, jolloin ilmestyvät.²⁹ Tätä sisällöllistä valintaa tuki myös Åbo Tidningarin ulkoasu. Se muistutti kaikessa muussa paitsi sivumäärässä kirjaa. Åbo Tidningar ilmestyi kahdeksansivuisena kaksi kertaa kuukaudessa. Vuoden lopussa tilaajalla oli kuitenkin koossa jo lähes kaksisataa sivua ja yhteen sidottuna siis oikea kirja – sanomakirja.

Åbo Tidningar ei saanut olla pitkään Suomen ainoa »sanomalehti». Se sai kilpailijoita, mutta silti sen vaikutus syntyvän suomalaisen sanomalehdistön ulkoasuun oli suuri. Åbo Tidningar loi ulkoasumallin, jonka mu-

23 Käsitys kirjasta sanomalehden alkumuotona on yleisesti hyväksytty. (Katso esimerkiksi Boberg 1970, 28; Tommila 1984, 3.)

24 Se Wsi Testamentti. (Michael Agricola). Stockholm 1548; Näköispainos Mikael Agricolan ABCkirian eri painosten säilyneistä katkelmista. Vaasa 1982.

25 Gardberg 1949, 341; Gardberg 1957, 191, 216, 228, 256 ja 346–347.

26 Suova 1952, 180.

27 Englannin kielessä sanomalehdestä käytettiin alkuaan nimitystä news-book (= uutiskirja) ja vasta 1660-luvulla sen syrjäytti pysyvästi nykyinen newspaper -termi (= sanomalehti). (Grünbeck 1936, 2; Suova 1952, 182; Morison 1954, 3–4, 28–29 ja 41.)

28 Suova 1952, 181–182.

29 Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo 3.1.1782; Suova 1952, 181–182.

kaan lehtiä sittemmin julkaistiin. Tämä malli – siis sanomakirjan malli – oli paljolti lainaa. Kirjalta Åbo Tidningar sai painoasunsa, ja se painettiin Joh. Frenckellin kirjapainossa samalla käsipainimella millä kirjojakin painettiin. Åbo Tidningarin painamisessa käytettiin samoja kirjasimia kuin painon kirjatutannossa ja paperiarkitkin olivat samaa kokoa kuin kirjatutannossa. Toisaalta Åbo Tidningar sai vaikutteita myös eurooppalaisesta kehityksestä. Åbo Tidningarin tekijät ottivat mallia tukholmalaisista »sanomalehdistä» ja sitoivat näin lehden eurooppalaiseen lehtiperinteeseen, joka oli hiljalleen levinnyt keskisen Euroopan keskuksista Pohjois-Saksan ja Tanskan kautta kohti Tukholmaa. Tukholmasta sanomalehdentekomalli levisi Ruotsi-Suomen pienempiin kaupunkeihin, kuten Turkuun. Tosin pohjoisen perukoilla lehden teossa oltiin selvästi vilkkaita kauppakeskuksia jäljessä. Ulkoasussa aikaero oli toistasataa vuotta.

Tämän kansainväliseen kehitysketjuun liittymisen myötä sanomalehden ulkoasuperinteeseen tuli jo syntyvaiheessa ylikulttuurallinen leima: lehtien ulkoasu on kehittynyt eri maissa sittemmin melko samalla tavalla, vaikkakin hieman eri tahtiin.

Lehtiä tuli ja meni mutta yksi säilyi – pieni koko

1775 Åbo Tidningar sai rinnalleen uuden lehden. Antti Lizelius perusti suomenkieliselle väestölle Suomenkieliset Tieto-Sanommat. Sen painetun pinnan koko oli sama kuin Åbo Tidningarissa ja muutoinkin se oli ulkoasultaan kuin ruotsinkielinen kilpailijansa. Tieto-Sanommat oli ladottu fraktuuralla ja sivunumerointi oli sulkujen ja tähtien välissä samalla tavalla kuin Åbo Tidningarissa. Samankaltaisuus oli luonnollista, sillä todennäköisesti myös Lizeliuksen lehti painettiin Frenckellin painossa Turussa.³⁰ Suomenkieliset Tieto-Sanommat loppui tilaajien puutteeseen jo seuraavana vuonna. Åbo Tidningar ilmestyi vuoteen 1778 saakka ja sitten sekin lakkasi. 1782 Åbo Tidningar alkoi jälleen ilmestyä, mutta ilmestyminen oli katkonaista, ja lehden viralliset nimet vaihtelivat³¹.

Jos Åbo Tidningarin ilmestyminen olikin epävakaata, niin sen sivukoko oli varsin pysyvä. Se ilmestyi aluksi kahdeksansivuisena ja kvarttokokoisena (painettu pinta-ala 60–71x132 mm). 1791 sivukoko suureni (painettu ala 129x170 mm) mutta palstojen määrä säilyi yhtenä. Sivukoko pysyi jokseenkin samanlaisena vuoteen 1837, jolloin lehti muuttui kaksipalstaiseksi (painettu pinta-ala 160x205 mm).³²

Kvarttokoolla tarkoitetaan kirjapainon peruspainoarkista neljän taitoksen avulla saatavaa kahdeksansivuista sivukokoa. Foliokoko puolestaan on kahdella taitoksella syntyvä nelisivuinen koko ja oktaavokoko kahdeksan taitoksen avulla saatava 16-sivuinen koko. Paperiarkin perusmitta eli

30 Suomenkieliset Tieto-Sanommat 1775–1776; Tonruila 1988b 55.

31 1782–85 Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo, 1789 Åbo Nya Tidningar, 1791–1799 Åbo Tidningar, 1800–1809 Åbo Tidning, 1810–1819 Åbo Allmänna Tidning ja 1820–1861 Åbo Tidningar.

32 Åbo Tidningar 15.1.1771, 5.1.1784, 3.1.1791, 10.1.1827, 1.6.1831 ja 4.1.1837.

Suomenkieliset Tieto-Sanommat

Marras-Kuusi Vuonna 1776.

Jatko Suomen Maan ensimmäi-
sen Suomen -hallituksen parante-
lemisesta ja avaroisemisesta. (N:o
20 N:o 21.)

Sarjan esittämisestä Västrikain ap-
keralla lahoattamisella.

Suomalaisen jälkeen edinet ihmiset
ovat sitte tahtoneet igeit kadteen
haaraan, huolimattomiin ja tai-
puvolsiin. Ei oia niistä edistyskä eli
huolimattomista seuraa kukaan ei
vaa, mutta kekesti: Sitä ei he oia jär-
jellisesti maaria elivoanheppaimia perustu-
sista, eikä noudata luonnon johdosta asieie
aiteleita: toiset taas huutavat ajatratematto-
mudeltansa, maraauria, se on, he kuulerovat ja
fanomat: se waikka kuuin ei ole, se ei ole, se kuuin
kuolee, se kuolee, etei niin tarkkaa huotea
tare

parannella, niin waikkain lahoattamis-
sen, kuuin muitakin keinoja.

Niinkuin nyt waikkain jäteellinen ja
toimellinen lahoattaminen ja holtto on
perustus huwää ja wenessuwaistia kariaa
saavuttamaan, niin tahdomma me, hu-
simatomille mahdollisesti herätöweri, ja
taipuvuustille kehoitus, noustei, sekä wa-
hain, että wakuisten huwäri löydet koetus-
keinot ja neudet, niinkuin sim-dauluhun-
tästä lyhykäisesti kuuata ja painaa.

Ensiksi On tarpeellinen waikka ja toi-
mittaa terweitä ja räiita lehmä, jotka
ovat huwää loppi lehmän kalla, niin
wobis wä:han ja muhlian Sonuin eli le-
mä-ihdännän: oyi semmoimen sonui taitaa
25. eli 26. lehmän innalle ulottua.

22. Kohia kuuin waikka posittu on
ja kuwattu emättänsä, kokekkan, jos si-
lä on eläwäsiiden mettie, nimittäin,
welsiat hammat, siitarwat, seläpöwöä-
nen niikan puolella nawa ja jos se notkikka
sekkäänä, koka siä ei rasfatti, waan
hienosti kädellä siweliin: ja se walitan
eläwä-waikkari.

(Jatso toisella etelää.)

Jatko Maan-epiikin paikkakuntain
Tiedustureista. (N:o N:o 21.)
Nieläs

Nieläs Oia Ruoskista, on Suomi ei
Suomen-Maa. Se laetan leise-
män Maakuntaan, jotka ovat Pohjal-
ta tumeten seurawoisset:

1. Österbota, se on Pohjan-Maa,
joka on kaukaisin Pohjassa.

2. Suoland, eli Suomi nininoma-
tatin, joka on Pohjan-Maalta Westilänne-
lä.

3. Nuoto Maatti, joka on Suomessa
Lanteen.

4. Tawaßland, se on, Hämen-Maa,
joka on Suomessa Itään.

5. Samolap, eli Sawaon-Maa, jos-
ta on wietä edempänä Itästä.

6. Nyland, se on, Uusi-Maa, joka
on Hämen-Maalta Westiä.

7. Aymeneregärdin Maakunta eli
Karjalain-Maa, joka on Uudessa-Maas-
ta Itään päin, Wenäjän rajalla.

(Jatso toisella.)

***
Uusia Sanomaita.

Frankrika on woi Kirkkoherra, joka
on itse aettanu kunnia-palkkoita, woi-
sellöwen eli pelontuokkominen kehoitureri,
ja on luwanut jokuwoussi marqa kuu-
uin ulos-teeet niitten oman Wäijänsä W-
suwoisten edellä, jotka parhaimmin ovat
wäijellet pelonja.

)(3 Mitä

Kuva 2. Suomen-
kieliset Tieto-Sano-
mat oli ulkoasul-
taan aivan saman-
lainen kuin Åbo
Tidningar. Ensim-
mäisellä sivulla oli
lehden nimi ja sen
alta alkoi juttu,
jonka alussa oli ot-
sikko ja anfangi.
Sisäsivujen juttu
oli eroteltu toisis-
taan kolmella täh-
dellä. Osa jutuista
oli otsikoimatto-
mia.

käsin valmistetun paperiarkin koko oli yleensä ainakin 1800-luvulla 420x610 millimetriä. Sen suurempia arkkeja paperimies ei paperin ras-
kauden takia edes kyennyt valmistamaan. Koska standardisoidut pape-
riarkin kokomitat ovat vasta 1900-luvun tuotetta³³, tässä kirjassa ei käy-
tetä juurikaan lehtien sivukoista oktaavokoko, kvarttokoko ja sisarkoko-
jen termejä vaan ilmoitetaan lehden painetun pinnan koko (joskus myös
sivun koko) millimetreinä. Näin siksi, että ladelman koko vaihteli saman-
kokoisellakin paperiarkilla eri kirjapainoissa ja toisaalta eri kirjapainoissa
käytettiin varsinkin 1700- ja 1800-luvuilla hyvinkin eri kokoisia ja epä-
standardeja arkkikokoja.³⁴

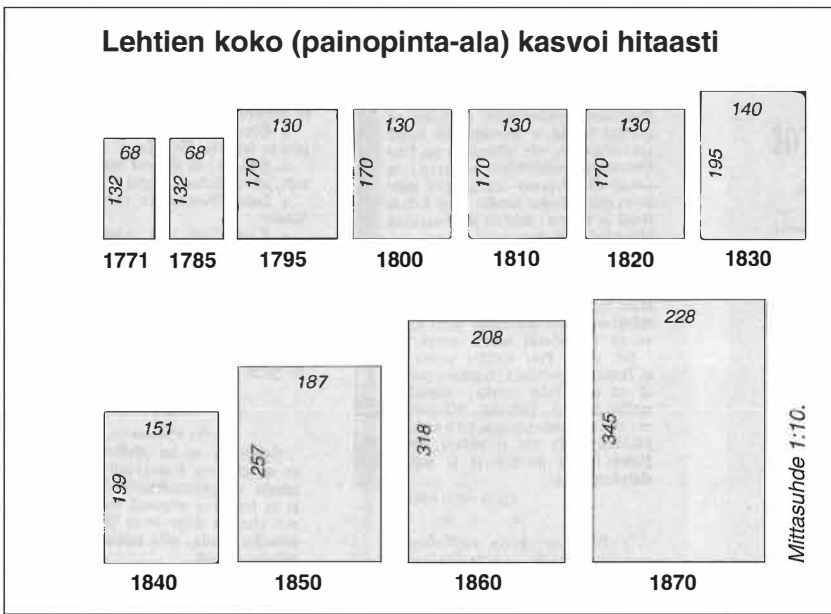
1810-luvun lopulle saakka Åbo Tidningar oli maan ainoa sanomalehti,
mutta sitten uusia lehtiä alkoi ilmestyä nopeasti. Uudet lehdet omaksui-
vat ulkoasunsa suoraan Åbo Tidningarilta. Esimerkiksi 1819 Helsingissä
aloittanut Finlands Allmänna Tidning oli aivan saman kokoinen (painettu
pinta-ala 130x170 mm) kuin turkulaislehti. 1810- ja 1820-lukujen vaihteessa perustettujen lehtien sivut olivatkin kooltaan pieniä kirjan sivuja
(kuvio 8).

Lehtien sivukoko ja palstamäärä oli 1820-luvun lopulle saakka lähes
vakio. Sivulla oli yksi palsta ja painetun pinnan leveys oli 13 senttimetriä
ja korkeus 17 senttimetriä.³⁵ Aivan vuosikymmenen lopulla sivukoko ja
palstamäärä alkoivat kasvaa. Helsingfors Tidningar ja Finlands Allmänna

33 Kvarttokokoisen paperin koko on standardisoitujen mittojen mukaan 210x297 millimet-
riä, foliokokokoisen 297x420 millimetriä ja oktaavokokokoisen 148x210 millimetriä. (Hendell –
Vuorio 1942, 165–298.)

34 Hendell – Vuorio 1942, 152–153, 165 ja 298; Tommila 1984, 3; Tommila 1988c, 208.

35 Åbo Tidningar 130x170 mm, Finlands Allmänna Tidningar 130x170–175 mm ja Åbo
Underrättelser 125–130x170 mm.

Kuvio 8. Sanomalehtien painetun pinnan koko alkoi kasvaa vasta 1800-luvun puolivälissä. Siihen saakka sivut vastasivat kooltaan ja yleensäkin ulkoasultaan kirjojen sivuja. Kuviossa esitety painetun pinnan koko on Suomessa ilmestymisten sanomalehtien laskennallinen keskiarvokoko. Sivun leveys ja korkeus on ilmoitettu millimetreinä. (1771–1795 Åbo Tidningarin painetun pinnan koko. 1800–1870 painetun pinnan koko on Suomessa ilmestymisten sanomalehtien keskiarvo; Lähde: liite 20 ja Åbo Tidningar 1771–1800)

Tidning siirtyivät 1829 ensimmäisinä lehtinä kaksipalstaisuuteen. Sivukoko kasvoi vain hieman, sillä kaksipalstaisen sivun palsta oli kapeampi kuin aikaisemman yksipalstaisen sivun palsta.³⁶ 1830-luvulla kaksipalstaisuus yleistyi nopeasti, mutta painetun pinnan koko oli edelleen kirjan mittoissa (kuvio 8.). Keskimäärin lehdet olivat 1830 jo 1,3 palstaisia ja 1840 jo 2-palstaisia (kuvio 9.).³⁷ Niinpä kun Sanan Saattaja Wiipurista 1840-luvun alussa käytti yksipalstaista ulkoasua, kysymyksessä oli vanhakanainen käytäntö ja jälkeenjääneisyys.

Yleensä uudet lehdet valitsivat 1840-luvulla kaksipalstaisuuden. Esimerkiksi 1847 aloittanut Suometar ilmestyi kaksipalstaisena (kuva 3.). Sen palsta oli 93 millimetriä leveä ja painettu pinta-ala oli 189x240 millimetriä. Koko oli 1840-luvun lopun lehdelle tyypillinen ja hyvin kirjamainen. Esimerkiksi vuoden 1821 Raamattu oli myös kaksipalstainen ja jokseenkin samankokoinen^{38,39}

1840-luvulla lehdet eivät yleensä lisänneet palstojaan. Vain yksi lehti, kuopiolainen Saima, otti käyttöön 1844 kolmpalstaisuuden. Saiman uudistus ei tullut muille lehdille yllätyksenä, sillä kuopiolaislehteä toimitti J.V. Snellman. Snellman oli ahkerasti arvostellut suomalaista lehdistöä vanhanaikaiseksi ja kun hän sitten perusti itse lehden, siltä odotettiin uudistuksia. Odottajat eivät joutuneet pettymään, sillä kolmpalstaisuuden lisäksi Snellman uudisti myös juttujen otsikointia ja valitsi kirjasinlajiksi

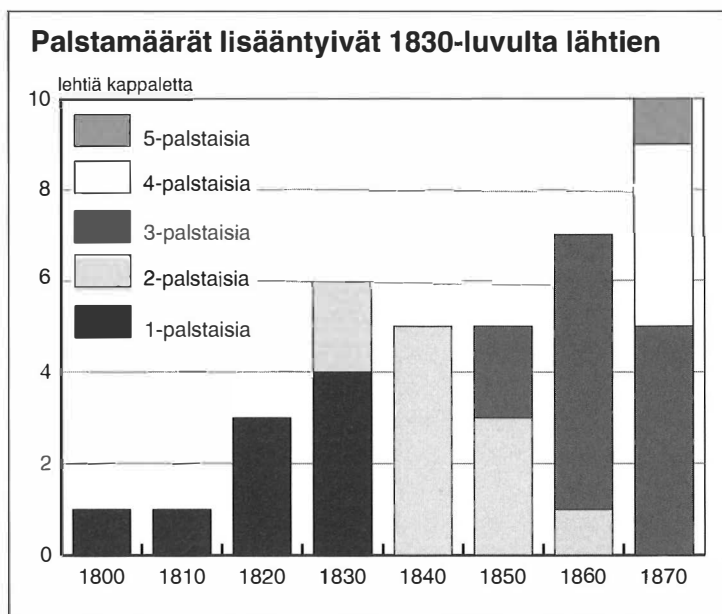
36 Helsingfors Tidningar 2.1.1829; Finlands Allmänna Tidning 3.1.1829.

37 Keskimääräinen lehtien palstamäärä on laskettu Ulla Ekman-Salokankaan (Ekman-Salokangas 1977, 5–46) mittausaineiston perusteella; Katso myös Tommila 1988c, 212.

38 1821 Raamattu oli painetun pinnan kooltaan 157x206 millimetriä. Siinä oli kaksi 80 millimetriä leveää palstaa. Teksti oli fraktuuraa. (Raamattu. Turku 1821.)

39 Suometar 12.1.1847; Katso myös Tommila 1988c, 212.

Kuvio 9. 1820-luvun lopulle saakka lehdet olivat yksipalstaisia. 1830 ensimmäiset lehdet olivat siirtymet kaksipalstaisuuteen ja 1840 kaikki lehdet olivat luopuneet yksipalstaisuudesta. (Lähde: Helsingin, Oulun, Tampereen, Turun ja Viipurin lehdet Ekman-Salokangas 1977, 4–46; Jyväskylän lehdet Mervola 1993, 325 ja tekijän ostitilastot; Katso myös Tommila 1988c, 212.)

poikkeuksellisesti antiikvan (tarkemmin luvussa *Otsikottomista jutuista miinuksiin ja palstaotsikoihin* ja »Kokonaan toisessa ulkomuodossa», vaati J. V. Snellman.)⁴⁰

Saima ei saanut seurakseen muita lehtiä. Seuraava suomalainen lehti – Finlands Allmänna Tidning, siirtyi kolmpalstaisuuteen vuoden 1850 alussa⁴¹. Vasta 1850-luvun puolivälissä lehdet omaksuivat kolmpalstaisuuden (kuvio 9).

Lehdet olivat 1840-luvulle saakka kirjan kokoa. 1850-luvulla lehdet saavuttivat hollantilais-corantojen sivukoon (noin 170x285 mm) (katso kuvio 8.). Englannissa ja Amerikassa kehitys oli kuitenkin jo ehtinyt kauaksi edelle. Formaatin kasvu oli kiihtynyt siellä 1800-luvun alussa kun puisista painimista siirryttiin rautaisiin painimiin ja painokoneisiin. Lordi Stanhope oli kehittänyt rautaisen painimen 1800 ja pian näitä Stanhopen painin -nimellä kulkeneita rautapainimia otettiin käyttöön Englannissa ja Amerikassa. Rautainen painin mahdollisti sivukoon kasvattamisen, sillä rautarakenteisena se kesti paremmin rasituksia. Myös ensimmäisten pikapainokoneiden käyttöönotto (Times 1814) toi lehtien ulottuville entistä suuremmat koot. Sivukoon kasvattamista rajoitti 1800-luvun alkuvuosiin saakka puisten paininten ohella myös paperin käsivalmistus. Lumpusta käsin valmistettavasta paperiarkista ei voitu tehdä kovin suurta, sillä paperinvalmistajan fyysiset voimat eivät riittäneet kovin suurten arkkien käsittelyyn. Ensimmäisen toimivan paperikoneen rakensi insinööri Bryan Donkin Hertfordshiressa 1803. 1827 Donkin rakensi

.....

40 Saima 4.1.1844; Kinnunen 1982, 30–31; Tommila 1988c, 135–137 ja 212.

41 Finlands Allmänna Tidning 2.1.1850.

niin lehdet yleensä kasvattivat formaattiaan heti kun lisätilan tarpeesta oli tullut pysyvää.

Vuoden 1852 Suometar ei kuitenkaan vielä ollut eriytynyt kovin kauaksi äidistään, kirjasta. Suometar kantoi kirjan perinteitä ulkoasussaan. Kirjan vaikutteista selvin oli pieni koko, joka sitten vaikutti myös aineiston sijoitteluun. Jutut taitettiin sivulle samalla tavalla pötköön kuin kirjan tekstikin. Myös kirjainlaji oli samanlainen kuin kirjassa. Sanomalehdeksi Suometarta ja sen aikalaisia ei vielä ulkoasultaan voi kutsua. Ne ovat paremminkin sanomia ihmisille kirjan typografisessa⁴⁷ muodossa ja kelevia julkaisuja, sanomakirjoja. Snellmanilaisen herätyksen valaisemana julkaistu suomenkielinen Suometar oli valistava sanomakirja, jonka tekijöille ulkoasu oli toissijaista. J.V. Snellman tosin kiinnitti jo huomiota lehtien ulkoasuun. Hän vaati, että asia esitetään »käytännöllisessä asussa».⁴⁸ Näin myös tehtiin, sillä tuon ajan kirjapainoissa käytännöllinen koko ja ladontatapa oli kirjan tekotapa.

Sanomia kirjan muodossa

Otsikottomista jutuista miinuksiin ja palstaotsikoihin

Kun Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo aloitti 1771, siinä oli vain yksipalstaisella otsikolla otsikoituja juttuja ja otsikottomia juttuja. Otsikot oli ladottu samalla pistekoolla ja kirjainlajilla kuin leipätekstikin. Otsikottomat jutut alkoivat joskus koristeellisella alkukirjaimella, initiaalilla. Useimmiten jutun alussa ei ollut minkäänlaista korostetta. Jutut oli erotettu toisistaan lyhyellä vaakalinjalla tai tyhjällä rivillä.⁴⁹

Åbo Tidningarin otsikointi pysyi jokseenkin samanlaisena koko 1700-luvun lopun. Suurimman osan jutuista päälle oli ladottu pieni, toteava otsikko. Otsikkoteksti kertoi viitteenomaisesti kirjoituksen aiheen, mutta minkäänlaista uutisajattelua otsikointiin ei vielä sisältynyt. Otsikko tai ehkä olisi parempi sanoa päällekirjoitus eli rubriikki vain tyytyi kertomaan käsitellyn aiheen samalla tavalla kuin kirjoissa oli ollut tapana kertoa eri lukujen aihepiirit⁵⁰. Seisovaa otsikkoa voikin pitää varsinaisten uutisotsikoiden ja toisaalta osastojen esimuotona⁵¹.

1800-luvulla otsikointi alkoi hiljalleen muuttua. Yhä useampi juttu oli taitettu ilman otsikkoa (*kuvio 10.*). Miksi näin tapahtui? Syynä oli niukuus. Tilaa oli pienikokoisessa lehdessä vähän ja otsikot olisivat vieneet arvokasta tilaa. Otsikointia ei ylipäättänsä pidetty tarpeellisena, sillä tilaa-

47 Teräskivi – Suominen 1942, 93.

48 Tommila 1982a, 46.

49 Katso esimerkiksi Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo 15.1.1771.

50 Katso esimerkiksi Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo 9.1.1792. Lehdessä oli kolme otsikkoa: Något om onyttiga Speculationer, Borgå ja Död i Åbo.

51 Katso myös Hyde 1922, 74–75.

Kuva 5. Otsikotommat jutut Åbo Tidningarissa 12.1. 1820 oli erotettu toisistaan lyhyellä linjalla. Sivulla oli neljä otsikotonta uutista ja yksi otsikoitu uutinen, jossa kerrottiin 9 kuukautta ja 6 päivää vanhan Emelie Lembergin kuolleen Turussa. Sivun alareunassa oli myynti-ilmoituksia. Yhdessä kerrottiin muun muassa myyntiin tulleesta vuoden 1820 Norjan ja Ruotsin hovi- ja valtiokalenterista. Keskimäärin vuoden 1820 lehdissä lähes joka toinen juttu oli taitettu sivulle ilman otsikoa.

ett såsom färgadt mistänkt vin. Alla naturliga röda viner gifwa dermed en gröngrå bottenfäts, som varierar i mörkare eller ljufare grönt, såsom svart är af ljufare eller mörkare art; men deremot gifwa viner, som äro färgade med Blåbär eller Brislja, en inelgofärgad färlning, samt de med Gärnsöt färgade en röd färlning.

Äfwen Kalkvatten kan som pröfningsmedel användas. Blånadt till äfwa röda viner åstadkommer det en gulbrun, i de med Brislja färgade en rödbrun, och i de med Blåbär och Gärnsöt färgade en grön färlning.

3 dag Onsdag, den 12 innew. månad kl. 4 e. m. sammanträder, uti Erkebiskops-huset, Keiserl. Finsta Wibel-Sällskapet.

Keiserl. Finsta Hushållnings-Sällskapet sammanträder för dagens den 15 dennes, kl. 4 e. m. Vid detta tillfälle förefommer frågan om Vaccinationens allmänna reglerande till slutligt afgörande.

Död i Åbo.

Emelie Gustava Magdalena, enda dotter af Håradsbiskopingen och Polices-Mästaren G. A. Lemberg och dess låra maka M. Amellan, död den 3 Januarij, 3 År, 9 månader och 6 dagar gammal; hwilket endast på detta sätt sågt, wänner och befunna tillförmaghet.

Med 4 Rubel Banco Resignationer eller 2 Rtbl. 4 Skil. Sw. Banco emottages på Bokstaden å stora Kyrkogatan Prenumeration å innewarande 1820 års Åbo Tidningar. De i Lindsorterne som önska sig dessa Tidningar, behagade å närmasse Post-Concoir, eridgga 4 Rub. 60 kop. Sw Resign. eller 2 Rtbl. 19 Skil. Banco, utgörande Prenumeration, och Postafgiften.

Finlands Stats-Calender för innewarande år 1820 är af Trycket utkommen och säljes på Bokstaden å stora Kyrkogatan, inbunden för 2 Rubel Banco Resign. eller 1 Rtbl. 2 Skil. Sw. Banco.

NOTIFICATIONER.

Till salu finnes:

Sweriges och Norriges Hof- och Stats-Calender för innewarande år 1820 finnes på Bokstaden å stora Kyrkogatan, sammanbundne för 3 Rtbl. Sw. Banco.

Till följe af den Wälkorsige Hårads-Rättens här i Fjhis Socken af Heinola Län, under den 24 sifförvelne Sewender, lämnade tillstånd, att få försälja min innehafwande Skattehemmans andet Skola här i Råttis By, får jag hämedelst utbjuda den till salu. Denne lilla egendom äger alla nödiga appartinentier wid en Landthushållning, som af hugade köpare kan bejes på stället, då öfwerenskommeise om priset kan träffas med underskrifwen. Råttis i Fjhis Socken den 25 October 1819.

Anna Maria Kallitin, Lullnären Horns Enka.

Kalloner och gods Äpplen, uti Hof-Råttis Rådet Kropps Gård.

jat lukivat lehden alusta loppuun⁵², jolloin luettavaksi valintaa helpottavat otsikot olivat tarpeettomia. Lukutaakka ei ollut 1800-luvun alussa vielä järin suuri. Åbo Tidningarissa oli yleensä 4–8 juttua.⁵³

Kuvion 10. mukaan otsikottomien, typografisesti toisistaan esimerkik-

52 1800-luvulla sanomalehti oli varsin kallis tilaajalleen. Niinpä lehti tai lehtiä tilattiin yleisesti yhteistilauksina tai tilaajarenkaina, jolloin tilatun lehden hinta jakautui monelle eri maksajalle. Lehdet suhtautuivat tällaisiin yhteistilauksiin nuivasti, mutta silti yhteistilaukset olivat yleisiä lähes koko 1800-luvun ajan. Koska lehti oli kallis ja se ilmestyi yleensä keran tai kaksi viikossa ja oli sisällöltäänkin ohut, oli luonnollista, että se luettiin tarkasti alusta loppuun. (Katso Landgren 1988, 286–287; Tommila 1988c, 216 ja 238–239.)

53 Liite 3.

si lyhyellä linjalla erotettujen juttujen osuus lisääntyi varsinkin 1820-luvun alussa. Myös 1830-luvulla otsikottomien juttujen määrä lisääntyi ja otsikoitujen osuus puolestaan väheni. Nyt tähän kehityssuuntaan löytyy toinenkin selitys kuin niukkuus. 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa Åbo Tidningarissa ei ollut tapana otsikoida tai muutoinkaan typografisesti erottaa aina juttuja toisistaan. Esimerkiksi Turun asioista kertovan »Åbo.»-otsikon alla kerrottiin monista eri Turussa tapahtuneista asioista yhdessä jutussa. Yleensä kustakin aiheesta kerrottiin noin kappaleen verran ja siten Åbo-juttu koostui monista eri kappaleista. Yhdessä kappaleessa saatettiin kertoa kansliakollegion asioista, toisessa tuomiokirkkoseurakunnan syntyneiden määristä ja kolmannessa kappalaisen siirtymisestä toiseen seurakuntaan⁵⁴. 1820-luvulla näistä »koostejutuista» alettiin luopua ja kustakin aiheesta kerrottiin omalla otsikottomalla juttunaan. Nämä otsikottomat jutut erotettiin toisistaan linjalla tai tyhjällä rivillä.

Yhden pitkän jutun pilkkominen useammaksi lyhyeksi jutuksi eli otsikottomiksi jutuiksi osoittaa lehtien tekotavan muuttumista. Lehtien toimituksissa alettiin ymmärtää lehtijutut hieman erilaisiksi teksteiksi kuin perinteiset kirjalliset artikkelit ja tieteelliset tekstit. Tätä osoittaa sekin, että vielä 1770-luvulla otsikottomat jutut olivat yleensä samanlaisia pitkiä artikkeleja kuin otsikoidut jututkin⁵⁵, mutta 1800-luvun alkuvuosikymmeninä otsikottomat jutut alkoivat olla lyhyempiä ja uutismaisempia. Tämä ulkoasullinen muutos oli suorassa yhteydessä lehtien luonteen muuttumisen kanssa. Åbo Tidningar oli vuosisadan alussa muuttunut uutismaisemmaksi ja vuodesta 1810 lähtien se oli Suomen suuriruhtinaskunnan hallituskonseljin virallinen lehti, joka seurasi myös ulkomaan uutisia. Vuonna 1820 virallisen uutislehden asema siirtyi Helsinkiin perustetulle Finlands Allmänna Tidningille, mutta uutisajattelu oli jo juurtunut. Kun Turkuun tuli lisäksi kilpailua, josta pitkäikäisimmäksi ja vuodesta 1831 lähtien myös kovimmaksi uutisvastustajaksi osoittautui Åbo Underrättelser.⁵⁶

Vaikka lehtien uutismaisuus on nykypäivän ja vaikkapa 1800-luvun lopun lehtien näkökulmasta vielä kyseenalaista, lehdet olivat kuitenkin 1800-luvun alkupuoliskolla jo selvästi uutisvoittoisempia kuin Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo vielä 1700-luvulla. Toki tulipalouutisista ja muista tapahtumauutisista ei muutamaa poikkeusta lukuunottamatta ollut vielä tietoakaan⁵⁷, mutta aineisto oli jo kuitenkin aivan muuta kuin pelkkiä kirjallisia tai tieteellisiä artikkeleja. Lehtien sisältö oli vielä vah-

54 Katso esimerkiksi Åbo Tidningar 18.11.1796.

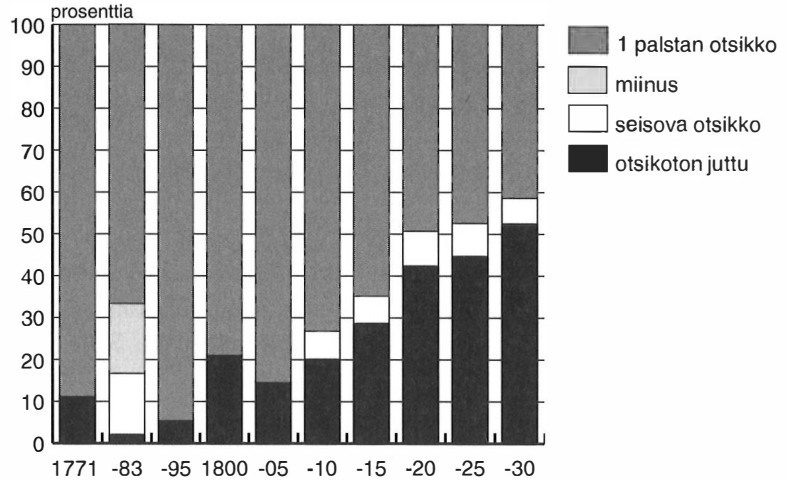
55 Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbossa otsikottomat jutut aloitettiin monesti samalla tavalla initialsilla kuin otsikoidutkin tekstit. Usein lehden ensimmäinen juttu oli otsikoton, joten sekin osoittaa, että lehdentekijöiden mielestä otsikottomalla jutulla oli sama arvo kuin otsikoidulla jutulla. (Esimerkiksi Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo 15.1.1771 ja 31.1.1771)

56 Lehtien muuttumisesta uutismaisemmaksi mm. Tommila 1988c 81–83, 216–219; SLH 5 1988, 78; SLH 7 1988, 308 ja 310.

57 Tommila 1988c, 217–218.

Kuvio 10. *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbossa* oli ensimmäisenä ilmestymisvuotena 1771 pääasiassa vain yhden palstan otsikolla otsikoituja juttuja. 1783 *Nyheter*-palstalla esiintyi myös miinuksiksi luokiteltuja juttuja. Nämä jutut alkoivat aina antiikvalla ladotulla Åbo-tai Borgå-sanalla ja sen jälkeen oli normaalisti fraktuuralla

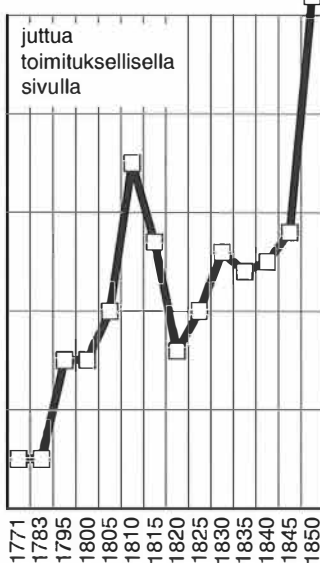
Otsikottomat jutut yleistyivät 1800-luvun alussa

ladottu juttu näiden paikkakuntien tapahtumista. Åbo- ja Borgå-miinuksien olivat yleensä yhden kappaleen mittaisia. Aivan myöhempien aikojen miinusten kaltaisia nuo jutut eivät olleet, mutta ne olivat jo niin erityyneet otsikottomista jutuista, että ne on katsottava edustavan miinusten ensimmäistä typografista muotoa Suomessa. Miinukset katosivat Åbo *Tidningarista* 1700-luvun lopussa ja *Nyheter*-palstan uutiset vain taitettiin toistensa perään ilman mitään typografista erotelua, joka olisi osoittanut ne omiksi jutuikseen. 1800-luvun alussa eri aiheista kertovat jutut alettiin erotella linjalla tai tyhjällä rivillä toisistaan. Näissä otsikottomissa jutuissa ei ollut minkäänlaista jutun alkua osoittavaa typografista korostusta. (Lähde: liite 1)

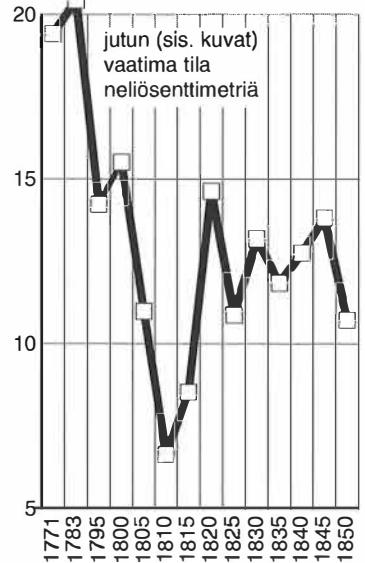
Kuvio 11. 1770- ja 1780-luvuilla yksi juttu vaati keskimäärin kaksi sivua tilaa. Vuosisadan vaihteessa sivun koko kasvoi ja jutut lyhenivät, joten yhdelle sivulle mahtui jo useampikin juttu. (Lähde: liite 1)

Juttujen määrä sivulla kasvoi

Kuvio 12. Jutut lyhenivät selvästi 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa. Niinpä vuonna 1850 yksi juttu vaati (otsikoineen ja kuviineen) lähes puolet vähemmän tilaa kuin vielä 1770- ja 1780-luvuilla. (Lähde: liite 1)

Jutut pienenevät liki puoleen

vasti tiedotuksellista ja luettelomaista⁵⁸, mutta tämäntyyppinen aineisto oli omiaan lisäämään painetta juttujen eriytymiselle omiksi erillisiksi juttuihin ja toisaalta lyhyemmiksi teksteiksi.

Kuvio 12. kuvaa havainnollisesti sanomalehtijutun pituuden kehitystä 1800-luvun alun Suomessa. Aluksi jutut olivat pitkäkököjä tekstejä. Esimerkiksi vuonna 1783 yksi juttu oli keskimäärin kahden sivun mittainen eli sivulle mahtui vain puolet jutusta. 1805 yhdellä sivulla oli keskimäärin kaksi juttua ja 1830 jo 2,6 juttua. Samaan aikaan kun sivulla alkoi olla entistä enemmän juttuja, myös yksittäisen jutun vaatima tila pieneni. Eli jutut kävivät lyhyemmiksi. Varsinkin Åbo Tidningarissa ja Åbo Underrettelserissä jutut lyhenivät koko 1800-luvun alkupuoliskon, mutta Finlands Allmänna Tidning poikkesi hieman kehityslinjasta. Siinä juttujen koko kasvoi 1830- ja 1840-lukujen vaihteessa, kunnes taas 1850-luvulla pieneni.⁵⁹

1800-luvun puoliväliin mennessä juttujen kirjoitustapa oli siis muuttunut voimakkaasti 1700-luvun lopun tilanteesta. Kun vielä 1700-luvulla yhden otsikon alle kirjoitettiin juttuun suurin piirtein kaikki ne »uutisasiat», jotka olivat toimitukselle tulleet ilmi ja vain suuret artikkelityyppiset kirjoitukset erotettiin otsikolla toisistaan, 1820-luvulta lähtien toisistaan alettiin erottaa myös uutisluonteisia tekstejä. Tämä ajattelutavan muutos johti 1840-luvulla siihen, että pieniä uutisia varten tuli käyttöön aivan oma typografisesti eroteltu juttutyypinsä, miinus. (*kuvio 13.*)

Miinuksilla tarkoitetaan otsikotonta juttua, jonka alkua on kuitenkin korostettu niin, että yksittäinen juttu erottuu helposti sivulta toisista jutuista. Yleensä miinuksen ensimmäinen sana on lihavoitu tai kursivoitu ja sen lisäksi alkusanan eteen on ladottu viiva. Tästä viivasta tulee jutun nimikin: viiva eli miinus. Ensimmäisenä suomalaisen lehtenä miinuksia käytti Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo jo 1770- ja 1780-luvuilla. Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbon miinukset olivat kuitenkin vielä hyvin alkeellisia ja niiden käyttö oli rajoitettua. Lehti kokosi Nyheterpalstalla Turun ja Porvoon uutisia Åbo- ja Borgå-sanalla aloitettuihin kappaleen pituisiin miinuksiin. Åbo ja Borgå oli ladottu kappaleen alkuun antiikvalla, kun muuten teksti oli fraktuuraa. Sittemmin lehti luopui pitkäksi aikaa miinuksista ja taittoi jutut yhden palstan otsikolla tai kokonaan ilman otsikkoa sivuille.⁶⁰ Englantilaisissa lehdissä Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbon miinusten kaltaisia miinusuutisten esimuotoja oli jo 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa.⁶¹

Ensimmäiseksi miinuksia ryhtyi Suomessa käyttämään kaupallisin perustein perustettu Helsingfors Tidningar 1829⁶². Se panosti voimakkaasti uutisisältöönsä ja oli myös ollut perustamisestaan lähtien ulkoasultaan

58 Tonmila 1988c, 217.

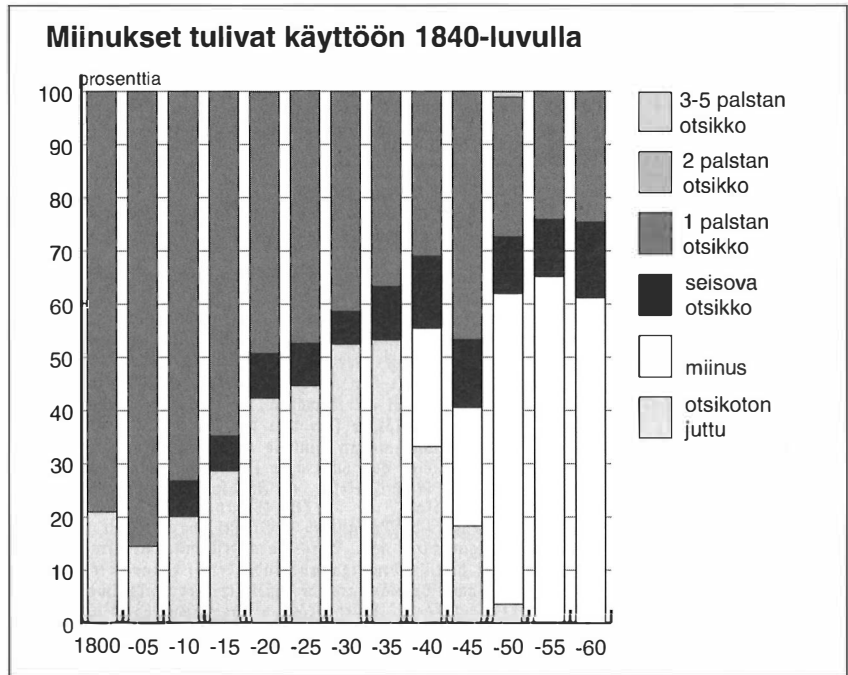
59 Liitteet 1, 3, 4 ja 5.

60 Esimerkiksi Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo 15.3.1771 ja 22.5.1783.

61 Morison 1932, 42, 56 ja 75.

62 Helsingfors Tidningar 7.1.1829.

Kuvio 13. 1840-luvulla lehdet alkoivat luopua otsikotomista jutuista. Tilalle tulivat miinukset, jotka helpottivat lukijoita löytämään kirjoituksia haluamistaan aiheista. Miinuksen alkusana oli yleensä lihavoitu ja usein alkusanan eteen oli vielä ladottu viiva tai yhtäsuuruusmerkki. Miinukset olivat 1800-luvun puolivälissä erityisen suosittuja ulkomaan uutisten

palstoilla. Palstalla saattoi olla oma miinuksensa esimerkiksi Englannin, Ranskan, Italian ja Turkin tapahtumista. Vuoden 1850 3–5-palstaisten esiintymä johtuu *Finlands Allmänna Tidningistä*, jonka säätaulukoissa oli kolmen palstan otsikko. (Lähde: liitteet 1 ja 5; Katso esimerkiksi *Åbo Tidningar* 8.1.1850, *Finlands Allmänna Tidning* 17.5.1853 ja *Åbo Underrättelser* 2.1.1850)

maan moderneimpia lehtiä. Niinpä oli ymmärrettävää, että juuri siinä otettiin ensimmäiseksi käyttöön uusi typografinen juttutyyppi. Seuraajia tuli nopeasti. *Åbo Tidningar* otti samanlaiset miinukset käyttöön 1836⁶³. Se kokosi *Strödda Underrättelser*- ja *Hvarjehanda*-palstoilleen lyhyitä uutisia, jotka alkoivat yhtäsuuruusmerkillä (=). Koko juttuteksti oli ladottu normaalisti fraktuuralla. *Helsingfors Tidningarin* ja *Åbo Tidningarin* käyttöönotto miinusten typografinen muoto oli yleinen Ruotsissa. Tukholmalainen *Argus* otti käyttöön yhtäsuuruusmerkillä alkaneet miinukset jo vuonna 1821 ja esimerkiksi *Stockholms Posten* käytti samanlaisia miinuksia ahkerasti saman vuosikymmenen lopulla⁶⁴.

Miinukset yleistyivät nopeasti suomalaisissa lehdissä. Esimerkiksi *Åbo Underrättelser* alkoi käyttää miinuksia kirkollisista tapahtumista kertovalla *Ecclesiastika Underrättelser*-palstalla 1841. 1840-luvulla miinuksista vakiintui jokaiseen lehteen kuuluva juttutyyppi. Niinpä 1844 aloittaneessa *Saimassa* ja 1847 aloittaneessa *Suomettaressa* oli heti uutispalstoilla miinuksia.⁶⁵

63 *Åbo Tidningar* 20.2., 24.2. ja 5.3.1836

64 *Argus* 21.12.1821; *Stockholms Posten* 20.3.1829.

65 *Åbo Underrättelser* 15.1.1841; *Saima* 4.1.1844; *Suometar* 23.2.1847.

deraf. Man kan begagna detta beqväma sätt att utbda maskarne äfwen på de högsta grenar, om man skäfer pufferten wid en stäng, och affjuicer den med tillhjälp af en tråe. Den person som meddelat denna, ifrån *Univerfal Blatt* tagna uppgift, har med största förmån i tre år begagnat sig deraf. Vi hafwe ett ödspråk, att det ej sönar sig att iwendra fruz på träkor; erfarenheten skall lära, om det med uträkning kan användas mot insekternes larfwer.

S w a r j e h a n d a.

Finnska nationella Församlingen i Stockholm har, i den wärdta wigtiga frågan: huruvida Församlingen skulle finna fåt att aldeles upplösa sig, eller om Finnska Kyrkan ännu widare må fortfara att, såsom hittills, till Swenskt och Finskt Guds-tjenst begagnas, beslutit, att Församlingen inom sig walde Ser Ledamöter, hwilka ägde att ytterligare wälja En till, samt utse en Ordförande. Dessa Deputerade stolta i det angelägna ärendet utarbete ett Betänkande, som derefter kommer att först föreläggas Kyrko Rådet och sedermera af Församlingen i allmän förenskämma ventileras. Till Protokollet hafwa fem särskilda skrifter blifwit inlemnade, alla starkt motsägaende den föreslagna upplösningsen, en äfijt som äfwen i Församlingen läser sunnit wärdet medwärd. — Säkran borde man wäi wä förwänta, iij så länge Swertige ännu i mera än en trakt af riket äger undersåtare som tala Finnska, och så länge en lifsig trafik större delen af året äger rum emellan Finland och Stockholm; så är det wälgörande och i sin ordning, att denna stad också äger en Finsk Kyrka, enä derstädes redan finnes en Katolsk, en Nytt-Gretisk, en Fransusk reformert, en Holländsk, en Engelsk och en Judisk Kyrka. (Ur *Stockh. Dagbl.*)

— Herr Paul Debavay, Ingenör och Mechanikus i Brüssel, har erhållit patent på en af honom upfunnen Ängmachin, som synes wara bestämd, att frambringa en fullkomlig revolution i det hittills brukliga användandet af denna rörelsekraft. Den är wärd i full ååå, och för närwarande sjskelsakt med spiktilverksning. Spiken, smidd med Paris er uddar, faller lifsom ett regn eller hagel utur sjelfwa werket. Machinen, som är af 5 hästars kraft, men kan öpas till 15, 20 och 30 hästars kraft, och ännu större styrka, intar ej större rum än högst 10 fot i alla directioner, och kan uppfållas i rum, utan annat arbete än det, som wid pannans och rörens upprättande är nödigt. Hr Debavay har wid sednaste industri exposition, för sin spikmachin erhållit en silfwer-medalj; men hwad som mera än detta talar för hans uppfinning är, att wäldigt den utomordentliga mängd spik machinen fabricerar, wan ej kan uppfylla de dagligen ingående talrika requisitioner.

— En Inspektör Sandström i Swertige har fått patent på en Einbräknings- och Skåfknings-machin, till hwars drift fordras högst 2 par oxar och 20, till större delen halfwurna, personer, hwilka då skola på en dag kuina rengöra lika mycket som 60 personer på det wanliga sättet. Kostnaden för en machin beräknas till 50 Rifädaler Banco, utom wirket.

— I England är för närwarande 300,000 Tonns Jern beställda för Jernwägarnes behof.

— En utmärkt Pianiste, Madame Pleyel, har nyligen i Hamburg gifwit fyra Concerter för fullt hus, och derwid fördat det lifligaste bifall.

— Grådbe berättar att på Theatern i Düsseldorf spelar man nu utan soufleur. Tidning för Theater och Musik gör följande tillägg: "Mången har påstått att Kometterne ej hafwa något att betyda — der har man det nu".

W i g d e:

Krono-Bänsmannen i Rouss och Masku södnars Ringslag Johan Fredrik Brandt och Demoiselle Marie Christine Engblom, wigde i Åbo d. 1 Mars 1836.

Kuva 6. Åbo Tidningar alkoii käyt-tää miinuksia Hwarjehandapalstalla vuonna 1836. Maaliskuun 5. päivänä pikku-uutisten palstalla kerrottiin muuan muassa, että erinomainen pianisti madame Pleyel on antanut neljä konserttia täysille sa-leille Hampurissa. Miinukset yleisty-vät suomalaisissa lehdissä 1840-luvulla. Tukholmalaisissa lehdissä miinuksia oli yleisesti jo 1820-luvulla.

Samaan aikaan kun otsikottomien juttujen määrä – ja myöhemmin miinusten – kasvoi lehdissä, yksipalstaiset otsikot vähenivät (*kuvio 13.*). Yksipalstaisten otsikoiden osuutta söivät myös seisovat otsikot. Seisovat otsikot ovat päivästä toiseen samanlaisina toistuvia otsikoita. Yleensä seisovat otsikot ovat toistuvien uutispalstojen otsikoita: Nyheter, Tidningar från Utrikes Orter ja Strödda Underrättelser.⁶⁶

Päivästä toiseen toistuva seisovien otsikoiden käyttäminen toi 1800-luvun lehdille useita etuja. Ensinnäkin seisovat otsikot olivat helppoja lato-

66 Esimerkiksi Åbo Tidningar 13.1.1810; Finlands Allmänna Tidning 5.1.1820; Åbo Underrättelser 23.4.1825.

jien kannalta, sillä toistuva otsikkosana saatettiin valaa yhdeksi kokonaisuudeksi. Tällöin otsikkoa ei tarvinnut joka kerta latoa erikseen. Toisaalta toistuva otsikkosana oli helppo myös toimitukselle. Kolmanneksi myös lukijoille seisova otsikko oli hyödyllinen. Se ryhmitti aineistoa ja antoi sisällölle ryhtiä. Nämä syyt eivät yksistään olisi kuitenkin vielä riittäneet tuomaan seisovia otsikoita lehtiin. Mutta kun lehtien sisältö hiljalleen uutismaistui ja sisällön määräkin lisääntyi, oli lehdissä tarvetta ryhmitellä aineistoa. Seisovat otsikot olivat vastaus tähän ryhmittelyn tarpeeseen. Ulkomaanuutiset koottiin oman otsikon alle ja kotimaan uutiset omansa alle. Kun jutun tai uutisen sisällöstä ei vielä ollut tapana kertoa aihepiiriä enempää tavallisissa yksipalstaisissakaan otsikoissa, niin päivästä toiseen toistuva otsikko riitti hyvin. Inrikes-palstalta lukija löysi kotimaan uutiset ja Utrikes-palstalta ne ulkomaanuutiset, joita keisarikunnassa sai uutisoida.

Varsinaiset otsikot olivat kirjatypografian ajan lehdissä korkeintaan yhden palstan levyisiä. Yleensä ne olivat yksirivisiä ja parilla sanalla asian toteavia rubriikkeja. Otsikkokirjasin oli samaa fraktuuralajia kuin leipäteksti mutta usein hieman lihavampana leikkauksena. Otsikot oli keskitetty palstan keskelle. Pistekoko vaihteli 8 ja 14 pisteen välillä. Otsikko loppui aina pisteeseen.

Otsikoiden pieni koko oli kirjalta peritty ominaisuus. Kirjaperinteen lisäksi otsikoiden pienuuteen vaikutti myös sivutilan vähäisyys. Toimittajat otsikoivat todennäköisesti jutut itse, ja he halusivat lehteen mahdollisimman paljon tekstiä. Niinpä otsikkoon ei tuhlatu tilaa. Suuri otsikko olisi vienyt tilaa tekstiltä, ja lehden suurentaminen tai ilmestymiskertojen lisääminen olisivat lisänneet kustannuksia. Toisaalta pieni otsikkokirjasin kuului myös ajan uusklassisen ladontatyylin piirteisiin⁶⁷. Iskevää ja uutismaista otsikointitapaa ei vielä ollut omaksuttu missään päin maailmaa, joten suomalaiset noudattivat tuon ajan tavallista lehdentekotapaa⁶⁸.

Fraktuuralla kansalle, lukeneille vähän antiikvallakin

Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbossa teksti oli ladottu fraktuuralla ja samaa kirjainlajia käytti myös Suomenkieliset Tieto-Sanomat. 1700-luvun loppupuoliskolla fraktuura oli Suomessa ja emävaltakunnassa Ruotsissa yleisin kirjainlaji. Vanhan ruotsalaisen perinnäistavan mukaan ruotsinkielinen teksti tuli aina latoa fraktuuralla. Ruotsin Tiedeakatemia alkoi kuitenkin 1743 ladottaa tekstinsä ranskalaisten suosimalla antiikvalla. Turun akatemiassa tekstit painettiin silti vielä 1700-luvun loppuvuosina pääasiassa fraktuuralla. Ensimmäinen antiikvalla Suomessa painettu väitöskirja oli Matthias Pazeliuksen väitöskirja vuodelta 1751. Se sai pian seurakseen muitakin tieteellisiä töitä ja tekstejä, mutta silti akatemiankin

67 Gardberg 1973, 467–468.

68 Hyöle 1922, 72 ja 74–75; Shuman 1926, 92; Arnold 1956, 50.

teksteistä suurin osa painettiin fraktuuralla. Laajemmille piireille ja varsinkin rahvaalle tarkoitetuissa julkaisuissa fraktuuran käyttö oli itsesäänselvyys. Sama koski myös kaikkea suomeksi painettavaa tekstiä.⁶⁹

Vain lukeneistolle tarkoitettuja tieteellisiä esityksiä julkaistiin 1800-luvun puolivälissä antiikkikirjaimilla. Tällainen oli esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisema Suomi-sarja⁷⁰. Suometar oli aluksi suunnattu juuri tuolle yhteiskunnan eliitille, mutta silti lehti valitsi perinteisen kirjainlajin. Fraktuura oli juurtunut suomenkielisiin painotuotteisiin niin syvästi, että antiikva olisi antanut lukijoille lehdestä ilmeisesti aivan vääränlaisen piilomerkituksen: »ruotsalaismielinen ja elitistis-tieteellinen julkaisu».

Åbo Tidningar ilmestyi kokonaan fraktuuraisena tammikuuhun 1837 saakka, jolloin lehti suuren »ulkoasu-uudistuksensa» yhteydessä siirtyi toimituksellisessa aineistossa kokonaan antiikvaan. Lähes kaikki ilmoitukset ladottiin edelleen fraktuuralla. Kirjainlajin vaihdon lisäksi Åbo Tidningar muuttui vuoden 1837 alussa yksipalstaisesta kaksipalstaiseksi ja samalla myös formaatti suureni.⁷¹

Åbo Tidningar ei ollut maan ensimmäinen modernin antiikvan käyttäjä. Åbo Morgonblad oli jo ensinumerossaan 1821 ottanut käyttöön antiikvan. Se oli aikakauslehtimäisenä ja Ruotsista mallia ottaneena lehtenä lyhytaikainen, eikä saanut heti seuraajia. Ruotsissa antiikva yleistyi lehdissä jo 1820-luvulla⁷², kun suomalaisissa lehdissä sitä kokeiltiin 1830-luvulla⁷³. Mutta viimeistään 1840-luvun lopulla moni lehti palasi jälleen fraktuuraan. Esimerkiksi Åbo Tidningar luopui antiikvasta tammikuussa 1849⁷⁴.

Fraktuura oli myös Ruotsissa yleisin kirjainlaji. Fraktuuran valtakausi alkoi Ruotsissa jo 1500-luvulla ja jatkui 1800-luvun loppupuoliskolle. Ruotsalaiset kutsuivat fraktuuraa »ruotsalaiseksi kirjaimeksi». Englanninkielisissä maissa fraktuuraa käytettiin selvästi vähemmän kuin Ruotsissa ja Saksassa. Fraktuuraa esiintyi tällä kielialueella pääasiassa kirkollisissa teksteissä ja niinpä näissä maissa fraktuuraa onkin kutsuttu »kirkolliskirjaimeksi».⁷⁵

Suomenkielisiin lehtiin, Maamiehen Ystävään ja sitten Suomettareen, antiikva ei missään vaiheessa tullut. Vaikka J.V. Snellmanin Saima oli kokonaan ladottu antiikvalla, hänen (aluksi) toimittamansa Maamiehen Ystävä oli fraktuurainen. Kirjainvalinta heijasteleekin kielirajaa. Antiikvan

69 Gardberg 1957, 346–347.

70 Gardberg 1973, 464–465; Kirja Suomessa 1988, 242.

71 Åbo Tidningar 4.1.1837.

72 Esimerkiksi tukholmalainen Argus vaihtoi fraktuuran antiikvaan 2.12.1821 ja Stockholms Posten 2.1.1829.

73 Esimerkiksi Helsingfors Morgonblad ilmestyi heti alkamisestaan lähtien 2.1.1832 antiikvaisena. Finlands Allmänna Tidning muuttui antiikvaiseksi 2.1.1839. Kumpikaan lehti ei palannut fraktuuraan, vaikka yleensä antiikvaa 1800-luvun puolivälissä kokeilleet lehdet palasivat takaisin kansankirjaimen, fraktuuraan.

74 Åbo Tidningar 5.1.1849.

75 Barnhart 1949, 133; Falk 1975, 12–13 ja 22.

katsottiin olevan sopimatonta suomenkieliselle tekstille ja suomenkielisille lukijoille. Kun kansallinen herääminen maassa vahvistui 1800-luvun puolivälissä, niin fraktuura näyttää kuuluneen tähän kansalliseen valveutumiseen. Niinpä koukeroinen ja saksalaisvaikutteinen kirjain säilytti Suomessa asemansa niinkin pitkään kuin 1900-luvulle. Myös suomalaisessa kirjallisuudessa fraktuuran asema oli pitkään vahva⁷⁶.

Toki antiikvaa käytettiin lehdissä aina silloin tällöin. Esimerkiksi Suomettareen ensimmäinen antiikvainen teksti ladottiin kesäkuussa 1847. Wolmar Schildt-Kilpisen kirjoituksessa pohdittiin suomen kielen kirjoitustapaa. Kilpisen pitkiä vokaaleja lyhentävään kirjoitustapaan antiikva-kirjaimet kuuluivat oleellisena osana⁷⁷.

Jos leipätekstin kirjainlaji oli Suomettaressa ja muissakin lehdissä lähes yhtä vakaa kuin kallio, niin lehden nimen kirjainlaji vaihteli nimiössä nopeaan tahtiin. Aluksi Suometar -nimi oli painettu tyylieltyllä fraktuuralla. Seuraavana vuonna nimi muuttui koukeroisemmaksi fraktuuraksi, kunnes se palautettiin taas vuoden päästä alkuperäiseen lajiin. Syksyllä lehti vaihtoi nimiön taas perusfraktuuraan. Tammikuussa 1855 nimi muuttui antiikvaiseksi, mutta vanha koukeroinen fraktuura palasi jälleen vuoden kuluttua.⁷⁸ Yhteensä etusivun nimiön kirjainlaji muuttui Suomettaressa kuusi kertaa vajaan kahdeksassa vuodessa.

Palstan taittamisesta kohti sivun taittamista

Sanomalehden taittamisella tarkoitetaan nykyisin aineiston sijoittelua lehden sivuille. Alunperin taittamisella on kuitenkin tarkoitettu metallikirjakeista ladotun palstan taittamista sivun alareunassa sivun vaihtuessa.⁷⁹ Yksipalstaisissa lehdissä taittaminen oli sananmukaisesti vain tekstipalstan taittamista sivun vaihtuessa. Esimerkiksi Åbo Tidningarissa aineisto oli jokseenkin vakiojärjestyksessä, joten mitään sijoittelutyötä ei tarvittu. Aluksi lehdessä olivat artikkelit, sitten uutiset ja lopuksi ilmoitukset⁸⁰. 1820-luvulla lehtien etusivun yläosassa oli yleensä kirkollisia ilmoituksia, sitten tuli artikkeleita ja kertomuksia. Tämän jälkeen oli uutisten vuoro. Niitä tosin oli monesti hyvin vähän. Ja lopuksi tulivat ilmoitukset.⁸¹

Lehtien siirtyessä kaksipalstaisuuteen ja myöhemmin kolmpalstaisuuteen alkoi olla jo aineiston sijoittelutarvetta. Niinpä aineistoa alettiin ryhmitellä entistä enemmän seisovilla otsikoilla. Lehdissä oli jo useampia seisoivia otsikoita, jotka ryhmittelivät aineistoa.⁸² Nyt lehdet nostivat uutisosaston, Inrikes, heti kirkollisten ilmoitusten perään. 1840-luvulla tämä kotimaanuutisten sijoittelu alkoi erottaa ruotsinkielisiä ja suomenkielisiä

76 Jäntti 1940, 431–432; Eriksson 1974, 88.

77 Suometar 13.6.1847; Jokipii 1984, 17–18.

78 Suometar 12.1.1847, 7.1.1848, 5.1.1849, 3.8.1849, 19.1.1855 ja 29.2.1856.

79 Jalava 1879, 27; Helme 1908, 15; Syväne 1915, 162–164; Hendell – Vuorio 1942, 102–171; Henning 1988a, 51.

80 Åbo Tidningar 1771–1820.

81 Katso myös Tommila 1984, 4.

82 Liite 1.

1835. Drottningen No. 2. D. 7 Januarii.

11 (Sittarskiftet.) Hålls i följande... (Sittarskiftet) Hålls i följande... (Sittarskiftet) Hålls i följande...

Postvärdens... (Sittarskiftet) Hålls i följande... (Sittarskiftet) Hålls i följande... (Sittarskiftet) Hålls i följande...

Kuva 7. Juoksutaitelussa sanomalehdessä ensimmäinen juttu oli etusivun vasemmassa ylänurkassa ja seuraava oli taitettu sen perään. Tällaisen lehden aineiston sijoittelu oli helppoa. Toimittajan ei tarvinnut kuin antaa kirjapainolle lista lehteen menevästä aineistosta, ja luoja sitten latoi tekstit peräjälkeen.

mi 1835. November månad... (Sittarskiftet) Hålls i följande... (Sittarskiftet) Hålls i följande...

Uusia Suomalaista Kirjoja... (Sittarskiftet) Hålls i följande... (Sittarskiftet) Hålls i följande...

Åbo Tidningarissa (7.1.1835) aineiston sijoittelu noudatti normaalia ruotsinkielisten lehtien kaavaa: aluksi kotimaanuutiset, sitten muuta ja lopuksi runsaan sivun verran ilmoituksia.

Åbo Tidning... (Sittarskiftet) Hålls i följande... (Sittarskiftet) Hålls i följande... (Sittarskiftet) Hålls i följande...

Uusia Suomalaista Kirjoja... (Sittarskiftet) Hålls i följande... (Sittarskiftet) Hålls i följande... (Sittarskiftet) Hålls i följande...

NOTIFICATIONER. Uusi... (Sittarskiftet) Hålls i följande... (Sittarskiftet) Hålls i följande... (Sittarskiftet) Hålls i följande...

Uusia Suomalaista Kirjoja... (Sittarskiftet) Hålls i följande... (Sittarskiftet) Hålls i följande... (Sittarskiftet) Hålls i följande...

lehtiä. Ruotsinkielisissä lehdissä kotimaanuutiset olivat alussa, mutta suomenkieliset lehdet sijoittivat ne sisemmälle. Lehtien sivut taitettiin 1840-luvulle saakka aina samalla tavalla. Numeron ensimmäinen juttu alkoi etusivun vasemmasta ylänurkasta ja jatkui niin pitkälle kuin oli tarpeen. Parhaimmillaan se täytti etusivun toisenkin palstan ja mahdollisesti toisen sivun ensimmäisen palstan. Seuraava juttu taitettiin edellisen perään ja sitä seuraava sen jälkeen. Näin numero täyttyi palsta palstalla ja sivu sivulta. Taittotyylillä kutsutaan tässä tutkimuksessa juoksutaitoksi.

Morganbladett otti 1845 käyttöön aivan uuden taitollisesti lehteä muuttaneen elementin, kirjalliset alakerrat. Alakerrat oli taitettu sivun alareunaan vaakataitoksi niin, että sivun pystysuora rakenne murtui (kuva 8.).

Kuva 8. Morgon-
bladet käytti alusta
asti eli vuodesta
1845 lähtien ala-
kertoja. Alakerta
jakoi sivun ja leh-
den kahteen osaa,
jotka kumpikin
taitettiin omina
kokonaisuuksina.
Yläosaan eli leh-
den perinteiseen
osaan oli sijoitettu
uutiset ja norma-
alit artikkelit. Ala-
kerrassa oli kirjal-
ista ainesta. Neli-
sivuisen lehden ta-
kasivulla ei yleensä
ollut alakertaa,
vaan sivu oli tai-
tettu perinteisesti
ylhäältä alas.

Redaktör: J. G. W. Sjöström.
Utseskrifvare: J. G. W. Sjöström.
Redaktör: J. G. W. Sjöström.
Utseskrifvare: J. G. W. Sjöström.

Redaktör: J. G. W. Sjöström.
Utseskrifvare: J. G. W. Sjöström.
Redaktör: J. G. W. Sjöström.
Utseskrifvare: J. G. W. Sjöström.

Redaktör: J. G. W. Sjöström.
Utseskrifvare: J. G. W. Sjöström.
Redaktör: J. G. W. Sjöström.
Utseskrifvare: J. G. W. Sjöström.

Redaktör: J. G. W. Sjöström.
Utseskrifvare: J. G. W. Sjöström.
Redaktör: J. G. W. Sjöström.
Utseskrifvare: J. G. W. Sjöström.

Redaktör: J. G. W. Sjöström.
Utseskrifvare: J. G. W. Sjöström.
Redaktör: J. G. W. Sjöström.
Utseskrifvare: J. G. W. Sjöström.

Redaktör: J. G. W. Sjöström.
Utseskrifvare: J. G. W. Sjöström.
Redaktör: J. G. W. Sjöström.
Utseskrifvare: J. G. W. Sjöström.

Alakerrat olivat olleet suosittuja ranskalaisissa ja ruotsalaisissa lehdissä. Ja ranskalaisella nimellä *feuilleton* (= alakerta, kirjallisuusosasto, jatko-

Alakerrat olivat olleet suosittuja ranskalaisissa ja ruotsalaisissa lehdissä. Ja ranskalaisella nimellä *feuilleton* (= alakerta, kirjallisuusosasto, jatko-

Alakerrat olivat olleet suosittuja ranskalaisissa ja ruotsalaisissa lehdissä. Ja ranskalaisella nimellä *feuilleton* (= alakerta, kirjallisuusosasto, jatko-

Tidningar Utgifna Af et Sällskap i Åbo käytti uutisten toistaan erotte-

83 Näyttenumero joulukuussa 1844; Morgonbladet 2.1.1845; Boberg 1970, 81–82; Holmberg – Oscarsson – Rydén 1983, 78–79; Tommila 1988c, 131.
 84 Katso myös Tommila 1984, 5; Tommila 1988c, 212 ja 229.

luun pieniä koristekuvioita ja tyhjää riviä. 1792 Åbo Tidningar ryhtyi käyttämään juttujen erottelussa vajaan palstan pituista koristelinjaa⁸⁵. Yksipalstaisessa lehdessä ei muita linjoja tarvittukaan, mutta kun lehti muuttui 1837 kaksipalstaiseksi ei silloinkaan heti palstojen väliin laitettu linjaa. Pelkkä kolmen millimetrin palstaväli riitti.⁸⁶ Erilaiset koristelinjat olivat juttujen erottelussa yleisiä 1830-luvulle saakka. Esimerkiksi Helsingfors Tidningar käytti vuosikymmenen puolivälissä juttujen erotteleluun aaltolinjaa. Se käytti palstalinjana kahden pisteen linjaa⁸⁷, mutta yleensä lehdet suosivat ohuempaa yhden pisteen linjaa. Muun muassa Suomettaressa oli 1847 palstojen välissä aluksi tylppähienoa eli yhden pisteen⁸⁸ linjaa, mutta tammikuussa 1849 palstalinja muuttui ohuemmaksi hiuslinjaksi.⁸⁹ Juttuja erottavat vaakalinjat olivat Suomettaressa yhden pisteen paksuisia. Ne olivat usein koko palstan levyisiä, mutta lehdet käyttivät myös vajaita linjoja. Vajaa linja oli noin kahden senttimetrin mittainen palstan keskelle keskitetty linjanpätkä. Vuonna 1858 Suometar otti käyttöön vaakalinjoissa ranskalaisen linjan⁹⁰ (kutsutaan myös oxfordlinjaksi). Linjojen käyttö oli kuitenkin melko hapuilevaa, sillä ranskalaista linjaa esiintyi jopa samassa numerossa eri päin⁹¹.

Suomettaren ja muidenkin ajan lehtien palstaväli oli 3–4 millimetriä, joten palstat näyttivät täyteen ahdetuilta. Kapea palstaväli ja täyteen täyttäminen oli 1800-luvun puolivälissä arkipäivää myös amerikkalaisissa ja englantilaisissa lehdissä. Kapealla palstavälillä lehdet hyödynsivät kaiken mahdollisen paperipinta-alan. Paperi oli kallista ja tilasta oli lehdissä jatkuvasti puutetta. Ajan myötä tekstin ja palstojen tiukasta pakkaamisesta tuli tapa,⁹² joka jatkui Suomessa 1960- ja 1970-lukujen vaihteeseen⁹³.

Palstalinja vaikutti Suomettaressa selvästi taittoon. Kun lehdessä julkaistiin ensimmäinen taulukko, joka oli leveämpi kuin 93 millimetriä (palstaleveys), se käännettiin kyljelleen⁹⁴. Näin taulukko ei ylittänyt palstaraajaa.

85 Åbo Tidningar 2.1.1792.

86 Åbo Tidningar 4.1.1837.

87 Helsingfors Tidningar 3.1.1835.

88 Viivoista eli linjoista käytetyt kirjapainonimet: hieno viiva = 0,5 pistettä, tylppähieno viiva = 1 piste, puolilihava viiva = 1,5 pistettä, lihava viiva = 2 pistettä, nonparelli viiva = 6 pistettä, petiitti viiva = 8 pistettä, korpus viiva = 10 pistettä ja cicero viiva = 12 pistettä. (Hendell – Vuorio 1942, 88.)

89 Suometar 12.1.1847 ja 5.1.1849.

90 Ranskalainen linja nimitys oli ilmeisesti tullut siitä, että kyseinen linja oli tullut Suomeen Ranskasta hankittujen kirjapainotarvikkeiden mukana.

91 Esimerkiksi Suometar 3.8.1860.

92 Morison 1932, 265; Allen 1936, 28 ja 109; Hutt 1967, 167–168; Hutt 1973, 43–45.

93 Amerikkalainen ladonnan mallilehti Linotype News levensi heinäkuussa 1934 palstavälään neljään millimetriin. Lehdessä oli aiemmin käytetty 2,5 millimetrin tyhjää tilaa tekstipalstojen välissä. Lehti perusteli muutosta sillä, että leveämpi palstaväli »tekee sivusta helpompilukuisen ja houkuttelevamman ulkonäöltään ja valoisamman». Siihen asti amerikkalaiset lehdet olivat normaalisti käyttäneet 2,5 millimetrin palstaväliä. Tosin Linotype Newsin esimerkki ei saanut mukaansa kuin muutamia »oikeita» sanomalehtiä. Linotype News oli Linotype-latomakoneita valmistaaneen Mergenthaler-yhtiön lehti, jonka kautta latomakonefirma levitti ladonta- ja ulkoasutietoutta sanomalehdille. (Allen 1936, 109–110; Allen 1947, 126–128.)

94 Suometar 10.8.1847.

Kuva 9. Åbo Tidningarin nimiöön tuli 5.1.1831 Venäjän kaksipäinen kotka Nikolai I:n monogrammilla. Samana päivänä myös toinen turkulaislehti Åbo Underrättelser otti kotkan nimiöön. Sen kotkaa oli täydennetty Turun vaakunalla. Jo 3.1.1822 lähtien keisarikunnan virallinen tunnus oli ollut Suomen suuriruhtinaskunnan virallisessa lehdessä Finlands Allmänna Tidningissä. Helsingiläinen Helsingfors Tidningar ei lähtenyt yhtä venäläiselle koristelulinjalle vaan sijoitti 7.1.1829 nimiöonsä Helsingin vaakunan.

1800-luvun alun lehtien ulkoasuun vaikutti voimakkaasti lehden nimiö eli etusivulla oleva lehden nimi. Lehden nimetekstin ladontatapa ja kirjainlaji muuttui monissa lehdissä varsin usein. Näin nimellä heijasteltiin ajan virtauksia. Hyvänä esimerkkinä tästä on 1830-luvun alku, jolloin nimiöihin alkoi ilmestyä Venäjän kaksipääkotka ja muita koristekuvia. Ensimmäiseksi Venäjän kotkan oli nimensä yhteyteen nostanut Finlands Allmänna Tidning 1822, jolle vaakunalintu suuriruhtinaskunnan virallisena lehtenä hyvin sopikin.⁹⁵ Turun kilpailevat lehdet Åbo Tidningar ja Åbo Underrättelser ottivat kotkan melkein samanlaisina versiona nimiöonsä vuoden 1831 alussa. Samalla kumpikin lehti ladotti nimensä kaarelle kot-

95 Finlands Allmänna Tidning 3.1.1822.

kan alle. Venäjä-henkinen kuva säilyi Åbo Tidningarissa vuoteen 1837 ja Åbo Underrättelserissä vuoteen 1841.⁹⁶ Helsingfors Tidningarissa taas oli 1830-luvun alussa nimiössä Helsingin vaakuna.⁹⁷

Uudistajat – Helsingfors Tidningar ja Helsingfors Morgonblad

Kirjakauppias, varakonsuli Gustaf Otto Waseniuksen kirjapainosta tuli tammikuun alussa 1829 ulos uusi lehti. Helsingfors Tidningar oli ulkoasultaan aivan uutta suomalaisia lehtiä lukemaan tottuneelle yleisölle. Sivulla oli kaksi kapeaa tekstipalstaa kun lukijat olivat tottuneet yhteen leveään palstaan. Lehdessä oli myös uudenlaisia pieniä uutisia, miinuksia.⁹⁸

Lehteä kustannanut Wasenius oli avannut kirjapainonsa Eteläranta 14:ssä muutama kuukausi aiemmin. Hän oli saanut luvan painon perustamiseen jo runsaat kaksi vuotta aiemmin, mutta ennen liikkeen avaamista hän oli tutustunut laajasti kirjapainotoimintaan muualla Euroopassa. Hän oli käynyt muun muassa Hampurissa, Amsterdamissa ja Pariisissa ja epäilemättä hän oli siellä myös tutustunut paikallisiin lehtiin. Ilmiselvästi hän oli omaksunut tältä matkaltaan vaikutteita.⁹⁹

Helsingfors Tidningarin toimittamisesta vastasi G.O. Waseniuksen veli Adolf Johan Wasenius, joka oli senaatin kamaritoimikunnan esittelijäsiihteri. Hän luotsasi lehteä kolme ensimmäistä vuotta ja sitten toimittajaksi tuli R. Trapp. Hänen jälkeensä toimittajat vaihtelivat kunnes lehden toimittajaksi tuli Zacharias Topelius. Topeliuksella oli varsin erikoislaatuinen sopimus palkkauksesta. Hänen tulonsa oli sidottu lehden levikkiin ja aina levikin kasvaessa myös toimittajan taskuun jäi lisäansiota.¹⁰⁰

Lehden ulkoasu ei kuitenkaan ilmeisesti ollut toimittajien käsialaa. Waseniuksen paino sai nopeasti Helsingissä tukevan jalansijan ja paino oli arvostettu hyvästä jäljestään. Wasenius oli palkannut painoonsa kirjaltajiksi kaksi ruotsalaista alan ammattilaista (Widerholmin ja Carlssonin). Helsingfors Tidningarin ulkoasu oli todennäköisesti näiden kahden kirjaltajan ja Waseniuksen yhteistyön tulosta, sillä lehden ulkoasussa oli runsaasti ruotsalaisia vaikutteita (kaksipalstaisuus ja miinukset). Varsinkin Petter Widerholm oli lahjakas kirjaltaja ja Carl-Rudolf Gardbergin mukaan Waseniuksen painon töiden korkeatasoinen painoasu oli viiden ensimmäisen toimintavuoden ajan nimenomaan Widerholmin ansiota. Sittemmin Widerholm perusti oman painon Pietariin.¹⁰¹

Widerholmin ansiot olivat varmasti suuret, mutta perusansio Helsingfors Tidningarin ulkoasun moderniudesta kuuluu kustantaja Waseniukselle. Hän ei ilmeisesti pitänyt uudenaikaista ulkoasua ainakaan haittana

96 Åbo Tidningar 5.1.1831 ja 4.1.1837; Åbo Underrättelser 5.1.1831 ja 2.1.1841.

97 Helsingfors Tidningar 1829–1839.

98 Helsingfors Tidningar 1829.

99 Gardberg 1973, 2–4.

100 Tonunila 1963, 36; Gardberg 1973, 3; SLH 5 1988, 127.

101 Gardberg 1973, 5.

Kuva 10. Helsingfors Tidningarissa 18.3.1829 oli miinusuutisia. Se alkoi ensimmäisenä suomalaisena lehtenä käyttää miinuksia pienissä uutisissa. Myös lehden kaksipalstaisuus oli uutta; muut lehdet olivat ilmestyneet yksipalstaisina.

lehdelleen, joka oli perustettu ilmoitus- ja uutislehdeksi¹⁰². Sillä ei ollut samanlaista aatteellista tavoitetta kuin muilla ajan lehdillä vaan se oli puhtaammin liikeyritys. Ja kun Wasenius oli lähtenyt tavoittelemaan rahaa ja menestystä, menestyneiden ulkomaalaisten lehtien opit, kuten ulkoasu, varmasti kiinnostivat kustantajaa. Waseniuksen lehti löikin kilpailussa nopeasti samaan aikaan perustetun kilpailijansa eli Frenckellin painon Tidningar ifrån Helsingforsin. Helsingfors Tidningarista kehittyi sittemmin Helsingin tärkein uutis- ja ilmoituslehti.¹⁰³

Kahden palstan ulkoasu sopi ilmoituksia ja uutisia haluavalle Helsingfors Tidningarille mainiosti. Kahden palstan sivulle oli helppo taittaa pienempiäkin ilmoituksia ja uutisia (kuten miinuksia). Valitussa ulkoasussa

102 Torumila 1988c, 119–121.

103 Torumila 1963, 171; SLH 5 1988, 127.

sisältö ja ulospano olivatkin hyvässä tasapainossa, paremmassa kuin jos lehti olisi valinnut yhden palstan mallin.

1830-luvun lopulla Helsingfors Tidningar toi jälleen ensimmäisenä lukijoiden ihmeteltäväksi uutta. Lehti alkoi 1837 julkaista piirroksuvia. Lehti julkaisi kuvia ahkerasti parin seuraavan vuoden ajan ja herätti näin varmasti lukijoissa mielenkiintoa (katso tarkemmin Helsingfors Tidningarin kuvituksen tulosta luvusta *Sanomalehtien ensimmäinen kuvakausi*).

Frenckellin kustannusliike alkoi julkaista tammikuussa 1832 lakanneen Tidningar ifrån Helsingfors-lehden tilalla lehteä nimeltään Helsingfors Morgonblad.¹⁰⁴ Se muistutti ulkoasultaan ruotsalaisia ja englantilaisia sanomalehtiä. Sivuu oli kaksipalstainen ja seisovat otsikot oli ladottu versaalianttiikvalla. Muut otsikot oli ladottu gemena-antiikvalla. Myös leipäteksti oli antiikvaa. Hieman normaalia leveämpi palstaväli (4,5 millimetriä) loi sivulle ilmavan vaikutelman.

Helsingfors Morgonbladin toimittajana työskenteli J.L. Runeberg, jonka vaikutuksesta lehti oli luonteeltaan hyvin kirjallinen. Sisällöltään se oli hyvin lähellä aikakauslehteä, mutta lukijat pitivät sitä sanomalehtenä. Myöhemmin Helsingfors Morgonbladin ja sittemmin Hufvudstadsbladetin perustanut August Schauman on muistelmissaan nimittänyt Helsingfors Morgonbladia maan parhaaksi lehdeksi. Myös sen ulkoasua pidettiin hyvänä. »Muistan vielä hyvin, miten ilahtuneesti uusi lehti otettiin vastaan, miten kauniina pidettiin sen ulkoasua sievine otsikkokoristeineen, jossa oli kuvattu avattu kirja maapallon ja laakeriseppeleen välissä», Schauman kirjoittaa muistelmissaan. Hänen mukaansa ansio lehden kauneudesta kuului Runebergille ja yliopiston nuorille älyköille (Nervander, Nordström ja Cygnaeus).¹⁰⁵

Helsingfors Morgonblad oli varmasti ajan ihmisistä kaunis lehti jo heti 1830-luvun alkupuolella, mutta varsinaista uutta suomalaisten lehtien ulkoasuun se toi vasta 1840-luvun puolivälissä. Lehden nimi lyhentyi muotoon Morgonbladet ja samalla lehti otti käyttöön alakerrat (joista on jo mainittu alaluvussa *Palstan taittamisesta kohti sivun taittamista*). Lehti esitteli uutuuden lukijoilleen näytenuumerossaan joulukuussa 1844. »Feuilleton, sellainen kuin tästä lehdestä näkyy, on erikoinen osa lehteä, tulee sisältämään novelleja, kevyimpiä artikkeleita ....» Morgonbladet kirjoitti.¹⁰⁶

Alakerrat oli taitettu kaksipalstaisen sivun alareunaan niin, että ne veivät noin kolmanneksen sivusta. Se oli erotettu sivun yläosasta pisteen linjalla. Alakerta muutti sivun taittoa. Tähän saakka suomalaisten lehtien tekstipalstat oli aina taitettu niin, että ensiksi täytettiin ensimmäinen palsta ladelmalla ja sivun alareunasta sitten jatkettiin toisen palstan yläreunaan. Nyt taitto muuttui siten, että jo kesken ensimmäisen palstaa juttua jatkettiin toiselle palstalle, jotta sivun alareunaan jäisi tila kir-

104 Tommila 1963, 176.

105 Schauman 1967, 120.

106 Morgonbladetin näytenuumero joulukuussa 1844.

Kuva 11. Morgonbladet otti vuoden 1845 alussa käyttöön uutuu- den, kirjalliset alakerrat. Alakertojen taittomalli oli suoraan ranskalaisesta La Presse -lehdestä ja sisällökin oli samaa kuin esikuvassa: novelleja ja kirjallisia kertomuksia. Alakerta alkoi etusivun alareunasta ja jatkui toisella ja kolmannella sivulla. Neljäs sivu oli varattu ilmoituksille, joten sille ei yleensä taitettu alakertaa.

jälliselle alakerralle. Samalla vertikaaliseen sivuun tuli ensimmäisen ker- ran horisontaalista taittoa. Sittemmin 1900-luvulla tämä horisontaalisuus yleistyi lehdissä ja nykyisin horisontaalinen sijoittelu on sanomalehtitai- ton valtavirtaus.

Morgonbladetin käyttöön ottama alakerta ja sen taittotapa oli lähtöisin Ranskasta, mihin viittasi suoraan myös lehden uutuuudesta käyttämä ni- mitys feuilleton (ransk. alakerta, kirjallisuusosasto, jatkoromaani). En- simmäiseksi alakerran oli ottanut käyttöön Emile de Girardinin *La Presse*. Se otti kolmpalstaisen sivun alareunaan vaakaan taitetun alakerran käyttöön heti ensimmäisessä numerossaan 1836. La Presse oli uuden ranskalaisen journalismin ensimmäinen lehti ja se pyrki saamaan sisällöl- lään suuren lukijakunnan. »Tulot lehti taas laski saavansa suuren levikin ansiosta ilmoittajilta, jotka ilmoittaisivat halutussa lehdessä runsaasti. Il- moitukset kustantavat painoksen», Girardin kirjoitti. Suomeen alakerrat tulivat ilmeisesti Ruotsin kautta, sillä siellä alakertoja oli jo ennen Mor- gonbladeta.¹⁰⁷ Alakerrat yleistivät muissa lehdissä vasta 1850- ja 1860-

107 Boberg 1970, 81–82; Stangerup 1973, 150–252; Tommila 1988c, 131.

lukuilla ja olivatkin lehdissä hyvin suosittuja aina tämän vuosisadan alkuvuosikymmeniin saakka.

Helsingfors Tidningar ja Morgonbladet olivat suomalaisen lehdistön edelläkävijöitä ulkoasussa. Molempien tuomat uudistukset levisivät sittemmin muihin lehtiin, mutta kummassakaan lehdessä ulkoasua ei suoraanaisesti suunniteltu. Ne vain toimivat vaikutteiden noukkijoina ja toivat ulkoasu-uutuudet suomalaiseen lehdistöön. Helsingfors Tidningarin tapauksessa näiden ulkoasu-uudistusten tuojakin on jokseenkin varmasti selvitettävissä kirjaltaja Petter Widerholmiksi ja kustantaja G.O. Wase-niukseksi, mutta Morgonbladetin alakertojen tuojaa ei voi ainakaan nykytietämyksen perusteella nimetä. Ehkä se oli jonkun yksittäisen henkilön ansiota – vaikkapa toimittaja Fredrik Berndtsonin.

»Kokonaan toisessa ulkomuodossa», vaati J.V. Snellman

4.1.1844 alkoi Kuopiossa ilmestyä uusi lehti, Saima. Saima näytti hyvin erilaiselta kuin ne lehdet, joihin ihmiset eri puolilla Suomea olivat tottuneet. Se oli kolmpalstainen kun muut lehdet olivat kaksipalstaisia. Se oli ladottu antiikvalla kun monet lehdet olivat fraktuuraisia. Sen teksti oli korpusta eli kymmentä pistettä kun yleensä lehdet tyytyivät petiittiin eli kahdeksaan pisteeseen¹⁰⁸.

Saiman antama vaikutelma oli myös aivan toisenlainen kuin yleensä lehtien. Sen sivut olivat valoisan ja ilmavan oloisia, sillä palstaväli oli kymmenen millimetriä. Tekstipalsta oli myös helppolukuinen suuren leipätekstikirjakkeen ansiosta ja tätä tuntua vielä korosti normaalia ka-peampi palsta – 60 millimetriä.

Saiman ulkoasu ei ollut sattuman tulosta. Lehden takana oli tiedemies ja Kuopiossa rehtorina juuri toiminut Johan Vilhelm Snellman. Hän oli jo viisi vuotta aikaisemmin Spanska Flugan-aikakauskirjassa vaatinut voimakkaasti suomalaisen lehdistön tason parantamista. J.V. Snellmanin vaatimukset olivat sisällöllisiä. Hänen päätavoitteensa oli suomalaiskan-sallisen ohjelman toteuttaminen. Jotta lehdet voisivat täyttää nämä ohjelmalliset vaatimukset, olisi niiden Snellmanin mielestä siirryttävä isompaan formaattiin ja isompiin kirjaimiin. Hänen mielestään lehtien olisikin »yhdellä sanalla» sanottuna ilmestyttävä »kokonaan toisessa ulko-muodossa» (*yttre*).¹⁰⁹ Hän ei siis ollut pelkästään tyytymätön lehtien sisältöön vaan myös niiden ulkoasuun.

Snellmanin kirjoitus oli ensimmäinen kerta kun Suomessa kirjoitettiin lehtien ulkomuodosta eli nykytermein sanottuna ulkoasusta. Ulkoasu nousi myös Snellmanin Saiman ensinumeroon kirjoittamassa lehden esittelyssä heti tekstin alkupuolella esille. Hän kertoi lehden lukijoille, että Saima »painettiin hyvillä korpuskirjakeilla», jotta lehteä olisi hyvä lukea.¹¹⁰

Snellman oli hyvin perillä eurooppalaisen lehdistön kehityksestä, ja

108 Katso esimerkiksi Åbo Tidningar 15.12.1848.

109 Snellman 1839, 65.

110 Saima 4.1.1844.

Kuva 12. J.V.
Snellmanin Saiman sivut olivat ensimmäisenä ilmestymisvuonna 1844 poikkeuksellisen ilmavan oloista, koska palstaväli oli yli kolminkertainen muihin lehtiin verrattuna. Saima käytti 10 millimetrin palstaväliä ja pisteen paksuista palstalinjaa. Otsikot olivat englantilaisten lehtien tapaan laadottu isoilla kapitoolikirjaimilla. Saima on Suomen lehtihistorian ainoina lehtiä, jossa on laajemmin käytetty antiikkivaisia kapiteeliotsikkoja. Yleensä suomalaiset lehdet käyttivät pieniä kirjaimia eli gemenoita.
(Saima 25.1.1844)

På denna Tidning, kantar ett wottnier utgifva hvarje Thorstag, prenumerat med T. P. Rubel Silfver, i Kuopio 3 Bukttyckeriet, samt hos Kejsarliga Postdirektionen, i Helsingfors och å alla Postkontor med tillkøft af 30 Kop. S.

MÄTTELSE: i Saima N° 3 spalt 1. rad 32 uppfir «Här Ofver-Inspektör; är En Ingeniörstjänst.

VIDE: Cancellisten i Medic. Ofv. Styr. Medicins Candidaten Johan Otto Strömberg och Aurora Mathilda Reilin, å Ilmo-linga protogård d. 24 Dec. 1843.

DODE: Handlanden å Calmarit östrikade maka, Anna Ulrica Sadelin, i Vasa d. 28 Dec. 1843, 59 år. 7 m. 4 d. gammal. Skrivare Aldermanen Jonas Appelgren, i Vasa d. 30 Dec., 1843 i sitt 63 år.

HVAD UPPLYSNINGER ÄRER LÖSOMANT I DAG.

Såna ligger djup på fält och vägar. Det är val iulet besynnerligt deri, ty någonsin måste den snö taga vägen, som till hela snöslösa vecka. Men huru mycket öfver, vi icke här i Kuopio, att den tagit samma väg som fört äro så.

Ty ju ättur ju posten fast i driftvorn och med den upplysningen — allt hvad som äro förenas oss med den skriva och läsande menlighet. Val är detta hand-fot som ett häst, men beaktar det i kalla drifver! — det är ju dock det enda.

Hvem vill väl då förebå oss det, om vi skulle leva efter vår tid? — Sex långa dagar vänta vi tilligt. Åskanman stuccar: «i Onsdag!» — «Nödrarne i bekymmer för sina förmånade söner tänka hvarje gryende morgon: «på Onsdagen.» Bänderna skrappa hela veckan fot och tryka upp luggen i arbetsrummens förnak och vid skrifvarvans dörr, och öfverallt ljuder svaret: «kom i Onsdag!» Andra vanta med sina smärtingar på köpmanens gård, ty de äro kända ännu icke sista priset i Petersburg och har hänvisat dem till Onsdagen.» Skolanten väntar på sitt svar, och andra på andra penningremissar, och de barnammle hånarna skraps i sex dagars tid med «i Onsdag!» Den en säger till den andra: «Här månde det nu stå till i verlden?» — och den andra svarar: «det få vi veta i Onsdag!» För hin! hela värld kunde om Lördagen svänga om två gånger i stället för en, utan att vi visste ett ord derom före «Onsdagen!» — ty solen halva vi icke sett på flera veckor — den kunde redan om Thorstagen få det infallit att hoppa ur sin bana och satta att till Uranus — der folket sakat icke

har mera vinter än hos oss — ja den kunde lagra sig Gud vet hvar, utan att vi få veta, i hvilken stek vi med den belinna oss, förut «om Onsdagen!»

Om Onsdagen? — Nej Thorstag, Fredag, allt hur det faller sig! — Åskanman går om Onsdagen ända till Vinters ball, för att helst litet tidigare få se brevet tillg — nej lönka — följ, uti postskan. Förgäfvos spanar hennes skina färfylla öga utåt vägen! De ömna smärarne blika ur fönstren eller hvarje förbifvande — ingen post! ingen post! Vaktmästare stesva hvarje timma till Postkontoret — och vända tomhufva och förgäfvos åter och mottogas med snö stören förgäfvos. Gubbarna luta här och der sin hufvuden tillkannan och beräknar, huru snart val posten vid detta väglag kan hana fram. Deras yttersta termis är redan intet — men ännu ingen post! — Och mest svärja äro, hvilka väntat penningsbrev, dock ännu en smula mer det till förtägnare.

Och samma sear kan förtydas om Thorstagen och ännu ett godt stycke på Fredagen, om allt vill väl. Det är en klug, ett elände — hvarom driftvorna icke bekymra sig.

Vår enda tröst är, att det likväl i Finlands Stats-Kalender står, att bref till Kuopio i Helsingfors allemas två gånger i veckan. Vi få väl post blott en gång i veckan, vi leva efter vår tid, vi veta intet nytt, ty allt är lastgammalt, förut det kommer till oss — men man vet också icke mera i St. Michel, icke heller i Jorois, icke heller i Tohmajärvi, icke heller i Ideusalmi eller i Kajava — nära tvåhundraletende af landets invånare veta icke mera än vi, till saken vi ännu sig med en post i veckan — det är vår tröst!

UTTRÄK:

ESGLAND: En af O'Connells förtägnade vännar Tyrrel har öfvidt i följd af ansträngingar att kontrahandera en för regeringen hotande meeting i Clontarf. Repeal-Associationen har voterat en inimerstörd öfver en affänd.

SPANER: De portörer, som skjutit på General Narvez, äro dömda till döden.

STOCKHOLM: Grosshandlaren Fr. Smith har genom ett postlöskott afhändt sig lifvet. En af honom efterlämnad

skrifvelse angifver finneiskt obeständ säsos utledning till denna förtviffans gerring. Denna handelse torde gifva lödda många handlande i Finland, i synnerhet i Ostrobotnen, pekuisära förtistat.

INRIKES:

Nyheterne äro ännu icke upplimade. Posten är urenlig kommen, men de färsta inpackade Tidningsbladen äro sammanlustras och kunna förä på eftermiddagen åtkäflis. Med våra nyheter förhåller det sig således som med toerna i postlönens horn, om hvilka sålig Münchenhausen eller någon annan berättare berättar.

Ordet till den nämnda gåtan i förtgående nummer är Sjukhusstips.

Måmniehen Ystava har jemte sitt förde nummer hämtit till ett kundradefemton prenumerat. Utgifvare och Redaktion torde kunna återöppna sin gods vilja att gagna. Så uselt är så lidet icke, att det, då intet annat finnes, icke kunnat göra anspråk på understöd af dem, hvilka förmå verka på allmänheten och synnerhet på allmog. Nu ser Tidningen sin undergång för ögonen — — men med resignation.

Hvem kan neka sin nösta hålla märknad, om också ens egen marknad degenom blefve dålig. Så gick det dåligt med Saima märknad, då hennes tredje nummer kom till postkontot klökkan 7 i stället för kl. 6 och icke fick åka med den följande dag afgående posten. Nu har hon åter det äliggandet att ödmjukt bedja sin högtärdade Prenumeranter i stället och vänta om förtägnade. Hon vet själv bättre än någon annan, huru otäligt hon af Dem varit efterlyngad.

Den unga sköna dam, som omtalats i historietten Rättfällin, har släppt oss försäkra: att det diuoknade lilla djuset var en rätta, samt att på den lilla dishammonien mellan de älskande, just med anledning af vår berättelse, följt en mar och ljut förtväng.

tuo kehitys oli juuri 1830- ja 1840-luvuilla erityisen kiivasta. Ranskalaiset lehdet kiinnittivät 1830-luvulta lähtien huomiota varsinkin ilmoitusten määrään ja siihen, miten lehdille saisi paljon lukijoita. Ranskalaisten ajattelu lähenteli levikkikierre-teorian käsitystä sanomalehden kustantamisesta. Lehden tuli olla monipuolinen, kiinnostava ja kaikin puolin hyvin toimitettu. Sen hinta oli pidettävä alhaisena, jotta levikki nousisi. Tämä taas toisi lisää ilmoituksia. »Ilmoitukset kustantavat painoksen», *La Pressen* Emile de Girardin kirjoitti kuten jo muistamme. Lukijoiden kiinnostusta ranskalaiset lehdet herättivät muun muassa kirjallisilla jatkokertomuksilla. Ensimmäinen jatkokertomus oli 1836 *La Pressen* ilmestynyt Honoré de Balzacin *La vieille fille*.¹¹¹

111 Boberg 1970, 81–82; Tomurila 1988, 131.

1830-luvulta lähtien myös Atlantin takana oli alkanut kehittyä uudeksi journalismiksi kutsuttu virtaus, jonka mukaan lehtien oli tärkeää saada paljon lukijoita ja ilmoituksia. Niinpä lehtien tuli olla helppolukuisempia kuin aiemmin. Tästä helppolukuisuuden vaateesta seurasi, että aiemmin hyvin poliittisesta Yhdysvaltalaisesta lehdistöstä alkoi nyt tulla uutishakuista. Uuden journalismin ja uutishakuisuuden ilmentymiä olivat suurelle kansalle tarkoitetut massalehdet kuten Benjamin H. Dayn *Sun*.¹¹² Journalismista tuli liiketoimintaa.

Snellmanin äänenpainot Saiman ensimmäisessä numerossa ja varsinkin jo aiemmin *Spanska Fluganissa* olivat melko lailla ristiriidassa Ranskan ja Yhdysvalloissa vallalla olleen kehityslinjan kanssa, sillä Snellman korosti lehtien valistavan tavoitteen tärkeyttä. Snellmanin mielestä lehdet eivät saaneet olla vain päämäärättömiä julkaisuja, jotka myytäisiin lukijoilleen. Tosin Snellman totesi Saimaa aloitellessaan ystävälleen professori J.J. Tengströmille, että lehti oli vain rahantienausta, jolla hän pyrki parantamaan velkaista talouttaan. Matti Kinnunen on todennut, että tämä selitys Saiman perustamiselle ei varmasti ollut koko totuus, sillä Snellman olisi voinut mennä Ruotsiin professoriksi ja näin maksaa velkansa paljon nopeammin.¹¹³ Sen verran Snellmanin rahantienauspuheissa lienee ollut perää, että enää 1844 hän ei pitänyt suurena syntinä hankkia lehdellä rahaa. Ehkä tuohon käsitykseen oli vaikuttamassa kansainvälinen esimerkki. Vaikka Snellman ainakin vielä 1830- ja 1840-lukujen vaihteessa (*Spanska Fluganissa*) poikkesi perusajattelultaan kansainvälisestä virtauksesta, hänen näkemyksissään lehden ulkoasusta oli paljon samaa kuin »uudessa journalismissa» tai ranskalaisessa journalismissa. Helppolukuisuuden korostaminen ja ulkomuodon (yttre) huomioiminen olivat niin Snellmanin kuin amerikkalaisten ja ranskalaisten »halpalehtien» tecmoja.

Päiviö Tommilan mukaan Saima muistutti ulkoasultaan ruotsalaisia ja saksalaisia lehtiä. Tommilan mukaan Saiman esikuvina olivat olleet ainakin ruotsalaiset *Aftonbladet* ja *Freja*, jotka Snellman hyvin tunsi. Frejassa hän oli ollut toimittajanakin. Myös Matti Kinnunen on pitänyt ruotsalaisia lehtiä Saiman ulkoasullisina esikuvina.¹¹⁴ Toki Saima muistutti paljon ruotsalaisia ja saksalaisia lehtiä, mutta varsinkin ensimmäisenä vuonnaan eli 1844 lehti oli otsikoiden ladontatavallaan kuin englantilainen sanomalehti¹¹⁵. Saiman otsikot oli ladottu kapiteeliantikvalla ja keskitetty. Suomalaisissa lehdissä otsikot oli tapana latoa gemenoilla. Kapiteelien käyttö antoi Saimalle hyvin englantilaisen leiman. Snellmanille Englanti oli liberalismien kotimaana hyvin tärkeä maa ja hän myös ihaili Englannin lehdistöä¹¹⁶. Tämä ihailu ei voinut olla näkymättä, kun Snellman antoi Saimalle

112 Mott 1962, 225–227; Boberg 1970, 111; Tommila 1988c, 131.

113 Kinnunen 1981, 138–147; Kinnunen 1982, 29–31; Tommila 1988c, 130–134.

114 Kinnunen 1982, 31; Tommila 1988c, 133 ja 136.

115 Katso esimerkiksi Hutt 1973, 50 ja 52.

116 Tommila 1988c, 131.

Kuva 13. Vuoden 1845 alussa (kuvasa 9.1.) Saiman ulkoasu muuttui. Entinen ilmavuus oli kadonnut, kun palstaväli kaperi normaaliin kolmeen millimetriin. Otsikot laotettiin nyt pienillä kirjaimilla ja teksti oli useimmiten fraktuuraa. Saima oli selvästi ulkoasultaan suomalaiskansallistunut.

SAIMA

N° 2.

1845.

THORS DAGEN

9 JANUARI.

På denna Tidning, hvarst ett nummer utgifves hvarje Thorstag, prenumereras för hel årgång med 2 Rubel i Kuopio, uti H. Rörings salubod, samt med 2 Rubel 20 Kop. Å Postdirektionen och i alla Postkontor, för half årgång i Kuopio med 1 Rubel 20 kop. och genom Postverket med 1 Rubel 28 Kop. allt i Silfver. Årsmålad prenumereras genom vederbörliga Postkontor. Utgåning sker i Kuopio årens ställe som prenumerationsort, Thorsdagen kl. 9 e. m.

OTKÄMND: I Nödar: d. 27 November 1844 Kammarfröndets Frans Edelman till Kasernare i Kejs. Senatsens Kassor och Räkenskaps Expedition. — S. D. Advokatfakulen Selim Edholm till Högskolefång i Jämskä församling. — V. Landsekreteraren i Kuopio Carl Gustaf Bergstedt till Högskolefång i Kuopio. — Th. A. December Landsekreteraren Hild. Boer Adam Tomelander till Legation i Kareliska lagstuga. — D. 11 Dec. Kyrkohäradets Osk. Loh. Carl Erik Mattsson till Kyrkohäradets i Stokkyro. — Kyrkohäradets Kontraktsgrossisten Osk. Loh. C. G. Nyberg till Domsprost i Borgå. — D. 14 Dec. v. Landsekreteraren Gustaf Adolf Lövström till Juhliska borgmästare i Helsingfors. — S. D. Extrafakulen Clas Adam Vahlberg till Borgmästare i Björnsborg.

D. 3 Dec. Kommissionslandtmätaren Carl Henrik Aminoff transporterad till Viborgs Län. — S. D. Mediciniska Licentiaten Lars Oskar Thöring till Stadsarkivarie i Kuopio. — D. 24 Aug. v. Högskolefångens Albert Erikson och Nils Johan Spärr till Kopist i Kejs. Senatsens Prokurators Expedition.

VIGDE: T. f. Kommissionslandtmätaren Carl Vilhelm Fors och Deszendelle Sophie Rudbeck, i Åreuseni d. 10 September 1844.

BDÖDE: Ledamoten i Kejs. Senaten, Hofrättsrådet Riksd. Carl Edvard af Heurlin, i Helsingfors d. 15 Dec. 1844, 54 år gammal.

LEIÖG TIENTST: Frenschka Språk lärare vid Gymnasium i Kuopio anställes inom 56 dagar från d. 17 Dec. 1844. — Andra Lektorst. i Historie, Geografi och Statistik vid Gymnasium i Viborg anställes inom 56 dagar från d. 4 Dec. 1844. — En Kopist i allm. Rensningskontoret anställes inom 28 dagar från d. 17 Dec. 1844. — En Kommissionslandtmätare i St. Michels Län anställes inom 56 d. från d. 13 December 1844.

URÅRBEVA ANSÖKNING: Af all. Landtönden Johan Michelson Besulas storbödd. hos H. R. i Kareliska; inställes d. 2 rättsges-af Lagst. Ting inom 6 mån. från d. 1 Oktober 1844. — Af all. Viktualiehandlaren Johan Fredrik Linberg storbödd. hos H. R. i Åbo; inställes d. 2 första helgfria Måndag i Februari 1845.

FÖRDRIÖNGSANSÖÖRÄK: I all. Schetelskerkontor P. G. Pahlbergs bo anmälas till H. R. i Åbo sista helgfria Måndag i Januari 1845. — I all. Professoren Dr J. M. Sundwall bo anmälas till H. R. i Helsingfors första helgfria Måndag i Februari 1845.

ÖÖM: H. R. i Ruusko uti Borgaren N. F. F. Entzellens konkurs d. 27 Januari.

SÖÖRÖG NÄÖNS SAMM ÖFRÄÖDE: F. d. Handlanden N. Hestmäcker och E. Ivanoff Käskers i gårdstingsgården i Kestöskäm d. 27 Februari.

Första marknadodagen den 14 Januari anställes dans i underreklam lokal. G. G. Wik

Onsdagen den 15 Jan. gifver underreklam, med henaget biträde, uti Gymnasiehusets öfrim local, en MUSIKALISK SOIRÉE, hvarvid följande stycken komma att exequeras:

- Första Afdelningen.**
- 1) Duo Concertant, för Violoncelle och Piano förste af L. v. Beethoven.
  - 2) „Im Woite“ och „Leichbegang“, Chamber af F. Mendelssohn-Bartholdy.
  - 3) Andante, Variation et Polca, för Violoncelle med accompani af Piano förste af J. B. Grou.
  - 4) „Drey Valsstücker von Heintz“, samt i musik af F. Mendelssohn-Bartholdy.

- Andra Afdelningen.**
- 1) „Tänning“ uti operan Wilhelm Tell af Rossini, för en Sopranist med accompani af Chör.
  - 2) „Angeboter Violoncelle“, af B. Romberg.
  - 3) „Brautgesang“ af H. Masschaer för 2 Sopraner, 2 Tenorer och 2 Basar.
  - 4) Diercelement öfver Svenska Folkvisor för Violoncelle med accompani af Piano förste af B. Romberg.

Billetter ä till kop. Silfver finnas att tillgå hos Herr Wik, samt Concertdagen vid ingången.

Början sker kl 9 e. m. R. Lact.

Kuopio.

Julen har i vår stads stad förfärligt varit och tillä; men Saimas bekanta Herrensönder i Björnsborg stulle försörjas, och han vilde något om alla händ och förändringar berättades på det nya året, hvilka äro exempelvis stulle öfa Saimen Herrensönder i Bekarabens betande.

Medan till det nya ångströget berättades, om twilvet i förmått nummer nämndes, är under arbetet uti mekaniska verkstaden i Åbo. Man tror, att den redan närlöfkommande Julinämnd skall vara tienförmått, och hoppas, att den då tillrättig skall äro när goda stads ämmande på en twilförmått till Wifmanitrand och Wiborg. Entreprenören läter dock ämmandet om attal med flera löpare angående transkriberat af de öfriga igwärtis redbutter till förtinmande ort.

Inrikes.

Heltsvorosa. Af till Styrelsen iglöfa berättelser har erfärit, att sednaste rådgörelse öfver hela landet varit knapp och i de flesta orter utfallit vida önder medelmåttan. Skörden af korn och hafre kas dererott ansett för medelmåttig. Söderställdagen uti skörden utgjorde i all. Septembris angår 150 tusen tunnor i Kronens och 35 tusen tunnor i Församlingens ämgarställe samt 84 tusen tunnor af ställdagens ingång under hösten.

Till Ledamot i Kejs. Senatsens för Finland Justitiedepartementet har H. R. Kasu. Marskalk i Nödar behagat kalla Riksrådskamraderen, Filisalie och Juris Doktors Paul Edelman.

Utrikes.

Svevior. Om riksdagens afbländande i Januari, hvarpå inom någon tid läser hvar stakt, är omerna icke fåga. Mycken förhåga yttras från vissa håll för otogandaf af det nya Kriminallagstiftelaget, emedan det säges vara regeringens plan att söka genotdriva detta utan någon utförligare diskussion inom ständen. Meddelade prof på redaktionen af samma lagförslag, sednast granskaf af en kommitté, i hvilken Hlle Bergström, Schlyter och Kieher övo lelamätel, stöta starkt på det löfliga samt utvica i andra delar kathelelerardom och föredragningstift. Reformvärvernas nya förslag till representationförändring har blifvit till Konstitutionsutskottet inlämnadt, men synes från första stund anses med litiglitigt och ämnen outlösbart. Ett i Linköping hållet sammankomst af stäve för reformen har allupit lika betydelsefullt. Bland inlämnaderna till denna „landsting“, som den af de konservativa blifvit kallad, finnas äfven en par militärpersoner. Med anledning häraf emenerade en skrivelse från krigsministern, som på hög befärling förbjöf militärer att deltaga i politiska opinionsyttringar. Detta har istadkommit uti twilvet i de liberala bladen, hvilka anse regeringens derigenom hafva beutit sin Riksrådskammare till representationförändring.

Estland. Öfver, af hvars twilvet några öfvervärningar stulle förkomma i detta öänd, tette på revideriga frigtet öder.

ulkoasun. Saiman ulkoasu oli varmastikin hyvin pitkälle Snellmanin kändjälkeä. Lehti painettiin J.A. Karstenin painossa, jolla ei ollut aikaisempaa kokemusta sanomalehtityöstä¹¹⁷. Jos paino olisi määritlety lehden ulkoasun niin kuin normaalisti oli tapana, Saimasta olisi varmastikin tullut jokseenkin samalainen lehti kuin muut lehdetkin olivat. Snellman ei kuitenkaan tyytynyt normaaliin vaan ilmeisesti saneli painolle tarkasti, millaisen lehden hän haluaa. Näin Snellman lienee Suomen lehtihistorian

117 Gardberg 1973, 113–114; SLH 6 1988, 328.

ensimmäinen »toimittaja», joka otti hieman ulkoasuvaltaa painolta toimittuskunnalle.

Tosin Snellmanin ulkoasuvalta ei liene ollut aivan niin suurta kuin hän olisi tahtonut, sillä Karstenin painossa oli aluksi hyvin rajoitetusti kirjakkeita. Lajitelmassa oli vain cicero- ja korpuskirjakkeita ja muun muassa suosittuja petiittikirjakkeita sai vain toivoa. Kun lisäksi painon ammattitaitokin oli huteraa jopa niin, että joskus joku rivi oli mutkainen, Snellman ei voinut toivoa painolta kaikkia mahdollisia hienouksia. Välillä hän äityikin valittelemaan painon kehnoutta.¹¹⁸

Vuoden 1845 alussa Saiman ulkoasu muuttui. Palstaväli kapeni normaaliin kolmeen millimetriin ja otsikot muuttuivat gemenoiksi. Leipätekstissä lehti siirtyi fraktuuraan, jota samaisessa Karstenin painossa ilmestyvä Maamiehen Ystävä oli käyttänyt alusta alkaen¹¹⁹. Nyt Saima oli melkein kuin muutkin lehdet. Erottaviksi tekijöiksi jäi vielä vuosiksi kolmipalstaisuus ja aineiston selkeä jäsentely seisovien otsikoiden alle.

Suomalaisen lehdistön ulkoasuun Saimalla oli suuri merkitys. Muut lehdet seurasivat tarkasti Snellmanin toimia. Kun lehti levisikin varsin laajalle alueelle,¹²⁰ moni näki sen ja hieman tottui siten sellaiseen ulkoasuun, joka yleistyi vasta seuraavilla vuosikymmenillä.

Sanomalehtien ensimmäinen kuvakausi

66 vuotta *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbon* ensinumeron jälkeen suomalaisessa sanomalehdessä nähtiin jotakin uutta, kuva. *Helsingfors Tidningar* julkaisi lisälehdessään 11. tammikuuta 1837 pienen puupiirroksen. Kuva oli ilmeisesti *Gazette Musicale*sta, josta ainakin kuvaan liittyvä teksti oli käännetty. *Helsingfors Tidningar* julkaisi lisälehdessään seuraavina vuosina aina silloin tällöin kuvia. Vuoden 1837 aikana lukija sai nähdäkseen muuan muassa piirroksen ahdista ja merenneidosta, höyrylaivasta, trooppisesta linnusta ja enkelityöstä¹²¹. Myös seuraavina vuosina lehdessä oli kuvia; 1839 esimerkiksi hyvälaatuinen kuva keisarinna Alexandra Feodorovnasta.¹²²

Ensimmäinen lehtikuva oli julkaistu jo 130 vuotta ennen *Helsingfors Tidningaria*. Newyorkilainen *News-Letter* julkaisi puupiirroksen jo tammikuussa 1707.¹²³

Yleisesti ottaen kuvitus oli ennen 1800-luvun puoliväliä lehdissä harvinaista¹²⁴. Maamiehen Ystävässä kuvia alettiin käyttää vuonna 1845, ja seuraavalla vuosikymmenellä niitä näkyi myös muissa suomenkielisissä lehdissä.¹²⁵

118 Gardberg 1973, 113–114.

119 Maamiehen Ystävä 1844; Saima 2.1.1845.

120 Katso esimerkiksi Kanawa, Sanan Saattaja Wiipurista 8.11.1845; Tommila 1988c, 130; SLH 6 1988, 327.

121 *Helsingfors Tidningar* 22.3., 22.4., 7.6., 7.10 ja 8.11.1837.

122 *Helsingfors Tidningar* 7.2.1839; Katso myös Tommila 1988c, 100, 119 ja 121.

123 Moen 1990, 8.

124 Liite 1.

125 Tommila 1988c, 212.

1. Supplement till Helsingfors Tidningar.

För Onsdagen den 11 Januari 1837.

Den gamle Violinspelaren.

(Ur Gazette Musicale.)

Det fanns i Paris en äldrig man, som dagligen genomvandrade gatorna och medförde en gammal violin, försedd endast med en sträng. På denna spelade han och man hörde alltid blott en ton. Med uttjufft hufvud och stolt blick stred han majestätiskt fram genom folkmyngdet. Eftersom icke han sig något tilligare, han syntes entusiastiskt och föds säga med sin fång violins: "Storvårdig ton. Man kallade honom allmänhet den gamle spelmannen; det var en sällig mansfingring."

En dag förföljdes gatorne honom; de drog honom i kläderna och ledde honom uti hans långa guldgässa här; men gubben författade sin väg, sjungande och stuktande på violinen. Pojkarna förförde emedertid att förfölja honom och deras antal fördubrades vid hvarje steg. De stussade honom; instrumentet föll ur hans händer och slogs i stycken. Gubben skannade, tårar strömnade ur hans half-tillslutna ögon och på en gång föll han dödt till jorden.

Jag kom, säger berättaren, i samma ögonblick gående, stödade till hans hjässa, upplyste honom och lät bära honom till min butik. Man afläddde honom, och skickade genast bud på läkaren, som förklarade honom dödt. Han lades derefter i en siacre och fördes till en likfluga. Under det jag gjorde mina betraktelser öfver det förefallna, upptäckte jag vid mina fötter en silkespung med ett svart band.

Jag upptog den och fann deri något hår, en ring och ett hoprulladt papper. Allt detta måste hafva legat der en längre tid; ty ringen var rostad och papperet på flera ställen iönderrött; det skrifna var nästan osäligt. Andeligen lyckades det mig med mycken möda att dechiffra följande.

Den 5 Juli 1803.

Jag är född den 12 Nov. 1775 och alltså nu 28 år gammal. Min far var specerihandlare och jag tillika med min bror gingo i Stola hos en fördesta munk, boende vid gatan du Bac. Jag tingar mig ännu mycket väl, den lilla kyrkan och orgelverket som ackompanjerade Munken, när de ståde i deras hvita chorkjortor, sång. Jag blef vänrädd vid ähdrandet deraf; jag gret och kom ofta förkommande hem.

Min bror delade icke min lyckalighet. Hans förnöjelse var endast att räkna penningarne i sitt skriv. Han gjorde sig till kommissionär åt sina stolta kamrater, stal ruffin ur min fars krambod och sålde dem till sina kamrater, lifasom om han hade köpt dem. Till slut hade han förvärfvat sig en full sparbössa.

En dag marscherade ett regemente genom staden. Drummorna hvitlade; Sverfken red stolt fram för trupperne; gewären och bajonetterne glänste mot solen, och musiken spelade en marsch af Gluck. Jag var utom mig. Jag åtföljde musiken; klarinetterna och hautboerna förtjusade mig, och jag hoppade vid hvarje puffslag; vid ljudet af trumpeterna höjde jag hufvudet och antog ett martialiskt utseende.

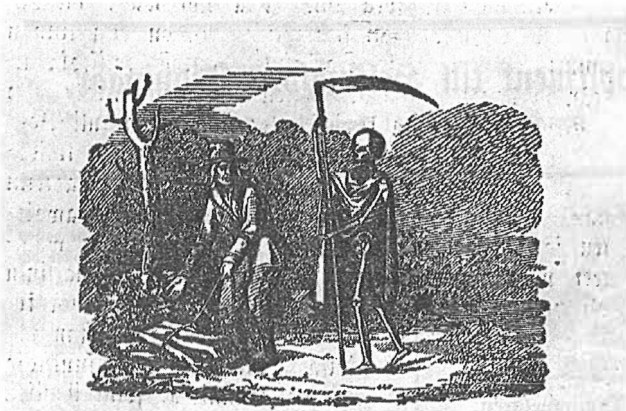
Jag åtföljde regementet ända till kasernen. Sverfken hade bemärkt mig. Han kallade mig till sig, talade med mig och fann behag i min naivitet och min barnsliga entusiasm. Följande morgon insann han sig hos min far. "Ni måste låta denna goße lära musif," sade han. "Jag åtager mig beskjuret derom; Gadinies skal gifwa honom information."

1800-luvun puolivälissä julkaistut kuvat olivat puupiirroksia, sillä valokuvaustekniikka oli vielä perin alkeellista. Puupiirros kaiverrettiin puulaatalle, jolla kuva painettiin lehteen. Puulaatat kestivät vain rajoitetun määrän painokertoja, ja niiden valmistaminen oli hidasta sekä kallista. Laattojen kokoa ei lehdisissä voinut enää muuttaa, joten kuvat olivat sen kokoisia kuin ne sattuiivat olemaan. Yleensä kuvat hankittiin Suomeen ulkomaalaisilta kuvalaattalaitoksilta.¹²⁶

1850-luvun alussa kuvat yhtäkkiä yleistyivät varsinkin suomenkielisis-

126 Jäntti 1940, 183–186; Gardberg 1973, 487–490; Degerman 1975, 2–4; Saraste 1980, 30–35 ja 40–41.

Kuva 15. Suomettaren ensimmäinen kuva ilmestyi 11.1.1850. Piirros oli porvoolaisen P.C. Liebertin työtä. Kuva liitettiin samasta aiheesta olevaan juttuun, Ukko ja Kuolema.

Ukko ja Kuolema.

Vanha ukko-raja hallasi terran puita metsässä. Kantamuksen saatuaan, alkoi hän kotiinsa astua. Mutta välillä tuli väsymys ja ukon täytyi lewähtämään laskeuta. Tässä muisteli hän nuoruutensa ihania aikoja, jolloin tuommoinen riippi ei suinkaan paljon olisi painanut. Niin rupesti hän wanhuuttansa walittamaan, panetteli löyhyyttänsä ja kailkea wiheliäisyyttään, ja sanoi wiimen raslaasti huo'aten: „Ei kyllä minusta enään paljon tälle maailmalle ja elohon ole! Woi kuolema, miks'et awukseni tule ja lopeta wiheliäiset päiwäni! Jospa toki minun lohtakaan lorjaisit!“ Mutta ei ukko tuostin vielä surmivirttänsä enmättänyt lopettaa, ennenkuin kuolema, joka paikalle sattui, tuli ukon luokse ja sanoi: „Tässä olen nyt, jota kutsuit; mikä sinulla on hätänä ja mitä minusta tahdot?“ „Eivä paljon mitään!“ epuutti ukko hämmästellessen. „Etkö niin hywin telisi, että tuon kantamuksen selkääni nostaisit!“ ja sillä menä patikoi hän aika kyytiä mökilleen.

**Elohon elävän mieli,
Miehen mennehen manalle.**

sä lehdissä. Suomettaressa ensimmäinen puupiirros julkaistiin tammi-kuussa 1850. Yhden palstan levyisessä puupiirroksessa kuvattiin vanhan miehen ja viikatemiehen tapaamista. Kuvan alla oli pieni juttu, jolla oli otsikko »Ukko ja Kuolema.«. Piirros oli tanskalaissyntyisen Petter Christoffer Liebertin käsialaa.¹²⁷ Liebert oli avannut edellisenä vuonna Porvoossa Suomettaren väen kehottamana piirustuskoulun, jota hän piti vuoteen 1852 saakka. Porvoosta hän siirtyi Helsinkiin ja perusti valoku-

127 Suometar 11.1.1850.

vausliikkeen, jolloin puupiirtäminen jäi sivummalle.¹²⁸

Suomettaren sivuilla julkaistiin vuosina 1850–1852 yhteensä 12 kuvaa. Suurin osa niistä oli Liebertin työtä.¹²⁹ Muutama kuva julkaistiin lehdessä useamman kerran. Esimerkiksi kahden palstan näkyinä Lontoosta oli lehdessä kolme kertaa vajaan vuoden sisällä.¹³⁰ Kuva ei ollut Liebertin käsialaa, sillä siinä ei ollut signeerausta. Lontoo-piirros oli ilmeisesti ostettu joltakin ulkomaalaiselta puupiirroslaitokselta. Seppo Degermanin mukaan piirros oli ostettu eikä vain vuokrattu, jos se julkaistiin useammin kuin yhden kerran. Kallista kuvaa yksi julkaisukerta ei vielä kuolettanut.¹³¹ Vuoden 1852 jälkeen Suomettaressa ei julkaistu pitkään aikaan yhtään kuvaa.

Miksi kuvat ilmestyivät Suomettaren yhtäkkiä vuonna 1850 ja katosivat kokonaan vajaan parin vuoden kuluttua? Yhtenä syynä piirroskuvien käyttöönottoon oli varmasti puupiirtäjä Liebertin oleskelu Porvoossa. Liebertin kuvia ilmestyi myös muissa lehdissä. Esimerkiksi Helsingfors Tidningarissa oli ilmoituskuva Töölön kartanosta 1851¹³². Mutta kun muistamme, että Liebert tuli Porvooseen Suomettaren houkuttelemana, niin kyseessä ei ollut tarjonnan aiheuttama kuvien lisääntyminen, vaan lehti selvästi halusi sivuilleen kuvia. Degermanin mukaan kuvien käyttöön oli syynä vuoden 1850 sensuuriasetus¹³³ eli kieliasetus. Asetuksen mukaan suomenkieliset sanomalehdet saivat julkaista uutisia vain uskonnollisista ja taloudellisista aiheista¹³⁴. Uudessa tilanteessa lehdet halusivat ilmeisesti pitää kuvituksella lukijoiden mielenkiintoa yllä, koska viranomaiset olivat rajanneet tekstisisällöstä kiinnostavimmat aiheet pois. Kuvat olivat lisäksi hyvää tilantäytettä.

Degermanin otaksunta kuvien käytön ja sensuuriasetuksen yhteydestä pitää varmasti paikkansa, mutta ainut syy se ei ollut kuvien lisääntymiselle. 1850-luvun alkuvuosina korostettiin voimakkaasti lehtien sivistävää merkitystä. Lehtien tilaamista pidettiin jopa kylien sivistyksen mittana. Kun lukutaito oli kansan syvissä riveissä vielä ilmeisen heikkoa (tarkemmin luvussa *Lukijoina oppineet*), saatettiin kuvilla yrittää nostaa lehtien tilausintoa. Maailmallahan oli olemassa hyviä esimerkkejä kuvien suosioista lehdistä ja oikeista kuvasanomalehdistäkin¹³⁵. Ei voinut olla »sivistynyt tietämättä mitä sanomalehdet sisältävät», Borgå Tidning kirjoitti 1851.¹³⁶

Miksi kuvat sitten katosivat parin vuoden kuluttua, vaikka sensuuriasetus lieveni vasta Krimin sodan aikana 1854¹³⁷? Kuvien katoamiseen

.....

128 Jantti 1940, 397; Gardberg 1973, 485; Hovi 1990, 42.

129 Suometar 11.1.1850, 8.3.1850, 15.3.1850, 26.4.1850, 22.6.1850, 26.8.1851, 9.9.1851, 24.2.1852 ja 27.4.1852.

130 Suometar 26.8.1851, 9.9.1851 ja 27.4.1852.

131 Degerman 1975, 3–4.

132 Helsingfors Tidningar 12.1.1851.

133 Degerman 1975, 1.

134 Tommila 1988c, 168–169.

135 Schuneman 1965, 44–45.

136 Borgå Tidning 8.1.1851; Tommila 1988c, 238–239

137 Tommila 1988c, 175–176.

NOTIFIKATIONER.

Auktion:

Lisbagen den 31. innew. Januari, kl. 9 f. m., försäljes å Stadsens Auktions-Kammare, genom offentlig Auktion till de mestbjudande afl. Koopwardie-Skepparen G. L. Feeders till Konkurs upplätne qwartälätennar, bestående af forpar- och jernsaker, sängslåder, möbler samt diverse husegeråd; Helsingfors Stads Auktions-Kammare den 5 Januari 1837.
Eric Röö.

Till salu:

Hos Wasenius & Komp.:

Finlands Statshandlexemplar för år 1837.

2 Rub. 50 Kop.

En alldeles ny, modern fällkurståda, hos Borgaren Petrell.

En bibel-ståde hos Gärdelemakaren G. G. Eriksson, hösende å Berggatan i Glostranden gården N:o 5 Dwarteret Kamelen.

Ett par wästra bruna wagnshöstar samt en wacker hingst, hwilken kan begagnas som ål- och rid-häst, af god Finsk race, 10 qwarter och 3 tum höga; kunna beses i Enkefru Fahlströms gård wid Skillnaden, då Betjenten Beckman efterfrågas.

Godt utsädes Riga pit-linfrö, hwarmed undertecknad flere föregående år försedt landet, så wäl härstädes som äfwen, då bättre slädföre inträffar, hos Herrar G. F. Nyström i Lawastehus och A. F. Lindberg i Sammerfors till modererat pris; äfwensom härstädes god utsädes Riga råg, Korn, hafra och ärter. Åbo den 3 Januari 1837.

Fredric Borisoff.

Kaffe, socker och the, af flere sorter, i parti och minut, hos

J. D. Stenberg,
Mariegatan, N:o 4.

Friska Skron hos

A. W. Astenius.

Goda Potåter af större slag, i G. D. Wasenius gård wid Fiskarhamnen.

Kuva 16. Helsingfors Tidningar otti käyttöön maailmalla yleisen »käden» 11.1.1837.

löytyy kaksi syytä. Sensuuriasetuksen ensimmäisen masennuksen laimennuttua Suomettaren väen mielissä, toimitus ryhtyi jälleen ponnekkaasti lehdentekoon. Kuvia ei enää tarvittu »pelastavina enkeleinä», vaan tekstisisältö nousi jälleen kunniaan. Toisaalta myös puupiirtäjä Liebertin siirtyminen piirustuskoulun pitäjämästä valokuvausliikkeen omistajaksi vähensi kuvien tarjontaa. Liebert valmisti Helsingissä vain silloin tällöin eri lehdille puupiirroksia, mutta hän oli epäluotettavan tekijän maineessa, ja lehdet eivät mielellään tilanneet häneltä piirroksia¹³⁸. Esimerkiksi Luke-

138 Schauman 1892, 307.

Die Schlangen Menagerie, so wie auch die 88 Zoll hohe Preuzin, welche einen Schlangenkopf mit einem Französischen Wolf produziert, ist heute Sonnabend und morgen Sonntag zum letzten Male zu sehen, wo auch eine Schlangen Zuteerung Punkt um 4 Uhr Nachmittag uuss findet. Der Schauplatz ist in der Manege, von Nachmittags 2 bis Abends 7 Uhr.

Stephany. E.

Kuva 17. *Wiburgs Wochenblattissa oli 28.5.1831 Suomen ensimmäinen ilmoituskuva. Sirkusilmoituksessa oli nainen ja susi.*

misia Maamiehelle -lehti kertoi jo 1849, että »... tästedes lehti tulee puupiirroksia välttämään, koska se sen takia viipyisi»¹³⁹. Vasta 1860-luvulla Suomessa oli useampia puupiirtäjiä eli ksylografeja, jotka tekivät tarvitsoille piirroksia¹⁴⁰.

Ensimmäinen ilmoituskuva julkaistiin Wiburgs Wochenblattissa toukuussa 1831. Ilmoituksessa kerrottiin hesseniläisen Christian Stephan Ellerin sirkusseurueen vierailusta. Seurueen vetonaulana oli suurikokoinen preussitar, joka kamppaili ranskalaisen suden kanssa. Puupiirroksessa kuvattiin kamppailutilannetta.¹⁴¹ Helsingfors Tidningariin ensimmäiset ilmoituskuvat ilmestyivät 1837. Laivaliikkeen ilmoitukseen oli liitetty höyrylaivan kuva. Sama ilmoituskuva toistui koko loppuvuoden. Samana vuonna lehden ilmoituksiin ilmestyi myös »käsi» joka osoitti ilmoituksen tai tekstin alkua.¹⁴² Helsingfors Tidningarin käsi oli tuontitavaraa. Se tuli Suomeen ulkomailta ostettujen kirjake-erien mukana ja pääsi näin myös suomalaisten lehtien palstoille. Ensimmäisen kerran »käsi», Sign of Blue Hand, esiintyi 1704 Boston News Letter -lehdessä. 1800-luvun loppupuoliskolla valkoisista ja mustista käsistä (☛), joissa etusormi osoittaa ilmoituksen alkua, tuli hyvin suosittuja suomalaisissa lehdissä.¹⁴³

Yleisesti kuvat tulivat ilmoituksiin 1840-luvulla. Esimerkiksi Åbo Tidningariissa oli pieniä ilmoituskuvia vuodesta 1844 lähtien. Ilmoituskuvat olivat yleensä pieniä koristekuvia liikkeen myyntituotteista, vaikkapa kirjoista, tuoleista, sulkakynästä tai kellosta. Ilmoituskuvat olivat yleensä pieniä, vajaapalstaisia kuvia.¹⁴⁴

Suomalaisten lehtien ensimmäisyyksien listalta kannattaa nostaa esille vielä taulukot, grafiikka ja sarjakuvat. Ensimmäisen taulukon julkaisi Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo jo niin varhain kuin joulukuussa 1784. Taulukot olivatkin pitkään ainoita elementtejä, jotka aina silloin tällöin rikkoivat tekstiladelman.¹⁴⁵ Ensimmäisen grafiikaksi katsottavan kartan julkaisi normaaleilla sivuillaan Sanomia Turusta 1855. Lehti oli liittänyt Krimin sodasta kertovaan uutiseen Sevastopolin kartan. Pari kuukautta myöhemmin Suometar liitti sudenpyynnistä kertovaan juttuun piirroks-

139 Gardberg 1973, 485; Hovi 1990, 42

140 Myllyntaus 1981, 98–99.

141 Wiburgs Wochenblatt 28.5.1831; Katso myös Hovi 1990, 101–104.

142 Helsingfors Tidningar 11.1.1837; Katso myös Hovi 1990, 104.

143 Hovi 1990, 101.

144 Åbo Tidningar 10.1.1844; Katso myös Hovi 1990, 104.

145 Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo 23.12.1784.

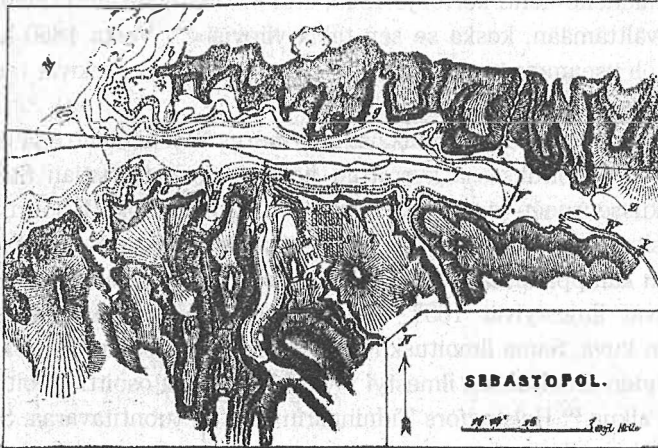
Sanomia Turusta.

N:o 20.

Tiistaina Touko-Kuun 15 p.

1855.

Sevastopol.

Tässä on Sevastopolin lahden kuvaus. Pohjainen on ylöspäin, etelä alaspäin, itä oikealle ja länsi vasemmalle, jossa *M* merkitsee Muustaa Merta. Lahteen tulleessa merestä on eteläpuolella neljä vähempää lahtea, ensimmäisessä *F* on karantänisatama, toinen *H* lauppasatama, kolmas *O* sotafatama ja neljäs *D* laivain parannusfatama.

Lahteen tulleessa on ensimmäinen linnoitus eteläpuolella karantänibatteri, jossa on 100 kanonaa. Tämä on vasemmalla puolella sen sataman suuta *F*; toisella puolella on tähden muotoinen linnoitus, jossa on 101 kanonaa, joista 50 kääntää suuntaa satamaa kohden.

Wielä itäänpäin on *G* kohdalla

fort Alexander, jossa on 64 kanonaa.

Sotafataman suussa vasemmalla puolella Nikolai nolan *L* kohdalla on linnoitus, jossa on 190 kanonaa; toinen puoli on käännetty pitkin sotafatamaa ja ampuu sinne suoraan. Toisella puolella sotafataman suuta Paul nolan *M* kohdalla on vielä linnoitus, jossa on 80 kanonaa.

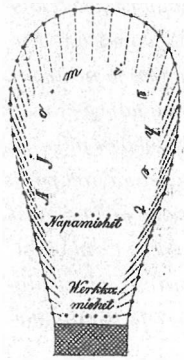
Pohjan puolella on seuraavia linnoituksia:

- 1) 17 kanonan batteri sanalennätimen kohdalla *b*;
- 2) 104 kanonan linnoitus Konstantin nolan kohdalla *a*;
- 3) 90 kanonan linnoitus kahdesa

Kuva 18. *Sanomia Turusta* liitti Krimin sodasta kertovaan uutiseen Sevastopolin kartan 15.5.1855. Liittoutuneet olivat pitkään piirittäneet Sevastopolia. Suomalaisille lukijoille paikka oli varmasti outo ja kartta antoi paljon lisätietoa alueesta, muuan muassa alueen linnoituksista. Tekstissä kerrottiin karttaa täydentävää tietoa alueesta niin, että lukijat saivat varmasti aivan ennenkokemattoman hyvän kuvan maailmanpolitiikan kuumasta paikasta. Kartat yleistyivät lehdissä vasta 1900-luvun alussa. Varsinkin ensimmäisen maailmansodan aikaan karttoja käytettiin runsaasti. Aivan ensimmäisen lehden välityksellä saatu kartta Sevastopolin kartta ei ollut, sillä *Turun Wiikko-Sanomat* julkaisi 21. helmikuuta 1821 värillisen ja suomenkielisen Euroopan kartan. Sen kartta ei ollut lehden tekstipalstoilla vaan se oli eripainos.

sen, joka havainnollisti miesten sijoittumisen pyynnissä.¹⁴⁶ Siinä tulivat jo esille 1980-luvulla grafiikkaan liitetyt positiiviset määreet: grafiikka kertoo asian selvemmin kuin teksti, grafiikka kertoo asian tiiviimmin ja grafiikka tukee tekstiä. Maailmalla grafiikaksi sittemmin kutsuttua esitystapaa oli käytetty jopa aiemmin. The Timesissä julkaistiin erään murhan

146 *Sanomia Turusta* 15.5.1855; *Suometar* 19.10.1855.

Kuva 19. Suometar kertoi suomenpyynnistä jutun ja graafin voimin 19.10.1855. Graafissa kuvattiin pyyntimiesten sijoittumista suteen nähden.

yhteydessä murhatalon pohjapiirros 1806.¹⁴⁷ Ja ensimmäisyyksien listan lopuksi: ensimmäinen sarjakuva, Herra Koipeliinin linnustus, ilmestyi Sanomia Turusta -lehdessä huhtikuussa 1857¹⁴⁸.

Lehteä tehtiin kirjan maailmassa

Kun Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo alkoi ilmestyä 1771, Ruotsi-Suomessa elettiin kirjakulttuuria. Painetun sanan muoto oli varsinkin ajan suomalaisille kirja ja vain harvat olivat yleensä edes nähneet sanomalehtiä. Kun Suometar alkoi ilmestyä 76 vuotta myöhemmin eli vuonna 1847, olivat sanomalehdet edelleen harvinaisia. Lehtien julkaisumahdollisuuksia rajoitettiin tiukasti laeilla ja lehtien perustamista jarrutti myös painojen vähäisyys. Yhdelläkään lehdellä ei vielä ollut omaa painoa, vaan tavallinen kirjapaino painoi sanomalehtiä sivutoinään. Yleensä kirjapaino tuli paikkakunnalle ensiksi, ja pian sen jälkeen perustettiin sanomalehti. Lehti perustettiin monesti turvaamaan kirjapainon työllisyyttä.¹⁴⁹

Kirjapainotekniikassa Suomi oli vielä 1800-luvun puolivälissä Euroopan takapajula. Maassa ei ollut yhtään kunnollista rautaista käsipaininta puhumattakaan nopeammista pikapainokoneista ja kirjakerotaatioista, jotka olivat jo yleisiä Yhdysvalloissa ja Englannissa. Suomessa käytetyt painimet oli hankittu aikanaan kirjojen valmistusta varten.¹⁵⁰ Kirjoja päätyönään painaneet kirjapainot pitivät kirjaa kaiken mittapuuna ja sanomalehtiä vain täytetyönä. Niinpä sanomalehdet – tai ulkoasusta puhuttaessa sanomakirjat – ilmestyivät 1800-luvun puolivälissä kirjan maailmassa. Neljässä seuraavassa alaluvussa kerrotaan tarkemmin, miten ja miksi kirjan esikuva vaikutti lehtien ulkoasuun.

Omistajina kirjallisuusihmiset

Lehtiä ei yleensä perustettu ennen 1800-luvun puoliväliä liikevoittoa tuottaviksi yrityksiksi, mitä nyt Snellman kehuskeli ystävilleen, että hän perusti Saiman rahanlähteeksi¹⁵¹. Mutta mikään liikeyritys sanan varsinaisessa mielessä Saima tai muutkaan ajan lehdet eivät olleet.

Lehtien kustantaja eli virallinen omistaja oli useimmiten sama henkilö, joka omisti paikallisen kirjapainon (*kuvio 14.*). Koska lehti oli kirjapainolle sopivaa lisätyötä, pyrkivät kirjapainonomistajat perustamaan paikkakunnalle nopeasti lehden, jos sellaista ei jo ennestään ollut. Näin teki esimerkiksi viipurilainen kirjapainonomistaja Anders Cedervaller, joka perusti 1821 Wiburgs Manchesterleyn.¹⁵² Jos taas lehden painaminen siirtyi

147 Morison 1932, 210–211.

148 Sanomia Turusta 7.4.1857.

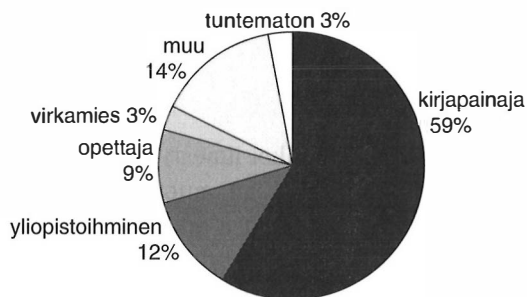
149 Myllyntaus 1981, 27–30; Tommila 1982b, 3; Tommila 1988c, 215, 240–245.

150 Garalberg 1973, 8–9 ja 147; Myllyntaus 1981, 20; Evans 1982, 23.

151 Kinnunen 1982, 31.

152 SLH 7 1988, 267; Tommila 1988c, 97.

Julkaisijat usein kirjapainajia vuoteen 1850 saakka

Kuvio 14. Lehden virallinen omistaja eli kustantaja oli yleensä kirjapainon omistaja. Kirjapainaja oli luotettava henkilö ja niinpä painoasiain ylläpito myönsi hänelle ilmeisesti tämän takia helpommin lehden julkaisuluvan. Esimerkiksi Suomettaren nuoret perustajat ottivat lehensä viralliseksi julkaisijaksi kirjapainaja Gröndahlin, koska eivät olleet aiemmin saaneet omiin nimiinsä julkaisulupaa. (Kuvio perustuu SLH 5–7 1988 toimittajaluetteloihin.)

toiselle painolle tai olemassaolevan lehden tulevaisuus näytti epäselvältä, saattoi paino perustaa uuden lehden. Näin teki muun muassa Frenckellin kustannusliike, joka perusti 1832 Helsingfors Morgonbladin kannattamattomana lakanneen Tidningar ifrån Helsingfors -lehden tilalle. Ja tapahtui joskus niin kuin Helsingfors Tidningarin perustamisessa, että kaukoinen kirjapainaja ja kirjakauppias G.O. Wasenius perusti lehden, koska hänen mielestään ilmoitus- ja uutislehdelle olisi kaupungissa tilaa. Ja saattaisipa se tuoda jopa omistajalleen rahaakin.¹⁵³ Yleensä lehti kuitenkin perustettiin levittämään sanaa, jonka saamista kuuluville lehden takana olleet henkilöt pitivät tärkeänä.

Otetaan esimerkki siitä, millaisin voimin lehtiä perustettiin vielä 1840-luvun lopulla. Helsingiläinen Paavo Tikkanen haki sensuuriylivaltuutukselta julkaisulupaa lehdelle ensimmäisen kerran 1844, mutta viranomaiset hylkäsivät sen vedoten hakijan kypsymättömyyteen. Tikkanen oli tuolloin 21-vuotias ylioppilas.¹⁵⁴ Tikkanen ei kuitenkaan lannistunut. Hän sai Suomalaisen Kirjallisuuden Seurasta mukaansa August Ahlqvistin (A. Oksanen), D.E.D. Europaeuksen ja Antero Wareliuksen. Jotta hanke ei taas kaatuisi yrittäjien nuoruuteen, ryhmä houkutteli Waseniuksen kirjakaupan ostaneen kirjapainomiehen A.W. Gröndahlin anomaan lupaa puolestaan. Nyt hakemus hyväksyttiin, ja uusi lehti – Suometar – syntyi.¹⁵⁵

Gröndahlin kanssa tehdyn sopimuksen mukaan lehden kustantajia olivat toimittajat, vaikka Gröndahl oli virallisesti papereissa lehden julkaisija. Sopimuksen mukaan kirjapainaja sai maksun painopalveluistaan. Tikkanen ja Warelius vastasivat yhdessä lehden sisällöstä. Suomettaren julkaiseminen siirtyi 1849 virallisesti Paavo Tikkaselle ja Herman Kellgrenille. Samalla lehden painaminen siirtyi vasta perustettuun Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainoon.¹⁵⁶

Lehden siirtyminen Gröndahlilta Tikkaselle ja Kellgrenille ei muutta-

153 SLH 5 1988, 123 ja 127; Tommila 1988c, 119.

154 Tommila 1988c, 163.

155 Jokipii 1984, 23–25; Tommila 1988c, 163–164.

156 Louhivuori 1940, 61–63, 83 ja 252–254; Tommila 1988c, 163–164; SLH 7 1988, 69 ja 71.

nut Suomettaren perustilannetta miksiäkään. Tikkasella ja Kellgrenillä oli vain niukasti rahavaroja. Lehden levikkikin oli vähäinen ja tilaustulot pieniä, joten toimittajat eivät voineet suunnitella kovin mullistavia muutoksia lehteen. Suometar ilmestyi sellaisena kuin toimittajien ja painon rahkeet riittivät. Kun toimittajat keskittyivät pääasiassa sisältöön ja paino (SKS:n kirjapaino samoin kuin Gröndahlin paino) oli luonteeltaan kirjapaino¹⁵⁷, niin taloudellisesti heikko Suometar oli omistajiensa kautta tiukasti sidottu kirjaperinteeseen.

Kokonaisuutena voikin sanoa, että Suometar oli alkuvuosinaan kirjallisuusihmisten käsissä. Aluksi lehteä julkaisi kirjapainon omistaja ja kirjakauppias Gröndahl. Sitten lehti siirtyi runoudesta kiinnostuneelle yliopilaalle Paavo Tikkaselle ja tohtorismies Herman Kellgrenille. Parivaljakko hankki samana vuonna myös Öhmanin kirjakaupan.¹⁵⁸ Suometar ei ollut mikään poikkeus omistustaustaltaan. Myös muiden lehtien omistajista osa oli yhteydessä kirjallisuuteen. He omistivat kirjapainon tai sitten he saattoivat pitää kirjakauppaa tai kirjoittaa itse kirjoja.

Toimittajina yliopistomiehet, opettajat ja kirjailijat

Viime vuosisadan alkupuolen lehden toimittaja oli yleensä kirjallisesti suuntautunut opettaja (yliopiston tai koulun), joka halusi lehden avulla levittää sivistystä ympärilleen. Lehtien perustamispääomat olivat pieniä, tärkeimpinä vain kynä, paperia ja kirjoituspöytä kodin nurkkauksessa. Varsinaisia toimituksia ja päätoimisia toimittajia ei juuri tunnettu.¹⁵⁹

Sanomalehdet olivat 1800-luvun puoliväliin saakka hyvin vahvasti yliopiston opettajien (professorien ja dosenttien) ja koulujen opettajien käsissä (*kuvio 15.*). Yli 90 prosenttia väestöstä oli kirjoitustaidotonta¹⁶⁰, ja niinpä toimittajan tehtävää ei voinut kovin monelle edes ajatella. Opettajakunta kuitenkin hallitsi kynänkäytön taidon ja lehden toimittaminen sopi muutenkin ammattikunnan luonteeseen. Yliopistomiehet ja opettajat olivat sivistynyttä ja sivistystä jo ammatissaan levittävää väkeä. Ajan lehdet olivat sisällöltään juuri tuota samaa: sivistystä.

Toki lehtien toimittajakuntaan kuului muidenkin ammattiryhmien edustajia. Sanan Saattajaa Wiipurista toimitti 1830-luvun lopussa pastori Gustaf Wirenius ja 1840-luvun alussa pastori Karl Ignatius. Vuoteen 1850 mennessä vajaa seitsemän prosenttia lehtien toimituskunnasta oli pappeja. Aikakauslehdissä papiston osuus oli suurempi; yli neljännes toimittajista oli pappeja¹⁶¹. Pappien ohella myös virkamiehiä oli paljon mukana lehtityössä. Esimerkiksi Helsingfors Tidningarin toimittajan työtä hoiti senaatin virkamies A.J. Vasenius ja myös hänen seuraajansa R. Trapp oli virkamies. Koulutukseltaan toimittajat olivat useimmiten maistereita (*kuvio*

157 Louhivuori 1940, 253; Nieminen 1949, 10–14; Tommila 1988c, 163–168.

158 Louhivuori 1940, 67–74 ja 79; Tommila 1988c, 163–168; SLH 6 1988, 69.

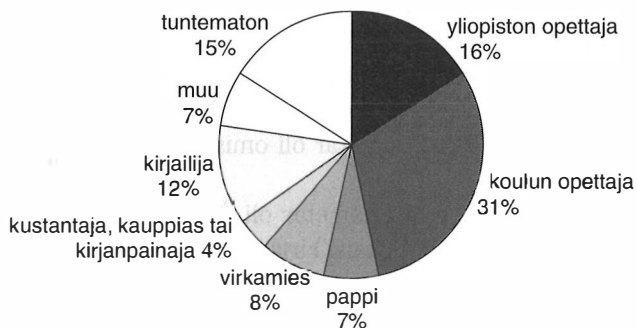
159 Gardberg 1973, 122, 281 ja 286; Myllyntaus 1981, 29; Tommila 1988c, 196–197.

160 Myllyntaus 1991, 116.

161 Uino 1992, 82.

Toimittajat usein opettajia vuoteen 1850 saakka

Kuvio 15. Suurin osa lehtien toimittajista oli päätyöltään yliopiston tai koulujen opettajia. Myös papit ja virkamiehet toimittivat lehtiä jonkin verran. Kirjainpainajat ja kauppiatkin olivat toimittajina, ainakin nimellisesti. Esimerkiksi Helsingfors Morgonblad:n päätoimittajana oli 1838 virallisesti J.C. Frenckell, mutta varsinaisen toimitustyön hoitivat muut miehet. (Kuvio perustuu SLH 5-7 1988 toimittajaluetteloihin.)

16.). Päiviö Tommila onkin kutsunut suomalaisen lehdistön alkuaikaa maisteritoimittajien ajaksi¹⁶², ja hänen kanssaan voi olla samaa mieltä.

Maisteri, professori tai kuka tahansa muu lehden toimittamisesta huolehtikin oli usein myös laajasti kirjallinen henkilö. Moni toimittaja oli julkaissut kirjoja tai tuli ainakin myöhemmällä iällä julkaisseeksi kirjoja. Tällaisia olivat muun muassa Helsingfors Morgonblad:n J.L. Runeberg, Helsingfors Tidningarin Zacharias Topelius ja Suomettaren August Ahlqvist.

1800-luvun alun toimittajille lehtien tekeminen ei vielä ollut päätyötä. He toimittivat lehteään varsinaisen työnsä ohessa ja saivat näin itselleen ja perheelleen lisää leipää. Lehtityön sivutoimisuus ja lehtien pienuus varmasti edistivät käsitystä toimitustyön helppoudesta. Iltapuhteet vain leikeltiin ja mahdollisesti käännettiin juttuja toisista lehdistä. »Toimittaja kertoo tehneensä kylliksi, kun on täyttänyt palstat, yhdentekevää miten», Topelius arvioi kollegojaan.¹⁶³ Sivutoimisuus ja kirjailijatausta ei voinut olla vaikuttamatta myös lehtien ulkoasuun. Kirjoihin tottuneet toimittajat näkivät lehdet yhtenä kirjallisuuden muotona¹⁶⁴ ja pitivät kirjan ulkoasua luonnollisena lehdelle. Sivutoimisina heillä ei ollut suuremmin aikaa eikä mahdollisuuksiakaan miettiä lehden ulkoasua, saati sitten kehittää ulkoasua uuteen suuntaan; suuntaan, jolle ei edes ennen 1800-luvun puoliväliä ollut tarvetta.

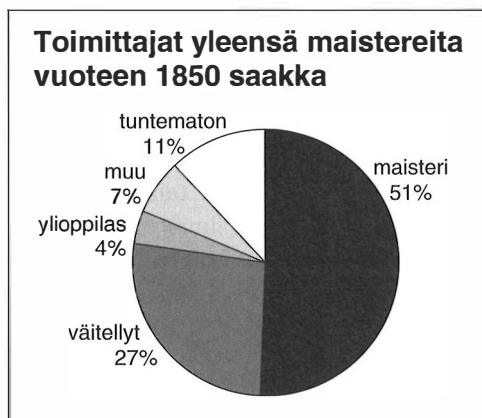
Palataan jälleen Suomettaren alkutaipaleelle. Paavo Tikkanen ja August Ahlqvist olivat toimittajina kokemattomia perustaessaan Suomettaren. Parivaljakolla ei ollut takanaan tutustumismatkoja eurooppalaisiin sanomalehtiin tai työkokemusta Ruotsin sanomalehdissä, kuten myöhemmin (1800-luvun lopulla) tärkeimmillä toimittajilla monesti oli. He

162 Tommila 1988c, 196.

163 Tommila 1988c, 196–197

164 Katso myös Uno 1992, 42.

Kuvio 16. Yli puolet lehtien toimittajista oli maistereita. Myös väitelleitä miehiä kuten dosentteja ja professoreita oli paljon lehtien toimituskunnissa. Varsinaisia ammattitoimittajia, jotka olisivat hankkineet elantonsa vain lehden tekemisellä, ei vielä juurikaan ollut ennen vuotta 1850. (Kuvio perustuu SLH 5–7 1988 toimittajaluetteloihin)

olivat vain avustaneet Saimaa ja Kanavaa. Kummallakaan ei myöskään ollut kokemusta kirjapainoalasta.¹⁶⁵

Molemmat olivat nykymittapuun mukaan pikemminkin kirjailijoita kuin sanomalehtimiehiä. Tikkanen oli kiinnostunut runoudesta, ja Ahlqvist oli juuri ottanut ensiaskeleensa runoilijana. Lisäksi lehteä avusti Lönnrotin apulaisena työskennellyt D.E.D. Europaeus sekä hieman aiemmin kirjan kirjoittanut Antero Warelius. Kirjallisuustausta oli 1800-luvun toimittajille tyypillistä. Lehti oli yksi monista näiden kirjallisuusihmisten sivutöistä.¹⁶⁶ Tikkasen ja Ahlqvistin tausta ei ollut vain suomalaiskansallinen ilmiö. Amerikassakin toimittajan työ oli vielä 1800-luvun alkupuoliskolla yleensä sivutyö. Siellä »toimittaja» hankki elantonsa usein lakimiehenä, lääkärinä tai toimistonhoitajana.¹⁶⁷

Toimittajien kirjallisuustaustan takia on ymmärrettävää, että vastuu Suomettaren ulkoasusta jäi kirjapainon niskoille. Toimitus tuskin esitti uusia ehdotuksia ulkoasusta, vaan paino latoi, taittoi ja painoi lehden niin kuin lehdet ja kirjat oli Suomessa totuttu tekemään. Tämän työnjaon vahvistaa myös toimittajien ja Gröndahlin tekemä sopimus lehden julkaisemisesta. Siinä sanottiin, että Gröndahlin huoleksi jäi vastuu »paperista, prääntäyksestä ja jakelusta».¹⁶⁸

Gröndahlin vastuu »prääntäyksestä» tarkoitti samalla vastuuta koko lehden ulkoasusta, sillä 1800-luvun puolivälistä aina vuosisadan loppuun asti oli tapana, että latojat ja muu kirjapainoväki vastasi painotuotteiden ulkoasusta. Työnjaon vahvistavat myös suomalaiset alan ammattioppaat – lehdet ja muistelmät –, joissa kirjapainoväen ulkoasuvastuullisuus heijastuu aina tämän vuosisadan alkuvuosikymmeneihin saakka.¹⁶⁹ Kirjojen

165 Louhivuori 1940, 67–74; Kohtamäki 1956, 30–43; Tommila 1988c, 163–164.

166 Louhivuori 1940, 67–74 ja 79; Tommila 1988c, 163 ja 196–198.

167 Shuman 1926, 6–7.

168 Louhivuori 1940, 61–63.

169 Sederholm 1876, 13; Helme 1907, 95–97; Helme 1908, 13–15; Kirjapainotaito n:o 8 1908, 142–144; Hendell 1912, 127 ja 143; Syväne 1915, 162–164; Mäki 1916, 155–158; Pakko 1916, 28–30; Kala 1918 (Uusi Suometar 31.12.1918); Ivalo 1929, 43; Hirvonen 1946, 14; Linnavuori 1946, 31; Mantere 1961, 219; Pettersson 1961, 50; Åberg 1961, 116.

kohdalla latojien ulkoasuvastuu jatkui huomattavasti pidempään kuin sanomalehdissä.¹⁷⁰

Toimittajat antoivat kirjoituksensa kirjapainoon ladottavaksi ja painettavaksi evästyksenä yleensä vain juttulista, jos aina sitäkään. Juttulistassa lueteltiin jutut, jotka sivuille oli saatava. Listassa kerrottiin myös, missä järjestyksessä jutut oli taitettava.¹⁷¹ Taittojärjestys oli kuitenkin niin vakiintunut¹⁷², että sen ilmoittaminen latojille joka kerta erikseen oli ilmeisesti turhaa. Toimittajien ja painon työnjakoon vaikutti varmasti myös fyysinen etäisyys. Paino sijaitsi eri paikassa kuin missä toimittajat työskentelivät.¹⁷³ Niinpä toimittajat eivät luonnostaan olleet yhteydessä latomoon. Toimitus vain toimitti sinne kirjoituksensa.

Toimittajien ja kirjapainoväen leiriytyminen omiin tehtäviinsä oli vuosisadan puolivälissä kansainvälinen ilmiö. Allen Huttin mukaan raja-aita oli 1830-luvulta aina 1860-luvulle saakka selvä ja tiedostettu. Toimittajat kirjoittivat ja pysyivät erossa lehden ulkoasusta. Toimitussihteeri kirjoitti otsikot ja tarkisti lehden vedokset. Kirjanpainajat ja latojat huolehtivat lehden ulkoasusta.¹⁷⁴

Vaikka toimittajat olivat Suomettaressa syrjässä päivittäisestä lehden kokoamisesta, vaikuttivat he jutuillaan ja otsikoillaan lehden ulkosuun. Juttutyyppeihin vaikuttaa välillisesti lehden ulkoiseen olemukseen.¹⁷⁵ Jos jutut ovat pitkiä numerosta toiseen jatkuvia kertomuksia, niin sivut ovat hyvin kirjan näköisiä, koska niillä ei ole otsikoita. Rungas uutis- tai muun lyhyen tekstimateriaalin käyttö taas tekee sivuista aivan toisen näköisiä. Päiviö Tommila onkin todennut, että ulkoasu heijastaa aina sisältöä¹⁷⁶.

Ja ennen 1800-luvun puoliväliä lehden toimituksellisella sivulla¹⁷⁷ oli yleensä korkeintaan pari juttua (*kuvio 17.*). Millaisia juttuja 1800-luvun puolivälin Suometar sitten julkaisi? Ensimmäinen vuosikerta sisälsi yhteensä 151 juttua. Eniten oli runoja ja lauluja, joita julkaistiin 38 kappaletta. Ensimmäisessä vuosikerrassa julkaistiin myös 28 kertomusta sekä 8 tarinaa ja satua. Suomen historiasta ja oloista kertovia juttuja oli 26, kirjallisuudesta ja taiteesta 25 ja mietteitä 12. Lisäksi Suometar julkaisi 14 sekalaista kirjoitusta, joista osa oli selvästi uutisia.¹⁷⁸ 64 prosenttia ensimmäisen vuosikerran sisällöstä oli lehden oman toimituksen tuotantoa.¹⁷⁹ Lauri Tommilan mittausten mukaan sisällöstä noin 20 prosenttia

170 Hendell – Vuorio 1942, 128–134.

171 Jalava 1879, 27.

172 Tommila 1984, 4–6.

173 Louhivuori 1940, 75–76.

174 Hutt 1973, 47–48; Katso myös Hyde 1925, 190; Ojala 1972, 114.

175 Garcia 1981, 22–23; Rehe 1985, 9.

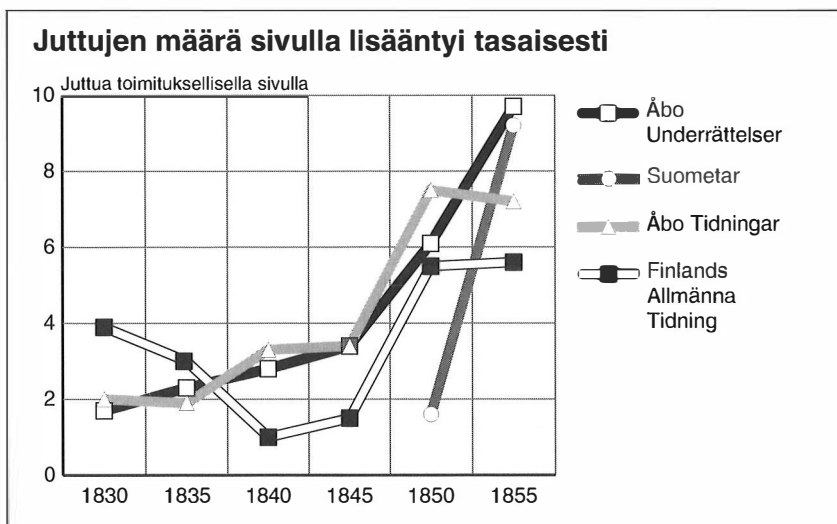
176 Tommila 1984, 3.

177 Toimituksellisella sivulla tarkoitetaan sivua, jolla ei ole ilmoituksia. Lehden sivutilasta on mitattu toimituksellisen aineiston määrä ja ilmoitusten määrä. Kun toimituksellisen aineiston osuus koko aineistosta tunnetaan, voidaan kokonaissivumäärästä laskea toimituksellinen sivumäärä. Juttumäärän suhteuttaminen toimitukselliseen sivuun on vertailukelpoisempi tapa verrata juttujen määrä sivulla kuin vain suhteuttaa juttumäärä sivuun, jolla voi olla joskus enemmän ja joskus vähemmän ilmoituksia.

178 Suometar 1847, sidotun vuosikerran sisällysluettelon luokittelu.

179 Rapola 1947, 22–35.

Kuvio 17. Ennen 1840- ja 1850-lukujen vaihdetta lehtien toimitetulla sivulla oli keskimäärin alle neljä juttua. 1850-luvulla juttujen määrä sivulla nousi kaikissa tutkituissa lehdissä, kun samalla sivukoko suureni ja jutut lyhenivät. (Lähde: liitteet 3–6)

oli uutisia. Eniten oli artikkeleita, noin 60 prosenttia.¹⁸⁰ Suomettaren sisältö vahvistaakin aikaisemmin esitetyn väitteen, että lehdet olivat luonteeltaan lähellä kirjallisuutta. Myös sivulla olevien juttujen vähäisyys antoi lehdelle kirjamaisen ulkoasun. Esimerkiksi vuonna 1847 Suomettaren sivulla oli keskimäärin 1,5 juttua. Kolme vuotta myöhemmin juttuja oli edelleen saman verran sivulla, mutta jutut olivat hieman lyhyempiä, sillä nyt osa lehden sivutilasta meni ilmoituksille. Niinpä toimituksellisella sivulla juttuja oli keskimäärin 1,6.¹⁸¹

Suomettaren uutisosasto laajeni hiljalleen. Selvin muutos tapahtui Euroopan hulluna vuonna 1848. Suometar katsoi puolivirallisena lehtenä tehtäväkseen jakaa suomeksi mahdollisimman paljon tietoja Euroopan tapahtumista. Ulkomaanosasto ladottiin myllerrysvuoden aikana petiitillä (= kahdeksan pisteen tekstiä), jotta sinne olisi mahtunut mahdollisimman paljon uutisia.¹⁸²

Lehden sisällön rakenne muuttuikin uutisemmaksi. O.W. Louhivuoren mukaan vuonna 1849 oli jo puolet aineistosta uutisia.¹⁸³ Uutisten määrän lisääntyminen alkoi näkyä myös lehden ulkoasussa. Miinukset lisääntyivät selvästi Suomettaressa ja yleensä lehdissä (kuvio 18.). 1850 niiden osuus oli noussut jutuista jo yli puoleen. Miinusten suuri määrä muutti lehden ulkoasun vaihtelevammaksi, kun lihavoidut miinusten alkusanat katkaisivat ladelman totuttua useammin.

Vuonna 1852 uutisten osuus lisääntyi edelleen, kun Fredrik Polén tuli päätoimittajaksi. Tällöin kirjallisen aineksen osuus jäi vähäisemmäksi. Louhivuoren mukaan Suometar alkoi pyrkiä nyt tietoisesti pois aikakauslehtimäiseltä linjalta. Uutispanostus näkyi muun muassa siinä, että lehti

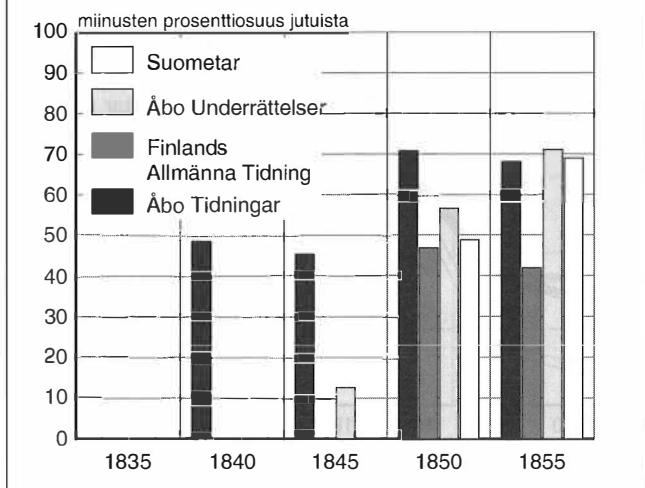
180 Torunila 1988c, 164.

181 Liite 6.

182 Torunila 1988c, 167.

183 Louhivuori 1940, 304.

Miinukset yleistyivät lehdissä 1850-luvulla

Kuvio 18. Åbo Tidningar alkoi tutkituista lehdistä ensimmäisenä käyttää vakituisesti miinuksia. 1850-luvulla miinukset olivat tulleet vakituiseen käyttöön jo kaikissa tutkituissa lehdissä ja niistä oli samalla tullut yleisin juttutyyppi kaikissa lehdissä. (Lähde: liitteet 3–6)

hankki kirjeenvaihtajia eri puolilta maata.¹⁸⁴ Samalla sivulla olevien juttujen määrä alkoi selvästi kasvaa (kuvio 17.).

1850-luvun alkuvuosiin mennessä Suometar oli alkanut muuttua hiljalleen sisällöltään kirjallisesta viikkojulkaisusta – sanomakirjasta – kohti uutismaista sanomalehteä. Muutos vuoden 1847 ensimmäisiin numeroihin oli edelleen pieni, mutta se oli kuitenkin jo alkanut. Osasyynä tähän oli lehden toimituksen luonteen muuttuminen. Suomettaressa kirjalliset voimat jäivät hieman sivummalle ja tilalle tuli uutisia painottanut Polén.

Painajina arvostetut kirjanpainajat

1700-luvun lopun ja 1800-luvun alkupuolen sanomalehdet painettiin kirjapainoissa, joille lehden painaminen oli vain yksi työ muiden joukossa. Painon päättö tuli yleensä suuripainoksisten kirjojen painamisesta, mutta lehdestä saatava painotyö ei kuitenkaan ollut kirjapainolle mitenkään vähämerkityksistä. Niinpä painot pyrkivät hankkimaan painettavakseen ainakin yhden tai mieluummin useammankin lehden. Näin esimerkiksi Gröndahlin kirjapaino Helsingissä painoi 1840-luvulla kolmea lehteä (Helsingfors Tidningar, Finlands Allmänna Tidning ja Suometar), Karstenin paino Kuopiossa kahta lehteä (Saima ja Maamiehen Ystävä) ja Cedervallerin paino Viipurissa kolmea lehteä (Sanan Saattaja Wiipurista, Wiborgs Annonce Blad ja Kanawa).¹⁸⁵

Jos lehdet olivat kirjapainoille tärkeitä niin myös kirjapainot olivat lehdelle. Lehtien ulkoasu oli 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa jokseenkin suvereenisti kirjapainon ja varsinkin kirjapainon faktorin hallussa. Kirjanpainajat ja latojat olivat arvostettua väkeä, taitureita, joita muut

184 Louhivuori 1940, 426–428.

185 Garberg 1973, 10–11, 91 ja 114–115.

ihmiset pitivät parempinaan. Arvonsa tuntevan faktorin seuraksi eivät 1800-luvun alkupuoliskolla kelvanneet kuin professorit ja papit. Niinpä on luonnollista, että toimittajat, jotka tosin olivat myös yhteiskunnan korkeinta huippua, eivät puuttuneet painon asioihin. Gardberg kuvaa faktorien, painajien ja latojien asemaa monin esimerkein. Hän muistuttaa, että ylioppilaat ja kirjanpainajakisällit rinnastettiin arvostuksessa toisiinsa. Kirjanpainajien erityisasema muuhun käsityöläisyyteen ja sittemmin käsiteollisuuteen verrattuna käy ilmi myös siinä, että kirjapainot eivät kuuluneet tehtaanjohtokunnan alaisuuteen kuten muu käsiteollisuus.¹⁸⁶ Kirjanpainajien ja kirjapainojen asemassa oli jotakin samaa kuin nykyisin on toimittajien ja tiedotusvälineiden asemassa. Painajia ja painoja arvostettiin sivistyksen ja tiedon levittäjinä, mutta samalla heissä nähtiin uhkaavaa yhteiskunnallista valtaa. Pystyiväthän he jonkin verran vaikuttamaan samaan mihin nykyinenkin neljäs valtiomahti eli siihen, mikä »tieto» (= kirjat ja muut painatteet) levisi suuremmalle lukijakunnalle.

Koska lehdet olivat painoille vain lisätyötä, kirjake- ja paininhankintoja ei tehty vain lehtiä varten. Lehdet ladottiin ja painettiin niillä välineillä, jotka painolla olivat käytössä. Tässä välineistössä oli melko usein puutteita ja niinpä soraääniäkin kuului. Maaliskuussa 1848 Morgonbladetissa julkaistiin kirjoitus, jossa moitittiin Helsingfors Tidningarin ulkoasua. Kirjoittajan mukaan Gröndahlin painon Helsingfors Tidningarin painamisessa käyttämät kirjaimet olivat niin kuluneet, että niitä ei »Ruotsissa kepuutettaisi edes majatalojen päiväkirjojenkaan painamiseen». Kirjoittaja jatkoi: »Nykyisin lehti tulee niin tuhruisena ja suttuisena, että on tuskin mahdollista lukea, mitä sillä on sanottavana». Ulkoasuvastuuta kuvaavasti ulkoasun moitteisiin ei vastannut Helsingfors Tidningarin toimitus vaan kirjanpainaja Gröndahl. Hän myönsi painojäljen ajoittaisen kehnouden, mutta puolusti lehden ulkoasua muutoin. Gröndahlin mukaan tiiviisti taitettu teksti antoi lukijalle enemmän kuin jos lehden lados olisi ollut väljää ja avarantuntuista. Joskus toki kirjanpainajille kuului ja tuli kiitos-takin. Myös Gröndahlille. »Finlands Allmänna Tidning ilmestyy nyt uusilla ja kauniilla kirjasimilla kauniille konepaperille painettuna; lehti on jättänyt lapsuusaikansa kehdon ja nuoruutensa tyyssijan eli Simeliuksen kirjapainon ja muuttanut Waseniuksen painoon» (Gröndahl omisti).¹⁸⁷

Kovin suuri kirjanpainajien käytännön valta lehden ulkoasuun ei liene kuitenkaan ollut. Lehdet ladottiin niin kuin kirjatkin ja niinpä niiden ulkoasuun ei tarvinnut kiinnittää sen suurempaa huomiota. Ja tämän työn kirjanpainajat tekivät sen perinteen mukaisesti, joka alalla oli kehittynyt vuosisatojen myötä. Suomeen tämä kirjapainoperinne oli siirtynyt Ruotsista, vaikka Suomen ensimmäisen lehden – Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbon – painanut Johan Christopher Frenckell oli alunperin

.....
¹⁸⁶ Gardberg 1973, 460–463; Nieminen 1977, 27.

¹⁸⁷ Morgonbladet 30.3.1848; Gardberg 1973, 11–12.

hankkinutkin kirjapainotaitonsa Saksassa. Ruotsista tulleiden kirjanpainajien mukana Turkuun ja myöhemmin muuhun Suomeen levisi emämaan kirjapaino-oppi ja ladontatapa. Ladontatarpeetkin – kirjakkeet, välikkeet, sokeistot ja muu sellainen – hankittiin yleisesti Ruotsista. Tekijöiden ja tarvikkeiden mukana siirtyi tietenkin koko kirjapainotapa ja niinpä suomalaiset lehdet niin monesti muistuttivat ruotsalaisia lehtiä. Hiljalleen kirjapainohankintojen painopiste alkoi siirtyä Saksaan niin, että Waseniuksen paino hankki 1827 perustamisvaiheessa koko kirjakkeistonsa Leipzigiä.¹⁸⁸ Lehtien ulkoasua saksalaistuminen ei suoranaisesti muuttanut, sillä siellä fraktuuran asema oli ehkä Ruotsiakin vahvempi. Saksalaissuuntaus vain vaikutti ladontatyylä säilyttävästi: Kun Ruotsissa oli jo alettu siirtyä antiikvaan ja Suomessakin lehdet kokeilivat antiikvaa 1800-luvun alkupuoliskolla, vuosisadan loppupuoliskolla fraktuura vahvistui asemiaan suomalaisessa lehdistössä. Tämä oli varmasti vuosisadan vanhetessa vahvistuneen saksalaissuuntauksen ansiota tai syytä.

Suomi oli siis 1800-luvun puolivälissä Saksan takamaata kirjapainoasioissa. Uutuudet tulivat suomalaispainoihin joskus suoraan Saksasta, mutta yleensä ne kuitenkin kiersivät Tanskan ja Ruotsin kautta.¹⁸⁹ Saksalaisen kirjapainokulttuurin vaikutusvalta oli Suomessa myös välinehankintoja suurempaa, sillä 1900-luvun alkuun asti maassa oli runsaasti saksalaisia kirjanpainajia ja latojia. He toivat, samoin kuin ruotsalaisetkin olivat tuoneet, oppimansa ammattiopin ja -perinteen kotimaistaan ja levittivät sitä suomalaisissa kirjapainoissa.¹⁹⁰

Palataanpa jälleen kerran Suomettaren alkuvaiheisiin ja tutustutaan yksityiskohtaisemmin kirjanpainajan osuuteen lehdeenteossa. Suomettaren painatuksesta aluksi huolehtinut August Wilhelm Gröndahl oli kokenut kirjapainofaktori, joka oli kerännyt kokemusta ulkomaita myöten. Gröndahl oli ostanut vuonna 1842 Waseniuksen kirjapainon, jossa oli tuolloin kolme paininta ja Leipzigiä Saksasta ostetut kirjakkeet. Painimet olivat puisia ja niillä pystyi painamaan korkeintaan puolen arkin kokoista eli siis Suomettaren kokoista lehteä. Ennen Suometarta Gröndahl painoi jo Helsingfors Tidningaria ja vuodesta 1844 alkaen myös Finlands Allmänna Tidningiä.¹⁹¹

Suometar painettiin Gröndahlilla vuosina 1847–1849 puupainimella.¹⁹² Gröndahlin puupainimet toimivat »viininpuristinmenetelmällä» eli lehti painettiin kiertämällä kaksi laakaa pintaa tiukasti vastakkain. Metallisista kirjakkeista ja linjoista koostuva sivuformu painoi puristimen välissä olleelle paperille sivun. Käsipainimella painettiin kerrallaan kaksilehtisestä Suomettaresta vain puolet. Ensiksi painettiin lehden etu- ja takasivu. Kun ne olivat valmiit, samat arkit käännettiin toisin päin. Sen jäl-

188 Garberg 1957, 157–158 ja 217; Garberg 1973, 3 ja 408–410.

189 Eriksson 1974, 88; Myllyntaus 1981, 20.

190 Lindestedt 1961, 30; Garberg 1973, 44–45.

191 Garberg 1973, 8–10.

192 Garberg 1973, 9.

keen painettiin sisäsivut. Lopuksi lehti viikattiin.¹⁹³

Vaikka Gröndahlin painossa oli jo ennen Suometarta painettu lehtiä, oli se pohjimmiltaan kuitenkin kirjapaino. Käsipainimet oli tarkoitettu kirjojen painamiseen. Painimet olivat hitaita, ja niiden painopintojen koko oli suunniteltu kirjoja varten.¹⁹⁴

Millainen oli Gröndahlin kirjapainon osuus Suomettaren ulkoasussa? Kysymys on vaikea ja siihen on mahdotonta antaa tyhjentävää vastausta, mutta jotakin kirjapainon osuudesta voi sanoa. Ulkomaita myöten kokemusta hankkineena kirjapainoalan ammattilaisena Gröndahlilla oli varmasti paljon vaikutusvaltaa Suomettaren nuorien toimittajien työhön. Hänhän oli ensimmäisissä tilausilmoituksissa myös lehden »toimittaja ja pranttääjä»¹⁹⁵. Nämä määreet oli liitetty Gröndahlin nimen yhteyteen vain viranomaisia varten, mutta ne kuvaavat myös tuon ajan luottamusta kirjapainoammattilaisiin. Suomettaren toimittajien arvovalta oli puolestaan heikko. Se oli tullut esille muun muassa siinä, että viranomaiset eivät olleet myöntäneet lehden julkaisulupaa suoraan nuorille toimittajille. Niinpä toimitus ei varmaankaan pystynyt esittämään Suomettaren ulkoasusta painolle suuria toivomuksia, vaatimuksista puhumattakaan.

Kirjapaino vaikutti myös välillisesti Suomettaren ulkoasuun, sillä lehti painettiin niillä laitteilla ja välineillä, joita painossa sattui olemaan. Koska painimet ja kirjasimet olivat kirjoja varten hankittuja, muotoutui myös lehdestä kirjan kokoinen ja oloinen.

Saksan vaikutus näkyi myös Suomettaressa. Teksti painettiin alusta alkaen saksalaiseksi kirjasimeksi kutsutulla fraktuuralla. Fraktuuran valinta Suomettaren käyttöön oli ilmeisesti helppo ja yksikertainen tehtävä Gröndahlille, vaikka kirjapainolla oli käytössään myös latinalaisia- eli antiikvakirjakeita. Fraktuuran aseman oli Suomessa horjumaton.¹⁹⁶ Vuonna 1846 Gottlundin Suomalainen sekä Suomi -lehdet oli painettu antiikvalla, mutta Snellman oli moittinut (Saimassa) kirjainvalintaa suomenkieliselle lehdelle virheelliseksi¹⁹⁷. Snellman oli huomauttanut Gottlundille, että useimmat kansanihmiset osasivat lukea vain fraktuuraa,¹⁹⁸ sillä Raamattu ja kaikki kansankirjallisuus oli kautta aikojen painettu koukeroisella fraktuuralla.

Suomettaren painaminen siirtyi vuonna 1849 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainoon. Suometar pääsi nyt täysin uuteen painoajakauteen. SKS:n kirjapaino oli hankkinut Kööpenhaminasta pikapainokoneen, joka oli huomattavasti nopeampi kuin entiset käsipainimet. Suomessa oli ennen SKS:n konetta vain kaksi pikapainokonetta. Vaasaan pikapainokone oli hankittu kaksi vuotta aiemmin, ja Frenckell osti pikapai-

.....
193 Latominen ja painaminen 1943, ei sivunumerointia; Katso myös Shuman 1926, 10; Allen 1936, 15–16.

194 Gardberg 1973, 10 ja 147; Katso myös Allen 1936, 16.

195 Gardberg 1973, 11.

196 Gardberg 1973, 8–9; Eriksson 1974, 88.

197 Snellman käytti itse aluksi Saimassa antiikvaa, mutta Saima olikin ruotsinkielinen lehti.

198 Gardberg 1973, 37–38 ja 465.

nokoneen samana vuonna kuin SKS.¹⁹⁹ Suometar painettiin uudella pikapainokoneella ensimmäisen kerran 6.8.1849²⁰⁰. Uusi painokone ei muuttanut lehden ulkoasua.²⁰¹

Suomettaren säilyminen lähes ennallaan uudesta painosta huolimatta on ymmärrettävää, sillä uutta konetta ei ollut hankittu Suometarta varten. SKS:n perustajiin kuulunut Alexander Constantin Öhman osti pikapainokoneen suuripainoksisten ja halpojen kansankirjojen painamiseen. Käsipainossa kirjojen hinnat olivat nousseet työkustannusten takia liian korkeiksi, jotta kirjoja olisi voitu levittää laajoihin kansankerroksiin.²⁰² Pikapainokoneella suuret painokset valmistuivat nopeammin kuin käsipainimella ja palkkakulut jäivät pienemmiksi. Käsipainin painoi tunnissa noin 250 lehden numeroa kun pikapainin pääsi jo lähes tuhanteen kappaaleeseen.²⁰³ Suometar hyötyi koneen nopeudesta. Painoaika lyheni, ja niin lehteen ehti entistä tuoreempia uutisia. Timo Myllyntauksen mukaan pikapainokoneet olivat tiheään ilmestyvien ja tuoreen uutisisällön omaavien lehtien välttämätön edellytys²⁰⁴.

Metallirakenteinen pikapainin olisi mahdollistanut heti myös formaatin suurentamisen²⁰⁵, mutta se ei ilmeisesti vielä ollut ajankohtaista: kaikki kirjoitukset mahtuivat yhä lehteen eikä sisällön laajentamispaineita juuri ollut. Laajenemispaineet kuitenkin tulivat jo muutaman vuosikymmenen kuluttua ja samalla kirjapainojen asema muuttui: maahan perustettiin sanomalehtien painamiseen erikoistuneita painoja ja samalla tavalliset kirjapainot alkoivat keskittyä kirjoihin ja muihin painatteisiin (tarkemmin luvussa *Kirja, sanomakirja, aikakauslehti ja sanomalehti*).

Lukijoina oppineet

1700-luvun ja 1800-luvun alkupuolen lehtien levikit olivat vaatimattomia. Yleensä lehdellä oli joitakin satoja tilaajaa. Esimerkiksi vuonna 1830 sanomalehtien keskimääräinen levikki oli 369 kappaletta. 1850 keskilevikki oli noussut 581 kappaaleeseen. Kaikkien sanomalehtien yhteenlaskettu levikki oli vajaa 6000 kappaletta.²⁰⁶ Kun maassa asui 1,6 miljoonaa ihmistä, on selvää että rahvaan käteen lehti ei usein osunut.

Päiviö Tommila on laskenut, että ruotsinkielisen lukevan yleisön eli sivistyneistön määrä oli 1815 noin 20 000 henkeä ja 1860 noin 30 000 henkeä. Tämä lukeva sivistyneistön ydin koostui papeista, virkamiehistä, kaupunkien porvareista, upseereista ja opettajista. Suomenkielisen lukevan yleisön eli työssään ja elämässään lukemaan joutuvan kansanosan

199 Jäntti 1940, 354–355; Gardberg 1973, 422.

200 Jäntti 1940, 354–355; Louhivuori 1940, 253.

201 Suometar 6.8.1849.

202 Nieminen 1949, 12–13; Gardberg 1973, 41.

203 Allen 1936, 16; Moran 1973, 119; Myllyntaus 1981, 20–21.

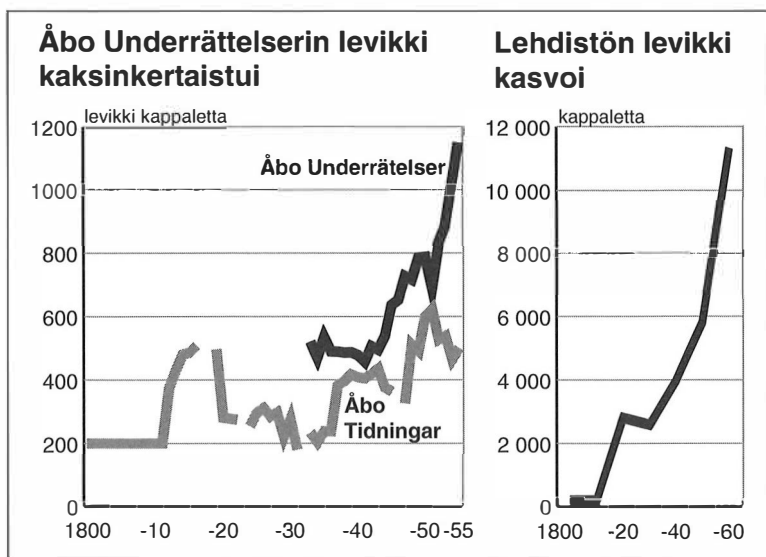
204 Myllyntaus 1981, 20–21.

205 Gardberg 1973, 41.

206 Sanomalehtien levikitiedot: Tommila 1963, Tommila – Raitio – Aalto 1977 ja SLH 5–7 1988.

Kuvio 19. Åbo Tidningarin levikki oli 1700-luvun puolella noin 150 kappaletta. 1800-luvun alussa levikki nousi pariin sataan kappaleeseen. 1824 se sai rinnalleen Åbo Underrättelserin, jonka alkuvuosien levikistä ei ole tietoa, mutta ainakin 1830-luvulla lähtien uusi tulokas nousi levikkijohdajaksi. Lehdet kävivät levikkikilpailua 1830-luvun lopulla. Kilpailu johti lehtien uudistumiseen. Lars Arnell nykyaikaisti Åbo

Underrättelserin sisältöä ja naapurilehden Nils Pinello vastasi tilanteeseen uudistamalla lehden ulkoasua vuoden 1837 alussa (4.1.). Åbo Tidningar muuttui tuolloin kaksipalstaiseksi ja leipäteksti vaihtui antiikivaksi. Suomalaisten sanomalehtien kokonaislevikki kasvoi melko nopeasti varsinkin 1830-luvulla lähtien. Levikin kasvu johtui lehtinimikkeiden lisääntymisestä ja myös yksittäisten lehtien levikin noususta. (Lähteet: Tommila 1963 ja SLH 5–7 1988. Sanomalehdistön kokonaislevikki on laskettu yksittäisten lehtien summasta. Koska kaikista lehdistä ei ole ollut saatavilla levikkitietoa tasavuosisikymmeniltä, niin tasavuosisikymmenen levikiksi on laskettu ko. vuotta edeltävän ja seuraavan tunnetun vuoden levikin keskiarvo. Jossakin tapauksissa esimerkiksi lehden alkuvuosien puuttuva levikkitieto on jouduttu arvioimaan tulevien vuosien levikin ja muiden saman ajan lehtien levikin perusteella.)

suuruudesta ei ole kovinkaan tarkkaa tietoa.²⁰⁷

Jotakin lukevan yleisön tai ainakin potentiaalisen lukijakunnan määrästä voi sanoa selvittämällä lukutaidon yleisyyttä maassa. Valitettavasti vain lukutaitoisten määrä 1800-luvun alkupuoliskon Suomessa on kovasti kiistanalainen kysymys. Suomalaisten lukutaitoa on mitattu pappien kinkereillä tekemien merkintöjen perustella ja on tultu siihen tulokseen, että 1800-luvun puolivälissä jo yli 90 prosenttia suomalaisista osasi lukea (kuvio 20.) Ulkomaalaiset tutkijat ovat pitäneet tällaisia lukutaitolukuja aivan liian korkeina. Heidän ja muiden kriitikkojen mukaan kinkereillä mitattu lukutaito ei ollut varsinaista lukutaitoa vaan ulkolukua. Varsinaiseen lukutaitoon on yleensä kansainvälisesti liitetty myös kirjoitustaito (kansainvälinen literate-käsite = luku- ja kirjoitustaito). Luku- ja kirjoitustaito yleistyi Suomessa vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla, kun kansakouluasetuksen (1866) jälkeen opinkäynti yleistyi.²⁰⁸

Kuten kuviossa 20 näkyy, on lukutaidon ja sitten varsinaisen luku- ja

207 Tommila 1963, 110–113.

208 Juva 1963, 157–264; Myllyntaus 1991, 117–121; Alamäki 1993, 137.

kirjoitustaidon yleistymisellä huikea ero Suomessa. 1800-luvun alkupuolen ja puolenvälin lehtien kannalta lukutaidon omaksumiserolla on merkittävä vaikutus. Jos tosiaan 1850 jo 90 prosenttia ihmisistä osasi lukea, niin miksi lehtiä tilattiin niin vähän? Ja miksi lehdet olivat sisällöltään ja ulkoasultaan niin selvästi oppineelle väelle suunnattuja? Olivathan lehdet ulkoasultaan kuin tieteellisiä julkaisuja tai paremman väen kirjoja. Esi-merkiksi suuren meren takana Yhdysvalloissa syntyivät jo 1830-luvulla suurelle yleisölle tarkoitettut halvat ja sensaatiomaiset pennilehdet, jotka olivat myös ulkoasultaan räväkkiä. Niissä oli suuremmat otsikot ja joissakin jopa runsaasti kuvia.²⁰⁹ Ilmeisesti suomalaiset lehdet sisällöllään ja ulkoasullaan kuvastivat lukijakuntaansa eli sitä osaa väestöstä, joka osasi ja halusi lukea. Ja tähän kansanosaan kuului 1800-luvun puolivälissä vain pieni osa suomalaisista: luku- ja kirjoitustaitomittausten mukainen kymmenesosa väestöstä.

Tuosta vuoden 1850 sujuvan lukutaidon omaavasta (= luku- ja kirjoitustaito) väestä todennäköisesti aika moni sai käsiinsä sanomalehden, vaikka sanomalehtien peittoprosentti²¹⁰ oli matalampi kuin sujuva lukutaito.

Luku- ja kirjoitustaidon yleistymisellä ja sanomalehtien peittoprosentilla näkyy olevan selvä yhteys (*kuvio 20.*). Sanomalehtien peittoprosentti kasvoi samansuuntaisesti kuin luku- ja kirjoitustaito yleistyi. Sanomalehtien peittoprosentti kasvoi vain pienellä, noin viiden kymmenen

.....
209 Boberg 1970, 111–112.

210 Peittoprosentti on laskettu sanomalehtien levikkitietojen ja Suomen väestötietojen perusteella. Levikkitiedot (Tommila 1963; Tommila – Raitio – Aalto 1977; SLH 5–7 1988) on jaettu laskennallisella kotitalouksien määrällä. Koska kotitalouksien määrästä eri aikoina ei ole olemassa koottua tietoa, on jouduttu laskennallisesti muodostamaan kotitaloudet. Tieto kotitalouksien määrästä eri aikoina on saatu vähentämällä koko väestömäärästä alle 25-vuotiaat. Näin jäljelle ovat jääneet ns. aikuiset ja itsenäistyneet ihmiset, joiden siviilisääty taas tunnetaan. Näin naimisissa olevien parien määrä ja yksinäisten (naimattomat ja lesket) määrä on tiedossa ja samalla siis myös kotitalouksien määrä. Näin saatu kotitalouksien määrä on toki laskennallinen arvio todellisesta määrästä, mutta se lienee melko luotettava. Se, että väestömäärästä on poistettu lapset ja nuoret aikuiset on ollut välttämätöntä, sillä eri aikojen keskimääräisiä perhekokoja ei tunneta.

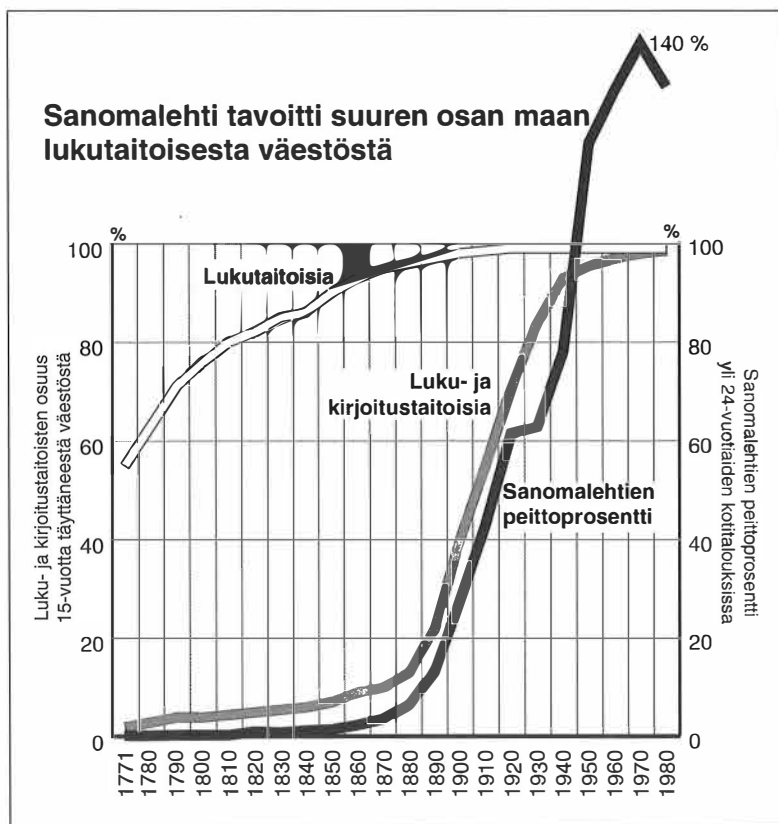
Poistamalla alle 25-vuotiaat ikäluokat on lapset saatu pois ja näin on eliminoitu perheeseen vaikutus. Se, että alle 25-vuotiaissa on jo itsenäisiä kotitalouksia (naimissa olevia perheitä), vääristää tulosta hieman. Mutta kun toisaalta vanhoissa ikäluokissa on vastaavasti aina epäitsenäisiä eli nuoremman polven hoidossa olevia ihmisiä (sairaita, vanhain- tai vai-vaiskodissa olevia ihmisiä tai muuten nuoren polven elätettäviä), niin virhe tasoittuu. Kun kotitalouksien määrä on näin saatu lasketuksi, on peittoprosentin laskenta helppoa. Sanomalehtien yhteenlaskettu levikki vain jaetaan kotitalouksien määrällä. Se, että peittoprosentti ylittää 1900-luvulla sata prosenttia ei ole virhe, sillä tuolloin moneen kotitalouteen tuli useampi kuin yksi sanomalehti.

Sanomalehtien peittoprosentti on laskettu laskemalla yhteen ilmestyneiden sanomalehtien levikit ja jakamalla se »kotitalouksien» määrällä. Silloin kun jostakin lehdistä ei ole saatavilla jokaiselta tasavuosisikymmeneltä levikkitietoa, on levikiksi laskettu edellisen vuoden ja seuraavan vuoden levikin keskiarvo. Jos edelliseltä vuodelta ei ole levikkitietoa, niin levikiksi on laskettu edeltävän ja seuraavan tiedossa olevan levikin keskiarvo. Joissakin tapauksissa levikkiä määriteltäessä on myös huomioitu muiden saman ajan sanomalehtien levikki ja näin arvioitu kyseisen lehden levikki. Näin on tehty, jos lehden alkuvuosilta puuttuu levikkitieto, jolloin keskiarvomenetelmää ei ole voitu käyttää. Sanomalehdiksi on laskennassa katsottu lehdet, jotka Suomen lehdistön historia -sarjassa on määriteltä sanomalehdiksi.

(Laskennassa käytetyt lähteet: Tommila 1963, Tommila – Raitio – Aalto 1977, SLH 5–7 1988, Suomen taloushistoria 3 historiallinen tilasto ja Suomen tilastollinen vuosikirja 1990.)

Kuvio 20. Milloin suomalaiset osasivat lukea? Lukutaidosta on esitetty erilaisia arvioita. Kinke-ritietojen mukaan suomalaisten lukutaito oli jo 1800-luvun alussa varsin hyvä, joidenkin tutkimusten mukaan jo oudonkin tekstin lukemiseen riittävä. Toisaalta kansainväliseen literatekäsitteseen perustuen ovat jotkut tutkijat ajoittaneet varsinaisen lukutaidon selvästi myöhemmäksi (katso luku- ja kirjoitustaitoisia). Vertaamalla sanomalehtien peitto prosenttia ja luku- ja kirjoitustaito prosenttia, voi todellisen lukutaidon omaksumisen ajoittaa juuri 1800-luvun loppupuolelle. (Läh-

teet: Lukutaidon sekä luku- ja kirjoitustaidon yleistymisen Myllyntaus 1991, 117. Sanomalehtien peitto prosenttin laskennassa lähteinä ovat olleet Tommila 1963, Tommila-Raitio-Aalto 1977, SLH 5–7 1988, Suomen taloushistoriaa 3 historiallinen tilasto ja Suomen tilastollinen vuosikirja 1990; Peitto prosenttin laskentape-riaate kerrotaan viitteessä 210.)

vuoden viiveellä. Kehityksen samantahtisuus ei ole sattumaa. Lukutaitohan on sanomalehden lukemisen välttämätön edellytys. Mutta millainen taito ihmisen pitää hallita ennen kuin hän voi lukea sanomalehteä? Ja milloin se taso saavutettiin? Mikko Juvan mukaan vuoteen 1820 mennessä suomenkielinenkin kansa oli saavuttanut tarvittavan lukutaidon. Päiviö Tommilan mukaan lukutaidon voi sanoa tulleen yleiseksi 1850-luvulle tultaessa, joskin hänen mukaansa hyvälukuisten määrä ei vielä ollut korkea.²¹¹ Sanomalehtien peiton ja lukutaitokäyrien perusteella voi kuitenkin päätellä, että aiheiltaan vaihtelevan vieraan tekstin sujuva lukeminen yleistyi vasta 1800-luvun puolivälin jälkeen. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että suomalaiset eivät aiemmin olisi osanneet lainkaan lukea. Ainakin vihille pääsemiseen tarvittavan katekismustekstin he hallitsivat ja pystyivät varmasti tavaamaan myös muita tekstejä.

211 Juva 1963, 264; Tommila 1988b, 30.

Mutta se ei vielä tehnyt ihmisistä sanomalehtien laajaan lukemiseen riittävän taitavia. Sujuva lukutaito on toiminnallinen valmius, joka vaatii asianmukaisen ympäristön ollakseen toimiva. Ahtaissa ja rajoitetuissa oloissa sujuva lukutaito on yhtä epäolennaista kuin uimataito kylpyammeessa.²¹²

Ja tuota vapaata vettä lukutaidon ympärillä ei vielä 1800-luvun alku-puoliskolla ollut. Ihmisten lukutaito oli kinkerien lukutilaisuuksia varten hankittu ja koko taito nähtiin pitkään osana Jumalan palvelusta (= uskonnon harjoittamista). Maallinen lukeminen puolestaan oli jumalatonta, ja tämä ajattelu häiritsi pitkään varsinkin suomenkielisiä sanomalehtiä. Kun maallinenkin, varsinkin suomenkielinen, kirjallisuus oli vielä suhteellisen vähäistä ennen 1800-luvun puoliväliä,²¹³ sujuvalle lukutaidolle ei kansan keskuudessa ollut suoranaista käyttöä.

1800-luvun puolivälissä tilanne muuttui. Maan taloudellinen ja yhteiskunnallinen tilanne oli suotuisa sanomalehdistön kasvulle. Nyt sujuva lukutaito ja sitä vaativa väline eli sanomalehti yleistyivät lähes tasatahtia.²¹⁴ Ajallisesti sujuva lukutaito on *kuvion 20* mukaan hieman sanomalehtien peittoa edellä. Näin todellisuudessa saattoi tapahtua, mutta todennäköisempää on, että sanomalehti oli 1800-luvun lopulla hieman laajemmin ihmisten saatavilla kuin pelkästään itsenäisillä kotitalouksilla laskevien näyttää. Lehdehän ilmestyivät vielä harvakseltaan, useimmat lehdet kolme kertaa viikossa. Niinpä lehteä saatettiin lainata naapurista tai rengit saivat lukea isäntäväen lehteä pari päivää vanhana. Ja usein saman katon alla asui monia sukupolvia, joille lehti tuli yhteisesti. Myös yhteistilaukset ja lainakirjastot olivat 1800-luvulla suosittuja tapoja hankkia ja lukea lehtiä²¹⁵. Jos ja kun lehti todellisuudessa saavutti lukijansa hieman useammin kuin talouksien määrän mukaan näyttäisi²¹⁶, niin peittoprosenttikäyrä siirtyisi kuviossa hieman vasemmalle. Sen muoto säilyisi entisellään, mutta sujuvan lukutaidon ja sanomalehtien peiton kasvu kohtaisi entistä tarkemmin toisensa. Ja lisäksi luku- ja kirjoitustaitokäyrä saattaa hieman siirtyä oikealle, sillä luku- ja kirjoitustaito on pääasiassa pappien

212 Katso myös Myllyntaus 1991, 121.

213 Tonrila 1988b, 31–33.

214 Lukutaidon yleistymistä on monesti (esimerkiksi Juva 1963, 259–264) verrattu muun muassa kirjojen yleistymiseen: Kun kirjat yleistyivät niin yleistyi lukutaitokin. Aktiivisen (sujuvan) lukutaidon yleistymistä arvioitaessa sanomalehdet ovat kuitenkin kirjoja parempi vertailupohja, sillä kerran tai useammin viikossa ilmestyvinä sanomalehdet vaativat lukutaidon säännöllisempää käyttämistä kuin esimerkiksi yhden tai kahden kirjan ostaminen ja mahdollinen lukeminen. Kirjojen ostamisen ja lukemisen välillä ei myöskään välttämättä ole niin suoraa yhteyttä kuin sanomalehden ja lukemisen välillä. Kirja saatettiin ostaa kotiin statusesineeksi tai velvollisuudesta (varsinkin uskonnollinen kirjallisuus). Kirjoilla oli siis esinearvoa. Sanomalehteä moni tuskin tilasi vain koristeeksi vaan sitä myös luettiin. Ja mikä tärkeintä: sitä luettiin niin monta kertaa viikossa kuin lehti ilmestyi. Sanomalehdillä oli siis käyttöarvoa.

215 Tommila 1988c, 239; Uino 1992, 48–49.

216 Kovin paljon laskennallinen kotitalouksien määrä tuskin kuitenkaan »liioittelee» itenäisten talouksien määrää, sillä alle 25-vuotiaiden poistaminen väestömäärästä leikkaa myös jo itsenäistyneitä ja omassa taloudessa eläneitä pois kotitalouksista. Tämä tasaa ainakin hieman toiseen suuntaan vääristymää, joka suurista yhteistilauksista syntyy. (Katso myös Ekman-Salokangas 1989, 190–194)

mittamaa. Eikä papilla varmasti ollut syytä ainakaan vähätellä oman seurakuntansa jäsenten taitoa.

Mutta palataan lukutaidon ja sanomalehtien ulkoasun yhteyteen. Koska sujuva lukutaito oli ennen 1800-luvun puoliväliä levinnyt kunnolla vain sivistyneistöön, sanomalehtien ulkoasuksi sopi hyvin kirjan alkoasu. Pitkät tekstit ja tieteellisen toteava otsikointi ei tälle ihmisryhmälle tuottanut ongelmia. Mutta kun lukutaito levisi ja sanomalehtien sisältö alkoi muuttua kansan luontaista tiedonhalua vastaavammaksi, niin myös ulkoasuun muutenkin kertyneet paineet alkoivat purkautua. Tästä kerrotaan tarkemmin seuraavassa pääluvussa (*Korsetin aika*).

Yhteenveto: Esikuvana kirja

Sanomalehdet muistuttivat 1800-luvun puolivälissä kirjoja. Yhdennäköisyys selittyy sanomalehtien ja kirjojen läheisellä yhteydellä. Yhteys oli olemassa neljällä eri tasolla: omistuksessa, toimituksessa, painossa ja lukijoissa. Suomettaren ensimmäinen julkaisija oli kirjanpainaja ja kirja-kauppias. Myöhemmin lehti siirtyi kirjallisuusväelle. Toimitus taasen koostui kirjailijoista ja kirjallisesti suuntautuneista suomenmielisistä valistajista. Heidän toimittamansa Suometar painettiin kirjapainossa, jolle sanomalehti oli vain sivutyö. Ja lopuksi lehden luki kirjoihin tottunut yhteiskunnan sivistyneistön jäsen.

Eniten lehtien ulkoasuun vaikuttivat kirjatypografian ajalla paino-olot. Kirjapainojen koko laitteisto ja kirjaimisto oli hankittu kirjojen painamista varten. Lehti valmistettiin samoilla puupainimilla, pikapainokoneilla ja kirjasimilla kuin kirjat. Niinpä ei ollut edes mahdollista, että lehti olisi poikennut kovin paljon kirjojen ulkoasusta. Ainakin formaatti ja kirjainlaji määräytyivät suoraan paino-olojen perusteella. Maassa ei vielä ollut yhtään pelkästään sanomalehden painamiseen tarkoitettua painokonetta, vaan kaikki lehdet painettiin kirjoille tarkoitetuilla painimilla. Eikä yksikään paino ollut erikoistunut vain sanomalehden tai -lehtien painamiseen, vaan sanomalehti oli vain täytetyötä kirjojen painamisen lomassa.

Lehtien ulkoasu oli täysin kirjapainon vastuulla. Painossa lehti ladottiin ja taitettiin samalla tavalla kuin kirja. Formaatti oli sama kuin suu-remmissa kirjoissa, samoin palstaleveys. Palstoja oli kaksi ja kirjasimena käytettiin yleensä raamattupräänttiä eli fraktuuraa. Otsikot olivat pieniä ja tekstistä viitailtiin aina silloin tällöin tähdellä sivun alareunaan taitettuun lisäselvitykseen kuten kirjoissa on yhä nykyäänkin tapana.

Pelkästään paino-oloilla kirjatypografian ajan lehtien ulkoasua ei kuitenkaan voi selittää. Myös toimittamisessa kirja oli selvästi esikuva. Opettajista ja kirjallisuusihmisistä koostuneet toimitukset kokosivat sivuille kaunokirjallisia kertomuksia, tarinoita ja ajankuluviihdettä. Näin myös lehden sisältö oli samanlaista kuin kirjojen sisältö. Kun ulkoasukin oli suoraan kirjalta, voi lehtiä kutsua 1850-luvulle saakka ulkoasultaan sanomakirjoiksi.

Ulkomailla. Uusia erikoisia toimintatapoja on yhteensä...

Kansankoulun Opettaja-seminari Jyväskylässä.

Suuretieteessä (1 L): Vuonna 1864... (1 L. 1. os.).

(2) Mitä on... (2 L): Mitä on mitään opia...

Miespuolella (3 L): Koulun... (3 L): Koulun...

2) Oikeus... (2 L): Oikeus... (2 L): Oikeus...

3) Oikeus... (3 L): Oikeus... (3 L): Oikeus...

Miespuolella (3 L): Oikeus... (3 L): Oikeus...

2) Oikeus... (2 L): Oikeus... (2 L): Oikeus...

ten voimien... (3 L): Oikeus... (3 L): Oikeus...

Miespuolella (2 L): Oikeus... (2 L): Oikeus...

Miespuolella (3 L): Oikeus... (3 L): Oikeus...

Miespuolella (3 L): Oikeus... (3 L): Oikeus...

Miespuolella (3 L): Oikeus... (3 L): Oikeus...

Miespuolella (3 L): Oikeus... (3 L): Oikeus...

Miespuolella (3 L): Oikeus... (3 L): Oikeus...

Miespuolella (3 L): Oikeus... (3 L): Oikeus...

Kuva 20. Kirjatypografian ajan lehdissä oli usein numerosta toiseen jatkuvia artikkeleita. Jyväskylässä ilmestyneessä Kodissa ja Koulussa oli 16.6.1864 jatkoa edellisessä numerossa alkaneeseen juttuun »Kansankoulun opettaja-seminari Jyväskylässä».

Lehtien lukijat olivat 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alkupuoliskolla yleensä sivistyneistöä. Virkamiehet, upseerit, opettajat, papit ja muut oppia saaneet tarvitsivat lukutaitoa jo virkatehtävissään, joten lehden lukeminen ei ollut heille vaikeaa. Rahvaskin osasi auttavasti lukea, mutta sanomalehden lukemiseen tarvittavaa harjaantuneisuutta heillä ei ollut. Ja kun lehdet olivat kalliitakin, ei kinkerien »ulkoluku» vielä yleensä jalostunut sujuvaksi lukutaidoksi.

Kirjatypografian aika alkoi suomalaisten sanomalehtien ulkoasussa samalla kun Suomessa ilmestyivät ensimmäiset sanomalehdet. Kirjatypografian aika jatkui 1850-luvulle. Esimerkiksi Suometar irtautui kirjatypografian ulkoasusta ja siirtyi kolmipalstaisuuteen 1853²¹⁷. Pienten aika-kauslehtimäisten lehtien osalta, kuten Jyväskylässä ilmestyneen Kodin ja Koulun (1864–1868) sekä Kansan Lehden (1869–1870), kirjatypografian aika jatkui ainakin 1860-luvulle²¹⁸.

217 Seuraavan luvun alussa tarkemmin kirjatypografian ajan päättymisestä. 218 Kodin ja Koulun sekä Kansan Lehden ulkoasua käsitellään tarkemmin seuraavassa luvussa (korsetin aika), sillä ne sijoittuvat ajallisesti korsetin aikaan, vaikka olivatkin ulkoasultaan kirjatypografian ajan tuotteita.

■ Korsetin aika

1850-luvulta 1910-luvulle

Suometar siirtyi vuonna 1849 uuteen painoaikakauteen, kun SKS osti puisen käsipainimen tilalle pikapainokoneen. Se oli murros, jonka vaikutus näkyi vasta neljä vuotta myöhemmin, kun Suometar alkoi vuonna 1853 ilmestyä kolmipalstaisena¹. Samalla se karisti ulkoasustaan selvimmän kirjan sukulaisuutta osoittaneen piirteensä eli pienen formaatin. Suometar oli siirtynyt uuteen ulkoasukulttuuriin. Nyt Suometarta ei enää tarvitse kutsua »sanomakirjaksi», vaan sitä voi jo sanoa sanomalehdeksi.

Samoihin aikoihin myös monet muut lehdet (esimerkiksi Åbo Underrättelser, Morgonbladet ja Helsingfors Tidningar) kasvoivat kolmipalstaisiksi ja entistä suuremmiksi². Toinen lehdistön ja kirjallisuuden ulkoisen eriytymisen rajapaalu on vuosi 1863, jolloin suuret päivälehdet luopuivat vuosikertojen sisällysluetteloista ja nimilehdistä. Tosin Uutta Suometarta varten oli sisällysluettelo saatavissa vuoteen 1875 saakka.³ Muutos aiheutti vilkkaan keskustelun lukijoiden keskuudessa, sillä siihen saakka lehdet oli ollut tapana säilyttää sidottuina.⁴ Kokonaisuutena voi sanoa, että puhdas kirjatypografia katosi nopeasti suomalaisista »sanomalehdistä» 1850-luvulla ja 1860-luvun alussa.

Muutosten jälkeen suomalaiset tuon ajan »sanomakirjat» olivat erkaantuneet kirjan ulkoasusta ja niiden ulkoasu alkoi kehittyä toisen logiikan mukaan kuin aiemmin. Nyt ulkoasu alkoi kehittyä sanomalehden – ei kirjan – vaatimusten mukaisesti. Kirjatypografian ajan jälkeen määrääväksi tekijäksi sanomalehtien ulkoasussa nousi palstaraja. Sivun yläreunasta alareunaan jatkunut yhtenäinen palstalinja erotti palstat toisistaan, ja julkaistava aineisto kuten jutut, kuvat sekä otsikot ujutettiin linjojen väliin. Palstalinjoista tuli korsetti⁵, joka rajoitti koko lehden ulkoasua. Palstalinjojen rautainen korsetti murtui vain todella poikkeuksellisissa tilanteissa kuten keisarillisten kuolinuutisten yhteydessä⁶.

Korsetti piti pintansa sanomalehtien ulkoasun rajoittajana 1910-luvun loppuun saakka. Korsetin sisällä lehdissä tapahtui kuitenkin muutoksia.

.....
1 Suometar 7.1.1853.

2 Morgonbladet 2.1.1854; Åbo Underrättelser 3.1.1854; Helsingfors Tidningar 4.1.1854; Katso myös Ekman-Salokangas 1977, 5, 19, 32, 37, 41 ja 44; Tommila 1984, 4; Tommila 1988c, 208–210.

3 Uuden Suomettaren vuosikerta 1875 alkusivut.

4 Landgren 1988, 270.

5 Albertoni 1959, 147; Katso myös Hutt 1973, 48 ja 60; Everett 1976, 528–529; Evans 1982, 23.

6 Esimerkiksi Suometar 14.3.1881 ja 2.11.1894; Hufvudstadsbladet 2.11.1894; Päivälehti 2.11.1894; Keski-Suomi 3.11.1894.

Suometar

1853.

Perjantaina 7 päivä Tammiukuussa.

Hinta: 1 rupl. Postin
laanta 1 rupl. 15 kop. kop.

Jaetaan: Kristinusk.
Ehman'in kirjaluokassa.

Seitsemäs
luokkikerta.

Rauha, rakkautta, hengen terveyttä, hyvää toimi Suomen maalle!

N:o 1.

Ensi Pyhästä saarnaa:

Urkolai-kirkossa. Suomalaisen saarnan:
Kirkko. Apul. Wopaeus ja Ruosikainen
Kirkko. Wul. Nordén.

Wanhassa kirkossa. Suomalai. saarnan:
Kappal. Rainer Schulinan ja itäkirkoissa
Kappal. Wul. Holmström.

Kunna Wronnia.

(uus. Wul.)

Rakkaalle isänmaallenne
Renehdys, onni olkoon,
Ja kaikkein meidän välillämme
Sääntös Herran tulloon.
O että aina yhteyt,
Ja wanhon ymmielihyys
Wuol. seadomme.

Seitsemän elä isänmaa!

Kaikkie lauppiet,
Sivellös kiamme aino,
Nautita hyöppöitä.
Wajeisäs muinen hyymimme.
Ja nuorta niissä elämme
Päinämme toisinaan.

Wähäs niissä ennen elivät

Suomme, Wanhimpomme;
Wieläin niissä löydävät
Uheat lauloitamme;
Näin ovat meille moniat
Rakkaat muistot, ihana
Syyntymä-palettitamme.

Jo nuorta siellä esimme
Wuopamme tunteitamme;
Jo illain taituit mielekky
Wesute rakkaitaamaan,
Ja hyöppöitämäs muistutamme,
Ja pöppöitämäs muistutamme
Wimonja suloiuuta.

Eiis rakkautta muistossa

Pyhydön isänmaamme,
Ja fortatosa amosia
Alati lauppiamme;
Een eluja, sen wasta,
Kaikkie sielun wostatosa,
Wartaasti walmuotamme.

Rakkaat Suomen ajuat
Wunnoissa Taitonan Herran,
Ja menoihansa astuut
Se olkoot monin lerran.
Wähäs seban surmat wessit,
Ja wiholliset siikkijet
Wastitot rajastitamme.

Wennyt wuosi.

L

(Wuoden 1852 kuuilliset muistot.)

Päivä tuopi ihmifelle iion, toinen su-
run, alttiuteissa waihetukse; jokatella on
kuitenkin astarensa, en toimenja, niia että
harmoin joudamme katfomaan eteen eli
taattelijain; me elämme aina nyfotieä päi-
wää, jota kuitenkaan ei ole muuta kuin
heitä menneen ajan ja tulewaisuuden wä-
lissä. Wian kullalla ei ole psyföystä;
wainat, mitot ja kuuatut kuitwosa, hurre
wimein häämätöyffellä häämitämme hää-
maat hääkjet päästämme jo nättämän, ja
kummekkimme, kuinta se aika, jota meillä
ennen, eteenpäin katfoin, näkoi nun pitkäli,
on niin nopeasti, niin tietämättömästi ku-
hinut. Wokainen waka-mielinen ihmisen
pnyttää kuitenkin toisinaan, uheimittain
syyntymäpäiwälänsä, ees hetkefi ikästun-
sefsäytös, ja katfastele, mitä wumtuen
wuosi hänelle on tuottanut, ja tutfia
onko hän perkimiffisään onnistunut, eli
ei, onko hän wäästjyt eteenpäin eli ve-
räästjnyt niissä toimissa ja tarfotuk-
sissa, jotka hänen iohimellenä omat kal-
limmat ja wuhimmat. Tämöinen tiite-
telo menneen ajan kansa antaa ihmifelle
mieltäfortoitavan tunnon, ja waruetao hän-
tä wakaomalla uetallufella käemään
tulewaisuutta tobbin. Samanlaisen tiin
saattaa myös jokainen kansalunta tehdä
wimein kuluneen ajan kansa, ja tämöis-
selle taattensa katfouffelle ei mitään aika

ole sopiwampi kuin uuden wuoden aika
jolloin koko luonto ja sen mukaa ihmifin
ikäskuin heiken hengähtämät, ennen-
kuin taas uudele matkellenja rientämät.
Kauais ja sopiwa onki sen wuofif se wanhja
tapa että jokainen silloin toiwoo wstääw-
lensä onnea ja menestöstä. — Wefin to-
wotamme onnellistä uuttia wuotta kaikille
ostäwillemme, toiwotamme sitä koko Suo-
men kansalle, koto rakkaille isänmaallimme.
Wnuisutpoo sille kaikki, mikä sillä on hy-
wää, kallista ja pyhäää!

Kuitta ennenkuin menemme uutta wuo-
ta wastaanottamaan, ottafamme miellä nyt
menneeltä wuodelta wiuuiffet idähywäiffet,
ja muistefamme, mitä se Suomenmaalle
on tuottanut iloiesta, mitä surwista. Ku-
itenkaan ei woi Suometar palstiofamsa an-
taa täybellistä tiellä kaikkesta, mitä mennyt
wuofif Suomenmaalle on tuottanut hywää,
mitä pahaa, jota auttanut eli wuoyttänyt
sen luonnollista ebestymistä. Wpyhäästfi
tafbomme waan muistuttaa niistä sattu-
muffieja, joita pidämme isänmaamme tärkeit-
pinä menneen wuoden kuluefa.

Wos muutamihin sanoihin taibomme wä-
biestä menneen wuoden muistot, niin so-
pimat ne, jotka muuta ennen juoksevat mie-
heemme, seuraawiin laufeihin: onnettomuu-
sfa mereillä, katoiwuutta ja kuitutautia maalla,
kuloraketta metfissa, tuhatti muuttuneita
kaupunkeita, kuolon rakkulfa, ja surua lute-
watomissa perhekuumissa. Semmoisen on
1852-wuoden surullinen muistot! Harwa
on, jonta womesfa ei oisfi jostain katfereen
muistosa tästä wuodeesta käteltymä. Me kii-
tämme Jumalaa että se on lopussa, ja toi-
womme että onnellifempi wuofif nyt on al-
kamaissa. Me otamme wiellä lerran nämä
onnettomuudet luettelfamme; oltwos niissä
eest joku kotemus, joku oisitus parem-
maksi oisain perustamiffesi tulewina aitoi-
ua; se on ainoa loibutus, joka onnettomuutta
kärsineelle iääpi jälle.

Wuodenwulo Suomen maassa on, wio-
rakiffien perptomusten mukaan, oisut yleiseen
alle keefinertäisyyttä. Wuiäs on antanut
erinäisen tulon erinäisellä käänieisä, mutta
loibtuullisen sefä runsaammanfin ainoastansa
Turun ja Woin käänieisä, paifoittain Wu-
denmaan käänieisä, samoin kuin oisittain Wu-
pion käänieisä (Wjalmesfa, Kaanilla, Kes-
sälahhellä j. m.) ja Wirtelin käänieisä. (Wirt-
felin ja Heinolan kihlat.). Wiellä Wulun-

Kuva 21. Suome-
tar muuttui vuo-
den 1853 alussa
kolmepalstaiseksi
ja näin irtautui
kirjatypografiasta.
Kolmepalstaisella
Suomettaren sivul-
la (7.1.1853) oli
useampia jutuja.

Niinpä tämä luku on jaettu kahteen suurempaan alalukuun: »Pienestä sanomakirjasta lakanalahdeksi» sekä »Paluu takaisin pienempään sivukokoon». Luvut ovat alajaottelua korsetin ajalle.

Suomessa sanomalehdet eriytyivät kirjan ulkoasusta selvästi myöhemmin kuin Englannissa tai Amerikassa. Allen Hutt kutsuu aikaa 1600-luvun lopulta 1820- ja 1830-lukujen vaihteeseen sanomalehtien syntyajaksi.⁷

7 Stanley Morison on määritellyt sanomalehden syntyajaksi 1600-luvun lopun ja aivan 1700-luvun ensimmäiset vuodet. Morison lähestyy sanomalehden syntyä kuitenkin sen sisällön ja levitystavan kautta. Hutt taas määrittelee sanomalehden ulkoasun synnyn eli sen hetken jolloin sanomalehti syntyi ulkoasultaan. (Morison 1954, 3–5 ja 42–43.)

Kuvio 21. Palstojen välissä olevat palstalinjat erottelivat tekstipalstat toisistaan. Palstalinjat olivat niin tiukka raja, että otsikot tai taulukot eivät ylittäneet niitä, vaan otsikot kirjoitettiin yhden palstan levyisiksi ja taulukot käännettiin jopa poikittain sivulle, jotta palstatarajaa ei tarvinnut ylittää. Palstalinjat olivatkin sanomalehdille kuin korsetti naisille: kaikki oli sullottava niiden sisään, vaikka tiukkaa olisi tehnytkin.

Hän ei kuitenkaan määrittele varsinaista sanomalehden syntyhetkeä sen tarkemmin, vaikka nostaakin erityisesti esille sanomalehtitypografian (Hutt tarkoittaa kirjasinta ja palstaleveyttä) ja rautapaininten käyttöönoton. Esimerkiksi The Oracle -lehti oli ottanut jo vuonna 1792 käyttöön tekstissä vain lehteä varten suunnitellun kirjaintyyppin kun aiemmin kaikissa lehdissä oli käytetty kirjojen painamiseen suunniteltuja kirjainlajeja vain hieman kavennettuina. Lehtiä varten piirretyt kirjaimet levisivät nopeasti antiikvakirjaimia käyttävissä kulttuureissa. Yhdysvallat ja Englanti olivat antiikvan edelläkävijämaita. Vielä suurempi mullistus näki päivänvalon vuonna 1800, kun Lordi Stanhope sai valmiiksi kehittäemänsä rautaisen painimen. Se syrjäytti nopeasti puiset painimet. Rautapainin mahdollisti suurien pintojen painamisen, sillä metalli kesti puuta paremmin puristuksen aiheuttamat väännöt. Suurimmat sanomalehdet siirtyivät nopeasti rautapainimiin, ja samalla niiden formaatti alkoi kasvaa. Esimerkiksi The Times siirtyi vuonna 1808 viisipalstaiseen formaattiin.⁸

Huttin ajoitusta ja tässä työssä tehtyä ajoitusta vertaamalla huomataan, että Suomessa oltiin kärkimaiden kärkilehdistä jäljessä jokseenkin kolmekymmentä vuotta. Jälkeenjääneisyyteen on kaksi pääsyötä: suomalaiset lehdet olivat pieniä ja painot vanhanaikaisia.

Tilantarve kasvattaa sivukokoa – kirjatypografiasta korsetin aikaan

Saima oli ilmestynyt kolmpalstaisena jo 1840-luvun puolivälissä ja muut lehdet seurasivat esimerkkiä vuosikymmenen lopulla ja seuraavalla vuosikymmenellä.⁹ Siitä alkoi aluksi hidas, mutta 1870-luvulla sitten selvästi kiihtyvä suomalaisten lehtien sivukoon ja palstamäärien kasvu (kuvio

8 Hutt 1973, 15–42.

9 Saima 4.1.1844; Esimerkiksi Åbo Tidningar 22.12.1848, Finlands Allmänna Tidning 2.1.1850 ja Suometar 7.1.1853.

22.). Sivukoon kasvu ja palstamäärien lisääntyminen olivatkin 1800-luvun loppupuoliskon selvin kehityslinja.

Miksi lehdet siirtyivät suurempaan formaattiin? Yleensä tutkimuskirjallisuudessa on lehtien ulkoasun katsottu muuttuneen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kirjapainotekniikan ja paperinvalmistuksen kehityessä¹⁰. Myös lehtien suosion kasvun ja kilpailutilanteen on katsottu vaikuttaneen ulkoasun kehitykseen¹¹. Nämä olivat varmasti tärkeitä taustatekijöitä ulkoasumuutoksiin, mutta erityisen voimakkaasti ulkoasun muuttumiseen vaikutti lehtien sisällön määrän lisääntyminen. Lehdet olivat 1850 keskimäärin 4,4 sivuisia kun vielä 1830 keskimääräinen sivumäärä oli 3,6. Sivumäärän lisäämisellä ja erilaisilla lukemisto- ja lisäosilla lehdet pyrkivät saamaan tilaa lisääntyvälle aineistolle. Kun vielä 1840-luvulla lehdissä oli keskimäärin alle kymmenen juttua, seuraavalla vuosikymmenellä juttuja oli jo parikymmentä (*kuvi* 23.). Vaikka juttujen keskimääräinen koko pieneni samalla, alkoi lehdissä olla ahdasta.¹² Mitä lehdet saattoivat tehdä tässä tilanteessa? Vaihtoehtoja oli kolme: lisätä viikottaisia ilmestymiskertoja, lisätä sivumäärää tai suurentaa sivukokoa.

Ilmestymiskertojen lisääminen ei sopinut lehdille ratkaisuksi tilapulaan, sillä se oli liian kallista ja kankeaa. Lehdet ilmestyivät keskimäärin kaksi kertaa viikossa. Yhden ilmestymiskerran lisääminen olisi lisännyt käytettävissä olevaa tilaa kolmanneksella ja se olisi ollut monelle lehdelle liian suuri harppaus. Ja kun toisaalta ilmestymiskerran lisääminen olisi nostanut myös postimaksujen osuutta vuosikerran hinnasta, niin se ei varmasti tuntunut houkuttelevalta vaihtoehdolta. Postin kulkukaan ei ollut kovin täsmällistä eikä tiuhaa, kauempana asuva lukija sai viikon – joskus jopa useamman viikon – lehdet yhdellä kertaa¹³. Ilmestymiskertojen lisäämisestä ei heille olisi ollut mitään hyötyä.

Entä sitten sivumäärän lisääminen. Lehdet olivat nostaneet jo 1840-luvulla ja 1850-luvun alussa keskimääräistä sivumääräänsä erilaisilla lisäosilla ja lukemistoilla. Mutta tämä ratkaisu ei ollut ongelmaton. Lisäosien painaminen vaatii aikaa ja hitailla käsipainimilla (ja ensimmäisillä pikapainokoneilla) lehden painaminen vaatii jo muutenkin aivan liian monta tuntia. Ammattitaitoinen painaja painoi käsipainimella hieman toistasataa lehteä tunnissa. Lehtien keskimääräinen levikki nousi 1800-luvun puolivälissä melko tasaisesti. Esimerkiksi 1850 keskimääräinen levikki oli 580 kappaletta ja 1860 jo 870 kappaletta. Vielä 1840 levikki oli keskimäärin ollut alle 500 kappaletta (ja 1830 370 kappaletta). Näin ollen esimerkiksi vuonna 1850 keskimääräisen lehden painaminen olisi nelisivuisena vaatinut ripeältäkin painajalta aikaa viitisen tuntia. Jos sivumäärä nostettiin yli neljän sivun, vaikkapa kahdeksaan sivuun, venyi paina aika jo kymme-

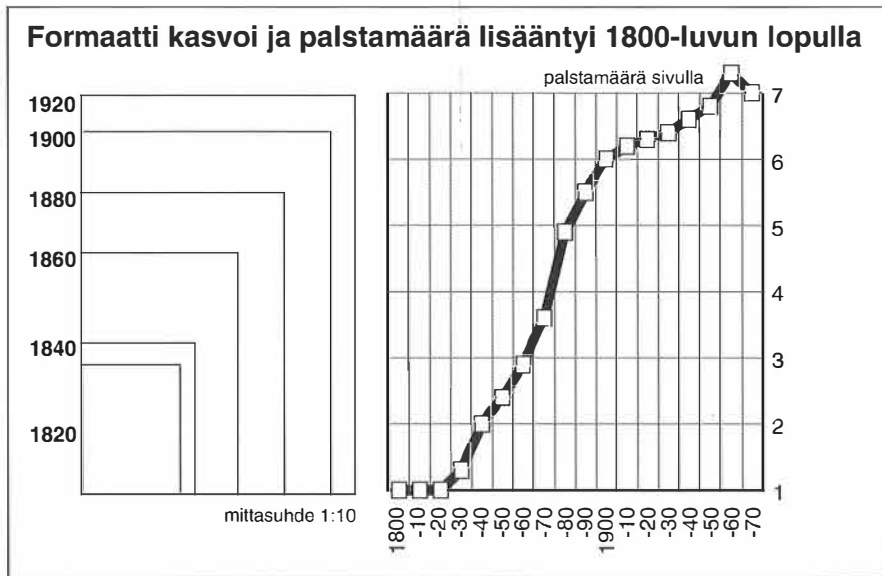
10 Katso esimerkiksi Hutt 1973, 43; Meggs 1983, 163 ja 199; Moen 1989, 4–5.

11 Katso esimerkiksi Steigleman 1949, 379–381; Everett 1976, 528–533; Landgren 1984, 11; Barnhurst – Nerone 1991, 796.

12 Liitteet 1–6.

13 Tommila 1988c, 234–235.

Kuvio 22. *Sanomalehtien formaatin kasvu oli nopeaa 1800-luvun toisella puoliskolla. Lehdet kasvattivat sivukokoaan, koska käsipainimilla ja pikapainokoneilla oli helppointa ja nopeinta painaa nelisivuista lehteä. Koska toimituksille oli kuitenkin runsaasti aineistoa, jonka ne halusivat vähittää lukijoille, piti lehdeen jotenkin saada lisää tilaa. Sivukoon suurentaminen ei juuri vaikeuttanut painotyötä, joten tilaongelma ratkaistiin aina vähän väliä suurentamalla sivukokoa. Samalla kun sivukoko suureni, lisääntyi myös palstojen määrä sivulla. Kun vielä 1840-luvulla lehdet olivat keskimäärin kaksipalstaisia, 1900 sivulla oli jo keskimäärin kuusi palstaa. (Lähde: liite 20; Ekman-Salokangas 1977, 4–46; Mervola 1993, 325; Tommila 1988c, 212)*

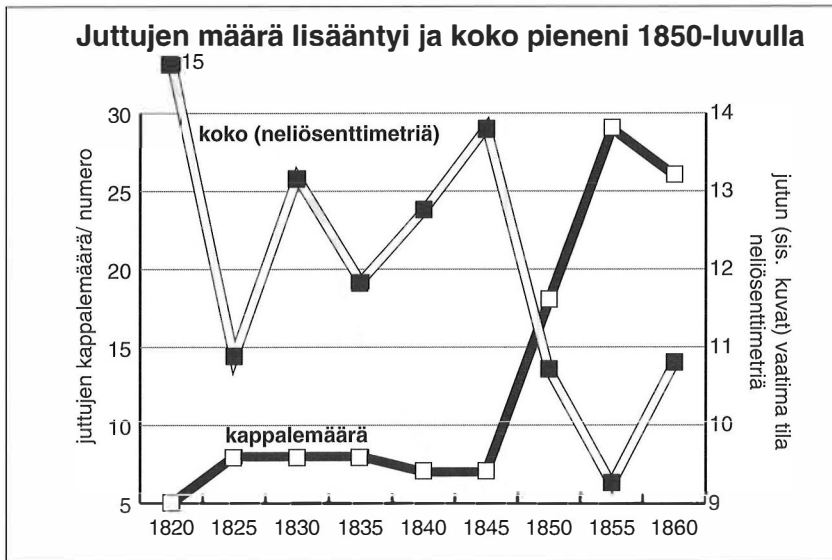
saasti aineistoa, jonka ne halusivat vähittää lukijoille, piti lehdeen jotenkin saada lisää tilaa. Sivukoon suurentaminen ei juuri vaikeuttanut painotyötä, joten tilaongelma ratkaistiin aina vähän väliä suurentamalla sivukokoa. Samalla kun sivukoko suureni, lisääntyi myös palstojen määrä sivulla. Kun vielä 1840-luvulla lehdet olivat keskimäärin kaksipalstaisia, 1900 sivulla oli jo keskimäärin kuusi palstaa. (Lähde: liite 20; Ekman-Salokangas 1977, 4–46; Mervola 1993, 325; Tommila 1988c, 212)

neen tuntiin.¹⁴ Sivumäärän nostaminen lisäosilla tai mitenkään muutoinkaan ei siis ollut ajan painotekniikalla kunnollinen ratkaisu tilaongelmiin.

Kolmas vaihtoehto eli sivukoon kasvattaminen puolestaan oli lehdille helppo valinta. Lordi Stanhope oli vuonna 1800 kehittänyt rautaisen painimen, jolla saattoi yhdellä puristuksella painaa huomattavasti suurempia kehilöitä kuin puusta tehdyillä edeltäjillensä. Rautaiset käsipainimet yleistyivät nopeasti maailmalla ja lehtien formaatit alkoivat kasvaa. Tätä kasvusuuntaa jatkoivat vielä pikapainokoneet, joissa saattoi painaa jo selvästi suurempia sivuja kuin vanhoissa puupainimissa. Esimerkiksi Englannissa sivukoko kasvoi 1800-luvun alkupuolella nopeasti ja vuosisadan puolivälissä lehdet olivat jo saavuttaneet suuret »lakanakoot». Englantilaisessa lehdistössä koon suurentamista vauhdittivat verot (muun muassa leimavero). Amerikassa lehtien sivukoon kasvattamisesta tuli oikein kilpailun aihe ja lehdet ylpeilivät »suurilla mitoillaan». Varsinkin kuuden centin päivälehdet venyttivät sivukokonsa kahdeksan ja jopa kymmenpalstaisiksi. Pennilehdet eli halvat keltaiset lehdet pysyivät pienemmissä sivukoissa. Ruotsissa lehtien sivukoko alkoi kasvaa reippaammin vasta vuosisadan puolivälissä ja sen jälkeen.¹⁵

14 Liite 20; Moran 1973, 85–87; Wolf 1974, 112.

15 Morison 1932, 211; Jäntti 1940, 170; Mott 1962, 294–295; Hutt 1973, 57; Holmberg – Oscarsson – Rydén 1983, 51 ja 96.

Kuvio 23. 1840-luvulle saakka lehdeissä (tutkimuslehdissä) oli keskimäärin 5–8 juttua. 1850-luvulla juttujen kappalemäärä moninkertaistui. Samaan aikaan kun juttujen kappalemäärä lisääntyi, niiden koko pieneni. Juttujen kappalemäärän lisääntyminen ja yksittäisen jutun koon pieneneminen kuvaa myös juttujen sisällön muuttumista: tieteellis- ja kirjallistyyppiset artikkelit ulkoivat vähentyä ja tilalle tuli lyhyempiä uutisjuttuja. (Lähde: liite 1)

Myös suomalaiset lehdet valitsivat sivukoon suurentamislinjan. Näin olemassaolevilla painimilla saatettiin hiljalleen kasvattaa sivun kokoa tilantarpeen mukaisesti. Kerrallaan tuo tarve ei yleensä ollut suuri, mutta se oli jatkuva. Aina vähän väliä sivukokoa kasvatettiin muutamilla senteillä tai vain milleillä. Esimerkiksi Suometar suurensi kokoaan 16 vuodessa (1847–1863) 11 kertaa. Suurin muutos Suometarissa tapahtui tammikuussa 1853, lehti muuttui kolmipalstaiseksi.¹⁶

Miksi Suometar siirtyi suurempaan kolmipalstaiseen formaattiin ja samalla karisti kirjan ulkoasan? Painotekniikka ei ollut suoranaista syytä tähän muutokseen, koska lehteä painettiin yhä SKS:n vuonna 1849 hankkimalla pikapainokoneella¹⁷. Ilman pikapainokonetta vuoden 1853 koonmuutos ei tosin olisi ollut mahdollinen, mutta painokoneen takia lehti ei formaattiaan kasvattanut. Syytä onkin haettava muualta.

Suometaren päätoimittaja oli vaihtunut vuosien 1852 ja 1853 vaiheilla. Lehden johtoon oli noussut Fredrik Polén¹⁸, joka muutti selvästi lehden tekotapaa. Uutisten osuus lisääntyi, ja kirjallinen aines jäi taka-alalle. Lehti pyrki nyt määrätietoisesti pois aikakauslehtimäiseltä (= kirjaimaiselta) linjalta.¹⁹ »Uutismaisempi» kolmipalstainen formaatti sopi hyvin Polénin uudistuslinjaan. Maailmalla uutissanomalehdet olivat jo yleisesti siirtyneet kirjaa huomattavasti kapeampaan palstaan ja monipalstaiseen formaattiin²⁰. Kolmipalstaisuutta tuki myös lehden uutissisällön lisääntyminen. Lisäksi Polén oli itse ahkera kirjoittaja ja lehdessä oli kolme muu-

16 Mervola 1993, 70.

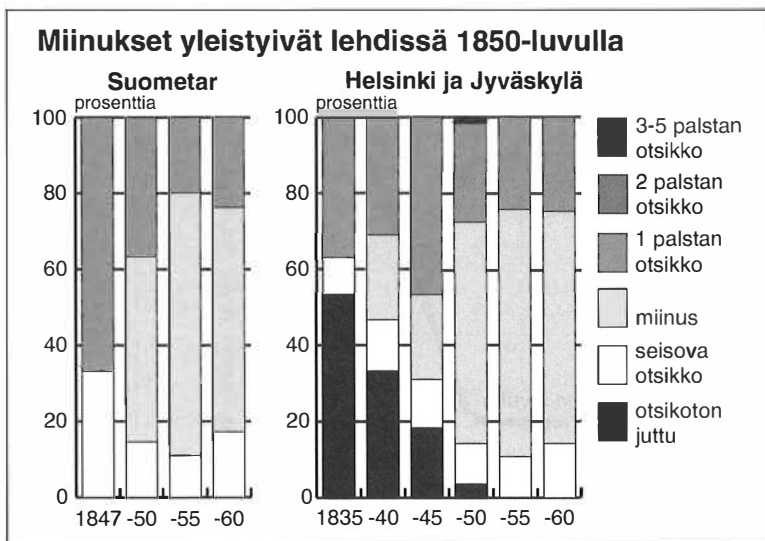
17 SLH 7 1988, 71.

18 Louhivuoren mukaan Fredrik Polén nousi Suometaren päätoimittajaksi vuonna 1852. Tommilan mukaan toimitustyön johtaminen siirtyi Polénin käsiin viimeistään vuonna 1853. (Louhivuori 1940, 426–427; Tommila 1988c, 169)

19 Louhivuori 1940, 426–427; Tommila 1988c, 169.

20 Hutt 1973, 36–37, 38–39, 45, 48 ja 56.

Kuvio 24. Miinukset yleistyivät lehdissä 1850-luvun alussa. Miinusten yleistymisen kuvasti myös juttujen muuttumista uutisemmasempaan suuntaan. Samalla kun miinukset yleistyivät lehdissä, myös niiden ulkoasu muuttui. Lehden sivu ei enää ollut kirjaimaisen yhtenäisellä tadelmalla taitettu vaan sivusta tuli nyt moninaisempi otsikoinen ja miinuksineen. (Lähde: liitteet 1 ja 6)

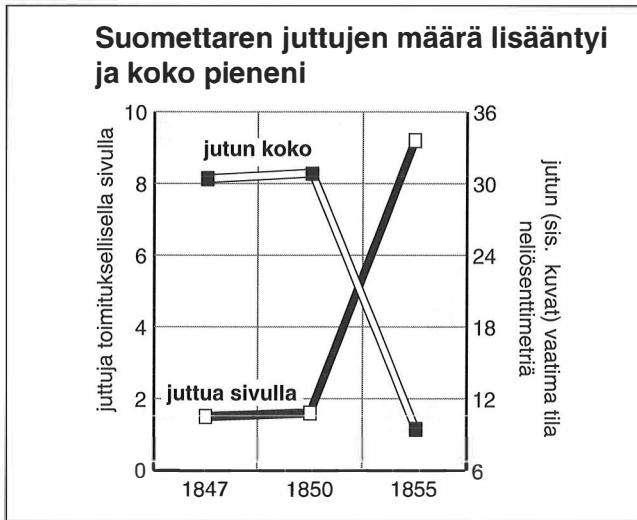
takin vakituisesti katsottavaa kirjoittajaa²¹. Näin ollen toimituksella oli varmasti paineita lehden koon kasvattamiseen.

Juttujen määrän lisääntyminen näkyy Suomettaressa selvästi 1850-luvun alkupuoliskolla (kuvio 25.). Vielä vuonna 1847 ja 1850 lehdessä oli keskimäärin kuusi juttua, mutta vuonna 1855 yhdessä numerossa oli jo nelisenkymmentä juttua. Ilmeisesti juttumäärä kääntyi nousuun heti Polénin päätoimittajuuden alussa (vuodenvaihteessa 1852 ja 1853). Samalla kun juttujen määrä lisääntyi, jutut myös lyhenivät. Vuonna 1855 yksi juttu sai vain kolmanneksen siitä tilasta mitä yksi juttu sai vielä lehden perustamisvuonna. Juttujen lyheneminen heijastaa myös juttujen luonteen muuttumista: lyhyt uutismainen aines korvasi pidemmän ja kirjallisemmän aineiston. Sisällön »pirstaloituminen» vaikutti myös lehden ulkoasuun. Kun nelisivuisessa lehdessä oli nyt entistä enemmän juttuja, sivulla oli aikaisempaa enemmän tartuntapisteitä lukijalle. Lihavoidulla alkusanalla alkavat miinukset toivat ladotulle palstalle väriä ja niitä oli aikaisempaa enemmän (kuvio 24.). Toimituksellisella sivulla oli nyt keskimäärin 9,2 juttua, kun vielä viisi vuotta sitten sivulla oli vain runsas puolitoista juttua (kuvio 25.)²². Ladelmä ei enää ollut vain yhtä tekstipötköä, vaan sillä oli selviä katkokohtia (miinuksen alkusanoja tai otsikoita). Nyt kirjan ja sanomalehden sivua ei enää voinut sotkea toisiinsa, vaikka sivujen formaatti olisikin ollut aika lähellä toisiaan²³.

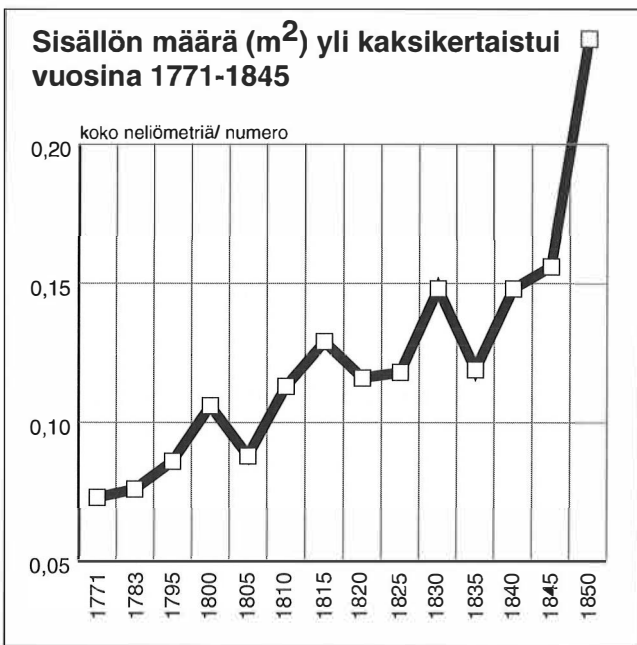
21 Tommila 1988c, 169.

22 Katso liite 6.

23 Sisällön uutismaisuus lisääntyi selvästi Polénin aikana eli 1850-luvun puoliväliin saakka: lehden juttumäärä kasvoi ja jutut lyhenivät. 1850-luvun lopulla ja 1860-luvulla Suometar taantui uutislehtenä. Sen jutut pitivät ja numerossa oli Polénin aikoja vähemmän juttuja. Tähän takaisinpäin menoon saattoi vaikuttaa myös lehden vetäjän vaihtuminen. Paavo Tikkanen palasi lehden päätoimittajaksi vuonna 1857 ja jatkoi aina seuraavalle vuosikymmenelle saakka. (Katso liite 6. Suomettaren juttujen pituuksista ja juttumääristä; SLH 7 1988, 69.)

Kuvio 25. Suomettaren toimituksellisella sivulla (ilmoitukset poistettu laskennallisesti) oli vielä 1850 vain pari juttua. Viisi vuotta myöhemmin juttujen määrä oli noussut jo lähes kymmeneen. Suurin osa näistä jutuista oli lyhyitä miinuksia. Samalla kun yhä useammat asiat kerrottiin miinuksissa, juttujen koko pieneni. (Lähde: liite 6)

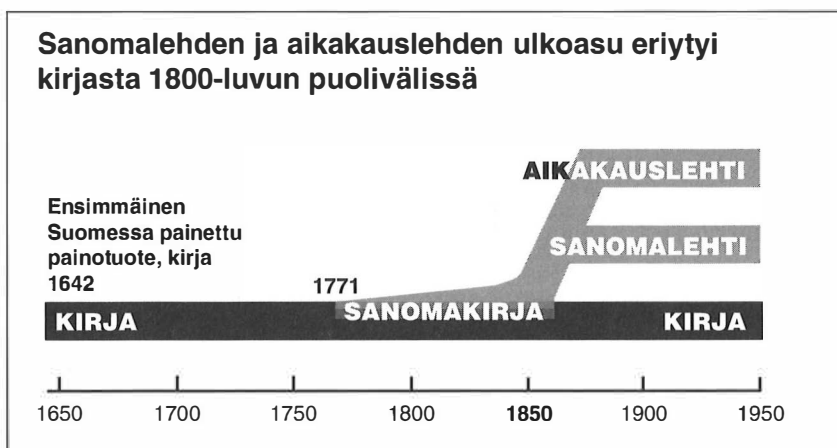

Kuvio 26. Tutkimuslehtien sisällön määrä neliömetreissä lisääntyi selvästi 1700-luvulta 1800-luvulle siirryttäessä. Seuraava sisällön määrän (neliömetreissä) kasvusysäys alkoi 1840-luvulla ja jatkui 1850-luvulla. Kasvu osoittaa, että lehdillä oli tilantarvetta ja niinpä ne kasvattivat ensiksi hiljalleen formaattiaan. 1850-luvulla lehdet joutuivat irtautumaan kirjan typografisesta muodosta, sillä kirjatypografian keinoin lisätilaa ei enää olisi löytynyt. (Lähde: liite 1)

Samaan aikaan kun formaatti kasvoi kolmpalstaiseksi, kasvoi myös lehden yhden numeron koko neliömetreinä. Vuonna 1855 lehden yksittäinen numero oli jo kaksinkertainen vuoteen 1850 verrattuna.

Suomettaren siirtyminen kirjan ulkoasusta – kirjatypografian ajasta – uuteen sanomalehtimäiseen ulkoasuun – korsetin aikaan – liittyy lehden sisällön määrän lisääntymiseen. Juttujen kappalemäärä kasvoi ja yleensäkin yhden numeron sisällön määrä lisääntyi. Kun tarve saada lehteen runsaasti juttuja koveni 1850-luvun alussa, jutut lyhenivät ja juttujen määrä lisääntyi. Nyt Suomettarella tuli ajankohtaiseksi ottaa jo aiemmin hankitun pikapainokoneen mahdollisuudet käyttöön eli suurentaa lehden

Kuvio 27. Typografinen ulkoasu-kulttuuri oli Suomessa 1800-luvun puoliväliin saakka kirjan ulkoasu-kulttuuria. 1700-luvun ja 1800-luvun alkupuolen sanomalehdet olivat ulkoasultaan kirjoja, mutta 1850-luvulla tapahtui eriytyminen.

Sanomalehtien palstamäärä alkoi lisääntyä niin, että vuonna 1860 lehdissä oli keskimäärin kolme palstaa. Samaan aikaan myös sanomalehdelle tyypilliset typografiset esitysmuodot, kuten miinukset ja seisovat otsikot yleistyivät. Aikakauslehtien ja sanomalehtien erottelu ulkoasun perusteella oli vielä 1850-luvulla vaikeaa, mutta seuraavan vuosikymmenen aikana aikakauslehdet alkoivat löytää oman, sanomalehdistä ja kirjoista erottuvan ulkoasun. Suurin kirjan, sanomalehden ja aikakauslehden erottava tekijä oli formaatti ja palstamäärä. Kirjat olivat yleensä yksi- tai kaksipalstaisia ja pienehkökoisia. Sanomalehdet olivat 1860-luvun lopulla jo keskimäärin yli kolmepalstaisia ja suurikokoisia. Aikakauslehdet olivat yleensä kaksipalstaisia ja kirjaa suurempia mutta sanomalehteä pienempiä formaatillaan.

formaattia. Suometar laajeni kolmipalstaiseksi tammikuussa 1853 ja kaksi vuotta myöhemmin lehti vielä suurensi kolmen palstan formaattiaan²⁴. Ne olivat muutoksia, joka irrottivat lehden selvästi kirjan ulkoasusta. Uusi ulkoasu syntyi käytännön tarpeiden mukaisesti ja lehti siirtyi kuin itsestään aivan uudenlaiseen ulkoasukauteen, korsetin aikaa.

Lyhyesti tiivistäen sanottuna kirjatypografian ajan muuttumiseen korsetin ajaksi oli synnä lehtien sisällön määrän lisääntyminen. Sisältö lisääntyi lehdissä hieman eri aikoihin ja niinpä eri lehdet luopuivat kirjatypografiasta eri tahtiin. Suuret helsinkiläiset ja turkulaiset lehdet olivat 1850-luvulla kolme- tai useampipalstaisia. Pienemmät Sisä-Suomen lehdet ilmestyivät kirjatypografiassa vielä 1860-luvullakin.

Kirja, sanomakirja, aikakauslehti ja sanomalehti

1642 Turun Akatemian painosta tuli ulos ensimmäinen Suomessa painettu painotuote. Mikael Olavi Wexioniuksen latinankielinen väitöskirja (*Discursus politicus de prudentia*) käsitteli valtioviisautta. Seuraavana vuonna samaisessa Akatemian painossa painettiin yksi suomenkielinen

.....
24 Suometar 7.1.1853 ja 5.1.1855.

arkkiveisu ja ruotsinkielinen saarnakirja.²⁵ Kun *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo* 129 vuotta myöhemmin eli tammikuussa 1771 alkoi ilmestyä *Frenckellin* painosta Turusta, oli kirjan ulkoasu sille luonnollinen valinta. Koko suomalainen ja yleensä eurooppalainenkin painokulttuuri oli kirjan kulttuuria ja niinpä ensimmäiset sanomalehdet miellettiin yhdeksi kirjakulttuurin osaksi. 1800-luvun puoliväliin saakka sanomalehdistöä kutsuttiin yleisesti sanomakirjallisuudeksi tai periodiseksi kirjallisuudeksi.²⁶

Vaikka 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun ihmisille sanomakirja-ilmaus tarkoitti kokonaan lehteä, on se erityisesti varhaisen lehdistön ulkoasua hyvin kuvaava termi. Lehdet eivät vielä olleet muotoutuneet omaksi ulkoasulliseksi lajikseen, vaan ne olivat ulkoasullisesti osa kirjallisuutta. Niissä tosin oli jo joitakin omia persoonallisia piirteitä (miinuksia ja seisovia otsikoita), mutta silti ne olivat hyvin lähellä normaalia kirjaa. Koko kirjatypografian ajan (vuodesta 1771 1850-luvulle) kirjan ja lehtien ulkoasu eli tiivistä yhteiselämää.

1800-luvun puolivälissä suomalaisissa lehdissä alkoi syntyä uudenlaista ulkoasua, joka ei enää ollut suoraan kirjan typografiaa. Miinukset yleistyivät, otsikointi kehittyi ja lehdet alkoivat siirtyä kolmipalstaisuuteen. Samalla kun lehdet irtautuivat vanhasta yhden tai kahden palstan taittovastaan ne myös irrottautuivat kirjan ulkoasusta. Tämä tapahtui suomalaisissa sanomalehdissä 1850-luvulla. Vuonna 1860 lehdet olivat jo keskimäärin kolmepalstaisia (katso *kuvio 22* edellisessä alaluvussa) ja muutenkin ulkoasultaan selvästi kirjasta eriytyneitä.

Sanomalehtien rinnalla kehittyi myös toinen lehtimuoto, aikakauslehdet. 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla aikakauslehtiä ja »sanomalehtiä» ei ulkoasun perusteella voi erottaa toisistaan. Monesti myös sisällöllinen erottelu on vaikeaa²⁷. Aikakauslehdet irtautuivat kirjan typografiasta jokseenkin yhtä tahtia sanomalehtien kanssa, ja kehittyivät sitten jonkin aikaa yhtä matkaa. Ari Uinon mukaan 1860-luvulla alkoi ilmestyä lehtiä, joiden toimittajat pyrkivät tietoisesti ajankohtaisuuteen, monipuolisuuteen ja isompaan formaattiin. Aikakauslehtien formaatit kasvoivatkin vuosisadan puolivälissä samalla tavalla kuin sanomalehtien, mutta 1870-luvulla aikakauslehdet ja sanomalehdet eriytyivät toisistaan nimenomaan formaatin ja palstamäärän perusteella. 1870 sanomalehdet olivat keskimääriin 3,6 palstaisia (50 prosenttia 3-palstaisia, 40 prosenttia 4-palstaisia ja 10 prosenttia 5-palstaisia) ja 1880 jo 4,9 palstaisia (4-palstaisia 40 prosenttia, 5-palstaisia 47 prosenttia ja 7-palstaisia 13 prosenttia). Aikakauslehdet puolestaan olivat yleensä yksi tai kaksipalstaisia, harvemmin useampipalstaisia. Myös aikakauslehdet kasvattivat sisällön määräänsä,

25 Jäntti 1940, 276–277.

26 Katso esimerkiksi Kanawa 13.1.1847; Suometar 7.1.1848 (Suomen sanomakirjallisuus); Uino 1992, 42

27 Tommila 1988c, 86; Tommila 1992, 14–15; Uino 1992, 41–43

Helsingissä, 2 p. Toukokuuta. 1877.

Korsetin Käsi Suomen historiasta.
 1) Korsetin Käsi Suomen historiasta.
 2) Korsetin Käsi Suomen historiasta.

Uudessa historiallisessa teoksessa...
 Korsetin Käsi Suomen historiasta...
 Korsetin Käsi Suomen historiasta...

Kuva 22. 1870-luvulla aikakauslehdet ja sanomalehdet olivat ulkoasu- ja selvästi erilaisia: sanomalehdet olivat formaatillaan suuria ja monipalstaisia, kun taas aikakauslehdet olivat useampisivuisia mutta pienempiä formaatillaan. Maan suosituin sanomalehti, *Helsingfors Dagbladet* oli 1877 jo 8-palstainen. Suomen Kuvalehti (2.1.1877) oli kirjan kokoinen ja muutenkin ulkoasu- ja selvästi erilaisia: sanomalehdet olivat formaatillaan suuria ja monipalstaisia, kun taas aikakauslehdet olivat useampisivuisia mutta pienempiä formaatillaan.

mutta niiden kasvusuunta suuntautui toisaalle kuin sanomalehtien. Ne lisäsivät sivumääräänsä. Parhaimmillaan aikakauslehdet olivat useita kymmeniä sivuja paksuja kun taas sanomalehdet olivat nelisivuisia.²⁸ Harvemmin ilmestyville aikakauslehdille painamiseen kuluva aika ei ollut sivumäärien lisäämisen este niin kuin se oli sanomalehdille.

Pienestä sanomakirjasta lakanalehdeksi

Korsetin ajan parikymmentä ensimmäistä vuotta olivat hitaan muutoksen aikaa, mutta 1870-luvulla lehtien kehitys kiihtyi selvästi. Formaattit kasvoivat nopeasti samaan aikaan, kun lehtiin hankittiin uusia painokoneita²⁹. Lehtien tilaajamäärä kasvoi, ja liike-elämä lisäsi ilmoittelua.³⁰ Lehtien kulutusta lisäsi myös kansakoululaitoksen perustaminen 1860-luvulla, sillä lukutaito ja -harrastus levisi nyt suomenkielisen kansan parissa.³¹ Suomen talous koheni, ja sanomalehdet pääsivät nousemaan kierteeseen, jonka vaikutukset säteilivät myös lehtien kokoon. 1870-luvulta 1890-luvulle asti sanomalehdet laajensivat kilvan palstojaan. Lehdet paisuivat parhaimmillaan jopa yhdeksän tai kymmenen palstaa leveiksi lakanoiksi.³² Esimerkiksi Hufvudstadsbladetin sivut olivat suurimmillaan lähes 60

28 Ekman-Salokangas 1977, 1–48; Uino 1992, 55.
 29 Mervola 1991, 44 ja 226–233; Mervola 1993, 65 ja 315–326.
 30 Landgren 1988, 366–367 ja 381–382.
 31 Katso alaluku Lukijoina oppineet; Landgren 1988, 270.
 32 Katso esimerkiksi Hufvudstadsbladet 20.12.1890; Suometar 1.12.1899.

senttimetriä leveitä ja yli 70 senttimetriä korkeita.³³ Formaattia lukuunotamatta lakanalehdet olivat yhä vuoden 1850-luvun lopun Suomettaren kaltaisia. Palstat oli täytetty perä perää taitetuilla jutuilla, joiden otsikot olivat pieniä yksipalstaisia tai vieläkin pienempiä miinuksia.

Ajanjakso 1850-luvun pienistä sanomakirjoista 1890-luvun suuriin lakanalehtiin (= uutislakanoihin) sisälsi myös monia muita uutuuksia ulkoasussa, vaikka taitto pysyikin tiukasti korsetissa. Vajaan viidenkymmenen vuoden aikana sanomalehti-ilmoittelu yleistyi, lehtien palstaleveydet yhdenmukaistuivat ja lehtiin syntyi uusi toimittajaryhmä – toimitussihteerit. Nämä muutokset samoin kuin formaatin kasvu ja taitto selvitetään tarkemmin tämän luvun seuraavissa alaluvuissa.

Hitaan kehityksen jaks

Kolmipalstaisuus oli 1850- ja 1860-luvuilla suomalaisten sanomalehtien valtaformaatti. Vuonna 1864 perustettu Hufvudstadsbladet aloitti ajan tavan mukaan ilmestymisensä kolmipalstaisena. Myös 1871 aloittanut Keski-Suomi valitsi aluksi kolmipalstaisen formaatin, vaikka ensimmäiset lehdet olivat jo siirtyneet suurempaan kokoon. Maan suurin lehti, Helsingfors Dagblad oli jo kuusipalstainen. Finlands Allmänna Tidning, Hufvudstadsbladet ja Åbo Underrättelser olivat nelipalstaisia.³⁴

Hufvudstadsbladetille ja Keski-Suomelle kolmipalstaisuus oli helppo valinta. Hufvudstadsbladet painettiin aluksi Theodor Sederholmin painossa rautavahvisteisella Hagar-käsipainimella. Hagarin erikoisuus oli säädettävä painopinta, jonka ansiosta sillä saattoi painaa erikokoisia sivuja. Jousien ja neljän pallonivelen avulla sulkeutuvalla Hagarilla taitava painaja painoi tunnissa 125 Hufvudstadsbladetin numeroa. Nopeus ei ollut päättä huimaava, sillä käsipainimessa ja tuon ajan pikapainokoneissa painettiin vain kaksi sivua kerrallaan. Ensiksi painettiin etu- ja takasivu. Sitten paperiarkki käännettiin ja painettiin toinen ja kolmas sivu. Jos rautaisella käsipainolla olisi haluttu painaa kolmipalstaista Hufvudstadsbladetia suurempaa formaattia, lehti olisi pitänyt painaa sivu kerrallaan. Se olisi hidastanut suosituksi ja kannattavaksi kaupalliseksi uutislehdeksi nousseen Hufvudstadsbladetin kireää painoaikataulua ylivoimaisesti.³⁵ Niinpä lehden formaattia ei voitu, jos olisi yleensä haluttukaan, kasvattaa enää Hagarin aikana suuremmaksi.

Kun Keski-Suomi perustettiin vuonna 1871, kolmipalstaisuus oli vallitseva koko pienissä Helsingin ulkopuolisissa lehdissä.³⁶ Vielä edellisellä vuosikymmenellä pienemmät lehdet aloittivat kaksipalstaisina. Esimerkiksi jyväsyläläiset Koti ja Koulu sekä Kansan Lehti olivat kaksipalstai-

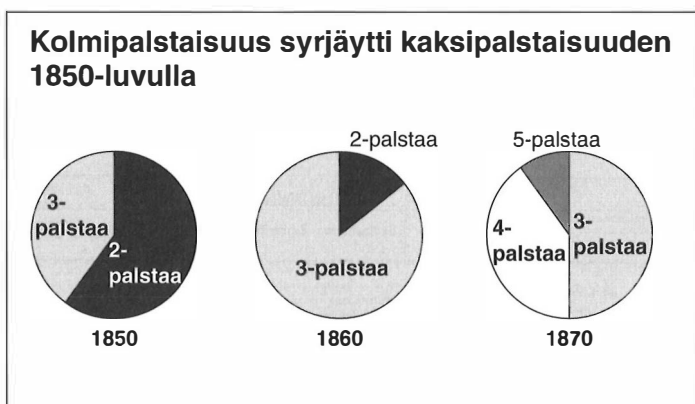
.....
33 Hufvudstadsbladet 20.12.1890.

34 Hufvudstadsbladet nelipalstainen 9.6.1866; Helsingfors Dagblad ensimmäisen kerran kuusipalstainen 1.3.1870. 1871 lähtien lehti oli säännöllisesti kuusipalstainen; Keski-Suomi kolmipalstainen 7.1.1871; Ekman-Salokangas 1977, 5, 37 ja 45; Tommila 1984, 4.

35 Jalava 1879, 31–32; Ginström 1964, 35; Gardberg 1973, 135; Hutt 1973, 43; Moran 1973, 85 ja 87; Tommila 1973, 108–109; Wolf 1974, 112; Landgren 1988, 300–302.

36 Ekman-Salokangas 1977, 19, 27, 32 ja 41.

Kuvio 28. Sanomalehdet olivat vielä vuonna 1850 yleensä kaksipalstaisia, mutta seuraavan kymmenen vuoden aikana kolmipalstaisuus nousi yleisimmäksi. 1870-luvulla kaksipalstaisuus oli jo kadonnut sanomalehdistä. (Kuvio koskee Helsingin, Oulun, Tampereen, Turun, Viipurin ja Jyväskylän sanomalehtiä; Lähde Ekman-Salokangas 1977 ja Mervola 1993, 325–326)

sia³⁷. Ne olivat sisällöltäänkin Suometarta toistakymmentä vuotta jäljessä. Molemmissa lehdissä oli selvästi vähemmän juttuja kuin Suomettaressa ja muutenkin lehtien jutut olivat kaukana Suomettaren »uutistyylistä». Uno Cygnaeuksen puuhaama Koti ja Koulu oli luonteeltaan kasvatusopillinen aikakauslehti ja paikallislehti. Uutislehteä siinä ei juuri ollut ripausakaan. Muutama vuosi myöhemmin ilmestynyt W.S. Schildtin Kansan Lehti taas oli jo enemmän uutislehti ja se näkyi myös juttujen kappalemäärissä.³⁸ Silti molemmat lehdet olivat ulkoasultaan ja sisällöltään vielä kirjatypografian ajan »sanomakirjoja».

Kansan Lehti lakkasi ilmestymästä vuoden 1870 lopussa ja Jyväskylä jäi hetkeksi ilman lehteä. Konttoristi H.F. Helminen sai joulukuun 3. päivänä 1870 painoasian ylihallitukselta luvan julkaista Keski-Suomi -nimistä sanomalehteä.³⁹ Helminen valitsi kolmen palstan formaatin ilmeisesti ilman suurempia pohdintoja. Toisaalta lehti ei myöskään olisi voinut valita ainakaan suurempaa formaattia, sillä se painettiin rautarakenteisella käsipainimella Jyväskylän Kirjapainossa. Sen käsipainin ei olisi kestänyt kolmea palstaa suurempaa formaattia. Käsipainimen vaihduttua pikapainimeksi Keski-Suomi suurensi kokoaan joulukuussa 1875 viiteen palstaan ja siinä koossa lehti säilyi aina tammikuuhun 1879.⁴⁰

Keski-Suomi sai vuoden 1878 alussa kilpailijan, Päijänteen. Se alkoi ilmestyä kolmipalstaisena. Päijänne olisi halutessaan voinut valita suuremman formaatin ainakin painon puolesta, sillä se painettiin pikapainokoneella samassa Weilin&Göösin painossa kuin Keski-Suomi. Kaksipäiväisen ja kolmipalstaisen lehden tekemisessä oli toimituksella kuitenkin aluksi kyllin töitä.⁴¹ Kolmipalstaisuus ei kuitenkaan kovin pitkään tyydyttänyt. Päijänne kasvatti kokoaan viiteen palstaan eli samaan kokoon kuin kilpailijansa tammikuussa 1879⁴².

37 Katso esimerkiksi Koti ja Koulu 9.7.1864 ja Kansan Lehti 4.1.1868.

38 Tommila 1970, 47–57 ja 75–78; Mervola 1993, 67.

39 Tommila 1970, 108

40 Keski-Suomi 4.12.1875 ja 4.1.1879; Garberg 1973, 248–249; Mervola 1993, 319.

41 Päijänne 1.1. 1878; Tommila 1970, 212 ja 224.

42 Päijänne 2.1.1879.

No 1.

Keski-Suomi.

1871.

Iliaushinta:
 Vuokko 3 m. — 20
 Kuukausi — 7
 Viikottain — 10
 Yhteensä — 27

Yhteistyöstä,
 Kuukautta 250 m. 7 p:nä.

Julkaisupaikka:
 Suomalainen Kirjallisuuden Seuran kirjasto
Nimipaino:
 lehdessä otetaan kirjaimien 8 p:nä, muuten erikseen.

Keski-Suomi

Ilmoitustavasta ja neuvottelemisen vuoksi 1871 alkaen Keski-Suomen kausi ei ole muuttunut, joka tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon.

Uusi, jota voimissa on, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon.

Ilmoitustavasta ja neuvottelemisen vuoksi

Ilmoitustavasta ja neuvottelemisen vuoksi

Kirjallisia asioita.

1. Kirjoitus tuntuu.

Kun aikansa on, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon.

Ilmoitus, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon.

Kun aikansa on, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon.

Kun aikansa on, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon.

Kun aikansa on, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon.

Kun aikansa on, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon.

Kun aikansa on, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon.

Suomen Helsingin uuden teatterin yhteyden muuttamista

Kun aikansa on, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon, jota tällöin luvutaan ottaa huomioon.

Kuva 23. Keski-Suomen ensimmäinen numero (7.1.1871) oli kolmipalstainen, vaikka suuremmat lehdet olivatkin varsinkin Helsingissä siirtyneet jo nelj- ja viisipalstaisuuteen.

Vaikka Suometar/Uusi Suometar pysyi 1870-luvun puoliväliin kolmipalstaisena, lehden formaatti muuttui silti usein. Vuosien 1853 ja 1875 välillä lehti ilmestyi kahdeksassa eri kolmipalstaisessa koossa. Myös Hufvudstadsbladet ilmestyi kahdenkokoisessa kolmipalstaisessa formaatissa. Formaatin hidas suurentaminen oli lehdille halpa ja helppo tapa lisätä tekstialaa, sillä jo yksi lisäpalsta olisi kasvattanut liiaksi tekstialaa. Toisaalta vanhoissa painokoneissa ei aina enää ollut varaa suurentaa formaattia kokonaisella palstalla⁴³, ja uusia painokoneita ostettiin lehtien käyttöön vielä aniharvoin.⁴⁴ 1860-luvun loppuvuosiin saakka lehdet kas-

43 Garberg 1973, 10, 41; Hutt 1973, 19.
 44 Mervola 1993, 70, 315–319 ja 323–324.

vattivatkin tekstipinta-alaa muilla keinoilla. Tällainen temppu oli muun muassa marginaalien kaventaminen kuten Suometar teki joulukuussa 1859.⁴⁵

Taloudellisen tilanteen heiketessä lehdet joutuivat välillä myös pienentämään kokoaan. Näin kävi muun muassa Suomettarelle vuosina 1848, 1863 ja Uuden Suomettarelle 1871. Vuonna 1848 lehti pienensi kokoaan, koska ensimmäisen vuoden painatuskulut olivat ylittäneet ennakoarvot. Vuonna 1863 formaattia pienennettiin reilummin, sillä toimitus oli tihentänyt lehden ilmestymistä kahteen kertaan viikossa valtiopäivävuo- den takia. Suomettaren talous ei olisi kestänyt kahta entisen kokoista numeroa viikossa. Lehden levikki oli ollut laskussa, eikä uutta nousua ollut näkyvissä. Myös vuonna 1871 formaattia pienennettiin, koska lehden ilmestymistä tihennettiin kolmeen kertaan viikossa. Kun lehdellä lisäksi oli jatkuvasti taloudellisia vaikeuksia, ei se olisi kyennyt kolmeen suurem- paan numeroon viikossa.⁴⁶

Formaatin kasvattamista pidettiin Suomettaressa kilpailukeinona. Toi- mitus kehotti tilausilmoituksessaan talvella 1861 suomenkielisiä lehtiä suurentamaan kokoaan, koska ruotsinkieliset lehdet olivat jo tehneet niin. Suomettaren mielestä suomenkielisten lehtien olisi pitänyt lisätä palstatilaansa, koska »tulevan vuoden toivoksena on valtiollisiaki puuhia, joista ei suomalainenkaan kansa voi eikä saakaa olla osaton».⁴⁷ Mutta formaatin kasvu ja halu siihen eivät käyneet käsi kädessä. Suometar ei itse- kään pystynyt lisäämään palstalukuaan, sillä toimitus pelkäsi lehden hin- nan nousevan liiaksi.⁴⁸

Hufvudstadsbladet laajensi lehden kokoa nelipalstaiseksi syksyllä 1866. Samalla lehden formaatti kasvoi 250x366 millimetriin.⁴⁹ Miksi lehti siirtyi uuteen entistä suurempaan kokoon, kun monet tuon ajan lehdet tyytyivät kolmpalstaisuuteen ja muutamat jopa pieneen kahden palstan kokoon⁵⁰?

August Schauman oli perustanut Hufvudstadsbladetin liikeyritykseksi, jonka tarkoituksena oli julkaista menestyvää sanomalehteä ja tuottaa raa- ha. Schauman oli ollut Morgonbladetin päätoimittajana vuosina 1853– 1855 ja sen jälkeen Helsingfors Tidningarin vastaavana toimittajana 1861–1863. Lisäksi hän oli tutustunut tanskalaiseen lehdistöön ja kiertä- nyt kaksi vuotta Euroopan keskuksissa.⁵¹ Hän tunsi siis hyvin eurooppa- laisen sanomalehdistön. Lehtensä ensimmäisessä numerossa Schauman kirjoittikin jo paperille tavoitteensa: »Lehti ilmestyy niin pian kuin mah- dollista suurempana ja monipuolisempana. Jos ilmoitusosasto vaatii

.....
45 Suometar 2.12.1859.

46 Jäntti 1940, 346–347; Nieminen 1946, 282–283; Landgren 1988, 312; SLH 7 1988, 70; Mervola 1993, 323–324.

47 Suometar 29.12.1861, tilausilmoitus.

48 Suometar 29.12.1861.

49 Hufvudstadsbladet 29.10.1866.

50 Ekman-Salokangas 1977, 9, 19, 27, 32 ja 41.

51 Schauman 1892, 65–69 ja 367–370; Ginström 1964, 16–17 ja 21; Landgren 1988, 300–301.

Päijänne.

Perintöluotto 8 ja Joulukuun 1880.

No 49.

Päijänne

Luottokassa...
 100...
 50...
 20...
 10...
 5...
 1...
 2...
 3...
 4...
 5...
 6...
 7...
 8...
 9...
 10...
 11...
 12...
 13...
 14...
 15...
 16...
 17...
 18...
 19...
 20...
 21...
 22...
 23...
 24...
 25...
 26...
 27...
 28...
 29...
 30...
 31...
 32...
 33...
 34...
 35...
 36...
 37...
 38...
 39...
 40...
 41...
 42...
 43...
 44...
 45...
 46...
 47...
 48...
 49...
 50...
 51...
 52...
 53...
 54...
 55...
 56...
 57...
 58...
 59...
 60...
 61...
 62...
 63...
 64...
 65...
 66...
 67...
 68...
 69...
 70...
 71...
 72...
 73...
 74...
 75...
 76...
 77...
 78...
 79...
 80...
 81...
 82...
 83...
 84...
 85...
 86...
 87...
 88...
 89...
 90...
 91...
 92...
 93...
 94...
 95...
 96...
 97...
 98...
 99...
 100...

100...
 50...
 20...
 10...
 5...
 1...
 2...
 3...
 4...
 5...
 6...
 7...
 8...
 9...
 10...
 11...
 12...
 13...
 14...
 15...
 16...
 17...
 18...
 19...
 20...
 21...
 22...
 23...
 24...
 25...
 26...
 27...
 28...
 29...
 30...
 31...
 32...
 33...
 34...
 35...
 36...
 37...
 38...
 39...
 40...
 41...
 42...
 43...
 44...
 45...
 46...
 47...
 48...
 49...
 50...
 51...
 52...
 53...
 54...
 55...
 56...
 57...
 58...
 59...
 60...
 61...
 62...
 63...
 64...
 65...
 66...
 67...
 68...
 69...
 70...
 71...
 72...
 73...
 74...
 75...
 76...
 77...
 78...
 79...
 80...
 81...
 82...
 83...
 84...
 85...
 86...
 87...
 88...
 89...
 90...
 91...
 92...
 93...
 94...
 95...
 96...
 97...
 98...
 99...
 100...

100...
 50...
 20...
 10...
 5...
 1...
 2...
 3...
 4...
 5...
 6...
 7...
 8...
 9...
 10...
 11...
 12...
 13...
 14...
 15...
 16...
 17...
 18...
 19...
 20...
 21...
 22...
 23...
 24...
 25...
 26...
 27...
 28...
 29...
 30...
 31...
 32...
 33...
 34...
 35...
 36...
 37...
 38...
 39...
 40...
 41...
 42...
 43...
 44...
 45...
 46...
 47...
 48...
 49...
 50...
 51...
 52...
 53...
 54...
 55...
 56...
 57...
 58...
 59...
 60...
 61...
 62...
 63...
 64...
 65...
 66...
 67...
 68...
 69...
 70...
 71...
 72...
 73...
 74...
 75...
 76...
 77...
 78...
 79...
 80...
 81...
 82...
 83...
 84...
 85...
 86...
 87...
 88...
 89...
 90...
 91...
 92...
 93...
 94...
 95...
 96...
 97...
 98...
 99...
 100...

100...
 50...
 20...
 10...
 5...
 1...
 2...
 3...
 4...
 5...
 6...
 7...
 8...
 9...
 10...
 11...
 12...
 13...
 14...
 15...
 16...
 17...
 18...
 19...
 20...
 21...
 22...
 23...
 24...
 25...
 26...
 27...
 28...
 29...
 30...
 31...
 32...
 33...
 34...
 35...
 36...
 37...
 38...
 39...
 40...
 41...
 42...
 43...
 44...
 45...
 46...
 47...
 48...
 49...
 50...
 51...
 52...
 53...
 54...
 55...
 56...
 57...
 58...
 59...
 60...
 61...
 62...
 63...
 64...
 65...
 66...
 67...
 68...
 69...
 70...
 71...
 72...
 73...
 74...
 75...
 76...
 77...
 78...
 79...
 80...
 81...
 82...
 83...
 84...
 85...
 86...
 87...
 88...
 89...
 90...
 91...
 92...
 93...
 94...
 95...
 96...
 97...
 98...
 99...
 100...

100...
 50...
 20...
 10...
 5...
 1...
 2...
 3...
 4...
 5...
 6...
 7...
 8...
 9...
 10...
 11...
 12...
 13...
 14...
 15...
 16...
 17...
 18...
 19...
 20...
 21...
 22...
 23...
 24...
 25...
 26...
 27...
 28...
 29...
 30...
 31...
 32...
 33...
 34...
 35...
 36...
 37...
 38...
 39...
 40...
 41...
 42...
 43...
 44...
 45...
 46...
 47...
 48...
 49...
 50...
 51...
 52...
 53...
 54...
 55...
 56...
 57...
 58...
 59...
 60...
 61...
 62...
 63...
 64...
 65...
 66...
 67...
 68...
 69...
 70...
 71...
 72...
 73...
 74...
 75...
 76...
 77...
 78...
 79...
 80...
 81...
 82...
 83...
 84...
 85...
 86...
 87...
 88...
 89...
 90...
 91...
 92...
 93...
 94...
 95...
 96...
 97...
 98...
 99...
 100...

100...
 50...
 20...
 10...
 5...
 1...
 2...
 3...
 4...
 5...
 6...
 7...
 8...
 9...
 10...
 11...
 12...
 13...
 14...
 15...
 16...
 17...
 18...
 19...
 20...
 21...
 22...
 23...
 24...
 25...
 26...
 27...
 28...
 29...
 30...
 31...
 32...
 33...
 34...
 35...
 36...
 37...
 38...
 39...
 40...
 41...
 42...
 43...
 44...
 45...
 46...
 47...
 48...
 49...
 50...
 51...
 52...
 53...
 54...
 55...
 56...
 57...
 58...
 59...
 60...
 61...
 62...
 63...
 64...
 65...
 66...
 67...
 68...
 69...
 70...
 71...
 72...
 73...
 74...
 75...
 76...
 77...
 78...
 79...
 80...
 81...
 82...
 83...
 84...
 85...
 86...
 87...
 88...
 89...
 90...
 91...
 92...
 93...
 94...
 95...
 96...
 97...
 98...
 99...
 100...

100...
 50...
 20...
 10...
 5...
 1...
 2...
 3...
 4...
 5...
 6...
 7...
 8...
 9...
 10...
 11...
 12...
 13...
 14...
 15...
 16...
 17...
 18...
 19...
 20...
 21...
 22...
 23...
 24...
 25...
 26...
 27...
 28...
 29...
 30...
 31...
 32...
 33...
 34...
 35...
 36...
 37...
 38...
 39...
 40...
 41...
 42...
 43...
 44...
 45...
 46...
 47...
 48...
 49...
 50...
 51...
 52...
 53...
 54...
 55...
 56...
 57...
 58...
 59...
 60...
 61...
 62...
 63...
 64...
 65...
 66...
 67...
 68...
 69...
 70...
 71...
 72...
 73...
 74...
 75...
 76...
 77...
 78...
 79...
 80...
 81...
 82...
 83...
 84...
 85...
 86...
 87...
 88...
 89...
 90...
 91...
 92...
 93...
 94...
 95...
 96...
 97...
 98...
 99...
 100...

100...
 50...
 20...
 10...
 5...
 1...
 2...
 3...
 4...
 5...
 6...
 7...
 8...
 9...
 10...
 11...
 12...
 13...
 14...
 15...
 16...
 17...
 18...
 19...
 20...
 21...
 22...
 23...
 24...
 25...
 26...
 27...
 28...
 29...
 30...
 31...
 32...
 33...
 34...
 35...
 36...
 37...
 38...
 39...
 40...
 41...
 42...
 43...
 44...
 45...
 46...
 47...
 48...
 49...
 50...
 51...
 52...
 53...
 54...
 55...
 56...
 57...
 58...
 59...
 60...
 61...
 62...
 63...
 64...
 65...
 66...
 67...
 68...
 69...
 70...
 71...
 72...
 73...
 74...
 75...
 76...
 77...
 78...
 79...
 80...
 81...
 82...
 83...
 84...
 85...
 86...
 87...
 88...
 89...
 90...
 91...
 92...
 93...
 94...
 95...
 96...
 97...
 98...
 99...
 100...

enemmän tilaa tai jokin muu hetkellinen tarve vaatii, lehti laajennetaan milloin vain tarpeeksi suureksi ja nelipalstaiseksi. ⁵²

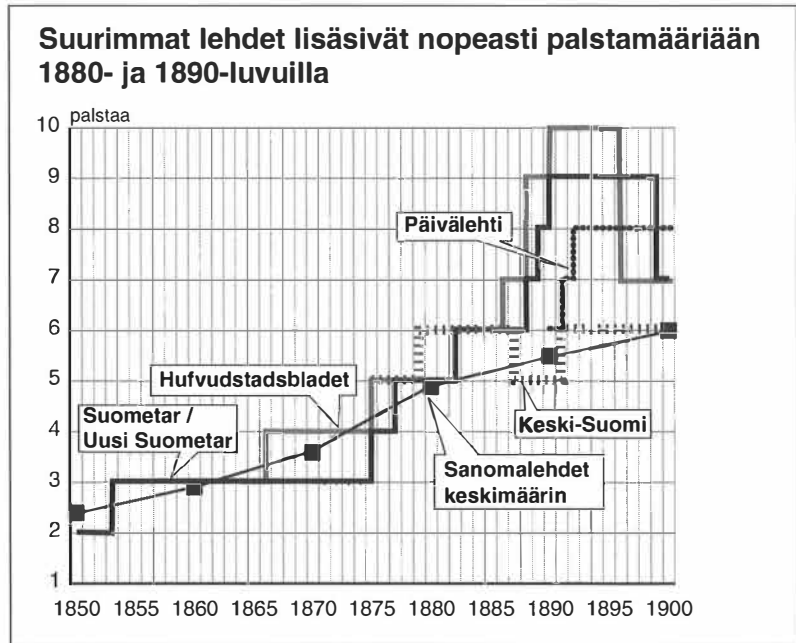
Kun Hufvudstadsbladet sitten vuonna 1866 siirtyi nelipalstaisuuteen, oli Schauman ilmeisesti tullut siihen tulokseen, että suurempi koko oli taloudellisesti mahdollinen ja ehkä jopa kannattava. Hufvudstadsbladet oli kerännyt runsaasti ilmoituksia sivuilleen, ja ilman koon suurentamista lehti olisi jättämättä käynyt ahtaaksi. Myös ulkoiset paineet koon suurentamiseen olivat suuret, sillä Hufvudstadsbladetin pahin kilpailija Helsingfors Dagblad oli ilmestynyt näytenumerostaan (1861) asti nelipalstaisena. Ja jo tuolloin se ilmoitti, että se tulee siirtymään heti kun mahdollista suurempaan kokoon. Helsingfors Dagblad oli 1860- ja 1870-luvuilla esikuva, jonka mallia ainakin menestyvät lehdet pyrkivät seuraamaan. ⁵³

Painotekniikalla ei ollut osuutta Hufvudstadsbladetin koonmuutoksesa. Lehti oli painettu pikapainokoneella Sederholmin painossa jo syksystä 1865 lähtien ⁵⁴. Sederholm oli hankkinut pikapainokoneen nimenomaan Hufvudstadsbladetia varten. Käsivoimin käytettävä kone painoi noin 900 numeroa tunnissa. ⁵⁵ Vuonna 1866 myös Helsingfors Dagblad in painatus

52 Hufvudstadsbladet 5.12.1864, pääkirjoitus.
 53 Helsingfors Dagblad näytenumerot 16.11. ja 30.11.1861 (Anmälan); Ekman-Salokangas 1977, 5; Landgren 1988, 297–298 ja 302–303; SLH 5 1988, 146.
 54 Ginstrom 1964, 35.
 55 Sederholm 1876, 5–6.

Kuva 24. Jyväskylässä ilmestynyt Päijänne oli (8.12.) 1880 vielä viisipalstainen. Sen paikallinen kilpailija, Keski-Suomi, oli jo kuusipalstainen.

Kuvio 29. Lehtien palstamäärät ja samalla formaatit kasvoivat erityisen nopeasti 1870–90-luvuilla. Varsinkin suurimmat helsinkiläiset lehdet lisäsivät palstamääriään niin, että esimerkiksi Hufvudstadsbladet ilmestyi 1890-luvulla kymmenpalstaisena lakanalehtenä. (Lähde: Mervola 1993, 325–326)

siirtyi Sederholmin painoon. Kilpailevat lehdet eivät kuitenkaan sopineet saman katon alle. Varsinkin Schaumanin suhteet painoon alkoivat kiristyä.⁵⁶ Niinpä Schauman osti lehdelleen oman painon, entisen P. Wiederholmin painon. Hufvudstadsbladets Tryckeriksi nimetyssä painossa Schaumanin lehti painettiin kevästä 1868 lähtien kaupassa tulleella vanhalla ja kuluneella Marinoni-pikapainokoneella.⁵⁷ Lehti jatkoi seuraavat vuodet nelipalstaisena, sillä 1860-luvun loppu oli taloudellisesti vaikeaa aikaa Suomessa.⁵⁸

Myös Suometaren perijäksi vuonna 1869 perustettu Uusi Suometar painettiin vuosina 1869–1870 Hufvudstadsbladetin kirjapainossa Marinoni-koneella.⁵⁹ Uusi Suometar ilmestyi silti kolmpalstaisena ja samankoisena kuin SKS:ssa painettu edeltäjänsä.

Kiihkeä kasvu johti lakanalehtiin 1890-luvulla

Sanomalehtien mahdollisuudet laajentaa toimintaansa paranivat 1870-luvulla, kun Suomen talous lähti nousuun. Lehdistössä käynnistyiikin heti 1870-luvulla kasvun ja kehityksen kausi. Suurimmat lehdet ostivat jopa 15 000 markkaa maksavia pikapainokoneita, kun gutenbergiläisten käsipainojen hinnat olivat tuhannen markan vaiheilla.⁶⁰ Lehtien koko alkoi samalla vahvasti kasvaa.

56 Gardberg 1973, 143–145.

57 Ginström 1964, 57.

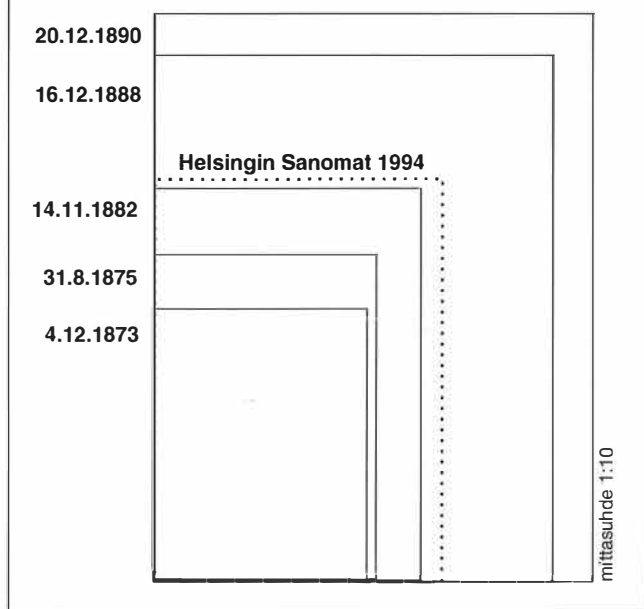
58 Rasila 1982, 159; Landgren 1988, 271.

59 SLH 7 1988, 204.

60 Rasila 1982, 154–159; Landgren 1988, 271 ja 366.

Hufvudstadsbladet kasvoi 1880-luvulla lakanalehden mittoihin

Kuvio 30. Hufvudstadsbladetin koko paisui lakipisteeseensä joulukuussa 1890. Suuri »lakanalehti» oli hankala lukea ja käsitellä, mutta pikapainokoneilla sivumäärän lisääminen oli vaikeampaa kuin sivukoon kasvattaminen. Niinpä Hufvudstadsbladet kasvatti sivukokoaan aina tilantarpeen sitä vaatiessa. Hufvudstadsbladet oli 1890-luvun alussa Helsingin suurikokoisin sanomalehti. (Lähde: Mervola 1993, 323)

Uusi Suometar avasi vuoden 1875 laajentamalla lehden nelipalstaiseksi (formaatti 234x350 millimetriä). Runsas puoli vuotta myöhemmin Hufvudstadsbladet siirtyi viisipalstaiseksi (formaatti 292x427 millimetriä) ja joulukuussa Keski-Suomi yhtyi kokokilpailuun. Jyväskyläläislehti kasvatti kokonsa suoraan kolmpalstaisesta viisipalstaiseksi (formaatti 297x430 millimetriä).⁶¹

Seuraavan viidentoista vuoden aikana palstat lisääntyivät ja formaatti kasvoi ripeästi lehdistä. Suometar kasvoi yhdeksänpalstaiseksi⁶², Hufvudstadsbladet kymmenpalstaiseksi⁶³, Keski-Suomi kuusipalstaiseksi⁶⁴ ja Päivälehti kahdeksanpalstaiseksi⁶⁵. (kuvio 29.) Koon kasvu oli rajua, jos vertaa esimerkiksi kaksipalstaista vuoden 1848 Suometarta ja yhdeksänpalstaista vuoden 1890 Uutta Suometarta keskenään. Nelisivuisen Uuden Suomettaren pinta-ala oli lähes kahdeksankertainen nelisivuiseen edeltäjänsä verrattuna.

Samaan aikaan kun lehdet lisäsivät palstoja myös niiden koko kasvoi. 1890 lakanalehden mitat oli saavuttanut kolme lehteä: Hufvudstadsbladet (48,5x66,5 cm), Nya Pressen (42x61 cm) ja Uusi Suometar (44x59 cm). Samaan aikaan pienin sanomalehti, Västra Nyland oli kooltaan vain

61 Uusi Suometar 2.1.1875; Hufvudstadsbladet 31.8.1875; Keski-Suomi 4.12.1875.

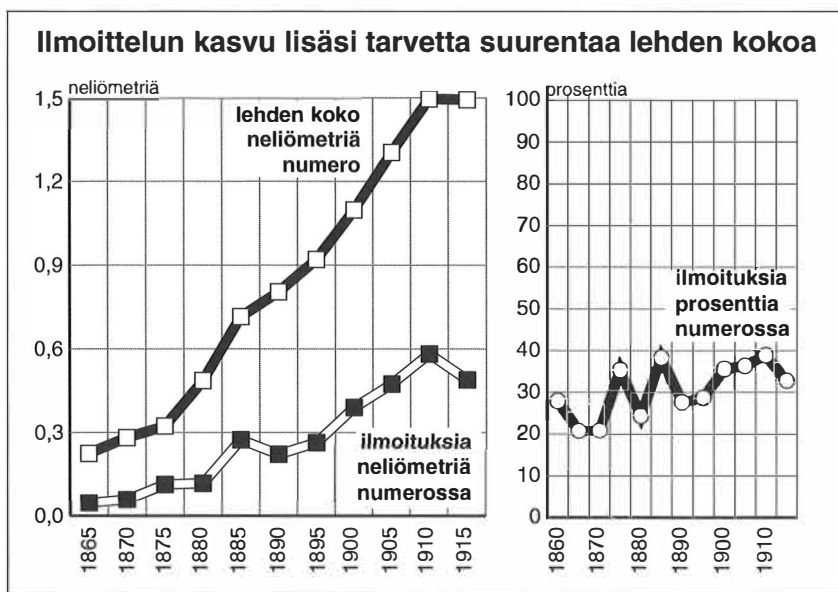
62 Uusi Suometar 1.12.1890.

63 Hufvudstadsbladet 20.12.1890.

64 Keski-Suomi 4.1.1879.

65 Päivälehti 20.12.1892.

Kuvio 31. Sanomalehti-ilmoittelu lisääntyi erityisesti 1880-luvulla ja 1900-luvun alussa. Samalla kun ilmoittelun määrä kasvoi, suureni myös lehtien koko. Näin tapahtui, koska lehdet pyrkivät pitämään ilmoitusten osuuden lehden sivutilasta melko vakiona. Yleensä ilmoitusten osuus oli noin kolmannes sivutilasta. Hyvinä aikoina osuus saattoi kasvaa ja vastaavasti huonompina vuosina laskea. Pidemmillä tähtäimellä ilmoittelun lisääntymisen kasvatti siis koko lehden sisällyksen määrää ja samalla pakotti lehdet suurentamaan kokoaan. Varsinkin 1880-luvulla sanomalehdet suurensivat sivukokojaan. (Lähde: Liite 1)

22x33 senttimetriä. Lehtien formaatti muuttui useammin kuin palstamäärä, sillä välillä lehdet lisäsivät pelkästään sivun korkeutta. Esimerkiksi Uusi Suometar korotti sivun korkeutta kaksi kertaa säilyttäen palstamäärän entisellään.⁶⁶

Miksi lehdet lisäsivät uusia palstoja sivulle? Yleensä lehti lähti suurentamaan kokoaan, kun sen talous oli tukevalla pohjalla. Eniten talouteen vaikutti ilmoitusten määrä (kuvi● 31.) ja lehden levikki. Ilmoitukset ja levikki olivatkin yleensä lähtökohtana koon kasvulle. Joskus lehden talous saattoi muustakin syystä kohentua niin, että lehden kokoa päätettiin suurentaa. Uusi Suometar muuttui esimerkiksi vuoden 1875 alusta nelipalstaiseksi, koska posti oli alentanut taksojaan, ja säästyneet rahat hallettiin nyt sijoittaa lehden laajentamiseen⁶⁷.

Ilmoitusten määrä nousi 1880-luvulla ratkaisevaksi tekijäksi lehden koon määrittelyssä. Keväällä 1886 Uuden Suomettaren Osakeyhtiön yhtiökokous antoi toimitukselle luvan laajentaa lehti kuusipalstaiseksi, jos johonkin numeroon karttuu tarpeellista enemmän ilmoituksia.⁶⁸ Myös 1889 yhtiökokous antoi vastaavan luvan lehden laajentamiseen, jos ilmoitusten määrä sitä vaati.⁶⁹ Lehdet vaihtelivat formaattia päivittäisen ilmoitustilanteen mukaan. Uusi Suometar ilmestyi esimerkiksi vuonna 1884 usein viisipalstaisena, vaikka lehti oli jo pääasiassa kuusipalstainen. Vuo-

66 Mervola 1993, 323–326; SLH 5–7 1988, tiedot lehtien formaateista; Uusi Suometar 7.3.1885 ja 2.1.1886.

67 Uusi Suometar 25.11.1874, oma ilmoitus; Lounasmaa 1910, 248.

68 Uuden Suomettaren Oy:n yhtiökokous 14.5.1882, 5.§. Yhtiökokousten ja hallintokunnan pöytäkirjat 1880–1919. Uuden Suomen arkisto.

69 Uuden Suomettaren Oy:n yhtiökokouksen pöytäkirja 1889 (päivä ja kuukausi merkitsemättä), 1.§. Yhtiökokousten ja hallintokunnan pöytäkirjat 1880–1919. Uuden Suomen arkisto.

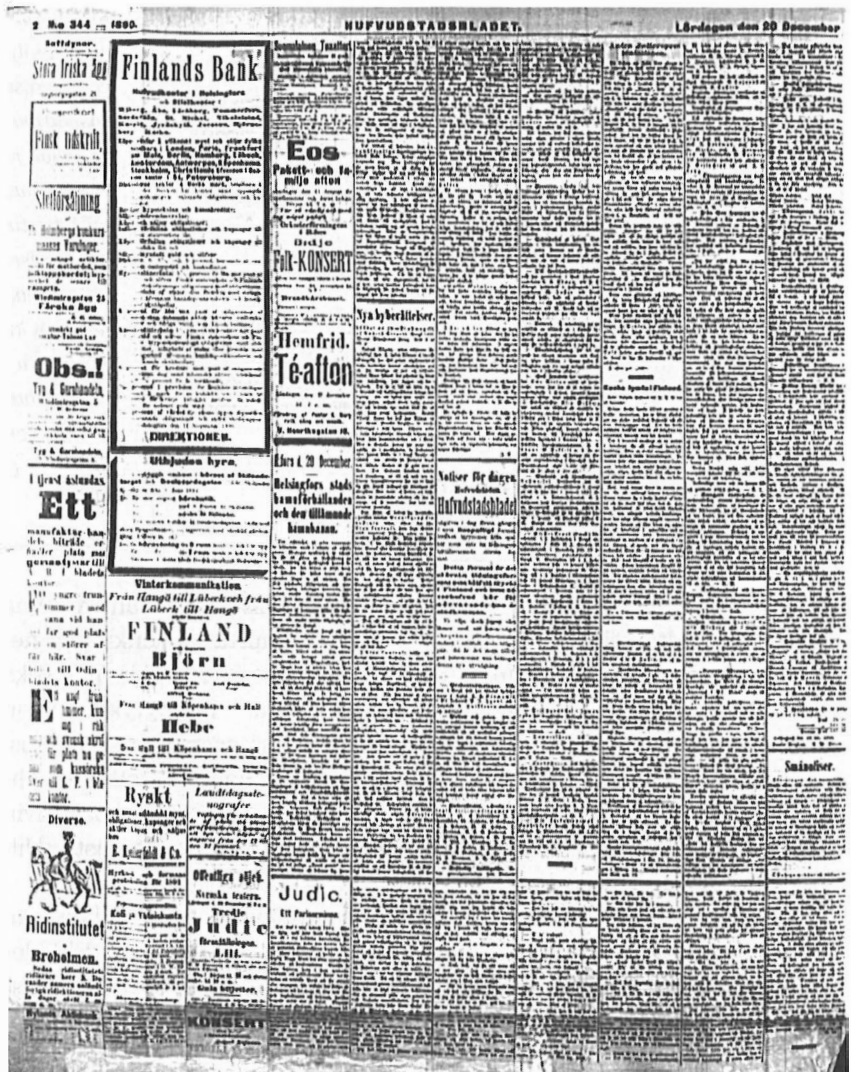
Kuva 25. Helsingfors Dagblad oli 1880-luvun alussa jo seitsemänpalttainen kun muut lehdet olivat yleensä neljästä kuuteen palttaista. Helsingfors Dagbladin kahden viimeisen sivun ala-nurkassa oli nurkkaromaani, joka oli ladottu kirjan muotoon. Nurkkaromaanit irti leikkaamalla sai kokoon kirjan. (Helsingfors Dagblad 7.1.1880)

The image shows a scan of a newspaper page, likely the first page of Helsingfors Dagblad. The text is in Swedish and is arranged in multiple columns. The page is densely packed with text, including various articles, advertisements, and a section titled 'TEKNIKER'. The layout is typical of 19th-century newspapers, with a large masthead at the top and multiple columns of text below. The page number '114' and the date '70 Uusi Suometar 1.12.1884' are visible at the bottom of the image.

den lopussa lehti kuitenkin ilmoitti siirtävänsä säännöllisesti kuusipalttaiseen kokoon, »vaikka ilmoitusten määrä ei tätä laajennusta vaatisikaan». Se perusteli siirtymistä isompaan kokoon »toivomuksilla», joita toimitukselle oli esitetty. »Jos ilmoituksia karttuu niin paljon, että kuusipalttaisetkin lehdet täytyvät liian ahtaiksi, varustetaan ne tarvittaessa lisälehdillä taikka lavennetaan muulla tavoin», Uusi Suometar selvitti lukijoilleen.⁷⁰

70 Uusi Suometar 1.12.1884.

Kuva 26. Hufvudstadsbladetin ensimmäinen kymmenpalstainen numero ilmestyi joulun 1890 alla (20.12.1890). Siinä oli runsaasti ilmoituksia.

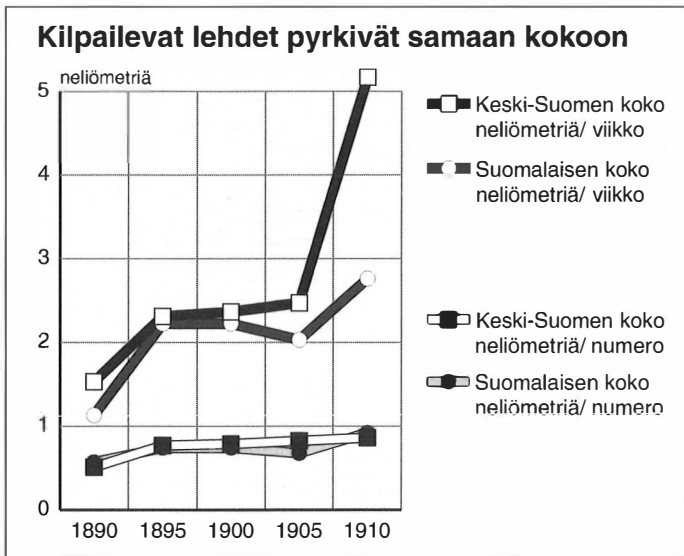
Miksi Uusi Suometar ei ilmoittanut laajentavansa kokoaan seitsemänpalstaiseksi, jos ilmoituksia tulee lehdelle lisää? Ilmeisesti nyt esiin astui tekniikka. Lehti painettiin Augsburg-pikapainokoneella. Sillä ei todennäköisesti pystynyt painamaan suurempaa formaattia. Tähän suuntaan viittaa ainakin se, että formaatti kasvoi heti⁷¹, kun SKS:n painoon hankittiin uusi painokone vuonna 1888.⁷² Lehti tosin perusteli vuonna 1888 laajentamista sillä, että tilaajamäärä oli lisääntynyt⁷³.

Myös ulkoiset tapahtumat heijastuivat lehden kokoon. Kun Uusi Suometar siirtyi heinäkuussa 1877 viisipalstaisuuteen, oli koon kasvattamiseen kaksi ulkoista syytä. Venäjän ja Turkin sota oli nostanut tilaajamää-

71 Uusi Suometar 14.2.1888.

72 Nieminen 1949, 73; Gardberg 1973, 164.

73 Uusi Suometar 1.2.1888; Katso myös Nieminen 1946, 288–289.

Kuvio 32. Keski-Suomi ja Suomalainen kilpailevat jyväskyläläisistä lukijoista. Molemmat lehdet kasvattivat yksittäisen numeronsa kokoa jokseenkin yhtä aikaa. 1910-luvulla Keski-Suomi onnistui irtautumaan kilpailijastaan viikottaisen palstatilan määrällä mitattuna, sillä se tihensi ilmestymistään kuuteen kertaan viikossa. Tähän Suomalainen ei pystynyt vastaamaan, vaikka yksittäisen numeron koossa se pysyi yhä mukana. (Lähde: liitteet 13 ja 15)

rän yhdellä iskulla vajaasta 3000:sta 6500:aan. Lisäksi samana vuonna järjestettiin valtiopäivät, joilla oli käsiteltävänä suurta mielenkiintoa herättänyt asevelvollisuuskysymys. Uudella Suomettarella olikin nyt sekä aiheita että edellytyksiä kokonsa laajentamiseen.⁷⁴ Edellytykset koon suurentamiseen olivat jatkuvasti ratkaisevimmassa asemassa. Kun Uusi Suometar joulukuussa 1890 kasvoi täyden lakanalehden mittoihin eli yhdeksänpalstaiseksi, se perusteli tilausilmoituksessa uutta kokoa selvin sanoin. »Lehden koko on riippuva tilaajain ja ilmoitusten määrästä. Milloin ilmoitusten paljous sitä vaatii, annetaan 9-palstaisia...».⁷⁵

Hufvudstadsbladetin koon kasvun syistä on huomattavasti vähemmän tietoa kuin Suometar/Uuden Suomettaren kasvusta. Hufvudstadsbladet ei perustellut tilausilmoituksissa tai muutoinkaan lehdessä muutoksien syitä. Poikkeus oli vuosi 1886, jolloin se selitti runsas puoli vuotta aiemmin käyttöönotettua suurempaa kokoa⁷⁶ lyhyesti. »Olemme yrittäneet vastata lukijoiden vaatimuksiin suurentamalla lehden formaattia.»⁷⁷ Egidius Ginströmin mukaan Hufvudstadsbladetin koon kasvu 1870-luvulta alkaen liittyi taloudellisesti hyviin aikoihin ja teknisen kehityksen suomiin mahdollisuuksiin kasvattaa painettavan lehden formaattia. Kun lehden sivumäärää ei voinut nostaa neljästä, formaatin kasvattaminen oli ainoa mahdollisuus. Carl-Rudolf Gardberg nostaa kasvuselityksiin mukaan myös Hufvudstadsbladetin ilmoitus- ja tekstiaineksen lisääntymisen.⁷⁸

Keski-Suomen tarkastelu tuo esille vielä yhden uuden tekijän, joka vaikutti lehden kokoon. Se oli painoylihallitus, joka valvoi lehtien toimintaa.

74 Nieminen 1946, 283–284.

75 Uusi Suometar 1.12.1890, tilausilmoitus.

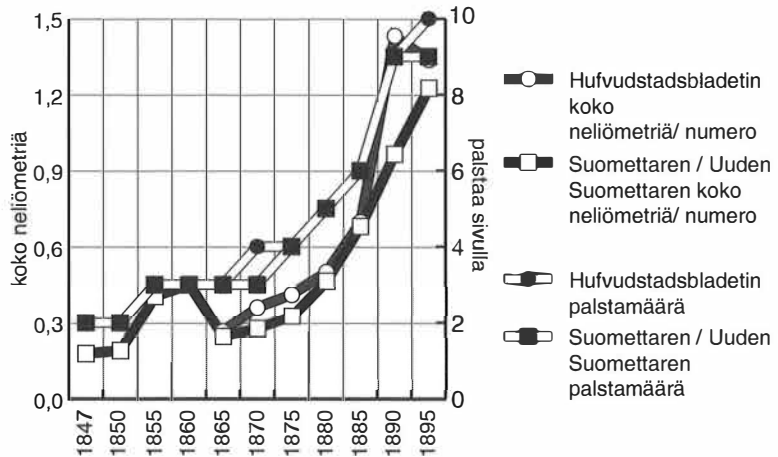
76 Hufvudstadsbladet 23.3.1886.

77 Hufvudstadsbladet 8.12.1886, oma ilmoitus.

78 Gardberg 1973, 74, 127 ja 378.

Kuvio 33. Sanomalehtien palstamäärä ja sivukoko kasvoivat lähes samaan tahtiin 1800-luvulla. Näin tapahtui varsinkin vuosisadan parin viimeisen vuosikymmenen aikana. Ennen vuotta 1875 lehdet saattoivat lisätä sivun leveyttä muutamien millimetrin kerrallaan ja samalla ne levensivät hieman palstankin leveyttä. 1875 palstan standardileveydeksi tuli 56 millimetriä ja sen jälkeen lehdet levensivät sivuaan vain palstan kerrallaan. Sivun korkeus saattoi edelleen vaihdella hieman eri vuosina. (Lähde: liitteet 6 ja 7)

Palstamäärä lisääntyi ja sivukoko kasvoi lähes samaan tahtiin

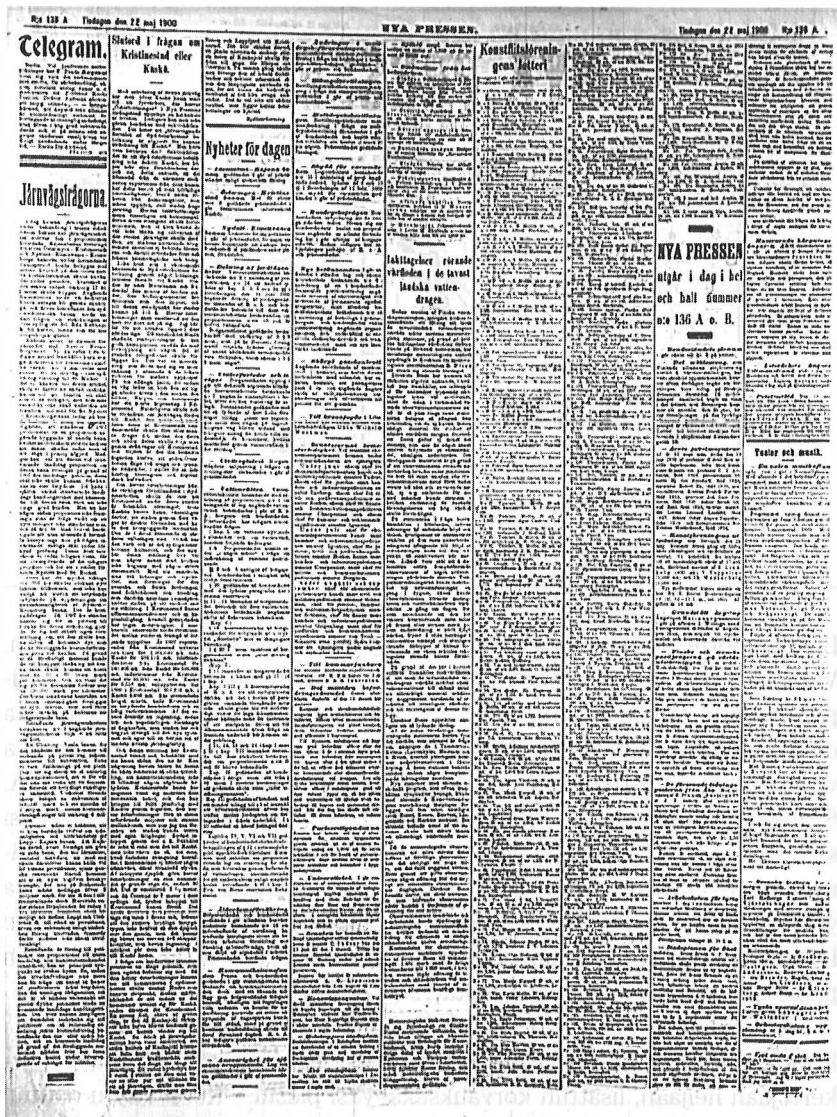
Lehden formaatin muuttaminen vaati painoasiain ylihallituksen luvan. Vuonna 1891 Keski-Suomi sai luvan laajentaa tarjonnan mukaan viisipalstaisesta kuusipalstaiseksi.⁷⁹ Lupa laajentamiseen ei kuitenkaan aina ollut itsestäänselvyys, ainakaan Keski-Suomelle. Lehden painamisesta vastannut ja juridisesti myös vastaavana toimittajana ollut faktori G.A. Svahn haki vuonna 1892 lupaa laajentaa lehti pysyvästi kuusipalstaiseksi silloisen viisi- ja kuusipalstaisen sijaan. Ylihallitus ei kuitenkaan myöntänyt lupaa vedoten muodollisesti väärin laadittuun hakemukseen, vaikka yleensä lupa myönnettiin.⁸⁰ Painoasiain ylihallitus säänteli sanomalehtien kokoa vuoteen 1905, jolloin ennakkosensuurista luovuttiin. Varsinainen painovapauslaki tuli voimaan vasta 1919.⁸¹

Keski-Suomen koon vaihteluun vaikutti myös ilmestymistiheyden ja koon suhde. Kun kuusipäiväinen lehti harvensi vuonna 1911 ilmestymiskertojaan neljään, lisättiin korvaukseksi yksi palsta.⁸² Koon kasvu nähtiin Keski-Suomessakin selvästi tilakysymyksenä. Kun lehti suurensi kokoaan vuonna 1891 kuusipalstaiseksi, selitettiin lukijoille uudistusta ilmoitusten paljoudella. Ilmoitukset olivat anastaneet tekstiltä vuosi vuodelta enemmän tilaa. Toimitus oli joutunut lyhentämään juttuja ja seisottamaan joidakin avustajien juttuja viikkokausia. Juttujen julkaisun viivästyminen oli

79 Ylihallituksen päätös lehden muuttamisesta kuusipalstaiseksi 18.3.1891. Saapuneet päätökset 1891. Keski-Suomi 1871–1917. Keski-suomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto.

80 Painoasiain ylihallituksen päätös lehden ilmestymisestä kuusipalstaisena 3.1.1893. Saapuneet päätökset 1893. I Keski-Suomi 1871–1917. Keski-suomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto; Lehden haluama koko hyväksyttiin yleensä. Katso esimerkiksi pöytäkirja 2.12.1865. Pöytäkirjat 1865–1867. Painoasiain ylihallituksen arkisto. VA. 81 Kuusanmäki 1980, 85 ja 100–101; Leino-Kaukiainen 1980, 34–36; Salmensuu 1980, 72–74, 80–81 ja 84; Leino-Kaukiainen 1984, 14–15; Leino-Kaukiainen 1986, 277–281.

82 Tommila 1973, 122–123; SLH 5 1988, 332.

Kuva 27. Nya Pressen
 Pressen oli vuosisadan vaihteessa sivukooltaan Suomen kaikkien aikojen suurin sanomalehti. Sen sivukoko alkoi suureta vuodesta 1891 lähtien, jolloin lehden painamisessa otettiin käyttöön uusi pikapainokone. Ennättyksellisen 9-palstaisen sivun koko oli 55x73 senttimetriä 1900. Nya Pressenin sisäsivulla oli runsaasti pieniä uutisia. (Lähde: Katso myös Leino-Kaukiainen 1988, 581 ja SLH 6 1988, 169)

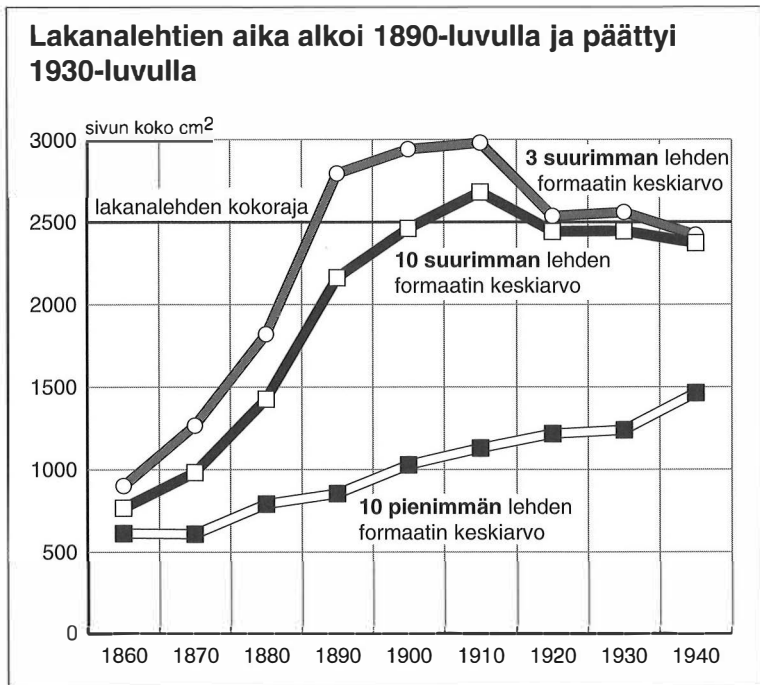
kiusallista, koska lehti oli panostanut maaseutuavustajiin ja lehden levikki oli sen ansioista kasvanut. Keski-Suomen toimitus piti formaatin kasvattamista myös ulkoasukysymyksenä. Se kehui huhtikuussa 1891 uutta suurempaa lehteään »entistä suuremman ja komeamman näköiseksi».⁸³ Myös Uuden Suomettaren toimituksessa suurta kokoa pidettiin lehden komeuden mittana. Päätömittaja Viktor Löfgrenin (= Lounasmaa) ajatuksissa liihotteli aina entistä suurempi ja monipalstaisempi lehti.⁸⁴

Myös saman kaupungin lehtien välinen kilpailu vaikutti kokovalintoihin. Jyväskylässä Keski-Suomi oli kaupungin vanhempi ja vakiintuneempi

83 Keski-Suomi 4.4.1891, uutinen; Tornröla 1973, 104–106 ja 116–119. 84 Aho 1919, 119.

Kuvio 34. Suurimmat helsinkiläiset lehdet kasvoivat lakanalehden kokoon (formaatti yli 2500 cm²) jo 1880- ja 1890-lukujen vaihteessa. 1890-luvun lopulla ne siirtyivät pikapainokoneista rotaatiokoneisiin ja samalla niiden sivukoot pienenevät. Muun Suomen kaupunkien sanomalehdet jatkoivat pikapainokoneilla. Niiden sivukoko kasvoikin vielä 1900-luvun alussa. Suurimmiin sivukoot olivat vuoden 1910 vaiheilla. Lakanalehtikoko ei kuitenkaan koskaan levinnyt kauttaaltaan suomalaiseen sanomalehdistöön. Suurin osa sanomalehdistöä oli kooltaan selvästi vaatimattomampia kuin suuret lehdet. Pienimpienkin lehtien koko kasvoi kuitenkin koko ajan. Vuosisadan vaihteessa pienimmätkin kymmenen lehteä olivat suurempia kuin 1870-luvun suurimmat kymmenen lehteä. (Lähde: SLH 5–7 1988, tilastotiedot; formaatin keskiarvo on laskettu SLH:n tietojen perusteella siten, että ensiksi on laskettu yksittäisen lehden formaatti. Jos lehti on vuoden aikana ilmestynyt useammassa eri koossa, formaatiksi on laskettu niiden keskiarvo. Jos lehti on ilmestynyt vain yhdessä koossa, on se suoraan formaatti.)

lehti, mutta silti Suomalainen voitti sen kokonaislevikissä. (Jyväskylässä ja sen lähiympäristössä Keski-Suomen levikki oli suurempi, mutta Suomalainen keräsi lisälevikkiä monista hämäläisistä ja pohjalaisista pitäjistä). Vaikka lehden koko ei varmaankaan ollut tärkein lukijoiden tilauspäätökseen vaikuttanut seikka, lehdelle oli aina tärkeää, että se ei ainaakaan jäänyt koossa kovin paljoa kilpailijaansa pienemmäksi. Niinpä lehdet seurasivatkin toistensa koonmuutoksia. Keski-Suomi ja Suomalainen esimerkiksi olivat 1800-luvun lopussa jokseenkin samankokoisia ja muuttivat kokoaan yhtä tahtia (kuvi 32.). Vasta 1900-luvun alussa Keski-Suomi sai selvästi aloitteen käsiinsä ja kasvoi irti kilpailijastaan. Silloinkin lehtien ulkoinen koko ja sivumäärä pysyivät samansuuruisina, mutta kuusipäiväiseksi muuttunut Keski-Suomi oli vuonna 1910 viikoittaisen sisällön määrältään selvästi suurempi. Suomalainen ilmestyi vain kolme kertaa viikossa.⁸⁵

Kuka yleensä päätti lehden koosta? Kuten tässä työssä on jo aikaisem-

85 Liitteet 13 ja 15; Tommila 1973, 258–261; Mervola 1993, 323–326.

min kerrottu, käsitteli lehden koon kasvattamista usein johtokunta tai jokin muu lehden johtoelin. Päivälehden perustajilla marssijärjestys oli hie- man erilainen. Lehden toimitussihteeri E.O. Sjöberg ilmoitti August Schaumanille, jonka painossa lehti oli päätetty painaa, että Päivälehti tulee ilmestymään viisipalstaisena.⁸⁶ Päivälehden ensimmäinen numero ilmestyi kuitenkin kuusipalstaisena.⁸⁷ Päätoimittaja Eero Erkko piti silti lehden kokoa niin pienenä, että se lamauttaa jo etukäteen lukijansa.⁸⁸ Pahin kilpailija eli Uusi Suometar oli tuolloin jo kahdeksanpalstainen. Pik- kukaupungin eli Jyväskylän lehdet olivat vielä selvästi pienempiä. Keski- Suomen kilpailijaksi syntynyt Suomalainen aloitti vuoden 1889 alussa vii- sipalstaisena (myös Keski-Suomi oli viisipalstainen).

Suomalaisten sanomalehtien formaatin kiivain kasvukausi osuu 1880- luvulle ja 1890-luvun alkupuoliskolle. Ruotsalaiseen lehdistöön verrattuna suomalaislehdet olivat kymmenkunta vuotta jäljessä. Keskimäärin ruotsa- laiset lehdet kasvattivat formaattiaan 1860-luvulta aina 1890-luvulle saak- ka, mutta suurimmat lehdet (Stockholms Dagblad ja Dagens Nyheter) siirtyivät lakanalehden formaatista pienempään ja monisivuisempaan leh- teen jo 1880-luvulla. Syynä tähän muutokseen oli rotaatiokoneet, joilla saattoi painaa entistä monisivuisempaa lehteä ja näin suurta formaattia ei enää tarvittu. Stockholms Dagblad otti rotaation käyttöön 1882 ja Dagens Nyheter 1885.⁸⁹ Suomeen rotaatiot tulivat 1890-luvun toisella puoliskolla.

Rotaatiot katkaisivat suurimpien lehtien sivukoon kasvun (katso tar- kemmin alaluvusta *Rotaatiopainokoneet ratkaisuksi*). Monissa sano- malehdissä formaatti kasvoi silti 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymme- nillä. Eniten lakanalehtiä maassa oli vuoden 1910 paikkeilla. Lakanaleh- den formaattirajan (2500 cm²) ylitti vuonna 1890 vain kolme sanomaleh- teä⁹⁰, 1900 kolme⁹¹, 1910 seitsemän⁹², 1920 kolme⁹³ ja 1930 enää vain kak- si sanomalehteä⁹⁴. Edellisiin lukuihin on laskettu lehden kaikki kyseisenä vuonna esiintyneet formaatit ja vuoden formaatiksi on katsottu kyseisten kokojen keskiarvo. 2500 neliösenttimetrin raja tarkoittaa käytännössä si- tä, että lehden sivujen suhteet ovat 41,7x60 senttimetriä tai enemmän.⁹⁵

Lakanalehtien kauden voi katsoa alkaneen suomalaisessa sanomaleh- distössä 1880- ja 1890-luvun vaihteessa ja jatkuneen 1930-luvulle (*kuvio 34.*). 1890-luvulla lakanakoossa ilmestyivät suuret helsinkiläiset sanoma- lehdet. Mitä pidemmälle tälle vuosisadalle edetään niin sitä pienemmät lehdet laajenivat lakanakokoon. Niillä kun ei heti ollut varaa hankkia ro-

86 E.O. Sjöbergin kirje August Schaumanille 11.10.1889 (Coll. 201). August Schaumanin kirjekokoelma. Helsingin yliopiston kirjasto.

87 Päivälehti 2.1.1890.

88 Erkko 1929, 12.

89 Holmberg – Oscarsson – Rydén 1983, 96–97.

90 Hufvudstadsbladet, Nya Pressen ja Uusi Suometar.

91 Aamulehti, Päivälehti ja Nya Pressen.

92 Pohjalainen, Satakunnan Sanomat, Satakunta, Savo, Tampereen Sanomat, Turun Sano- mat ja Vasabladet.

93 Karjalan Maa, Satakunnan Kansan ja Savon Sanomat.

94 Etelä-Suomen Sanomat ja Karjalan Maa.

95 SLH 5–7 1988, tilastotiedot.

taatiopainokoneita, vaan ne pyrkivät lisäämään sisältönsä määrää laajentamalla sivun kokoa. 1920- ja 1930-luvuilla maahan hankittiin runsaasti rotaatiopainokoneita, ja näin sivukoot alkoivat yleisesti pienentyä. 1940-luvulle mennessä suurimmalla osalla suurempien kaupunkien sanomalehdistä oli jo rotaatiokone. Samalla lakanalehtikoko katosi maasta lopullisesti.⁹⁶

Lisää ilmestymiskertoja ja sitten lisää sivukokoa

1800-luvun loppupuoliskon lehtien koon kasvuun vaikutti lehtien tilantarve. Kun toimitus, aluksi pelkkä päätoimittaja, tunsu tarvitsevänsä lisää tilaa lehteen, oli sillä vain kaksi mahdollisuutta: lisätä ilmestymistiheyttä tai sivun kokoa (= formaattia). 1800-luvun puolivälissä edes sivukoon suurentaminen ei antanut lehdelle paljoakaan lisätilaa, sillä käsipainimilla ei voinut painaa kovinkaan suurta sivukokoa. Esimerkiksi Suometar kasvatti aluksi 1850-luvulla formaattiaan (*kuvio 35.*). Mutta kun se tie oli pian käyty jokseenkin päähän, alkoi lehti ilmestyä vuodesta 1863 kaksi kertaa ja vuoden 1864 alusta kuusi kertaa viikossa (vuoteen 1866)⁹⁷. Kun Suometar lisäsi ilmestymistiheyttään 1860-luvulla, se samalla vähensi numeron kokoa pienentämällä formaattiaan. Lehti palasi vuonna 1866 jälleen harvempaan ilmestymistiheyteen taloudellisten ongelmien pakottamana⁹⁸.

1870-luvulla Uudessa Suometassa alkoi jatkuva ilmestymistiheyden lisäämisen ja formaatin suurentamisen aika. Kuten *kuviosta 35* näkyy, ensiksi lehti lisäsi ilmestymiskertojaan ja vasta sitten suurensi formaattiaan. Toimituksella oli palava tarve saada lehteen lisää tilaa ja kun sivumäärää ei voinut painotekniikan takia lisätä, lehti paisui ja ilmestyi yhä useammin. Suomettaren sisällön määrä kasvoikin vuosisadan loppupuoliskolla kaikilla mittareilla mitattuna (paitsi lehden sivumäärällä mitattuna). Uuden Suomettaren ja yleensä numerokohtainen juttumäärä nousi selvästi (*kuvio 36.*). Myös Uuden Suomettaren numeron koko nelio metreinä lisääntyi rajusti (*kuviot 35 ja 36.*). Samalla vauhdilla lisääntyi myös toimituksellinen tila.

Suomettaren kaltainen ilmestymisen tiheneminen, formaatin kasvu ja yleensä sisällön määrän kasvu näkyy tutkimuksessa helsinkiläisessä ja jyvaskyläläisessä sekä koko suomalaisessa sanomalehdistössä (*kuvio 37.*). Lehtien ilmestymispäiviä tuli lisää ja formaatit kasvoivat, vaikka pikku-lehdet vetävät kokonaistilastoissa kasvua pienemmäksi siitä kuin esimerkiksi Uuden Suomettaren tai Hufvudstadsbladetin kasvu yksinään olisi ollut. Suunta on silti selvä: ylöspäin.

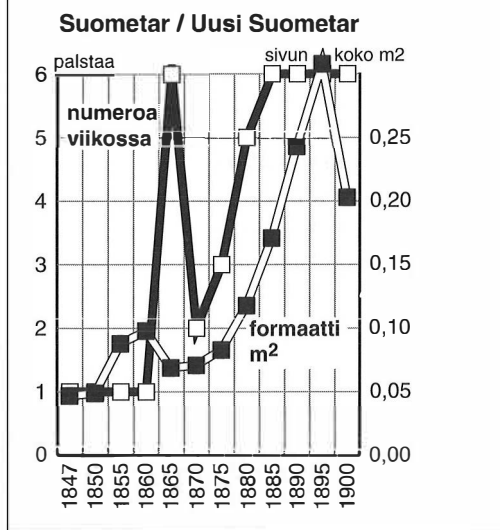
Kuviossa 37 näkyy miten helsinkiläiset lehdet tihensivät ilmestymiskertojaan jo 1860-luvulla ja jyvaskyläläiset lehdet aivan vuosisadan lopulla. Formaatin kasvu alkoi molemmissa kaupungeissa jokseenkin samaan aikaan eli 1870-luvulla.

96 SLH 5–7 1988, tilastotiedot.

97 SLH 7 1988, 69.

98 Katso myös Nieminen 1946, 21–23 ja SLH 7 1888, 69.

Ensiksi kasvoi ilmestymistiheys ja sitten formaatti

Kuvio 35. Uusi Suometar lisäsi ilmestymiskertojaan 1800-luvun lopulla. Ilmestymistiheyden kasvua seurasi hieman myöhemmin aina (paitsi 1865) myös sivukoon kasvu. 1885 Uusi Suometar ilmestyi jo kuusi kertaa viikossa, mikä oli 1800-luvun lopulla ilmestymiskertojen katto Suomessa. Nyt lehti saattoi lisätä sisällön määräänsä vain lisäämällä sivumääräänsä tai sivukokoaan. Teknisten rajoitusten takia sivukoon kasvattaminen oli helpoin ratkaisu. Vasta 1899 käyttöön otettu rotaatio helpotti sivumäärän kasvattamista ja samalla mahdollisti sivukoon pienentämisen. (Lähde: liite 6)

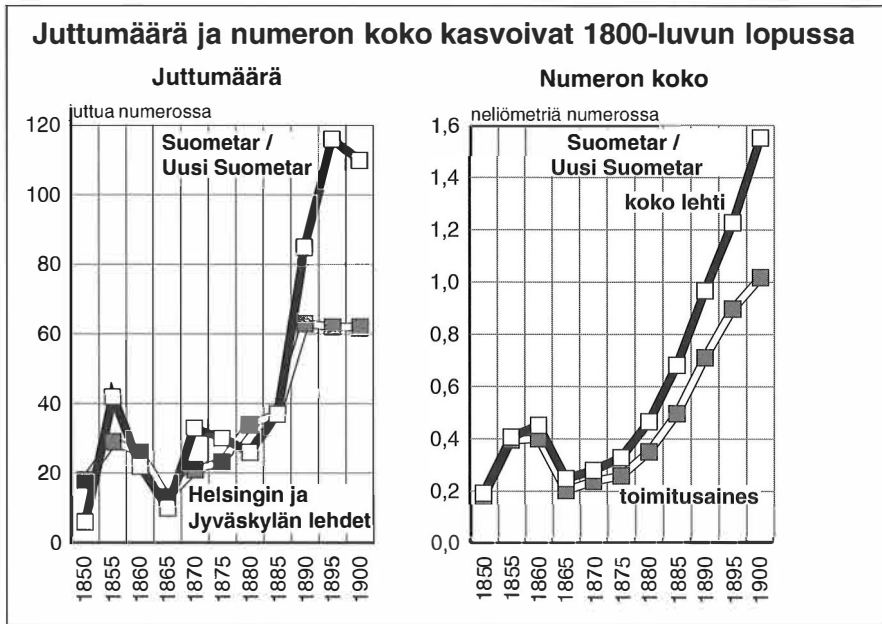
Miksi helsinkiläiset (käytännössä Suometar/Uusi Suometar) lehdet tiensivät aikaisemmin ilmestymiskertojaan kuin jyvaskyläläiset lehdet (käytännössä Koti ja Koulu ja Kansan Lehti), mutta formaatin kasvu alkoi samoihin aikoihin? Syynä kehitystahdin eroon on lehtien erilainen luonne. Suometar oli jo 1860-luvulla uutislehti ja niinpä sille oli luonnollista pyrkiä tiheään ilmestymiseen. Koti ja Koulu sekä Kansan Lehti taas olivat vielä selvää aikakauslehtiä ja kertaviikkoisuus oli niille luonnollista. Toisaalta jyvaskyläläislehdet olivat myös Suometarta nuorempia ja pienempiä, joten niillä ei varmasti ollut resurssijakaan tiheämpään ilmestymiseen. 1870-luvulla alkanut formaatin kasvu oli seurausta painotekniikan edistymisestä. Uudet rautaiset käsi- ja pikapainimet mahdollistivat formaatin suurentamisen ja lehdillä tuntui olevan tilalle käyttöä.

Pelkästään toimituksen paine lisätä lehden sisältöä ei vielä olisi johtanut lakanalehtien aikaan. Ennen kuin lehtien formaatti saattoi kasvaa ja sitä kautta koko lehtien sisällön määrä lisääntyä, tapahtui kirjapainotekniikassa, lehtien kustantamisessa ja suomalaisessa yhteiskunnassa suuria muutoksia.

1800-luvun puolivälin jälkeen kirjapainotekniikka kehittyi nopeasti ja uudet koneet levisivät myös Suomeen. Metallirakenteiset käsipainimet ja pikapainokoneet mahdollistivat entistä suurempien formaattien käytön.⁹⁹ Kun myös lehtien talous oli vahvistunut, ne ryhtyivät nyt hankkimaan omia painoja tilauskirjapainojen palveluiden tilalle. Omien painojen hankkimista helpotti vuonna 1865 annettu laki, joka mahdollisti osakeyh-

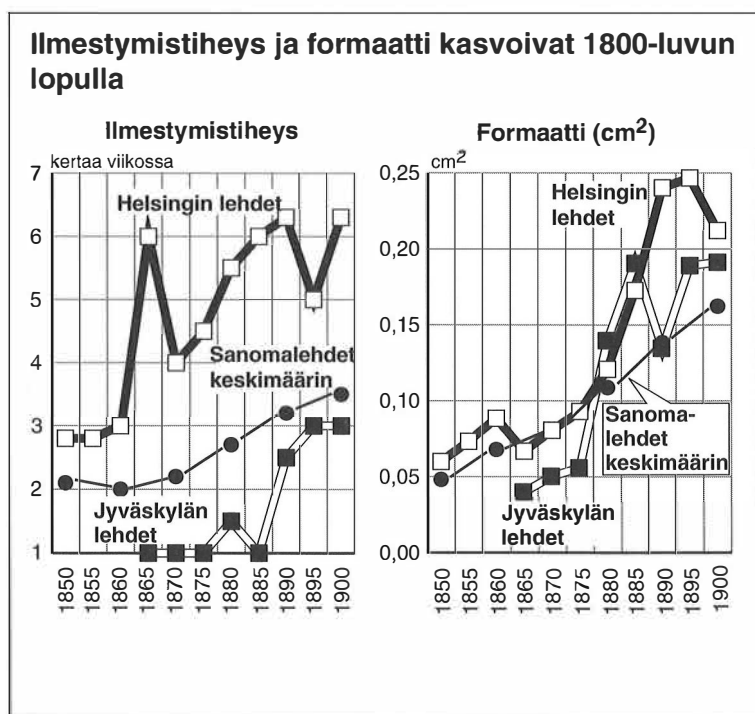
99 Gardberg 1973, 41; Hutt 1973, 19, 36–37 ja 43; Moran 1973, 87; Landgren 1988, 272–273.

Kuvio 36. Juttujen määrä numerossa lisääntyi 1870-luvulta lähtien. Varsinkin suuret lehdet, kuten *Uusi Suometar*, lisäsivät sisältöään nopeassa tahdissa. Uusien aloittavien lehtien ja vanhojen suurlehtien välillä oli jo vuosisadan lopulla suuri ero: aloittavat leh-

det olivat juttumääriltään vaatimattomampia kuin suuret lehdet. Jyväskylään ja Helsinkiin perustettiin vuosisadan lopussa uusia lehtiä (*Päijänne*, *Suomalainen*, *Työmies* ja *Päivälehti*), jotka eivät heti ylittäneet vanhojen lehtien juttumääriin. Kun katsomme tarkemmin *Uuden Suomettaren* kasvua (oikeanpuoleinen käyrästä), huomaamme, että lehden koko sisällön määrän (koko neliometriä numerossa) kasvu oli erittäin voimakasta 1870-luvulta lähtien. (Lähde: liitteet 1 ja 6)

Kuvio 37. Helsingiläiset lehdet tihensivät ilmestymistään vuosisadan lopulla, kun lehtien kysyntä lisääntyi koko maassa ja varsinkin pääkaupungissa. Jyväskyläläiset lehdetkin pyrkivät lisäämään ilmestymispäiviään, mutta niiden voimavarat eivät vielä riittäneet läheskään yhtä runsaaseen ilmestymiseen. Formaatin kasvattamisessa jyväskyläläislehdet pysyivät 1880-luvulle saakka helsingkiläisten vauhdissa, mutta 1890-luvun lakanalehtien mittoihin jyväskyläläiset lehdet eivät milloinkaan vennyneet. (Lähde: liitteet 2, 10 ja 20)

tiöiden perustamisen. Osakeyhtiömuodon avulla lehtipainoa varten saatiin kerättyä pääomia helpommin kuin ennen. Painot alkoivatkin erikoistua sanomalehtituotantoon. Ensimmäinen varsinainen sanomalehtipaino oli 1877 perustettu Helsingfors Dagbladin paino, jonka koneet oli hankittu vain sanomalehtituotantoa varten.¹⁰⁰ Hufvudstadsbladetin vuonna 1885, Uuden Suomettaren vuonna 1888 ja Keski-Suomen vuonna 1888 hankkimia painokoneita voi pitää niiden osalta ensimmäisinä sanomalehtipainokoneina.¹⁰¹

Painokoneiden osuutta lehden koon kasvattamisessa ei kuitenkaan voi pitää yksistään ratkaisevana. Esimerkiksi Uudella Suomettarella olisi jo vuodesta 1869 asti ollut mahdollisuus painokoneen puolesta siirtyä suurempaan kokoon, mutta muutos tapahtui vasta vuonna 1875¹⁰². Yleensä uusia painokoneita ei edes ostettu formaatin takia, vaan nopeuden vuoksi. Painokone vaihdettiin, kun lehti ei entisellä koneella kunnolla enää ehtinyt aamun jakeluun.¹⁰³ Uusi painokone ei johtanut heti tai edes melko nopeasti koon kasvamiseen Helsingin ja Jyväskylän lehdissä kuin kolme kertaa, joten formaatin ja painokoneiden suoraa yhteyttä ei näytä olevan. Painokonehankinta ja formaatti kytkeytyivät ajallisesti toisiinsa vain Uudessa Suomettaressa vuonna 1888 ja Hufvudstadsbladetissa vuonna 1865.¹⁰⁴ Suurin osa koon muutoksista ei liittynyt konehankintaan.

Aivan vähämerkityksinen koneiden osuus ei kuitenkaan ollut. Uudet nopeammat painokoneet mahdollistivat entistä suuremman formaatin, sillä maailmalla lehtien koko oli jo aiemmin kasvanut suureksi. Esimerkiksi pikapainokonetta käyttänyt The Times oli jo vuonna 1825 siirtynyt kuusipalstaisuuteen (kuusipalstaisuudesta tuli pitkäksi aikaa standardi Lontoon aamulehdissä).¹⁰⁵ Kun Suomeen painokoneet hankittiin ulkomailta, lähinnä Saksasta,¹⁰⁶ niin uusien koneiden mukana tuli automaattisesti myös mahdollisuus painaa isompaa kokoa.

Painokoneiden lisäksi formaatin kasvuun vaikutti paperinvalmistuksen koneellistuminen. Vielä 1800-luvun alkupuolella paperi valmistettiin Suomessa käsin. Miesvoimin paperiarkista ei voinut valmistaa kovin suurta, joten paperi rajoittikin aluksi lehtien kokoa. Teollisen paperinvalmistuksen alkaminen Suomessa 1840-luvulla mahdollisti koon kasvun.¹⁰⁷ Ensimmäinen puuhiomo perustettiin Kinterkoskelle 1860. Paperin hinta kääntyi 1870-luvulla selvään laskuun puumassan korvattua pysyvästi lumpun paperin raaka-aineena. Kun paperin hinta pysyi seuraavat vuosikymmenet laskusuunnassa, koon kasvattaminen ei lehdille ollut

100 Gardberg 1973, 143–148; Myllyntaus 1981, 30–31; Landgren 1988, 365–366

101 Mervola 1993, 82.

102 Uusi Suometar 2.1.1875.

103 Nieminen 1949, 73–75; Ginström 1964, 111; Gardberg 1973, 135, 144–145, 164; Myllyntaus 1981, 20–21; SLH 7 1988, 204.

104 Mervola 1993, 82 ja 315–319.

105 Morison 1932, 211–216; Hutt 1973, 36–45.

106 Myllyntaus 1981, 20–21.

107 Hutt 1973, 43; Torrväla 1988c, 240–241; Moen 1990, 4–5.

enää taloudellisestikaan niin raskasta kuin aiemmin.¹⁰⁸

1870-luvulta alkoi myös taloudellinen nousukausi, joka paransi lehtien kannattavuutta. Lukutaito ja -halu olivat lisääntyneet kansakouluasetuksen (1866) jälkeen. Venäjän ja Turkin sota oli lisännyt lehtien menekkiä, ja lennättimen yleistyminen lisäsi tuoreiden uutisten määrää. 1870-luvulla uutisia saatiin sähköitse Pariisista, Lontoosta, Roomasta ja jopa Teheranista niin nopeasti, että ne voitiin julkaista pääkaupunkilehdissä seuraavana päivänä. Lehtien levikki kasvoikin vuosisadan loppupuoliskolla selvästi ja taloudellinen tila vakiintui.¹⁰⁹

Kun talouspohja koon kasvulle oli olemassa, niin sen jälkeen lehtien kasvuun vaikutti keskinäinen kilpailu. Kilpailua oli kahdenlaisista. Ruotsinkielinen Hufvudstadsbladet kilpaili taloudellisesta menestyksestä ja sitä kautta levikistä. Suuri levikki oli saavutettavissa lehden sisällön runsaudella, joka vetäisi puoleensa lukijoita. Suomenkielisen Uuden Suomettarin toiminnassa politiikka – kielikysymys – oli esillä, ja lehti halusi levittää omaa näkemystään mahdollisimman tehokkaasti. Formaatin kasvataminen mahdollisti tekstin lisäämisen ja toisaalta varmisti lehdelle lukijoita. Poliittisen lehtikilpailun vaikutus olikin ilmeisesti kaikissa suomenkielisissä lehdissä merkittävä 1800-luvun lopulla, jolloin lehdet elivät politisoitumisen kautta.¹¹⁰

1800-luvun lopun formaatin kasvun aiheuttanut muutosprosessi oli lopulta varsin yksinkertainen. Timo Myllyntauksen sanoin suotuista suhdannekehitys 1870-luvun alussa ja uusi edullinen puuhiokepitoinen paperi, joka alensi sanomalehtien tuotantokustannuksia, rohkaisivat kirjapainoja uusimaan konekantansa¹¹¹. Näin mahdollisuudet koon kasvulle olivat olemassa, ja lehdet käyttivät tilaisuuden hyväkseen. Ne lisäsivät nopeasti sisältöään ja lehdet paisuivat lakanoiksi.

Uusi elementti – ilmoitukset

Ilmoituksia tekstin jälkeen

Sanomalehti-ilmoittelu oli 1800-luvun puolivälissä vielä vähäistä. Suomenkielisissä lehdissä oli yleensä vain kokous- ja kirjailmoituksia, jotka ainakin Suometar julkaisi maksutta. Ruotsinkielisissä sanomalehdissä ilmoittelu oli jo yleisempää, ja osa niistä suorastaan pyrki liiketaloudelliseen menestykseen. Suomenkielisten lehtien taloutta hoidettiin Sanan Saattaja Wiipurista -lehden sanoin »vahinkoa vältellen vaan ei voittoa tuottaen». Ilmoittelu ei silti ollut 1800-luvun puolivälissä aivan uusi asia. Ensimmäinen suomenkielinen ilmoitus oli ollut Antti Lizeliuksen Suomenkielisissä Tieto-Sanomissa vuonna 1776.¹¹²

Ilmoitusten ja toimituksellisen aineiston erottaminen toisistaan on vai-

108 Ahvenainen 1972, 6 ja 25–26; Autio – Nordberg 1972, 23; Myllyntaus 1981, 45–47; Heikkinen – Hoffman 1982, 65–68; Landgren 1988, 274 ja 366.

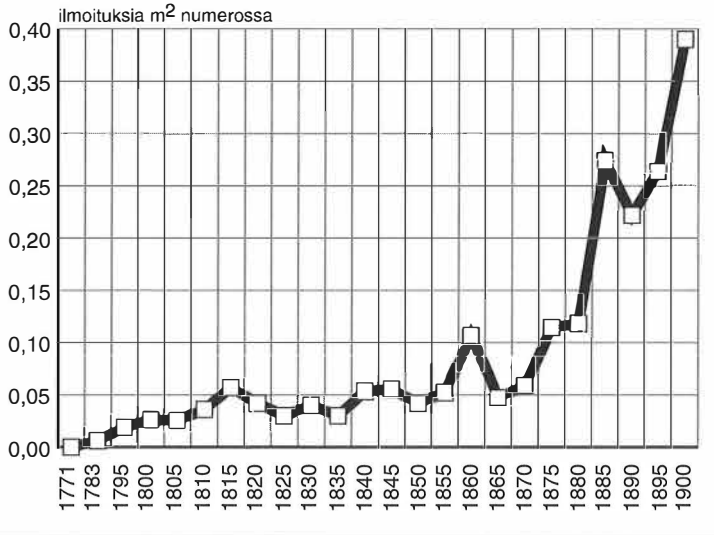
109 Nieminen 1946, 283–284; Landgren 1988, 271, 285, 365–368 ja 399.

110 Landgren 1988, 167, 300 ja 321–322.

111 Myllyntaus 1981, 49.

112 Louhivuori 1940, 79–80; Tommila 1988c, 243–245; Hovi 1990, 101–104.

Ilmoitusten määrä lisääntyi 1870- ja 1880-luvuilla

Kuvio 38. Ilmoitusten määrä alkoi 1870-luvulla kasvaa vahvasti Helsingin ja Jyväskylän sanomalehdissä. Samalla kun ilmoittelu lisääntyi, alkoi ilmoitusten typografia eriytyä entistä enemmän lehden muun aineiston ulkoasusta. (Lähde: liite 1)

keaa 1830-luvulle, joissakin tapauksissa jopa 1850-luvulle saakka. Ilmoitukset oli ladottu samalla kirjasimella kuin jututkin ja eikä niitä muutukaan eroteltu toisistaan. Toisaalta ajan lukijan kannalta monet kuulutukset, jotka sittemmin on katsottu ilmoituksiin kuuluviksi, olivat aivan samalla tavalla lehden »uutisaineistoa». Tässä tutkimuksessa ilmoituksiksi on katsottu kaikki maksullinen ilmoitusaine ja sen lisäksi myös kuulutusluontoinen aineisto. Kuulutusaaineiston ja toimituksellisen aineiston rajana on pidetty aineiston luonnetta. Jos aineisto on ollut selvästi jonkin viranomaisen tiettyssä muodossa yleiseen tietoon saattamaa, niin ne on katsottu kuulutuksiksi. Jos aineisto on taas sellaista, että toimitus on mahdollisesti tehnyt sen julkaisemisen suhteen päätöksiä ja vielä ehkä vaikuttanut sen sisällölliseen julkaisumuotoon, niin aineisto on katsottu toimitukselliseksi. Tällainen raja ei tietenkään ole tarkkuudeltaan aina absoluuttisen samanlainen. Varsinkin siihen saakka kun ilmoitukset alkoivat myös ulkoasultaan selvästi poiketa toimituksellisesta aineistosta eli 1800-luvun puoliväliin asti, erottelu on ollut vaikeaa. Niinpä ilmoitusaaineiston määrä- ja osuusmittauksiin on suhtauduttava 1800-luvun puoliväliin saakka varauksellisemmin kuin siitä eteenpäin. Alkuaikojen epätarkkuutta lisää vielä se, että ilmoitusten määrä vaihteli numeroittain ja viikoittain vielä melko voimakkaasti. Vasta ilmoittelun selvä yleistyminen 1870-luvulta lähtien vähensi tätä heiluntaa¹¹³.

Lehtien pinta-alasta oli 1800-luvun alkupuoliskolla lähes kolmannes ilmoituksia ja kuulutuksia. Niiden osuus lehden pinta-alasta tosin vaihteli lehdittäin. Finlands Allmänna Tidningissä ja Tidningar Utgifne Af et Sälls-

113 Katso myös Mervola 1993, 85.

Kuva 28. J.S.

Frenckellin ja Pojan kirjakauppa tarjosi 16. huhtikuuta 1858 »kuvilla koristettua» Biblian historiaa. Ilmoitus oli ensimmäinen selvästi piirrosornamentilla ja kahden palstan laadonnalla Suomettaren muusta sisällöstä erottuva ilmoitus.

kap i Åbossa ilmoituksia oli välillä jopa 40 prosenttia pinta-alasta kun Åbo Underrättelserissä ilmoitusten osuus oli yleensä vain 20–25 prosenttia.¹¹⁴

Suomettaren ensimmäisessä vuosikerrassa ilmoituksia oli hivenen. Myös vuonna 1850 ilmoitusten osuus oli aivan nimellinen. Suometar olikin alkuaikoinaan erittäin kielteinen ilmoituksille, varsinkin maksullisille. Lehti moitti Kanavaa vuonna 1847 siitä, että se oli ryhtynyt ottamaan vastaan ilmoituksia. Suomettaren mukaan ilmoitukset ottavat »koko joukon muille paremmille asioille sovitettavaa kallista tilaa».¹¹⁵

Ilmoitukset, aluksi siis pääasiassa maksuttomat huomautuksenomaiset tiedonannot¹¹⁶, sijoitettiin takasivulle tekstin jälkeen. Poikkeuksellisesti

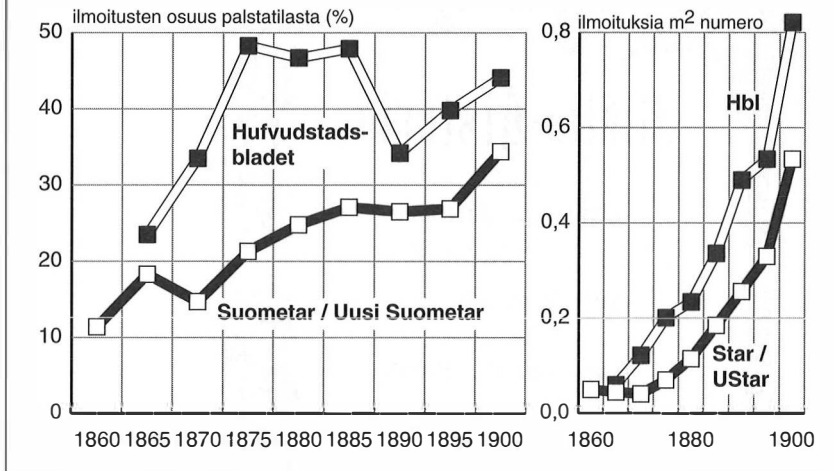
114 Liitteet 1–5.

115 Louhivuori 1940, 133–134.

116 Laila Halme on Aamulehden ilmoituspalstoista tekemässään tutkimuksessa luonnehtinut ensimmäisiä lehti-ilmoituksia huomautuksiksi. Tämän tutkimuksen tekijä yhtyy hänen havaintoonsa. (Halme 1962, 13.)

Ruotsinkielisessä Hufvudstadsbladetissa enemmän ilmoituksia kuin Uudessa Suomettaressa

ilmoituksia saattoi joskus olla myös etusivulla, mutta se oli hyvin harvinaista¹¹⁷.

Aluksi ilmoitukset painettiin lehden normaalilla tekstilajilla. Hiljalleen ilmoitukset alkoivat kuitenkin eriytyä sisällöltään toimituksen aineistosta. Samaan aikaan ne myös erottautuivat ulkoasultaan muusta aineistosta.¹¹⁸ Selvästi toimituksen aineistosta erottuva ensimmäinen piirrosornamentiikalla koristeltu ilmoitus julkaistiin Suomettaressa 1858. Frenckelin ja pojan kirjakauppa tarjosi Bibliaa kahden palstan ilmoituksessa.¹¹⁹ Palstarajan ylittänyt ilmoitus tuli varmasti huomatuksi, sillä se nousi selvästi esille pienestä kaksipaltaisesta lehdestä.

Varsinkin ruotsinkielisissä sanomalehdissä ilmoitusten ulkoasuun alettiin jo 1850-luvulla kiinnittää huomiota.¹²⁰ Ilmoitusten suunnittelusta ja valmistamisesta vastasivat latojat, joista muodostuikin mainonnan valmistuksen ammattilaisryhmä 1800-luvulla. Mainosten kuvitus tosin oli taiteilijoiden, koti- tai ulkomaisten, käsialaa.¹²¹ Mainoksien latomisesta, siis suunnittelusta sekä valmistamisesta, tuli ammattiympäryden aihe. Vuosisadan lopulla järjestettiin jopa latojien ilmoitusladontakilpailuja¹²², ja kirjapainoväen ammattilehdissä kirjoitettiin runsaasti ilmoitusladonnan taidosta¹²³. 1860-luvulla ilmoitukset lisääntyivät selvästi Suomettaressa. Vuonna 1860 ilmoituksia oli 11 prosenttia palstapinta-alasta ja vuonna

Kuvio 39. Ruotsinkieliset lehdet suhtautuivat myönteisemmin ilmoitteluan 1800-luvun puolivälissä. Suomenkielisissä lehdissä ilmoituksia aluksi jopa karsastettiin, mutta vuosisadan lopulla niissäkin suhtautuminen alkoi muuttua. Ruotsinkielisissä lehdissä oli yleensä 1800-luvulla enemmän ilmoituksia kuin suomenkielisissä lehdissä. Hyvä esimerkki tästä ovat ruotsinkielinen Hufvudstadsbladet ja suomenkielinen Suometar (1869 lähtien Uusi Suometar). Hufvudstadsbladet oli erittäin ilmoitusmyönteinen ja kun sen lukijakunta kin oli suomenkielisiä varakkaampaa ruotsinkielistä kansanosaa, siihen laitettiin mielellään ilmoituksia. (Lähde: liitteet 6 ja 7)

117 Katso esimerkiksi Suometar 7.1.1854.

118 Katso myös Kähkönen 1980, 9.

119 Suometar 16.4.1858.

120 Kähkönen 1980, 9.

121 Kirjapainotaito n:o 4 1912, 65–70; Kähkönen 1980, 11; Hovi 1990, 100–119.

122 Katso esimerkiksi Kirjaltaja n:o 5 1898, 61.

123 Katso esimerkiksi Kirjaltaja n:o 3 1902, 35 ja n:o 8 1902, 115–117 sekä Kirjapainotaito n:o 7 1907, 78–82.

1865 jo yli 18 prosenttia.¹²⁴ Muissa Helsingissä ilmestyvissä lehdissä ilmoituksia oli silti vuosikymmenen alussa huomattavasti enemmän kuin Suomettaressa. Lars Landgrenin mukaan pieni Suometar ei vielä yksinkertaisesti kiinnostanut ilmoittajia.¹²⁵

1800-luvun toisella puoliskolla vilkkainta ilmoitteluaikaa oli kevät maaliskuusta toukokuuhun. Suuri osa ilmoituksista oli virallisia tiedonantoja ja kuulutuksia, mutta myös paikalliset kauppiat käyttivät lehtien palstoja myynnin lisäämiseen. Maassa harjoitettiin hieman myös valtakunnallista ilmoittelua. Esimerkiksi maataloustyökalujen maahantuojat ilmoittelivat jokseenkin kaikissa suurissa sanomalehdissä.¹²⁶

Ilmoittelu alkoi selvästi vilkastua 1870-luvulla maan talouden kohen- tuessa. Myös lehtien koko kasvoi ja ilmestymiskerrat tihenivät samaan aikaan.¹²⁷ Suomettaressa oli vuonna 1870 ilmoituksia 15 prosenttia palstatilasta ja vuonna 1880 25 prosenttia (*kuvio 39*). Hufvudstadsbladetissa oli heti perustamisvuonna 1864 neljännes ilmoituksia¹²⁸, ja seuraavina vuosina ilmoitusten määrä (neliometriä/numero) ja osuus lehden pinta- alasta nousivat nopeasti. Kymmenen vuotta myöhemmin puolet Hufvudstadsbladetin palstatilasta oli ilmoitusten peittämänä. Ilmoitusten runsaus tekikin lehdestä aivan erinäköisen kuin mitä lehdet olivat ennen olleet. Sivut olivat typografisesti moni-ilmeisiä, sillä ilmoituksia ladottiin mitä erilaisimmilla kirjainlajeilla. Uutis- ja ilmoituslehdeksi alun perin perustettu Keski-Suomi sai ensimmäisenä ilmestymisvuonnaan 1871 täy- teyksi kymmenkunta prosenttia tilastaan ilmoituksilla¹²⁹.

Lehti-ilmoittelu lisääntyi vuosisadan puolivälin jälkeen nopeasti (*kuvio 40*). Varsinkin 1870- ja 1880-luvuilla ilmoitukset lisääntyivät lehdissä. Ilmoitusten kokonaisuus kasvoi selvästi ja myös ilmoitusten osuus lehtien sisällön määrästä oli vahvassa nousussa. Ilmoitukset olivat jo selvästi löytäneet paikkansa lehdissä.

1870-luvun alussa ilmoitusten ulkoasu alkoi eriytyä selvästi muusta aineistosta. Vielä edellisinä vuosikymmeninä ilmoitukset oli yleensä ladottu normaaleilla pienikokoisilla fraktuurakirjaimilla. Nyt ilmoituksissa alettiin käyttää latinalaisiksi kutsuttuja antiikvakirjaimia, ja myös kirjainten pistekoot kasvoivat selvästi. Esimerkiksi 21.7.1871 Suomettaressa julkaistun J.D. Stenberg&Sönerin kolmepalstaisen ilmoituksen otsikkokirjain oli suurta antiikvaa ja muu teksti pienempää fraktuuraa.

Ilmoitukset sijoitettiin 1870-luvun alkupuolella lehdissä tekstin jälkeen

.....
124 Katso liite 6; Vertaa SLH 7 1988, 70.

125 Landgren 1988, 381.

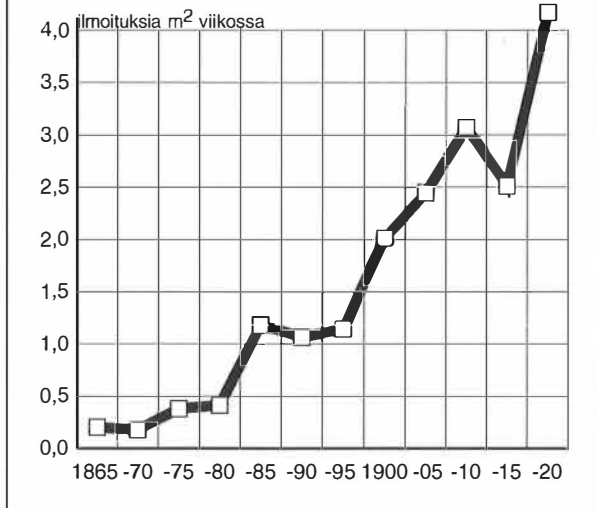
126 Landgren 1988, 382.

127 Landgren 1988, 280–281, 375–376 ja 382.

128 Vertaa SLH 5 1988, 146: SLH:n mukaan ilmoitusten osuus oli 34,4 prosenttia palstatilasta (7,7, palstametriä viikossa). 1870 osuus oli kasvanut lähes 40 prosenttiin ja palstametreinä ilmoituksia oli jo 13,8 metriä viikossa.

129 Katso liite 13; Vertaa SLH 5 1988, 333 ja Tommila 1970, 152–153 ja 279; SLH:n mukaan Keski-Suomessa oli viikoittain 0,4 metriä (11,2 prosenttia pinta-alasta) ilmoituksia. Tommilan esittämien (Tuire Raition tekemien) laskelmien mukaan kaupallisia ilmoituksia oli ensimmäisessä vuosikerrassa 15 prosenttia palstatilasta (kuulutuksia runsas seitsemän prosenttia palstatilasta).

Ilmoittelu alkoi lisääntyä 1880-luvun alussa ja 1890-luvun lopussa

Kuvio 40. Ilmoitusten määrä lisääntyi helsinkiläisissä ja jyväskenläläisissä sanomalehdissä nopeasti 1880-luvun lopulla. 1890-luvun puolivälissä ilmoittelu alkoi jälleen kasvaa vahvasti. Kasvu notkahti hetkeksi ensimmäisen maailmansodan aikana (1915), mutta jatkui jälleen sodan jälkeen. (Lähde: liite 1)

lehden viimeiselle tai viimeisille sivuille. Ilmoitukset taitettiin takasivun oikeasta alakulmasta alkaen kohti lehden etupäätä. Kun ilmoituksia oli niin paljon, että ne levisivät kolmannelle sivulle, taitettiin ne sivun vasemmasta alakulmasta ylöspäin palsta palstalta. Esimerkiksi Hufvudstadsbladetissa ilmoitukset alkoivat yleisesti levitä sivulle kolme. Myös Suomettaren kolmannella sivulla oli silloin tällöin ilmoituksia.

Suomalaisten lehtien tapa sijoittaa ilmoitukset lehden loppuun noudatti amerikkalaista perinnettä. Amerikkalaisissa lehdissä ensimmäinen sivu oli aina tarkoitettu uutisille. Englantilaisilla aamun sanomalehdillä oli toisenlainen sijoittelutapa. Siellä pikkuilmoituksia (ja kuolinilmoituksia) taitettiin lehden etusivulle ennen tekstiä. Vain halvat työväestölle tarkoitetut irtomyyntilehdet varasivat Englannissa etusivun toimitukselle ja siis uutisille.¹³⁰

Rahalla etusivulle

Suomen johtava sanomalehti Helsingfors Dagblad mullisti sanomalehti-ilmoittelun joulukuussa 1877. Se ryhtyi myymään myös etusivulle ilmoituksia. Helsingfors Dagblad perusteli muutosta ilmoittajien toiveilla ja lehden valmistamisen helpottumisella. Lehden mukaan ilmoittajat olivat pyytäneet, että heidän ilmoituksensa laitettaisiin ensimmäiselle sivulle kuten monissa ulkomaalaisissa sanomalehdissä. Esimerkiksi Englannissa aamulla ilmestyvien sanomalehtien etusivut oli täytetty pikkuilmoituksilla. Myös joissakin harvoissa amerikkalaisissa lehdissä oli etusivulla ilmoituksia, vaikka valtameren takana etusivun ilmoitustilaksi myynnistä

.....
130 Mavity 1930, 53; Mott 1962, 298–300; Evans 1973, 37; Hutt 1973, 32–34, 50 ja 54.

Kuva 29. Helsingfors Dagblad alkoi myyjä etusivunaan ilmoittajille joulukuun alussa 1877. Uuden ilmoituspaikan suosio oli suurta. Joulukuun 9. päivänä 1877 etusivu oli lähes täynnä ilmoituksia.

HELSINGFORS DAGBLAD

N:o 336. Bördagen den 9 December 1877.

HELSINGFORS-DAGBLAD.
Ej ändrad ärgång.
Dessa anstaltsens för tryck och förlagsredaktion förskott utbetalds på alla dagar i följande, till utgåva på 1877. Ett årligt tillägg för postkostnader 2 Mark 20 Skilling. Ett årligt tillägg för rikspostkostnader 2 Mark 20 Skilling. Ett årligt tillägg för rikspostkostnader 2 Mark 20 Skilling.

Abonnement auf den "St. Petersburger Herald" für das Jahr 1878.
Der "St. Petersburger Herald" erscheint täglich Donnerstags mit der Grös-Belag "Familiens-Heimblatt", Freitags mit der Grös-Belag "Handels- und Börse-Zeitung", Samstags mit der Grös-Belag "Land- und Hauswirtschaftliche Zeitung".

Dagblätt
I. Sida, 1877. Årspriset 2 Mark. Ett årligt tillägg för rikspostkostnader 2 Mark 20 Skilling.

Sammanträden
Lördagen den 10. Dec. kl. 10.00

Kassa
Lördagen den 10. Dec. kl. 11.00

Abonnement auf den "St. Petersburger Herald" für das Jahr 1878.
Der "St. Petersburger Herald" erscheint täglich Donnerstags mit der Grös-Belag "Familiens-Heimblatt", Freitags mit der Grös-Belag "Handels- und Börse-Zeitung", Samstags mit der Grös-Belag "Land- und Hauswirtschaftliche Zeitung".

Helsingfors Dagblad
Julklappar
W. ORAZ
S. 11, Helsingfors

Golfmattor
S. 11, Helsingfors

THE-MAGASINET.
Ett nytt och särskildt lager af alla de senaste fashionerna...
S. 11, Helsingfors

FILTSKOR,
S. 11, Helsingfors

ABO SKJORTMAGASIN.
S. 11, Helsingfors

Administration des "St. Petersburger Herald"

Insertionen
Ett årligt tillägg för rikspostkostnader 2 Mark 20 Skilling.

Advoakatkontor
S. 11, Helsingfors

Öffentliga Nöjen
S. 11, Helsingfors

oli yleensä luovuttu 1800-luvun puolivälissä.¹³¹
Helsingfors Dagblad painettiin 1870-luvulla pikapainokoneella, joka painoi kerrallaan vain arkin toisen puolen.¹³² Painaminen kahdessa osassa oli kuitenkin ilmeisesti ilmoitusten lisääntyessä alkanut aiheuttaa ongelmia. Lehden tuotetta oli vaikea ylläpitää. Ensimmäiseksi painettiin etu-

131 Helsingfors Dagblad 1.12.1877; Mott 1962, 298-299 ja 496; Evans 1978, 37.
132 Landgren 1984, 15.

ja takasivu, joiden aineiston piti olla valmiina jo aiemmin. Näin ollen ensimmäisen sivun uutisaineiston tuli olla valmiina varsin aikaisin, jotta lehti ehtisi lukijoille. Kun ilmoitukset levisivät jo kolmannelle sivulle, niin tuoreemmalle aineistolle jäi vain vähän tilaa. Esimerkiksi vuonna 1870 Helsingfors Dagbladissa oli keskimäärin neljännes pinta-alasta ilmoituksia¹³³. Ilmoitusten myyminen etusivulle helpotti toimituksen aikatauluongelmaa. Kun ilmoitukset sijoitettiin ensinümäiselle ja viimeiselle sivulle, viimeiseksi painettava keskiaukeama jäi toimitukselliselle ainekselle.

Helsingfors Dagblad in esimerkki aiheutti kilpailupaineita myös muille lehdille. Uusi Suometar alkoikin julkaista ilmoituksia ensimmäisellä sivullaan kesäkuussa 1883, ja Hufvudstadsbladet antoi etusivun ilmoittajille heti Frenckellin kauden alussa talvella 1886. Keski-Suomi siirtyi uuteen käytäntöön jo joulukuussa 1880 (*kuva 30.*). Sen paikallinen kilpailija, Päijänne, seurasi esimerkkiä pari vuotta myöhemmin. 1880-luvun lopulla ilmoitusten sijoittaminen etusivulle oli jo itsestäänselvyys. Kun Suomalainen alkoi ilmestyä Jyväskylässä vuoden 1889 alussa, se myi ilmoituksia etusivulle ja otti niistä kymmenen penniä riviltä. Takasivulle sai rivin viidellä pennillä.¹³⁴

Helsingfors Dagblad peri etusivun ilmoituksista 50 prosenttia korkeamman maksun kuin normaaleista ilmoituksista. Myös Keski-Suomi, Uusi Suometar ja Hufvudstadsbladet alkoivat nopeasti periä korotettua hintaa ennen tekstiä julkaistavista ilmoituksista.¹³⁵ Kevästä 1883 alkaen Uusi Suometar julkaisi syntyneet, vihityt ja kuolinilmoitukset vain etusivulla, mutta niistä se ei iljennyt ottaa korotettua maksua.¹³⁶

Etusivulle sijoitettavilla ennen tekstiä -ilmoituksilla rahastaminen oli lehdille helppoa, sillä ne eivät joutuneet luopumaan vastineeksi mistään. Lehdet tilattiin Suomessa kotiin¹³⁷, joten kansisivu ei ollut tarpeen edes myyntitilannetta varten. Ennen tekstiä -ilmoitukset osoittautuivat erittäin suosituiksi. Esimerkiksi Uudessa Suomettaressa jo saman vuoden joulukuussa, kun etusivu avattiin ilmoituksille, levisivät ennen tekstiä -ilmoitukset toiselle sivulle saakka¹³⁸. Samaan aikaan tekstin jälkeen sijoitetut ilmoitukset hieman vähenivät, mutta ne ulottuivat silti usein kolmannelle sivulle. Toimituksellinen aines alkoi lähes pysyvästi jäädä vain lehden keskiaukeamalle, jonka vasemmassa yläkulmassa ja oikeassa alakulmassa oli usein ilmoituksia.

Ilmoitukset muuttuivat 1880-luvulla entistä suuremmiksi ja leveämmiksi. Kirjakevalimot tuottivat jatkuvasti uusia kirjasinmalleja ja -kokoja, joita latojat innokkaasti käyttivät ilmoituksia valmistaessaan¹³⁹. Erilaisten

.....
133 SLH 5 1988, 123.

134 Keski-Suomi 18.12.1880; Päijänne 1.2.1882, Lehti julkaisi kuulutukset etusivulla, mutta varsinaiset maksulliset ilmoitukset olivat edelleen takasivulla; Uusi Suometar 1.6.1883; Hufvudstadsbladet 10.2.1886; Suomalainen 7.1.1889.

135 Keski-Suomi 25.7.1881; Uusi Suometar 31.5.1883; Hufvudstadsbladet 18.2.1886.

136 Helsingfors Dagblad 1.12.1877; Uusi Suometar 31.5.1883.

137 Landgren 1988, 275–276.

138 Uusi Suometar 1.12.1883 ja 3.12.1883.

139 Jäntti 1940, 194–195; Pietarinen 1960, 27.

Kuva 30. Kauppias O. Harberg kertoi Jämsän joulunäyttelystä etusivun ilmoituksessa Keski-Suomessa 18.12.1880. Mustat kädet olivat ilmoituksissa suosittuja. Harbergin ohella myös Wilh. Kammosen ilmoituksessa oli osoittelevia sormia. Ilmoituksen ladonnasta ja ukoasusta vastasivat lehden latojat ja niinpä eri liikkeiden ilmoitukset muistuttivat usein toisiaan.

Yleksi-Suomi.

N:o 101.

1880.

Maanantaina 18 p. Joulukuuta.

<p>Yhteiskassa Kassan johtaja Kassa-antaja</p>	<p>Yhteiskassa Kassan johtaja Kassa-antaja</p>	<p>Yhteiskassa Kassan johtaja Kassa-antaja</p>	<p>Yhteiskassa Kassan johtaja Kassa-antaja</p>
--	--	--	--

Keski-Suomi

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Joulu-näyttely

Jämsässä
O. Harbergillä

Huomaa! Haudat kookat.

Joulu-näyttely

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa

Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa

Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa

Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa

Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

Yhteiskassa
Kassan johtaja
Kassa-antaja

kirjasimien käyttämisestä ilmoituksessa tulikin muoti, joka johti Yrjö Jäntin mukaan kirjapainotaidon suoranaiseen rappioon.¹⁴⁰ Esimerkiksi Uuden Suomettaren latomossa Veljekset Popoffin ilmoituksessa käytettiin joulukuussa 1885 yhteensä 11 erilaista antiikvaista kirjainlajia.¹⁴¹ Ennen tekstiä (et-ilmoituksia) ja tekstin jälkeen ilmoitusten (tj-ilmoituksia) lisäksi lehdissä alkoi olla myös tekstin sisään jääviä ilmoituksia.

140 Jantti 1940, 194–195.
141 Uusi Suometar 5.12.1885.

Erityisiä teksti-ilmoitusten hintoja lehtien ilmoitustiedoissa ei kuitenkaan mainittu, vaan ne olivat ilmeisesti normaaleja tj- tai et-ilmoituksia. Varsinkin Uudessa Suomettaressa oli toisen sivun yläosassa tekstin ympäröimiksi jääviä ilmoituksia¹⁴², jotka usein olivat niin sanottuja seisovia ilmoituksia. Ne julkaistiin päivästä toiseen samassa paikassa samanlaisina. Tekstissä olevat ilmoitukset taitettiin yleensä sivun yläreunaan. Mitään vakiintunutta asettelumallia lehdillä ei kuitenkaan ollut, vaan ilmoitukset saattoivat olla yläreunassa keskellä tai jommassa kummassa kulmassa.

Ilmoitusten valmistaminen ja vastaanotto säilyi lehtien tehtävänä koko vuosisadan, vaikka ensimmäinen ilmoitustoimisto perustettiin Helsinkiin jo vuonna 1883¹⁴³.

Vuosisadan vaihteeseen mennessä ilmoitusten kirjainkoot olivat kasvaneet kauaksi normaalista sanomalehtitekstistä. Suurimmillaan ilmoituksissa käytettiin jopa kuuden senttimetrin korkuisia kirjaimia¹⁴⁴.

Vuosisadan vaihteeseen mennessä ilmoitukset olivat raivanneet kiistämättömästi paikkansa sanomalehdissä, ja myös suomenkieliset ja -mieliset tekijät pitivät niitä luonnollisena osana lehteä. Juhani Aho puolusteli ilmoituksia Uuden Suomettaren muistojulkaisussa 1919: »Vaikka saattaa olla eri mieltä siitä, kumpi on parempi, vaikuttaa minun mielestäni kuitenkin hauskaasti sellainen lehti, jossa on paljon ilmoituksia ja jossa ilmoitukset alkavat ensi sivulta.» Lopuksi hän myös antoi mielipiteelleen perusteet: »Kuta suuremmat ilmoitustulot, sitä parempaa lehteä lukija saa.»¹⁴⁵

Ulkoisen paine yhdenmukaistaa palstaleveydet

Sanomalehtien palstaleveydet vaihtelivat 1800-luvun puolivälissä. Palstan leveys saattoi muuttua lehdessä lähes vuosittain. Suometar/Uuden Suomettaren palstaleveys muuttui vuoteen 1875 mennessä yhdeksän kertaa (*kuvio 41.*). Myös formaatti muuttui samaan tahtiin. Hufvudstadsbladetia painettiin runsaan kymmenen ensimmäisen ilmestymisvuotensa aikana kolmella eri palstaleveydellä.

Sanomalehdet käyttivät palstaleveyttä vuoteen 1875 saakka koon säätelyyn. Suomettaren tilausilmoituksessa tilankäyttöön viitattiin suoraan¹⁴⁶. Hufvudstadsbladetissa ja Keski-Suomessa palstaleveydestä ei kirjoitettu, mutta myös ne käyttivät palstan leveyttä hyväksi koon sovittamisessa, koska palstaleveydet vaihtelivat. Palstojen leventämisellä ja kaivantamisella oli helppo muuttaa lehden tekstisisällön määrää. Palstojen määrän lisääminen olisi muuttanut suuruutta enemmän, ja se oli siten huomattavasti hankalampi laajennustapa.

Helsingfors Dagblad otti vuonna 1866 käyttöön 56 millimetrin palstale-

.....
142 Katso esimerkiksi Uusi Suometar 8.2.1891, 10.2.1891, 12.2.1891, 13.2.1891, 15.2.1891 ja 17.2.1891.

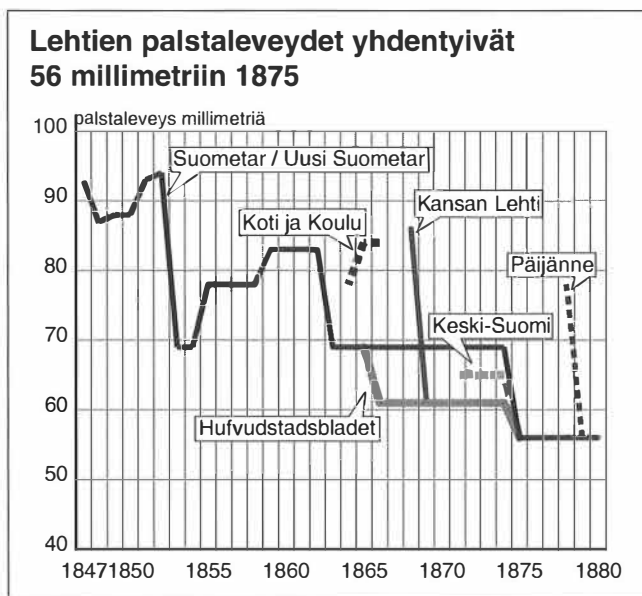
143 Kähkönen 1980, 23.

144 Katso esimerkiksi Uusi Suometar 1.9.1897.

145 Aho 1919, 119.

146 Suometar 2.12.1859.

Kuvio 41. Maan suurin lehti, Helsingfors *Dagblad* oli kaventanut palstaleveytensä 56 millimetriin vuonna 1866. Seuraavan vuosikymmen puolivälissä muut suomalaiset lehdet omaksuivat saman palstaleveyden. 56 millimetrin palstasta tuli suomalainen epävirallinen standardileveys, joka oli käytössä vuoteen 1950 saakka. (Lähde: Mervola 1993, 93 ja 325–326)

veyden. Se oli 1870-luvulla levikiltään maan suurin lehti ja suosittu ilmoituslehti.¹⁴⁷ Vuoden 1875 alussa Uusi Suometar siirtyi myös 56 millimetriä leveään palstaan, ja elokuussa Hufvudstadsbladet seurasi esimerkkiä.¹⁴⁸ Keski-Suomi otti käyttöön saman palstaleveyden joulukuussa.¹⁴⁹ Uusi yhtenäinen palstaleveys jäi kaikissa tutkimuslehdissä, paitsi Keski-Suomesa, pysyväksi aina pitkälle seuraavalle vuosisadalle saakka. Keski-Suomi levensi palstaansa kahdella millimetrillä eli 58 millimetriin vuonna 1877¹⁵⁰. Se jäikin lehdessä pysyväksi palstaleveydeksi. Myös Keski-Suomen kilpailijaksi vuonna 1878 perustettu Päijänne siirtyi jo vuoden ilmestymisen jälkeen jo lähes standardiksi tulleeseen palstaleveyteen¹⁵¹.

Miksi lehdet siirtyivät yhtenäiseen palstaleveyteen? Pääsyyinä yhtenäistymiseen oli ilmeisesti lehtien aloittama ilmoitusyhteistyö. Lars Landgrenin mukaan ilmoitusmäärien lisäämiseksi sanomalehdet ryhtyivät 1870- ja 1880-luvuilla käyttämään vaihtoilmoituksia. Näin ilmoittaja sai halvalla ilmoituksensa moneen eri lehteen. Landgren ei kuitenkaan ole ajoittanut tarkempaa vaihtoilmoitusten käyttöönottoa.¹⁵² Vaihtoilmoitusten sujuva käyttö vaati lehdiltä yhdenmukaisuutta ilmoitusten hinnoissa ja muodossa. Kun lehtien palstat olivat yhtä leveät, ilmoittaja sai kaikista lehdistä rivin hinnalla yhtä suuren tilan. Leveäpalstaisessa lehdessä rivi olisi ollut suhteellisesti edullisempi kuin kapeapalstaisessa, sillä leveämmällä palstalla yksi rivi olisi vienyt suuremman pinta-alan. Kun lehdet käyttivät samanlevyistä palstaa, yhteinen ja verrattavissa ole-

147 Helsingfors *Dagblad* 1.12.1866; Landgren 1988, 298–299.

148 Uusi Suometar 2.1.1875; Hufvudstadsbladet 31.8.1875.

149 Keski-Suomi 4.12.1875.

150 Keski-Suomi 10.11.1876.

151 Päijänne 23.1.1879.

152 Landgren 1988, 367.

va hinnoittelu oli mahdollista. Vielä 1800-luvun jälkipuoliskon valmiita ilmoitusladoksia vaihdettiin ilmeisesti vain poikkeustapauksissa¹⁵³. Todennäköisesti ladelmia kuitenkin vaihdettiin aina silloin tällöin¹⁵⁴, ja se edellytti yhdenmukaista palstaleveyttä.

56 millimetrin palstaleveys levisi muihin lehtiin Helsingfors Dagbladista, joka oli ottanut leveyden ensiksi käyttöön. Koska Helsingfors Dagblad oli maan johtava lehti, sen käyttämä palstaleveys oli ilmoitusyhteistyön käynnistyessä luonnollinen valinta. Kun suomenkielisten lehtien keulakuva Uusi Suometar¹⁵⁵ yhtyi samaan leveyteen, 56 millimetrin palstaleveys alkoi levitä myös suomenkielisiin maaseutulehtiin. Keski-Suomi tosin otti käyttöön kaksi millimetriä leveämmän palstan, mutta se ei ollut esteenä yhteistyölle, sillä leveämmälle palstallehan voi asettaa alunperin hieman kapeampaa varten ladotun ladelman. Toisinpäin samaa ei voi tehdä.

Miksi suomalaiset lehdet siirtyivät juuri 56 millimetrin palstaleveyteen? Syynä oli ulkomaalainen malli. Englantilaiset seitsemänpalstaiset sanomalehdet olivat siirtyneet vuonna 1844 57 millimetriä leveään palstaan ja myös Amerikassa 57 millimetrinen palsta oli yleinen 1800-luvun puolivälissä ja sen jälkeen.¹⁵⁶ Amerikkalaiset ja englantilaiset lehdet siirtyivät kapeampaan palstaleveyteen painotekniikan takia. Suurimpien lehtien käyttämät kirjakerotaatiot vaativat kapeaa palstaleveyttä, koska ladelta asetettiin rotaation pyörivään sylinteriin sellaisenaan. Jos palstat olisivat olleet leveitä, niin sylinteri olisi ollut liian kulmikas. Kapealla palstaleveydellä sylinteristä tuli kuitenkin melko pyöreä. Suurista lehdistä kapea palstaleveys levisi pieniin lehtiin, vaikka niillä ei ollut samaa painoteknistä syytä muutokseen.¹⁵⁷ Suomalaisillakaan lehdistä ei ollut samaa painoteknistä syytä kapeaan palstaan, mutta amerikkalaisten ja englantilaisten lehtien malli levisi silti tänne.

Paluu takaisin pienempään sivukokoon

Vanhan tien päässä – lisänumeroita tilapulaan

Hufvudstadsbladet ja Uusi Suometar olivat kasvaneet kokonsa lakipisteseen vuonna 1890. Päivälehti oli samassa tilanteessa vuonna 1892, ja kaukana pääkaupungista ilmestynyt Keski-Suomi vuonna 1905.¹⁵⁸ Myös monet muut sanomalehdet olivat venyttäneet sivukokoaan 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Tämän jälkeen lehdet eivät enää voineet lisätä

.....
153 Ilmoitukset ladottiin ja painettiin metallikirjasimilla. Kirjasimet olivat kalliita, ja ne kuluivat melko nopeasti käytössä. Niinpä painot eivät varmasti kovin innokkaasti lainailleet valmiita ladelmia toisilleen.

154 Leino-Kaukiainen 1988, 610.

155 Landgren 1988, 297.

156 Mott 1962, 495; Hutt 1973, 56–57.

157 Hutt 1973, 48; Everett 1976, 528–529; Katso myös Jäntti 1940, 177–178.

158 Uusi Suometar 1.12.1890; Hufvudstadsbladet 20.12.1890; Päivälehti 20.12.1890; Keski-Suomi 11.3.1905.

Kuva 31. Päivälehdessä ilmestyi joulukuun 18. päivänä 1898 A-, B- ja C-numerot. A-numero oli 4-sivunen, samoin B-numero ja C-numero. Kukin osa oli taitettu kuin itsenäinen lehden numero: etusivulla oli lehden nimi ja ilmoituksia, keskiaukeamalla juttuja ja takasivulla taas ilmoituksia.

sivältöään sivukokoa suurentamalla, sillä painokoneiden tekniset rajat olivat jo käsillä ja lehdet olivat jo muutenkin kasvaneet hankalan suuriksi¹⁵⁹ lakanalehdiksi. Myös ilmestymistiheys oli jo kuusi kertaa viikossa, joten sitäkään kautta ei apua löytynyt¹⁶⁰.

Lehdet kuitenkin ratkaisivat nelisivuisen painokapasiteetin ongelman julkaisemalla kaksoisnumeroita ja lisäosia. Osiin niputetusta lehdestä osa painettiin jo aikaisemmin valmiiksi odottamaan tuoreimpien uutisten nippua. Parhaimmillaan 1890-luvulla lehdet paisuivat kymmensivuisiksi kolmoisnumeroiksi, joissa oli A-, B- ja jopa C-numerot. Ulkoasultaan jokainen nippu oli kuin itsenäinen lehti. Ensimmäisellä sivulla oli nimiö ja ilmoituksia, keskiaukeamalla tekstiä ja takasivulla ilmoituksia.¹⁶¹ Malli lisänumeroiden käytöstä tuli Suomeen varmaankin Ruotsista. Siellä lehdet olivat jo 1880-luvun alussa ottaneet käyttöön B-numeroita. Esimerkiksi Sydsvenska Dagbladet ilmestyi jo 1880-luvun alussa jokaisena arkipäivänä kahtena osana (A- ja B-numero).¹⁶²

A- ja B-numeroiden käyttö ei ratkaissut sanomalehtien perusongelmaa; tilaustausta ja valmistuksen hitautta. Kolmiossaisten lehtien painaminen vaati runsaasti aikaa, sillä ne oli painettava vuoronperään painokoneessa. Näin ollen osan aineistosta täytyi olla valmiina jo varhain. Mutta A- ja B-numeroiden käytöllä oli suuri periaatteellinen merkitys. Moniosaiset numerot rikkoivat vanhan ja murtamattoman rajan: lehden nelisivuisuuden.

Suurikokoinen lakanalehti ei ollut pelkästään toimituksen ja painon ongelma. Myös lukijat moittivat lehtiä liian suuriksi ja hankaliksi käsitellä. Esimerkiksi Uusi Suometar oli niin suuri, että sitä tuskin sai muuten

159 Hufvudstadsbladet 7.10.1896, uutinen; Uusi Suometar 23.9.1899, uutinen; Rytkönen 1946, 39; Nieminen 1949, 76; Gardberg 1973, 378; Hutt 1973, 57.
160 SLH 5 1988, 147 ja 332; SLH 6 1988, 285; SLH 7 1988, 204.
161 Katso esimerkiksi Päivälehti 30.8.1892 ja 18.12.1898; Hufvudstadsbladetissa ei ollut A- ja B-numeroita, vaan siinä koko lehti oli yhtä ja samaa numeroa (jopa 6–8 sivua) Hufvudstadsbladet 2.4.1893, 15.10.1893 ja 16.12.1894.
162 Holmberg – Oscarsson – Rydén 1983, 96.

käännettyksi kuin että otti nurkasta kiinni ja käveli pöydän toiselta kummalta toiselle.¹⁶³

Sanomalehdissä mietittiin ratkaisuja ongelmaan. Päivälehdien taloudenhoitaja Erkki Reijonen oli kirjeenvaihdossa Amerikkaan Brooklynissä ilmestyvän *Siirtolaisen* toimittajan Akseli K.L. Järnefeltin kanssa. Järnefelt kehotti Päivälehteä hankkimaan Amerikassa yleisen kirjakerotaation, jolla »välttyttäisiin liian monipalstaisilta, sopimattoman laajapintaisista lehdistä».¹⁶⁴

Myös Hufvudstadsbladetissa tehtiin töitä uuden tien avaamiseksi. Tekninen vastaava Leonard Salin kiersi maailmalla tutustumassa uuteen tekniikkaan.¹⁶⁵

Rotaatiopainokoneet ratkaisuksi

Maailmalla lehden koko-ongelma oli ratkaistu jo vuosisadan puolivälissä siirtymällä rotaatiopainokoneisiin. Rotaatiokone moninkertaisti painonopeuden pikapainokoneisiin verrattuna. Nyt lehdet alkoivatkin kasvaa uuteen suuntaan. Formaatti ei enää paisunut, vaan lehdet lisäsivät päivittäisen numeron sivumäärää. Nopealla rotaatiolla paksumpikin lehti ehti ajoissa valmiiksi. Lontoossa ilmestyvälle The Timesille valmistui vuonna 1848 arkkirotaatio. Rotaatiopainokoneiden kehitys eteni siitä kohti entistä nopeampia koneita, kun selluloosaan siirtynyt paperiteollisuus alkoi valmistaa 1860- ja 1870-luvulla rullapaperia. Painokonetehtaat alkoivat nyt suunnitella ja valmistaa rullapaperia käyttäviä koneita, joissa päästiin eroon hitaasta paperiarkkien syöttämisestä. Vuonna 1868 The Times siirtyi uuteen molemmin puolin painavaan rotaatiokoneeseen, joka pystyi kerralla painamaan paksumpia kuin nelisivuisia lehtiä. Rotaatiopainokoneet yleistyivät maailmalla nopeasti ja päästivät tuskastuneet toimitukset sekä lukijat irti hankalan suurista lakanalehdistä. Esimerkiksi Tanskassa ensimmäinen rotaatio otettiin käyttöön vuonna 1875, mutta Suomessa jatkettiin vielä vanhoilla pikapainokoneilla. Uusi tekniikka oli perinteisesti saapunut Suomeen Saksan, Tanskan ja Ruotsin kautta parinkymmenen vuoden viiveellä.¹⁶⁶

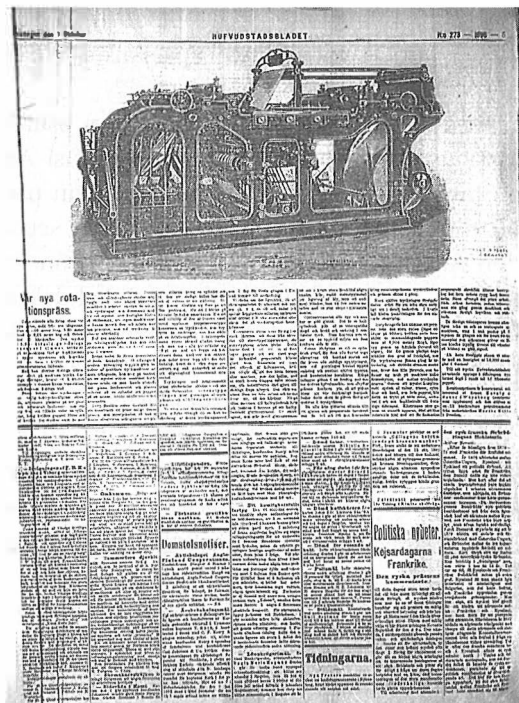
Rotaatioiden ansiosta sanomalehtien formaatit pienenivät muualla Euroopassa. 1890-luvun puolivälissä Saksassa ja Itävallassa oli jo siirrytty pienempään kokoon ja Ranskassa muutos oli juuri käynnissä. Samalla vuosikymmenellä vaikutteet saavuttivat myös Suomen. Leonard Salinin ja ylipainaja Valentin Malmgrenin suosituksesta Frenckell hankki Hufvudstadsbladetille Koenig&Bauerin valmistaman rotaatiopainokoneen. Suomen ensimmäisellä rotaatiolla pystyi painamaan 2-, 4- tai 8-sivuisia lehteä. Rotaatio oli huikean nopea vanhoihin pikapainokoneisiin verrat-

163 Uusi Suometar 23.9.1899, uutinen; Rytkönen 1946, 34; Gardberg 1973, 152.

164 Rytkönen 1946, 39.

165 Ginström 1964, 127.

166 Hyde 1925, 189; Allen 1936, 19; Jäntti 1940, 177; Thomsen 1972, 7; Hutt 1973, 61; Myllyntaus 1981, 20.

Kuva 32. Ensimmäinen rotaatiopainokoneella painettu sanomalehti ilmestyi lokakuun 7. päivänä 1896. Hufvudstadsbladet muuttui nyt aikaisempaa pienempi-kokoiseksi mutta paksummaksi. Saksalaisella Koenig&Bauerin koneella saattoi painaa kahdeksansivuisia lehtiä. Hufvudstadsbladet ilmestyi formaatiltaan kuusi- tai seitsemänpalstaisena päivittäisen tilantarpeen mukaan.

tuna. Lehden koko painos saatiin valmiiksi runsaassa tunnissa, sillä rotaatio painoi parhaimmillaan 10 000 numeroa tunnissa.¹⁶⁷

Ensimmäinen uudella koneella painettu Hufvudstadsbladet ilmestyi 7.10.1896. Kahdeksansivuinen numero poikkesi selvästi entisestä kymmenpalstaisesta lehdestä. Lehti oli nyt seitsemänpalstainen. Formaatti oli 410x560 millimetriä.¹⁶⁸ Kone soveltui myös pienemmän kuusipalstaisen ja formaatiltaan 350x560 millimetrin lehden painamiseen¹⁶⁹. Hufvudstadsbladet kehui uutta kokoa aikaisempaa mukavammaksi ja totesi samalla, että lehteen mahtuu nyt entistä enemmän tekstiä ja ilmoituksia. Lehden koko oli eurooppalaisen mittapuun mukaan vielä suuri. Hufvudstadsbladetin painokone oli Koenig&Bauerin ensimmäinen näin suurelle formaatille rakentama rotaatiopainokone.¹⁷⁰ Sitä vastoin valtameren takana Yhdysvalloissa sanomalehdet suosivat rotaatioista huolimatta suuria sivukokoja. Sielläkin sivukoot olivat suurimmillaan 1890-luvulla.¹⁷¹

Hufvudstadsbladetin esimerkin mukainen suuri formaatti jäi Suomessa elämään. Kun Uusi Suometar toisena lehtenä maassa hankki kolme vuotta myöhemmin Koenig&Bauerilta rotaatiokoneen¹⁷², oli senkin formaatti suuri. Uusi Suometar valitsi uudeksi formaatikseen kuusipalstaisen

167 Hufvudstadsbladet 7.10.1896, uutinen; Ginström 1964, 127–128; SLH 5 1988, 146.

168 Hufvudstadsbladet 7.10.1896.

169 Hufvudstadsbladet 9.10.1896.

170 Hufvudstadsbladet 7.10.1896, uutinen.

171 Dicken-Garcia 1989, 91.

172 Gardberg 1973, 164.

346x550 millimetrinen¹⁷³ ja seitsemänpalstaisten 406x550 millimetrinen¹⁷⁴ lehden. Lehti vaihteli kuusipalstaista ja seitsemänpalstaista formaattia päivittäisen tilantarpeen mukaan.¹⁷⁵

Aina kaikki lehdet eivät kuitenkaan päätyneet suureen formaattiin rotaatiota hankkiessaan. Turkulainen Uusi Aura osti 1905 rotaation, joka oli tarkoitettu ns. saksalaisen formaatin painamiseen. Saksalainen koko oli viisipalstainen ja selvästi normaalia »suomalaiskoko» pienempi. Uuden Auran lukijat eivät kuitenkaan pitäneet pienestä koosta. Pahin kilpailija, Turun Sanomat, ilmestyi kahdeksanpalstaيسissa lakanakoossa. Uuden Auran levikki laski, ja niinpä se hankki jo kuuden vuoden kuluttua uuden, normaalia kokoa painavan rotaation.¹⁷⁶

Helsingin suurista lehdistä Päivälehdessä rotaation osto siirtyi 1900-luvun puolelle. Kun kone sitten kesällä 1904 saapui, lehti oli jo viimeisillään.¹⁷⁷ Uusi Cox-Duplex kirjakerotaatio oli teknisesti vanhanaikainen, sillä siinä käytettiin alkuperäisiä ladottuja kirjasimia sylinterissä.¹⁷⁸ Esimerkiksi Koenig&Bauerin rotaatiokoneita varten lademat stereotyperattiin ennen painamista kaareviksi sylintereiksi¹⁷⁹, jolloin alkuperäisiä kirjasimia ei tarvittu painettaessa. Stereotyperaus pienensi selvästi lehtien kirjainmenoja.

Miksi ensimmäiset lehdet siirtyivät juuri 1890-luvun loppupuolella rotaatiokoneisiin? Syitä on kahdenlaisia. Menestyvimpien lehtien (Hufvudstadsbladetin ja Uuden Suomettaren) talous oli kohtuullisessa kunnossa. Paperin hinnan jatkuvan laskun vuoksi sivumäärältään paksumpiin ja siten paperinkulutukseltaan suurempiin lehtiin siirtyminen oli mahdollista. Kun lisäksi osakeyhtiömuoto oli helpottanut pääomien keräämistä, esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Osakeyhtiö, siirtyminen uuteen konekantaan oli taloudellisten realiteettien rajoissa.¹⁸⁰ Toisaalta uusien ratkaisujen löytämiseen oli tilanpuutteen takia ankaria paineita, kuten aikaisemmin on jo kerrottu. Esimerkiksi Uuden Suomettaren rotaatiosuunnitelman syynä oli ilmoitusten jatkuva lisääntyminen¹⁸¹. Niinpä rotaatiopainokoneen hankkiminen oli nyt tilanteeseen sopiva ratkaisu varsinkin, kun muualla maailmassakin kehitys oli johtanut samaan suuntaan.

Rotaatiopainokoneiden käyttöönotto on yksi suomalaisen sanomalehdistön rajapyykki kehityksessä sanomakirjasta sanomalehdeksi. Aiemmin käytetyt käsipainimet ja pikapainokoneet oli alunperin suunniteltu kirjo-

.....
173 Uusi Suometar 23.9.1899.

174 Uusi Suometar 1.10.1899.

175 Uusi Suometar 23.9.1899, uutinen.

176 Kalpa 1984, 96–97.

177 Gardberg 1973, 384; Leino-Kaukiainen 1988, 465–466.

178 Moran 1973, 206.

179 Stereotyperauksessa ladelmasta valmistetaan silkkipaperivalruisteisen tai pahvisen matriisin avulla kopio. Matriisi taivutetaan kaarevan sylinterin muotoiseksi, ja sillä valetaan metallinen painolevy. (Hendell 1912, 189–190.)

180 Nieminen 1946, 72; Myllyntaus 1981, 30 ja 47; Leino-Kaukiainen 1988, 566.

181 Nieminen 1946, 76.

jen painamiseen¹⁸², mutta rotaatiot suunniteltiin yksinomaan sanomalehtiä varten¹⁸³. Rotaatiot eriyttivätkin sanomalehdet ja kirjat toisistaan, sillä tästä lähtien sanomalehtipainojen ja kirjapainojen konekanta alkoi lopullisesti kehittyä erikseen. Nyt painokone hankittiin ja uusittiin vain lehden tarpeita varten¹⁸⁴, kun pikapainokoneen hankintaan vaikutti aikaisemmin esimerkiksi suuren kirjapainoksen valmistaminen¹⁸⁵.

Pienemmät sivut ja paksumpi lehti vakiintuvat

Vaikka rotaatioiden mukanaan tuoma pienempi sivukoko oli vuosisadan vaihteessa vakiintunut jo ensimmäisiin lehtiin, suuressa lakanakoossa ilmestyi viisi sanomalehteä: Vasabladet (41x62 cm), Satakunta (46x60 cm), Aamulehti (45,5x64 cm), Päivälehti (47x63 cm) ja Nya Pressen (54,5x72 cm). Sanomalehden uusi pienempi muoto oli jo vakiintunut Hufvudstadsbladetiin ja Uuteen Suomettaren. Päivälehti siirtyi pienempään kokoon 1904. Pienempään kokoon siirtyneiden lehtien formaateissa tapahtui vain vähäisiä muutoksia seuraavan kolmenkymmenen vuoden aikana. Suomalaiseksi rotaatiolehtien standardiksi alkoikin muodostua nyt noin 400 millimetriä leveä ja 520–560 millimetriä korkea sivu, jolla oli seitsemän 56 millimetriä leveää palstaa.

Pikapainokoneella painetut pääkaupungin ulkopuoliset lehdet eivät vielä vuosisadan ensimmäisinä vuosikymmeninä siirtyneet uuteen pienempään kokoon. Niissä päinvastoin sivukoko kasvoi vuosisadan ensimmäisellä vuosikymmenellä. Esimerkiksi vuonna 1910 lakanalehtien kanssa (sivun koko 41,5x60 senttimetriä tai enemmän) ilmestyi¹⁸⁶ kymmenen lehteä¹⁸⁷. Suurin ja komein oli Vasabladet (53x67 cm). 1920 lakanakoossa ilmestyi enää neljä lehteä: Karjalainen (45x60 cm), Karjalan Maa (46x59 cm), Satakunnan Kansa (45x61 cm) ja Savon Sanomat (46x60 cm). 1930 lakanalehden korkeuteen ylsi Etelä-Suomen Sanomat (45x58 cm), Karjalainen (45x60 cm), Karjalan Maa (45x58 cm) ja Vasabladet (41x61

182 Pikapainokoneet oli tarkoitettu alunperin suuripainoksisten kansankirjojen painamiseen. Niistä tosin kehitettiin sanomalehtituotantoon erityisesti tarkoitettuja malleja, mutta konetyypin lähtökohtana olivat olleet kirjapainojen tarpeet.

183 Hutt 1973, 61–63.

184 Uuden Suomettaren Oy:n hallintokunnan pöytäkirja 13.9.1909, 1.§. Yhtiökokousten ja hallintokunnan pöytäkirjat 1880–1919. Uuden Suomen arkisto; Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon Oy:n johtokunnan pöytäkirja 31.3.1909, 3.§. Johtokunnan pöytäkirjat 1896–1919. Uuden Suomen arkisto; Oy Keski-suomalaisen johtokunnan pöytäkirja 4.8.1928, 3.§ (IIc). II Oy Keski-suomalainen 1917–1932. Keski-suomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto; Katso myös Hendell – Vuorio 1942, 167.

185 Garberg 1973, 41 ja 250.

186 Lehti ei välttämättä ilmestynyt vakituisesti suuressa lakanakoossa. Lakanakoko oli yleensä yksi lehden 2–3 ilmestymiskoosta. Sanomalehden koko vaihteli päivittäin tilantarpeen mukaan. Lakanalehtien lista on tässä hieman erilainen kuin alaluvussa *Kiihkeä kasvun johti lakanalehtiin 1890-luvulla*. Tuossa alaluvussa on lakanalehtien laskennassa käytetty lehden formaattien keskiarvoa, jolloin lakanalehtien määrä on hieman alhaisempi. Tässä on huomioitu vain lehden suurin käytössä ollut formaatti.

187 Ilkka (45x60 cm), Kansan Tahto (49x62 cm), Karjalainen (44x61 cm), Karjalan Sanomat (45x60 cm), Pohjalainen (46x60 cm), Satakunnan Sanomat (45x61 cm), Satakunta (46x60 cm), Savo (46x66 cm), Turun Sanomat (49x68 cm) ja Vasabladet (53x67 cm). SLH 5–7 1988.

DESINÖÖRI TOIMISTO ZITTING & Co
 Hämeenkatu Tampereella, Hämeenkat. 30. Puh. 397.

Sähköosasto
 myy varusteita sähköteollisuuteen ja sähkövoimaa. Asiant. sähköteollisuuteen. Rakennus sähkövoimainstallaatioita.

Koneosasto
 myy kaikki konekoneita, valurakenteita, painokoneita jne.

Rautatieosasto
 myy varusteita rautatieosastolle sekä osastoita.

TAMPEREEN KIRJAPAINO O.Y.

OHJEET ja ohjeita kirjapainon käyttämiseen. Kirjoituskoneiden, sähkökoneiden, kirjapainokoneiden ja m. m. painokoneiden käyttö.

YMPÄRISTÖN OY
 myy kaikki koneita ja tarvikkeita painokoneiden käyttöön.

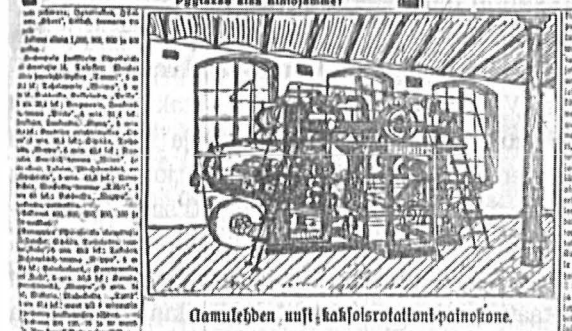
"AAMULEHTI"

PÄIVELISET:
 Keskiviikko 1
 Torstai 2
 Perjantai 3
 Lauanantai 4

VIIKOTISET:
 Keskiviikko 1
 Torstai 2
 Perjantai 3
 Lauanantai 4

VIIKOTTISET:
 Keskiviikko 1
 Torstai 2
 Perjantai 3
 Lauanantai 4

VIIKOTTISET:
 Keskiviikko 1
 Torstai 2
 Perjantai 3
 Lauanantai 4

Aamulehden uusi kahloisrotatiolaitin-kone.

Rotatiolaitin on uusi kahloisrotatiolaitin-kone, joka on kehitetty kahloisrotatiolaitin-koneiden parantamiseksi. Tämä kone on kehitetty kahloisrotatiolaitin-koneiden parantamiseksi. Tämä kone on kehitetty kahloisrotatiolaitin-koneiden parantamiseksi.

Rotatiolaitin on uusi kahloisrotatiolaitin-kone, joka on kehitetty kahloisrotatiolaitin-koneiden parantamiseksi. Tämä kone on kehitetty kahloisrotatiolaitin-koneiden parantamiseksi. Tämä kone on kehitetty kahloisrotatiolaitin-koneiden parantamiseksi.

Kuusi ja kahdeksän

Kuusi ja kahdeksän... Tämä on kuusi ja kahdeksän... Tämä on kuusi ja kahdeksän... Tämä on kuusi ja kahdeksän...

Kuusi ja kahdeksän

Kuusi ja kahdeksän... Tämä on kuusi ja kahdeksän... Tämä on kuusi ja kahdeksän... Tämä on kuusi ja kahdeksän...

Kuusi ja kahdeksän

Kuusi ja kahdeksän... Tämä on kuusi ja kahdeksän... Tämä on kuusi ja kahdeksän... Tämä on kuusi ja kahdeksän...

Kuusi ja kahdeksän

Kuusi ja kahdeksän... Tämä on kuusi ja kahdeksän... Tämä on kuusi ja kahdeksän... Tämä on kuusi ja kahdeksän...

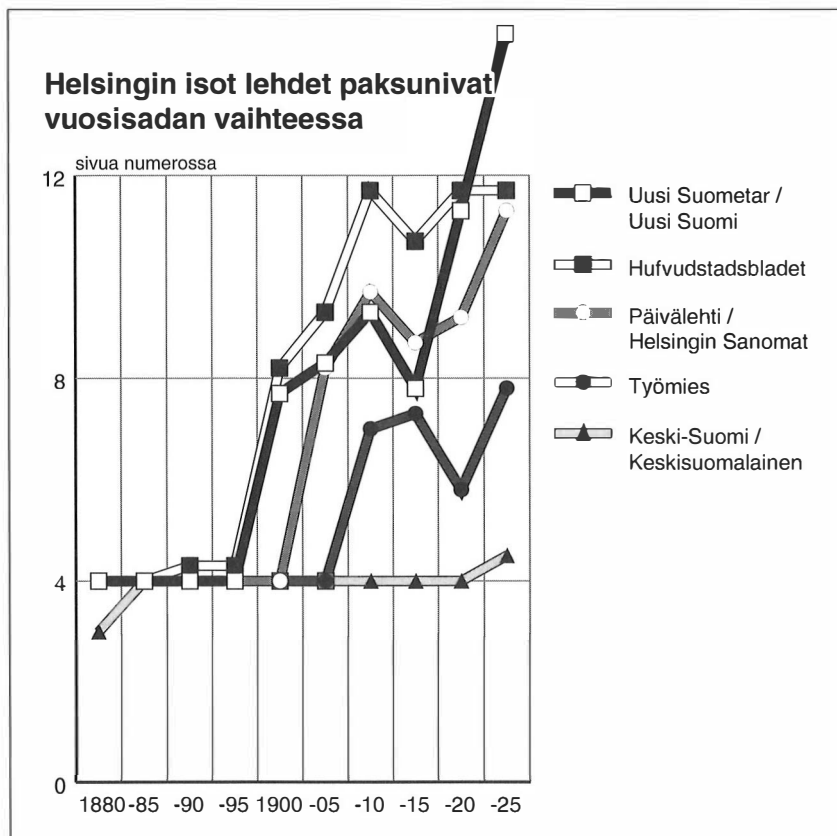
Kuusi ja kahdeksän

Kuusi ja kahdeksän... Tämä on kuusi ja kahdeksän... Tämä on kuusi ja kahdeksän... Tämä on kuusi ja kahdeksän...

cm).¹⁸⁸ Lakanalehtien aika oli kuitenkin täytyvässä. Maakuntakaupunkien lehdet hankkivat 1910- ja 1920-luvuilla rotaatiokoneita, ja talvisotaan mennessä pikapainokoneista oli maassa jo lähes luovuttu.¹⁸⁹

188 SLH 5-7 1988, mittaustiedot lehdistä.
 189 Salokangas 1987, 351-353; SLH 5-7 1988.

Kuvio 42. Maan suurin ruotsinkielinen sanomalehti, Hufvudstadsbladet oli vuosisadan vaihteessa keskimäärin kahdeksansivuinen. Samankokoinen oli myös suomenkielisten päälehti, Uusi Suometar. Pääkaupungin pienemmät lehdet, Päivälehti ja Työmies, olivat edelleen nelisivuisia. Helsingin ulkopuoliset lehdet olivat yleensä myös nelisivuisia. Nelisivuinen oli myös jyväskyläläinen Keski-Suomi. (Lähde: liitteet 6–9 ja 13)

1900-luvulla lehdistä alkoi uudenlainen kasvukehitys. Kun edellisellä vuosisadalla sivun koko kasvoi, nyt alkoi kasvaa sivujen määrä (kuvio 42.). Vuonna 1900 nelisivuisuudesta oli luopunut kolme lehteä: Hufvudstadsbladet, Pohjalainen ja Uusi Suometar. Jokaisella näistä lehdistä oli rotaatiopainokone. Komein kone oli vaasalaisella Pohjalaisella, jota painettiin tammikuusta 1900 lähtien 16-sivuisella rotaatiolla. Neljä kertaa viikossa ilmestyvässä lehdessä oli keskimäärin yhdeksän sivua, kun helsinkiläislehtien sivumäärä oli keskimäärin hieman yli kahdeksan. Pohjalainen ei kuulunut maan paksuimpiin lehtiin kuin puolitoista vuotta, sillä se lakkautettiin kesäkuussa 1901.¹⁹⁰

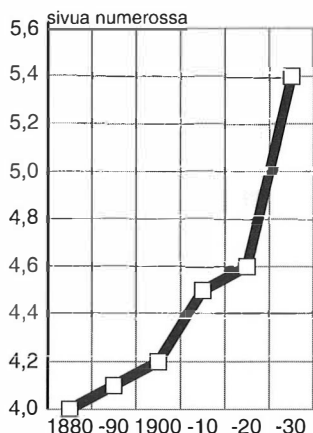
1900-luvun alussa sivumääräkehityksen kärjessä oli Hufvudstadsbladet. Se lisäsi sivumääriään nopeasti ja pian kahdeksansivuisen rotaation asettama sivumääräraja oli jälleen vastassa. 1910 Hufvudstadsbladet oli jo keskimäärin lähes 12-sivuinen ja Uusi Suometarkin oli yhdeksänsivuinen. Nelisivuisuudesta oli luopunut myös Aamulehti, Helsingin Sanomat, Karjala, Nya Pressen, Suomalainen Kansa, Työmies, Sosialisti, Uusi Aura, Wiipuri ja Åbo Underrättelser.¹⁹¹ Lehtien keskimääräinen sivumäärä nou-

190 SLH 5–7 1988, tilastotiedot; SLH 6 1988, 226–227.

191 Liitteet 7 ja 20; SLH 5–7 1988.

Sivumäärä lisääntyi 1900-luvun alussa

Paksuimmat lehdet 1900:

Pohjalainen 9,0 sivua
Hufvudstadsbladet 8,2 sivua
Uusi Suometar 7,7 sivua

Paksuimmat lehdet 1910:

Hufvudstadsbladet 11,7 sivua
Helsingin Sanomat 9,7 sivua
Uusi Suometar 9,3 sivua

Paksuimmat lehdet 1920:

Hufvudstadsbladet 11,7 sivua
Uusi Suomi 11,3 sivua
Helsingin Sanomat 9,2 sivua

Kuvio 43. Suomalaiset sanomalehdet olivat 1880 keskimäärin nelisivuisia. 1910 keskimääräinen sivumäärä oli jo 4,5. Suurin osa lehdistä oli edelleen nelisivuisia, mutta suurimmassa lehdissä oli jo kymmenkunta sivua. (Lähde: liite 20; SLH 5-7 1988)

si kuitenkin hitaasti, sillä suurin osa pienemmistä lehdistä ilmestyi vielä nelisivuisena (kuvio 43.).

Hufvudstadsbladetin, Uuden Suomettaren ja Päivälehdän ensimmäinen rotaatio pystyi painamaan kerralla kahdeksansivuista lehteä, mutta pian ne kävivät pieniksi ja hitaiksi. Uuden Suomettaren johtokunta esitti jo vuonna 1909 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainolle toivomuksen, että paino hankkisi lehteä varten uuden ajanmukaisen painokoneen, jolla voisi painaa 20-sivuista lehteä. Toimitus vielä nosti sivumäärätoivetta. Sen mukaan lehti tarvitsi 24-sivuisen rotaation. SKS:n johtokunnassa asiaa käsiteltäessä uuden koneen hankintaa perusteltiin ilmoitusten lisääntymisellä, minkä takia lehti tarvitsi lisää sivuja. SKS suostui pyyntöön, ja vuoden 1910 lopulla uusi 24-sivuinen Koenig&Bauer oli jo käytössä.¹⁹²

Jo kahdeksan vuoden kuluttua SKS jälleen päätti hankkia uuden rotaation lehteä varten. Vogtländische Maschinenfabrikin Vomag (32-sivuisen) saapui tammikuussa 1920, mutta kuuden vuoden kuluttua sekin huomattiin liian pieneksi. Uuden Suomen sunnuntaipainokset myöhästyivät painosta vähän väliä. Nyt tarjoukset pyydettiin kolmelta valmistajalta. Tarjottujen koneiden käyttämät formaatit olivat samanlaiset. Uusi 64-sivuinen Vomag otettiin käyttöön vuonna 1929, ja sillä lehteä pai-

192 Uuden Suomettaren Oy:n hallintokunnan pöytäkirja 13.2.1909, 1.§. Yhtiökokousten ja hallintokunnan pöytäkirjat 1880-1919. Uuden Suomen arkisto; Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon Oy:n johtokunnan pöytäkirja 1.12.1909, 5.§. Johtokunnan pöytäkirjat 1896-1919. Uuden Suomen arkisto; Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon Oy:n johtokunnan pöytäkirja 31.3.1909, 3.§. Johtokunnan pöytäkirjat 1896-1919. Uuden Suomen arkisto; Uuden Suomettaren Oy:n hallintokunnan pöytäkirja 24.11.1909, 2.§. Yhtiökokousten ja hallintokunnan pöytäkirjat 1880-1919. Uuden Suomen arkisto; Uuden Suomettaren Oy:n hallintokunnan pöytäkirja 9.12.1910, 1.§. Yhtiökokousten ja hallintokunnan pöytäkirjat 1880-1919. Uuden Suomen arkisto.

nettiin seuraavat parikymmentä vuotta.¹⁹³

Myös Hufvudstadsbladet uusi tiuhaan tahtiin rotaatiokonetta. Vuonna 1906 lehti siirtyi 16-sivuisen Koenig&Bauer rotaatioon ja vuonna 1914 saman tehtaan 32-sivuisen rotaatioon. Kone oli Pohjoismaiden tehokain sanomalehtirotaatio.¹⁹⁴ Sillä Hufvudstadsbladet selvisi seuraavat 15 vuotta, kunnes lehden ruoriin tarttunut Amos Anderson osti Vomag-rotaation. Andersonin ylpeys pystyi painamaan 64-sivuisen lehteen kolme eri väriä mustan lisäksi. Kone osoittautui Hufvudstadsbladetille turhan suureksi, ja postitussääntöjen vuoksi 64-sivuinen lehti oli jaettava kahteen osaan. Vomag palveli Hufvudstadsbladetia vuoteen 1964 saakka.¹⁹⁵

Päivälehti vaihtoi epäkäytännöllisen Cox-Duplex laakarotaation nopeasti uudempaan, sillä kone oli »ilmoitustulvan takia» käynyt pieneksi. Tilalle hankittiin vuonna 1908 16-sivuinen Koenig&Bauer rotaatio,¹⁹⁶ mutta sekin huomattiin jo vuonna 1914 pieneksi. Lehti myöhästyi painosta liian usein. Lehdelle hankittiinkin uusi 32-sivuinen Vomag vuonna 1919 ja kuusi vuotta myöhemmin toinen 32-sivuinen sisaryksikkö, joten vuonna 1925 painosta saatiin kerralla 64-sivuista lehteä.¹⁹⁷

Työmiestä painettiin syystalveen 1906 saakka pikapainimella, mutta työväenlehdenkin toimituksessa oli tarvetta sivumäärän lisäämiseen. Kun Hufvudstadsbladet hankki vuonna 1906 tehokkaamman rotaation, se pisti vanhan kahdeksansivuisen koneensa myyntiin. Työväen Sanomalehti Osakeyhtiön johtokunta tarttui tilaisuuteen ja osti rotaation¹⁹⁸. Lehden sivumäärä kasvoi hankinnan jälkeen selvästi, vaikka tahti ei ollutkaan yhtä hurjaa kuin suurimmilla porvarillisilla kilpailijoilla. Jo vajaan kymmenen vuoden kuluttua (1914) lehti uusi jälleen koneensa¹⁹⁹ ja siitä jälleen kolmen vuoden kuluttua (1917) hankittiin uusi kone. Tämä Koenig&Bauerin valmistama kone pystyi painamaan 16-sivuista lehteä²⁰⁰.

Keski-Suomen seuraaja Keskisuomalainen painettiin vuoteen 1929 pikapainokoneilla, joilla sai painetuksi nelisivuisen lehden kaksi sivua ker-

.....

193 P.J. Hynnisen kirje Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino Oy:n ylimääräiselle yhtiökokoukselle 12.2.1920. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino Oy:n johtokunnan pöytäkirja 20.2.1926, 4.§. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino Oy:n johtokunnan pöytäkirja 30.6.1927, 2.§. Oy Grafica Ab:n kirje Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino Oy:lle 19.5.1927. Johtokunnan pöytäkirjojen liitteet 1927. Koenig&Bauerin kirje Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino Oy:lle 22.11.1927. Johtokunnan pöytäkirjojen liitteet 1927. Vogtländische Maschinenfabrikin kirje Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino Oy:lle 19.11.1926. Johtokunnan pöytäkirjojen liitteet 1927. Johtokunnan pöytäkirjat 1919–1927. Uuden Suomen arkisto; Katso myös Nieminen 1949, 111; SLH 7 1988, 204.

194 Ginström 1964, 128–129; Garberg 1973, 379.

195 Steinby 1982, 48–49; Från...1988, 193–196 ja 205.

196 Helsingin Sanomat 23.12.1908, uutinen; Katso myös Garberg 1973, 385.

197 Helsingin...1949: Helsingin Sanomat (Päivälehti) 1889–1914. Helsinki 1949, 20–21.

198 Työväen Sanomalehtiosakeyhtiön pöytäkirja 29.5.1906 2.§ ja 19.4.1907 4.§. Työväen Sanomalehtiosakeyhtiön pöytäkirjat 1899–1913 (C1). Työväen arkisto; SLH 1988, 158.

199 Painokone oli Wahtländische-mallia ja se maksoi 31000 markkaa. Koneesta ei ole tarkempia tietoja. (Työväen Sanomalehtiosakeyhtiön johtokunnan pöytäkirja 21.2.1914. Työväen Sanomalehtiosakeyhtiön johtokunnan pöytäkirjat 1913–1914 (C3). Työväen arkisto.) 200 SLH 7 1988, 158.

rallaan²⁰¹. Jyväskyläläislehti pärjäsi paljon helsinkiläisiä lehtiä pidempään neljällä sivulla, mutta silläkin tuli sivumäärän raja viimein vastaan. Pikapainon tuotantotapa oli hidas, kun lehti ilmestyi jo vuonna 1920 keskimäärin hieman yli nelisivuisena.²⁰² Faktori Frans Rutasen mukaan Keski-suomalaisen jokapäiväinen painaminen oli ylivoimainen rasitus 45 vuotta vanhalle koneelle. Painaminen kesti yli seitsemän tuntia. Johtokunta antoi Rutaselle tehtäväksi selvittää uuden rotaation tarvetta. Rutasen selvitysten mukaan sopivimmaksi osoittautui 8-sivuista lehteä painava rotaatio. Sillä painettaisiin seitsemänpalstaista lehteä, jonka palstan leveys olisi 56 millimetriä. Faktorin neuvojen perusteella johtokunta päätti tilata rotaation, ja kesällä 1929 uusi MAN käynnistettiin.²⁰³ Johtokunta ei ainakaan virallisesti kysynyt missään vaiheessa toimittajien mielipidettä konehankinnasta. Myöskään ulkoasusta ei hankinnan yhteydessä puhuttu. Uuden ja hienon rotaation käyttöönoton jälkeen Keski-suomalaisen sivumäärä lähti selvään nousuun. Jo seuraavana vuonna (1930) lehden sivumäärä oli noussut 5,3:een²⁰⁴. Nousu tapahtui lama-ajasta huolimatta, joten lehdellä oli ollut ilmeisen paljon patoutunutta painetta sivumäärien lisäämiseen.

1900-luvun kolme ensimmäistä vuosikymmentä olivat kiivastempoista painokoneuusintojen aikaa. Myös 1800-luvun lopun kolme viimeistä vuosikymmentä olivat olleet nopean teknisen edistyksen ja konehankintojen aikaa. Kun 1800-luvulla koneiden uusinnalla haettiin pääasiassa lisää nopeutta lehden valmistukseen ja mahdollisuutta suurempaan formaattiin, nyt uusinnoilla haluttiin lisää nopeutta ja lisää sivuja. Varsinaisia ulkoasutavoitteita, esimerkiksi painojäljen paranemista, niihin ei liittynyt. Mutta täytyy muistaa, että siirtyminen pikapainosta rotaatioon oli pitkälti myös ulkoasukysymys, sillä lakanalehden suuri koko oli ollut ongelma, josta oli tietoisesti haluttu irti²⁰⁵. Viimeisetkin lehdet luopuivat suuresta lakanakoosta 1920-luvulla. Murrosvaihe, joka alkoi Hufvudstadsbladetin siirtymisestä rotaatioon vuonna 1896, oli siten yli 20 vuotta pitkä.

.....
201 Frans Rutasen kirje 27.6.1928 (Iie). Saapuneet asiakirjat. II Oy Keski-suomalainen 1917–1933. Keski-suomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto.

202 Tommila – Raitio 1976, 91–93; SLH 5 1988, 326.

203 Frans Rutasen kirje 27.6.1928 (Iie). Saapuneet asiakirjat. II Oy Keski-suomalainen 1917–1933. Keski-suomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto; Oy Keski-suomalaisen johtokunnan pöytäkirja 21.2.1928, 9. pykälä (Iic). Pöytäkirjat. II Oy Keski-suomalainen 1917–1932. Keski-suomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto; Oy Keski-suomalaisen johtokunnan pöytäkirja 15.8.1928, 1.§ (Iic). Pöytäkirjat. II Oy Keski-suomalainen 1917–1932. Keski-suomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto; Keski-suomalainen 22.6.1929.

204 Katso liite 13.

205 Hufvudstadsbladet 7.10.1896, uutinen; Uusi Suometar 23.9.1899, uutinen.

Sanomalehtien taitto ja typografia korsetin aikana

Juoksutaittoa palstalinjojen välissä

Jutut ja kuvat taitettiin jo kirjatypografian aikana peräkkäin palstoille, mutta korsetin aikana (1860-luvulta 1910-luvulle) palstalinjat nousivat taiton tärkeimmäksi tekijäksi. Palstalinjaa ei ylitetty, vaan aineisto juoksutettiin niiden väliin. Juoksutaitto oli koko korsetin ajan vallitseva taitotyyli.

Korsetin vaikutus alkoi näkyä 1800-luvun lopun lähestyessä yhä selvemmin, kun lehdet kasvoivat kolmepalstaisista hiljalleen jopa kymmenpalstaisiksi. Tällöin palstaraja korostui, sillä otsikon suhteellinen leveys verrattuna formaattiin kapeni jatkuvasti. Näin sivujen vertikaalinen, pystysuuntainen vaikutelma kasvoi samalla kun formaatti venyi korkeammaksi. Kun palstojen välissä aina oli linja, niin silmän liike suuntautui taiton takia voimakkaasti ylhäältä alaspäin. Silmä seurasi samaa korsettia, johon lehden aineisto oli laitettu. Niin lukija kuin tekijäkin oli varmasti 1800-luvun jälkipuoliskolla oppinut ja sisäistänyt palsta kerrallaan ylhäältä alaspäin virtaavan lukutavan. Käytännöllisesti katsoen koko aineisto sopeutui korsettiin 1800-luvulla, sillä lehdissä ei ollut juurikaan monipalstaisia otsikoita. Vasta ensimmäisen maailmansodan aikana palstarajan ylittäminen yleistyi. (Juttujen leveyksistä kerrotaan tarkemmin alaluvuissa *Miinuksista yksipalstaisiin otsikoihin* ja *Ensimmäinen maailmansota murtaa palstarajan ja tuo uutisotsikot*.)

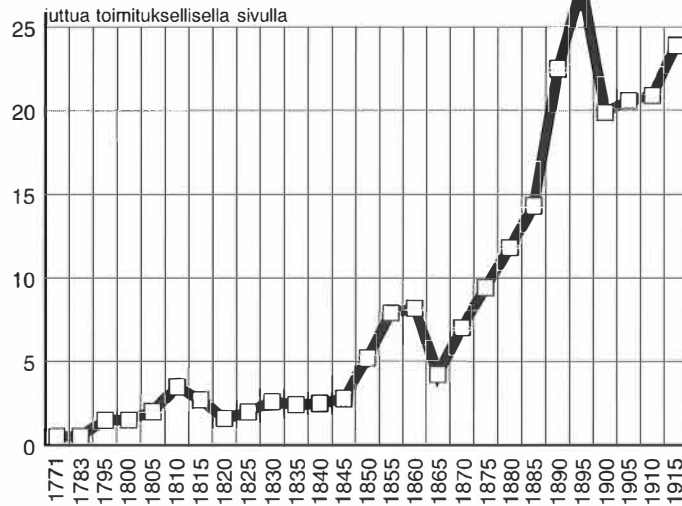
Juoksutaitettu sivu oli luonteeltaan »hajanainen». Sivulla oli paljon juttuja (*kuvio 44.*) eikä mikään niistä noussut taitollisesti toistaan näyttävämmäksi. Sivun hajanaisuutta korosti myös juttujen lyhyys. Vuonna 1890 yksi juttu vei tilaa hieman alle yhdeksän neliösenttimetriä kun vielä vuosisadan alkupuolella yksi juttu vaati tilaa reilusti toistakymmentä neliösenttimetriä²⁰⁶. 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä suosituimpia juttuja olivat miinukset. Ne ovat tilaa säästäviä ja sopivat siten hyvin tilaantaudesta kärsiviin, korsettiin sullottuihin lehtiin.

Ensimmäinen järjestelmällinen poikkeus pystytaitetuille sivuille oli se, kun lehdet ryhtyivät taittamaan toisen sivun alakertaan kevyempää kaunokirjallista ainesta. Alakerrat eivät näy taulukon juttuleveyksissä, sillä alakerran jutuissa oli vain yhden palstan levyiset otsikot. Alakerrat olivat yleensä koko sivun levyisiä ja hieman toistakymmentä senttimetriä korkeita. Ne erotettiin muusta aineksesta ranskalaisella linjalla. Alakerrat tulivat suomalaisiin lehtiin Ranskasta ruotsalaisten lehtien kautta. Ensimmäiseksi alakerran otti käyttöön Morgonbladet vuonna 1845²⁰⁷. Uusi Suometar julkaisi ensimmäisen alakertansa heti ensimmäisessä numerossaan 1869. Suomettaressa vaakataitettuja alakertoja ei ollut. Hufvudstadsbladet otti alakerrat käyttöön heti alusta alkaen, samoin Keski-Suo-

.....
206 Katso liite 1

207 Katso tarkemmin alaluku *Palstan taittamisesta kohti sivun taittamista* (Kirjatypografian aika).

Juttujen määrä sanomalehden sivulla lisääntyi 1880- ja 1890-luvuilla

Kuvio 44. Juttujen määrä toimituksellisella sivulla lisääntyi 1880-luvulta lähtien nopeasti helsinkiläisissä ja jyväskyläläisissä sanomalehdissä. Toimituksellisella sivulla tarkoitetaan sivua, jolla ei ole ilmoituksia. Sivun juttumäärä kasvoi jokseenkin samaa tahtia kuin lehtien sivukoko paisui. Aivan kokonaan juttumäärän lisääntyminen ei kuitenkaan selity sivukoon kasvulla, vaan oman osansa vaikutti myös juttujen keskimääräisen koon pienentyminen. (Lähde: liite 1)

mi ja Päivälehti.²⁰⁸ Alakerroiksi taitetut jatkokertomukset olivat yleisiä lehdissä 1930-luvulle saakka (*kuva 34.*), koska ne olivat oiva tilaajien houkuttelukey. Uudet kertomukset alkoivat yleensä hieman ennen vuodenvaihdetta, sillä lehdet tilattiin 1800-luvulla kalenterivuositain tai lyhyemmäksi ajaksi.²⁰⁹

Vaakasorat palstarajan ylittävät linjat olivat alakertoja lukuunottamatta harvinaisia 1800-luvulla. Vain Hufvudstadsbladet poikkesi yleisestä käytännöstä, sillä se otti käyttöön tammikuussa 1869 päivittäiselle palveluaineeksi tarkoitetun Daglistan (sisälsi muun muassa kurssitietoja ja virallisia ilmoituksia). Daglista taitettiin etusivulle horisontaalisesti vuosina 1869–1885.²¹⁰

Alakertojen lisäksi tilaajien kaunokirjallisia haluja tyydyttämään otettiin 1870- ja 1880-luvulla käyttöön nurkkaromaanit. Nurkkaromaani taitettiin sivujen kolme ja neljä alareunan ulkokulmaan siten, että sen sai leikattua irti lehdestä. Nurkkaromaani oli ladottu samanlaisella leveällä ladelmalla kuin kirjat, joten nurkkia keräämällä lehden tilaaja sai vuoden aikana kerättyä itselleen yhden oikean kirjan. Ensimmäisenä tutkimuslehdistä (helsinkiläisistä ja jyväskyläläisistä) nurkkaromaania alkoi julkaista Hufvudstadsbladet vuonna 1877. Seuraavan vuosikymmenen alussa nurkkaromaanin otti käyttöön Nya Pressen ja lopussa muun muassa Uusi Suometar ja Keski-Suomi.²¹¹ Lars Landgrenin mukaan nurkkaromaa-

208 Hufvudstadsbladet 5.12.1864; Uusi Suometar 14.1.1869; Keski-Suomi 4.1.1871; Päivälehti 3.1.1890.

209 Tommila 1988c, 231.

210 Hufvudstadsbladet 2.1.1869–1.10.1885.

211 Hufvudstadsbladet 2.1.1877; Uusi Suometar 30.3.1888; Keski-Suomi 2.1.1889; Landgren 1988, 350.

Kuva 34. Uuden Suomettaren alkukerraksi oli (19.2. 1899) taitettu Kirje Helsingistä. Alakerta oli erotettu muusta sivusta kaksoislinjalla.

UURI SUOMETAR.

Suomalais Helsingin 19 p:n.

Kahelin & Wallénin
Kotimainen ja ulkomaan...
Palkintotilipainu.

Kotimainen Arkkitehtit
Kotimainen arkkitehtit...
"Crawford"

Simonson & Nielsen
Ennen käytetty
Tampereen Osake-Pankki
Suomen Osake-Pankki
Suomen Osake-Pankki

Kuulutuksia.
Konkordia
Hautausseura
Hautausseura
Hautausseura

Kirje Helsingistä.

Champagne England-sec.
Höyrylaivalline.
Höyrylaivalline.
Höyrylaivalline.

Höyrylaivalline.
Höyrylaivalline.
Höyrylaivalline.

Höyrylaivalline.
Höyrylaivalline.
Höyrylaivalline.

Höyrylaivalline.
Höyrylaivalline.
Höyrylaivalline.

Höyrylaivalline.
Höyrylaivalline.
Höyrylaivalline.

Oskar Weigelius
Oskar Weigelius
Oskar Weigelius

Yhteinen Ilman
Yhteinen Ilman
Yhteinen Ilman

Yhteinen Ilman
Yhteinen Ilman
Yhteinen Ilman

Yhteinen Ilman
Yhteinen Ilman
Yhteinen Ilman

Helsingistä.
Helsingistä.
Helsingistä.

Helsingistä.
Helsingistä.
Helsingistä.

Helsingistä.
Helsingistä.
Helsingistä.

Helsingistä.
Helsingistä.
Helsingistä.

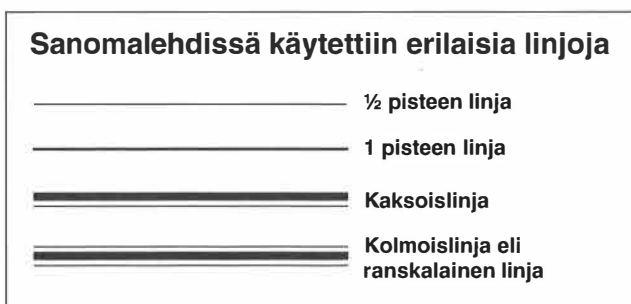
nit olivat 1880-luvulla tärkeä keino taistelussa lukijoista kovenevilla lehti-markkinoilla. Monelle lukijalle nurkka oli ensimmäinen kosketus kaunokirjallisuuteen.²¹² Nurkkaromaanit säilyivät lehdissä 1930-luvulle saakka. Toisen maailmansodan jälkeen suomalaisissa sanomalehdissä ei ole enää julkaistu kirjallisia nurkkia.

Nurkkaromaanien katoamisen aiheutti sanomalehtien roolinmuutos: sanomalehdet omaksuivat entistä vahvemmin uutisasenteen (tarkemmin alaluvussa *Politiisesta lehdistöstä uutisjournalismiin* luvussa Paratisivujen aika). Lehdet irtautuivat perinteisestä poliittis-journalistisesta roolistaan ja alkoivat kilpailla keskenään. Nyt yleiskiinnostava uutisai-

212 Landgren 1988, 376, 378 ja 380.

Kuvio 45. Yleensä sanomalehdet käyttivät palstalinjoina pisteen linjaa. Koristeellisempaa kaksoislinjaa tai ranskalaista linjaa käytettiin vaakalinjoissa. Yleensä niillä erotettiin alakerrat muusta aineistosta. Suorien linjojen lisäksi lehdissä käytettiin aina silloin tällöin erilaisia koristelinjoja: aaltolinjoja, ornamenttilinjoja ja lehvälinjoja.

joiden kiinnostusta sanomalehtiin, sillä aineisto oli muutoin poliittisen kuivakiskoista. Viron lehtien sisältöhän tavallaan jäätty sille tasolle, missä se oli ennen sotia ollut. Näin nurkkaromaanit ovat eläneet siellä näihin päiviin saakka.²¹³

Nurkkaromaanin paikalla Uuden Suomettaren lauantainumerossa julkaistiin vuosina 1886–1889 Helsingin työväenyhdistyksen toimittamaa Työmies-osastoa. Osasto muistutti ulkomuodoltaan vuosisadan alkupuoliskon lehtiä, sillä teksti oli ladottu kahdelle 78 millimetriä leveälle palstalle (formaatti 157x240 millimetriä).²¹⁴ Osastosta kehittyi myöhemmin itsenäinen työväenliikkeen sanomalehti, Työmies.²¹⁵

Palstat erotettiin korsetin ajan sanomalehdissä aina toisistaan linjalla. Palstaväli oli vain kolme millimetriä. Pystylinjoina lehdet käyttivät yleensä yhden pisteen linjaa. Vaakalinjat olivat vielä 1850-luvulla Suomettarella samaa pisteen linjaa ja usein vain vajaan palstan levyisiä. Linjojen käyttö kuitenkin muuttui 1850-luvun lopulla. 1858 Suometar siirtyi vaakalinjoissa liukuvasti vahvempaan ranskalaiseen linjaan, joka katkoi palstoja aikaisempaa selvemmin. Vaakalinjojen katkova vaikutus voimistui, kun lehti ryhtyi käyttämään kolminkertaista linjaa 1870-luvun lopulla. Kolminkertainen linja väistyi seuraavalla vuosikymmenellä, ja ranskalainen palasi takaisin.

Hufvudstadsbladet käytti perustamisestaan alkaen vaakalinjoissa ranskalaista linjaa. Myös Keski-Suomi ja Päivälehti ottivat käyttöön alusta alkaen ranskalaisen linjan vaakalinjoissa. Tosin hetkeksi aikaa 1920-luvulla aaltolinja syrjäytti sen vaakalinjoissa.

Linjoilla ei korsetin aikaan ollut kuin kaksi käyttötarkoitusta. Niillä eroteltiin palstat toisistaan ja jutut palstalla toisistaan. Juttuja ei ollut tapana laatikoida tai muutenkaan korostaa linjoilla. Vain keisarin tai kansallisten kuuluisuuksien, kuten Elias Lönnrotin ja Z. Topeliuksen, kuolemia korostettiin koko etusivun ympäröivällä paksulla mustalla linjalla, suru-
raamilla.²¹⁶

213 Päätoimittaja Andres Ammasin haastattelu 26.5.1994; Lauristin – Vihalerum – jne 1993, 189–191, 202–204.

214 Uusi Suometar 4.9.1886–1.12.1889.

215 Leino-Kaukiainen 1988, 537.

216 Uusi Suometar 3.1881, 20.3.1884, 14.2.11.1894 ja 18.3.1898; Hufvudstadsbladet 15.3.1881, 20.3.1884 ja 2.11.1894; Keski-Suomi 19.3.1881 ja 3.11.1894.

Sivujen rakenteeseen vaikuttavat linjojen ja juttujen taittotavan lisäksi myös sivun vakioelementit, kuten nimiö. Kuten aiemmin on kerrottu, Suomettaressa nimiö oli vain etusivulla. Sisäsivuilla teksti alkoi heti vasemmasta yläkulmasta. Linjalla sivun yläreunasta erotettu lehden nimi ja sivunumero otettiin käyttöön Hufvudstadsbladetissa lokakuussa 1885 ja Uudessa Suomettaressa tammikuussa 1886. Keski-Suomi siirtyi uuteen käytäntöön seuraavana vuonna.²¹⁷ Muutama vuosi myöhemmin nimiö oli jo itsestäänselvyys ja tätä tapaa noudatti vuonna 1889 ilmestymisensä aloittanut Suomalainenkin²¹⁸.

Perinteisestä fraktuurasta kiisteltyyn antiikvakirjaimen

Fraktuura oli suomalaisen sanomalehdistön alkuperäiskirjainlaji (tarkemmin Kirjatyypografian ajan alaluvussa *Fraktuuralla kansalle, lukeneille vähän antiikvullakin*). Niinpä myös Suometar oli perustamisestaan lähtien ilmestynyt fraktuurakirjaimisena. Myös sen seuraaja Uusi Suometar painettiin koukeroisella fraktuurakirjaimella, joka alunperin oli jäljitellyt käsinkirjoitettua tekstiä²¹⁹. Myös Hufvudstadsbladet aloitti fraktuuraisena, vaikka moniin ruotsinkielisiin lehtiin antiikva vakiintui jo vuosisadan puolivälissä. Esimerkiksi Helsingfors Dagblad käytti antiikvaa leipätekstissä ja otsikoissa heti perustamisestaan eli vuodesta 1862 alkaen.²²⁰ Mutta Hufvudstadsbladetin August Schaumanilla oli toisenlaiset ajatukset kuin muilla ruotsinkielisillä lehdenomistajilla. Hän oli perustanut lehden heti alusta alkaen liikeyritykseksi, joka tavoitteli mahdollisimman suurta lukijakuntaa. Schauman halusi fraktuuralla tähdentää lehden kansanomaisuutta sekä helppolukuisuutta ja näin lisätä lehden menekkiä.²²¹

Hufvudstadsbladet luopui fraktuurasta vasta Frenckellin kaudella, kun lehden kirjapainoon oli hankittu uusi kaksoispikapainokone ja sen mukana uudet kirjakkeet.²²² Jo ennen uusien kirjakkeiden tuloa lehti otti antiikvan käyttöön suurimmissa otsikoissa²²³. Hufvudstadsbladet pääsi lopulta siirtymään antiikvakirjaimiin leipätekstissä vasta kilpakumppaninsa Helsingfors Dagbladin kuoleman jälkeen vuonna 1892.²²⁴ Frenckell ilmeisesti laski, että Helsingfors Dagbladin entiset lukijat oli helpompi saada tilaajiksi, kun Hufvudstadsbladet ottaa käyttöön ruotsinkielisten suosiman antiikvakirjaimen.

Suomenkielisissä sanomalehdissä fraktuura säilytti asemansa 1800-luvun jälkipuoliskolla. Keski-Suomi aloitti fraktuuraisena ja samoin Päivälehti. Fraktuura oli molemmille luonnollinen valinta, sillä suomenkielinen

.....
217 Hufvudstadsbladet 1.10.1885; Uusi Suometar 2.1.1886; Keski-Suomi 5.1.1887.

218 Suomalainen 7.1.1889.

219 Gardberg 1949, 29.

220 Landgren 1984, 13; Tommila 1988b, 212; Uino 1991a, 53.

221 Ginström 1964, 31; Gardberg 1973, 466.

222 Från ... 1988, 32.

223 Hufvudstadsbladet 16.2.1886.

224 Hufvudstadsbladet 12.12.1892; Gardberg 1973, 466.

kansa oli oppinut lukemaan vain fraktuuraa. Antiikva levisi kuitenkin hiljalleen myös suomenkielisel­le puolelle. 1880-luvulla latinalaiseksi kutsuttu kirjain otettiin käyttöön suomenkielisel­le sivistyneistölle tarkoitetuissa kirjoissa.²²⁵

Miksi fraktuura piti Suomessa pintansa, vaikka monissa Euroopan maissa oli siirrytty antiikvakirjaimen? Kirjainvalintaan ei löydy yhtä ratkaisevaa syytä. Ilmeisesti pitkät kulttuuri- ja kauppasuhteet Saksaan luonnostaan ohjasivat valintaa fraktuuraan. Suomalaisiin kirjapainoihin kirjakkeet oli ostettu 1600-luvulta lähtien Saksasta ja kaupankäynti jatkui. Esimerkiksi Suomettaren ja Hufvudstadsbladetin aluksi käyttämät kirjakkeet hankittiin saksalaisista kauppaliikkeistä. Vaikka vuonna 1872 saksalaissyntyinen Carl Hanemann perusti kirjakevalimon Helsinkiin, ainakin Uusi Suometar hankki yhä kirjakkeet suoraan Saksasta.²²⁶ Kauppasuhteet näkyivät selvästi vielä vuosisadan lopun kirjatyoväen Kirjaltaja-lehdessä julkaistuissa mainoksissa, joissa suurin osa kirjakkeita toimittavista yhtiöistä ilmoitti hankkivansa kirjaimistonsa Saksasta.²²⁷ Yrjö Jäntin mukaan suomalaiset kirjapainot hankkivat kirjakkeensa vuosisadan vaihteeseen saakka lähes yksinomaan Saksasta.²²⁸

Kauppasuhteet eivät kuitenkaan olisi estäneet antiikvaan siirtymistä, sillä saksalaisissa valimoissa tuotettiin runsaasti myös antiikvakirjakkeita, ja niitäkin ostettiin Suomeen. Painojen kirjakevarastot olivat jo 1870-luvulla varsin laajat. Esimerkiksi Uutta Suometarta painavan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran painon kirjake-esitteessä oli vuonna 1879 kymmeniä erilaisia antiikvakirjasimia.²²⁹ Vaikka kauppasuhteet eivät estäneet antiikvan käyttöönottoa, ne vaikuttivat suomalaiseen kirjapainokulttuuriin. Kirjapainoelämä oli koko 1800-luvun aina 1900-luvun alkuvuosiin asti saksalaisvaikutteista, ja monet kirjapainoalan ammattilaiset olivat saksalaisia tai ainakin saksalaissyntyisiä²³⁰. Heidän vaikutuksensa fraktuuran säilymiseen Suomessa muita Pohjoismaita²³¹ pidempään ei varmasti ole merkityksellön.

Kauppasuhteiden lisäksi fraktuuran yleisyyteen vaikutti myös latojen palkkajärjestelmä. Työnantajan piti maksaa antiikvan ladottamisesta 12,5 prosenttia enemmän kuin fraktuurasta.²³² Antiikvasta maksettiin korkeampi latomistaksa vuoden 1906 palkkasopimukseen saakka.²³³

Ehkä merkittävin syy fraktuuran valtakauden jatkumiseen vuosisadan vaihteen yli oli kuitenkin lukijoiden konservatiivisuus. Carl-Rudolf Gardbergin mukaan jopa ruotsinkielisen Hufvudstadsbladetin oli ollut vaikea siirtyä antiikvaan. Hufvudstadsbladetin jakajat eivät olleet uskaltaneet viedä

.....
225 Jäntti 1940, 431–432.

226 Nieminen 1949, 78; Gardberg 1973, 44, 134, 295–296 ja 409–410.

227 Kirjaltaja n:o 5 1899, 68. Ilmoitussivu; Kirjaltaja n:o 6 1899, 82. Ilmoitussivu.

228 Jäntti 1940, 431.

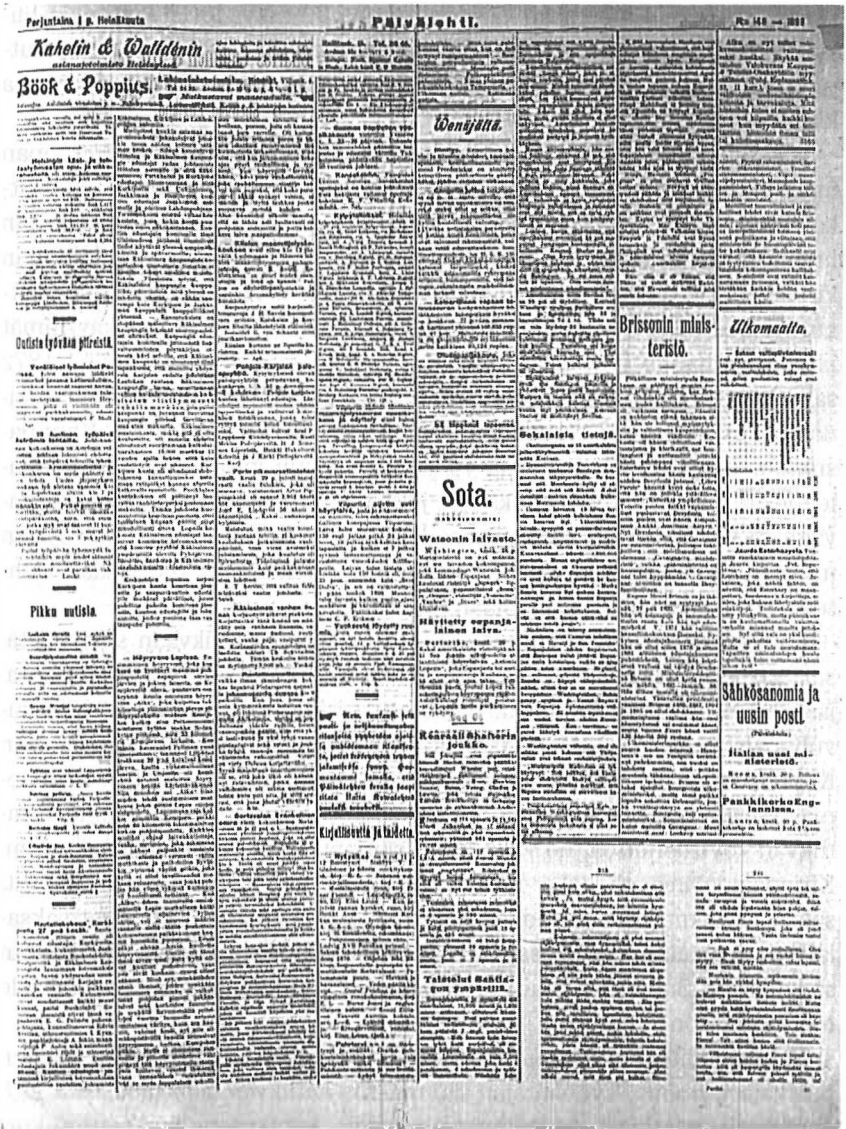
229 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainon kirjasin-näytteitä. Helsinki 1879.

230 Eklund 1961, 197–198; Katso myös Myllyntaus 1981, 20.

231 Kirjaltaja n:o 3 1898, 43.

232 Jalava 1879, 40.

233 Rytkönen 1946, 31–32; Gardberg 1973, 453–545.

Kuva 36. Päivälehti ilmestyi heinäkuun 1898 alusta lähtien ensimmäisenä suomenkielisenä sanomalehtenä antiikvaisena (kuvan lehti 1.7. 1898). Varsinkin maaseudun lukijat protestoivat muutosta vastaan. He olivat tottuneet lukemaan fraktuuratekstiä eli kansanomaisesti sanottuna raamatuprinttiä. Päivälehten seuraaja Helsingin Sanomat palasi takaisin fraktuuraan.

ensimmäistä antiikvalla painettua numeroa julmistuneille lukijoille.²³⁴ Hiljalleen lukijoiden tottumukset kuitenkin muuttuivat, sillä ihmiset olivat jo oppineet ilmoituksissa uuteen kirjaimistoon. Kesällä 1898 Päivälehti päätti tehdä suuren muutoksen ja siirtyä antiikvaan. Toimitus päätti siirtymisestä sen jälkeen kun sitä oli monilta tahoilta kehoitettu luopumaan fraktuurasta.²³⁵ Päivälehti ilmestyi kokonaan antiikvaisena heinäkuun alusta.²³⁶ Suomenkielisen sanomalehden raivaajatehtävä ei kuitenkaan ollut helppo. Ainakin maaseutulukijat esittivät voimakkaita vasta-

234 Gardberg 1973, 466.
235 Rytönen 1946, 71.
236 Päivälehti 1.7.1898.

maanuutisissa.²³⁸ Seuraavana vuonna myös ulkomaanuutiset palasivat hyljälleen fraktuuratekstiin.

Uusi Suometar ja Keski-Suomi käyttivät yhä vuosisadan vaihteessa leipätekstissä fraktuurakirjaimia, vaikka seisovat otsikot olivatkin usein antiikvaa (*kuva 37*). Myös nurkkaromaanit julkaistiin useimmiten antiikvalla.²³⁹ Uusi Suometar otti seisovissa otsikoissa antiikvan käyttöön vuonna 1871 »Kaikenlaista.»-otsikossa, mutta laajemmin antiikvaiset seisovat otsikot yleistyivät vasta syysalvella 1887. Antiikvalla alettiin painaa seisovia otsikoita, kuten »Uutisia Helsingistä.», »Uutisia maaseudulta.» ja »Kirjallisuutta ja taidetta.» sekä kotimaan sähkösanomia.²⁴⁰ (Otsikoissa oli aina piste perässä.) Seuraavina vuosina antiikvaiset seisovat otsikot yleistyivät edelleen, ja vuonna 1892 kaikki seisovat otsikot alkoivat olla antiikvaa. Seisovissa otsikoissa käytettiin vuosisadan vaihteessa jo runsaasti erilaisia kirjainlajeja. Esimerkiksi vuonna 1898 käytössä oli kuusi erilaista, melko laihaa antiikvalajiketta ja groteskia²⁴¹.

Päivälehdien yrityksen jälkeen suomenkieliset lehdet jatkoivat fraktuuraisina. Mutta ajat olivat muuttumassa. Keväällä 1912 Uuden Suomettaren toimituksessa virisi ajatus antiikvan käyttöönotosta. Toimitus ryhtyi ajamaan asiaa, ja painokaan ei vastustanut muutosta. Lehden hallintokunta päättikin siirtyä mahdollisimman nopeasti antiikvaan.²⁴² Ensimmäinen kokonaan antiikvalla ladottu lehti ilmestyi jo syksyllä. Lehden leipäteksti oli yhdeksän pisteen suuruista antiikvaa ja otsikot samaa lajia hie-man isompana. Normaaleissa otsikoissa käytettiin lihavaa ja seisovissa otsikoissa laihaa leikkausta. Ensimmäisessä antiikva-numerossa toimitus kehui antiikvakirjaimia helppolukuisemmiksi kuin fraktuuraa. Samalla se toivoi, että lehden luettavuus ja ulkoasu näin »saavuttavat huomattavan voiton».²⁴³

Uuden Suomettaren siirtyminen antiikvaan jäi pysyväksi, vaikka osa lehden taustavaikuttajista oli muutokseen tyytymättömiä. Uuden kirjaimen kannattajat joutuivat vetoamaan jopa lääketieteelliseen tietämykseen. Lääkintäneuvos K. Reijovaara vakuutti yhtiökokoukselle keväällä 1913, että antiikvakirjaimet ovat entistä fraktuuraa terveellisemmät silmille.²⁴⁴ Keskustelu kirjainlajeista jatkui kuitenkin pitkään, ja hallintokunta päättikin talvella 1916 siirtymisestä takaisin fraktuuraan.²⁴⁵ Muutos jäi kuitenkin vain pöytäkirjoihin, sillä käytäntöön asti sitä ei koskaan viety. Ehkä antiikvassa pysyttäytymistä helpotti se, että vuonna 1912 Raama-

238 Helsingin Sanomat 1.12.1904; Rytönen 1946, 71; Gardberg 1973, 465.

239 Katso esimerkiksi Keski-Suomi 23.1.1900 ja 25.1.1900, Uusi Suometar 23.1.1900.

240 Uusi Suometar 9.1.1871 ja 3.11.1887.

241 Katso esimerkiksi Uusi Suometar 5.8.1898.

242 Uuden Suomettaren Oy:n hallintokunnan pöytäkirja 30.5.1912, 3.§. Yhtiökokousten ja hallintokunnan pöytäkirjat 1880–1919. Uuden Suomen arkisto.

243 Uusi Suometar 15.9.1912, uutinen.

244 Uuden Suomettaren Oy:n yhtiökokouksen pöytäkirja 10.5.1913, 8.§. Yhtiökokousten ja hallintokunnan pöytäkirjat 1880–1919. Uuden Suomen arkisto.

245 Uuden Suomettaren Oy:n hallintokunnan pöytäkirja 19.1.1916, 4.§. Yhtiökokousten ja hallintokunnan pöytäkirjat 1880–1919. Uuden Suomen arkisto.

tun taskukokoisen laitoksen ladonnassa oli otettu käyttöön antiikva. Seuraavalla vuosikymmenellä perhe- ja vihki-Raamatuissakin siirryttiin antiikvaan.²⁴⁶

Uuden Suomettaren esimerkki levisi hiljalleen myös muihin suomenkielisiin lehtiin. Aamulehti otti antiikvaa käyttöön 1912 ja syyskuusta 1913 lähtien lehti oli kokonaan antiikvainen. Turun Sanomat siirtyi keväällä 1918 osittain antiikvaan, kun lehden fraktuurainen kirjakevarasto oli sotkeutunut käyttökelvottomaksi punaisen vallan riehunnassa. Heinäkuussa 1919 lehti lisäsi antiikvan käyttöä, vaikka osa lukijoista olikin viroksunut uutta kirjainlajia.²⁴⁷

Ylempiin yhteiskuntakerroksiin levinnyt Uusi Suometar ei saanut heti peräänsä Helsingin Sanomia tai Suomen Sosialidemokraattia. Helsingin Sanomille ja Keski-Suomelle fraktuura oli ilmeisesti vielä modernia ja kiisteltyä antiikvaa sopivampi kirjainlaji, sillä molempien lehtien lukijakunnassa oli melko paljon yhteiskunnan alempien kerrosten väkeä. Helsingin Sanomat käytti fraktuuraa vuoteen 1925 saakka, vaikka seisovissa otsikoissa ja ensimmäisen maailmansodan otsikoissa käytettiin osaksi antiikvaa (katso luku *Ensimmäinen maailmansota murtaa palstarajan ja tuo uutisotsikot*). Vuosien kuluessa myös tavallisen kansan lukutottumukset muuttuivat, ja keväällä 1925 Helsingin Sanomat siirtyi kokonaan antiikvaan. Kaikki otsikot olivat samaa laihaa antiikvaa.²⁴⁸ Sosialidemokraatti ilmestyi ensimmäisen kerran antiikvaisena vuoden 1927 alussa²⁴⁹. Kirjainmuutos liittyi lehden määrätietoiseen pyrkimykseen ajanmukaistaa lehden painoasua. Jo vuoden 1926 lopulla lehteä julkaisevan Kansanvallan johtokunta oli tutustunut kirjapainonjohtajan ja toimituksen valitsemaan uuteen kirjaintyyppiin. Toimitussihteeri Tuhti ja faktori Salmi esittelivät antiikvalla painettuja lehtiä, mutta johtokunta ei vielä halunnut tehdä lopullista päätöstä muutoksesta. Johtokunta antoi kuitenkin kirjapainonjohtajalle, päätoimittajalle, faktorille ja toimitussihteerille tehtäväksi valita lehdelle uusi kirjainlaji.²⁵⁰

Keski-Suomesta Keski-suomalaiseksi muuttunut jyvaskyläläislehti irrottautui fraktuurasta vasta keväällä 1929 suuren ulkoasu-uudistuksensa yhteydessä.²⁵¹ (Katso uudistuksesta Paraatisivujen ajan alaluvusta *Uutisetusivut ja sisäpääuutissivut yleistyvät 1910- ja 1920-lukujen vaihteessa*.) Keski-suomalainen luopui fraktuurasta viimeisenä jyvaskyläläisenä lehtenä. Vuonna 1924 Keski-suomalaisen kilpailijaksi perustettu

246 Raamattu. Helsinki 1912 (Englannin ja ulkomaan bibliaseura); Perhe-Raamattu. Porvoo 1923; Raamattu. Helsinki 1928 (vihki-Raamattu).

247 Aamulehti 10.9.1913; Turun Sanomat 19.4.1918 ja 2.7.1919; Kalpa 1984, 157.

248 Helsingin Sanomat 1.3.1925.

249 Suomen Sosialidemokraatti 3.1.1927.

250 Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 9.9.1926, 2.§. Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan pöytäkirjat 1918–1926 (C1). Työväen arkisto; Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan toiminta- ja tilikertomus vuodelta 1926. Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan pöytäkirjat 1927–1929 (C2). Työväen arkisto; Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan toiminta- ja tilikertomus vuodelta 1927. Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan pöytäkirjat 1927–1929 (C2). Työväen arkisto

251 Keski-suomalainen 26.5.1929.

kokoomuslainen Sisä-Suomi aloitti fraktuuraisena, mutta siirtyi jo toisena ilmestymisvuonnaan antiikvaan.²⁵² Kirjaimenvaihtoon vaikutti varmasti suuresti se, että lehden painaminen siirtyi vuoden 1925 alusta Saarijärven Paavon kirjapainosta Gummeruksen kirjapainoon²⁵³. Saarijärven Paavo painettiin edelleen vuonna 1925 fraktuuralla ja onkin ilmeistä, että sen painolla ei ollut tarvittavaa antiikva-kirjasimistoa. Saarijärven Paavohan oli kovissa taloudellisissa vaikeuksissa ja ne heijastuivat painoonkin²⁵⁴. Vuosikymmenen lopulla vaikeudet hieman helpottivat²⁵⁵, ja Saarijärven Paavo siirtyi antiikvaan helmikuussa 1927²⁵⁶. Työväenlehti Työn Voima siirtyi antiikvaan toukokuussa 1928²⁵⁷.

Varsinainen suomenkielisen lehdistön kirjainlajin vaihtokausi osui siis 1920-luvun loppupuoliskolle. Tuolloin antiikvan ottivat käyttöön edellä mainittujen lehtien lisäksi muun muassa Kokkolassa ilmestyvä Keski-Pohjanmaa (1926), kuopiolainen Savon Sanomat (1928) ja lappeenrantalainen Etelä-Saimaa (1928). Maakuntakaupunkien sanomalehdistä poikkeuksellisesti vain muutamat uudet lehdet olivat jo edellisellä vuosikymmenellä siirtyneet antiikvaan. Tällainen oli muun muassa Joensuussa 1918 aloittanut Karjalan Maa.²⁵⁸

Nimiöiden kirjainlaji vaihteli lehdissä tiheään tahtiin. Esimerkiksi Suometar/Uuden Suomettaren nimi oli kuudella eri lajilla ladottu ennen vuotta 1891.²⁵⁹

Miinuksista yksipalstaisiin otsikoihin

Ennen vuosisadan vaihdetta suomalaisissa sanomalehdissä oli kolmenlaisia otsikoita: miinuksia, yksipalstaisia ja seisovia otsikoita. Seisovat otsikot toistuivat päivästä toiseen samanlaisina. Niiden alle taitettiin osa miinuksista ja yksipalstaisista. 1900-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana yksipalstaisten osuus kuitenkin kääntyi selvään kasvuun. (*kuutio 46.*)

Miinusten osuus oli lehdissä suurimmillaan vuosina 1870–1880. Miinusten valtakausi osuu samaan aikaan, kun lehdet kasvattivat nopeasti kokoaan. Kun muistamme, että koon kasvun syynä oli nelisivuisten lehtien tilanpuute, niin miinusten runsas käyttö näyttäisi liittyvän myös tilanpuutteeseen. Otsikottomilla miinuksilla lehti säästi painopinta-alaa. Säästäminen oli tärkeää, sillä tuontisuoja takia Suomessa sanomalehti-

.....
252 Sisä-Suomi 1.1.1925.

253 Osakeyhtiö Sisä-Suomen vuosikertomus vuodelta 1925. Oy Sisä-Suomen yhtiökokousten pöytäkirjat 1923–1944. Sisäsuomen arkisto.

254 Tommila – Raitio 1976, 135–136.

255 Tommila – Raitio 1976, 136.

256 Saarijärven Paavo 1.2.1927.

257 Siirtyminen antiikvaan kesti kaksi päivää. Perjantaina 18. toukokuuta lehden A-osa oli ladottu antiikvalla ja B-osa fraktuuralla. Seuraavana päivänä koko lehti oli antiikvaa. (Työn Voima 18.5.1928 ja 19.5.1928.)

258 Pulakka 1977, 38; Halla 1978, 86; Piironen 1982, 86; Salokangas 1987, 363.

259 Suometar 2.1.1864, 1.4.1864; Uusi Suometar 14.1.1869, 2.1.1870, 2.1.1875, 3.1.1881 ja 1.1.1891.

Kuvio 46. Yksipalstaiset otsikot alkoivat yleistyä helsinkiläisissä ja jyväs-kyläläisissä sanomalehdissä 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. 1915 jo 51 prosenttia jutuista oli otsikoitu yhden palstan otsikolla. Miinusten osuus oli nyt enää 33 prosenttia, kun vielä 1895 yli 70 prosenttia jutuista oli miinuksia. Yhden palstan otsikot korvasivatkin nimenomaan miinuksia, sillä seisovien otsikoiden osuus säilyi entisellään. (Lähde: liite 1)

paperi oli yhä neljänneksen kalliimpaa kuin muualla maailmassa²⁶⁰.

Toinen syy miinusten käyttöön oli latojien palkanlaskentatapa. Latojille maksettiin Helsingissä vuoteen 1891 ja muualla maassa vuoteen 1900 saakka palkkaa ladotun pinta-alan mukaan²⁶¹. Niinpä miinusten ladottaminen oli lehdelle selvästi edullisempaa kuin yksipalstaisten juttujen, sillä useampirivinen otsikko vei helposti saman verran tilaa kuin yksi miinus-juttu. Kun latojien palkka muutettiin ns. aakkoslaskutavaksi, heille maksettiin ladottujen kirjakkeiden määrän mukaan²⁶².

Miinukset sopivat myös 1800-luvun loppupuolen työskentelytapaan ja lehdentekokulttuuriin. Toimittajat kirjoittivat juttuja ja kirjapainoväki vastasi niiden sivuille taittamisesta (katso alaluku *Uusi työnjohtajaporras – toimitussihiteeri*). Otsikoiden puuttuminen helpotti taittamista, sillä juttuja ei tarvinnut jakaa tärkeisiin ja vähemmän tärkeisiin uutisiin²⁶³. Kun lisäksi tilaajat lukivat lehtensä vielä jokseenkin kannesta kanteen ja räiskyviin uutisiin perustuva uutiskilpailu oli poliittisesti suuntautuneessa sanomalehdistössä vielä vierasta,²⁶⁴ on ymmärrettävää, että otsikoita ei juuri harrastettu 1800-luvulla.

Miinusjutut koottiin yleensä päivästä toiseen samanlaisina toistuneiden seisovien otsikoiden alle. Uudessa Suomettaressa tällaisia pysyviä otsikoita olivat muun muassa »Helsingistä.», »Maaseudulta.», »Ulko-

260 Rytkönen 1946, 73.

261 Gardberg 1973, 449–450; Nieminen 1977, 127 ja 152.

262 Gardberg 1973, 449–450.

263 Katso myös Rytkönen 1946, 73.

264 Landgren 1988, 286–288 ja 389–392.

maalta.» ja Hufvudstadsbladetissa »Politiska Nyheter.» sekä »Helsingfors.».²⁶⁵ Seisovat otsikot olivat luonteeltaan kokoavia. Niiden alla oli mii-
nuksia tai yksipalstaisiksi otsikoituja juttuja.

Sanomalehtien aineiston taittojärjestys oli vuosisadan vaihteeseen mennessä jokseenkin vakiintunut. Ensiksi olivat ilmoitukset, sitten pääkirjoitus, uutisia ilmestymispaikkakunnalta ja omasta läänistä sekä suuri-
ruhtinaskuntaa koskevia uutisia. Sitten tulivat Pietarin tiedot, uutisia Venäjältä ja lopuksi ulkomaan uutisia, sähköitä ja pikku-uutisia. Aina uutisten sijoittelujärjestys ei ollut lehtien vapaassa päätäntävällässä. 1903 Panoasiain ylihallitus antoi ohjeen, jonka mukaan Venäjää koskevat uutiset on ryhmiteltävä kotimaan uutisiin. Näin viranomaisetkin vaikuttivat lehtien taittojärjestykseen, mutta lehtien ulkoasuun nuo ohjeet eivät heijastuneet.²⁶⁶

Lennättimen yleistyminen 1870- ja 1880-luvuilla näkyi sanomalehdissä myös ulkoasussa eikä pelkästään uutisten tuoreutumisenä. Esimerkiksi Uusi Suometar otti vuoden 1884 alusta käyttöön seisovan otsikon »Sähkösanomia.».
Kaikki sähkösanomat oli otsikoitu, mikä oli muihin seisovien otsikoiden erottamiin osastoihin verrattuna poikkeuksellista. Kun Hufvudstadsbladet kymmenen vuotta myöhemmin otti käyttöön »Telegram.»-otsikon, leipäteksti oli lihavoitu. Uusi Suometar korosti sähkösanomiaan alkusanan kursivoinnilla.²⁶⁷

Seisova otsikko oli 1800-luvun loppupuoliskon ja 1900-luvun alun lukijalle kuin maamerkki, jonka avulla lehdessä saattoi suunnistaa. Seisovat otsikot olivatkin osastojaon ensimmäinen ilmentymä²⁶⁸. Toisaalta päivittäin toistuva otsikko oli myös helppo toimitukselle ja latomolle, sillä otsikointiin ja otsikoiden valmistukseen ei tarvinnut käyttää aikaa. Latomossa vain nostettiin päivästä toiseen säilytettävä valmis otsikkoladelmä sivulle.

Grant Milnor Hyden mukaan seisovat otsikot ovat varsinaisten uutisotsikoiden esiaste. Hänen mielestään amerikkalaisen journalismin suuri keksintö olikin kehittää päivästä toiseen toistuvien seisovien otsikoiden tilalle uutisotsikot. Tämä tapahtui uuden mantereen sisällissodan aikana (1861–1865), kun etevimmät lehdet luopuivat perinteisistä seisovista otsikoista kuten »The Great War» tai »News from the Front». Sen sijaan lehdet latoivat otsikoita, joissa oli selvä viesti lukijalle. »Vicksburg is Taken» tai »20 000 Killed on Potomac» -otsikot korvasivat vanhat seisovat otsikot. Uutisotsikolla haluttiin varmistaa, että huonoakin lennätinlinjaa pitkin perille saapuu ainakin tärkein tieto eli otsikko. Samalla juttujen rakenne muuttui uutispyramidin muotoon: tärkein jutun kärkeen ja hänille vähempiarvoinen.²⁶⁹ Uusi otsikointitapa osoittautui menestykseksi,

.....
²⁶⁵ Katso esimerkiksi Hufvudstadsbladet 25.–30.1.1870; Uusi Suometar 25.–29.1.1875.

²⁶⁶ Leino-Kaukiainen 1988, 582.

²⁶⁷ Katso esimerkiksi Uusi Suometar 2.1. ja 5.11.1884; Hufvudstadsbladet 13.10.1885; Bruun – Koskimies – Tervonen 1986, 109; Landgren 1988, 389.

²⁶⁸ Tommila 1984, 4–5.

²⁶⁹ Hyde 1922, 73 ja 75; Katso myös Dicken – Garcia 1989, 53.

mutta Eurooppaan ja Suomeen se levisi hitaasti. Oikeastaan vasta ensimmäinen maailmansota toi amerikkalaisen journalistisen koulukunnan opit suomalaislehtiin (katso tarkemmin alaluku *Ensimmäinen maailmansota murtaa palstarajan ja tuo uutisotsikot.*)

Englantilaisiin sanomalehtiin uusi amerikkalainen journalismi ja sen otsikointitapa levisi 1880-luvulla. Perinteisesti englantilaisten sanomalehtien otsikot olivat olleet pieniä. Leimaverolain (Stamp Act) takia kaikki tila oli lehdissä käytetty tarkkaan hyväksi eikä lain kumoaminen (1855) muuttanut tuota tapaa. Vain sunnuntaisanomalehdissä ja työväestölle tarkoitetuissa iltapäivälehdissä otsikot suurenivat jo 1800-luvun loppuvuosikymmeninä. Aamulla ilmestyvät sanomalehdet jatkoivat pienen otsikoin; Pienistä otsikoista tulikin aamulehtien tunnusmerkki. Vasta ensimmäisen maailmansodan aikaan aamulehdissä luovuttiin tästä perinteestä.²⁷⁰

Jos juttu haluttiin otsikoida omalla otsikollaan 1800-luvun jälkipuoliskolla, tavallisin valinta oli pieni yksipalstainen otsikko. Yksipalstaiset otsikot olivat yleensä yhdestä kolmeen rivisiä ja kooltaan 12 tai 14 pistettä. Yksipalstaisten otsikoiden osuus oli 10–17 prosenttia kaikista otsikoista. 1890-luvulla yksipalstaisten otsikoiden koko alkoi kasvaa. Parhaimmillaan otsikoissa saattoi olla viisikin riviä²⁷¹, ja esimerkiksi Hufvudstadsbladetissa yksipalstaisten otsikoiden normaalikoko kasvoi vuosikymmenen lopulla jo 18 pisteeseen²⁷².

1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä sanomalehtien otsikointi muuttui selvästi. Vuonna 1910 yksipalstaisten osuus oli noussut jo kolmannekseen. Samaan aikaan miinusten osuus putosi alle 60 prosentin (*kuvio 46.*). Selvimmin muutos näkyi Hufvudstadsbladetissa ja Työmieheissä. Hufvudstadsbladetissa miinusten osuus laski jo alle puoleen jutuista ja yksipalstaisten 37,9 prosenttiin. Sosialidemokraatissa miinusten osuus putosi kolmannekseen ja yksipalstaisten osuus nousi yli 53 prosenttiin. Heinäkuussa 1910 Työmies luopui kokonaan miinuksista ja jatkoi omalla linjallaan lehden lakkauttamiseen eli vuoteen 1918 saakka²⁷³. Muuten Työmies oli kuin muutkin lehdet; se ei pyrkinyt hakemaan omaa persoonallista ulkoasua²⁷⁴. Muiden helsinkiläisten ja jyvaskyläläisten lehtien otsikoinnissa ei ollut suurta eroa – paitsi että Suomalainen oli hie man muita vanhanaikaisempi. Siinä miinusten osuus pysyi yli 63 prosentin vielä vuonna 1910.²⁷⁵

Kansainväliseen kehitykseen verrattuna suomalaisten otsikot olivat

.....

270 Morison 1932, 265, 269, 271, 279, 289, 295, 301 ja 308–309.

271 Katso esimerkiksi Hufvudstadsbladet 29.1.1893 ja 1.2.1893.

272 Katso esimerkiksi Hufvudstadsbladet 10.4.1889.

273 Työmies 22.7.1910.

274 Pentti Salmelinin mukaan työväenlehdet eivät ainakaan 1900-luvun ensimmäisiin vuosiin mennessä pyrkineet luomaan omintakeista ulkoasua. Työväenlehtien mahdollisuudettaan vaikuttaa lehden ulkoasuun eivät olleet järin suuret, sillä vuosisadan vaihteessa vain Työmiehellä oli oma kirjapaino. Muut suomalaiset työväenlehdet painettiin muiden, porvarillisten lehtien painoissa. (Salmelin 1967, 263–264)

275 Kappale perustuu liitteiden 1, 2, 6–10, 13 ja 15 tietoihin.

S. M. Keisari kuollut.

Vietariota saimme eilen illalla seurauvat sähkösanommat:
Tänään kello 2 illanpuolella beitetiin S. M. Keisarin vau-
nujen alle, kun hänen Majesteettina palasi Mikaelin-ma-
nefestina Tšulinmaan, kahvi dommia, jotta räjähärefäään pabasti baavoit-
tina hänen Majesteettinla motwina lähtä. Sääntöarsästä kuoli
uhri upperi ja kahvi kalfakkaa monta polttimistä ja yksivijäiä ha-
woittui.

Ballittusen Sananlaattajan ilmoittaa: Tänään kello 1 1/2 j.
pp. Sun 2. M. Keisari palasi Tšulinma-
nefestina Tšulinmaan, kahvi dommia, jotta räjähärefäään pabasti baavoit-
tina hänen Majesteettinla motwina lähtä. Sääntöarsästä kuoli
uhri upperi ja kahvi kalfakkaa monta polttimistä ja yksivijäiä ha-
woittui.

Maavoibinla kuoli S. M. Keisari kello neljä 27 minutia.

Ballittusen Sananlaattajan ilmoituksesta sanotaan: Tama-
nan kello on tapattu. Tänään kello kolme 35 minutia Kait-
pialtias pois-kulki Keisari Mikaelin Mikolajewin. Muuta-
mia minuteja ennen kuolemaansa sai Keisari pyhäin ehtoollisen.

Viikola on kerrin lauletu laulamaan niin laulun ja laulajien lauletti, jotta laulun lauletti.
Tämä on kerrin lauletu laulamaan niin laulun ja laulajien lauletti, jotta laulun lauletti.

Mikaelin 11 on ollut Suomen laulun lauletti.
Tämä on kerrin lauletu laulamaan niin laulun ja laulajien lauletti, jotta laulun lauletti.

Maan laulun laulettu Suomen lauletti.
Tämä on kerrin lauletu laulamaan niin laulun ja laulajien lauletti, jotta laulun lauletti.

Helsingissä.
Tämä on kerrin lauletu laulamaan niin laulun ja laulajien lauletti, jotta laulun lauletti.

Maavoibinla kuoli S. M. Keisari kello neljä 27 minutia.

Ballittusen Sananlaattajan ilmoittaa: Tänään kello 1 1/2 j.
pp. Sun 2. M. Keisari palasi Tšulinma-
nefestina Tšulinmaan, kahvi dommia, jotta räjähärefäään pabasti baavoit-
tina hänen Majesteettinla motwina lähtä. Sääntöarsästä kuoli
uhri upperi ja kahvi kalfakkaa monta polttimistä ja yksivijäiä ha-
woittui.

Maavoibinla kuoli S. M. Keisari kello neljä 27 minutia.

Ballittusen Sananlaattajan ilmoituksesta sanotaan: Tama-
nan kello on tapattu. Tänään kello kolme 35 minutia Kait-
pialtias pois-kulki Keisari Mikaelin Mikolajewin. Muuta-
mia minuteja ennen kuolemaansa sai Keisari pyhäin ehtoollisen.

Viikola on kerrin lauletu laulamaan niin laulun ja laulajien lauletti, jotta laulun lauletti.

Mikaelin 11 on ollut Suomen laulun lauletti.

Maan laulun laulettu Suomen lauletti.

Helsingissä.

Maavoibinla kuoli S. M. Keisari kello neljä 27 minutia.

Ballittusen Sananlaattajan ilmoittaa: Tänään kello 1 1/2 j.
pp. Sun 2. M. Keisari palasi Tšulinma-
nefestina Tšulinmaan, kahvi dommia, jotta räjähärefäään pabasti baavoit-
tina hänen Majesteettinla motwina lähtä. Sääntöarsästä kuoli
uhri upperi ja kahvi kalfakkaa monta polttimistä ja yksivijäiä ha-
woittui.

Maavoibinla kuoli S. M. Keisari kello neljä 27 minutia.

Ballittusen Sananlaattajan ilmoituksesta sanotaan: Tama-
nan kello on tapattu. Tänään kello kolme 35 minutia Kait-
pialtias pois-kulki Keisari Mikaelin Mikolajewin. Muuta-
mia minuteja ennen kuolemaansa sai Keisari pyhäin ehtoollisen.

Viikola on kerrin lauletu laulamaan niin laulun ja laulajien lauletti, jotta laulun lauletti.

Mikaelin 11 on ollut Suomen laulun lauletti.

Maan laulun laulettu Suomen lauletti.

Helsingissä.

Kuva 38. Uusi
Suometar kertoi keisarin kuolemas-
ta etusivullaan 14. maaliskuuta 1881. Mustat sururaamit säilyivät lehden etusivulla koko vi-
rallisen suruajan eli useita viikkoja.

vielä pieniä ja vähärvisiä. Amerikkasa otsikot olivat kasvaneet moniker-
roksiksiksi jo Meksikon sodan aikana 1840-luvun puolivälissä. Vuosisadan
loppupuolella amerikkalaisten otsikkopatterit olivat jo melkoisia. Esimer-
kiksi vuoden 1871 Chicago Tribune kertoi kaupungissa riehuneesta tuli-
palosta 42-rivisellä yksipalstaisella otsikolla, joka oli yli puoli sivua kor-
kea. Ensimmäiset monipalstaiset otsikot maailmalla painettiin 1860-lu-
vulla, kun amerikkalainen Philadelphia Inquirer taittoi sivulleen viisipal-
staisen otsikon syyskuussa 1862. Konservatiivisessa Englannissa ensim-
mäinen monipalstainen otsikko ilmestyi vuonna 1895.²⁷⁶

276 Hutt 1973, 58 ja 60; Evans 1982, 23–24.

Monipalstaiset otsikot olivat ennen ensimmäistä maailmansotaa lehdissä erittäin harvinaisia. Normaaliala leveämmin kerrottiin yleensä vain todella suurista asioista, kuten keisarin kuolemasta. Esimerkiksi Uusi Suometar käytti ennen vuotta 1898 vain kaksi kertaa yhtä palstaa leveämpää otsikkoa. Maaliskuussa 1881 lehdessä oli kolmelle palstalle ladottu otsikko heti etusivun vasemmassa ylänurkassa: »H.M. Keisari kuollut.».²⁷⁷ Seuraavan kerran otsikko ylitti palstarajan talvella 1894, jolloin otsikko oli: »Hänen Majesteettinsa Kei-/sari-Suuriruhtinas/Aleksanteri III/kuollut.» Nelirivinen otsikko oli ladottu kahdelle palstalle.²⁷⁸

Monipalstaiset otsikot yleistyivät uuden vuosisadan ensimmäisen kymmenen vuoden aikana (katso liite 1.), mutta suurempi muutos tapahtui vasta ensimmäisen maailmansodan pyörteissä. (Sodan vaikutuksesta sanomalehtien ulkoasuun kerrotaan alaluvussa *Ensimmäinen maailmansota murtaa palstarajan ja tuo uutisotsikot.*)

Kuvituksen esiinmarssi

Kuvitus oli harvinaista suomalaisissa sanomalehdissä vuosisadan vaihteeseen saakka.²⁷⁹ 1800-luvun puolivälissä kuvitusta esiintyi hetken aikaa lehdissä, mutta sitten se katosi. 1800-luvun lopulla lehtikuvitusta oli runsaammin vain aikakauslehdistöön kuuluvassa kuvalehdistössä. Tunnetuimpia tuon ajan kuvalehtiä oli Kyläkirjaston Kuvalehti, joka alkoi ilmestyä 1877.²⁸⁰ Kuvitus tuli sanomalehdissä ensiksi ilmoituksiin, jo 1800-luvun alkupuoliskolla. Vasta aivan 1800-luvun lopulla alkoi ilmestyä toimittuksellista kuvitusta.²⁸¹

Yhdysvalloissa sanomalehtikuvitus yleistyi sisällissodan aikaan (1861–1865). Lehdissä julkaistiin karttoja sotatilanteesta, ja joissakin lehdissä oli myös puupiiroksia kenraaleista ja linnoituksista. Sisällissodan jälkeen kuvat jälleen vähenivät. Kuvien läpimurto tapahtui amerikkalaisessa sanomalehdistössä 1890-luvulla, kun keltainen journalismi valtasi tilaa maassa. Keltaiset lehdet kilpailivat suurista lukijajoukoista ja tässä pyrkimyksessä kuvat huomattiin hyväksi avuksi. 1890-luvun lopulle saakka kuvitus oli puupiiroksia kunnes 1897 valokuvat tulivat yleiseen käyttöön massalehdissä. Valokuvaus oli keksintönä tuolloin jo 58-vuotias. Ensimmäinen varsinainen *uutisvalokuva* oli julkaistu toukokuussa 1842. Kuva oli daguerretyyppi Hampurin palosta. Kuva julkaistiin kolme päivää palon jälkeen, mutta jo heti seuraavana päivänä samasta palosta julkaistiin piirros, joka sekin oli uutiskuva.²⁸²

Vuosisadan viimeisinä vuosikymmeninä sanomalehdet julkaisivat harvakseltaan kuvia. Uudessa Suomettaressa kuvitusta esiintyi neljä kertaa.

277 Uusi Suometar 14.3.1881.

278 Uusi Suometar 2.11.1894.

279 Degerman 1975, 1–2.

280 Uino 1991b, 23–26.

281 Degerman 1975, 1; Hovi 1990, 101.

282 Mott 1962, 294, 400, 501, 588; Schuneman 1965, 43; Evans 1978, 1; Arnold 1981, 89; Swann 1989, 14.

WARAUOMARI OSSIAN PROCOPÉ'N
 Varatuomari Paavo Brander
 Tampereen Asianaajotoimisto
 HANKEKII LAINOJA Y. M.

Tampereen Lehti
 Päiväkirjan sanoma-lehdet.
 TAMPEREEN LEHDEN KUVAT.
 Viime myrkyt merellä.
 Jitkallainen ooppera Tamperella.

1898

Kuva 39. Lyhyt-ikäiseksi jäänyt Tampereen Lehti (1898-1899) pyrki moderniksi uutislehdeksi. Se julkaisi kuvia, »joka ainakin Tampereella lienee aivan uutista». Lehti julkaisi kuvapolitiikkansa ensimmäisessä numerossa: »Vuoden mittaan tuemme tarjoamaan kuvia ... huomattuista henkilöistä, varsinkin kotimaisista, emmekä me ne takaamaan paikkakuntamme taikka lähiseutujen merkittäville miehille varmuutta siitä, etteivätkö he jonakin kauniina aamuna näe itseään Tampereen Lehden kuvallisilla palstoilla.» (Lähde: Tampereen Lehti 17.12.1898, »uutinen Tampereen Lehti»; Kuva Tampereen Lehti 17.12.1898.)

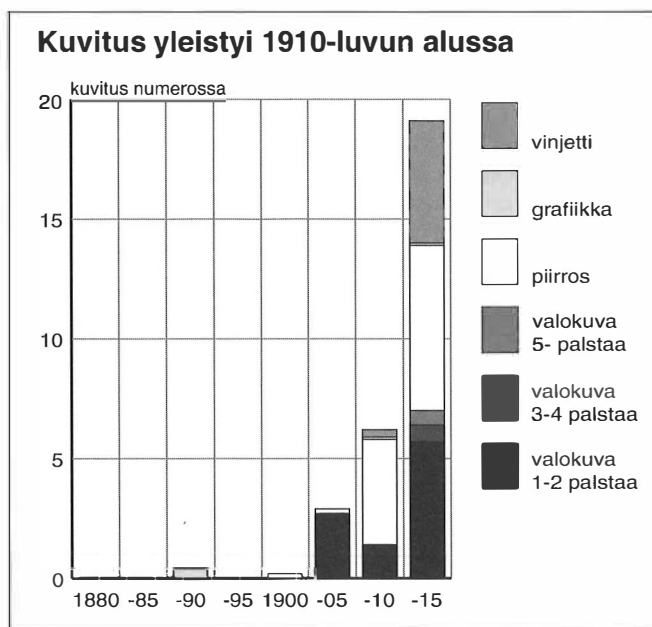
Joka kerta kyseessä oli tekstiainesta täydentävä kartta. Ne olivat jo Suomettaren aikoja suurempia. Esimerkiksi huhtikuussa 1897 lehti julkaisi viisipalstaisen kartan Suomen rautateistä.²⁸³ Hufvudstadsbladetissa kuvitusta esiintyi 24 kertaa vuosina 1864-1895. Suurin osa kuvituksesta oli taitettu kahdelle palstalle. Leveämmät kuvat olivat harvinaisia.²⁸⁴

Hufvudstadsbladetissa oli kuvitusta normaalia useammin vuodenvaihteessa 1867-1868, jolloin julkaistiin kymmenen piirroskuvaa. Kaikki piir-

283 Uusi Suometar 27.10.1870, 17.3.1897, 18.4.1897 ja 24.4.1897.

284 Mervola 1993, 121.

Kuvio 47. Helsingiläisissä ja jyväskyläläisissä sanomalehdissä ei ollut juurikaan kuvia ennen vuosisadan vaihdetta. Vuonna 1890 lehden numerossa oli keskimäärin 0,5 graafia (=tässä tapauksessa karttaa). 1910 lehdissä oli jo keskimäärin kaksi valokuvaa ja viisi piirrosta. Ensimmäisen maailmansodan aikaan (1915) lehdissä oli useita valokuvia, piirroksia ja kuvallisia vinjettejä. (Lähde: liite 1)

rokset olivat Walter Forssin työtä.²⁸⁵ Forss oli opiskellut Tukholmassa puupiirtämistä. Hufvudstadsbladetin piirrosten kultakausi loppui, kun Forss muutti vuonna 1868 pysyvästi Englantiin.²⁸⁶

Vielä 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä valokuvia oli lehdissä vähän, mutta seuraavalla vuosikymmenellä määrä kasvoi selvästi (kuvio 47.). Kuvien käyttö lisääntyi, koska kuvalaattojen saatavuus parani 1910-luvulla.²⁸⁷ Aikaisemmin piirroksot olivat olleet lehtien pääasiallista kuvitusta. Grafiikkaa, tutkimusajanjaksona vain karttoja, lehdissä oli vielä melko vähän.

Helsingin Sanomat (ja Päivälehti) oli ahkerin kuvituksen käyttäjä vuosisadan alussa. Myös Uudessa Suomettaressa (ja Uudessa Suomessa) ja Hufvudstadsbladetissa oli runsaasti kuvia. Työmies ei julkaissut juurikaan kuvitusta ennen ensimmäistä maailmansotaa. Jyväskylän lehdistä ainoastaan Keski-Suomi painoi sivuilleen säännöllisesti kuvitusta. Suomalainen oli käytännössä vain tekstilehti ja Sorretun Voimassakin kuvitusta oli harvoin.²⁸⁸

Uuden Suomettaren runsaaseen kuvitukseen vaikutti ilmeisesti se, että lehdessä oli valokuvauksesta kiinnostunut toimittaja. Toimittaja L.M. Viherjuuri oli hankkinut itselleen kameran jo vuonna 1907. Ensimmäisen maailmansodan aikana hän kuvasi ahkerasti, mutta painokoneen heikkouden takia autotypia-kuvat eivät tahtoneet onnistua. Hän jopa silloin

285 Hufvudstadsbladet 11.11.1867, 18.11.1867, 25.11.1867, 16.12.1867, 24.12.1867, 27.12.1867, 30.12.1867, 3.1.1868, 14.1.1868 ja 17.1.1868.

286 Gardberg 1973, 487; Hovi 1990, 43.

287 Degerman 1975, 8; Leino-Kaukiainen 1988, 587.

288 Kappale perustuu liitteiden 1, 2, 6–10, 13, 16 tietoihin.

Kuva 40. 1900-luvun alkuvuosina lehtikuviutus oli pääasiassa karttoja ja hallitsijoiden rintakuvia. Helsingin Sanomat julkaisi 18.3.1905 kartan Venäjän ja Japanin sodasta. Sivulla oli myös taiteltu kaksi kuvaa venäläisestä sotilasjohdosta.

Suomen sotilaita.
Tässä kuvassa nähdään...
Kunpa lausua.
Tässä kuvassa nähdään...
Suomen sotilaita...

Suomen sotilaita.
Tässä kuvassa nähdään...
Suomen sotilaita...

Suomen sotilaita.
Tässä kuvassa nähdään...
Suomen sotilaita...

Suomen sotilaita.
Tässä kuvassa nähdään...
Suomen sotilaita...

Suomen sotilaita.
Tässä kuvassa nähdään...
Suomen sotilaita...

Suomen sotilaita.
Tässä kuvassa nähdään...
Suomen sotilaita...

Suomen sotilaita.
Tässä kuvassa nähdään...
Suomen sotilaita...

Suomen sotilaita.
Tässä kuvassa nähdään...
Suomen sotilaita...

Suomen sotilaita.
Tässä kuvassa nähdään...
Suomen sotilaita...

Suomen sotilaita.
Tässä kuvassa nähdään...
Suomen sotilaita...

Suomen sotilaita.
Tässä kuvassa nähdään...
Suomen sotilaita...

Suomen sotilaita.
Tässä kuvassa nähdään...
Suomen sotilaita...

© Sotilastieteellinen tutkimuskeskus

Maailmanlaulu
Kokouskuvia.
Kokouskuvia...

Sotilasjohtajien
Kokouskuvia.
Sotilasjohtajien...

Sotilasjohtajien
Kokouskuvia.
Sotilasjohtajien...

Sotilasjohtajien
Kokouskuvia.
Sotilasjohtajien...

Sotilasjohtajien
Kokouskuvia.
Sotilasjohtajien...

Kokouskuvia.
Kokouskuvia...

Sotilasjohtajien
Kokouskuvia.
Sotilasjohtajien...

Sotilasjohtajien
Kokouskuvia.
Sotilasjohtajien...

Sotilasjohtajien
Kokouskuvia.
Sotilasjohtajien...

Sotilasjohtajien
Kokouskuvia.
Sotilasjohtajien...

tällöin teetti kuvista Lilius&Herzbergillä piirrosmaiset fotopiakliset. Niiden painaminen koneella onnistui.²⁸⁹ Kuvitusten pidettiin lehdistä vuosikymmenen alussa kilpailukeinona. Helsingin Sanomat mainosti vuonna 1910 itseään »runsaasti kuvitetuksi». Lehdessä tilausilmoituksen mukaan »Helsingin Sanomat on näihin asti myöskin ollut ainoa sanomalehti Suomessa, joka on säännöllisesti sisältänyt kuvia päivän tapahtumista ja henkilöistä.»²⁹⁰ Mainoslause on aina mainoslause, mutta sen verran se pitää paikkansa, että lehdestä oli Seppo Degermanin laskelmien mukaan ollut vuoden 1904 jälkeen joka vuosi yli sata kuvaa. Mainoslause myös toteutti itseään heti samana vuonna, sillä

289 Vihjerjuuri 1947: L.M. Vihjerjuuri, Uutta Suometarta toimittamassa. Uusi Suomi 12.1.1947.
290 Helsingin Sanomat 18.12.1910 B-osa, tilausilmoitus.

Helsingin Sanomat kolminkertaisti kuvien käytön vuonna 1910 (otosvuoteen 1905 verrattuna). Lehdessä miellettiin kuvitus ilmeisen tärkeäksi osaksi lehteä, sillä seuraavina vuosina kuvien määrä nousi rajusti. Huippu saavutettiin vuonna 1913.²⁹¹

1910-luvun alku oli kuvituksen yleistymisen aikaa suomalaisessa sanomalehdistöissä. Esimerkiksi Turun Sanomat julisti maaliskuussa 1911 käyttävänsä runsaasti kuvitusta lehdessä. »Turun Sanomat on kustannuksia pelkäämättä ryhtynyt julkaisemaan runsaasti kuvia, siten seurausten sanomalehtien kehitystä ulkomailla ja kotimaassakin. Turun Sanomat on nyt Turun parhaiten kuvitettu sanomalehti, julkaisee paitsi ulkomaisia kuvia myös alkuperäisiä piirroksia».²⁹² Lehti korosti »alkuperäisten» eli vain Turun Sanomia varten tehtyjen piirrosten osuutta haluten näin tuoda esille suuria uhrauksiaan lehtikuvitukseen. Myös Joensuussa Karjalatar uhrasi runsaasti kuvitukseen samana vuonna. Se julkaisi kymmenkunta kuvaa Lieksa-Nurmes radan valmistumisesta.²⁹³

Kuvien käyttö lisääntyi vuosina 1910–1915 keskimäärin ottaen. Ensimmäisen maailmansodan (1914–1918) pitkittyminen alkoi kuitenkin pian vaikuttaa kuvitukseen. Esimerkiksi Helsingin Sanomilta²⁹⁴ loppui kunnollinen painoväri. Painoväriä käytettiin välillä lähes pelkkää tervaa, jolloin kuvien painaminen oli vaikeaa. Lehti joutui sota-aikana lopulta luopumaan valokuvista, mutta kokonaan se ei kuvitusta unohtanut. Toimitukseen palkattiin piirtäjä Rafael Rindell, jonka piirroksia lehti julkaisikin ahkerasti.²⁹⁵ Piirrosten merkitys korostui sodan aikana kaikissa lehdissä, sillä painoväriongelmat olivat yhteisiä. Piirrosten lisääntyminen ei kuitenkaan ollut erityisen poikkeava ilmiö, sillä ne olivat olleet jo ennen sotaa ja säilyivät sodan jälkeenkin 1920-luvun alkupuolelle saakka lehtikuvituksen tukijalkana²⁹⁶.

Piirtäjiä palkattiin myös muihin lehtiin. Turun Sanomissa päätoimittaja Pontus Artti ja johtokunnan puheenjohtaja Antti Mikkola kehittivät lehden sisältöä voimakkaasti ja tässä työssä heidän huomionsa kiinnittyi erityisesti kuvitukseen. Parivaljakko vieraili Berliinissä ja sopi sieltä vakituisen kuviensaantiyhteyden. Lisäksi Mikkola perusti Turkuun 1911 kuvailaitoksen. Turun Sanomat palkkasi oman piirtäjän, Veikko Puron, keväällä 1910, joka innokkaasti piirsi lehteen niin pakinakuvitusta kuin uutispiirroksiakin. Turun Sanomat olikin Seppo Degermanin mukaan maan kuvitetuin sanomalehti vuodesta 1911 aina maailmansodan loppuun saakka. Turun Sanomissa seurattiin myös tarkkaan sanomalehtiä muulla maailmassa. Kuvitukseen saatiin innoitusta muun muassa tanskalaisesta Politiken-lehdestä ja ranskalaisesta L'Illustrationista.²⁹⁷

.....
291 Degerman 1975, 13.

292 Kalpa 1984, 104–106.

293 Vento 1974, 80.

294 Degerman 1975, 13.

295 Helsingin...1949, 19.

296 Liitteet 1, 2, 6–10, 13 ja 16; Katso myös Hovi 1990, 49.

297 Degerman 1975, 2, 5–8 ja 13; Kalpa 1984, 104–107.

ihm. joukko sarkuneen auton ympärillä heti onnettomuuden jälkeen.

Kuva 41. Turun Sanomien piirtäjä Veikko Puro kuvitti pakinoiden ja tarinoiden lisäksi myös uutisiaihteita. Toukokuun 9. päivän lehteen 1911 Puro piirsi kuvan edellisenä päivänä Limmankadulla tapahtuneesta auto-onnettomuudesta. Onnettomuuspaikalle oli kerääntynyt runsaasti yleisöä.

Helsingin lehdet olivat selvästi Turun Sanomia jäljessä kuvituksessa. Esimerkiksi Työmieheen palkattiin piirtäjä vasta keväällä 1917. Taiteilija O. Fogelberg oli kuitenkin jo kolme vuotta piirtänyt lehdelle erilaisissa tilapäisissä työsuhteissa. Lehden johtokunta ei kuitenkaan vielä aikaisemmin nähty tarvetta vakituisen kuvittajan palkkaamiselle. Todellinen kiinnostus kuvitukseen työväenlehdessä heräsi vasta seuraavalla vuosikymmenellä, jolloin johtokunta sai toimitusjohtajan välityksellä toimitukselta viestin, että »Suomen Sosialidemokraattia olisi myöskin ruvettavan kuvittamaan kuten muitakin suuria pääkaupungin lehtiä».²⁹⁸ Suomen Sosialidemokraatti julkaisi ensimmäisen uutisvalokuvan marraskuussa 1924. Lehden valokuvauksesta kiinnostunut toimittaja kuvasi Helsingin Ritarihuoneen edessä Itämeren maiden rikollisuutta vastustavien konferenssin valtuuskunnan jäsenet.²⁹⁹ Myös muissa lehdissä kiinnostus kuvitukseen oli kovaa 1920-luvulla. Keski-Suomen kanssa kilpailleen Sisä-Suomen vetäjät iloitsivat toisena toimintavuonnaan avoimesti siitä, että uusi painopaikka (Gummerus) antoi lehdelle mahdollisuuden käyttää

298 Työväen Sanomalehti Oy:n johtokunnan pöytäkirjat 30.4.1915, 9.§ ja 29.10.1915, 3.§. Työväen Sanomalehti Oy:n pöytäkirjat 1913–1915 (C3). Työväen arkisto; Työväen Sanomalehti Oy:n johtokunnan pöytäkirja 11.7.1916, 3.§. Työväen Sanomalehti Oy:n pöytäkirjat 1916–17 (C3). Työväen arkisto; Työväen Sanomalehti Oy:n johtokunnan pöytäkirja 10.5.1917. Työväen Sanomalehti Oy:n pöytäkirjat 1917 (C3). Työväen arkisto; Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 24.11.1924, 6.§. Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan pöytäkirjat 1918–1926 (C1). Työväen arkisto; Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan tili- ja toimintakertomus vuodelta 1925. Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan pöytäkirjat 1918–1926 (C1). Työväen arkisto.

299 Suomen Sosialidemokraatti 26.11.1924; Pohjanmaa 1970, 142–143.

kustannusliikkeen monipuolista kuvalaattavarastoa³⁰⁰. Sanomalehtien intoa kuvittamiseen lisäsi ensimmäisen maailmansodan jälkeen varmasti myös kilpailuasetelman kiristyminen. Vuonna 1917 perustettu Suomen Kuvalehti, kuvallinen viikkolehti, panosti voimakkaasti kuvitukseen.³⁰¹

Kuvituksen sijoittelussa ei 1800-luvulla ollut selviä sääntöjä. Välillä kuvat saattoivat olla sivun yläreunassa, välillä tekstin keskellä. Yleisin paikka oli kuitenkin toisen sivun yläreuna.³⁰²

Kuvituksen – kuvat, piirrokset ja kartat – lisäksi sanomalehdet kirjoittivat sivujaan 1880-luvun lopusta aina vuosisadan vaihteeseen saakka ornamenttikuvioilla, joita sijoitettiin taittopaloiksi palstojen päihin.³⁰³ Ornamentit olivat Saksassa suosittuja kirjojen koristelussa. Todennäköisesti kuviot olivat tulleet lehteen Saksasta hankittujen kirjakkeiden mukana.³⁰⁴

Vaasalainen Pohjalainen käytti koko ilmestymisaikansa (1890–1901) muista lehdistä poiketen kuvallisia vinjettejä. Vinjeteillä lehti erotteli erilaiset uutispalstat. Esimerkiksi Pohjanmaan uutisista kertovassa vinjetissä oli kylänäkymä, Helsingin uutisissa säätytalo ja muualta-uutisissa kylänäkymä järvimaisemassa. Pohjalaisen käyttämät kuvavinjetit olivat taidokkaasti kaiverrettuja ja muissa lehdissä vastaavat kuvavinjetit tulivat käyttöön vasta seuraavalla vuosisadalla.³⁰⁵

Ensimmäisen maailmasodan aikana sanomalehtiin tuli yleiseen käyttöön vinjetit. Osa seisovista otsikoista alkoi muotoutua kuvallisiksi merkeiksi eli vinjeteiksi, kun lehdet liittivät niihin linjoja ja kuvia (*kuvio 48*). Ensimmäiseksi helsinkiläisistä ja jyväskyläläisistä lehdistä seisovat otsikot hylkäsi Sorretun Voima. Joulukuussa 1913 sivuille ilmestyivät kauniisti piirretyt aihekuvitteiset vinjetit: esimerkiksi kirjallisuus-palstan vinjetissä oli piirros kirjoista. Lehti ei kuitenkaan pitkään pysytellyt oma-peräisellä linjallaan, vaan palasi jo vajaan vuoden kuluttua takaisin seisoviin otsikoihin.³⁰⁶

Helsingin ja Jyväskylän lehdistä selvin vinjetteihin siirtyjä oli Keski-Suomi. Se ryhtyi sotautusten (I maailmansota) päällä käyttämään kolmen palstan vinjettiä, jossa antiikvainen »Sota.»-sana oli kehystetty linjoilla³⁰⁷. Seuraavassa vaiheessa vinjetit muuttui kaksipalstaiseksi ja »Sota.»-sanan tavujen väliin tuli pommiräjähdyksen kuva sekä ympärille näkymä sotanäyttämöltä.³⁰⁸ Myös Helsingin Sanomat kuvitti »Yliseuroop-

.....

300 Oy Sisä-Suomen vuosikertomus vuodelta 1925. Oy Sisä-Suomen yhtiökokousten pöytäkirjat 1923–1944. Sisäsuomen arkisto.

301 Uino 1991a, 43.

302 Katso esimerkiksi Uusi Suometar 27.10.1870, 17.3.1897, 18.4.1897 ja 24.4.1897; Hufvudsbladet 11.11.1867, 18.11.1867, 25.11.1867, 16.12.1867, 27.12.1867, 30.12.1867, 3.1.1868, 14.1.1868, 17.1.1868, 5.11.1874, 28.9.1876, 24.4.1878, 19.3.1881, 18.4.1885, 9.2.1890, 28.2.1890, 23.4.1893, 14.5.1893, 29.4.1894, 7.8.1894, 22.9.1894, 7.10.1894, 3.10.1894 ja 23.1.1894.

303 Katso esimerkiksi Uusi Suometar 6.12.1888 ja 14.9.1899.

304 Kirjaltaja n:o 9 1903, 125–127.

305 Pohjalainen 1889–1901.

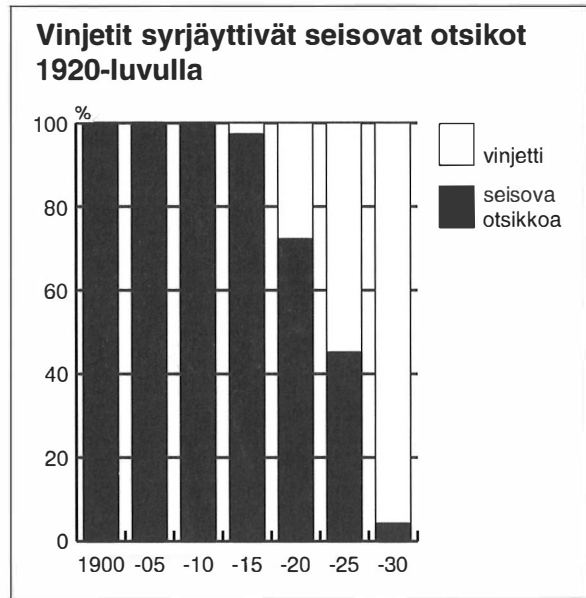
306 Sorretun Voima 22.12.1913 ja 19.8.1914.

307 Keski-Suomi 22.8.1914.

308 Keski-Suomi 5.1.1915.

Kuvio 48. Vinjetit syrjäyttivät seisovat otsikot helsinkiläisissä ja jyvaskyläläisissä sanomalehdissä 1920-luvulla. Ensimmäiset vinjetit tulivat lehtiin ensimmäisen maailmansodan aikaan, jolloin sotaanuttiset koottiin kuvitetun toistuvaisotsikon *Sota (eli vinjetin)* alle. (Lähde: liite 1)

tuli sähkölinja ja musta pohja, »Maakunnasta.» -seisovan otsikon taustaksi tuli maalaismaisema ja »Jyväskylästä.» -seisova otsikko koristeltiin kaupungintalon päädellä.³¹¹ Seuraavana vuonna näiden kuvitettujen vinjettien ulkoasu muuttui yksinkertaisemmaksi, kun vinjetin sanan ympäryks vain koristeltiin katkoviivoilla.³¹² Lehden muuttuessa Keski-Suomalaiseksi vuonna 1918 uusittiin kaikki vinjetit samantyyppisiksi. Vinjetin sanan ympärillä oli kolmen linjan muodostama viivaraami.³¹³

Myös muissa lehdissä – Uudessa Suomessa, Hufvudstadsbladetissa ja Helsingin Sanomissa – vinjetit yleistyivät ja seisovat otsikot vähenivät. Vahvimmin vinjetit saivat jalansijan Helsingin Sanomissa, jossa seisovat otsikot syrjäytyivät vuoteen 1930 mennessä jo kokonaan. Uusi Suomi ja Hufvudstadsbladet käyttivät yhä runsaasti seisovia otsikkoja vinjettien rinnalla. Ja vinjetitejä käyttäviä lehtiä tuli koko ajan lisää. Esimerkiksi kokkolalainen Keski-Pohjanmaa otti kauniisti kuvitetut vinjetit käyttöön 1920.³¹⁴

Ensimmäinen maailmansota murtaa palstarajan ja tuo uutisotsikot

Uutinen Sarajevon laukauksista ehti jo seuraavana päivänä helsinkiläisiin sanomalehtiin. Uusi Suometar painoi kolmannen sivun yläreunaan kolmen palstan otsikon: »Itävallan perintöruhtinas, arkkiherttua / Frans Ferdinand ja hänen puolisonsa / murhatut.». Kolmirivinen otsikko oli 36 pisteistä lihavaa antiikvaa. Yhteensä otsikkorivit veivät korkeussuunnas-

311 Keski-Suomi 4.1.1916.

312 Keski-Suomi 4.1.1917.

313 Keski-Suomalainen 3.1.1918.

314 Liitteet 1, 2, 6–10 ja 13; Pulakka 1977, 39.

sa tilaa neljä senttimetriä. Otsikon alla oli soikionmuotoiset yhden palstan kasvokuvat murhattuista.³¹⁵ Helsingin Sanomat kertoi Sarajevon taantumista »Viime tiedot.»-palstalla kahden palstan otsikolla. Kolmirivinen otsikko oli 28 pisteen fraktuuraa. Otsikon alla oli puolilihavalla painettu seitsemän rivin pituinen ingressi, joka oli ladottu kahdelle palstalle. Ingressiteksti oli keskitetty, samoin otsikko. Sivulle kolme taitettuun juttuun liittyi myös Frans Ferdinandin ja hänen vaimonsa yksipalstaiset kasvokuvat.³¹⁶

Myös Hufvudstadsbladet sai uutisen tuoreena lehteen, mutta otsikossa lehti tyytyi kahteen palstaan. Kuudennelle sivulle sijoitetun uutisen kaksirivinen otsikko oli 36 pisteen groteskia. Otsikon alla oli vajaapalstainen viiva ja sen alle oli ladottu vielä toinen pienempi groteskiotsikko. Se oli myös kaksirivinen, mutta koko oli pudotettu 16 pisteeseen. Hufvudstadsbladet ei julkaissut kuvia murhattuista.³¹⁷ Myös Työmies kertoo asiasta kahdella palstalla, 30 pisteen otsikolla: »Itävallan kruununprinssi murhattu / Sarajevossa.»³¹⁸

Neljä kertaa viikossa ilmestyvä Keski-Suomi kertoi murhautuksen luki-joilleen päivää myöhemmin kuin pääkaupungin lehdet. Myös ulospano oli helsinkiläisiä vaatimattomampaa. Lehti kertoi uutisen »Tuoreimmat tiedot.»-palstalla vain yhden palstan uutisena. Kaksirivinen fraktuuraotsikko oli 14 pisteen suuruinen. Uutisen poikkeuksellisuutta osoitti otsikon

Kuva 43. *Uusi Suometar* kertoi Sarajevon laukauksista heti tuoreeltaan (seuraavana päivänä eli 29.6.1914) kolmen palstan uutisena. *Helsingin Sanomat* tyytyi kahteen palstaan. Molemmat lehdet käyttivät lähes samantaista kuvaa surmatusta Frans Ferdinandista.

315 Uusi Suometar 29.6.1914.
 316 Helsingin Sanomat 29.6.1914.
 317 Hufvudstadsbladet 29.6.1914.
 318 Työmies 29.6.1914.

alle ladottu kolmerivinen ingressi, joka oli lihavoitua leipätekstiä.³¹⁹

Vaikka nykyisen mittapuun mukaan Sarajevon laukaukset otsikoitiin kuin suomalaisministerin viikonloppupuhe Pihlputaalla, uutisten ulkoasu oli kuitenkin 1910-luvun lukijalle silmiinpistävä. Lukijat olivat tottuneet palstalinjojen korsettiin, jota ei juuri rikottu. Maailmantilanteen kiristyminen Sarajevon tapahtumien jälkeen löystytti ensimmäisen kerran selvästi korsettia. Varsinaisten sotatoimien käynnistymisestä heinäkuun lopussa kerrottiin suomenkielisissä lehdissä kolmen palstan uutisina. Hufvudstadsbladet levitti otsikon neljälle palstalle. Uusi Suometar, Hufvudstadsbladet ja Keski-Suomi käyttivät pääotsikossa 60 pisteen ennennäkemättömän suurta kirjasinta. Helsingin Sanomat tyytyi 36 pisteen otsikkoon. Kaikissa lehdissä pääotsikon alla oli vielä jälkiotsikoita niin, että Uuden Suomettaren otsikkopatterin korkeus oli peräti seitsemän senttimetriä. Suomalainen käytti kahden palstan otsikkoa, mutta Sorretun Voima tyytyi kertomaan sodan syttymisestä yhdellä palstalla.³²⁰

Elokuun alussa lehdet siirtyivät sotatapahtumien uutisoinnissa seisovaan otsikkoon tai vinjettiin, jonka alle koottiin yksipalstaisia uutisia. Aluksi otsikkosanat vaihtelivat, mutta syksyllä kaikki löysivät kolmipalstaisen vakioimuodon. Uusi Suometar käytti aluksi 48 pisteen fraktuuraisista »Suurvaltasota.»-otsikkoa³²¹, mutta muutti sen sodan kestäessä groteskiksi³²². Syksyllä 1917 otsikko lyheni vain »Sota.»-muotoon.³²³ Hufvudstadsbladet kertoi tapahtumista kolme- tai neljäpalstaisen 48 pisteen antiikvaisen »Krigshändelserna.»-otsikon alla.³²⁴ Keski-Suomen vinjetissä oli 48 pisteen antiikvalla sana »Sota.». Sen lisäksi jyväskenyläläislehti jakoi uutiset alavinjeteillä »Itäinen sotaäyttämö.», »Läntinen sotaäyttämö.», »Merisotaäyttämö.» ja »Hajatietoja.».³²⁵ Helsingin Sanomat otti sotauutisia varten käyttöön 60 pisteen ja kolmepalstaisen »Sota.»-vinjetin, joka oli koristeltu savupatsaalla.³²⁶ Työmies käytti elokuusta lähtien 2–3 palstan »Maailmansota.»-otsikkoa. Sorretun Voima sanoitti sodan myös muotoon »Maailmansota.» Suomalainen tyytyi lyhyeen muotoon »Sota.»³²⁷

Maailman tapahtumat innostivat jokaista lehteä aikaisempaa useammin otsikoimaan juttunsa, varsinkin sotajutut. Yksipalstaiset otsikot yleistyivät selvästi, ja miinusten osuus laski ensimmäistä kertaa alle puoleen. Myös useampipalstaisia otsikoita alkoi olla lehdissä aikaisempaa enemmän (*kuvio 49.*)

Sodan takia Hufvudstadsbladet, Keski-Suomi ja Helsingin Sanomat lisä-

319 Keski-Suomi 30.6.1914.

320 Helsingin Sanomat 29.7.1914; Uusi Suometar 29.7.1914; Hufvudstadsbladet 30.7.1914; Keski-Suomi 30.7.1914; Työmies 30.7.1914; Suomalainen 29.7.1914; Sorretun Voima 29.7.1914.

321 Uusi Suometar 9.8.1914–5.6.1917.

322 Uusi Suometar 6.6.1917.

323 Uusi Suometar 12.9.1917.

324 Hufvudstadsbladet 3.8.1914.

325 Keski-Suomi 22.8.1914.

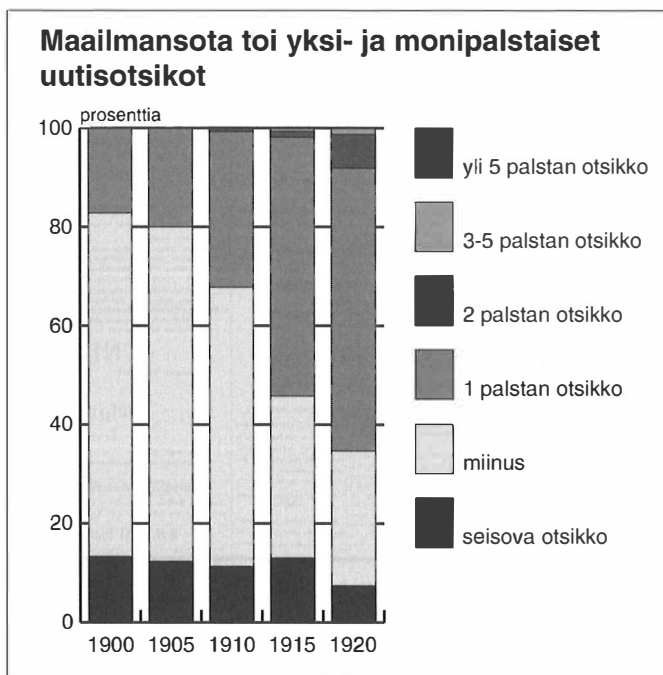
326 Helsingin Sanomat 17.8.1914.

327 Suomalainen 31.7.1914; Työmies 3.8.1914; Sorretun Voima 22.12.1914.

Kuvio 49. Maailmansodan syttymisen toi lehtiin monipalstaisia otsikoita. Leveistä otsikoista tuli nyt niin yleisiä, että ne alkavat näkyä myös jyväskyläläis- ja helsinkiläislehdissä tehdyissä otannoissa (1915). Kahden palstan otsikoiden osuus kaikista otsikoista oli nyt 1,2 prosenttia ja 3–5-palstaisten osuus 0,6 prosenttia. Samalla kun monipalstaiset otsikot tulivat, yleistyivät myös yksipalstaiset otsikot. Ne syrjäyttivät vuosisadan alussa miinukset. (Lähde: liite 1)

Otsikoinnin esiinmarssin lisäksi ensimmäinen maailmansota vaikutti myös otsikoiden rivimääriin. Vielä maailmansodan aattona otsikot olivat poikkeuksetta yhdestä kolmeen rivisiin. Heti sodan ensipäivistä lähtien sotaotsikot alkoivat kasvaa korkeutta. Rivejä otsikoissa oli viidestä aina yli kymmeneen, ja korkeussuunnassa otsikkopatteri vaati jopa kymmenkunta senttimetriä tilaa.³²⁹ Ennätysten otsikkorivien käytössä teki Keski-Suomi, jonka elokuun ensimmäisen päivän sotauutissivulla oli lähes pelkästään otsikkoja. Sivulle oli taitettu juttuja, joissa kussakin oli kolmen palstan otsikkonsa. Yhteensä näissä antiikvaotsikoissa oli 33 riviä. Otsikkorivien koko vaihteli 12 pisteestä 60 pisteeseen.³³⁰ Moniriviset otsikkopatterit olivat sotauutisissa arkirutiinia maailmansodan aikana, mutta muissa jutuissa pitkiä ja selittäviä otsikoita ei juuri käytetty.

Sota lisäsi aluksi myös kuvitusta lehdissä (katso tarkemmin edellinen alaluku *Kuvituksen esiinmarssi*). Lehdet esittelivät valokuvien ja piirroksien lukijoilleen erityisesti sotaa käyvien maiden johtajia. Niinpä varsinkin valokuvat (1–2 palstaa) tulivat nyt vauhdilla lehtien sivuille. Sotatapahtumien yhteyteen taitettiin silti karttoja, ja armeijoita esiteltiin kuvilla.³³¹ Yhä useampi kuva oli nyt uutiskuva, kun aiemmin kuvat keskit-

329 Katso esimerkiksi Hufvudstadsbladet 2.8.1914; Keski-Suomi 4.8.1914; Helsingin Sanomat 3.8.1914; Uusi Suometar 7.8.–9.8.1914.

330 Keski-Suomi 1.8.1914.

331 Katso esimerkiksi Keski-Suomi 30.7.1914; Hufvudstadsbladet 31.7.1914; Uusi Suometar 9.8.1914; Helsingin Sanomat 18.10.1914.

Suorelmat! Kadot.

Wipurin sotatilan.

Onneksi meidän onnistui... Turun - Tukholman laivastolliset katkaistut.

Tarvattomien kautatella.

Tuonut on ottaa Suomen kautatella vastaan... Harkittuun kukaan sopivasti.

Tasokka ministereustoston istunto Pietarissa.

Pietari, lauantai 10 p. Täällä... Tasokka ministereustoston istunto Pietarissa.

Belgradin pommitus.

Kahdella tykistöllä... Belgradin pommitus.

Belgradin pommitus... Suuren määrän... Belgradin pommitus.

Kansainvälinen asema.

Saksan nastannut... Kansainvälinen asema.

Englannin sotatoulu... Englannin sotatoulu.

Uudenjään sotatoulu... Uudenjään sotatoulu.

Uudenjään sotatoulu... Uudenjään sotatoulu.

Uudenjään sotatoulu... Uudenjään sotatoulu.

Uudenjään sotatoulu... Uudenjään sotatoulu.

Uudenjään sotatoulu... Uudenjään sotatoulu.

Uudenjään sotatoulu... Uudenjään sotatoulu.

Uudenjään sotatoulu... Uudenjään sotatoulu.

Uudenjään sotatoulu... Uudenjään sotatoulu.

Uudenjään sotatoulu... Uudenjään sotatoulu.

Uudenjään sotatoulu... Uudenjään sotatoulu.

Uudenjään sotatoulu... Uudenjään sotatoulu.

Uudenjään sotatoulu... Uudenjään sotatoulu.

Uudenjään sotatoulu... Uudenjään sotatoulu.

Uudenjään sotatoulu... Uudenjään sotatoulu.

Uudenjään sotatoulu... Uudenjään sotatoulu.

Uudenjään sotatoulu... Uudenjään sotatoulu.

Uudenjään sotatoulu... Uudenjään sotatoulu.

Uudenjään sotatoulu... Uudenjään sotatoulu.

Suomi julistettu sotatilaan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan... Katkeekin korkein käskykysely Suomen maan.

Kuva 45. Keski-Suomen sotatoulu... Keski-Suomen sotatoulu.

NIKOLAI.

Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

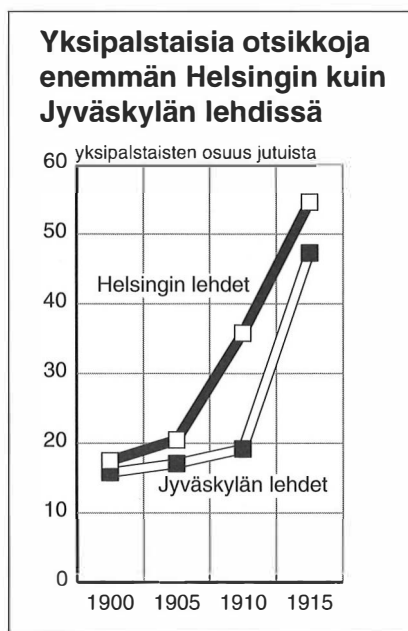
Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

Belgrad vallattu... Belgrad vallattu.

tyivät sunnuntailukemistojen tyypisille sivuille³³². Kokonaisuudessaan voi sanoa, että ensimmäisen maailmansodan syytymisellä oli lehtien ulkoasua pristävä vaikutus. Otsikot kasvoivat sekä lisääntyivät ja kuvitus yleistyi. Syntyi sotabuumi. Lehdentekijät ymmärsivät sotatoulisten suuren kysynnän lukijoiden keskuudessa³³³. Tuoreet uutiset yritettiinkin lotoa sivuille houkuttelevasti. Palstarajat joutuivat ensimmäisen kerran antamaan periksi, sillä monipalstaisten juttujen osuus kasvoi jo pariin prosenttiin³³⁴.

332 Myös muualla päin maailmaa utiskuvat yleistyivät ensimmäisen maailmansodan aikana. (Radder - Stempel 1942, 346-347) 333 Pietiäinen 1986, 187-188; Nygård 1987, 140. 334 Liite 1.

Kuvio 50. Juttujen uutismainen otsikointitapa levisi Helsinkiin ennen Jyväskylää. Tämä tuli esille siten, että helsinkiläiset lehdet luopuivat miinuksista ja siirtyivät yksipalstaisiin otsikoihin nopeammin kuin jyväskyläläiset sanomalehdet. (Lähde: liitteet 2 ja 10)

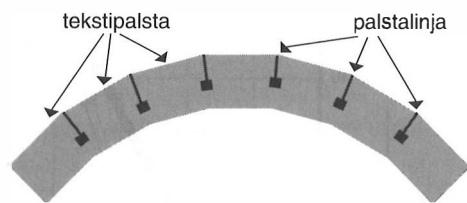
Ensimmäisen maailmansodan vaikutus suomalaisten sanomalehtien ulkoasuun oli siis suuri. Vaikutus oli suurempi kuin mitä lehdistä vielä edes sota-aikana näkyi. Suurin muutos tapahtui suomalaisten (ja yleensäkin eurooppalaisten) toimittajien ajattelussa. Nyt he omaksuivat amerikkalaisen uutisjournalismikäsitteen, johon kuuluivat uutisotsikot ja myös uutiskuvitus. Amerikkalaiseen sanomalehtiin uutisotsikot tulivat sisällissodan aikoihin (1861–1865), sillä heikoilla lennätinlinjoilla oli tärkeää lähettää ensiksi tärkein tieto eli otsikko. Keksintönä uutismainen otsikko on kuitenkin vanhempi. Tiettävästi ensimmäinen uutisotsikko oli Boston Evening Postissa 1872 (St. John's retaken). Suomalaisten sanomalehtien otsikot alkoivat ensimmäisen maailmansodan aikaan selvästi sisältää jonkin viestin eivätkä ne enää olleet yhtä usein vain sanan tai parin päällekirjoituksia. Varsinkin sotarintaman uutisten otsikkoon kirjoitettiin heti tärkein uutinen. Yksipalstaisten uutismaisten otsikoiden yleistymisen lisäksi uutisjournalismin yleistymistä todistaa se, että seisovat otsikot katosivat samaan aikaan nopeasti lehdistä (vinjetit tulivat tilalle, katso alaluku *Kuvituksen esiinmarssi*).³³⁵

Uutisotsikointi ja uutisjournalismi näyttäisivät saaneen Helsingissä lujemman jalansijan kuin Jyväskylässä. Yksipalstaiset otsikot olivat Helsingissä yleisempiä kuin Jyväskylässä ja toisaalta seisovat otsikot häipyivät selvemmin (kuvio 50.).

Sodan Suomessa aiheuttamat ulkoasumuutokset eivät ole lehdistön historiassa poikkeuksellisia. Meksikon sota oli tuonut amerikkalaiseen leh-

335 Katso myös Hyde 1922, 72–75; Hyde 1925, 200–201; Mahin 1925, 17; Evans 1973, 24–25; Hutt 1973, 88–107.

Kirjakerotaatioissa tekstipalstat on taivutettu kaarelle

Kuvio 51. Kirjakerotaatioissa lehden sivu painettiin alkuperäisistä ladotuista tekstipalstoista. Koska tekstipalstat oli aina ladottu tasaiselle pohjalle ja yksittäiset palstat oli asetettu sitten kaarevalle pinnalle, palstalinja jäi hieman koholle tekstipalstojen väliin. (Lähde: Esimerkiksi Everett 1976, 529)

tiin moniriviset otsikot. Etelävaltioiden ja pohjoisvaltioiden sisällissodan aikana syntyivät varsinaiset uutisotsikot ja lehdissä se näkyi otsikkorivien lisääntymisenä. Myös englantilainen sanomalehdistö muuttui voimakkaasti ensimmäisen maailmansodan aikana. Lehtiin tuli koko sivun levyisiä otsikoita ja otsikkokirjasimet kasvoivat suuremmiksi.³³⁶ Myös Uusi Suometar oli jo 1800-luvun puolella terävöittänyt otettaan sota-ai-

koina. Suurin periaatteellinen muutos lehdissä oli ensimmäisen maailmansodan aikana palstarajan murtuminen. Palstojen välissä oleva linja oli ollut suomalaisessa sanomalehdistössä ylittämätön 1700-luvulta lähtien. Samalla tavalla palstaraja oli ollut murtamaton myös muualla maailmassa. Ensimmäisen kerran palstarajaa ruvettiin järjestelmällisesti murtamaan amerikkalaisessa sanomalehdistössä 1890-luvulla. Eurooppaan leveät otsikot tulivat vasta ensimmäisen maailmansodan aikoihin. Yhdysvaltalainen journalismin tutkija George Everettin mukaan amerikkalaisten sanomalehtien otsikot kasvoivat 1860- ja 1870-luvuilla korkeutta, koska lehden palstarajaa pidettiin koskemattomana. Vasta 1880-luvun lopussa ja 1890-luvun alussa lehdet mursivat palstalinjojen korsetin: esimerkiksi Chicago Times ja Chicago Tribune 1889.³³⁷

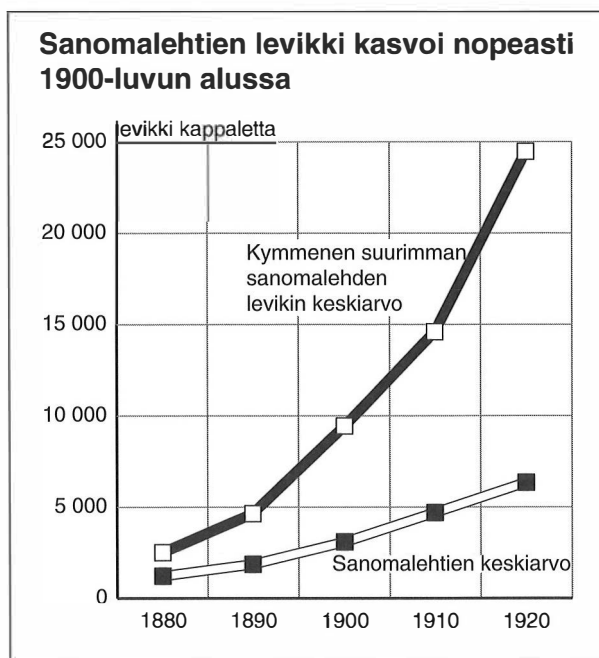
Lehtihistorioitsijat ovat Yhdysvalloissa selittäneet palstarajan rikku-
mattomuutta painotekniikalla, kirjakerotaatiolla. Kirjakerotaatiolla palstarajan ylittäminen oli vaikeaa, koska rotaation käyttämä kaareva painopinta ei mahdollistanut palstarajan helppoa ylittämistä. Lehden sivun ladokset taivutettiin kaarevalle painopinnalle kulmion muotoon (kuvio 51.) ja palstalinja oli juuri kulmana. Näin sen ylittäminen oli teknisesti vaikeaa. Kirjakerotaatiot olivat yleisiä amerikkalaisessa sanomalehdistössä 1800-luvun lopussa. Everettin mielestä kirjakerotaatiot eivät kuitenkaan selitä palstalinjojen murtumattomuutta. Hänen mukaansa kirjakerotaatiossakin voitiin kuitenkin kohtuullisen helposti latoa monipalstainen

336 Hutt 1973, 57–58 ja 88.

337 Everett 1976, 528–529.

338 Leveät otsikot yleistyivät 1890-luvulla ja ennen I maailmansotaa Yhdysvalloissa. (Mott 1962, 541–544)

Kuvio 52. Sanomalehtien levikit kasvoivat nopeasti 1900-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Varsinkin suurimpien sanomalehtien levikit nousivat nopeasti ja sanomalehdistä alkoi tulla taloudellisesti kannattavaa liiketoimintaa. (Lähde: SLH 5-7 1988)

otsikko. Everettin mukaan todellinen syy palstarajojen murtumattomuuteen oli se, että palstarajat olivat vuosisatojen aikana iskostuneet lehden-tekijöiden mieliin eikä niitä siksi haluttu ylittää. Toisena syynä hän pitää palstalinjojen kalleutta. Metalliset palstalinjat maksoivat melko paljon ja niitä ei haluttu katkomalla tervellä. Katkaistua linjaa kun ei juuri voinut enää käyttää uudelleen. Everettin mukaan myös palstalinjan katkaisemisen osaavista latojista oli pulaa. Miksi sitten palstalinjojen ajatuksellisesta rajoituksesta ja kalleuden haitoista ei enää välitetty 1890-luvun lopulla ja 1900-luvun³³⁸ alussa? Everettin selitys tähän on looginen. Sanomalehtien keskinäinen kilpailu lisääntyi vuosisadan viimeisinä vuosina (keltainen lehdistö), ja tässä kilpailussa tarvittiin entistä suurempia ja leveämpiä otsikoita. Toisaalta lehden teosta tuli samalla miljoonabisnestä, eikä palstalinjojen katkominen enää tuntunut kustannukselta eikä miltaan.³³⁹

Suomalaisen sanomalehdistön kehitys tukee Everettin selitystä. Suomessa kirjakerotaatioita oli käytössä vain muutamissa sanomalehdissä, joten niillä ei ole voinut olla täällä vaikutusta sanomalehtien yleiseen otsikointitapaan. Ja varmasti Suomessakin palstalinja oli syvälle iskostunut kaikkien mieliin. Toisaalta sanomalehtien oli syytä välttää pieniäkin lisäkuluja 1800-luvun lopussa ja vielä 1900-luvun alussa. Palstalinjoja ja muuta kirjapainomateriaalia ei ollut »tuhlattavaksi» asti. Ensimmäisen maailmasodan aikaan lehtien uutiskilpailu oli jo ankaraa ja tulotkin olivat aivan toista luokkaa kuin vielä kymmenkunta vuotta aikaisemmin. Suurimpien lehtien levikit kasvoivat nopeasti ja ilmoituksiakin tuli jatkuvasti

.....
339 Everett 1976, 528–532.

lisää (*kuutio 52.*).³⁴⁰ Niinpä palstarajan ylittämiseen ei enää ollut esteitä.

Ensimmäisen maailmansodan venyminen rupesi kuitenkin pian aiheuttamaan myös vastakkaista kehitystä. Suomessa alkoi olla pulaa kirjapainotarvikkeista ja sanomalehtipaperista. Lehdet joutuivat pienentämään sivumääriään. Myös painoväri oli ajoittain niin vähissä, että esimerkiksi Helsingin Sanomat painettiin jonkin aikaa lähes pelkällä tervalla. Turun Sanomat joutui paperipulan takia pienentämään otsikkojaan. Molemmat lehdet joutuikin tervalla painamisen takia luopumaan sodan loppuajaksi kokonaan valokuvista.³⁴¹ Sota-aika toi sivuille myös valkoisia läikkiä³⁴², sillä sensuuri oli jälleen otettu käyttöön³⁴³.

Vaikka sodan pitkittyminen vei lehtien ulkoasua taloudellisen pakon sanelemana taas ajassa taaksepäin, jätti ensimmäinen maailmansota kuitenkin jotakin kytämään. Tuo jokin tulee esille muutaman vuoden kuluttua, 1910- ja 1920-lukujen vaihteessa.

Uusi työnjohtajaporras – toimitussihteeri

Sanomalehtien toimittamisesta huolehtivat 1800-luvun puolivälissä yleensä sivutoimiset toimittajat. Lehtien koon kasvaessa toimitusten miehitys alkoi nopeasti kasvaa vuosisadan loppupuoliskolla. Vuonna 1890 Uudessa Suomettaressa työskenteli kuusi, Hufvudstadsbladetissa viisi ja Päivälehdessä neljä vakituista toimittajaa. Keski-Suomen toimituksessa lehteä teki päätoimittaja, aputoimittaja ja kaksi vakituista avustajaa. Suurimpiin lehtiin toimitusten kasvaminen oli jo tuonut mukanaan uuden työntekijän, toimitussihteerin. Helsingfors Dagblad palkkasi ensimmäisenä lehtenä Suomessa toimitussihteerin vuonna 1862. Tehtävä oli aluksi epäsäännöllinen, ja välillä lehdessä ei moneen vuoteen ollut toimitussihteeriä.³⁴⁴ Hufvudstadsbladet palkkasi toimitussihteerin vuonna 1884. Uusi Suometar seurasi seuraavana vuonna perässä. Päivälehdessä toimitussihteeri oli heti alusta alkaen.³⁴⁵ Keski-Suomeen toimitussihteeri nimettiin vasta vuonna 1906, kun lehti sai toisen vakituisen toimittajan.³⁴⁶ Suomalaiseen vakituista ja pysyvää toimitussihteerin tehtävää ei ennen sen yhtymistä Keski-Suomen kanssa ehditty perustaa³⁴⁷.

Pääkaupungin lehdessäkin pärjättiin vielä vuosisadan alussa ilman toimitussihteeriä. Parin toimittajan voimin pyörineellä Työmiehellä oli vain päätoimittaja ja yksi tai useampi aputoimittaja. Vuosisadan ensimmäisen

.....
340 Liitteet 1 ja 20; Katso myös Nygård 1987, 146–150.

341 Helsingin... 1949, 19; Kalpa 1984, 150.

342 Katso esimerkiksi Helsingin Sanomat 18.10.1914; Uusi Suometar 18.12.1915; Hufvudstadsbladet 21.9.1916 ja 3.10.1916.

343 Nygård 1987, 95–96.

344 Tommila 1973, 96; Landgren 1988, 369.

345 Keränen 1984, 117 ja 207.

346 Tommila 1973, 102.

347 V.A. Wataja oli Suomalaisen vastaavana toimittajana ja toimitussihteerinä vuonna 1909. Hän kuitenkin hoiti lehdenseen käytännössä yksinään, joten tehtävää ei voi pitää vielä oikeana toimitussihteerin työnä. Vuonna 1916 Alvar Rinne toimi hetken toimitussihteerinä, mutta aika jäi hyvin lyhyeksi. Vuoden 1918 alusta Suomalainen ja Keski-Suomi alkoivat ilmestyä yhtyneenä nimellä Keski-suomalainen. (Tommila 1973, 242–243.)

vuosikymmenen toisella puoliskolla toista aputoimittajista alettiin kuitenkin kutsua toimitussihteeriksi. Tehtävää hoiti Väinö Jokinen, joka kuitenkin erosi lehden palveluksesta vuonna 1908. Jokisen paikka jätettiin täyttämättä ja Esko Keräsen mukaan vasta vuonna 1911 lehteen nimettiin uusi toimitussihteeriksi, sillä toimittajakunta oli lisääntynyt nopeasti, ja työnjohtajalle alkoi jo olla tarvetta.³⁴⁸

Esko Keräsen mukaan toimitussihteerikäytäntö tuli Suomeen ranskalaisista sanomalehdistä. Niissä toimitussihteeriksi johti vahvoin ottein lehden päivittäistä työskentelyä, kun päätoimittaja jäi lehden kokoamisessa syrjimmälle.³⁴⁹ Toimitussihteerin työ näyttääkin Suomessa 1880- ja 1890-luvuilla painottuneen työn johtamiseen ja tapa jatkui ilmeisesti aina 1920-luvulle saakka.³⁵⁰ Toimitussihteeriksi nimitettiin yleensä kokenut toimittaja, joka kykeni johtamaan toimituksen työtä sujuvasti. Esimerkiksi Päivälehdessä toimituksen päivittäistä työskentelyä veti 1890-luvulla toimitussihteeriksi E.O. Sjöberg, joka oli aiemmin ollut Finland-lehdessä.³⁵¹ Toimituksen johtamisen lisäksi Sjöberg toimitti joka ilta taittolistan latomoon.³⁵² Uuden Suomettaren ensimmäinen toimitussihteeriksi oli J.W. Miesmaa. Oulusta muuttanut Miesmaa toimi lehden sihteerinä vuoteen 1905 saakka. Hänen erityisenä avunaan pidettiin järjestelykykyä.³⁵³ Hufvudstadsbladetin toimitussihteerinä työskenteli 1880-luvulta aina 1920-luvulle asti Torsten Sevoni, joka oli Frenckellin aikana lehden todellinen johtaja. Sevoniuksen tapana oli jättää latomoon vain taittolista, jossa oli lueteltu otsikot. Sen jälkeen kirjapaino taittoi materiaalin listan mukaisessa järjestyksessä.³⁵⁴

Toimitussihteerin – ja koko toimituksen – osuus lehden päivittäisen ulkoasun luomisessa jäi 1800-luvulla vain rutiininomaisen taittolistan laatimiseen. Listaan toimitussihteeriksi, aiemmin päätoimittajaksi, merkittiin järjestyksen, jossa jutut taitettiin sivuille. Aineiston järjestys oli lehdissä hyvin vakiintunut, joten taittolistan merkitys oli monesti vähäinen. Toimitussihteerien tulo ei näytäkään vielä 1800-luvun puolella muuttaneen sanomalehdissä jo kirjatyypografian ajalta vallinnutta käytäntöä, jonka mukaan toimitus kirjoitti ja kirjapaino vastasi lehden valmistamisesta. Tässä työnsä jaossa toimitus vaikutti ulkoasuun vain vähän ja senkin välillisesti taittolistan avulla.³⁵⁵ Toimituksen päätettäviin asioihin kuului juttujen järjes-

.....

348 Työväen Sanomalehti Oy:n vuosi- ja tilikertomus toimintavuodelta 1908. Työväen Sanomalehti Oy:n johtokunnan ja yhtiökokousten pöytäkirjat 1909–1912 (C1). Työväen arkisto; Keränen 1984, 207 ja 222.

349 Keränen 1984, 116–117.

350 Nuorsuomalaisen sanomalehtiyhdistyksen kirje Suomen sanomalehtikustantajain liitolle 27.3.1917. Pöytäkirjat 1911–1923, (CaI). Sanomalehtien liiton arkisto. VA; Katso myös Ivalo 1929, 40; Liakka 1937: Niilo Liakka, Uuden Suomettaren piiristä 1880-luvun lopulta ja 1890-luvun alusta. Henkilökohtaisia muistelmia miehistä. Uusi Suomi 12.1.1937.

351 Ivalo 1929, 40; Rytkönen 1946, 89.

352 Ivalo 1929, 43; Niiniluoto 1989, 28.

353 Liakka 1937; Nieminen 1946, 289.

354 Steinby 1982, 26–27 ja 35; Leino-Kaukiainen 1988, 500.

355 Ilmeisesti toimituksen ja kirjapainon työnjako oli 1900-luvun alkuvuosikymmeninä samalainen myös pienemmissä amerikkalaisissa lehdissä. Suuremmissa lehdissä oli uudella mantereella jo viimeistään tämän vuosisadan alussa erillisiä toimittajia, jotka suunnittelivat lehden ulkoasua. (Radder – Stempel 1942, 284–285)

tyksen lisäksi yleensä myös tekstityyppi ja pistekoko³⁵⁶. Juttujen sijoittelusta sivuille vastasi kirjapainoväkeen kuulunut taittaja.³⁵⁷ Esimerkiksi Uudessa Suomettaressa taittaja sovitteli 1880-luvulla itsenäisesti tekstit sivulle.³⁵⁸

Kirjatyöläiset olivat 1800-luvulla erittäin arvostettuja ja he pitivät myös itse tehtävänsä suuressa arvossa. Taitureiksi itseään kutsuneet kirjaltajat olivat statukseltaan ylioppilaan veroisia.³⁵⁹ Kirjatyöväen arvostus heijastui myös toimitussihteerin työhön. Vaikka valtaosa toimittajista oli akateemisesti koulutettua väkeä³⁶⁰, heidän oli varmastikin vaikea puuttua oman arvonsa tuntevan kirjapainon työhön. Niinpä on luonnollista, että ulkoasuvastuu säilyi vielä 1800-luvun lopulla kirjapainon väellä. Tuo vastuu näkyi myös kirjapainoalan lehdissä. Niissä keskusteltiin vuosisadan vaihteessa kiivaasti suurten otsikoiden turmiollisuudesta³⁶¹.

Myös kirjapainon faktorien asema toimittajiin päin oli vahva. Parhaimmillaan faktorit vastasivat juridisestikin lehden teosta. Näin oli muun muassa Suomettaren ensivuosina. Faktorien asema säilyi vahvana myös uudelle vuosisadalle tultaessa. Esimerkiksi Keski-Suomen faktori Gustaf Svahn oli painotyönsä ohella vuosina 1891–1914 lehden vastaava toimittaja. Suurimman osan tuosta ajasta lehden käytännön työstä vastasivat tiuhaan vaihtuvat nuoret ylioppilaat, joita ei kuitenkaan nimetty juridisesti vastaaviksi toimittajiksi.³⁶² Ilmeisesti Svahnissa oli myös osaksi toimittajaa, sillä välillä hän kokosi lehden täysin yksin.³⁶³

Toimitussihteerit olivat 1800-luvun loppupuoliskolla luonteeltaan vain uusi toimittajaporras. Heille lankesi toimituksen työn johtaminen käytännössä, kun päätoimittajat samalla alkoivat vetäytyä syrjemmälle suurentuneissa toimituksissa. Toimitussihteerin yläpuolella oli päätoimittaja ja alapuolella olivat aputoimittajat. Toimitussihteerin ja lehden ulkoasun suhde oli vielä löyhä.³⁶⁴

Toimitussihteerien ja ulkoasun suhde alkoi kuitenkin tiivistyä samalla kun korsetti hiljalleen löystyi. Otsikoiden lisääntyminen ja monipalstaisien otsikoiden tulo ensimmäisen maailmansodan aikana lisäsi toimitussihteereiden vaikutusvaltaa ulkoasuun, sillä heidän vastasivat juttujen otsikoinnista³⁶⁵. Kun lehtiin tuli monirivisiä ja jopa monipalstaisia otsikoita, otsikontekijän täytyi myös huomioida otsikon ulkonäkö. Hän ei voinut vain kirjoittaa otsikoita, vaan hänen täytyi laskea otsikon kirjaimia ja verata, millä pistekoolla otsikko mahtui halutulle palstaleveydelle. Näin toi-

356 Soini 1919, 132.

357 Jalava 1879, 27; Henckell 1912, 143; Kala 1918; Mantere 1961, 219; Pettersson 1961, 50; Åberg 1961, 116.

358 Kala 1918.

359 Nieminen 1977, 27.

360 Landgren 1988, 370.

361 Gutenberg n:o 9 1901, 78–79; Kirjaltaja n:o 6 1902, 83–84.

362 Tommila 1973, 95–104; SLH 5 1988, 332.

363 Tommila 1973, 102.

364 Katso esimerkiksi Niiniluoto 1989, 27–29.

365 Harju 1917, 37–38; Katso myös Keränen 1984, 117.

mitussihteerit alkoivat vaikuttaa lehtien ulkoasuun, vaikka varsinaisen taiton suoritti taittolistan mukaisesti edelleen kirjapainoväkeen kuulunut taittaja.³⁶⁶

Toimitussihteerien vaikutusvallan kasvu ensimmäisen maailmansodan aikana aiheutti kirjapainoalan ammattilehdissä kirjoitteluryöpsähdyksen sanomalehtien ulkoasusta.³⁶⁷ Selvästikin kahden ammattikunnan, toimittajien ja kirjaltajien, välillä oli käynnissä rajanveto, jossa töitä ja vastuita jaettiin uudella tavalla. Tuossa rajankäynnissä ylväyteen tottuneet kirjaltajat ilmeisesti kokivat joutuvansa toimittajien vallan alle. Niinpä kirjapainoväen ammattilehtien kirjoituksissa neuvottiin hanakasti, kuinka sanomalehtien ulkoasua voisi parantaa ja välillä jaettiin räiskyviä moitteita, omillekin. Esimerkiksi Kirjapainotaito-lehdessä J.E. Harju syytti latojia ulkoasun pilaamisesta rumasti ryhmitellyillä otsikoilla ja huonosti valituilla otsikkokirjaimilla. Hän osoitti viestinsä myös toimittajille, jotka »usein määräävät kirjainlajin».³⁶⁸

Uudistajalehti Helsingfors Dagblad ja Hufvudstadsbladetin lehtiudistus

1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä ja 1900-luvun alkuvuosina perustettiin paljon uusia sanomalehtiä. Maakuntakaupunkeihin syntyi omia lehtiä ja Helsinkiinkin nousi uusia lehtiyrityksiä. Monen lehden elinikä jäi lyhyeksi, mutta joukossa oli paljon näihin päiviin saakka jatkaneita sanomalehtiä: Karjalatar 1874 (nykyisin Karjalainen), Hämeen Sanomat 1879, Aamulehti 1882, Kaleva 1899, Turun Sanomat 1905 ja Savon Sanomat 1907. Ulkoasultaan nämä uudet lehdet eivät poikenneet jo ilmestyneistä sanomalehdistä. Moni pyrkikin olemaan samanlainen kuin joku muu jo tunnettu sanomalehti. Näin kertoi Aamulehti näytenumerossaan 1881: »Aamulehti ilmestyy ... saman kokoisena kuin Uuden Suomettaren pienempi muoto. Jos ilmoituksia karttuu kylliksi, annetaan lehti wälistä Uuden Suomettaren suuremman muodon kokoisena tahi warustetaan lisälehdellä.»³⁶⁹

Mutta aivan kaikki lehdet eivät olleet vain vanhan toteuttajia. 1862 perustettu Helsingfors Dagblad muutti ratkaisevasti suomalaista tapaa tehdä sanomalehteä, kun se siirsi ilmoittelun etusivulle 1877 (tarkemmin alaluvussa *Rahalla etusivulle*). Helsingfors Dagblad perusteli etusivun myymistä ilmoitustilaksi ulkomaisilla esimerkeillä, vaikka juuri samaan aikaan amerikkalaiset sanomalehdet alkoivat puhdistaa etusivuja ilmoituksista. Kaupallisesti kilpaillut amerikkalaislehdistö tarvitsi etusivuja

366 Suomen lehtijulkaisijain tiedonantoja. Marraskuu 1915.

367 Syväne 1915, 162–164; Kirjapainotaito n:o 10 1916, 158; Mäki 1916, 155–158; Pako 1916, 28–30; Harju 1917, 37–38.

368 Harju 1917, 37–38.

369 Aamulehti 3.12.1881 tilausilmoitus; SLH 5–7 1988.

Numero 227 A. Helsingfors 1885.

Verkkumaksu... 1/2... 1/4...

HELSINGFORS. Torstagen den 1 Oktober.

Verkkumaksu... 1/2... 1/4...

1885. Rekrytintil... 1/2... 1/4...

Med detta nummer följer bilagan i publicerade...

Rättshandling... 30... 31...

Helsingfors den 1 Okt. Helsingfors...

Helsingfors den 1 Okt. Helsingfors...

Helsingfors den 1 Okt. Helsingfors...

Helsingfors den 1 Okt. Helsingfors...

Yhdistyneiden Liiton...

Polittiska nyheter.

Helsingfors den 1 Okt.

Helsingfors den 1 Okt.

Helsingfors den 1 Okt.

Helsingfors den 1 Okt.

Yhdistyneiden Liiton... 1/2... 1/4...

Polittiska nyheter... 1/2... 1/4...

Helsingfors den 1 Okt... 1/2... 1/4...

Helsingfors den 1 Okt... 1/2... 1/4...

Helsingfors den 1 Okt... 1/2... 1/4...

Helsingfors den 1 Okt... 1/2... 1/4...

Telegram.

Helsingfors den 1 Okt.

Helsingfors den 1 Okt.

Helsingfors den 1 Okt.

Helsingfors den 1 Okt.

Helsingfors den 1 Okt.

Telegram... 1/2... 1/4...

Helsingfors den 1 Okt... 1/2... 1/4...

Helsingfors den 1 Okt... 1/2... 1/4...

Helsingfors den 1 Okt... 1/2... 1/4...

Helsingfors den 1 Okt... 1/2... 1/4...

Helsingfors den 1 Okt... 1/2... 1/4...

Dagblista.

Helsingfors den 1 Okt.

Helsingfors den 1 Okt.

Helsingfors den 1 Okt.

Helsingfors den 1 Okt.

Helsingfors den 1 Okt.

Dagblista... 1/2... 1/4...

Helsingfors den 1 Okt... 1/2... 1/4...

Helsingfors den 1 Okt... 1/2... 1/4...

Helsingfors den 1 Okt... 1/2... 1/4...

Helsingfors den 1 Okt... 1/2... 1/4...

Helsingfors den 1 Okt... 1/2... 1/4...

Kuva 46. A.R. Frenckell uudisti August Schau-

manilla ostamaan-sa Hufvudstadsbladetä lokakuussa 1885. Sivulle tuli uusia seisovia ot-

uutistilaksi, jotta lehtiopikien oli helpompi myydä sanomalehteä... Helsingfors Dagblad oli jo aiemmin ollut suomalaisen sanomalehdistön eturivissä.

sanomalehdet olivat yleensä vasta kolme- tai neljäpalstaisia. 1870 Helsingfors Dagblad kasvoi kuusipalstaiseksi, 1875 seitsemänpalstaiseksi ja 1877 kahdeksanpalstaiseksi. Näin se näytti muille lehdille tietä kohti suurempia sivukokoja ja samalla kohti suurempaa sisällön määrää.³⁷¹

Miksi Helsingfors Dagblad oli edelläkävijälehti? Ensimmäiseksi kannattaa kiinnittää huomio Helsingfors Dagbladin luonteeseen. Se perustettiin liberaalien poliittiseksi äänitorveksi ja lehden tavoitteena oli suuri levikki. Niinpä lehteen myös panostettiin. Siitä pyrittiin saamaan monipuolinen sanomalehti. 1870-luvulla lehden päätoimittajana oli Robert Lagerborg, joka vahvalla henkilökohtaisella panoksellaan kehitti Helsingfors Dagbladia. Hänen jälkeensä lehden johtoon nousi 1882 Robert Castrén, kuuluisan Matthias Castrénin poika. Hänkin kehitti lehteä tarmokkaasti – tosin hänelle suotiin päätoimittajana elinaikaa vain vuosi.³⁷²

Helsingfors Dagbladin edelläkävijäisyys selittyy siis vahvan tehtävän (poliittinen sananjulistajuus), kyvykkäiden henkilöiden ja onnistuneen levikkikasvun kautta. Näin se maan suurimpana lehtenä näytti muille lehdille tietä, jota ne sitten jatkoivat Helsingfors Dagbladin kaatumisen (1889) jälkeenkin.

Toinen merkittävä ulkoasuun vaikuttanut lehti oli korsetin aikana Hufvudstadsbladet. Mielenkiintoisinta aikaa oli lehden omistajavaihdos 1885, jonka seurauksena Hufvudstadsbladetissa tapahtui Suomen ensimmäinen suunnitelmallinen lehti uudistus. Lokakuun alussa 1885 Hufvudstadsbladetin sisäsivujen yläreunaan ilmestyi nimiötiedot (lehden nimi, päivämäärä ja sivunumero), sivuille tuli lisää seisovia otsikoita ja päivälista siirrettiin etusivun alareunan vaakataitosta etusivun ensimmäiseltä palstalta alkavaksi juoksutaitoksi. Lehden omintakeinen horisontaalinen etusivu muuttui nyt normaaliksi vertikaalisesti kootuksi sivuksi.³⁷³

Hufvudstadsbladetin ulkoasumuutoksen takana oli siis omistajanvaihdos. August Schauman oli myynyt lehden A.R. Freneckellille, joka oli kerännyt tukevan journalistisen kokemuksen sekä koulutuksen Pariisissa, Wienissä ja Tukholmassa. Freneckellillä oli apuna lehden ulkoasun uusimisessa toimitussihteeri Torsten Sevoniuss.³⁷⁴

Toimitus kertoi Freneckellin ensimmäisessä numerossa lukijoille, että heidän tavoitteenaan on helppolukuinen uutislehti. Freneckell lupasikin lisätä otsikoita, joka käytännössä tarkoitti uusia seisovia otsikoita, kuten »Notiser från landsorten.», »Konst och Litteratur.» ja »Notiser från olika länder.»³⁷⁵ Lehden lukijoille kerrottiin myös, että lehti hankkii uuden kaksoispikapainon ja uudet kirjakeet mahdollisimman pian.³⁷⁶ Uusien

.....

371 Helsingfors Dagblad 12.12.1864, 1.3.1870, 10.10.1875 ja 15.10.1877; SLH 5 1988, 121; Katso myös alaluvut *Hitaan kehityksen jakso* ja *Kiihkeä kasvu jahti lakana-lehtiin 1890-luvulla*.

372 Landgren 1988, 293–297; SLH 5 1988, 121.

373 Hufvudstadsbladet 1.10.1885.

374 Ginström 1964, 27, 37 ja 106.

375 Hufvudstadsbladet 5.12.1885.

376 Hufvudstadsbladet 1.10.1885, uutinen.

kirjakeiden ja painokoneen hankkiminen kesti muutaman vuoden, mutta Frenckell muutti heti otsikkokirjaimet antiikvaan. Leipäteksti säilyi fraktuurana.³⁷⁷

Helmikuussa 1886 Frenckell alkoi julkaista ilmoituksia myös etusivulla.³⁷⁸ Seuraava muutos tapahtui jälleen parin viikon kuluttua, kun »Telegram.»-osaston juttujen leipäteksti muuttui antiikvaksi.³⁷⁹ Lehti otti seuraavina vuosina tavaksi latoa poikkeuksellisen merkittävät uutiset antiikvalla normaalin fraktuuran sijasta. Uutisen arvon korostamisessa käytettiin toisinaan myös lihavoitua antiikvaa tai normaalia suurempaa pistekokoa.³⁸⁰ Lopullinen siirtyminen antiikvaan tapahtui joulukuussa 1892.³⁸¹ Frenckell oli saanut toteutettua Hufvudstadsbladetin uudistuksen, joka oli myös tutkimusaineistossa ainoa selvästi omistajanvaihdokseen liittynyt ulkoasumuutos. Samalla se oli ensimmäinen suuri olemassaolevassa lehdessä tehty lehtiudistus ja säilyi pitkään ainokaisena. Vasta runsaan kolmenkymmenen vuoden kuluttua muissa lehdissä tehtiin yhtä järjestelmällisiä uudistuksia. Todellinen ulkoasun ja sisällön uudistamisen nousu suhdanne syntyi vasta 1970-luvulla.

Yhteenveto: Palstalinjojen puristuksessa

Sanomalehti oli 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun toiselle vuosikymmenelle saakka kuin hieno nainen: päivästä päivää yhtä hoikka, vaikka syötyä olisi tullut enemmänkin. Lehtien latomosaleissa suuret ja pienet uutiset sullottiin aina ja säännöllisesti korsettiin, yhdelle palstalle palstalinjojen väliin.

Korsetin ajan sanomalehtien ulkoasua hallitsivat palstarajat. Jopa niin rautaisesti, että vähänkin leveämpää ladontaa vaatinut taulukko taitettiin pystyyn palstalle, jotta palstalinjaa ei olisi tarvinnut murtaa. Suurin osa jutuista oli yhden palstan levyisiä miinuksia tai yhden palstan otsikoituja juttuja. Kuvat olivat 1910-luvulle saakka harvinaisia, joten nekään eivät uhanneet korsetin otetta.

Korsetin ajan taittotyyli oli juoksutaitto. Jutut juoksutettiin palstalinjojen väliin toimituksen taittolistan mukaisessa järjestyksessä. Toimitus ei puuttunut muutoin lehden taittamiseen, vaan kirjapainoväkeen kuuluvat taittajat sijoittivat jutut itsenäisesti sivuille. He juoksuttivat jutut rutiniinomaisesti palstan yläreunasta alareunaan ja sitten seuraavalle palstalle. Näin syntyi juoksutaitettu lehti, jolloin lukijakin luki lehden sivuja palsta palstalta ylhäältä alaspäin.

Korsetti oli syntynyt 1850-luvulla, kun lehtien palstamäärä oli lisäänty-

.....
377 Hufvudstadsbladet 1.10.1885.

378 Hufvudstadsbladet 10.2.1886.

379 Hufvudstadsbladet 18.2.1886.

380 Katso esimerkiksi Hufvudstadsbladet 1.5.1889 ja 24.9.1889.

381 Hufvudstadsbladet 12.12.1892.

nyt kolmeen. Pienemmät lehdet siirtyivät korsetin aikaan 1860-luvulla. Lehtien palstamäärä lisääntyi vinhaa vauhtia niin, että 1800-luvun lopulla palstoja oli lehdissä jo yhdeksän tai kymmenen. Suurimpien helsinkiläisten lehtien koko kasvoi 1890-luvulla lakanan mittoihin. Korsetin ote tiivistyi samaan aikaan, sillä esimerkiksi yhdeksänpaltaisella sivulla palstalinjoja oli huomattavasti tiuhemmassa ja näin sivu jakautui pienempiin osiin kuin kolmepalstainen sivu.

Vasta ensimmäisen maailmansodan aikana korsetin ote ensimmäisen kerran löystyi. Lehdet alkoivat kilpailla sotauutisilla ja uutisjournalismilla. Samalla lukijatkin oppivat janoamaan tuoreimpia rintamatietoja ja räväkkiä otsikoita. Otsikot levisivätkin suurimmissa sotauutisissa palstarojen yli, mutta taistelujen laannuttua korsetti jälleen kiristyi vähäksi aikaa paikoilleen.

■ Paraatisivujen aika

1910- ja 1920-lukujen vaihteesta 1950-luvun loppuun

Pääuutissivujen synty 1910- ja 1920-luvulla

Dagens Tidning toi uutiset etusivulle

»Päivän uutiset», julistivat muutamat sanomalehtipojat Helsingin kaduilla joulukuun 7. päivänä 1911. Uutispäivä ei ollut järin kova, mutta luultavasti lehti kävi kuitenkin hyvin kaupaksi, sillä sanomalehtipojilla oli nyt valtti, jota muiden lehtien pojilla ei ollut. Dagens Tidningin näytenumeron suurimmat uutiset näkyivät jo etusivulla. Etusivun mainokset oli siirretty sisemmälle.¹

Dagens Tidningin uudistus oli suuri mullistus konservatiivisessa lehti-maailmassa. 1880-luvulta lähtien lehtien etusivu oli myyty ilmoittajille, mutta nyt se otettiin takaisin toimitukselle. Etusivusta tuli pääuutissivu. Toimitus kokosi etusivulle päivän tärkeimmät uutiset. Tärkeimpien uutisten kokoaminen yhdelle sivulle poikkesi tyystin normaalista taittavasta. Muissa lehdissähän uutiset taitettiin sivuille perinteisen seisovien otsikoiden tai vinjettien määrittelemän aiheyhymityksen mukaisesti.

Sen lisäksi, että etusivulle sijoitettiin tärkeimmät uutiset, myös sen ulkoasuun kiinnitettiin huomiota. Jo toisessa numerossaan Dagens Tidning käytti etusivulla runsaasti leveitä otsikoita (viisi kahden palstan otsikkoa ja yksi kolmen pastan otsikko). Myös otsikoiden pistekoot olivat totuttua suurempia (26 pistettä ja enemmänkin). Ensimmäisen kerran lehti käytti koko sivun levyistä otsikkoa jo 3. helmikuuta. Dagens Tidning komisti Helsingin pörssin uudesta rakennuksesta kertovaa juttua 74-pisteen otsikolla ja kolmella valokuvalla.²

Todella kovaan uutiskäyttöön Dagens Tidningin etusivu joutui huhtikuun 17. päivänä. Titanic oli onponnut edellisenä päivänä ja 1513 ihmistä hukkunut. Dagens Tidning kertoi uppoamisuutiset viidellä palstalla. Pääotsikko oli yksirivinen, mutta sen alle oli taitettu kaksirivinen alaotsikko. Lisäksi ennen juttua oli vielä kahdella palstalla viisirivinen jälkiotsikko. Tämä suuruutinen oli kerrottu Uudessa Suometarissa kolmella palstalla ja Helsingin Sanomissa neljällä palstalla sisäsivulla.³

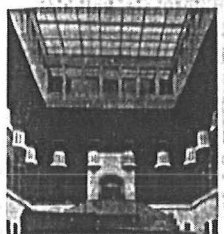
.....
1 Dagens Tidning 7.12.1911, näytenumero.

2 Dagens Tidning 3.2.1912.

3 Dagens Tidning, Uusi Suometar ja Helsingin Sanomat 17.4.1912.

Lördagen den 3 februari 1912

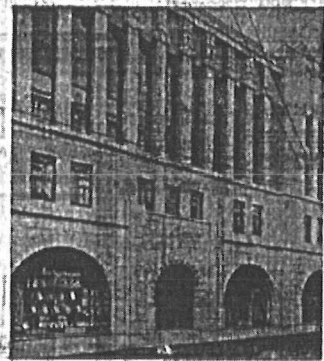
Helsingfors nya börspalats

Den förfrågade ritningen.

Börs.

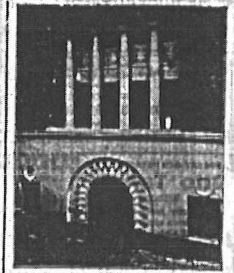
Årens första börspalats... Den nya börspalatsbyggnaden... Arkitekturen är i hög grad modern... Byggnaden kommer att bli ett vackert och praktiskt arbetsrum för börshandlarna...

Byggnaden.

Börsens utveckling i Helsingfors

I börstidningen... Börsens utveckling i Helsingfors... Den nya börspalatsbyggnaden... Börsens utveckling i Helsingfors... Börsens utveckling i Helsingfors... Börsens utveckling i Helsingfors...

Uppsynen till börshandlarna.

Uppsynen till börshandlarna... Börsens utveckling i Helsingfors... Börsens utveckling i Helsingfors... Börsens utveckling i Helsingfors... Börsens utveckling i Helsingfors...

Table with columns for various stock market indicators and prices.

Advertisement for 'Nya gamla brensapparaten' (New old furnace) with an illustration of the device.

Dagens Tidningens etusivu oli ensimmäinen moderni pääuutissivu suomalaisessa sanomalehdissä. Sitten 1880-luvun sanomalehdissä ei ollut ollut tapana julkaista ensimmäisellä sivulla pelkästään uutisia. Etusivut oli varattu ilmoituksille, sillä painoteknisistä syistä nelisivuinen sanomalehden sisäsivut painettiin ulkosivuja myöhemmin. 1910-luvun alkuun mennessä maahan oli hankittu toistakymmentä rotaatiokonetta, ja pikapainokoneetkin olivat kehittyneet. Niinpä tekniikka ei enää erityisesti

4 Turussa ilmestyneessä Arbetet-lehdessä oli jo aiemmin sijoitettu uutisia etusivulle, mutta Arbetetin etusivu ei ollut luonteeltaan pääuutissivu. Siinä etusivulle vain sijoitettiin osa lehden aineistosta sen suuremmin sitä valikoimatta. (Arbetet 1909-10)

Kuva 47. Dagens Tidning kertoi Helsingin pörssin uudesta rakennuksesta 3.2.1912. Pääotsikko oli 74 pistettä.

sanomalehdistöä, joten he varmasti tunsivat Tanskasta Ruotsiin levinneen uudenlaisen lehdentekotavan.

Yhdysvalloissa ja sittemmin Englannissa kehittynyt uusi journalismi oli tullut tanskalaiseen Politiken-lehteen 1905. Politikenin omistaja, Henrik Cavling, oli vierailut molemmissa maissa ja uudisti lehteään saamiensa vaikutteiden mukaisesti. Politiken otti käyttöön uutisetusivun, jonne sijoitettiin tärkeimmät uutiset. Lehti alkoi myös käyttää leveämpiä otsikoita. Jo ennen Tanskaa uudenlainen uutisjournalismi oli levinnyt keskiseen Eurooppaan, kuten Saksaan ja Ranskaankin.⁷ Englannissa uudenlainen lehdentekotapa oli saanut jalansijaa jo vuosisadan vaihteessa. Chester Ivesin 1892 perustama lontoolainen Morning alkoi käyttää kaksipalstaista otsikointia ja osittaista uutisetusivua (sivulla uutisia ja ilmoituksia). Hänelle tosin suositeltiin pian Times-tyyppistä ilmoitusetusivua. »Se ja vain se antaisi lehdelle aamulla ilmestyvän lehden ilmeen», suosittelijat perustelivat. Syyskuun 1. päivänä 1900 ilmoitusetusivun perinne murtui Brittein saarilla. Morning Herald (entinen Morning) muutti etusivunsa uutisetusivuksi, jolle koottiin päivän tärkeimmät uutiset. Morning Herald sai hiljalleen seuraajia, mutta muun muassa arvostettu Times pysyi perinteisessä ilmoitusetusivussa.⁸

Tukholmaan uudet vaikutteet tulivat 1909. Dagens Nyheter uudistui toimitussihteeri Oscar Hembergin johdolla. Lehti oli ottanut heinäkuussa 1909 käyttöön uuden 32-sivuisen rotaation, ja samalla formaatti oli pienentynyt. Uuden koneen myötä myös lehden ulkoasua muutettiin. Etusivusta tuli pääuutissivu, otsikoita levennettiin ja kuvien käyttöä lisättiin. Ilmeisesti Hemberg oli saanut uudistuksiin vaikutteita Politikenista, mutta myös suoraan valtameren takaa. Hän oli käynyt keväällä 1909 opintomatalla Yhdysvalloissa ja tunsii sikäläisen lehdentekotavan. Dagens Nyheterin kanssa kilpaillut Svenska Dagbladet ei muuttanut etusivuaan uutissivuksi.

Suomessa ja Helsingissä uuden journalismin vaikutteet tulivat esille vasta 1911, kun Dagens Tidning alkoi ilmestyä. Helsinki näyttää siis olleen puolenkymmentä vuotta Kööpenhaminaa ja pari vuotta Tukholmaa jäljessä. Uudet vaikutteet tulivat hitaasti Euroopan laidalle. Aikavertailu ei tältä osin ole suomalaiselle sanomalehdistölle kunniaksi. Jotta kotoisella sanomalehdistöllä olisi jotakin millä röyhistellä, kannattaa muistuttaa, että monipalstaiset otsikot tulivat suomalaiseen lehdistöön ennen kuin ruotsalaiseen sanomalehdistöön. Göteborgs-Posten käytti ensimmäisenä ruotsalaisena lehtenä monipalstaista otsikkoa 1905. Suomessa esimerkiksi Hufvudstadsbladet oli jo aiemmin otsikoinut juttunsa palstaraajan ylittävästi.¹⁰

6 Steinby 1979, 123–131; SLH 5 1988, 48–49.

7 Thomsen 1972, 292; Eriksson 1981, 14.

8 Morison 1932, 301–305.

9 Anderson 1960, 226; Holmberg – Oscarsson – Rydén 1983, 115–117.

10 Holmberg – Oscarsson – Rydén 1983, 116; Liite 7.

Kuva 49. Työväes-
toä lukijojenki ta-
voitelu Ilta-lehti
osoitti etusivun
tärkeyden sivun
yläosaan taiteulla
näyttävällä seiso-
valla otsikolla.

ILTA-LEHTI

Helsingissä, maanantaina syyskuun 30 p:nä. 1912.

Varsova toimittaja: **LUHO TORVELAINEN**
Puhelin 5437.
Toimitus: Vuorokausi No 6. Puhelin 9437. Aikansa 4 k.
Helsingin Postin leppä 10. (Postinumeron 1000)
Tilauksia vastaan otetaan kaikkialla Suomessa.
Kustannus: Vuorokausi 10 p. Tilaukset 100 p. Tilaukset 100 p.
Kassa ja ilmoitustoimisto Vuorokausi No 6, Puh. 9437.
K. S. A. Aikansa 4 p. 10 p.

Päivän tuoreimmat ja tärkeimmät kuulumiset.

Maan viranomaisia vastaan yhdysoikeus-lain joidenlaista

Maan viranomaisia vastaan yhdysoikeuslain joidenlaista...

Maan viranomaisia vastaan yhdysoikeus-lain joidenlaista

Maan viranomaisia vastaan yhdysoikeuslain joidenlaista...

Maan viranomaisia vastaan yhdysoikeus-lain joidenlaista

Maan viranomaisia vastaan yhdysoikeuslain joidenlaista...

Erehtii lausua

Maan viranomaisia vastaan yhdysoikeuslain joidenlaista...

Erehtii lausua

Maan viranomaisia vastaan yhdysoikeuslain joidenlaista...

Erehtii lausua

Maan viranomaisia vastaan yhdysoikeuslain joidenlaista...

Italijan ja Turkin väli.

Italijan ja Turkin väli...

Italijan ja Turkin väli.

Italijan ja Turkin väli...

Italijan ja Turkin väli.

Italijan ja Turkin väli...

Helsingin lämpövoima

Helsingin lämpövoima...

Helsingin lämpövoima

Helsingin lämpövoima...

Helsingin lämpövoima

Helsingin lämpövoima...

Perinöörin polttaminen

Perinöörin polttaminen...

Perinöörin polttaminen

Perinöörin polttaminen...

Perinöörin polttaminen

Perinöörin polttaminen...

Perinöörin polttaminen

Perinöörin polttaminen...

Perinöörin polttaminen

Perinöörin polttaminen...

Perinöörin polttaminen

Perinöörin polttaminen...

Mutta palataanpa Dagens Tidningiin. Andersonin tavoitteena oli siis kukistaa Dagens Tidningillä kilpaileva iltapäivälehti eli Nya Pressen. Jotta tämä olisi onnistunut, piti uudesta lehdestä tietenkin tehdä mahdollisimman houkutteleva. Ja maailmalta saatujen kokemusten mukaan uutisetuvisu ja suuret otsikot miellyttivät lukijoita. Yhdysvalloissa keltaiset lehdet olivat saavuttaneet tällä konseptilla ja sensaatiohakuisilla uutisilla valtavan levikin. Kun tämä oli tiedossa, Anderson pyrki käyttämään näitä

keinoja hyväkseen. Tosin hän sovelsi niitä pohjoismaisesti unohtaen yletömän sensaatiohakuisuuden ja suurimmat pistekoot.

Dagens Tidning oli sivumäärältään paksu lehti. Siinä oli keskimäärin yli kahdeksan sivua, joten lukijalle oli todella tarjolla luettavaa. Näin runsaan aineiston lukeminen oli jo aikaa vievä tehtävä, joten tärkeimpien uutisten kokoaminen heti etusivulle oli lukijalle helpotus. »Time is money», opetti lehden toimitus amerikkalaiseen tapaan jo heti näytenuumerossa lukijoille. Dagens Tidning ei toki ollut ainoa näin paksu lehti, joten olisi voinut olettaa, että jokin vanhemmista lehdistä olisi ensiksi ottanut käyttöön pääuutissivun. Näin ei kuitenkaan tapahtunut. Uutena lehtenä Dagens Tidning yritti vallata markkinoita vanhemmilta kilpailijoiltaan ja siinä tilanteessa helpommin otetaan käyttöön uusia keinoja. Vanhoilla lehdillä oli jo lukijansa, joten uudistuksiin ei ollut tarvetta. 1910-luvun ensimmäisinä vuosina maahan syntyi toki muitakin sanomalehtiä. Dagens Tidning ehti kuitenkin ensimmäiseksi ehkä sen takia, että sen omistaja pyrki määrätietoisesti valtaamaan markkinoita. Myös kielikysymys oli varmasti avuksi. Ruotsinkielisen Dagens Tidningin toimituskunta ja omistaja tunsivat Dagens Nyheterin. Myös osa lukijakunnasta oli varmasti saanut käsiinsä naapurimaan suurlehden ja he olivat näin jo etukäteen tottuneet uutisetusivuun.

Tässä yhteydessä kannattaa lyhyesti vielä mainita Dagens Tidningin muustakin uudistusmielisyydestä. Lehti piti ensimmäisenä suomalaisena sanomalehtenä tapanaan nimetä säännöllisesti juttujen kirjoittajat, »jotta lukijat voisivat tietää aina kuka on sanojen takana».¹¹

Dagens Tidning oli vain viisi kuukautta maan ainoa »moderni» sanomalehti. Suomalaista puoluetta lähellä oleva Työväenliitto muutti toukokuun lopussa 1912 etusivunsa pääuutissivuksi. Helsingissä ilmestynyt lehti oli yleensä kuusisivuinen. Työväenliiton (syyskuusta 1912 lähtien Iltalehti) etusivu-uudistus liittyi päätoimittajavaihdokseen. Päätoimittaja Ape Laition tilalle tuli ammattilehtimies Juho Torvelainen, ja vain muutama viikko tämän jälkeen etusivu muuttui pääuutissivuksi. Sivun yläreunassa korostettiin etusivun tärkeyttä seisovalla otsikolla »Tuoreimmat kuulumiset.». Iltalehdessä otsikko muuttui muotoon »Päivän tuoreimmat ja tärkeimmät kuulumiset.».¹²

Uutisetusivut ja sisäpääuutissivut yleistyvät 1910- ja 1920-lukujen vaihteessa

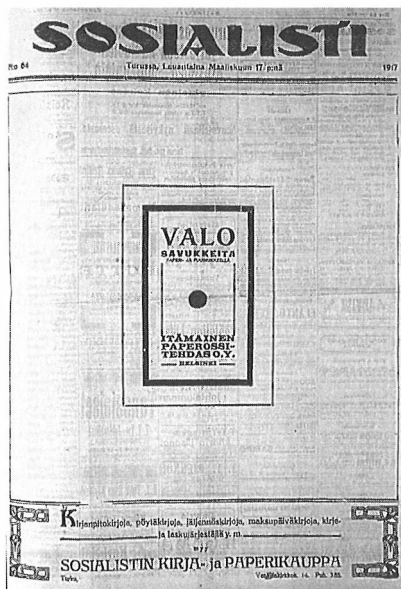
Uutisetusivun käyttöön ottaneet Dagens Tidning (1914 lähtien Dagens Press) ja Iltalehti eivät saaneet heti muita sanomalehtiä mukaansa. Ruotsissa uutisetusivut yleistyivät ensimmäisen maailmasodan aikana, mutta suomalaislehtien kehitys oli puolenkymmentä vuotta jäljessä.¹³ Vasta aivan vuosikymmenen lopulla tärkeimpien uutisten sivu löysi tiensä ylei-

11 Dagens Tidning 7.12.1911, näytenumero.

12 Työväenliitto 23.5.1912; Iltalehti 30.9.1912.

13 Holmberg – Oscarsson – Rydén 1983, 124.

Kuva 50. Turkulaisen *Sosialistin* etusivu oli vielä maaliskuun 17. päivänä 1917 Itä-maisen Paperosstehtaan tupakkamainoksen peittämä, mutta seuraavassa numerossa 19. maaliskuuta etusivulla kerrottiin Venäjän ja Suomen vallankumouksliikkeestä. Vallankumous Venäjällä oli samalla pysyvä kumous myös *Sosialistin* etusivulla. Aivan kuin *ideologisena* kannanottona mainostajat saivat sen jälkeen tyytyä sisäsivuihin. *Sosialistin* formaatti oli normaalia pienempi: 29x42 cm.

senmin lehtiin. Turkulainen *Sosialisti* raivasi etusivultaan ilmoitukset Venäjän vallankumouksen pyörteissä maaliskuussa 1917. Seuraavan parin vuoden aikana uutiset sivuun siirtyjiä oli paljon: Turun Sanomat, Käkisalmen Sanomat, Iltalehti, Uusi Suomi, Työn Voima ja Arbetarbladet. Helsingin Sanomatkin otti käyttöön tärkeimpien uutisten pääuutissivun, mutta se sijoitti nämä uutiset sivulle kolme, neljä tai viisi. Etusivu säilyi ilmoituksilla. Helsingin Sanomien sisäpääuutissivu oli poikkeuksellinen ja persoonallinen ratkaisu. Yleensä hien maailmakin sanomalehdet olivat varanneet nimenomaan etusivun pääuutisille.¹⁴

Uuden Suomen ja Helsingin Sanomien esimerkillä oli suuri merkitys pääuutissivujen yleistymiseen. Molempia lehtiä seurattiin tarkkaan muissa suomenkielisissä sanomalehdissä. 1920-luvun alkuvuosina uutiset sivut levisivät edelleen nopeasti. 1920 etusivun raivasivat ilmoituksista muun muassa Itä-Savo, Kansan Lehti ja Kaleva. Aamulehti sijoitti tärkeimmät uutiset sivulle kolme. Seuraavana vuonna etusivusta tuli pääuutissivu muun muassa Savossa, Lahdessa, Etelä-Suomen Sanomissa ja Liitossa. Vaasa sijoitti pääuutissivunsa Helsingin Sanomien tapaan sisäsivulle (sivu kolme).

1920-luvun puoliväliin mennessä uutiset sivu oli tullut suureen osaan lehdistä.¹⁵ Vuosikymmenen loppupuolella pääuutissivujen käyttöönotto

14 *Sosialisti* 19.3.1917, Turun Sanomat 13.4.1918, Käkisalmen Sanomat 20.7.1918, Iltalehti 2.1.1919, Uusi Suomi 3.1.1919, Helsingin Sanomat 3.1.1919, Työn Voima 5.1.1919 ja Arbetarbladet 23.7.1919.

15 Aiemmin mainittujen lisäksi muun muassa Svenska Press, Kainuun Sanomat, Pohjolan Sanomat, Karjala, Kouvolan Sanomat, Satakunnan Kansa, Uusi Aura, Suomen Sosialidemokraatti, Kansan Työ ja Lalli.

UUSI AURA

Päivän tiedot

UUSI AURA

Kunnamme virkailijain palkankorotussasia.

Välkkoimien saajajohus v. 1932.

Turun tulliamarin tulot päätyneenä vuonna.

Doonin presidentin määräämisuusi huolteen.

Kunnamme virkailijain palkankorotussasia.

Kokouksessaan maanantaina pidettiin kokous, jossa päätettiin palkankorotussasia virkailijain palkoissa.

Välkkoimien saajajohus v. 1932.

Välkkoimien saajajohus v. 1932. Tällä kertaa saajajohus on ollut erittäin runsas.

Turun tulliamarin tulot päätyneenä vuonna.

Turun tulliamarin tulot päätyneenä vuonna. Tulliamarin tulot ovat olleet erittäin runsaat.

Doonin presidentin määräämisuusi huolteen.

Doonin presidentin määräämisuusi huolteen. Doonin presidentin määräämisuusi huolteen.

Uusi Auran kassa

Kassa

Kassa

Kassa

Uusi Auran kassa

Kassa

Kassa

Kassa

Uusi Auran kassa

Kassa

Kassa

Kassa

Uusi Auran kassa

Kassa

Kassa

Kassa

Uusi Auran kassa

Kassa

Kassa

Kassa

Uusi Auran kassa

Kassa

Kassa

Kassa

Uusi Auran kassa

Kassa

Kassa

Kassa

Uusi Auran kassa

Kassa

Kassa

Kassa

Uusi Auran kassa

Kassa

Kassa

Kassa

Uusi Auran kassa

Kassa

Kassa

Kassa

Uusi Auran kassa

Kassa

Kassa

Kassa

Uusi Auran kassa

Kassa

Kassa

Kassa

Kuva 51. Uusi Auran sijoitti tammi-kuun 3. päivästä 1923 lähtien tärkeimmät uutiset sivulle kolme. Pääuutisvirun yläosassa oli sivun arvoa korostava viijetti. Sivun vasemmassa yläkulmassa oli Päivän tiedot -palsta, jossa lyhyesti kerrottiin edellisen päivän merkittävimmät uutiset. Tämä palstatyyppi oli 1960-luvulla lehdissä yleistyneiden vinkki- tai indeksipalstojen edeltäjä. Ensimmäisenä uutispäivän tiivistävää palstaa käytti Uusi Suomi 1919.

tahti jo hidastui⁶. 1930-luvun alussa enää muutama lehti maassa noudatti vanhaa käytäntöä, jossa tärkeimmille uutisille ei ollut omaa sivuansa. Savon Sanomat luopui tästä jo vanhanaikaisesta pääuutissivuttomasta tavasta vuoden 1933 alussa ja Hämeen Sanomat elokuussa 1937. Toisen maailmansodan syttymiseen mennessä pääuutissivu – etusivu tai sisäpääuutissivu – oli jokseenkin jokaisessa sanomalehdessä. Vain jokin pienempi ja paikallisempi sanomalehti taittoi uutiset lehden sivuille ilman

16 Uutisetusivu tuli 1925 Sisä-Suomeen ja Åbo Underrättelseriin. Vasabladet alkoi sijoittaa tärkeimmät uutiset sivulle kolme. 1926 sisäpääuutissivu tuli Hufvudstadsbladetin. Keskipohjanmaan uutisetusivu tuli 1928 ja Laatokkaan, Saarijärven Paavoon, Keski-suomalaiseen ja Karjalan Ääneen 1929.

että korosti tärkeimpiä uutisia omalla sivullaan. Tällainen lehti oli muun muassa Keski-Uusimaa.

Pääuutissivujen tulo suomalaisiin sanomalehtiin ei ollut aivan niin yksoikoista kuin pelkkiä vuosilukuja luettelemalla saattaisi päätellä. Monesti lehdet ensiksi alkoivat koota tuoreimpia tai tärkeimpiä uutisia omalle palstalleen. Hiljalleen näistä palstoista muotoutui pääuutissivuja. Tähän kehitykseen ja muihinkin pääuutissivujen tuloon liittyviin asioihin kannattaa tutustua tämän tutkimuksen kahden kaupungin – Jyväskylän ja Helsingin – lehtien kautta. Helsingistä tutkimuksen ydinlehtinä mukana ovat maan suurimmat lehdet Helsingin Sanomat, Hufvudstadsbladet, Suomen Sosialidemokraatti ja Uusi Suomi.

Miten pääuutissivut tulivat suuriin helsinkiläisiin lehtiin ja pienempiin jyväskyläisiin lehtiin? Ensimmäisenä pääuutissivun otti käyttöön Uusi Suomi tammikuussa 1919. Etusivusta tuli tärkeimpien uutisten sivu, ja mainokset oli siirretty sisemmälle, sivun kolme »ilmoitusensisivulle».¹⁷

Uuden Suomen uudistus oli suuri, sillä vuodesta 1883 lähtien etusivu oli myyty ilmoittajille. Uutuutena lehti otti käyttöön lyhyen sisällysluettelon sisäsivujen tärkeimmistä jutuista eli Päivän uutiset -palstan. Luettelo taitettiin etusivun vasempaan ylänurkkaan heti nimiön alle.

Taitto oli etusivulla näyttävämpää kuin sisäsivuilla. Sivulla oli enemmän monipalstaisia otsikoita. Otsikot olivat myös pistekooltaan ja rivimäärältään »suurempia». Aluksi jutut oli kokonaisina taitettu etusivulle. Lehti otti käyttöön »jatkot» eli etusivun juttujen loppuosan sijoittamisen sisäsivulle vuonna 1921¹⁸, mutta vasta 1929 »jatkoista» tuli lehdessä arkipäiväisiä¹⁹.

Kun toimitus sai etusivun itselleen, tarjosi lehti ilmoittajille uuden näyttävän mainospaikan. Sivulle kolme luodun ilmoitusensisivun nimiö oli yhtä komea kuin etusivun nimiö. Lehden nimi oli painettu suurilla kirjaimilla, ja nimiölle varattu tila sivun yläosassa oli huomattavasti korkeampi kuin normaalilla sisäsivulla. Nimiön korostaminen antoi ilmoitussivulle erityisluonteen, josta perittiin myös erikoismaksu. Ilmoitukset olivat ilmoitusensisivulla yhtä kalliita kuin aiemmin ennen tekstiä julkaistut ilmoitukset²⁰.

Uutisetusivun ja ilmoitusensisivun käyttöönotto vaikutti myös muun aineiston sijoitteluun. Aikaisemmin sivu kaksi oli ollut täynnä ennen tekstiä -ilmoituksia, mutta nyt sivulle taitettiin toimituksellista aineistoa. Kakkossivusta tuli varsinkin pienien kauppatietojen ja pakinoiden sivu. Tarvittaessa ilmoitukset sijoitettiin myös ilmoitusensisivun jälkeisille sivuille ja teksti-ilmoituksiksi uutissivuille. Tekstin jälkeiset eli takasivulta alkavat ilmoitukset pysyivät entisellä paikallaan.

Ilmoitusten sysääminen sisemmälle lehteen oli Uudelta Suomelta roh-

.....
17 Uusi Suomi 3.1.1919.

18 Katso esimerkiksi Uusi Suomi 16.10.1921, 18.10.1921 ja 2.11.1921.

19 Jatkot yleistyivät hitaasti, mutta vuotta 1929 voi pitää selvänä murrosvuotena. Silloin jatkoja oli jo lähes joka päivä, parhaimpina päivinä jo useampiakin.

20 Uusi Suomi 3.1.1919, ilmoitushinnasto.

kea veto. Silti se jäi pitkäikäiseksi ratkaisuksi. Uutisille varatusta etusivusta tuli Uudelle Suomelle luonteenomainen piirre, kun taas sen pahin kilpailija Helsingin Sanomat laittoi ilmoituksia etusivulle. Etusivu säilyi toimituksen käytössä lehden viimeiseen suureen kuolinkouristukseen eli SPUSiin saakka (Selvästi Parempi Uusi Suomi, 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa). Tosin lehden johto päätti vuonna 1958, että neliväri-ilmoituksen haluavalle mainostajalle voidaan myydä tilaa etusivulta. Värimainos ei kuitenkaan ohjeiden mukaan saanut olla kovin suuri eikä se saanut olla sisällöltään ristiriidassa etusivun hengen kanssa.²¹ Etusivun ilmoitukset eivät kuitenkaan ilmoittajien vieroksumassa lehdessä koskaan nousseet uhkaamaan toimituksen valtaa etusivulla.²² Ilmoittelun hiipumisen takia Uusi Suomi joutui vuonna 1966 luopumaan myös ilmoitusensisivusta.²³

Helsingin Sanomat ei lähtenyt Uuden Suomen avaamalle uudistuslinjalle. Mutta samana päivänä jona Uuden Suomen lehtipojat saattoivat esitellä lehden uutta etusivua, Helsingin Sanomat oli koonnut tärkeimmät uutisensa lehden sisäsivulle »Tuoreimmat tiedot»-vinjetin alle. Toimittaja Tekla Hultinin suunnittelema ja Akseli Gallen-Kallelan piirtämä vinjetti

Kuva 52. Uuden Suomen ensimmäinen uutisetsivu ja ilmoitusensivu ilmestyivät 3.1.1919. Ilmoitusensivu syntyi, kun lehti siirsi tärkeimmät uutiset etusivulle ja ilmoittajille tarjottiin tilalle sivua kolme.

21 Oy Uuden Suomen johtokunnan työvaliokunnan pöytäkirja 14.10.1958, 5.§. Johtokunnan pöytäkirjat 1955–1958. Uuden Suomen arkisto.
 22 Katso myös Oy Uuden Suomen toimintakertomus vuodelta 1958. Johtokunnan pöytäkirjat 1955–1958. Uuden Suomen arkisto; Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 11.1.1968, 3.§. Johtokunnan pöytäkirjat 1959–1972. Uuden Suomen arkisto.
 23 Uusi Suomi 2.10.1966; Ilmoitusensivua oli julkaistu lehdessä epäsäännöllisesti jo vuoden alusta lähtien. Lokakuun alkun asti ilmoitusensivu ilmestyi vielä lähes säännöllisesti, mutta loppuvuonna sivu julkaistiin enää muutamia kertoja.

Kuva 53. Helsingin Sanomien (3.1.1919) tärkeimpien uutisten sivu oli sisäsivulla (yleensä sivu kolme, neljä tai viisi). Sivun yläreunassa oli Akseli Gallen-Kallelan piirtämä vinjetti.

24 Ahlula – Enarvi 1989, 41; Helsingin Sanomat 3.1.1919.

25 Helsingin Sanomat 8.6.1918.

26 Helsingin Sanomien sisäisessä kielenkäytössä lehden pääuutissivua kutsutaan edelleen »tuoreimmiksi». Nykyisin tuoreimmat ovat sivulla kolme. (Simopekka Nortamon haastattelu 18.4.1991.)

paikka lehdessä vaihteli lähes päivittäin, mutta yleensä se oli ensimmäinen tai toinen tekstisivu (= sivu kolme, neljä tai viisi).

Tuoreimmat tiedot -vinjetin puhelintolpat muuttuivat keväällä 1925 sähkönpurkauksiksi. Samalla Helsingin Sanomien muutkin vinjetit uusittiin, ja lehti kohensi hieman ulkoasuun.²⁷ Kesäkuun lopussa 1927 maanantainumeron etusivu muuttui pelkästään uutissivuksi. Ilmoitukset työnnettiin seuraaville sivuille.²⁸ Maanantain tuoreimmille toimitus nosti erityisen innokkaasti urheilu-uutisia.²⁹

Tuoreimpien ulkoasu muuttui seuraavana kesänä, kun sivun yläreunasta poistettiin »Tuoreimmat tiedot» -vinjetti.³⁰ Tuoreimmille varattiin siitä lähtien yleensä kaksi sivua, ja lehden pääaukeamaksi muodostui normaalisti sivut neljä ja viisi.³¹

Vuoden 1935 alussa Helsingin Sanomat kertoi koko sivun kokoisessa mainoksessaan uudesta sisällön ryhmittelystä, joka otettiin käyttöön heti samassa numerossa. Tuoreimmat sijoitettiin nyt aina parittomalle eli oikeanpuoleiselle sivulle lehden keskelle. Viereiselle sivulle eli aukeaman vasemmanpuoleiselle sivulle luotiin uusi kokonaisuus, pääkirjoitussivu. Näin lehden sisälle muodostui lehden »sydän», kuten lehti mainosti uudistusta.³²

Pääuutissivu pysyi vuoteen 1974 saakka lehden sisällä, joskaan ei aivan keskellä lehteä. Tällöin tuoreimmat siirrettiin sivulle kolme ja pääkirjoitussivu vastaavasti sivulle kaksi.³³

Koska Helsingin kaksi mahtavinta suomenkielistä porvarilehteä otti käyttöön pääuutissivun vuonna 1919, muissakin lehdissä alettiin miettiä lehden ulkoasua. Suomen Sosialidemokraatin toimituksessa keskusteltiin vilkkaasti 1920-luvun alkupuoliskolla lehden kuvittamisesta ja ilmeisesti muustakin ulkoasusta³⁴. Tammikuun 8. päivänä 1923 työväenlehti rävytti: Etusivu oli raivattu uutisille. Heti vasemmassa yläkulmassa oli kahden palstan otsikko: »Kaksi omituista kuolemantapausta Helsingissä. / Vanhus kuollut kaasumyrkytykseen. Insinööri / hukkunut kylpyammeeseen.»³⁵ Sosialidemokraattia tehtiin ja otsikoitiin nyt selvästi »uutishengessä»³⁶.

27 Helsingin Sanomat 1.3.1925.

28 Helsingin Sanomat 25.7.1927.

29 Salokangas 1987, 378.

30 Helsingin Sanomat 16.6.1928.

31 Pääuutissivun eli tuoreimpien havaitseminen oli »Tuoreimmat tiedot» -vinjetin poistamisen jälkeen vaikeaa, sillä sivu ei nimiöltään eronnut tavallisista tekstisivuista. Ainoana erona oli se, että sivulle oli selvästi koottu tärkeimmät uutiset ja sen taitto oli huoliteltu. Yleensä sivun yläreunassa oli suurempia ja leveämpiä otsikoita kuin muilla sivuilla. Myös kuvia käytettiin pääuutissivulla normaalia enemmän.

32 Helsingin Sanomat 1.1.1935, ilmoitus.

33 Helsingin Sanomat 4.3.1974.

34 Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 24.11.1924, 6.§. Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan johtokunnan pöytäkirjat 1918–1926 (C1). Työväen arkisto; Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan toiminta- ja tilikertomus vuodelta 1925. Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan johtokunnan pöytäkirjat 1918–1926 (C1). Työväen arkisto.

35 Suomen Sosialidemokraatti 8.1.1923.

36 Työmies oli perinteisesti uutisoinut mielellään sellaisia asioita, joilla voitiin viitata yhteiskunnan heikkouksiin. Erityisesti lehdessä saivat huomiota itsemurhat ja työtapatarmat. (Salmelin 1967, 267)

Tähän uutishenkeen³⁷ kuuluivat tärkeimpien uutisten sivut eli paraatisivut. Amerikassa uutiset sivut olivat jo pitkään kuuluneet sanomalehtiin ja tärkeimmät uutiset kasattiinkin sen yläosaan. Uutiset sivut olivat ensimmäiseksi ilmestyneet kadulla myytäviin sanomalehtiin, jo 1800-luvulla.³⁸ Jos ja kun suomalaiset lehtimiehet vilkuilivat amerikkalaisia lehtiä, niin he saivat sieltä suoraan mallin uutiset sivuihin. Yhdysvaltain (ilmeisesti myös maailman) ensimmäisen »ulkoasu- ja toimittajaoppaan» julkaisut Grant Milnor Hyde piti uutiset sivua jo vuonna 1915 sanomalehteen kuuluvana ominaisuutena³⁹. Myös Edwin L. Shuman, joka oli kirjoittanut uuden mantereen ensimmäisen toimittajaoppaan, puhuu etusivuista kuin itsestäänselvyydestä⁴⁰.

Uutiset sivun käyttöönotto jäi Suomen Sosialidemokratissa pysyväksi muutokseksi. Toimituksellinen etusivu on säilynyt lehdessä näihin päiviin saakka.

Hufvudstadsbladet ei seurannut heti suurimpien suomenkielisten lehtien pääuutissivullistystä. Hufvudstadsbladetissa uutisten järjestely ja tärkeimpien asioiden erottaminen alkoi ulkomaan uutisista. Lehti otti käyttöönsä syystalvella 1922 tärkeimpien ulkomaan uutisten palstan, jolla oli oma vinjettinsä.⁴¹ Tärkeimmät ulkomaan uutiset sijoitettiin yleensä sivulle neljä eli heti ilmoitusten jälkeen ensimmäisille tekstisivuille. Välillä sivulle neljä taitettiin »De världspolitiska händelserna» tai »Nyheter för dagen» -vinjetit⁴². Lehti näytti kuitenkin pyrkivän siihen, että neljännellä sivulla olisi tärkeimpien ulkomaan uutisten vinjetit tai muu merkittävien uutisten vinjetit. Tuon vinjetin alle sitten taitettiin päivän suurimmat ulkomaan uutiset, jotka oli otsikoitu leveämmin otsikoin kuin muut jutut. Ulkomaan uutisten nostaminen näkyvästi esille oli Hufvudstadsbladetin ymmärrettävä valinta, koska se oli 1920-luvun alkupuolella maan johtava ulkomaan uutislehti⁴³.

Hufvudstadsbladet luopui alkutalvella 1925 hiljalleen suurista vinjeiteistä⁴⁴. Tammikuussa 1926 oli suuren muutoksen aika. Hufvudstadsbladet otti käyttöön pääuutissivun, jota lehdessä kutsuttiin paraatisivuksi (paradsidan). Paraatisivu oli maanantaisin etusivulla, muina arkipäivinä sivulla kolme ja sunnuntaisin sivulla viisi.⁴⁵ (Kuvaa 54.)

Sodan jälkeen, vuodesta 1948, paraatisivu oli arkisin yleensä etusivulla.

37 Tarkemmin uutisjournalismin sisäntulosta on kerrottu luvussa Poliittisesta lehdistöstä uutisjournalismiin.

38 Hyde 1925, 188 ja 212; Mavity 1930, 52 ja 244; Hutt 1973, 32–35.

39 Hyde 1922, katso esimerkiksi luku 5. Newspaper Make-up 152–195. (Kirja on toinen painos vuoden 1915 alkuteoksesta. Uusintapainos on muuttamaton.)

40 Shuman 1903 ja Shuman 1926, Katso esimerkiksi luvut Editors and their Methods 89–104 ja Editing a Country Paper 203–223.

41 Hufvudstadsbladet 14.11.1922; Neljän palstan vinjetissä oli teksti »Dagens märkligaste utrikesnyheter». Vinjetin koko vaihteli hieman eri päivinä. Esimerkiksi 21.11.1922 vinjetit oli levitetty koko sivun leveydelle.

42 Katso esimerkiksi Hufvudstadsbladet 20.9.1923, 26.9.1923, 1.10.1923 ja 2.10.1923.

43 Salokangas 1987, 372.

44 Katso Hufvudstadsbladet 1.11.1925–31.12.1925.

45 Hufvudstadsbladet 16.1.1926; Katso myös Steinby 1982, 94.

Nytillan av en annans...
Helsingfors den 16 Januari 1952

HUFVUDSTADSBLADET

Parasent
VADEMECUM

Stadens polis är nu på jakt efter Arkadiamannen.

UPPSKAKANDE FAMILJEDRAMA I HELSINGFORS.
Chefen för autotrupperna, major Leonard Knaadi, skuter sin hustru och sina två små barn samt ändrar sitt eget liv.

Major Leonard Knaadi.

Ur kultur-föransöskan i den 360,000 mark.

Det äro ämbetslösa beviljade 345,000 mk.
Även på grund af tilläggs...
Kultur-föransöskan i den 360,000 mark.

Linjeskeppet Hessen åter i verksamhet.

Linjeskeppet Hessen åter i verksamhet. Ångskiffel i går kl. 7.00.

En alternativ lösning av gemis...
Gassverksverket.

Skola vi nu få en konsthallsbyggnad invid Skollorget?

Något intressant uppgjör i Konstnärsgillet.

En alternativ lösning av gemis...
Gassverksverket.

Fälldes kyrka i Helsingfors.

Slutligen en underliggande...
Kyrkans fall.

En av ordinarie lödare...
Lödarens fall.

Fänrikensmannen vid...
Fänrikensmannens fall.

Kärsvarsbyråns utredning...
Kärsvarsbyråns utredning.

Fälthuset i Sönderby...
Fälthuset i Sönderby.

En av de som...
En av de som.

En av de som...
En av de som.

Förberedes ett upprop i Ukraina?

En av de som...
En av de som.

Är Piludaki generalstabschef?

En av de som...
En av de som.

Närhan lämnade Agilje storslaget.

En av de som...
En av de som.

En av de som...
En av de som.

En av de som...
En av de som.

En av de som...
En av de som.

En av de som...
En av de som.

En av de som...
En av de som.

En av de som...
En av de som.

En av de som...
En av de som.

En av de som...
En av de som.

Kuva 54. Hufvudstadsbladet in paraatissivun (16.1.1926) taittoon oli selväsikin nähty väivaa. Suuret otsikot oli ryhmitetty ajan ihanteiden mukaisesti sivun yläreunaan. Myös kuvat olivat yleensä sivun yläosassa.

Synä oli ilmoitusten vähyys. Lehden ilmoitusmyynti oli alkanut takellella eivätkä ilmoittajat enää ostaneet yhtä ahkerasti ilmoituksia etusivulle kuin ennen.⁴⁶ Vuonna 1952 Hufvudstadsbladet luopui kokonaan arkiteusivun kauppaamisesta ilmoittajille ja otti sivun pysyvästi toimitukselle. Vain sunnuntainumerojen etusivua myytiin ilmoittajille.⁴⁷ Paraatissivu oli sunnuntaisin sivulla kolme. Etusivu on edelleen lehdessä paraatissivu.

Helsingin lehdet olivat pääuutissivujen käyttöönotossa »markkinajoh-

46 Lehdessä julkaistun ilmoitushinnaston mukaan ilmoituksia yritettiin myydä etusivulle sekä arki- että sunnuntainumeroihin.
47 Berättelse över Hufvudstadsbladets Förlags Ab:s verksamhet 1. okt. 1952 - 30. sept. 1953. Hufvudstadsbladets Förlags Ab:s protokoll 1946-1966. Konstsamfundets arkiv. Svenska Litteratursällskapetets arkiv.

tajia». Jyväskyläläiset lehdet omaksuivat pääuutissivut vasta keskimäärin puolenkymmentä vuotta niiden jälkeen. Tähänkin sääntöön löytyy kuitenkin poikkeus. Sorretun Voiman jatkajana vuoden 1919 alussa aloittaneen Työn Voiman etusivu oli heti ensinumerosta alkaen varattu uutisille. Tosin sen etusivu ei vielä ollut puhdasverinen pääuutissivu, jolle olisi kasattu vain päivän tärkeimmät uutiset. Työ Voiman etusivun kaksi vasemmanpuoleista palstaa oli varattu pääkirjoitukselle, ja loppuosa sivusta oli täytetty uutisilla.⁴⁸ Silloin tällöin lehti myös julkaisi etusivulla ilmoituksia – mutta vain aatteellisia sellaisia⁴⁹. Vasta tammikuusta 1923 lähtien lehden etusivu oli oikea uutisetusivu, sillä silloin pääkirjoitukset siirrettiin sisemmälle. Työn Voiman etusivu muotoutui oikeaksi pääuutissivuksi samana päivänä, kun työväenliikkeen johtolehti, Suomen Sosialidemokraatti otti käyttöön uutisetusivun.⁵⁰ Tutkimusaineiston perusteella on mahdotonta sanoa, oliko samanaikaisuus sattumaa vai yhteistyön tulosta. Ainakin voi olettaa, että samanaikaisuus ei ole pelkkää sattumaa, sillä saman puolueen lehdissä työskentelevillä lehtimiehillä oli varmasti yhteistyötä.

Seuraavaksi pääuutissivu tuli kokoomuslaiseen Sisä-Suomeen. Kun lehti aloitti vuonna 1924, sen etusivu myytiin ilmoituksille eikä lehdessä ollut selvää pääuutissivua. Seuraavan vuoden alussa Sisä-Suomessa tapahtui suuria muutoksia. Lehden painaminen siirtyi Saarijärven Paavon painosta Gummeruksen kirjapainoon ja lehti alkoi ilmestyä kuusi kertaa viikossa entisen kolmen kerran sijaan. Eikä tässä kyllin. Myös lehden toimitus laajeni. Entinen Suomalaisen ja Keskisuomalaisen toimittaja Veikko Sariola aloitti lehden toimitussihteerinä ja samalla kolmantena toimittajana helmikuun 15 päivänä. Kaksi päivää myöhemmin lehden etusivusta tuli pääuutissivu⁵¹, ja ilmoitukset siirrettiin sisemmälle lehteen.⁵²

Oliko uutisetusivu Sariolan »ansiota» vai miksi lehti alkoi keskittää uutiset eteen? Sariola oli kokenut ja pätevä lehtimies, joten hänen osuutetaan asiaan ei voi väheksyä. Hänen aiemmat lehtensä, Suomalainen ja Keskisuomalainen, eivät kuitenkaan olleet sijoittaneet uutisia etusivulle, joten ainakaan sieltä hän ei tapaa tuonut. Todennäköisemmältä tuntuukin, että haastajana Jyväskylässä kamppailut lehti olisi vilkuillut Helsingin ja vähän muidenkin paikkakuntien lehtimarkkinoita ja olisi ominut sieltä uutisetusivun. Sisä-Suomen aatetoveri ja samaistumisen kohde, Uusi Suomi, oli ottanut uutisetusivun käyttöön jo vuonna 1919. Sisä-Suomen pääuutissivukonsepti noudatti Uuden Suomen esimerkkiä: pääuutis-

.....
48 Työn Voima 5.1.1919.

49 Esimerkiksi syyskuussa 1919 etusivulla oli kolmen palstan ilmoitus professori Väinö Voionmaan puhetilaisuudesta Vaasan itäisen sosialidemokraattisen piirijärjestön syysjuhlassa. (Työn Voima 8.9.1919.)

50 Työn Voima 8.1.1923; Suomen Sosialidemokraatti 8.1.1923.

51 Sisä-Suomen etusivu oli luonteeltaan jo selvästi pääuutissivu, vaikka sivun vasenmaisina palsta olikin varattu pääkirjoitukselle.

52 Oy Sisä-Suomen vuosikertomus vuodelta 1925. Oy Sisä-Suomen yhtiökokousten pöytäkirjat 1923–1944. Sisäsuomen arkisto; Sisä-Suomi 17.2.1925; Tommila – Raitio 1976, 195–197.

Osmakappojen, Osmakelien ja Osmakassojen
kaikki työt.

KESKUSOSUUSLIIKE HANKKIJAT R.L.

Yhtiönä Kalle Suonen omistama
suomalainen osuustoimintayhtiö.
Keskustien 10:n katuhaaran kohdalla.

URHEILU

Urheilun ja liikunnan edistäminen.

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta
Keskustien 10:n katuhaaran kohdalla.

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta
Keskustien 10:n katuhaaran kohdalla.

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta
Keskustien 10:n katuhaaran kohdalla.

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta
Keskustien 10:n katuhaaran kohdalla.

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta
Keskustien 10:n katuhaaran kohdalla.

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta
Keskustien 10:n katuhaaran kohdalla.

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta
Keskustien 10:n katuhaaran kohdalla.

TUOREIMMAT TIEDOT

Selostus Päättäjästä

Selostus Päättäjästä...
Päättäjä on...
Päättäjä on...
Päättäjä on...

Ranjalaiton hahmo Greeneski.

Ranjalaiton hahmo Greeneski...
Greeneski on...
Greeneski on...
Greeneski on...

REMINGTON PORTABLE
Käyttöhelpot koneet.

Dr. SYSTEMA
Lääkitys...
Dr. SYSTEMA...
Lääkitys...

PINKU
Käyttöhelpot koneet.

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta...
Seuran puolesta...
Seuran puolesta...

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta...
Seuran puolesta...
Seuran puolesta...

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta...
Seuran puolesta...
Seuran puolesta...

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta...
Seuran puolesta...
Seuran puolesta...

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta...
Seuran puolesta...
Seuran puolesta...

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta...
Seuran puolesta...
Seuran puolesta...

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta...
Seuran puolesta...
Seuran puolesta...

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta...
Seuran puolesta...
Seuran puolesta...

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta

U. M. N. N. A. R. K. S. - Seuran puolesta...
Seuran puolesta...
Seuran puolesta...

SAMARIN
Käyttöhelpot koneet.

Kuva 55. Saarijärven Paavossa (16.3.1926) oli Tuoreimpien tietojen -palsta jo ennen varsinaisen pääuutissivun käyttöönottoa. Lehden kaikki vinjetit olivat kuviteltuja.

sivu oli etusivu eikä jokin lehden sisäisivuista kuten Helsingin Sanomissa. Etusivu säilyi Sisä-Suomen pääuutissivuna aina lehden kuolemaan (Keski-Suomen Ilta-lehtenä) saakka.

Maalaisliiton paikallinen äänenkannattaja Saarijärven Paavo kamppaili koko 1920-luvun vaikeiden taloudellisten ongelmien kanssa. Niinpä lehden toimituskunta vaihteli paljon ja toimittajien ammattitaidossakin oli välillä selviä puutteita. Lehti olikin ulkoasultaan selvästi vanhakantainen ja ajastaan jäljessä. Saarijärven Paavo painotti poliittista tehtäväänsä ja sen uutisrooli oli vähäisempi kuin esimerkiksi Helsingin suurlehdillä. Saarijärven Paavo ilmestyi nelisivuisena, joten lehdessä ei varmaankaan vielä tunnettu pääuutissivun tarvetta. Lehti kyllä käytti tammikuusta

1923 lähtien pari–kolmepalstaista »Tuoreimmat tiedot» -seisovaa otsikkoa (*kuva 55.*). Palsta oli yleensä sivun kolme yläosassa ja sille oli koottu uusimmat uutiset. Tuoreimpien tietojen -palsta ei kuitenkaan tehnyt sivusta vielä pääuutissivua, vaan kolmannella sivulla oli muutakin toimituksellista aineistoa ja ilmoituksiakin.⁵³ Marraskuussa 1925 seisova otsikko muuttui Tuoreimmat tiedot -vinjetiksi. Puhelinlankoja kuvaava vinjetti oli jokseenkin samanlainen kuin Helsingin Sanomissa oli jo vuosia ollut.⁵⁴

Tammikuun 3. päivänä 1929 Saarijärven Paavoon tuli uutisetusivu. Päivän pääuutiset oli koottu sivun yläosaan ja sivulla oli kolme kuvaa. Paavon etusivu noudatti Uuden Suomen linjaa: ensiksi uutiset ja vasta siemmällä ilmoitukset.⁵⁵

Jyväskylän suurin lehti, Keskisuomalainen, jatkoi vanhalla tyyllillä vielä Saarijärven Paavoakin kauemmin. Keskisuomalaiseen pääuutissivu tuli tasan kymmenen vuotta myöhemmin kuin Uuteen Suomeen. Keskisuomalainen siirtyi uuteen etusivukäytäntöön todenteolla kesäkuussa 1929⁵⁶, vaikka lehdessä oli ollut keväästä 1928⁵⁷ lähtien Tuoreimmat tiedot -vinjetillä erotettu palsta⁵⁸. Keskisuomalainen sijoitti Tuoreimmat tiedot -palstan näkyvälle paikalle, yleensä sivun kolme yläaitaan. Keskisuomalaisen tuoreimmat tiedot -palsta ei kuitenkaan muotoutunut Helsingin Sanomien tapaiseksi pääuutisten kokoelmaksi. Jyväskyläläislehden toimitus kokosi tuoreimpiin tietoihin sananmukaisesti illan viimeisimpiä uutisia.

Ennen uutisetusivun käyttöönottoa Keskisuomalainen oli taittanut tärkeimmät jutut ja leveimmät otsikot tasaisesti sisäsivuille. Eri sivujen ulkoasulla ei ollut juuri eroa.

Etusivun ensi-ilmestyminen liittyi Keskisuomalaisessa lehden suureen tekniseen muutokseen. Yhtiö siirtyi kesällä 1929 käsipainosta rotaatiopainokoneeseen. Vanhahtava lehti muuttui kerralla modernimmaksi ja jäsennellymmäksi, kun suurimmat otsikot ja kuvat kerättiin etusivulle. Samalla ilmoitukset siirrettiin sisäsivuille⁵⁹, formaattia pienennettiin ja palstaleveyttä kavennettiin.⁶⁰ Lehti oli muutama viikko ennen sisällön järjestyä siirtynyt leipätekstissä fraktuurasta antiikvaan.⁶¹

Keskisuomalaisen etusivu säilyi toimituksen käytössä 1950-luvun alkuun asti, mutta elokuussa 1951 etusivulle ilmestyi ensimmäisen kerran väri-ilmoituksia⁶². Lehti oli ottanut viikkoa aikaisemmin käyttöön uuden

53 Saarijärven Paavo 16.1.1923; Tommila – Raitio 1976, 124–128, 137–140 ja 145–146.

54 Saarijärven Paavo 10.11.1925.

55 Saarijärven Paavo 3.1.1929.

56 Keskisuomalainen 22.6.1929.

57 Katso esimerkiksi Keskisuomalainen 22.5.1928, 23.5.1928 ja 24.5.1928.

58 Keski-Suomi käytti 4.2.1913 ensimmäisen kerran »Tuoreimmat tiedot» -seisovaa otsikkoa. Palstalle oli kerätty Helsingistä puhelimitse saatuja tietoja. Lehti kuitenkin luopui »Tuoreimmat tiedot» -otsikosta syksyllä (27.8.) 1914.

59 Ennen tekstiä ilmoitukset kasattiin sivun kaksi yläreunasta palsta palstalta kohti lehden loppupäätä. Etusivun puhdistaminen ilmoituksista lisäsi selvästi teksti-ilmoituksia.

60 Keskisuomalainen 22.6.1929.

61 Keskisuomalainen 26.5.1929; Mervola 1993, 319.

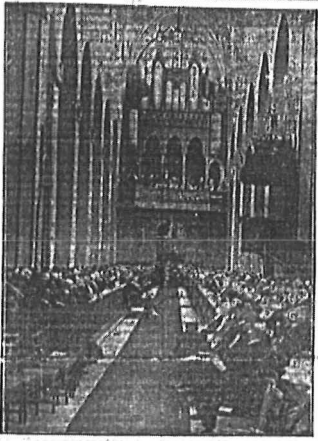
62 Keskisuomalainen 18.8.1951.

Lehtilaitte kestävyyttä 22 pal

Päätoimittaja K. K. UURANKA

Lehtilaitte kestävyyttä 22 pal

Turun kauppaliiton on kaavailtuun muutosmerkinnän arvokkaimpia.

Tohtori Juhani Rinne:

Rinnehän on ollut kauppaliiton puolesta keskeinen vaikuttaja, joka on os...

Kaunes ryhäilyä Kas-

loissa. 500 ihmistä osallistui...

Turun menestys-

toiminta on menestynyt...

Kauppaliiton kaunali-

lön kongressi.

Talouden järjestämis-

tyä palaut.

Asuinlainsäätö jalki.

Muuttolainsäätö on valmistu-

Vapaaehtoisista

Wäinölä.

Uusia kakkajia este-

telikansissa.

Ankara bolle Sakassa.

Reittiin, ma 8 OVIJä...

Suurin pelotus ilmi

Ranskassa.

Saksan kanta sotakorvauksykysymykseen

Eduskunnan puolesta... Samalla maun jätään loppu-

Pienviljelijäin Keskusliiton edustaja-

kokous ja pienviljelijäpäivät alkoivat eilen Jyväskylässä jätkeän läntään.

Sadottiin pienviljelijäyhdistysten edustajia eri puolilta maata koolla. Edustajajoukossa virallista osaa lisäksi oli vähäpäästä ohjelmassa valaiteita esittämiä ja ohjelmassa esityksiä.

Suuri kuorma-

auto kumooi ja...

Kävelijävierit erä-

Ulkua, Ruokanäärä.

Kouluun väkijä ohjat

lata kirkkuihin.

Suurin pelotus ilmi

Ranskassa.

Vapaaehtoisista

Wäinölä.

Uusia kakkajia este-

telikansissa.

Ankara bolle Sakassa.

Reittiin, ma 8 OVIJä...

Kuva 56. Keski-suomalaisen ensimmaisella uutisetusivulla (22.6.1929) oli suuri pääkuva.

rotaation⁶³, joka pystyi painamaan värejä. Nelivärä oli mahdollista painaa aina etusivulle, mutta muilla sivuilla neli- ja lisävärimahdollisuudet riippuivat ajoradasta eli siis pääasiassa lehden sivumäärästä⁶⁴.

Etusivun ilmoittelu pysyi 1960-luvun alkuvuosin saakka vähäisenä, mutta vuosikymmenen puolivälissä sivu oli jo melko rikkinäinen. Esimerkiksi syksyllä 1964 ilmoitukset olivat vallanneet lähes koko etusivun⁶⁵.

63 Keski-suomalainen 11.8.1951; Mervola 1993, 319. 64 Uuden rotaatiopainokoneen mitoista kertova laskelma, allekirjoittamaton ja päiväämätön (III F1). Koneiston hankintaan liittyvä kirjeenvaihto. Oy Keski-suomalaisen historiatomikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto; Oy Grafica Aktiebolaginin kirje Oy Keskimään kirjapainolle 5.4.1950 (III F1). Koneiston hankintaan liittyvä kirjeenvaihto. Oy Keskimään kirjasto. Keski-suomalaisen historiatomikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto; Johtokunnan pöytäkirja 15.5.1951, 5 § (III C2). Johtokunnan ja yhtiökokouksen pöytäkirjat sekä työvaliokunnan pöytäkirjat. Oy Keskimään pöytäkirjat. Keski-suomalaisen historiatomikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto. 65 Katso esimerkiksi Keski-suomalainen 30.9.1964.

Seuraavana syksynä lehti perustikin etusivun rinnalle uuden pääuutissivun. Premiaariksi kutsuttu⁶⁶ sivu sijoitettiin sivulle viisi. Sen erityisluonnetta korostettiin normaalia suuremmalla nimiöllä.⁶⁷

Vuoden 1977 alussa premiääri siirtyi sivulle kolme.⁶⁸ Vuoden 1980 alussa lehti otti etusivulla käyttöön ilmoitusmodulijärjestelmän. Modulisysteemi nosti etusivun taas premiäärin rinnalle pääuutissivuksi. Uudessa järjestelmässä etusivulle myytiin vain kokosivun ilmoituksia tai sitten sivun alareunan moduliin määräkokoisia ilmoituksia. Näin toimitukselle jäi käyttöön joko koko sivu tai sivun yläosa. Jos ilmoitusmoduli ei täyttynyt, toimituksen täytettäväksi jäi lisäksi selvä lohko sivun alaosasta.⁶⁹

Paraatisivujen syntyisyys

Pääuutissivujen tulo suomalaisiin sanomalehtiin kesti parikymmentä vuotta (1911–1933). Muutos ei ollut yhtenäinen vaan siinä oli kaksi eri linjaa: Uuden Suomen mallin mukaiset uutisetusivut sekä Helsingin Sanomien ja Hufvudstadsbladetin käyttämät sisemmälle lehteen taitetut sisäpääuutissivut. Uutisetusivut olivat yleisempiä. Tässä tutkimuksessa kutsutaan uutisetusivuja ja sisäpääuutissivuja yhteisnimellä paraatisivut. Termi paraatisivu on lainattu Hufvudstadsbladetin kielenkäytöstä (paradsidan).

Paraatisivu-termi kuvaa osuvasti suomalaisten sanomalehtien pääuutissivuja. Pääuutissivut olivat kuin armeijan paraati, johon oli valittu parhaat sotilaat. Sotilaat olivat vetäneet ylle prässätyimmät takit ja kiiltävimmät kengät, ja heidän mukanaan olivat komeimmat hevoset sekä näyttävimmät tykit. Aivan samoin lehtien paraatisivuille oli koottu kovimmat uutiset ja omat skuupit sekä runsain ja näyttävin kuvitus. Ja sivuja kokosi ansioitunein toimittaja eli toimitussihteeri.⁷⁰

Dagens Tidningin lanseeraaman uutisetusivun alkuperäinen malli löytyy amerikkalaisista sanomalehdistä. Suomeen uutisetusivu tuli kuitenkin lähempää. Tanskassa Politiken-lehti oli ottanut uutisetusivun käyttöön 1905, ja Ruotsissa Dagens Nyheter siirtyi samalle linjalle 1909. Mallin ottaminen Ruotsista ja Tanskassa oli luonnollista. Mutta myös yhdysvaltalaisella lehdistöllä oli varmasti oma vaikutuksensa, sillä valtameren takainen lehdistö oli noussut lehtimaailman johtoasemaan. Amerikkalaiset lehdet olivat perinteisesti varanneet etusivun toimitukselle, ja etusivu oli ollut jo 1800-luvun lopulta lähtien ulkoasultaan muuta lehteä näyttävämpi. Varsinkin kadulla myytävissä, ns. katulehdissä uutisetusivu oli tärkeä myyntivaltti. Ensimmäisen maailmasodan aikaan etusivujen de-

.....
66 Keski-suomalaisen toimituksen kielenkäytössä sisä sivulla oleva lehden pääuutissivu on premiääri. Nykyisin premiääri on sivulla kolme. (Heikki Marttilan haastattelu 23.4.1991.)

67 Keski-suomalainen 16.9.1965.

68 Keski-suomalainen 2.1.1977.

69 Keski-suomalainen 2.1.1980; ●ssi Kurjen haastattelu 7.5.1991.

70 Tämän ja edellisen kappaleen teksti perustuu kolmen seuraavan luvun tietoihin.

sign-ajattelu vahvistui amerikkalaislehdissä.⁷¹ Suomalaisten lehtien toimituksissa amerikkalaisten lehtien uutisetusivukäytäntö oli varmasti tuttu. Lehtiä oli toimituksissa nähty ja lisäksi samaa uutisetusivujen mallia levivätkin myös toimittaja- ja ulkoasuoppaat.⁷²

Sisäpääuutissivut ovat suomalaiskansallisempi, tai ainakin pohjoismaisempi⁷³, ratkaisu kuin uutisetusivut. Ilmeisesti Helsingin Sanomissa ja Hufvudstadsbladetissa oli selvästi tarvetta pääuutissivulle, mutta sen sijoittamiselle etusivulle ei ollut oikeastaan mitään pakottavaa syytä. Suomessa lehdet tilattiin yleensä vuodeksi kerrallaan kotiin⁷⁴ ja niinpä etusivua ei tarvittu »myyntijulisteenä». Toisaalta lehdet saivat etusivun ilmoituksista hyvän hinnan⁷⁵, ja ne eivät varmasti halunneet luopua tästä rahasta. Suomessa ilmoitusten merkitys oli lehdille suurempi kuin irtonumeroiden katukaupan (Yhdysvalloissa katukauppa oli Suomea yleisempää). Näin ollen etusivun idea (koota pääuutiset samaan paikkaan) voitiin Suomessa hyvin toteuttaa sisäsivulla. Kun lisäksi muun muassa sellaisessa suurella eurooppalaisessa mahtivaltiossa kuin Englannissa sanomalehdet myivät edelleen etusivun ilmoitustilaksi⁷⁶, suomalaiset sisäpääuutissivun valinneet lehdet eivät tunteneet itseään kummallisuuksiksi maailman lehdistössä.

Miksi osa lehdistä valitsi uutisetusivun ja osa sisäpääuutissivun? Kysymys on mielenkiintoinen, mutta siihen on vaikea antaa tyhjentävää vastausta. Jyväskylän ja Helsingin tutkimuslehdistä uutisetusivun valitsivat Uuden Suomen lisäksi Suomen Sosialidemokraatti, Työn Voima, Sisä-Suomi, Saarijärven Paavo ja Keskisuomalainen. Sisäpääuutissivu oli Helsingin Sanomissa ja Hufvudstadsbladetissa (Hufvudstadsbladet siirtyi uutisetusivuun 1950-luvun alussa). Näin jälkeen päin katsottuna valintajakautta on jännittävä. Sisäpääuutissivun valinneet lehdet ovat pärjänneet paremmin lehtikilpailussa kuin uutisetusivun valinneet. Tätä tukee sekin, että Keskisuomalainen luopui 1950-luvulla etusivun ilmoituksettomuudesta ja loi seuraavalla vuosikymmenellä sisäpääuutissivun sivulle viisi. Samoihin aikoihin Keskisuomalainen voitti lehtikilpailussa uutisetusivua käyttäneen Sisä-Suomen (ja sen perilliset). Sisä-Suomi ja muutkin lehtikilpailun hävinneet lehdet eivät varmasti kaatuneet uutisetusivuun. Uutisetusivu ei siis ollut tappion syy, mutta jotakin yhteyttä etusivun käyttötavalla ja pärjäämisellä näyttäisi olevan.

Olisiko siis uutisetusivun ja sisäpääuutissivun valintaan vaikuttanut

71 Hutt 1973, 32–35 ja 54; Barnhurst – Nerone 1991, 801.

72 Katso esimerkiksi Hyde 1922 (alkuteos 1915) 161–177.

73 Paraatissivujen käyttöönotto 1910- ja 1920-luvulla ei ollut pelkästään suomalaiskansallinen ilmiö. Esimerkiksi Tukholmassa ilmestyvässä Svenska Dagbladetissa kolmas sivu oli 1920-luvulla pääuutissivu. Etusivu oli myyty ilmoituksille. (Svenska Dagbladet 23.11.1924; Anderson 1960, 288.)

74 Landgren 1988, 275–276; Löyttyniemi 1988, 367–375.

75 Katso esimerkiksi Helsingin Sanomien ja Hufvudstadsbladetin ilmoitushinnastot.

76 Englannissa etusivut muuttuivat uutissivuiksi vasta toisen maailmansodan jälkeen, mutta silloin Suomessa sisäpääuutissivut olivat jo juurtuneet niin syvään, että paluuta ei ollut. (Evans 1973, 57; Evans 1982, 57)

lehden yleinen suhtautuminen ilmoittajiin? Todennäköisesti vaikutti. Esimerkiksi kaikki tutkitut työväenlehdet olivat uutisetusivulinjalla. Ideologisia perusteita tälle valinnalle ei ole vaikeata löytää, kun esimerkiksi turkulainen Sosialisti hääti rahanvallan etusivulta samaan aikaan kun vallankumousliike velloi Venäjällä ja Suomessa. Porvarillinen Uusi Suomikaan ei ollut ilmoitusmarkkinoilla edelläkävijä. Sen johto muun muassa kieltäytyi pitkään julkaisemasta pikkuilmoituksia lehden sivuilla. Lehti valikoikin ilmoituksensa ja jätti moraalisyistä julkaisematta muun muassa »hieromailmoituksia»⁷⁷. Työmiehenkin johtokunnassa kiellettiin lehteä ottamasta vastaan vähänkään epäsiiveellisyysviittaavia ilmoituksia⁷⁸. Voimakkaasti kasvuhakuiset lehdet taas valitsivat sisäpääuutissivun ja haalivat avomielisesti⁷⁹ ilmoituksia sivuilleen, etusivullekin.

Paraatisivut yleistyivät melko samaan aikaan (1911–1933) suomalaisessa sanomalehdistössä. Paraatisivujen käyttöönoton takana täytyy siis olla jokin selvä muutos lehtien luonteessa tai tekotavassa. Pelkkää ulkomailta nähdyn mallin kopioimista se ei voinut olla, sillä suomalaiset lehtimiehet olivat jo huomattavasti aiemmin nähneet uutisetusivuja. Mutta aika oli kypsä vasta 1910-luvun lopulla. Mikä silloin aiheutti muutoksen? Paraatisivujen käyttöönottoon löytyy kolme perussyötä: sivumäärien ja sisällön määrän kasvaminen, lehtien muuttuminen uutismaisemmiksi ja toimitussihteerin merkityksen kasvaminen. Muutoksia selvitetään perusteellisemmin kolmessa seuraavassa luvussa.

Tehokkaammilla koneilla lisää sivuja

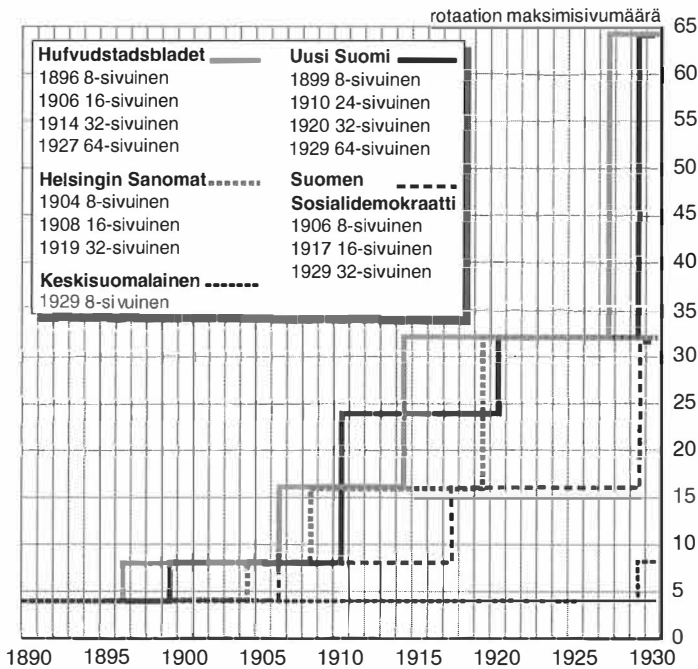
Lehdet uusivat 1900-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana tiuhaan tahtiin painokoneitaan. Lehdet ja niitä painavat yhtiöt hankkivat välillä vain puolenkymmenen vuoden välein uusia, entistä suurempia rotaatiopainokoneita. Esimerkiksi Helsingin Sanomille ostettiin 1908 kuudentoista sivun Koenig&Bauer. Edellinen kone oli vain neljä vuotta vanha kahdeksan sivun Cox-Duplex. Ja jo vuonna 1919 oli jälleen tarve vaihtaa painokone tehokkaampaa eli 32-sivuiseen Vomagiin. (kuvio 53.) Varsinkin ensimmäisen maailmansodan jälkeinen aika oli Suomessa ennen näkemättömän teknisen uudistumisen aikaa. Uusia painokoneita ostettiin, ja lehdet paksunivat. Utta Suometarta ja sen seuraajaa Utta Suomea varten hankittiin vuosina 1896–1929 neljä painokonetta, Hufvudstadsbladetia varten neljä ja Työmiestä sekä sen seuraajaa Suomen Sosialidemokraattia varten kolme konetta. 1920-luvun lopulla jokaisella lehdellä oli jo käytössään 32-sivuista lehteä painamaan kykenevä suur-

77 Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 17.12.1934 ja liite kirkkoherra Väinö Malmivaaran kirje. Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirjat 1927–1936. Uuden Suomen arkisto; Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirjat 1936–1940. Uuden Suomen arkisto; Salokangas 1987, 395.

78 Työväen Sanomalehti Oy:n johtokunta 17.8.1915, 3.§. Työväen Sanomalehti Oy:n pöytäkirjat 1913–1914 (C3). Työväen arkisto.

79 Helsingin Sanomat ei Heikki Brotheruksen mukaan kaihtanut alkaluontoisiakaan ilmoituksia. (Brotherus 1973, 44–45; Salokangas 1987, 395.)

Lehdet hankkivat yhä tehokkaampia rotaatioita 1910- ja 1920-luvuilla

Kuvio 53. Ensimmäiset 8-sivuista lehtiä painamaan kykenevät rotaatioit hankittiin Suomeen 1800-luvun lopussa. 1906 Hufvudstadsbladet hankki ennen näkemättömän suuren rotaation Koenig&Bauerilla. Kaksivärikone kykeni painamaan 16-sivuista lehtiä. Kahdeksan vuotta myöhemmin Hufvudstadsbladet hankki samalta valmistajalta 32-sivuisen nelivärikoneen. 1920-luvun nousukauden innoittamana lehtiyhtiöt tilasivat taas entistä suurempia koneita. Uudet suur-rotaatioit otettiin käyttöön laman kynnyksellä 1929. (Mervola 1993, 153–154 ja 315–322)

rotaatio. Uudella Suomella ja Hufvudstadsbladetilla oli jopa 64-sivuinen kone. Jyväskyläläinen Keskisuomalainen tosin pärjasi 1920-luvulle saakka käsipainokoneella, mutta siirtyi vuonna 1929 8-sivuisen rotaatioon.⁸⁰

Miksi lehdet vaihtoivat niin ahkerasti koneitaan? Syy on yksiselitteinen: Vanha kone kävi nopeasti liian hitaaksi ja pieneksi⁸¹. Mutta miksi painokoneet osoittautuivat niin lyhyessä ajassa pieniksi? Siihen selitys on monimutkaisempi, sillä lehdet olivat vuosisadan alkuvuosina jatkuvan kasvun kehässä. Lehtien sivumäärä (kuvio 54.) ja samalla sisällön määrä numeroa kohti kasvoivat nopeasti. Sivumäärän lisääntyminen oli nopeinta Helsingissä ilmestyneissä sanomalehdissä. Jyväskyläläiset lehdet säilyivät entisenlaisina nelisivuisina lehtinä. Nopeimmin sivumääränsä lisäsivät Uusi Suomi, Helsingin Sanomat ja Hufvudstadsbladet. Ne olivat 1920-luvulla keskimäärin jo hieman yli kymmensivuisia. Uusi Suomi oli vuonna 1925 keskimäärin lähes 15-sivuinen. Suomen Sosialidemokraatti oli selvästi ohuempi. Siinä oli keskimäärin hieman yli seitsemän sivua.⁸²

Myös sisällön määrä (neliömetreinä mitattuna) lisääntyi pääkaupungin lehdissä enemmän kuin Jyväskylän lehdissä, mutta ero oli pienempi kuin

80 Landgren 1992, 111; Mervola 1993, 153–154 ja 315–322.

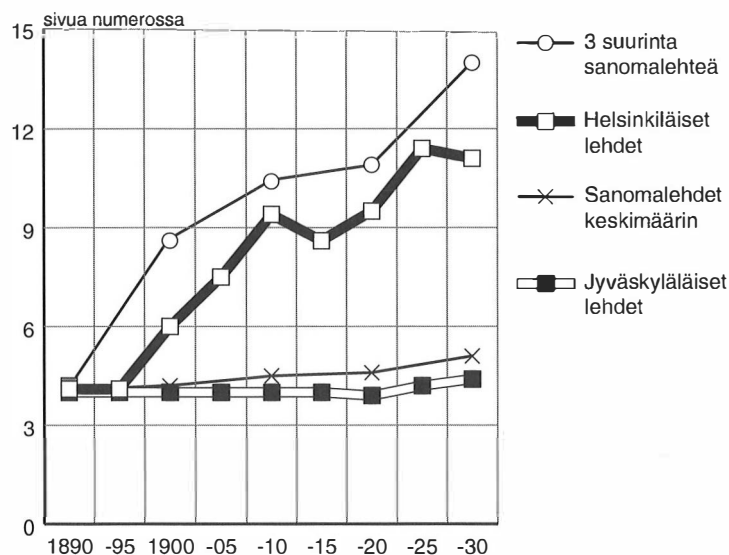
81 Lehtikohtainen viittoitus edempänä tässä alaluvussa.

82 Liitteet 1, 2, 6–10 ja 13.

Kuvio 54. 1890

kaikki suomalaiset sanomalehdet olivat vielä keskimäärin nelisivuisia, mutta jo vuosisadan vaihteessa tilanne oli toinen. Suurimmat lehdet olivat jo yli kahdeksansivuisia. Suurimmat lehdet ilmestyivät Helsingissä. Helsingiläisten lehtien (*Uusi Suomi*, *Hufvudstadsbladet*, *Helsingin Sanomat* ja *Suomen Sosialidemokraatti*) sivumäärät olivat selvästi suurempia kuin muiden kaupunkien – esimerkiksi Jyväskylän – lehtien. Keskimäärin suomalaiset sanomalehdet olivat vielä 1920-luvulla hieman yli nelisivuisia, sillä suurin osa maassa ilmestyvistä lehdistä oli nelisivuisia. (Lähteet 2, 10 ja 20)

Suurten ja helsingiläisten lehtien sivumäärät kasvoivat nopeasti 1900-luvun alussa

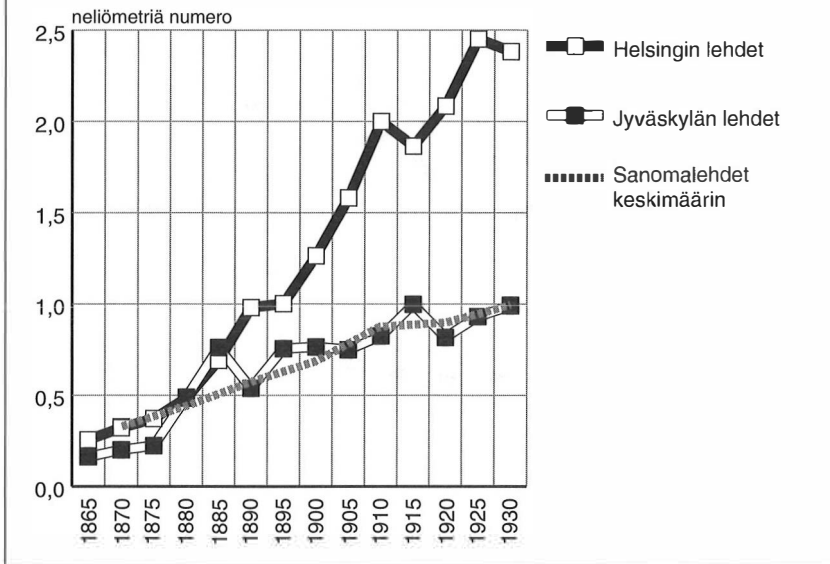

sivumäärissä (kuvio 54 ja 55). Jyväskylän lehdet eivät voineet vanhanaikaisten painokoneidensa takia vielä lisätä sivumääräänsä, joten ne tyytyivät suurentamaan sivukokoa (formaattia). Näin myös niiden sisällön määrä kasvoi jonkin verran vuosisadan alussa. Keskimäärin lehtien sisällön määrä lähes kaksinkertaistui vuosisadan kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana.

Lehtien kasvun taustalta löytyy kustannustoiminnalle suotuisaa talouden ja tekniikan kehitystä. Paperin hinta laski 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä ja vuosisadan alussa (kuvio 56).⁸³ Suomen Sanomalehtikustantajain Liitto (Sanomalehtien Liiton edeltäjä) alkoi sopia Paperikonttorin (paperitehtaiden yhteiselin) kanssa rotaatiopaperin hinnoista keskitetysti vuodesta 1919 lähtien. Sitä ennen sanomalehtipaperilla ei ollut yhtenäistä hintaa, vaan lehdet ostivat paperin sillä hinnalla, millä ne

83 Hintatiedot on kerätty Sanomalehtien liiton pöytäkirjoista. Allan Viranko on esittänyt teoksessa *Suomen sanomalehdistö vakaammuttaa asemansa* hintasarjan, joka perustuu Paperikonttorin hintatietoihin. Sanomalehtien liiton papereista kerätty hintasarja on hieman täydellisempi kuin Paperikonttorin sarja. Sanomalehtikustantajain liiton ja Paperikonttorin hintasopimuksissa rotaatiopaperin hinta oli luokiteltu kolmeen eri hintaluokkaan: yli 1500 tonnia, yli 500 tonnia ja alle 500 tonnia. Suuri erä oli halvempi (hintaero hieman alle kymmenen prosenttia) kuin pieni. Lisäksi sopimuksissa oli erikseen hinta arkkipaperille. Se oli yleensä selvästi (jopa parikymmentä prosenttia) rotaatiopaperia kalliimpaa. Tässä työssä on käytetty paperin hintamittarina rotaatiopaperin hintaa yli 1500 tonnin erissä. Suuret lehdet tilasivat paperinsa tuolla hinnalla, mutta pienemmät lehdet joutuivat maksamaan hieman enemmän. Varsinkin arkkipaperia käyttävät lehdet, siis ne lehdet, joilla ei ollut rotaatiopainokonetta, maksoivat paperistaan selvästi korkeamman hinnan. Hinta kuitenkin kehittyi samansuuntaisesti kuin suurissa erissä tilatun rotaatiopaperin hinta. (Mervola 1993, 376; Katso myös Viranko 1966, 145–146 ja 208–209 ja Landgren 1992, 98 ja 364)

Suurten helsinkiläisten lehtien sisältö lisääntyi nopeasti vuosisadan alussa

Kuvio 55. Sanomalehtien sisällön määrä kasvoi vuosina 1890–1910 nopeasti. Esimerkiksi helsinkiläisten sanomalehtien (tutkimuslehdet) sisällön määrä kaksinkertaistui. Jyväskyläläisten lehtien sisällön määrä puolitoistakertaistui. Samoin puolitoistakertaistui maan sanomalehdistön keskimääräinenkin sisällön määrä. Suuret helsinkiläiset lehdet irtautuivatkin vuosisadan alussa kooltaan sanomalehdistön yleisestä kehityksestä ja ottivat johtoaseman lehtien sisältö- ja ulkoasukehityksessä. (Liitteet 2, 10 ja 20)

sattuivat sitä saamaan tehtaalta. Varsinkin ensimmäisen maailmansodan aikana lehdistä oli kova pula paperista. Paperitehtaat kieltäytyivät toimittamasta jopa sovittuja paperieriä lehdille⁸⁴. Paperipulan syynä oli paperitehtaiden halu myydä kaikki mahdollinen paperi hyvään hintaan Venäjälle. Lehtien paperipula alkoi helpottaa vuonna 1917. Lopullisesti pula päättyi vuoden 1918 sisällissodan aikana, sillä silloin katkesivat kauppasuhteet Venäjälle. Nyt lehdet alkoivat saada haluamansa määrän paperia, vaikka aluksi hinta hieman nousikin.⁸⁵ 1920-luvulla sanomalehtipaperin hinta laski tasaisesti. Sanomalehtikustantajat tinkivät hintaa vuosi vuodelta ankarasti alaspäin ja tiukkojen neuvottelujen seurauksena jopa paperin nimellishinnat laskivat monena vuonna peräjälkeen.⁸⁶

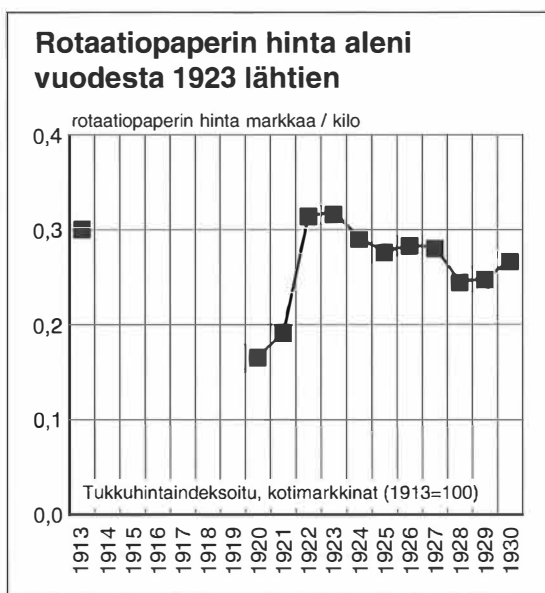
Lehtien sivumäärän kasvua helpotti myös painotekniikan nopea kehi-

84 Paperipulan takia sanomalehdenkustantajat miettivät moneen kertaan vuosina 1915–1916 oman paperitehtaan perustamista. Hanke ei kuitenkaan koskaan toteutunut. (Varatuomari Arvo Pehu-Lehtosen katsanto Suomen paperikysymyksen vaiheisiin Suomen Sanomalehdenkustantajain Liiton vuosikokouksessa 28.8.1933. Pöytäkirjat 1932–1936 (Ca6). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA; Katso myös Viranko 1966, 145.)

85 Varatuomari Arvo Pehu-Lehtosen katsanto Suomen paperikysymyksen vaiheisiin Suomen Sanomalehdenkustantajain Liiton vuosikokouksessa 28.8.1933. Pöytäkirjat 1932–1936 (Ca6). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA.

86 Kertomus Suomen Sanomalehdenkustantajain Liiton toiminnasta 1.9.1922–31. 8.1923. Pöytäkirjat 1923–1928 (C2). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA; Kertomus Suomen Sanomalehdenkustantajain Liiton toiminnasta 1.9.1924–31.8.1925. Pöytäkirjat 1923–1928 (C2). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA; Kertomus Suomen Sanomalehdenkustantajain Liiton toiminnasta 1.9.1925–31.8.1926. Pöytäkirjat 1923–1928 (C2). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA; Kertomus Suomen Sanomalehdenkustantajain Liiton toiminnasta 1.9.1927–31.8.1928. Pöytäkirjat 1923–1928 (C2). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA; Viranko 1966, 148; Landgren 1992, 96–99.

Kuvio 56. Rotaatiopaperin reaalihintaa laski vuodesta 1923 lähtien tasaisesti. Kun samaan aikaan maassa oli muutoinkin suotuisa talous-suhdanne, sanomalehdet saattoivat käyttää paperia entistä enemmän. Nyt oli varaa jopa hie-man suurentaa otsikoita ja kuvia. (Mervola 1993, 376; Hjerpppe 1990, 26)

tys eli rotaatiokoneet. Lisäksi lehtien sivumäärän kasvun liikkeelleläh-töön ja jatkumiseen vaikuttivat levikkien kasvu suomalaisten elintason noustessa sekä lehtien muuttuminen hitaasti liikeyritysmäisempään⁸⁷ suuntaan.⁸⁸

Lehtien levikit olivat vuosisadan alussa reippaassa nousussa (kuvio 57.). Levikin nousua ruokki yleisen elintason kohentuminen ja koulutuk-sen yleistyminen: Vuoden 1921 oppivelvollisuuslaki ulotti ilmaisen kan-sanopetuksen kaikille.⁸⁹ Lehtien levikit monikertaistuivatkin vuosisadan alussa.

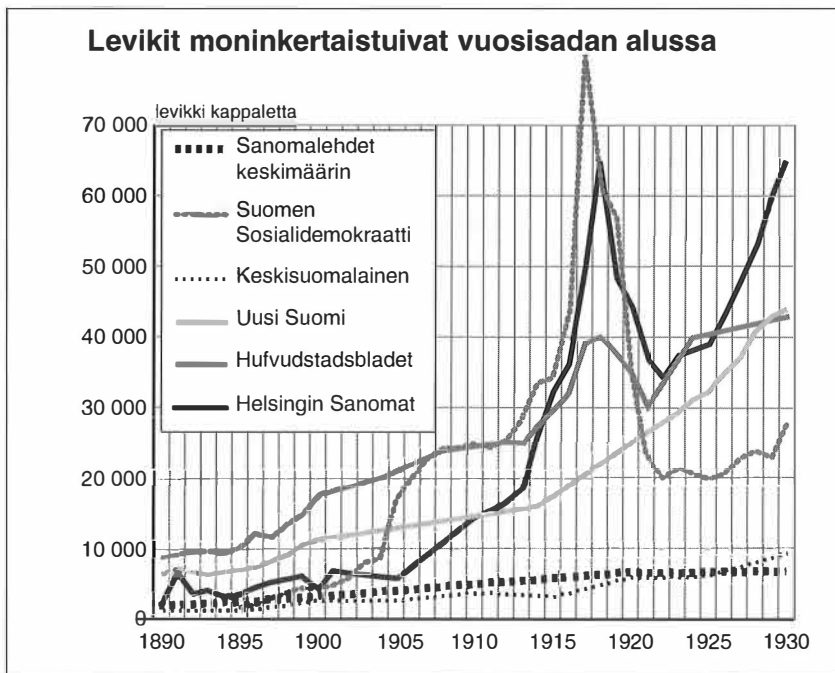
Painokonehankintojen kiivas aika sai Suomessa lähtölaukauksensa, kun Hufvudstadsbladet hankki rotaation vuonna 1896. Rotaatio helpotti lehteen patoutunutta tilanpuutetta, jota oli aluksi yritetty lievittää for-maattia kasvattamalla ja sitten lisänumeroita julkaisemalla. Mutta vasta painotekniikan kehittyminen eli rotaation käyttöönotto vapautti Hufvud-stadsbladetin tilapäisesti pahimmasta tilanpuutteesta.

Ensimmäisen rotaation tuoma helpotus oli lehdissä yleensä pian syöty. Niinpä lehdet hankkivat taas uuden rotaation, kun vanha kone oli osoit-tautunut liian hitaaksi kasvaneen painoksen ja lisääntyneen sivumäärän painamiseen. Toisaalta uusi tehokas rotaatio antoi aina lehdelle mahdol-

87 Lehtien omistus oli 1800-luvun viimeisinä vuosina siirtynyt yhä yleisemmin yhdeltä omistajalta osakeyhtiöille ja samalla lehtien taloudellinen pohja oli laventunut niin, että esi-merkiksi runsaasti rahaa vaativat painokoneinvestoinnit olivat mahdollisia. Uudesta Suo-mettaresta oli tullut osakeyhtiö jo vuonna 1881, Keski-Suomesta vuonna 1886 ja Hufvud-stadsbladetistä vuonna 1892. Päivälehti/Helsingin Sanomat oli alusta alkaen osakeyhtiö-muotoinen. (Leino-Kaukiainen 1988, 561–562; SLH 5 1988, 130, 143 ja 332; SLH 6 1988, 285; SLH 7 1988, 201)

88 Shuman 1926, 13; Viranko 1966, 18–19; Ahvenainen 1976, 6–8; Heikkinen – Hoffman 1982, 66; Myllyntaus 1981, 47; Myllyntaus 1982, 60; Nygård 1987, 146–149.

89 Salokangas 1987, 353–354.

Kuvio 57. Sanomalehtien keskimääräinen levikki kasvoi melko hitaasti vuosina 1890–1930. 1890 keskimääräinen levikki oli 1867 kappaletta. 1930 keskilevikki oli 6690 kappaletta. Suuri osa maassa ilmestyvistä lehdistä tavoitti vuosisadan alussa joi-takin tuhansia maksavia lukijoita. Suurien helsinkiläisten lehtien levikit kasvoivat kuitenkin nopeasti. 1890-luvun alle 10000 levikeistä ne nostivat tilaajamääränsä 1930-luvulle mennessä 30000–60000:een. Suomen Sosialidemokraatilla oli huippuvuonnaan 1917 huikeat 79900 tilaajaa. Myös muiden helsinkiläisten lehtien tilaaminen lisääntyi itsenäistymisen ja kansallisen kahtiajaon aikana. (Lähteet: SLH 5–7 1988)

lisuuden lisätä sivumääriä. Toimitukset näyttävätkin lisänneen hanakasti sivuja, koska myös ilmoittelu vilkastui tasaisesti vuosisadan kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Ilmoittelun lisääntyminen taas paransi lehden taloudellista tilannetta, ja toimitukseen palkattiin lisää toimittajia. Kasvanut toimitus tuotti entistä enemmän juttuja, ja näin uusikin painokone kävi nopeasti pieneksi.⁹⁰

Hufvudstadsbladetissa kasvu lähti siis liikkeelle rotaatioon siirtymisestä. Tärkein syy kahdeksansivuista lehteä painavan rotaatiokoneen hankintaan oli palstatilan puute. Varsinkin ilmoitusten lisääntyminen vaati sivumäärän kasvattamista.⁹¹ Uusi kone kävi nopeasti liian pieneksi, ja lehti joutui suurlakon jälkeen ajoittain jopa julkaisemaan lisäliitteitä. Carl-Rudolf Gardbergin mukaan lehti oli nyt tilanteessa, jossa sen oli hankittava tehokkaampi painokone.⁹² Hufvudstadsbladet siirtyikin syksyllä 1906 16-sivuiseen rotaatioon⁹³, mutta sekin oli vain lyhytaikainen ratkaisu.

Hufvudstadsbladetiin oli hankittu vuonna 1900 koekäyttöön ensimmäinen Typograf-latomakone, mutta se ei tyydyttänyt lehteä. Vasta vuonna 1906 koneladonta syrjäytti käsiladonnan. Hufvudstadsbladet osti tuolloin ensimmäinen Linotype-latomakoneen. Koneellinen ladonta laski selvästi

90 Kappaleen teksti on päätelmää seuraavissa kappaleissa esitetystä Hufvudstadsbladetin, Uusi Suometar/Uuden Suomen, Päivälehti/Helsingin Sanomien ja Keski-Suomi/Keskisuomalaisen kasvusta.

91 Hufvudstadsbladet 7.10.1896, uutinen Hufvudstadsbladetin muutoksista.

92 Gardberg 1973, 379; Från ... 1988, 50.

93 Från... 1988, 38.

ladontakuluja. Suurin osa otsikoista ladottiin silti yhä käsin.⁹⁴ Samaan aikaan kun latomon kapasiteetti kasvoi, myös toimittajien ja ilmoitusten määrä lisääntyi lehdessä⁹⁵. Niinpä vuoden 1914 alussa Hufvudstadsbladet hankki jälleen entistä tehokkaamman, 32-sivuisen suurrotaation. Kone oli ostettaessa Pohjoismaiden tehokkain.⁹⁶ Lehden kasvu jatkui edelleen. Vuonna 1920 oli lehdessä keskimäärin lähes 12 sivua, kun vielä vuonna 1900 sivuja oli keskimäärin vain runsas kahdeksan.⁹⁷ Samaan aikaan toimitus oli kasvanut lähes kaksinkertaiseksi eli kymmenestä hengestä 19 henkeen.⁹⁸

Uusi Suometar hankki vuonna 1899 ensimmäisen, 8-sivuisen rotaation. Kone osoittautui pian liian pieneksi. Vuonna 1909 yhtiössä laskeskeltiin, että se tarvitsisi lehteen parhaimmillaan jopa 20 sivua.⁹⁹ Toimituksen toivomus oli vieläkin rajumpi. Sen mielestä uudella koneella pitäisi pystyä painamaan 24-sivuista lehteä.¹⁰⁰ Tilantarpeeseen oli syynä ilmoittelun jatkuva lisääntyminen¹⁰¹, mutta myös toimituksellisen aineiston määrä oli lisääntynyt ja toimittajienkin määrä oli lähes kaksinkertaistunut vuosina 1900–1909.¹⁰² Niinpä yhtiö päätti ostaa uuden 24-sivuisen rotaation, joka otettiin käyttöön vuonna 1911.¹⁰³

Uuden Suomen suosio kasvoi vuosisadan alussa tasaisesti. Vuonna 1900 lehdellä oli 11 300 tilaajaa. Neljä vuotta myöhemmin levikki oli yli 5000 suurempi. Vuonna 1920 lehti keräsi jo 25 000 maksavaa lukijaa.¹⁰⁴ Lehti oli jälleen konekauppojen edessä. Syksyllä 1918 tilattu 32-sivuisen rotaatio saapui vuoden 1920 alussa.¹⁰⁵ Uuden Suomen kehitys jatkui kuitenkin ravakkana 1920-luvulla. Sivumäärät kasvoivat, levikki paisui ja ilmoituksia virtasi sisään¹⁰⁶, koska maan talous eli hyviä vuosia.¹⁰⁷ Kun lehden levikki oli vuonna 1926 noussut 35 000 kappaleeseen, painolla alkoi jo olla hankaluuksia sunnuntaipainoksen painamisessa. Yhtiö hank-

94 Gardberg 1973, 416; Nygård 1987, 98; Från 1988, 38; Landgren 1992, 28–29.

95 Keränen 1984, 217; SLH 5 1988, 146; Liitteessä 7 on tarkemmin Hufvudstadsbladetin ilmoitusmäärästä.

96 Gardberg 1973, 379.

97 Katso liite 7; Vertaa SLH 5 1988, 146.

98 Keränen 1984, 217.

99 Uuden Suomettaren Oy:n hallintokunnan pöytäkirja 13.9.1909, 1.§. Yhtiökokousten ja hallintokunnan pöytäkirjat 1880–1919. Uuden Suomen arkisto.

100 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon Oy:n johtokunnan pöytäkirja 1.12.1909, 5.§. Pöytäkirjat 1896–1919. Uuden Suomen arkisto.

101 Katso liitteet 1, 2 ja 6; Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon Oy:n johtokunnan pöytäkirja 31.3.1909, 3.§. Pöytäkirjat 1896–1919. Uuden Suomen arkisto.

102 Keränen 1984, 222.

103 Uuden Suomettaren Oy:n hallintokunnan pöytäkirja 24.11.1909, 2.§. Yhtiökokousten ja hallintokunnan pöytäkirjat 1880–1919. Uuden Suomen arkisto; Uuden Suomettaren Oy:n hallintokunnan pöytäkirja 9.12.1910, 1.§. Yhtiökokousten ja hallintokunnan pöytäkirjat 1880–1919. Uuden Suomen arkisto; Uuden Suomettaren Oy:n johtokunnan pöytäkirja 13.12.1910, 2.§. Yhtiökokousten ja hallintokunnan pöytäkirjat 1880–1919. Uuden Suomen arkisto.

104 SLH 7 1988, 203 ja 207.

105 P.J. Hynnisen kirje Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon ylimääräiselle yhtiökokoukselle 12.2.1920. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon Oy:n johtokunnan pöytäkirjat 1919–1927. Uuden Suomen arkisto; Katso myös Nieminen 1949, 111.

106 Katso liite 6; SLH 7 1988, 207.

107 Ahvenainen 1982, 308–309.

kikin jälleen suuremman ja nopeamman rotaation.¹⁰⁸

Myös Helsingin Sanomissa kehitys kiersi samaa rataa kuin Hufvudstadsbladetissa ja Uudessa Suomessa. Lehti painettiin aluksi Päivälehdelle alunperin hankitulla 8-sivuisella laakarotaatiolla. Kone korvattiin jo neljän vuoden kuluttua eli vuonna 1908 16-sivuisella rotaatiolla. Vuonna 1920 lehteen hankittiin 32-sivuinen rotaatio ja 1925 sen rinnalle vielä toinen 32-sivuinen kone.¹⁰⁹ Samaan aikaan kun lehti uusi kiivaaseen tahtiin painokoneita, kasvoivat myös sen levikki, toimittajakunta ja ilmoitusmäärä rajusti. Levikki oli vuonna 1905 vain 6000 kappaletta, mutta vuonna 1925 se oli kasvanut 32000 kappaleeseen ja parhaimmillaan se oli vuonna 1918 jo 65000 kappaletta. Samaan aikaan toimitus kasvoi 8 hengestä 17 henkeen.¹¹⁰ Keskimääräinen päivittäinen sivumäärä kasvoi vuoden 1900 vajaasta kahdeksasta runsaaseen yhteentoista vuonna 1920.¹¹¹

Työmies siirtyi rotaatioaikaan joulukuussa 1906. Hufvudstadsbladet oli hankkinut aiemmin samana vuonna uuden ja tehokkaamman rotaatiopainokoneen ja tarjosi Työmiehelle vanhaa konettaan. Työväen Sanomalehti Oy:n johto päätti ostaa koneen, ja joulukuun 19. päivänä Työmies painettiin sillä ensimmäistä kertaa. Työmiehen toimitus kehuu koneen olevan sen ensimmäisen pelkästään sanomalehtien painamiseen tarkoitettua koneen. Yhtiö sai nyt painoylihallitukselta luvan¹¹² painaa Työmiestä aikaisemman 4-sivuisen lehden sijasta useampisivuisena, ja se mainosti vuodenvaihteessa 1905–1906 tilausilmoituksissa, että uusi painokone suoltaa 8-sivuisia lehtiä 8000 kappaletta tunnissa. Samalla lehtiyhtiö kertoi tehneensä rohkean päätöksen: »Työmies annetaan 8-sivuisena Suomessa».¹¹³

Työmiehen keskimääräinen sivumäärä oli vuonna 1905 vain neljä sivua. Viisi vuotta myöhemmin sivumäärä oli noussut keskimäärin seitsemään ja vuonna 1915 jo yli seitsemään. Työmiehen perillisen, Suomen Sosialidemokraatin keskimääräinen sivumäärä lähestyi 1920- ja 1930-lukujen aikana kahdeksaa sivua.¹¹⁴ Periaatteessa kahdeksansivuisen rotaation kapasiteetti riitti juuri ja juuri lehden tarpeisiin, mutta käytännössä tilanne oli toinen. Hufvudstadsbladetilta ostettu Koenig&Bauer rotaatio oli jo ostohetkellä vanha ja kulunut. Se jopa rikkoutui heti koetusaika-

108 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon Oy:n johtokunnan pöytäkirja 20.2.1926, 4.§. Pöytäkirjat 1919–1927. Uuden Suomen arkisto; Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon Oy:n johtokunnan pöytäkirja 29.11.1927, 2.§. Pöytäkirjat 1919–1927. Uuden Suomen arkisto.

109 Mervola 1993, 315.

110 Keränen 1984, 217–218.

111 Katso liite 8; Vertaa SLH 5 1988, 133.

112 Painoylihallitus sääteli lehtien toimintaa, muun muassa sivumäärää, tarkoin vuoteen 1905. Silloin luovuttiin ennakkosensuurista. Käytännössä lehtien ei enää vuoden 1910 jälkeen tarvinnut tehdä koonmuutoksista ilmoitusta viranomaisille. (Leino-Kaukiainen 1986, 278–280; Landgren 1992, 35–39)

113 Työväen Sanomalehti Oy:n johtokunnan pöytäkirja 19.1.1906 8.§ ja 9.§, 29.5.1906 2.§ ja 19.4.1907 4.§. Työväen Sanomalehti Oy:n johtokunnan ja yhtiökokousten pöytäkirjat 1903–1980 (C2). Työväen arkisto; Työmies 19.12.1906; Työmies 2.1.1907.

114 Katso liite 9.

na¹¹⁵, mutta toimi sittemmin melko luotettavasti. Lopulta yhtiö päätti hankkia uuden ja isomman rotaation¹¹⁶. 16-sivuinen Koenig&Bauer otettiin käyttöön vuonna 1917. Vanha 8-sivuinen kone myytiin Venäjän sosiaalidemokraattisen puolueen keskustoimikunnalle.¹¹⁷

Kymmenen vuotta myöhemmin 16-sivuinenkin kone alkoi olla lehdelle liian pieni. Suomen Sosialidemokraatti ilmestyi vuoden 1928 tammikuussa useita kertoja yli kahdeksansivuisena. Koenig&Bauerin rotaatio oli kii-reiseen toimitustyöhön liian hidaskäyttöinen: lehden painaminen venyi pitkäksi ja sisällön uutistuoreus kärsi. Taloudellisen noususuhdanteen rohkaisemana toimitusjohtaja esittikin johtokunnalle, että Suomen Sosialidemokraatille hankittaisiin uusi rotaatiokone. Lyhyen harkinnan jälkeen johtokunta päätti tilata Gumaeliuksen koneliikkeen kautta 32-sivuisen Vogtländische Maschinenfabrikin Vomag-rotatiota. Koneessa oli yksi erikoisuus: sillä saattoi painaa kolmea eri väriä.¹¹⁸

Keskisuomalaisen sisällön määrän kasvu oli pääkaupunkilehtiin verrattuna toistakymmentä vuotta myöhässä. Lehteä painettiin vuoteen 1929 saakka vanhalla pikapainokoneella. Myös palstatila ja toimituskunta oli huomattavasti vähäisempi kuin helsinkiläislehdissä.¹¹⁹ Keskisuomalaisessa oli 1920-luvun alkuun saakka keskimäärin neljä sivua¹²⁰. Vaikka lehden 8000 kappaleen painos oli vielä vuonna 1928 vaatimaton helsinkiläislehtiin verrattuna, pikapainokoneelle se alkoi olla liikaa. Koneella ei pystynyt painamaan kuin kaksi sivua kerrallaan. Kun lehti ilmestyi jo varsin usein kuusisivuisena, painaminen kesti pahimmillaan kaksikymmentä tuntia.¹²¹ Lehtiyhtiö päättikin hankkia 8-sivuisen rotaation, joka otettiin käyttöön kesäl-

115 Työväen Sanomalehti Oy:n johtokunnan pöytäkirja 19.4.1907 4.§. Työväen Sanomalehti Oy:n johtokunnan ja yhtiökokousten pöytäkirjat 1903–1980 (C2). Työväen arkisto.

116 Työmies-lehteä varten päätettiin hankkia jo vuonna 1914 uusi rotaatiokone. Työväen Sanomalehti Oy:n johtokunta päätti helmikuussa 1914 tilata kirjapainofaktorin suosituksesta »Wahländische»-mallisen painokoneen. Sen hinta oli 31000 markkaa. Koneen saapumisesta tai käyttöönotosta ei kuitenkaan löydy mainintaa yhtiön asiakirjoista eikä myöskään lehden juhlanumeroissa kerrota koneesta. Onkin ilmeistä, että tilaus peruuntui jostakin syystä, mahdollisesti maailmansodan takia. Maailmansota syytti loppukesällä. Tilaus oli ilmeisesti tehty saksalaiselle Voigtländische Maschinenfabrikille. Pöytäkirjan nimi Wahländische oli todennäköisesti vain osaamattoman kirjurin kirjoitusvirhe. Kone jäi ilmeisesti toimittamatta siksi, että Venäjän ja Saksa olivat keskenään sodassa eikä Venäjän suurisuruhtinaskuntaan Suomeen ei voitu toimittaa Saksasta konetta. (Työväen Sanomalehti Oy:n johtokunnan pöytäkirja 30.4.1914. Työväen Sanomalehti Oy:n johtokunnan pöytäkirjat 1913–1914 (C3). Työväen arkisto.)

117 Työväen Sanomalehti Oy:n johtokunnan pöytäkirja 18.4.1917 2.§. Työväen Sanomalehti Oy:n pöytäkirjat 1916–1917 (C2). Työväen arkisto; SLH 7 1988, 158.

118 Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan johtokunnan pöytäkirjat 3.2.1928 2.§ ja 3.4.1928 2.§. Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan pöytäkirjat 1927–1929 (C2). Työväen arkisto; Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan toiminta- ja tilikertomus vuodelta 1928. Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan pöytäkirjat 1927–1929 (C2). Työväen arkisto; Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan toiminta- ja tilikertomus vuodelta 1929. Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan pöytäkirjat 1927–1929 (C2). Työväen arkisto; Pohjanmaa 1970, 126; SLH 7 1988, 64.

119 Lehteä julkaistiin vuoteen 1922 saakka kolmen toimittajan voimin. Tosin välillä toimittajamäärä putosi väliaikaisesti kahteen. Vuodesta 1922 lähtien toimituksen vahvuus oli neljä toimittajaa. (Tommila 1973, 95–104; Tommila – Raitio 1976, 80–86; Keränen 1984, 219.)

120 Katso liite 13.

121 Frans Rutasen kirje 26.7.1928 (IE). Saapuneet asiakirjat. Oy Keskisuomalainen 1917–1933. Keskisuomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto.

lä 1929.¹²² 1930-luvulla Keskisuomalaisen sivumääräkin irtautui vanhasta neljän sivun ajasta. Nyt lehdessä oli keskimäärin hieman yli viisi sivua.¹²³

Muut Jyväskylässä ilmestyneet lehdet säilyivät toiseen maailmansotaan saakka nelisivuisina.¹²⁴ Rotaatiokoneet tulivat niihin selvästi hitaammin kuin suurlehtiin. Työn Voima ja Sisä-Suomi hankkivat rotaatiot juuri sodan kynnyksellä. Työn Voima sai Duplex-laakarotaationsa vuonna 1938 ja Sisä-Suomi kesällä 1939. Duplexit olivat jo tyyppiltään vanhanaikaisia koneita. Niissä käytettiin painosylinterissä alkuperäisiä ladontakirjasimioita.¹²⁵ Suuremmat lehdet olivat Suomessa luopuneet kirjasinrotaatioista jo vuosisadan vaihteessa. Esimerkiksi Päivälehti ja sen seuraaja Helsingin Sanomat käyttivät Cox-Duplex-laakarotaatiota vuosina 1904–1908¹²⁶.

Kasvun pullistamat lehdet olivat 1910-luvun lopulle saakka sisällön järjestelyltään ja rakenteeltaan aivan samanlaisia kuin ne olivat olleet kymmenen, kaksikymmentä tai kolmekymmentä vuotta aikaisemmin. Oikeastaan lehdet olivat olleet jokseenkin samanlaisia 1860-luvulta lähtien. Lehdet vain ladottiin täyteen ilmoituksia ja juttuja ilman sen kummempia painoituksia. Toimittajat ja lukijat olivat 1800-luvulla tottuneet siihen, että lehti luettiin jokseenkin kannesta kanteen.¹²⁷ Mutta 1910-luvun lopulla koko lehden lukeminen juttu jutulta ja rivi riviltä alkoi jo olla suurelle osalle lukijoista mahdotonta, sillä esimerkiksi Hufvudstadsbladetin ja Uuden Suomen yhdessä numerossa oli keskimäärin yli 2,5 neliometriä sisältöä (*kuvio 58.*). Kun lehtien palstatilasta oli noin 60 prosenttia toimituksellista aineistoa¹²⁸, riitti lehdessä luettavaa. Helsingin Sanomissa sisältöä oli 1,9 neliometriä ja Suomen Sosialidemokraatissa 1,3 neliometriä. Keskisuomalaisessa sisällön määrä oli huomattavasti alhaisempi, noin 0,9 neliometriä.¹²⁹

Lehtien jäsentymättömyys koettiin jo tekijöidenkin joukossa ongelmaksi¹³⁰, ja uusia ratkaisuja pohdittiin. Latoja Eemeli Mäki hahmotteli vuonna 1916 tulevaisuuden sanomalehteä tähän tapaan. Pääkirjoitusta ei pidä sijoittaa mitättömällä otsikolla jonnekin ilmoitusten väliin. Lehden yleistä osastojakoa on laajennettava ja selvennettävä. Päivän tärkeimpien uutisten paikka on ensimmäisellä sivulla, jolta saa näin nopeasti silmäyksen päivän tärkeimpiin tapahtumiin.¹³¹

Pääuutissivujen käyttöönotto vuonna 1919 oli Uudessa Suomessa ja Helsingin Sanomissa varmasti osaltaan vastaus kasvaneen lehden aiheut-

122 Keskisuomalainen 22.6.1929; Mervola 1993, 319.

123 Katso liite 13.

124 Katso liitteet 10, 16 ja 18.

125 Oy Sisä-Suomen johtokunnan pöytäkirja 20.11.1938 2.§. Oy Sisä-Suomen johtokunnan pöytäkirjat 1924–1944. Sisäsuomen arkisto; Kertomus Oy Sisä-Suomen toiminnasta vuodelta 1939. Oy Sisä-Suomen yhtiökokousten pöytäkirjat 1923–1944. Sisäsuomen arkisto; Tommila – Raitio 1976, 210 ja 261–262; SLH 7 1988, 30 ja 164; Mervola 1993, 315–322.

126 Mervola 1993, 315.

127 Tommila 1988c, 238–239; Landgren 1988, 288.

128 Katso liitteet 1, 2, 6 ja 7; Vertaa SLH 5 1988, 146.

129 Katso liitteet 8, 9 ja 13.

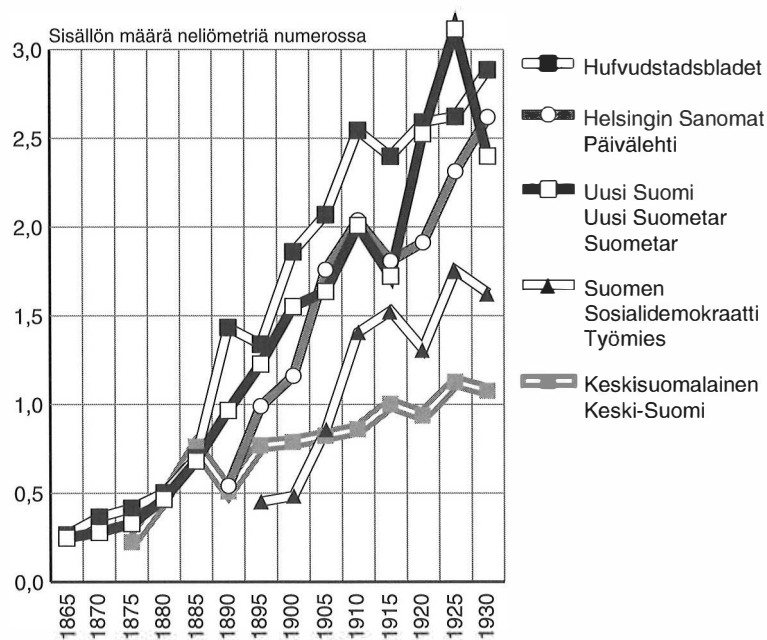
130 Vikstedt – Syvärne – Vuorio 1924, 216–218.

131 Mäki 1916, 155–158.

Kuvio 58. Suurten helsinkiläisten sanomalehtien sisällön määrä lisääntyi 1890-luvulta lähtien nopeasti. Uuden Suomen sisällön määrä yli 12-kertaistui ja Hufvudstadsbladetin lähes 10-kertaistui vuosina 1865–1925. Nopeinta kasvu oli vuosina 1880–1910. Silloin Uuden Suomettaren sisällön määrä yli nelinkertaistui ja Hufvudstadsbladetin viisinkertaistui. Keskisuomalaisen sisällön määrä kaksinkertaistui. Sisällön määrän kasvu pakotti lehdet

mieltämään sisällön ryhmittelyä uudestaan. 1860-luvulla muotoutunut korsetin ajan ulkoasu ei enää sopinut monenkertaisiksi kasvaneille lehdille: suuresta ja monisivuisesta lehdestä oli vaikea löytää tietoa eikä moni enää jaksanut lukea lehteä kannesta kanteen. Oikea aika muutoksille koitti 1910-luvun lopussa ja 1920-luvun alussa, jolloin taloussuhdanteet maassa olivat hieman aikaisempaa helpommat. Nyt lehdet ottivat käyttöön paraatisivut, joille taitettiin näyttävästi suurimmat uutiset. Suurta lehteä oli taas helpompi lukea. (Lähde: liitteet 6–9 ja 13)

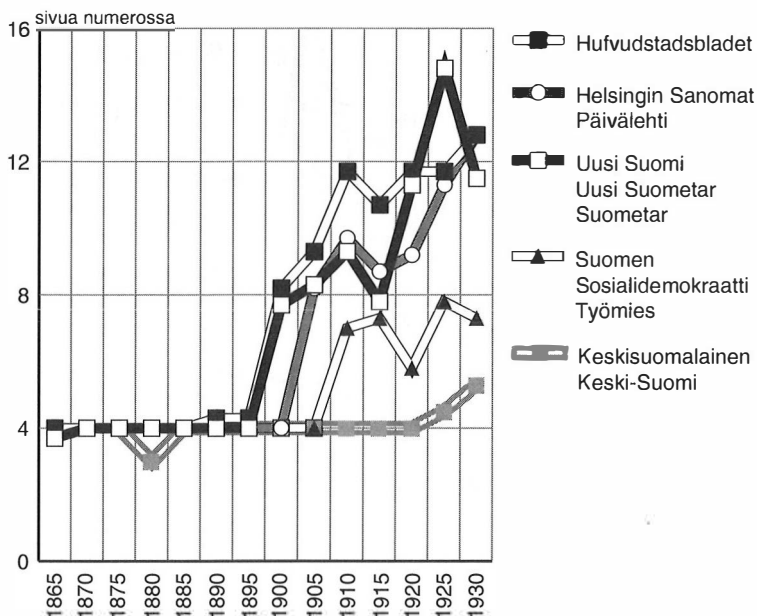
Uuden Suomen sisällön määrä yli 12-kertaistui vuosina 1865–1925

tamiin ongelmiin. Molempien lehtien ulkoasu oli korsetin ajan tuotetta eli siis muotoutunut 1860-luvulla. Sen jälkeen lehtien sisällön määrä oli moninkertaistunut. Myös lehtien sivumäärä oli aivan uusissa luvuissa (kuvio 59.). Esimerkiksi Uuden Suomettaren sivumäärä oli vuonna 1895 vielä keskimäärin neljä, mutta vuonna 1920 sivuja oli jo keskimäärin lähes 12. Sivumäärillä ja sisällön määrillä mitattuna Uusi Suomi, Helsingin Sanomat ja Hufvudstadsbladet olivat selvästi maan suurimmat lehdet. Niinpä on luonnollista, että niillä tuli ensimmäiseksi tarve irtautua perinteisestä lehden ulkoasusta ja ottaa käyttöön uusia innovaatioita, kuten pääuutissivut. Ja niin ne myös tekivät.

Jyväskyläläisissä lehdissä sivumäärä ja sisällön määrä kasvoivat hitaammin kuin Helsingin lehdissä. Jyväskyläläiset lehdet muistuttivat vielä 1920-luvulla sisällön määrältään ja sivumäärältään 1800-luvun lopun helsinkiläisiä lehtiä. Jyväskyläläiset lehdet eivät vielä tarvinneet pääuutissivuja. Suurten helsinkiläisten lehtien malli ei kuitenkaan voinut olla vaikuttamatta, ja niinpä jyväskyläläisetkin lehdet pikku hiljaa ottivat

Suurten helsinkiläislehtien sivumäärä kolminkertaistui 1900-luvun alussa

Kuvio 59. Lehdet irtautuivat nelisivuisuudesta sitä mukaa kun ne saivat käyttöönsä rotaatiopainokoneen. Rotaation hankkimisen jälkeen lehden sivumäärä kasvoi nopeasti. Esimerkiksi Uuden Suomettarin ja Hufvudstadsbladetin sivumäärä nousi kahdeksaan vuonna 1900. Hufvudstadsbladet siirtyi rotaatioon 1896 ja Uusi Suometar 1899. Keskisuomalainen hankki rotaation 1929. Sanomalehdet ottivat paraatisivun käyttöön yleensä vasta sen jälkeen, kun ne olivat irtautuneet nelisivuisuudesta. (Lähde: liitteet 6–9 ja 13)

käyttöön pääuutissivut, vaikka lehden sivumäärä tai sisällön määrä ei vielä siihen olisikaan pakottanut.

Kun tutkimuslehdistä viimeinen, Keskisuomalainen, omaksui uuden pääuutissivujatteluun, liittyi se kiinteästi rotaation käyttöönottoon ja lehden ulkoasun yleiseen modernisointiin. Lehti oli ilmestynyt vielä vuonna 1920 keskimäärin nelisivuisena¹³², joten tärkeimpien uutisten pääsivu ei vielä ollut tarpeen. Rotaatioon siirtyminen nosti lehden keskimääräisen sivuluvun kuitenkin vuonna 1930 yli viiden¹³³, jolloin pääuutissivu oli jo tarpeellisempi.

Paraatisivujen syntyyn oli siis yhtenä ratkaisevana syynä lehtien sisällön määrän lisääntyminen. Niin tekijät kuin lukijatkin kokivat korsetin ajan tyyllillä tehdyn, mutta rotaatiopainokoneiden ansiosta jopa toistakymmensivuisena ilmestyneen lehden hankalaksi lukea. Turkulainen Åbo Underrättelser tiivisti tämän ajattelun lokakuussa 1925, kun se otti käyttöön uutisetivun. »Åbo Underrättelser ilmestyy tänään erilaisessa asussa kuin aikaisemmin. Uudistus on vastaus niihin toivomuksiin, joiden mukaan lehdestä tulisi yhdellä vilkaisulla saada kuva päivän pääuutisista. Etusivulle sijoitetaan päivän ajankohtaisin materiaali», lehti esitteli muutoksiaan lukijoille.¹³⁴

132 Liite 13; Katso myös SLH 5 1988, 326.

133 SLH 5 1988, 326.

134 Åbo Underrättelser 1.10.1925.

Poliittisesta lehdistöstä uutisjournalismiin

Sanomalehdistö eli 1900-luvun ensimmäisinä vuosina poliittista kautaan.¹³⁵ Tanskalaisen Niels Thomsenin mukaan poliittisen kauden lehdistö kilpaili vain puolueen sisäisillä lehtimarkkinoilla¹³⁶. Kun paikkakunnalla oli yleensä vain yksi saman puolueen lehti, ei puolueen sisäistä kilpailua juuri syntynyt. Kosketukset muiden puolueiden samassa kaupungissa ilmestyviin lehtiin olivat vähäisiä. Lehtien ei näin ollen tarvinnut kilpailla keskenään esimerkiksi uutisilla, vaan paikallisilla markkinoilla politiikka oli tärkein lukijoiden lehtivalintaa ohjannut tekijä. Ensin valittiin puolue ja sitten lehti.¹³⁷ Poliittiselle lehdelle oli siis tärkeintä aatteellisuuden vaaliminen. Esimerkiksi otsikointi tai lehden ulkoasu eivät vaikuttaneet lehden valintaan. Niinpä tekijätkään eivät varmasti olleet ulkoasusta kovinkaan kiinnostuneita.

Thomsenin mukaan lehtimarkkinat pyörivät Tanskassa ensimmäiseen maailmansotaan asti politiikan ympärillä, mutta 1920-luvulla kehitys alkoi kiertää toisin. Poliittikka, journalismi ja talous alkoivat yhdessä hallita lehtimarkkinoita. Thomsenin mielestä tärkein menestystekijä oli lehden journalistinen ja tekninen kehittäminen. Hiljalleen monen tasaväkisen lehden järjestelmä horjui, ja joku lehti nousi muiden yläpuolelle.¹³⁸

Myös Suomessa lehtimarkkinat pyörivät politiikan ympärillä. Päiviö Tommilan mukaan aika 1860-luvulta vuoteen 1917 oli Suomen sanomalehdistössä politisoitumisen kautta.¹³⁹ Keijo K. Kulha on arvioinut, että poliittisuus alkoi menettää otettaan lehdistä viimeistään 1930-luvulla¹⁴⁰, ja Ilkka Kahman mukaan politiikan tilalle tuli kilpailu ja kaupallistuminen¹⁴¹. Raimo Salokankaan mukaan varsinainen puoluelehdistön »suuruuden kausi» alkoi vuoden 1905 suurlakosta ja päättyi viimeistään 1930-luvun alun pulakauteen. Salokangas esittää, että ainakin ensimmäiseen maailmansotaan asti lehtimarkkinat suosivat puoluelehtiä. Mutta 1920-luvulla tilanne alkoi näyttää toiselta, kun lehtien kannattavuus alkoi edellyttää perinteisten lukijarajojen ylittämistä eli siis lehtikilpailua.¹⁴²

Mutta palataanpa takaisin työn kannalta varsinaiseen kysymykseen: Liittyykö sanomalehtien poliittisuus tai kaupallistuminen paraatisivujen syntyyn? Päiviö Tommila mukaan sanomalehden ulkoasu heijastelee sisällön laatua¹⁴³ eli ulkoasu on suhteessa sisältöön, mutta toisaalta ulkoasu on varmasti tätä kautta suhteessa myös lehden luonteeseen, siis poliittisuuteen tai kaupallisuuteen.

Lehtien ulkoasu oli 1910-luvun alkuun asti selvästi korsetissa. Otsikot

.....

135 Katso seuraavissa kappaleissa Päiviö Tommila, Keijo K. Kulha ja Raimo Salokangas.

136 Thomsen käyttää esimerkkinä tanskalaista sanomalehdistöä, mutta ajatus sopii myös suomalaisen sanomalehdistöön.

137 Thomsen 1972, 217–338.

138 Thomsen 1972, 511–564 ja 573.

139 Tommila 1983, 283–287; Katso myös Luostarinen 1982, 41.

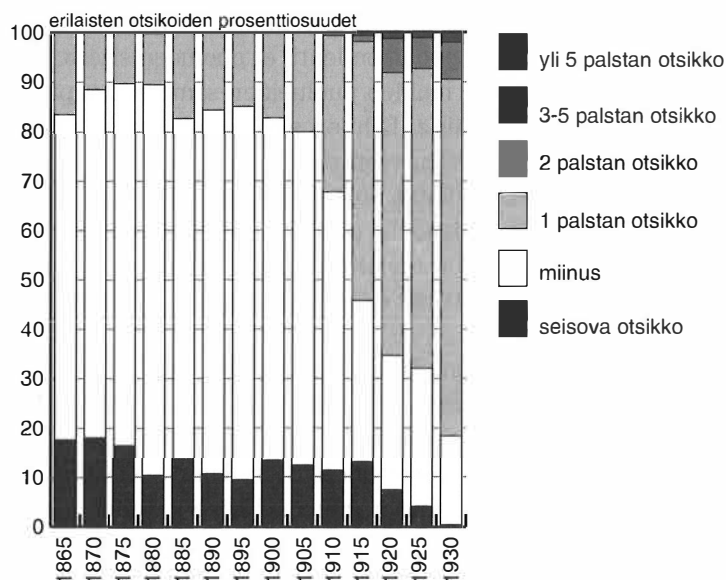
140 Kulha 1981, 35.

141 Kahma 1979, 60.

142 Salokangas 1987, 408–411.

143 Tommila 1984, 1.

Yksi- ja monipalstaiset otsikot syrjäyttivät miinukset 1900-luvun alussa

olivat pieniä, ja useimmat jutut olivat edelleen miinuksia. Suurlakon (1905) jälkeen ja varsinkin ensimmäisen maailmansodan aikana tilanne muuttui: Lehdet alkoivat kilpailla uutisilla. Suurimmat otsikot levisivät yli palstarajan (kuvio 60.). Sodan loputtua uutiset pienuivat, mutta otsikot eivät enää kaventuneet entiseen leveyteensä. Lehdet käyttivät kaksipalstaisia otsikoita päivittäin merkittävimmissä uutisissa. Myös otsikkojen pistekoko jäi pysyvästi suuremmaksi kuin ennen sotia, vaikka 36 pisteen ja ylikin pistekokoja ei sivuilla enää näkynyt. Ulkoasu heijasteli sodan jälkeen jo pysyvästi uutisen arvostusta.

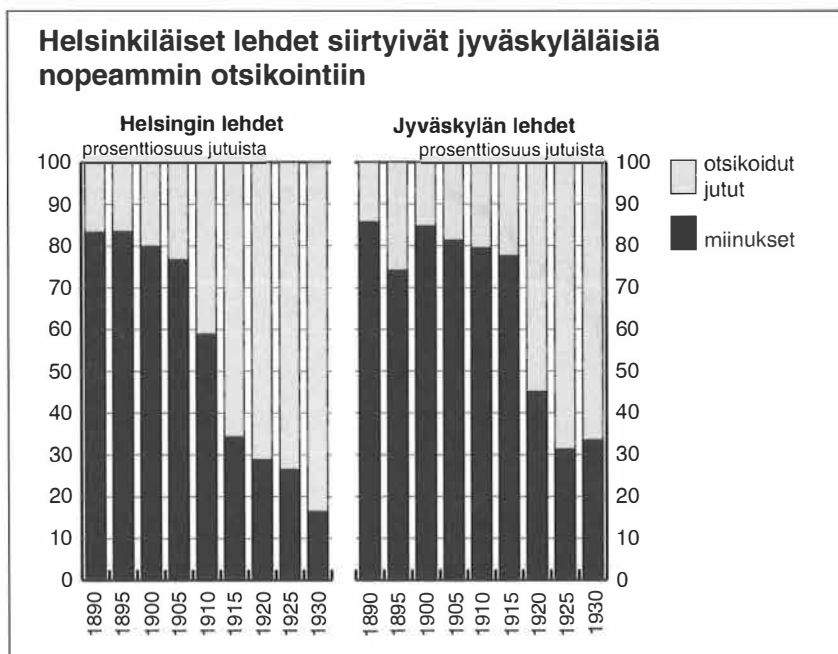
Varsinkin Helsingissä ilmestyneet lehdet »myivät» uutisiaan. Niiden uutiset olivat 1910- ja 1920-luvuilla selvästi useammin otsikoituja kuin Jyväskylän lehtien jutut. Jyväskylän lehdet tyytyivät monesti silloinkin miinuksiin kun helsinkiläislehden toimittaja jo kirjoitti jutulle yhden palstan tai peräti kahden palstan otsikon (kuvio 61.).

Otsikoilla kilpailemisen yltymiseen vuosisadan alussa vaikutti lehtien lisääntyvä tilaaminen. Kun lehdet saavuttivat jo joka toisen kodin (kuvio 63.), lukijat eivät enää olleet yhteiskunnan eliittiä. Toimituksilla olikin vuosisadan alussa tarve muuttaa lehden luonnetta kansanomaisemmaksi. Suuret uutisotsikot ja paraatisivut helpottivat sanomalehtien lukemista ja tekivät niistä houkuttelevampia, joten ne sopivat hyvin tilanteeseen. Koko kansalle piti tehdä koko kansan lehtiä. Paraatisivujen ja uutisotsikoiden myötä syntyi pohjoismainen omnibus-lehdistö¹⁴⁴.

144 Laajalevikkinen sanomalehdistö, jolla ei ole sosiaalisesti eriytynyttä lukijakuntaa. (Kuutti 1994, 65–66)

Kuvio 60. Yksipalstaiset otsikot yleistyivät sanomalehdissä vuoden 1905 jälkeen. 1930-luvulle ehdittäessä yksipalstaiset otsikot olivat jo syrjäyttäneet miinukset. Vuodesta 1920 lähtien myös kaksipalstaiset ja sitäkin leveämmät otsikot saivat sijansa lehtien sivuilla. Miinusten syrjäytyminen yksipalstaisilla ja leveämmillä otsikoilla kuvastaa sanomalehtien roolin muuttumista uutismaisemmaksi. Yksipalstaisissa (ja monipalstaisissa) otsikoissahan toteutui amerikkalaisen uutisjournalismin tärkein idea: sanomalehtikirjoitus on uutinen ja tuo tärkein asia on kerrottava heti alussa – otsikossa. Otsikoiden kirjoitustapa alkoi suomalaisissa lehdissä olla uutismainen ensimmäisestä maailmansodasta lähtien. (Lähde: Liite 1)

Kuvio 61. Helsinginkiläiset sanomalehdet alkoivat aikaisemmin kuin jyvaskyläläiset sanomalehdet käyttää otsikoita. Helsingin lehdissä miinusten käyttö väheni hieman jo vuosisadan ensimmäisellä vuosikymmenellä. 1915 suurin osa jutuista oli jo otsikoitu. Tuolloin jyvaskyläläisissä sanomalehdissä oli vielä lähes 80 prosenttia jutuista miinuksia. Syynä otsikoiden käyttöönoton eroon oli kaupunkien sanomalehdistön erilaisuus. Helsinginkiläiset sanomalehdet olivat kooltaan suurempia ja niillä oli monihenkiset ammattitoimitukset. Jyvaskyläläiset lehdet olivat pienempiä ja niiden poliittinen rooli oli korostuneempi. (Lähde: liite 2 ja 10)

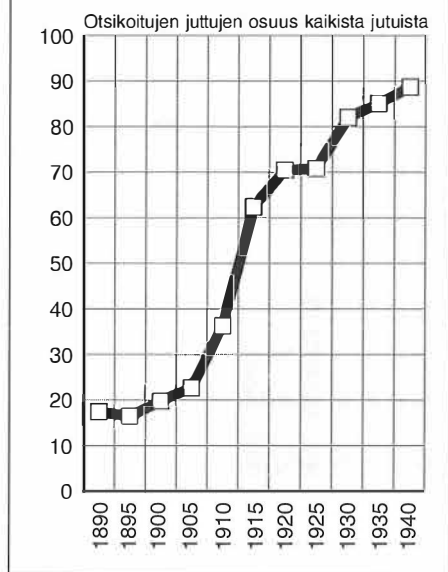
Uutisen arvon nousu näkyi myös muualla kuin otsikoissa ja paraatisivuissa. Ensimmäisen maailmansodan aikana suomalaisten lehtien uutistarvetta tyydyttämään oli perustettu kaksi aikaisempaa uutistoimistoa yhdistämällä Suomen Tietotoimisto (STT). Se alkoi välittää lehdille ulkomaalaisia uutissähkeitä ja omia kotimaisia uutisia. Epäpoliittisesta STT:stä tuli nopeasti tärkeä uutislähde.¹⁴⁵

Kun Helsingin Sanomat ryhtyi 1918 määrätietoisesti ja säännöllisesti käyttämään »Tuoreimmat tiedot» -vinjettiä, viittasi jo vinjetin nimikin palstan uutismaisuuteen. Lehti korosti juttujen uutisluonnetta vielä vinjetin lisäsanoilla »Helsingin Sanomain erikoisuutisia». Lehti halusi selvästi hakeutua avoimeen uutiskilpailuun muiden lehtien kanssa. Kun palstasta muodostui seuraavana vuonna lehden pääuutissivu eli tuoreimmat, liittyi se asenteellisesti uutisjournalismiin. Koko sivun ulkoasu vinjetin teksteineen ja puhelintolppineen kertoi lukijalle lehden nopeudesta ja uutisten »erinomaisuudesta».

Helsingin Sanomien uutissuuntautuneisuus näkyi selvästi vuoden 1920 otsikoinnissa. Lehteen taitettiin leveämpiä otsikoita kuin vielä viisi tai kymmenen vuotta sitten (kuvio 64.). Varsinkin kaksipalstaisten osuus kasvoi hyppäksenomaisesti. Sen jälkeen niiden osuus lisääntyi hiljalleen vuosien saatossa, mutta päärakenteeltaan lehden otsikointi säilyi 1920-luvulta aina 1950-luvun lopulle entisellään. Suurin osa leveistä otsikoista taitettiin tuoreimmille. Kun lisäksi yksipalstaiset syrjäyttivät vuosien 1900 ja 1930 välillä miinukset, näyttää otsikointi ja samalla tietty uu-

145 Rantanen 1987, 25–26; Katso myös Salokangas 1987, 354–356.

Otsikoidut jutut yleistyivät vuoden 1905 jälkeen

Kuvio 62. Juttujen otsikointi yleistyi vuodesta 1905 lähtien helsinkiläisissä ja jyvaskyläläisissä sanomalehdissä. Otsikoimien yleistymisen kuvaa myös uutisjournalismin leviämistä Suomeen. Amerikkalaisessa sanomalehdistössä uutisotsikot ja uutisjournalismi sai vallan 1860–90-luvulla, mutta Suomessa sama tapahtui 1910- ja 1920-luvuilla. (Lähde: liite 1; Hutt 1973, 61–88)

tisajattelu kotiutuneen lehteen.¹⁴⁶

Helsingin Sanomat jätti osittaisen hyvätin poliittisuudelle siis jo vuosina 1918–1919. Vaikka lehteä ei vielä voikaan kutsua puhtaasti uutisjournalismin nojaavaksi, voi kuitenkin sanoa, että pääuutissivun tulo liittyi selvästi lehden alkaneeseen muutokseen kohti uutisjournalismia.

Helsingin Sanomien kehitys uutislehdeksi jatkui, kun Eljas Erkko nousi vuonna 1927 isänsä jälkeen lehden johtoon ja siirsi lehden täysin purjein kaupalliseen uutisjournalismin. Tuoreimmat siirrettiin maanantain numeroissa etusivulle, ja sille taitettiin hanakasti varsinkin urheilu-uutisia. Myös otsikot muuttuivat luonteeltaan »myyvämmiksi».¹⁴⁷

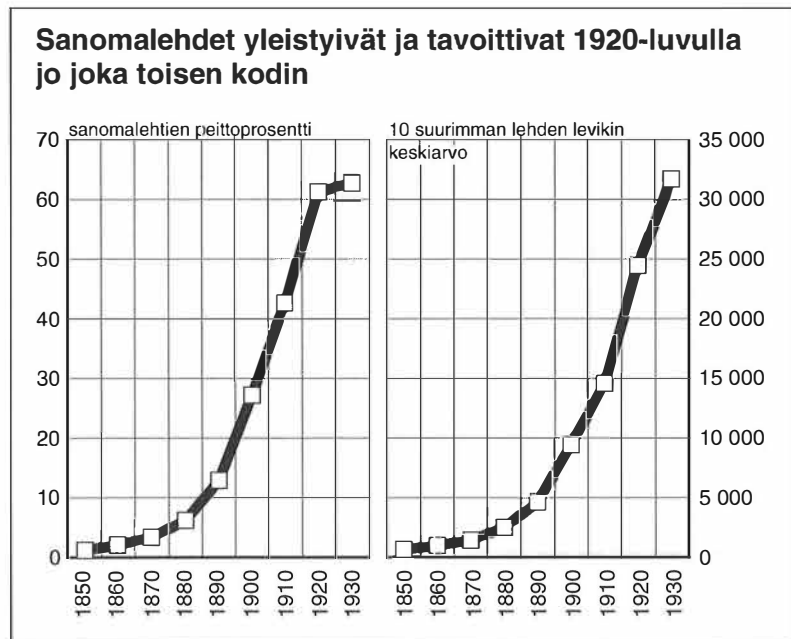
Työmies irtautui muiden sanomalehtien otsikointitavasta 1910-luvulla. Yhtäkkiä heinäkuun 22. päivänä 1910 Työmiehen sivuilta ei enää löytynyt kuin muutamia miinuksia. Pienimmätkin uutiset oli otsikoitu omalla yhden palstan rubriikilla. Rubriikit eivät olleet aivan tavallisia yhden palstan otsikoita, sillä rubriikkina oli yleensä yksi sana. Otsikkosana oli samalla jutun ensimmäisen lauseen ensimmäinen sana. Omalaatuinen otsikointitapa jatkui Työmiehen lakkauttamiseen saakka. Lehden jatkaja, Suomen Sosialidemokraatti noudatti sanomalehdistön normaalia otsikointikäytäntöä. Työmiehen omalaatuisen otsikointiin ei lähdemateriaalista löydy suoranaista selitystä. Perustellusti voi kuitenkin otaksua, että lehti pyrki otsikointia lisäämällä helpottamaan lehden lukemista. Suurin osa Työmiehen

146 Liite 8.

147 Salokangas 1987, 378–379.

Kuvio 63. Sanomalehti tuli 1900-luvun alussa entistä useampaan kotiin. 1920 lehti tuli jo 60 prosenttiin kodeista. Sanomalehtien peittoprosentti kasvoi kahdesta eri syystä: Suurimmat sanomalehdet kasvatti-
vat nopeasti levikkiään ja toisaalta uusia sanomalehtiä syntyi runsaasti. Lehtien tilaaminen lisääntyi, koska ihmisten taloudelliset mahdollisuudet hankkia sanomalehtiä paranivat ja toisaalta yhteiskunta kansanvaltaistui. Sääty-yhteiskunnan murene-
misen rajana on usein pidetty vuoden 1905 suurlakkoa ja yleistä äänioikeutta 1906. Sääty-yhteiskunnan murennuttua entistä useampi suomalainen tunsi kiinnostusta maan asioihin ja tähän tarpeeseen sanomalehti vastasi. (Peittoprosentista tarkemmin kirjatyypografian ajan alaluvussa Lukijoina oppineet; Lähde: liite 20 sekä SLH 5–7 1988)

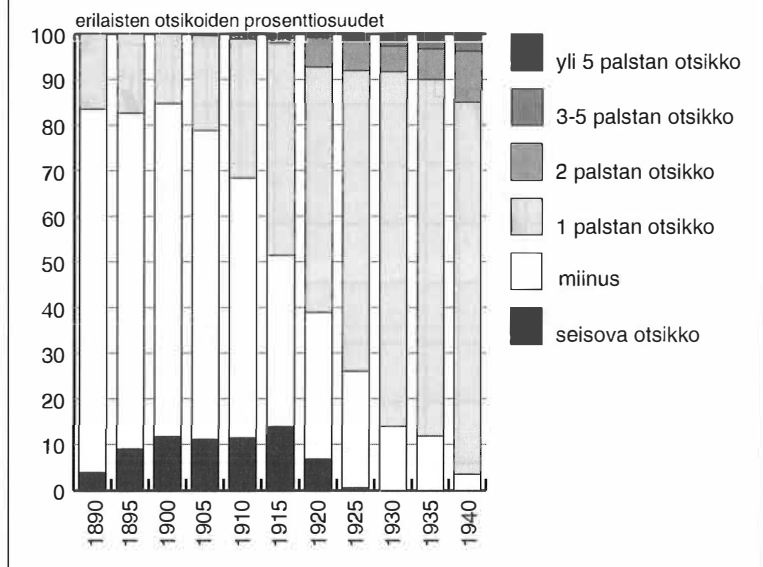
lukijakunnasta oli kouluja käymätöntä kansaa ja heille pitkien otsikotto-
mien tekstipalstojen lukeminen oli varmasti raskaampaa kuin sivistyneel-
le väelle. Ehkä Työmiehen toimitus halusi otsikoinnilla lisätä lehden
»luettavuutta». Todennäköisesti näin oli, sillä maailmallakin otsikointi
yleensä yleistyi ensiksi kansalle tarkoitetuissa lehdissä, esimerkiksi keltai-
sessa lehdistössä ja iltapäivälehdissä¹⁴⁸. Työmies oli koko 1910-luvun aina
vuoden 1917 loppuun saakka levikiltään maan suurin sanomalehti.

Myös Uudessa Suomessa, Hufvudstadsbladetissa ja Keskisuomalaises-
sa kaksipalstaiset otsikot yleistyivät vuonna 1920. Nekin siis näyttävät
omaksuneen samaan aikaan uutisajattelun eli leveämpiä otsikoita suosi-
van lehdentekotavan. Tosin Keskisuomalaisessa miinusten osuus oli koko
1920-luvun suurempi kuin Helsingin lehdissä. Kun muistetaan, että Uusi
Suomi otti uutiskäyttöön etusivunsa vuonna 1919, Hufvudstadsbladet
paraatisivunsa vuoden 1926 alusta ja Keskisuomalainen etusivunsa vuon-
na 1929, voi perustellusti väittää, että paraatisivujen aikaan siirtyminen
liittyi lehtien luonteen muuttumiseen. Esimerkiksi Keskisuomalainen ke-
hui itse itseään vuonna 1932 maakunnan parhaaksi uutislehdeksi¹⁴⁹, ja

148 Evans 1973, 24; Hutt 1973, 64.

149 Keskisuomalainen 1.12.1932, tilausilmoitus.

Otsikot syrjäyttivät miinukset Helsingin Sanomissa sotaan mennessä

Kuvio 64. Otsikointi yleistyi Helsingin Sanomissa tasaisesti tämän vuosisadan alkupuolella. 1910 otsikointi oli jo selvästi juurtumassa lehteen. Samaan aikaan myös monipalstaisia otsikoita alkoi olla vaivastavasti käytössä. Otsikointi yleistyi samaan tapaan muissakin Helsingin lehdistössä, mutta Helsingin Sanomissa Eero Erkon Amerikan aika (1903–1905) varmasti toi lehteen lisää ensikäden tietoa valtameren takaisten lehtien tavasta otsikoida juttunsa. (Lähde: liite 8; Almila – Enarvi 1989, 14–15)

Helsingin Sanomat kertoi tarjoavansa uutispalvelua päivän tapahtumista sekä kotona että ulkomailla¹⁵⁰. Uutisjournalismi oli syrjäyttänyt poliittisen lehdentekokulttuurin¹⁵¹, ja se näkyi myös pysyvästi lehden ulkoasussa.

Uutisjournalismi juurtui Helsinkiin ainakin puolenkymmentä vuotta aikaisemmin kuin Jyväskylään. Helsingin lehtien edelläkävijyyteen vaikutti varmaan helsinkiläislehtien toimitusten suurempi koko: Useamman ihmisen toimituksessa ammattisuuntautuneelle uutisjournalismille oli paremmin tilaa kuin päätoimittajan (ja ehkä parin toimittajan) pyörittämässä pienessä puoluehenkeä vaalivassa lehdessä.

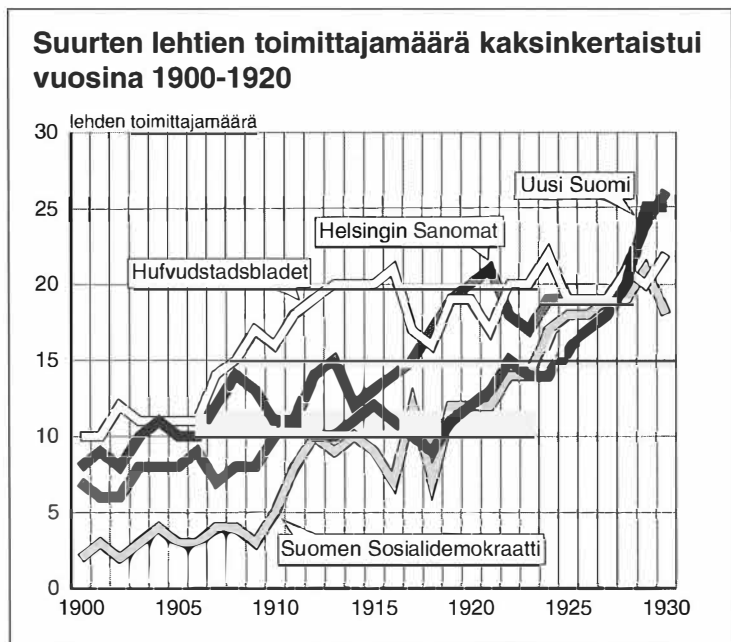
Toimitussihteeri työnjohtajasta etusivuntekijäksi

Sanomalehtien toimitusten koko kasvoi nopeasti 1900-luvun alussa. Esimerkiksi helsinkiläislehtien toimittajamäärä keskimäärin yli kaksinkertaistui vuosina 1900–1930 (kuvio 65). Toimitussihteeri oli perinteisesti ollut suomalaisissa sanomalehdissä työnjohtaja, joka johti toimituksen työskentelyä. Toimitussihteerin tehtäviin kuului myös juttujen valmistelu latomiskuntoon. Tähän tehtävään sisältyi juttujen otsikointi ja usein myös kirjainlajin ja -koon valinta. (Asiasta on kerrottu tarkemmin aluvuossa *Uusi työnjohtajaporras – toimitussihteeri.*) Samaan aikaan kun

150 Helsingin Sanomat 10.1.1932, oma ilmoitus.

151 Seppo Pänkäläinen on toennut urheilujournalismin muuttuneen **urheilutoimittamisesta urheilutoimittamiseksi** 1930-luvun alussa. Urheilutoimittamisen painottuminen toimittamiseen osoittaa uutisjournalismin kotiutumista lehtiin, sillä poliittisella kaudella aate oli ennen työtä. (Pänkäläinen 1991, 199–200.)

Kuvio 65. *Hufvudstadsbladet*lla oli 1920-luvulle saakka maan suurin toimitus. 1920-luvun lopulla *Uusi Suomi* ja *Helsingin Sanomat* kasvattivat itselleen suuremman toimituskunnan. *Jyväskyläläislehtien* toimitukset olivat selvästi pienempiä. Esimerkiksi Keski-suomalaisessa työskenteli 1920-luvulla kolmesta neljään toimittajaa. (Lähde: Keränen 1984, 217–223)

toimitusten koko kasvoi, lehtiin alkoi tulla toisia ja kolmansia toimitussihteereitä. Esimerkiksi *Uusi Suomi* palkkasi toisen toimitussihteerin vuonna 1898 ja kolmannen toimitussihteerin 1927¹⁵².

Ensimmäinen maailmansota muutti toimitussihteerin ja toimituksen perinteistä roolia. Sodan aikana otsikot levisivät palstarajojen yli. Toimitussihteeristä ja myös joistakin erikoistoimittajista tuli väistämättä sisällön jäsentelijöitä, jotka antoivat toisille asioille merkittävemmän tilan kuin toisille. Esimerkiksi *Helsingin Sanomissa* ulkomaantoimittaja otsikoi itse uutiset vuosina 1913 ja 1914 ja näin vaikutti myös niiden ulkoasuun.¹⁵³ Myös Uudessa Suomettaressa ulkomaantoimittaja toimitti aineiston itsenäisesti latomoon sodan aikana.¹⁵⁴ Työmiehen toimitussihteeri kiinnitti huomiota juttujen tärkeysjärjestykseen, mutta lopusta huolehtivat yhä kirjaltajat¹⁵⁵.

Juttujen otsikojana toimitussihteeri mursi halutessaan palstarajan ja vaikutti näin lehden ulkoasuun. Latomolla ei leveisiin otsikoihin juuri ollut osuutta, sillä monipalstaiset otsikot kuvastivat uutispainotusta, joka kuului toimituksen tehtäviin. Sota ja sotaotsikot tiivistivätkin toimitussihteerien ja toimituksen otetta lehden ulkoasuun, vaikka työ sopimuksissa

152 Keränen 1984, 207.

153 Pietiäinen 1986, 164–165.

154 Toimittaja Eino Woionmaan kirje hallintokunnalle 24.8.1915. Uuden Suomen Oy:n yhtiökokousten ja hallintokunnan pöytäkirjat 1880–1919. Uuden Suomen arkisto; Uuden Suomettaren Oy:n hallintokunnan pöytäkirja 20.11.1917. Yhtiökokousten ja hallintokunnan pöytäkirjat 1880–1919. Uuden Suomen arkisto.

155 Työmies 2.3.1915 Utinen: Lehteä valmistamassa.

ulkoasusta huolehtimista ei vielä oltu määritelty toimitussihteereiden tehtäväksi¹⁵⁶.

Toimitussihteerin roolin vahvistumiseen vaikutti myös kirjaväen (latojat ja taittajat) arvostuksen lasku. Lehtien latomoissa oli otettu vuosisadan alussa käyttöön latomakoneet¹⁵⁷. Koneladonta muutti latojaitureiden ammatin teolliseksi työksi, vaikka koneidenkin aikana taitureiden ammattitylpeys säilyi yhä normaalia teollisuustyöväkeä korkeammalla.¹⁵⁸ Toinen takaisku kirjatyöväen korkealle ammattistatukselle oli vuoden 1911 lakko. Työnantajien selvään voittoon päättyneen palkkataistelun jälkeen kirjaltajaliiton toiminta lamaanui vuosiksi eteenpäin, ja työpaikoilla kirjatyöväki joutui alistumaan entistä selvemmin työnantajien valtaan¹⁵⁹ sekä samalla varmasti myös toimitusten toiveisiin.

Kirjapainoväen otteen kirpoaminen sanomalehtien ulkoasusta näkyi myös ammattilehdissä. Vielä ensimmäiseen maailmasotaan asti lehdissä keskusteltiin ahkerasti sanomalehtien ulkoasusta ja opastettiin latojia ulkoasukysymyksissä.¹⁶⁰ Sodan jälkeen kirjapainoalan lehdet eivät enää juurikaan puuttuneet sanomalehtien ulkoasuun. Kun Kirjapainotaito vuonna 1932 julkaisi latomisohteita, oli juttu otsikoitu jo paljastavasti: »Neuvoja toimittajille»¹⁶¹. Toisaalta Sanomalehdenkustantajien Liiton tiedonannossa referoitiin jo vuonna 1919 pitkästi saksalaisen professorin Münsterbergin näkemyksiä sanomalehden ulkoasusta. Münsterberg kertoi kehiti-

156 Työsopimusmalleissa toimitussihteerin tehtävät määriteltiin vielä paljolti työnjohtoliksi työksi. Toimitussihteerin tuli luvata, että hän »parhaan kykynsä mukaan tulee sekä kielellisesti että asiallisesti tarkastamaan painoon lähetettävän tekstiaineiston silloin kun sitä on pidettävä tarpeellisena, pitämään huolta siitä, että lehteen tulee siihen tarkoitettut uutiset, kirjoitukset, ym. ja että lehti ajoissa valmistuu sekä päätoimittajan tahi johtokunnan määräyksen mukaan suorittaa muita lehden toimittamiseen kuuluvia tehtäviä». Lehtimiesyhdistykset olivat ottaneet työsopimusmalleihin mallia ruotsalaisista työsopimuksista. (Työsopimuksen malli. Nuorsuomalaisen sanomalehtiyhdistyksen Suomen Sanomalehdenkustantajain Liitolle 27.3.1917 lähettämän kirjeen liite. (Johtokunnan puolesta allekirjoittanut Santeri Ivalo.) Sanomalehtien Liiton arkisto. Pöytäkirjat 1911– (Ca1). VA; J.W. Tuuran, Max Hanemannin ja L.M. Viherjuuren kirje Suomen Sanomalehdenkustantajain Liitolle 31.5.1917 (Nuorsuomalaisen Sanomalehtiyhdistyksen, Suomalaisen Sanomalehtimiesliiton ja Svenska Publicistförbundetin edustajina). Pöytäkirjat 1911– (Ca1). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA.)

157 Helsingin Sanomat, Hufvudstadsbladet ja Uusi Suometar siirtyivät koneladontaan vuonna 1906. Keski-Suomessa käsiladonnasta luovuttiin vasta 1910-luvulla. (SLH 5 1988, 133, 147 ja 333; SLH 7 1988, 204)

158 Nieminen 1977, 27 ja 30–32; Taitureiden perinteisen aseman murtuminen näkyy myös keskustelussa, joka käytiin kirjatyöntekijöiden Kuopion osaston kokouksessa vuonna 1916. Kokouksessa alusti herra Kohonen aiheesta »Onko kirjaltaja herra?». Asiasta virisi vilkas keskustelu ja osasto päätyi lopputulemaan, että osaston jäseniä tulee herroilla aina jos etunimeä ei mainita sukunimen kanssa. Toveri-nimitys katsottiin sopimattomaksi varsinkin sillä perusteella, että vaatetuksen ja palkkojen suhteen he olivat oikeutettuja herra-nimitykseen. Valtakunnan tasolla asiasta oltiin jo eri mieltä. Ammattiliiton lehden Kirjatyön toimitus totesi, että kyllä kuopiolaisetkin kirjatyöntekijät olivat yhtä hyviä »tovereita» kuin muutkin, vaikka he välillä »vähän viisastelloo». Näin siis herra-identiteetti näyttää joutuneen jo työväenliikkeen aatteen puristukseen. (Suonoja 1977, 40)

159 Nieminen 1977, 187–191 ja 199.

160 Katso esimerkiksi Suomen Kirjapainolehti n:o 1 1891, 1–2 ja n:o 10 1894, 78; Gutenberg n:o 9 1901, 78–79 ja n:o 24 1915, 202–204; Kirjaltaja n:o 6 1902, 83–84; Kirjapainotaito n:o 6 1907, 95–97 sekä n:o 8 1910, 155–156 ja n:o 5 1912, 90 ja n:o 9 1912, 171–172 sekä n:o 12 1915, 162–164 sekä n:o 2 1916, 28–30 sekä n:o 10 1916, 155–158 ja n:o 3 1917, 37–38.

161 Kirjapainotaito n:o 1 1932, 6.

tämästä sanomalehtien psykotekniikasta, joka korosti sitä, että lehden lukeminen oli tehtävä helpoksi lukijalle. Niinpä kustantajien ja toimittajien tuli erityisesti kiinnittää huomiota lehden ulkoasuun.¹⁶² Myös kirjapainoalan ammattikirjallisuudessa näkyi kirjapainoväen ja toimituksen roolien muuttuminen. Vuonna 1912 julkaistussa latojien ja kirjapainoväen oppaassa taittajan tehtäväksi kerrottiin tekstin ja kuvien sovittaminen palstoille. Toimitusta ei mainittu sanallakaan tässä yhteydessä.¹⁶³ Vuonna 1942 julkaistussa oppaan uudistetussa laitoksessa sanottiin, että taittaja katkaisee uutiset toimittajan ohjeiden mukaan paikoilleen.¹⁶⁴ Valta oli vaihtunut.

Kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, että ensimmäisen maailmansodan jälkeen toimitussihteerien asema oli muuttunut kahden eri tekijän takia. Kirjatyöväen ammattiarvostuksen lasku oli luonut suotuisan ympäristön toimituksen ja varsinkin toimitussihteerin ulkoasuvallan kasvulle. Toisaalta sodan aikainen uutisten arvostuksen nousu ja poliittisuuden hidas väistyminen aiheuttivat toimitukselle uusia paineita. Utiskilpailu vaati myös kilpailua otsikoilla, ja tämä johti väistämättä otsikoiden koon kasvuun. Näin toimitussihteeri joutui ottamaan (tai sai) entistä merkittävämmän roolin lehden valmistusprosessissa, sillä jonkun oli eroteltava toisistaan suuremmat ja pienemmät uutiset. Kun otsikointi tai ainakin otsikoiden hyväksyminen sisältyi perinteisesti toimitussihteerin tehtäviin, kuului uutisten painottaminen luonnostaan hänelle. Näin ulkoasu tuli selvästi mukaan toimitussihteerin työhön.

Miten paraatisivujen käyttöönotto liittyy edellä kerrottuun toimitussihteerin työnkuvan muuttumiseen? Vastaus on yksinkertainen. Kun toimitussihteerit saivat entistä enemmän valtaa lehden ulkoasu-asioista, he myös pyrkivät näyttämään taitonsa. Koska toimitussihteeri ei kuitenkaan olisi ehtinyt kiinnittää huomiota kaikkiin sivuihin ja samalla muihin työ-

.....

162 Münsterbergin opeista kerrottiin tiedonannossa viiden sivun verran. Münsterberg suositteli lehdille hieman normaalia suurempaa kirjasinkokoa. Hän piti hyvin valettua fraktuuraa sanomalehdille sopivampana kirjaimena kuin antiikvaa, mutta suositteli saksalaisena, että ulkomaalaisille tarkoitettu teksti ladotaan antiikvalla. Kirjoissa palstaleveys saa Münsterbergin mukaan olla korkeintaan 90 millimetriä, mutta sanomalehtipalstan leveyden pitää olla tuntuvasti kapeampi, sillä silmän hyppäys riviltä toiselle on aina sitä raskaampi mitä leveämpi palsta on. Jos palstaleveys on suuri, se aiheuttaa professorin mukaan silmissä epäsuhtaisen »akkomodatiojännityksen», mikä haittaa lukemista. Münsterbergin mukaan saksalaisissa lehdissä on pyritty pieneen sivukokoon, sillä se on lukijalle mukava.

Münsterberg otti kantaa myös vuosisadan kahden ensimmäisen vuosikymmen aikana Suomessa ja Euroopassa kiivaana käyneeseen keskusteluun otsikoiden koosta. Suuret ja mustat otsikot olivat leviämässä Yhdysvalloista Eurooppaan ja osa lehtiväestä vastusti niitä ankarasti. Münsterberg otti vapaamielisen kannan: »Psykotekniikan kannalta katsottuna ei voida mitään sanoa lihavia päällekirjoituksia vastaan, mitkä heti johdattavat silmän uusimpaan ja tärkeimpään päivän lehdessä.»

Münsterberg suositteli lehtimiehiä lyhentämään tekstikappaleiden pituutta. Hänen mukaansa lyhyet pysähdykset eli kappaleiden sisennykset miellyttävät lukijoita. »Pitkät kappaleet taas vaikuttavat lukijaan samoin kuin pitkä, suora katu.» Samalla Münsterberg vaikutti, että uusien kappaleiden aiheuttama muutaman neliömillimetrin paperinhukka on pieni verrattuna siihen etuun, minkä lukija niistä saa. (Suomen Sanomalehdenkustantajain Liiton tiedonantoja elokuussa 1919. Sanomalehden psykotekniikka. Pöytäkirjat 1911–(Ca1). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA)

163 Hendell 1912, 143; Katso myös Helme 1908, 13–15.

164 Hendell – Vuorio 1942, 171.

Sanomalehden psykoteknikka.

Sanomalehden valmistaminen sellaiseksi, että sen lukeminen on helppoa, nopeaa ja miellyttävää, edellyttää, että sanomalehden kustantaja asettuu lukijan kannalle koettaen noudattaa hänen makuaan ja tottumustaan, toivomuksiaan ja vaatimuksiaan käyttämällä hyväkseen kaikkia kirjapainotaidon tarjoamia apuneuvoja. Saksalainen Prof. Münsterberg on sovelletun psykologian uraa-aukaisevassa teoksessaan käyttänyt sanaa psykoteknikka, joka sanomalehdestä puhuttaessa tarkoittaa sen mahdollisimman parasta ulkoasua.

Luettaessa toimii silmä välittäjänä, ja sentähden on tämä aistin otettava erikoisesti huomioon. Sanomalehden hyvä ulkoasu edellyttää kehittyntä latomis- ja painamistaitoa, mutta taidon puute lehtien toimituksissa voi vaikuttaa hyvinkin epäedullisesti.

Mitenkä saadaan sanomalehti tarkoitustaan vastaavimmaksi? Kysymys ansaitsee perusteellisen, tarkan ja läpikotaisen käsittelyn yhtä hyvin yksityisliikkeessä kuin lehteä kustantavassa yhtiössä, jotta toiselta puolen äärimmäisyyteen menevä vanhoissa muodoissa pysyminen estyisi ja taas toiselta puolen harha-askelot uudistuksia tehtäessä jäisivät ottamatta.

tehtäviinsä, oli yhden muista erottuvan sivun tekeminen heille sopiva ratkaisu. Esimerkiksi Helsingin Sanomissa ja Hufvudstadsbladetissa huomiota kiinnitettiin aluksi vain yhdelle erikoisvinjetin alaiselle osastolle (Helsingin Sanomien »Tuoreimmat tiedot» ja Hufvudstadsbladetin ulkomaanpalsta. Tarkemmin alaluvussa *Urutisetusivut ja sisäpääuutissivut yleistyvät 1910- ja 1920-lukujen vaihteessa*), mutta pian käyttöön otettiin kokonainen paraatisivu. Tällä sivulla toimitussihteeri alkoikin näyttää parastaan. Näin toimitussihteeristä tuli lehdessä työnjohtajan ohella myös »etusivuntekijä», kuten Keskisuomalaisen toimitussihteeri

Kuva 57. Saksalainen professori Münsterberg neuvoi Sanomalehden kustantajain tiedonannossa elokuussa 1919 ulkoasukysymyksissä. Hänen kehittämänsä sanomalehtien psykotekniikan mukaan tekstipalsta ei saanut olla kovin leveä tai muutoin lukija joutuu kärsimään silmissään akkomodaatiojännityksestä. Münsterberg suositteli lyhyitä tekstikappaleita ja silloista suurempaa tekstin pistekokoa. Samaan aikaan yleistyneistä suurista otsikoista, jopa yli 40 pistettä, hänellä ei ollut paikkaa sanottavaa.

Akseli Routavaara nimitti itseään ja kollegoitaan vuonna 1929¹⁶⁵. Toimitussihteeri suunnitteli huolellisesti paraatisivun ulkoasun, mutta muihin sivuihin hän ei kiinnittänyt yhtä paljoa huomiota (muiden sivujen taitosta tarkemmin alaluvussa *Täyttämällä täytetyt muut sivut.*)¹⁶⁶. Näyttävän paraatisivun syntyyn vaikutti myös kotimaisten aikakauslehtien esimerkki. Ensimmäiset aikakauslehdet alkoivat panostaa kannen ulkoasuun 1910-luvun puolivälissä. Aiemmin kansi oli ollut samanlainen sivu kuin sisäsivutkin, mutta nyt ne saattoivat taittaa suuren kuvan silloin tällöin kanteen. Ensimmäiseksi säännöllistä kansikuvaa alkoi julkaista Suomen Kuvalehti vuonna 1917. 1920-luvulla kansikuvia alettiin pitää aikakauslehdissä jo tärkeänä myyntikeinona.¹⁶⁷

Paraatisivun kokoamisesta tuli toimitussihteerin erityinen velvollisuus. Hufvudstadsbladetissa työtehtävä määriteltiin seuraavasti: »Lyhyesti sanottuna yötoimitussihteerin tehtävänä on koota paraatisivu, jolle tulevat tärkeimmät kotimaan uutiset ja sähköet.»¹⁶⁸ Hufvudstadsbladetissa yötoimitussihteeriltä vaadittiin myös, että hän suunnittelee paraatisivun ulkoasun jo ennen latomoon menoa. Varsinkin sivun yläreunan otsikoiden työpografinen ulkoasu oli Hufvudstadsbladetin omaksuman ajattelun mukaan tärkeää paraatisivulla. Toimitussihteeri ei kuitenkaan selvinnyt pelkällä etusivun suunnittelulla. Yösihteerin velvollisuus oli johtaa toimituksen työtä illalla ja valvoa siinä ohessa myös muiden sivujen taittoa. Tässä valvontatehtävässä yösihteerillä oli apuna normaali kotimaan yötoimittaja.¹⁶⁹

Myös muissa lehdissä toimitussihteeri otti tai sai tehtäväkseen paraatisivun kokoamisen ja suunnittelemisen. Toimitussihteerit myös skeemasivat paraatisivun ainakin alustavasti ennen latomoon menoa.¹⁷⁰

Mutta palataanpa takaisin paraatisivujen syntyvaiheeseen. Millainen oli yksittäisten henkilöiden osuus tuossa syntyvaiheessa? Helsingin Sanomien ja Uuden Suomen osalta yksittäisten ihmisten osuudesta ei löydy tietoa, mutta Hufvudstadsbladetin ja Keskisuomalaisen tilanteesta voi tehdä päätelmiä.

Torsten Steinbyn mukaan Hufvudstadsbladetissa paraatisivun käyttöönotto oli Ruotsissa toimittajana työskennelleen ja Helsinkiin siirty-

165 Routavaara 1929: Akseli Routavaara, Meikäläisen sanomalehdistön ja sanomalehtiteknikan viimeaikaisesta kehityksestä. Keskisuomalainen 22.6.1929.

166 Routavaara 1929.

167 Uino 1991a, 52–53; Uino 1991b, 83.

168 Gunnar Johansson's brev 17.11.1934. Protokoll för styrelsens för Hufvudstadsbladets Förlags och Tryckeri aktiebolags sammanträde 27.12.1934, 2. paragraf. Konstsamfundets arkiv. Svenska Litteratursällskapets arkiv.

169 Ordningsregler för Hufvudstadsbladets redaktion, Helsingfors 1930. Konstsamfundets arkiv. Svenska Litteratursällskapets arkiv; Förslag till organisation av redaktionsarbete. Protokoll för styrelsens för Hufvudstadsbladets Förlags och Tryckeri aktiebolags sammanträde 17.12.1932, bilagan för 1. paragraf. Konstsamfundets arkiv. Svenska Litteratursällskapets arkiv; Gunnar Johansson's brev 17.11.1934. Protokoll för styrelsens för Hufvudstadsbladets Förlags och Tryckeri aktiebolags sammanträde 27.12.1934, bilagan för 2. paragraf. Konstsamfundets arkiv. Svenska Litteratursällskapets arkiv; Organisationsplan och ordningsregler för Hufvudstadsbladets redaktion 18.12.1947. Redaktionsrådet 1938–1939 och 1947–1950. Konstsamfundets arkiv. Svenska Litteratursällskapets arkiv.

170 Routavaara 1929; Hyttinen 1946, 73; Linnavuori 1946, 31–32; Tikkanen 1946, 16–17.

neen Fredrik Valrosin uudistus. Valrosin lisäksi myös toimittaja Hjalmar Dahl oli Hufvudstadsbladetin 1920-luvun puolivälin uudistusten takana. Dahl oli siirtynyt Hufvudstadsbladetiin helsinkiläisestä Nya Tidningestä. Nya Tidningen oli 1920-luvulla edelläkävijä, joka uudisti voimakkaasti suomalaisten sanomalehtien taittoa symmetrian suuntaan.¹⁷¹ Valros liittyi Hufvudstadsbladetin toimitukseen vuonna 1925. Häntä arvostettiin lehdessä poikkeuksellisen paljon, sillä jopa yhtiön vuosikertomuksessa kerrottiin, että toimitukseen on saatu uusia toimitusvoimia, joista tärkein on toimittaja Fredrik Valros. Ennen Hufvudstadsbladetin Helsingin toimitukseen siirtymistään Valros oli ollut kolme vuotta Ruotsissa¹⁷², missä hän oli tutustunut modernin layoutin hienouksiin¹⁷³.

Heti Valrosin tulon jälkeen Hufvudstadsbladetin ulkoasu alkoi muuttua. Lehti luopui alkutalvella suurista vinjeteistä ja seuraavan vuoden (1926) alusta otettiin käyttöön paraatisivu. Valrosin vaikutusta paraatisivun käyttöönottoon on mahdotonta tyhjentävästi arvioida, mutta ilmeisesti hän oli Dahlin kanssa ideoinut suurimman osan lehden ulkoasumuutoksista. Torsten Steinbyn mukaan ainakin otsikoinnin kehittäminen oli lähellä Valrosin sydäntä. Hänen periaatteenaan oli, että uutisen pääsisällön pitää näkyä otsikossa ja typografisesti korostetussa ingressissä. (Ingressi tosin muistutti enemmän alaotsikkoa kuin tyyppillistä ingressiä.)¹⁷⁴ Toimituksen tarkoituksena oli tarjota keskeiset uutiset samalla sivulla lukijoille. Paraatisivu oli tarkoitettu uutislehden näyteikkunaksi, johon taitettiin ainakin tärkeimpien uutisten alkuosa. Jatkot sijoitettiin tarvittaessa muille sivuille.¹⁷⁵

Valrosin kaltaiselle maailmaa ja uusimpia tuulia haistelleelle toimittajalle Hufvudstadsbladet oli 1920-luvun puolivälissä oiva uudistuskohde. Lehden toimitussihteerin tehtäviä oli vuoteen 1923 saakka hoitanut Torsten Sevonius, joka oli aloittanut toimitussihteerin työt jo 1800-luvun puolella. Sevonius kokosi Steinbyn mukaan lehteä »niin kuin hän ja Frenckell olivat vuonna 1896 rotaation aikaan siirryttäessä päättäneet tehdä». Sevoniuksen jälkeen toimitussihteeriksi tuli Wilhelm Sjöberg, joka oli aiemmin lomittanut Sevoniusta. Sjöberg oli Sevoniuksen ajan ja hengen kasvatti, eikä hän ryhtynyt itsenäisesti uudistamaan lehteä. Sjöberg oli lehden toimitussihteerinä vuoteen 1933 saakka.¹⁷⁶ Vasta kun Valros liittyi lehden toimittajakuntaan, alkoi tapahtua. Hän sai ilmeisen helposti ajatuksensa lävitse. Tehtävää ehkä helpotti se, että Hufvudstadsbladet oli ulkoasultaan selvästi vanhakantainen. Suomenkieliset Helsin-

171 Steinby 1982, 92–94; Katso myös Salokangas 1987, 365–366.

172 Hufvudstadsbladets Förlags och Tryckeri aktiebolags verksamhet år 1925. Konstsfundets arkiv. Svenska Litteratursällskapets arkiv.

173 Steinby 1982, 92.

174 Steinby 1982, 93–94.

175 Gunnar Johansson's brev 17.11.1934. Protokoll för vid styrelsens för Hufvudstadsbladets Förlags och Tryckeri aktiebolags sammanträde 27.12.1934, bilagan för 2. paragraf. Konstsfundets arkiv. Svenska Litteratursällskapets arkiv; Katso myös Steinby 1982, 89–94.

176 Steinby 1982, 37 ja 65–67.

gin Sanomat ja Uusi Suomi olivat jo puoli vuosikymmentä aikaisemmin ottaneet näyttävän paraatisivun käyttöön.

Myös Keskisuomalainen oli 1920-luvun lopulla vanhanaikainen suomenkielisiin pääkaupunkilaislehtiin verrattuna. Lehden rakenne oli vielä vuonna 1928 samanlainen kuin 1800-luvun sanomalehdessä. Paraatisivua ei ollut, vaan erilaisten osastovinjettien alle taitettiin eri alojen jutut omiin kokonaisuuksiinsa. Toimitussihteerin tehtävän hoitaja vaihteli Keskisuomalaisessa 1920-loppupuoliskolla, eikä siihen tehtävään kiinnitetty kaikkea tarvittavaa huomiota. Mutta maaliskuussa 1929 tehtävään palkattiin Kalevan toimitussihteerinä ollut Akseli Routavaara.¹⁷⁷

Routavaara tuli lehteen, joka oli juuri ottamassa suurta askelta eteenpäin. Pikapainokoneen tilalle hankittu rotaatio oli määrä ottaa käyttöön kesällä, ja samalla toimituksen sekä painon oli määrä muuttaa uusiin tiloihin.¹⁷⁸ Routavaara oli vasta 28-vuotias toimittaja, mutta hänellä oli takanaan jo kymmenen vuoden lehtimiesura. Routavaara oli ilmeisen lahjakas ja eteenpäinpyrkivä, sillä hän oli paljon käytetty voima esimerkiksi lehtimiesten järjestötoiminnassa.¹⁷⁹

Keskisuomalainen siirtyi kesäkuussa 1929 rotaatioon ja otti samalla käyttöön uutisetusivun. Ensimmäiselle sivulle sijoitettu ja näyttävästi taitettu paraatisivu oli varmasti Routavaaran käsialaa. Mutta olisiko lehti ottanut paraatisivun käyttöön, jos aikaansa seuraava Routavaara ei olisi tullut toimitussihteeriksi? Vastausta on mahdotonta antaa, mutta ainakaan Routavaara ei ollut esteenä uudistukselle. Keskisuomalaisen uudistuksessa ilmeisesti kaikki kolme perustekijää – uutisjournalismi, sisällön määrän lisääntyminen ja toimitussihteerin roolinmuutos – niveltäivät kiinteästi yhteen kesäkuun kuudentena päivänä 1929. Lisukkeena oli vielä Akseli Routavaara.

Kun samainen Routavaara vuonna 1944¹⁸⁰ kirjoitti toimittajaksi aikoville oppaan, hän määritteli toimitussihteerin tehtävät tarkoin. Oppaan mukaan toimitussihteerin pitää otsikoida jutut. Otsikointiin kuului myös typografisen ulkoasun määrääminen¹⁸¹. Routavaaran mielestä toimitussihteerin pitää suunnitella huolellisesti lehden paraatisivu, koska pääuutissivu antaa lehdelle sen ilmeen. Hyvin suunnitellut »lehden kasvot» vetävät oppaan mukaan puoleensa lukijoita, kun huolimattomasti koottu sivu puolestaan torjuu luotaan. Niinpä hän kehottikin laatimaan sivusta etu-

177 Tommila – Raitio 1976, 83–84.

178 Oy Keskisuomalaisen johtokunnan pöytäkirja 4.8.1928 ja 15.8.1928 (IIc). Pöytäkirjat 1917–1932. Keskisuomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto.

179 Tommila – Raitio 1976, 84–85.

180 Routavaara siirtyi 1939 Keskisuomalaisesta Sisä-Suomen päätoimittajaksi ja oli tehtävässä vuoteen 1944. (Tommila – Raitio 1976, 202–203).

181 Routavaaran mukaan eräissä toimituksissa oli yhä pahana tapana antaa ainakin suurimpien otsikoiden laatimista varten vain yleispiirteiset ohjeet ja jättää loput latojien tai heidän esimiehensä huomaan. Routavaaran mukaan otsikon ulkoasun määrittely kuuluu viimeistä piirtoa myöten toimituksen, siis ennen muuta toimitussihteerin tehtäviin. Vain toimitussihteerin, joka tuntee itse kunkin jutun sisällyksen ja arvon toisiinsa verrattuna sekä suunnittelee sivun kokonaisrakenteen, voi pätevästi ratkaista typografisen asun otsikon yksityiskoh-
tia myöten. (Routavaara 1944, 170.)

käteen skeeman, jotta tulos olisi mahdollisimman onnistunut.¹⁸²

Routavaaran aloitteesta Suomen Sanomalehtimiesten Liitto järjesti vuonna 1949 paikallisia sanomalehtimieskursseja eri puolella Suomea. Pari päivää kestävien kurssien opetusohjelmaan kuului muun muassa »otsikointi ja premiäärisivun piirtäminen».¹⁸³ Samana vuonna liitto antoi myös Helsingin Sanomien toimittajalle Jouko Ruotsalaiselle apurahan opintomatkaan Ruotsiin ja Norjaan, jotta toimittaja pääsisi »tutustumaan suurlehtien otsikointiin, taittotekniikkaan ja uutishankintaan».¹⁸⁴ 1950-luvulla toimitussihteerit kiinnittivät runsaasti huomiota paraatisivun työpografiaan ja jopa kuvalliseen ilmeeseen. Aikakauslehdissä oli jo pelkästään taittoa suunnittelemaan palkattua henkilökuntaa.¹⁸⁵

Kansainvälisesti verrattuna suomalainen toimitussihteerin roolinmuutos osuu samaan aikaan kuin toimitussihteerin roolinmuutos englantilais-amerikkalaisessa lehdistössä. Suomessa ei tosin menty yhtä pitkälle kuin suurissa amerikkalaisissa lehdissä. Yhdysvalloissa toimitussihteerit alkoivat suunnitella myös sisäsivujen ulkoasua. Daryl R. Moenin mukaan suunnitelmallinen huomion kiinnittäminen lehtien ulkoasuun alkoi 1920-luvulla.¹⁸⁶ Allen Huttin mukaan 1930-luku oli ulkoasukumouksen aikaa englantilaisessa ja amerikkalaisessa lehdistössä. Lehtien sisältöä jäseneltiin uudelleen, ja toimittajat ottivat lopullisesti ulkoasuvalan kirjatyoväältä. Vanha sanonta »jätä se latojille» kuoli, ja lehtiin perustettiin pelkästään ulkoasusta vastaavien toimitussihteerien¹⁸⁷ tehtäviä.¹⁸⁸

Kahden kerroksen taittoa

Sanomalehtien ulkoasu oli paraatisivujen aikana voimakkaasti eriytynyt. Lähes jokaisessa lehdessä oli näyttävä paraatisivu, jolla oli suuria otsikoita ja kuvia. Sivun selvästi lehden pääsivu. Suurin osa lehtien leveistä otsikoista oli paraatisivulla 1950-luvun loppuun asti. Paraatisivun lisäksi lehdissä oli myös huolellisesti suunniteltuja lauantai- ja sunnuntaisivuja. Hieman myöhemmin pääkirjoitussivut saivat oman jäsenellyn ulkoasun-

182 Routavaara 1944, 191–192.

183 Suomen Sanomalehtimiesten Liiton hallituksen työvaliokunnan pöytäkirja 4.1.1949 3.§, 9.1.1949 liite 3 ja 24.1.1949 7.§. Hallituksen ja sen työvaliokunnan pöytäkirjat 1944–1952 (Cc2). Suomen Sanomalehtimiesten Liiton arkisto. VA.

184 Suomen Sanomalehtimiesten Liiton hallituksen pöytäkirja 20.4.1949 5.§ ja liite 5. Hallituksen ja sen työvaliokunnan pöytäkirjat 1944–1952 (Cc2). Suomen Sanomalehtimiesten Liiton arkisto. VA.

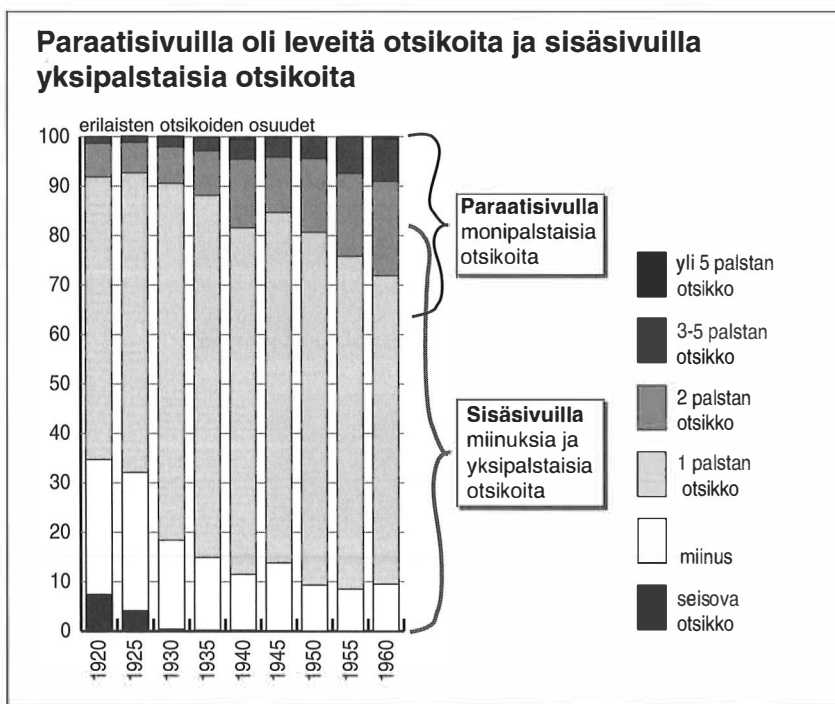
185 Saves 1986, 105.

186 Moen 1984, 148.

187 Suomessa toimitussihteerin tehtävä ei vielä ollut pelkästään ulkoasusta vastaaminen. Ilmeisesti Yhdysvalloissakin toimitussihteerit ensin vastasivat ulkoasusta muiden töiden ohella ja vasta 1930-luvulla siirtyivät puhtaammin ulkoasuihmisiksi. Suomessa ulkoasuun keskittyvät toimitussihteerit ilmestyivät lehtiin vasta 1960- ja 1970-luvuilla. (Katso alaluvut Taittovastuu hajaantuu entistä useammille toimittajille ja Ulkoasusta tulee journalismin osa.)

188 Hutt 1973, 107; Katso myös Hyde 1925, 10–16 ja 24–28; Shuman 1926, 19 ja 91–92; Mavity 1930, 223–225; Otto – Marye 1934, 285–286 ja 287.

Kuvio 66. Paraatisivuilla oli paljon monipalstaisia otsikoita. Sisäsivuilla oli pääasiassa miinuksia, yksipalstaisia ja kaksipalstaisia. Sisäsivuille ei ennen sotaa juuri koskaan taitettu suuria yli viisipalstaisia otsikoita. Paraati ja sisäsivujen ulkoasut poikkesivat toisistaan, sillä yhdellä toimitussihteerillä ei ollut aikaa kiinnittää huomiota kaikkiin sivuihin. Sisäsivujen taitto oli 1960- ja 1970-lukujen taitteeseen saakka kirjaltajien ja faktorien käsissä. (Lähde: liite 1)

sa. Toisen maailmansodan jälkeen urheiluotsikot alkoivat säännöllisesti murtaa korsetin otetta. Otsikot levisivät urheilussa vähitellen maanantainumeroissa samoille leveyksille kuin paraatisivujen otsikot.

Muut sivut taitettiin edelleen vanhaan malliin. Jutut olivat miinuksia tai yksipalstaisia. Ne juoksutettiin palstalinjojen väliin pötköön. Korsetti pitikin normaaleilla sisäsivuilla vahvasti pintansa 1950-luvun loppuvuosiin saakka.

Sivujen kaksijakoisuus näkyy myös otsiksissa. Monipalstaisia otsikoita oli vielä 1920-luvulla alle 10 prosenttia kaikista jutuista, eikä vielä vuonna 1950 osuus ollut noussut kuin vajaaseen kahteenkymmeneen prosenttiin. Vasta 1960-luvulla leveiden otsikkojen osuus kasvoi niin selvästi, että niistä tuli normaaleja myös sisäsivuilla. (kuvio 66.)

Kahdessa seuraavassa luvussa kerrotaan yksityiskohtaisemmin paraatisivujen ja muiden sivujen ulkoasusta. Lukujen tarkoituksena on antaa kuva sivujen ulkoasusta paraatisivujen aikana. Otsikoiden koosta sekä leveydestä, otsikkorivien sijoittelusta ja kuvien käytöstä kerrotaan lisää myös alaluvuissa *Sanomalehtien ristiriitainen tilanne: suuria sotaotsikoita ja paperinsäännöstelyä* ja *Niukkuuden ajan perintö: tasariviotsikot sekä Kuville pysyvästi sija lehdissä 1950-luvulla*.

Näyttävät paraati- ja pääkirjoitussivut

Dagens Tidning (1912) rikkoi uutisetusivullaan suomalaisten sanomalehtien vakiintunutta taittotapaa. Tapana oli ollut taittaa kaikille sivuille miinuksia ja yksipalstaisia juttuja suurin piirtein samalla tavalla. Nyt Dagens

DAGENS TIDNING

No 26

HELSINGFORS

No 26

Söndagen den 26 Januari 1912

Finlandi Bank
höjer sina räntor
och sänker
sina kurser.

**Lagförslaget om
ryssars och finnar
rättigheter.**

**Rydgen om
statens lungotie-
sanatorium.**

**Tösen fiskare på
delfin.**

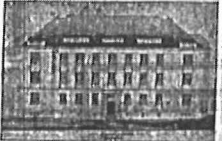
**Arbetslösheten i
Helsingfors.**

**Klädkonferens för
barnens välfärd.**

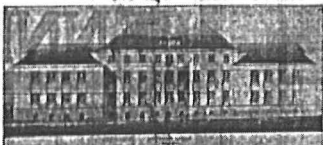
Det nya epidemisjukhuset i Djurgården, Ritt byggnadsföretag på 2 1/2 miljoner mark.

Ostervärdsgården.

Förskolegården.

Östervärdsgården.

En sjukhusbyggnad som är en av de största och viktigaste som byggts i Helsingfors under de senaste åren. Den är byggd på en av de vackraste platserna i Djurgården, nämligen på Ostervärdsgården och Förskolegården. Byggnaden är avsett för att mottaga smittsamma sjukfall och är utrustad med alla de senaste tekniska hjälpmedlen. Den kommer att innehålla 100 sängplatser och ett stort antal operationssalar. Byggnaden är byggd i ett modernistiskt stil och har en mycket vackert utseende. Den kommer att bli ett av de mest imponerande byggnadsverk som Helsingfors har sett.

Tösen fiskare på delfin.
En flicka i Åbo har lyckats fånga en delfin som hon har tagit med sig hem till sin familj. Delfinen är en mycket sällsynt art och är mycket värdefull för forskarna. Flickan har fått namnet Tösen och hon kommer att bli ett stort attraktion för alla som kommer till Åbo.

Arbetslösheten i Helsingfors.
Arbetslösheten i Helsingfors har ökat betydligt under de senaste månaderna. Detta beror på att många företag har stängt eller minskat sin verksamhet på grund av den ekonomiska krisen. Detta innebär att många människor har förlorat sina jobb och är beroende av statens hjälp. Detta är en mycket allvarig situation som måste åtgärdas snarast.

Klädkonferens för barnens välfärd.
En konferens för barnens välfärd har ägt rum i Helsingfors. Konferensen var mycket framgångsrik och resulterade i flera viktiga beslut som kommer att förbättra barnens situation i staden. Detta inkluderar bland annat att öka antalet barnvårdspplatser och att förbättra de förhållanden som råder i barnhemmen.

Konstnärernas församling.
Konstnärernas församling i Helsingfors har utsett en ny styrelse. Den nya styrelsen kommer att arbeta för att främja konstens utveckling i staden och för att organisera olika konstutställningar och aktiviteter. Detta är en mycket viktig roll för församlingen och den nya styrelsen kommer att göra sitt bästa för att uppfylla denna roll.

De arkebiter i Åbo.
De arkebiter i Åbo har varit mycket aktiva under de senaste månaderna. De har utfört flera viktiga uppdrag och har bidragit till att förbättra stadsförvaltningen. Detta inkluderar bland annat att utföra olika typer av reparationer och underhållsarbete. Detta är en mycket viktig roll för arkebiterna och de kommer att fortsätta att arbeta hårt för att förbättra staden.

Revisionskonferens i Helsingfors.
En revisionskonferens har ägt rum i Helsingfors. Konferensen var mycket framgångsrik och resulterade i flera viktiga beslut som kommer att förbättra revisionsväsendet i staden. Detta inkluderar bland annat att öka antalet revisionsvärdar och att förbättra de förhållanden som råder i revisionsväsendet.

Revisionskonferens i Helsingfors.
En revisionskonferens har ägt rum i Helsingfors. Konferensen var mycket framgångsrik och resulterade i flera viktiga beslut som kommer att förbättra revisionsväsendet i staden. Detta inkluderar bland annat att öka antalet revisionsvärdar och att förbättra de förhållanden som råder i revisionsväsendet.

Revisionskonferens i Helsingfors.
En revisionskonferens har ägt rum i Helsingfors. Konferensen var mycket framgångsrik och resulterade i flera viktiga beslut som kommer att förbättra revisionsväsendet i staden. Detta inkluderar bland annat att öka antalet revisionsvärdar och att förbättra de förhållanden som råder i revisionsväsendet.

Revisionskonferens i Helsingfors.
En revisionskonferens har ägt rum i Helsingfors. Konferensen var mycket framgångsrik och resulterade i flera viktiga beslut som kommer att förbättra revisionsväsendet i staden. Detta inkluderar bland annat att öka antalet revisionsvärdar och att förbättra de förhållanden som råder i revisionsväsendet.

Revisionskonferens i Helsingfors.
En revisionskonferens har ägt rum i Helsingfors. Konferensen var mycket framgångsrik och resulterade i flera viktiga beslut som kommer att förbättra revisionsväsendet i staden. Detta inkluderar bland annat att öka antalet revisionsvärdar och att förbättra de förhållanden som råder i revisionsväsendet.

Revisionskonferens i Helsingfors.
En revisionskonferens har ägt rum i Helsingfors. Konferensen var mycket framgångsrik och resulterade i flera viktiga beslut som kommer att förbättra revisionsväsendet i staden. Detta inkluderar bland annat att öka antalet revisionsvärdar och att förbättra de förhållanden som råder i revisionsväsendet.

Revisionskonferens i Helsingfors.
En revisionskonferens har ägt rum i Helsingfors. Konferensen var mycket framgångsrik och resulterade i flera viktiga beslut som kommer att förbättra revisionsväsendet i staden. Detta inkluderar bland annat att öka antalet revisionsvärdar och att förbättra de förhållanden som råder i revisionsväsendet.

Revisionskonferens i Helsingfors.
En revisionskonferens har ägt rum i Helsingfors. Konferensen var mycket framgångsrik och resulterade i flera viktiga beslut som kommer att förbättra revisionsväsendet i staden. Detta inkluderar bland annat att öka antalet revisionsvärdar och att förbättra de förhållanden som råder i revisionsväsendet.

Revisionskonferens i Helsingfors.
En revisionskonferens har ägt rum i Helsingfors. Konferensen var mycket framgångsrik och resulterade i flera viktiga beslut som kommer att förbättra revisionsväsendet i staden. Detta inkluderar bland annat att öka antalet revisionsvärdar och att förbättra de förhållanden som råder i revisionsväsendet.

Revisionskonferens i Helsingfors.
En revisionskonferens har ägt rum i Helsingfors. Konferensen var mycket framgångsrik och resulterade i flera viktiga beslut som kommer att förbättra revisionsväsendet i staden. Detta inkluderar bland annat att öka antalet revisionsvärdar och att förbättra de förhållanden som råder i revisionsväsendet.

Revisionskonferens i Helsingfors.
En revisionskonferens har ägt rum i Helsingfors. Konferensen var mycket framgångsrik och resulterade i flera viktiga beslut som kommer att förbättra revisionsväsendet i staden. Detta inkluderar bland annat att öka antalet revisionsvärdar och att förbättra de förhållanden som råder i revisionsväsendet.

Revisionskonferens i Helsingfors.
En revisionskonferens har ägt rum i Helsingfors. Konferensen var mycket framgångsrik och resulterade i flera viktiga beslut som kommer att förbättra revisionsväsendet i staden. Detta inkluderar bland annat att öka antalet revisionsvärdar och att förbättra de förhållanden som råder i revisionsväsendet.

Revisionskonferens i Helsingfors.
En revisionskonferens har ägt rum i Helsingfors. Konferensen var mycket framgångsrik och resulterade i flera viktiga beslut som kommer att förbättra revisionsväsendet i staden. Detta inkluderar bland annat att öka antalet revisionsvärdar och att förbättra de förhållanden som råder i revisionsväsendet.

Revisionskonferens i Helsingfors.
En revisionskonferens har ägt rum i Helsingfors. Konferensen var mycket framgångsrik och resulterade i flera viktiga beslut som kommer att förbättra revisionsväsendet i staden. Detta inkluderar bland annat att öka antalet revisionsvärdar och att förbättra de förhållanden som råder i revisionsväsendet.

Dagens Tidning
spridning.

5.000 exemplar
Dagens Tidning har en spridning på 5.000 exemplar. Detta innebär att varje person i Helsingfors har tillgång till en kopia av tidningen. Detta är en mycket viktig faktor för tidningens framgång och för att den ska kunna ge sina läsare den senaste nyheten och informationen.

J dag

J dag
Den 26 januari är J dag i Helsingfors. Detta innebär att alla som har ett J i sitt namn har en speciell dag. Detta är en mycket viktig dag för dessa människor och de kommer att fira den på olika sätt. Detta inkluderar bland annat att gå ut och fira och att ta en liten paus från arbetet.

Revisionskonferens i Helsingfors.
En revisionskonferens har ägt rum i Helsingfors. Konferensen var mycket framgångsrik och resulterade i flera viktiga beslut som kommer att förbättra revisionsväsendet i staden. Detta inkluderar bland annat att öka antalet revisionsvärdar och att förbättra de förhållanden som råder i revisionsväsendet.

Revisionskonferens i Helsingfors.
En revisionskonferens har ägt rum i Helsingfors. Konferensen var mycket framgångsrik och resulterade i flera viktiga beslut som kommer att förbättra revisionsväsendet i staden. Detta inkluderar bland annat att öka antalet revisionsvärdar och att förbättra de förhållanden som råder i revisionsväsendet.

Revisionskonferens i Helsingfors.
En revisionskonferens har ägt rum i Helsingfors. Konferensen var mycket framgångsrik och resulterade i flera viktiga beslut som kommer att förbättra revisionsväsendet i staden. Detta inkluderar bland annat att öka antalet revisionsvärdar och att förbättra de förhållanden som råder i revisionsväsendet.

Tidning alkoi taittaa etusivulle monipalstaisia ja pistekooltaan suuria otsikoita. Jo ensimmäisellä ilmestymisviikolla etusivulle oli taitettu neljän palstan otsikko. Muutama viikko myöhemmin etusivulla oli suuri viiden palstan juttu, jossa kerrottiin uudesta epidemiasairaalasta (kuva 58).¹⁸⁹

Dagens Tidningissä otsikot sijoitettiin vielä eri puolille sivua, mutta kun Uusi Suomi otti käyttöön uutisetusivun 1919, se taittoi ajan tavan mukaisesti otsikot sivun yläreunaan. Yläosaan muodostui koko sivun levyinen otsikkopatteri, jossa oli yhdestä kolmeen palstan otsikoita. Taittoa kutsutaan tässä työssä hautakivitaikoksi. Myös Helsingin Sanomissa ja

Kuva 58. Dagens Tidning kertoi 28. tammikuuta 1912 etusivulla uudesta epidemiasairaalasta. Juttu oli taitettu näyttävästi suurella otsikolla ja kolmella kuvalla. Sisäsivulla taitto oli korsettisa. Jutut olivat miinuksia ja yksipalstaisia. Vain alakerta oli otsikoitu leveämmällä otsikolla.

189 Dagens Tidning 6.1. ja 28.1.1912.

Työn Voimassa otsikot koottiin palstojen yläpäähän. Hufvudstadsbladet omaksui entisen otsikoiden pötköön juoksuttamisen sijaan hautakivitaillon keväällä 1921. Suomen Sosialidemokraattiin hautakivitaitto tuli vuoden 1923 aikana ja Sisä-Suomeen vuonna 1924. Keski-suomalainen siirtyi samaan tyyliin vasta keväällä 1928. Yleensä hautakivitaitto tuli lehtiin samaan aikaan kun paraatisivu.

Hautakivityyli jalostui lehdissä jo 1920-luvun alussa symmetriaksi. Otsikot yritettiin asettaa sivun yläreunaan niin, että sivun vasen ja oikea puoli olivat symmetrisiä keskenään. Helsingin Sanomissa alettiin symmetriaa ensimmäisiä kertoja kokeilla vuonna 1919.¹⁹⁰ Uuden Suomen sivuille symmetria ilmestyi alkuvuodesta 1921, mutta varsinaiseen kukoistukseensa se puhkesi vasta loppuvuonna¹⁹¹. Hufvudstadsbladetiin symmetrinen taitto levisi loppuvuonna 1922¹⁹². Symmetrinen taittotyyli tuli suomalaisiin lehtiin ilmeisesti Ruotsista, johon se oli puolestaan tullut Amerikasta. Valtameren takana symmetria oli suosionsa huipulla 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa¹⁹³. Symmetrian tunnetuin käyttäjä oli The New York Times¹⁹⁴.

Symmetrian ahkerin ja taitavin käyttäjä oli Helsingissä ilmestynyt ruotsinkielinen Nya Tidningen, jonka nuoret toimittajat olivat 1920-luvun journalistisia edelläkävijöitä. Nya Tidningen oli perustettu 1922. Sen toimitus kiinnitti normaalia enemmän huomiota lehden ulkoasuun heti alusta alkaen (*kuva 59*). Etusivulla juttu taitettiin taidokkaan symmetrisesti. Jopa otsikoiden rivimäärät ja kirjanlajit olivat symmetriassa. Mutta symmetrinen ajattelu ei loppunut Nya Tidningenissä toimitukselliseen aineistoon, vaan myös ilmoitukset sijoitettiin sivulle tarkan pystysymmetrian mukaisesti. Lehti ei pyrkinyt sisäsivuilla symmetriaan, mutta ilmoitusten sijoittelussa se oli tarkka. Ilmoitukset taitettiin sivujen reunoihin omaksi ryhmikseen ennalta suunnitellun ilmoitussijoittelun mukaisesti. Nya Tidningen olikin ensimmäinen sanomalehti Suomessa, jossa ilmoitukset ryhmiteltiin selkeästi omille paikoilleen. Muissa lehdissä ilmoituksia sijoitettiin hajan hajan eripuolille sivua.¹⁹⁵

Nya Tidningen oli lyhyen elinaikansa (1922–1926) edelläkävijä ja vaikutteiden levittäjä suomalaisessa sanomalehdistössä. Lehdessä kiinnitettiin erityistä huomiota tekstin perille menoon, ja sen ulkoasu oli viimeistely. Symmetrisessä taitossa Nya Tidningen meni ehkä pidemmälle kuin mikään muu lehti. Sen ulkoasusta vastasi päätoimittaja Hjalmar Dahl, toimitussihteeri Axel Grönvik ja toimittaja Fredrik Valros. He tunsivat hyvin ruotsalaisen lehdistön ja Nya Tidningenin ulkoasuun olikin varmasti otettu paljon mallia länsinaapurista. Lisäksi Grönvik oli opiskellut Wienissä juuri lehden perustamisvuonna, joten hänellä oli tuoretta tietoa myös

.....
190 Katso esimerkiksi Helsingin Sanomat 1.1.1919, 3.1.1919, 4.1.1919 ja 5.1.1919.

191 Katso esimerkiksi Uusi Suomi 18.3.1921, 13.12.1921, 14.12.1921 ja 15.12.1921.

192 Katso esimerkiksi Hufvudstadsbladet 24.11.1922, 25.11.1922 ja 26.11.1922.

193 Moen 1984, 38.

194 Hutt – James 1989, 38.

195 Nya Tidningen 1922–26.

En avspänning av penningmarknaden nära förestående?

Ständskan och utsvärdet är ett stort och viktigt ämne i ekonomiska kretsar. Det beror på att en avspänning av penningmarknaden nära förestående. Detta beror på att en avspänning av penningmarknaden nära förestående.

Ständskan och utsvärdet är ett stort och viktigt ämne i ekonomiska kretsar. Det beror på att en avspänning av penningmarknaden nära förestående.

Ständskan och utsvärdet är ett stort och viktigt ämne i ekonomiska kretsar. Det beror på att en avspänning av penningmarknaden nära förestående.

Kristin Lövrens-dottter under bilan.

Fru Hilda på briggen i... Kristin Lövrens-dottter under bilan. Fru Hilda på briggen i... Kristin Lövrens-dottter under bilan.

Fru Hilda på briggen i... Kristin Lövrens-dottter under bilan. Fru Hilda på briggen i... Kristin Lövrens-dottter under bilan.

Fru Hilda på briggen i... Kristin Lövrens-dottter under bilan. Fru Hilda på briggen i... Kristin Lövrens-dottter under bilan.

REKLINATION

ELLIGT och reklamationer för... MAQUSSONS HERRKIPERINGS KONKURSLOAGER

Reklamations- och reklamationer för... MAQUSSONS HERRKIPERINGS KONKURSLOAGER

VÄR SKIDUTSTÄLLNING ÖPPNAD!

Förhög... Skidor

Skidutställning... Skidor

Lindros & Flodström Ab.

URAKERIPERIN

Lindros & Flodström Ab. URAKERIPERIN

A.D. Enroth & Cio O.Y.

Spidition • Lagring • Åsersarna

A.D. Enroth & Cio O.Y. Spidition • Lagring • Åsersarna

KORSETTER och STRUMPOR VANTAR SYTTILBEHÖR

O. GRUNDSTRÖM

KORSETTER och STRUMPOR VANTAR SYTTILBEHÖR O. GRUNDSTRÖM

I. LYBÄCK SJICKERIFABRIK

City postadress Tel. 5246 Yllevaror för damer, herrar barn

I. LYBÄCK SJICKERIFABRIK City postadress Tel. 5246 Yllevaror för damer, herrar barn

ÖRBLIN & GLAS A.B.

Hikhalligt orval VACKRA JULGÄVOR

ÖRBLIN & GLAS A.B. Hikhalligt orval VACKRA JULGÄVOR

Kuva 59. Helsingläinen Nya Tidningen oli symmetrian laadokain käyttäjä Suomessa koko ilmestymisaikansa 1922-1926. Otsikoiden symmetria (esimerkiksi 15.12.1924) meni jopa otsikoiden kirjaintalajiin ja rivipituuksiin asti (katso sivu 309). Myös ilmoitukset sijoitettiin etusivulla aina symmetrisesti. Kuuden palstan etusivulla oli aina reunoina kaksi korkeampaa ja keskellä kaksi matalampaa ilmoituspalsta. Sisäisivuilla (15.12.1924) ilmoitukset ryhmiteltiin omaksi kokonaisuudeksi sivun reunalle ja alaosaan. Näin toimituksellinen tila oli yhtenäisen ja näyttävä.

keskieurooppalaisesta lehdistöstä. Nya Tidningenin lähes koko kyykkään avustaja- ja toimittajaakaarti siirtyi Hufvudstadsbladiin, kun lehden ilmestyminen päättyi vuonna 1926.¹⁹⁶

Symmetrinen tyyli jäi kuitenkin melko lyhytaikaiseksi ja helsinkiläiseksi. Keskiuomalaiseen symmetria ei kotiutunut missään vaiheessa, ja pääkaupungin lehdistäkin se alkoi kadota 1920-luvun lopussa.

1930-luvun ensimmäisinä vuosina sivun yläreunan otsikkopatteri alkoi

196 Nya Tidningen 16.10.1922, ohjelmautettiin »Nya Tidningen»; Steinby 1981, 35, 70 ja 214; Steinby 1982, 84 ja 92-94; Salokangas 1987, 365-366; SLH 6 1988, 174.

murtua lehdissä. Otsikot levisivät nyt myös sivun keskiosiin ja jopa keskittaitteen alapuolelle. Vielä jokin vuosi aikaisemmin otsikoiden sijoittaminen keskiviivan alapuolelle oli ollut raskas rikos. Varsinkin ulkomaalaiset sanomalehtialan oppikirjat olivat painottaneet otsikoiden paikan olevan sivun yläreunassa¹⁹⁷.

Otsikoiden sijoittelu sivun eri osiin oli hautakivittaittoa dynaamisempi taittotapa, mutta miksikään puhtaaksi taittotyyliksi sitä ei voi kutsua. Tässä työssä taittotapaa kutsutaan dynaamiseksi taitoksi¹⁹⁸. Se säilyi paraatisivuilla vallitsevana taittotyylinä 1950- ja 1960-lukujen vaihteeseen. Dynaamisessa taitossa jutut taitettiin yleensä otsikon alle lohkoksi, mutta siinä oli joskus myös viiritaiton piirteitä.

Ensimmäisen kerran viiriotsikointi esiintyi Helsingin suurlehdissä ke- säkuussa 1928, kun Helsingin Sanomat muutaman kuukauden ajan taittoi tuoreimmilla pääotsikon koko sivun tai ainakin useamman palstan leveydelle sivun yläreunaan. Sen alle kasattiin vielä kahdelle palstalle monirivinen alaotsikko.¹⁹⁹ (*kuva 60.*) Elokuussa lehti palasi leveistä viiriotsikoista takaisin kapeampiin otsikoihin²⁰⁰, joiden alle juttu sovitettiin kokonaan.²⁰¹

Helsingin Sanomien lyhyen viiriotsikkokauden takana oli ilmeisesti nuoren päätoimittajan kokeilunhalu. Eero Erkko oli kuollut edellisenä syksynä, ja Eljas Erkko nousi W.W. Tuomiojan rinnalle lehden päätoimittajaksi. Edistyspuolueen vanha johtokaarti halusi kuitenkin Tuomiojan otteen pysyvän määrävänä. Päätoimittajien työnjaon mukaan Tuomioja vastasi lehden linjasta ja kannanotoista. Heikki Brotheruksen mukaan tarkoitus oli, että Erkko pysyisi lehdessä sivummalla ja Tuomioja soittaisi ensiviulua. Erkko ei kuitenkaan tahtonut jäädä lehdessä toissijaiseen asemaan, ja hän saikin vuonna 1928 äitinsä Maissin kanssa yhtiön osakeenemmistön.²⁰² Ilmeisesti viiritaiton kausi kesällä 1928 liittyi Erkon ja Tuomiojan lomavuoroihin. Yhdysvalloissa lehdenteon oppia hakenut Erkko²⁰³ kokeili tai kokeilutti lehdessä viiriotsikoita ja koko sivunlevyistä otsikointia. Koko sivun levyisen banner-otsikon²⁰⁴ ja alle ladottujen alaotsikoiden muodostama viiriotsikko oli valtameren takana ollut jo jonkin ai-

197 Routavaara 1944, 198; Katso esimerkiksi Hyde 1922, 173–177.

198 Dynaaminen taitto on taittotyylien suuressa jaottelussa staattisen taittotyylin vastakohta. Dynaaminen taitto tarkoittaa päivästä toiseen hieman muuttuvaa taittotapaa ja staattinen tyyli sitä, että jutut ja kuvat taitetaan sivuille aina samalle paikalle ja samanlaisina päivästä toiseen. Tässä työssä dynaaminen tyyli -termiä käytetään suppeammassa merkityksessä, jolloin se tarkoittaa 1930-luvulta 1950-luvun lopulle vallinnutta aineiston sijoittelutapaa. Tuon ajan taitolle oli tyypillistä juttujen ja kuvien sijoittelu sivun eri puolille ja taiton vaihtelu päivittäin.

199 Katso esimerkiksi Helsingin Sanomat 17.6.1928, 19.6.1928, 29.6.1928, 29.6.1928 ja 10.8.1928.

200 Viiriotsikoita esiintyi senkin jälkeen vielä silloin tällöin, mutta samanlaista säännöllisyyttä niiden käytössä ei enää ollut.

201 10.8.1928 jälkeen Helsingin Sanomissa ei enää ollut kuin poikkeuksellisesti puhdasta viiritaittoa tuoreimmilla.

202 Brotherus 1973, 30–31, 41–43 ja 59; Kulha 1989, 41–44; Katso myös Salokangas 1987, 266.

203 Salokangas 1987, 378.

204 Banner = koko sivun leveyden yli taitettu pääotsikko (Yhdysvalloissa). Hutt 1973, 217.

Kiireellistä apua Nobilelle.

Kolmimiehinen retkikunta pyrki koiravaajafalkolla Braganzalla Nobilien tu.

Ranskalainen lentokone »Latham» on lähtenyt Tromssasta, Maddalena Vesisaaresta Huippuvuorilla kohti.

»Latham» on »Lipland» edessä nyt 16 eilen illalla Tromssassa tehtävän opettamattoman lähtökäynnin.

»Latham» on »Lipland» edessä nyt 16 eilen illalla Tromssassa tehtävän opettamattoman lähtökäynnin. ... (The text continues with details of the flight and the rescue attempt.)

Pohentien valdhos Englannin alaluoneessa.

Pohentien valdhos Englannin alaluoneessa.

Verotus tulee kevämmäksi vähävaraisille.

Välivuosmaksu kätän... (The text discusses tax reforms and the impact on lower-income groups.)

Alkoholistihoolto vaatii pikaista lailla järjestyä.

Rikostakin tehtävä sellainen muutos, että... (The text discusses alcohol regulation and its impact on crime.)

Liikennevirasto on... (The text discusses transportation issues and the impact of the alcohol ban.)

Rautateiden tulot tammi—huhtik. lisäys 25 milj. mk.

Käyttömönnön lisäys edelliseen vuoteen verrattuna oli noin 20 milj. markkaa.

Table showing railway revenue data for January-April, including monthly and quarterly figures.

Suomen ruostelaismaailloilleopimattikka Ruotsissa.

... (The text discusses the impact of the Swedish iron industry on Finland.)

Neurotollahittu antanut uuden ilukkasanaan nootin Puolalle.

... (The text discusses the impact of the Polish railway industry on Finland.)

Salakajutus konferenssi.

Buonan puolesta... (The text discusses the Salakajutus conference and its participants.)

... (The text continues with details of the conference.)

Latvia ja Ruotini tulitukitruusti.

... (The text discusses the relationship between Latvia and Sweden.)

Prof. I. Edelinin tulitukitruusti.

... (The text discusses Prof. I. Edelin's work on tulitukitruusti.)

Ilmallaan kuitatusta virsillä Ruotissa.

... (The text discusses the impact of the Swedish railway industry on Finland.)

Latvia tulvat jatkuvat yhä.

... (The text discusses the ongoing flooding in Latvia.)

Ilmallaan kuitatusta virsillä Ruotissa.

... (The text discusses the impact of the Swedish railway industry on Finland.)

Ilmallaan kuitatusta virsillä Ruotissa.

... (The text discusses the impact of the Swedish railway industry on Finland.)

Ilmallaan kuitatusta virsillä Ruotissa.

... (The text discusses the impact of the Swedish railway industry on Finland.)

Ilmallaan kuitatusta virsillä Ruotissa.

... (The text discusses the impact of the Swedish railway industry on Finland.)

Ilmallaan kuitatusta virsillä Ruotissa.

... (The text discusses the impact of the Swedish railway industry on Finland.)

Ilmallaan kuitatusta virsillä Ruotissa.

... (The text discusses the impact of the Swedish railway industry on Finland.)

Ilmallaan kuitatusta virsillä Ruotissa.

... (The text discusses the impact of the Swedish railway industry on Finland.)

Ilmallaan kuitatusta virsillä Ruotissa.

... (The text discusses the impact of the Swedish railway industry on Finland.)

Ilmallaan kuitatusta virsillä Ruotissa.

... (The text discusses the impact of the Swedish railway industry on Finland.)

Ilmallaan kuitatusta virsillä Ruotissa.

... (The text discusses the impact of the Swedish railway industry on Finland.)

Ilmallaan kuitatusta virsillä Ruotissa.

... (The text discusses the impact of the Swedish railway industry on Finland.)

Ilmallaan kuitatusta virsillä Ruotissa.

... (The text discusses the impact of the Swedish railway industry on Finland.)

Ilmallaan kuitatusta virsillä Ruotissa.

... (The text discusses the impact of the Swedish railway industry on Finland.)

Ilmallaan kuitatusta virsillä Ruotissa.

... (The text discusses the impact of the Swedish railway industry on Finland.)

Ilmallaan kuitatusta virsillä Ruotissa.

... (The text discusses the impact of the Swedish railway industry on Finland.)

205 Hutt 1973, 82, 88-95.

206 Helsingin Sanomat 16.6.1928; Raimo Salokangas on yhdistänyt »Tuoreimmat tiedot» -vinjetin poistumisen nimenomana Elias Erkkoon. Hän kutsuu vuoden 1927 jälkeen tehtyjä muutoksia Erkon kaupalliseksi uutisjournalismiksi. Se ilmeni sivulla myyvinä otsikoina ja valokuvina. Samalla onnettomuusutiset nousivat uutiskriteereissä kärkeen. (Salokangas 1987, 378-379)

Kuva 60. Helsingin Sanomien tuoreimmilla oli kesäkuun 19. päivänä 1928 amerikkalaistyylinen viiripalstainen viiriosikko.

tan tai palstojen keskelle. Juttu taitettiin sen jälkeen otsikon alle. Tämä tyyli säilyi tutkituissa lehdissä 1960-luvulle asti otsikkosijoittelun päätapana, vaikka välillä lehdissä harrastettiin myös Amerikan mallin²⁰⁷ mukaisia porras- ja revolveriotsikoita.

Ensimmäisenä tutkituista lehdistä otsikkorivien porrastuksen otti käyttöön Uusi Suomi jo vuonna 1921. Se käytti porrastusta aluksi vain muutamissa pääotsikoissa.²⁰⁸ Porrasotsikot olivat pitkään harvinaisia, ja vasta vuosikymmenen viimeisinä vuosina ne yleistyivät lehdessä. Hufvudstadsbladetin otsikot alkoivat porrastua vuoden 1922 alussa²⁰⁹, ja loppuvuonna lehdessä oli jo runsaasti porrasotsikoita. Helsingin Sanomissa porrasotsikot yleistyivät kesällä 1928²¹⁰, jolloin lehdessä oli siis muitakin suuria ulkoasumuutoksia (tässä luvussa aiemmin kerrottu esimerkiksi viiriotsikoista ja »Tuoreimmat tiedot»-vinjetin poistamisesta). Keskisuomalaiseen porrastus levisi seuraavana keväänä²¹¹.

Porrastus jäi kuitenkin lehdissä suhteellisen lyhyeksi muodiksi. Pisimmillään lehdet harrastivat sitä runsaat kymmenkunta vuotta. 1930-luvun alussa porrastus alkoi väistyä. Esimerkiksi Uudessa Suomessa porrasotsikot jäivät sivuun vuonna 1930 ja Helsingin Sanomissa vuonna 1934. Tilalle tulivat revolveriotsikot²¹², mutta eniten lehdissä oli kuitenkin keskitettyjä otsikoita.

Otsikon sijoittelutyylin lisäksi myös otsikoiden koko ja korkeus muutuivat paraatisivujen aikana nopeasti. 1920-luvun ensimmäisinä vuosina otsikot olivat yleensä kahdesta neljään rivisiä ja vaativat tilaa korkeussuunnassa noin viisi senttimetriä. Vuosikymmenen lopussa suurimmat otsikot olivat kasvaneet viidestä kymmeneen riviseksi pääotsikoiden ja alaotsikoiden viidakoiksi. Samalla myös otsikoiden kirjoittamistapa muuttui. 1920-luvun lopun ja 1930-luvun moniriviset otsikot kertoivat uutisen sisällön monipolvisesti ja juurta jaksaaen, kun aiemmin otsikot olivat luonteeltaan vain aihepiirin kertovia päällekirjoituksia eli etikettiotsikoita. Moniriviset ja korkeussuunnassa runsaasti tilaa vievät otsikot eivät olleet pelkästään suomalainen ilmiö, vaan ne olivat olleet Yhdysvalloissa muodissa vuosisadan alusta lähtien. Otsikot levenivät ja suurenivat siellä koko 1920-luvun.²¹³ Vuosikymmenen lopussa valtameren takana ryhdyttiin jo puhumaan silmäilevästä lukutavasta. Suuret ja moniriviset otsikot oli tarkoitettu nimenomaan silmäilijöille, jotka eivät välttämättä lue itse juttuja.²¹⁴

207 Lastikka 1929, 251.

208 Katso esimerkiksi Uusi Suomi 18.3.1921.

209 Katso esimerkiksi Hufvudstadsbladet 5.1.1922, 8.1.1922 ja 10.1.1922.

210 Katso esimerkiksi Helsingin Sanomat 1.7.1928, 2.7.1928 ja 3.7.1928.

211 Katso esimerkiksi Keskisuomalainen 3.5.1929, 4.5.1929 ja 5.5.1929.

212 Revolveriotsikossa osa otsikkoriveistä taitettiin otsikkotilan vasempaan reunaan ja osa oikeaan reunaan. Näin otsikosta syntyi revolverin muotoinen painettu pinta. Revolveriotsikot eivät yleistyneet pääasiallisesti otsikkomuodoksi lehdissä, vaan ne olivat 1930-luvulla vain paraatisivun hienouksia. (Katso tarkemmin revolveriotsikoista Okkonen 1974, 276.)

213 Hutt 1973, 79–83 ja 107–11; Barnhurst – Nerone 1991, 798–801.

214 Emig 1928, 58.

Maailmanlaulujuhlat
Kunnille myönnettävät työttömyysavustukset

Lehtinen oli menettänyt kultamitalinsa

talistellessaan 5000 metrillä Los Angelesin uusinta yllätystä vastaan.
10-ottelijoitamme voikos vastaan.
Järvenen eilen kolmas, Yrjölä kahdeksas.
400 metrillä loistava maailmanennätys:
Carr, USA 48,2.

Maailmanlaulujuhlat vienä Pariisiin

Kunnille myönnettävät työttömyysavustukset.
Sosiaaliministeri esittää oikein arvostettua hakemista ja myöntämistä.

»Yhden miehen» syytettyäköön kappinasta.
Syytettyä on nyt vankilaikaa.

»Yhden miehen» syytettyäköön kappinasta.

Syytettyä on nyt vankilaikaa.

Katuvuorokävelijä ihä kessä.

Asuuseuran puolesta on käynnissä.

Tulokset

1000 m	11.15
2000 m	24.00
5000 m	18.50
10000 m	41.00
15000 m	1.02.00
20000 m	1.42.00
30000 m	2.22.00
40000 m	3.02.00
50000 m	3.42.00
60000 m	4.22.00
70000 m	5.02.00
80000 m	5.42.00
90000 m	6.22.00
100000 m	7.02.00

Maailmanlaulujuhlat vienä Pariisiin.
Kunnille myönnettävät työttömyysavustukset.

Valitsijamiesvaalien lopulliset tulokset.

Valitsijamiesvaalien lopulliset tulokset.

Soinhuopaid 84, Ståhlberg 36, Kallio 56, ruois. 26, ruois. vas. 2, Tanner 96.

Valitsijamiesvaalien äänten lasku on saatu nyt kokonaan suoritetuksi.

Reijonkylä.
Pöytäkirja on lausunut.

Helsingin murtovarkaudet.
Joukko karkasi on otettu takaisin.

Maailmanlaulujuhlat vienä Pariisiin.
Kunnille myönnettävät työttömyysavustukset.

Englannin sotavälillä ja kovanmittaisten kaksipäiväisten ohjelma.

Yksi Vihon maanantaisen ohjelma.

Maailmanlaulujuhlat vienä Pariisiin.

Maailmanlaulujuhlat vienä Pariisiin.

Maailmanlaulujuhlat vienä Pariisiin.

Maailmanlaulujuhlat vienä Pariisiin.

Kuva 61. 1930-luvun alussa otsikot alkoivat jo olla etusivulla suuria. Jyväskyläläinen Sisä-Suomi kertoi 7.8.1932 suurella otsikolla Lauri Lehtisen kultamitalista. Sisä-Suomen otsikot vain kasvoivat vuosikymmenen loppua kohden. 19.1.1937 lehti uutisoi näyttävästi presidentinvaalien tuloksen.

Otsikoiden pistekoko vaihteli 1920-luvun alussa paraatisivulla normaalisti 14 ja 36 pisteen välillä. Myös seuraavalla vuosikymmenellä pistekoko oli normaalisti samoissa rajoissa. Kirjainlajit olivat otsikoissa erittäin moninaisia 1920- ja 1930-luvuilla. Helsingin Sanomat käytti fraktuuraa vuoteen 1925 saakka, Suomen Sosialidemokraatti vuoteen 1927 ja Keskisuomalainen vuoteen 1929²¹⁵. Kun Helsingin Sanomat oli siirtynyt fraktuurasta antiikvaan, otsikkokirjasin oli aluksi muutaman kuukauden pääsääntöisesti lahaa antiikvaa. Pian otsikkoladelta kuitenkin »väritytti» erilaisilla lajikkeilla. Keskisuomalainen ryhtyi fraktuurasta luopumisen jälkeen käyttämään sekaisin erilaisia antiikvalajikkeita ja groteskeja. Uuden Suomen ja Hufvudstadsbladetin paraatisivujen suurissa otsikoissa oli jo vuosikymmenen alusta lähtien useita erilaisia kirjaimia, antiikvoja ja groteskeja sekä lihavana että laihoina leikkauksina keskenään sekoitettuna. Englannissa oli ensimmäisen maailmansodan aikaan lähtenyt liikkeelle pyrkimys puhtaisiin kirjasinleikkauksiin. Niinpä Suomessakin typografian ammattilaiset, kuten kirjanpainaja Karl Malmström Kirjapainotaidon oppikirjassa vuonna 1923, pyrkivät kitkemään varsinkin sanomalehdissä rehottanutta kirjainmuotojen sekamelskaa^{216, 217} Kirjainlajien estottoman

215 Helsingin Sanomat 1.3.1925; Suomen Sosialidemokraatti 3.1.1927; Keskisuomalainen 26.5.1929; Sisä-Suomi luopui otsikoissa (ja leipätekstissä) fraktuurasta tammikuun alussa 1925 ja Työn Voima toukokuun 18. päivä 1928.
216 Malmström 1923, 58–59 ja 151.
217 Landgren 1992, 588–589.

sekoittelun linjalta poikkesi vähän aikaa Helsingin Sanomat, jossa käytettiin vuosina 1929–1935 otsikkokirjaimina pääasiassa vain antiikvaleikkauksia.²¹⁸ Mutta lehti palasi takaisin kirjavuuteen hiljalleen vuonna 1936, jolloin sivuilla alkoi jälleen näkyä lihavaa groteskia.

Miksi lehtien sivuilla oli paraatisivujen alkuaikana varsinainen erilaisen kirjainten sirkus? Syynä oli nuukuus, nimenomaan sanomalehtien omistajien halu säästää kirjasimissa. Otsikot ladottiin yhä käsin, ja vanhan sanomalehtipainojen perinteen mukaisesti lehtilatomoihin siirrettiin ilmoituspuolen vanhat kirjakkeet. Kirjapainoväen keskuudessa kiersikin lehtien otsikkokirjasimista lausahdus: »Kyllä se sanomalehteen kelpaa.» Otsikkokirjakeitten siirtäminen ilmoituspuolen jäämistöistä aiheutti sanomalehtien latomiselle pahoja vaikeuksia. Kirjasinsarjat olivat niin pieniä, että koko lehteä ei voinut latoa samalla kirjainlajilla. Usein otsikot koottiin kirjaimista, joita latomosta sattui löytymään.²¹⁹ Välttämättömydestä tuli kuitenkin hyve niin että ainakin 1950-luvulla toimitussihteerit suosivat monilla eri lajikkeilla ladottuja otsikoita.

Otsikoiden leveyksissä ei paraatisivujen aikaan siirtymisen eli 1910- ja 1920-lukujen vaihteen jälkeen tapahtunut suuria muutoksia. Kaksipalstaisten otsikoiden osuus pysyi vuosina 1920–1935 lehdissä keskimäärin viiden ja yhdeksän prosentin välillä. Kolmesta viiteen palstaisten otsikoiden osuus nousi 1,3 prosentista 2,5 prosenttiin. Ensimmäinen yli viisipalstainen otsikko ilmestyi otoksiin vuonna 1920. Suurin muutos tapahtui vuosina 1920–1935 miinuksissa ja yksipalstaistissa. Miinusten osuus laski lähes 30 prosentista 15 prosenttiin ja vastaavasti yksipalstaisten osuus kasvoi 57 prosentista lähes 73 prosenttiin.²²⁰ Lehdittäin katsottuna muutokset tapahtuivat jokseenkin samaan tahtiin.²²¹

Vaikka leveitä otsikoita oli edelleen prosentuaalisesti vähän, ne riittivät hyvin paraatisivuille. Suurin osa leveistä otsikoista, lähes kaikki yli kolmepalstaiset, olivat paraatisivulla. Kaikkien tutkittujen lehtien paraatisivuilla olikin runsaasti monipalstaisia otsikoita.

Otsikoiden ulkoasuun vaikutti kirjasimen ja leveyden lisäksi myös otsikon loppuun ladottu piste. Otsikot oli Suomettaren synnystä lähtien lopetettu pisteeseen, mutta jatkosodan jälkeen käytäntö lehdissä muuttui. Helsingin Sanomat poisti pisteen maaliskuussa 1946²²². Suomen Sosialidemokraatti²²³, Työn Voima²²⁴ ja Hufvudstadsbladet seurasivat heti peräs-

.....

218 Aikarajaus vuosiin 1929–1935 ei ole ehdottoman tarkka. Lehdessä esiintyi näinäkin vuosina myös groteskilajikkeita ja harvinaisempia antiikvalajikkeita, mutta pääasiassa sivuilla oli vain samaa lihavaa, laihaa ja kurssiivia antiikvalajiketta.

219 Suomen Kirjapainolehti n:o 1 1891, 1–2; Kirjapainotaito n:o 5 1912, 90; Syväne 1915, 162–164; A. Vikstedt – A. Syväne – V.A. Vuorio 1924, 216–217; Routavaara 1944, 187; Lehden kehittämistä koskevan kyselyn vastaukset (IIIhb2). Oy Keskimään muut sisällön mukaan järjestellyt asiakirjat. Keskisuomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto.

220 Katso liite 1, 2 ja 10.

221 Katso tarkemmin liitteistä 6–9, 13, 16 ja 18.

222 Helsingin Sanomat 22.3.1946.

223 Suomen Sosialidemokraatti 12.6.1946

224 Työn Voima 5.11.1946

sä²²⁵. Uusi Suomi ja Keski-suomalainen luopuivat kirjojen ladonnasta peritystä loppupisteestä vuonna 1949²²⁶ ja Jyväskylän Sanomat hiljalleen vasta vuosina 1952–1953²²⁷.

Lehtien kuvittamisessa 1920- ja 1930-luku olivat suuren muutoksen aikaa. Valokuvauksen nopean teknisen kehityksen ja parantuneiden kuva-laattamenetelmien²²⁸ takia piirroksot alkoivat 1920-luvulla jäädä vähemmistöksi. Vielä vuoden 1920 otoksessa oli saman verran piirroksia (keskimäärin 5 piirrosta lehden 12 numerossa) kuin valokuvia, mutta viisi vuotta myöhemmin tilanne oli jo toinen. Silloin lehdissä oli keskimäärin 32 valokuvaa, mutta vain 15 piirrosta. Seuraavan kymmenen vuoden aikana valokuvien määrä kaksinkertaistui aina viidessä vuodessa, mutta piirrosten määrä kääntyi laskuun.²²⁹ Valokuvien yleistymisen ja piirrosten väheneminen tapahtui sanomalehdissä samaan aikaan kuin mainoksissakin. Päivi Hovin mukaan valokuvat tulivat 1920-luvulla mainoskuviin ja 1930-luvulla valokuvat olivat jo syrjäyttäneet piirroksot.²³⁰ Silti piirroksiin yhä luotettiin sanomalehdissä. Esimerkiksi Keski-suomalainen palkkasi vuonna 1925 lehteen osapäiväisen taiteilijan²³¹.

Tutkituista lehdistä eniten valokuvat, piirroksot ja grafiikka lisääntyivät vuosina 1920–1935 Hufvudstadsbladetissa. Se olikin 1930-luvulla selvästi ahkerin sivujen kuvittaja. Valokuvat myös taitettiin Hufvudstadsbladetissa näyttävästi sivuille. Paraatisivun yläreunaan koottiin välillä jopa koko sivun levyisiä kuvakoosteita²³². Kuvien keskimääräinen koko oli siinä huomattavasti suurempi kuin suomenkielisissä lehdissä. Esimerkiksi vuonna 1930 oli kolmepalstaisia tai suurempia valokuvia lähes 22 prosenttia lehden kuvituksesta, kun keskimäärin niiden osuus lehdissä oli hieman yli 12 prosenttia. Esimerkiksi Keski-suomalaisessa yli kolmepalstaisia kuvia oli vain 5 prosenttia kuvituksesta.²³³

Hufvudstadsbladet, Helsingin Sanomat ja Uusi Suomi käyttivät 1930-luvulla selvästi 1910-lukua enemmän kuvia kuin Keski-suomalainen tai muut jyväskyläläislehdet. Jyväskyläläisissä lehdissä kuvien määrä ei kääntynyt vielä samanlaiseen nousuun (*kuvio 67*). Paikallisiin kilpailijoihinsa verrattuna Keski-suomalaisessa oli silti paljon kuvia²³⁴. Suomen Sosialidemokratissa oli vielä 1910- ja 1920-lukujen vaihteessa vähemmän kuvitusta kuin muissa helsinkiläislehdissä, mutta se kuroi 1920-lu-

.....
225 Hufvudstadsbladet poisti pisteet otsikoiden lopusta liukuvasti. Vuoden 1946 aikana piste hävisi ensiksi suurimmista otsikoista ja seuraavana vuonna myös pienistä otsikoista.

226 Uusi Suomi 2.1.1949; Keski-suomalainen 13.11.1950.

227 Jyväskylän Sanomista otsikon loppupiste katosi liukuvasti. Aluksi loppupiste putosi pois suurista otsikoista. Kokonaan loppupiste katosi kesällä 1953.

228 Leppänen – Leppänen 1979, 13; Saraste 1980, 91–96 ja 98–101.

229 Liite 1.

230 Hovi 1990, 49–52.

231 Toimintakertomus vuodesta 1925. Pöytäkirjat. II Oy Keski-suomalainen. Keski-suomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto.

232 Katso esimerkiksi Hufvudstadsbladet 1.3.1929 ja 3.3.1929.

233 Liitteet 6–9 ja 13.

234 Katso myös Torunila – Raitio 1976, 280.

Kuvio 67. *Kuvitus lisääntyi suurissa helsinkiläisissä lehdissä nopeammin kuin jyvaskyläläisissä lehdissä. Helsingiläisillä sanomalehdillä oli enemmän varoja kuin jyvaskyläläisillä, joten ne saattoivat hankkia useammin kuvalaattoja ja palkata jopa oman piirtäjän. (Lähde: liite 2 ja 10)*

vulla raon määrätietoisesti kiinni²³⁵. Kokonaisuudessaan 1920- ja 1930-lukua voi kutsua sanomalehtikuvituksen ensimmäiseksi nousukaudeksi. Kuvituksen yleistymisen heijastui selvästi paraatisivuille, sillä yleensä lehdet taittoivat ainakin yhden kuvan pääuutissivulleen.

Valokuvien yleistyttyä 1920-luvulla myös niiden käyttötapa muuttui. Kuvat alkoivat olla elementtinsä sivuilla. Ne saattoivat parhaimmillaan täyttää koko sivun. Näin tapahtui, kun Helsingin Sanomat ryhtyi syystalvella 1922 julkaisemaan kuvasivuja ja kuvareportaaseja²³⁶. Seuraavana vuonna lehti perusti sunnuntaiosaston, jossa julkaistiin »kuvia läheltä ja kaukaa».²³⁷ Helsingin Sanomien läheltä ja kaukaa -kuvat sekä kuvasivut olivat suurista, jopa 4–5 palstaisista kuvista koottuja kuvakompositioita.

Keskisuomalainen alkoi julkaista vuoden 1926 alusta lähtien lauantai-numerossa kuvakoosteita. Esimerkiksi 16.1.1926 lehti esitteli lukijoilleen 10 valokuvalla talviliikennettä ja Helsingin satamaa. Lehdessä panostettiin lauantaisivuun voimakkaasti, ja vuonna 1934 sivulla ryhdyttiin silloin tällöin käyttämään väriä. Sivun painettiin kuvineen ja teksteineen kokonaan sinisellä painovärillä.²³⁸ Melko epäsäännöllisesti julkaistun lauantaisivun tilalle tuli syksyllä 1957 sunnuntaisivu, jolle taitettiin lehden oma sunnuntaireportaasi. Sivun erityisluonnetta korosti suuri »KSML:n sun-

235 Suomen Sosialidemokraatti huomasi vuonna 1924 jääneensä kuvituksessa selvästi jälkeen muista helsinkiläisistä suurlehdistä. Niinpä yhtiön johtokunta päättikin toimitusjohtajan ja toimituksen esityksen jälkeen, että »Suomen Sosialidemokraattia olisi myöskin ruvetava kuvittamaan kuten muitakin suuria pääkaupungin lehtiä.» Johtokunta myönsi kuvittamista varten myös lisää rahaa, 1000 markkaa viikkoa kohti. (Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 24.11.1924 6.§. Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan pöytäkirjat 1918–1926 (C1). Työväen arkisto)

236 Katso esimerkiksi Helsingin Sanomat 26.11.1922, 10.12.1922 ja 17.12.1922.

237 Helsingin Sanomat 14.1.1923.

238 Katso esimerkiksi Keskisuomalainen 21.7.1934 ja 3.7.1937.

nuntaireportaashi» -vinjetti, kuvien runsaus ja värien käyttö. Reportaasin otsikko painettiin yleensä värillä.²³⁹

Pääkirjoitukset taitettiin lehdissä perinteisesti heti ennen tekstiä -ilmoitusten perään. Paikka oli hankala, koska ilmoitukset pirstoivat sivun ja pääkirjoitus jäi näin varjoon. Ensimmäisenä lehtenä Helsingin Sanomat puuttui ongelmaan tammikuussa 1935. Se siirsi pääkirjoituksen lehden keskelle tuoreimpien viereen. Tällöin pääkirjoitussivu oli aina parillisella eli vasemmanpuoleisella sivulla ja tuoreimmat oikeanpuoleisella sivulla. Näin lehden keskelle syntyi »sydän», kuten lehti itse kertoi heti saman päivän lehdessä koko sivun mainoksessa uudistuksesta. Pääkirjoitussivun rakenne vakioitiin aina samaksi. Sivun vasen reuna oli varattu pääkirjoituksille ja oikea reuna pakinoille. Sivun yläosaan keskelle taitettiin aina neljälle tai viidelle palstalle päivän pääartikkeli eli nykyisten yliöiden edeltäjä. Pääartikkelin alapuolella oli muut lehdet -palsta.²⁴⁰ Pääkirjoitussivun ulkoasun vakioimisen ja pääartikkelin sijoittamisen oli suunnitellut itse päätoimittaja Eljas Erkko. Erityisesti pääartikkelin sijoittaminen sivun yläreunaan oli päätoimittajan ajatus. Erkko kutsui ajankohtaisia asioita käsitellyttä pääartikkelia neliöksi.²⁴¹ Pääkirjoitussivun rakenne säilyi jokseenkin samanlaisena koko paraatisivujen ajan. (kuv. 62.) Suomen Sosialidemokraattiin pääkirjoitussivu tuli vuoden 1939 alussa²⁴².

Seuraavaksi jäsennellyn pääkirjoitusten sijoittelun otti käyttöön Keski-suomalainen vuonna 1951. Lehti sijoitti 80-vuotisjuhlan kunniaksi julkaistussa juhlanumerossa pääkirjoituksen neljännen sivun vasempaan ylänurkkaan. Paikalle antoi lisää arvovaltaa pääkirjoitusten päälle taitettu lehden logo.²⁴³

Uuteen Suomeen pääkirjoitussivu tuli syksyllä 1956. Pääkirjoitukselle varattiin päivän ilmoitusmääristä riippuen joko sivu neljä tai kuusi. Aluksi sivulla oli pääkirjoitusten, artikkeleiden ja muut lehdet -palstan lisäksi myös ilmoituksia, mutta lokakuun puolivälistä lähtien koko sivu varattiin pääkirjoitussivuksi.²⁴⁴ Pisimpään pääkirjoitukset olivat huutolaispojan asemassa Hufvudstadsbladetissa. Lehti antoi pääkirjoituksille oman sivun, sivun kolme, vasta syksyllä 1964.²⁴⁵

Paraatisivun, sunnuntaisivun ja pääkirjoitussivun lisäksi lehdissä ei vielä paraatisivujen aikana ollut muita selvästi ulkoasultaan suunniteltuja sivuja. Paraatisivu oli lehdissä selvästi näyttävin sivu, ja sille uutuuudet tulivat ensiksi. Yksi tällainen uudistus oli linjojen käytön muuttuminen paraatisivulla. Perinteisesti lehdissä palstat erotettiin toisistaan aina pis-

239 Keski-suomalainen 6.10.1957; Sunnuntaireportaasi ilmestyi lehdessä jokseenkin säännöllisesti joka sunnuntai lokakuun alusta lähtien.

240 Helsingin Sanomat 1.1.1935.

241 Nevalainen 1969, 7–36.

242 Suomen Sosialidemokraatti 3.1.1939.

243 Keski-suomalainen 18.8.1951.

244 Pääkirjoitussivu oli jo elo- ja syyskuussa usein ilmoituksista puhdas sivu, mutta pysyvästi koko sivu varattiin pääkirjoituksille 18.10.1956 lähtien.

245 Hufvudstadsbladet 8.9.1964.

Kuva 62. Helsingin Sanomat teki lehden keskiaikamasta (joskus myös aiempikin sisäaukeama) vuonna 1935 »sydämen». Vasemmanpuoleinen sivu (1.1.1935) oli pääkirjoitussivu ja oikealla oli paraatisivu eli tuoreimmat. Pääkirjoitussivun erikoisuus oli pääartikkeli eli neliö, jossa käsiteltiin perusteellisesti jotain aihetta. Neliö oli sittemmin käyttöön tulleiden asiantuntijayhtiöiden esimuoto. Helsingin Sanomat mainosti ulkoasu-uudistustaan – ensimmäisenä Suomessa – näyttävästi lukijoilleen.

100,000 kohti

Tästä päivästä lähtien tapahtuu HELSINGIN SANOMAIN ulkoasussa muutoksia, jotka lienevät lukijoillemme mielenkiintoisia.

Päivän pääartikkeli siirretään keskelle lehteä, kuten kokeettiin tapahtua jo Helsingin Sanomain 45-vuotisnumerossa. Tällöin synnyy lehteen keskelle aukko, josta muodostuu oikea lehtien »sydän» tärkeimpien uutisten ja artikkeleiden.

Tällöin järjestelyn kanssa päästään myöskin siihen, että lehteen kaikki muunkin avut tulevat tuoreemmiksi ja mukavammiksi.

On valittu varsinkin viime aikoina sitä, että tekstisivut ovat olleet liian hirsuttaita ja vaikeasti luettavia, kun ylhäällä keskellä tekstiä on ollut ilmoituksia. Uuden vuoden kuluessa tulee Helsingin Sanomat pyrkimään ilmoitustajain kanssa tapahtuvan yhteistyön avulla siihen, että ilmoitukset sijoitetaan tekstisivuille ahtaasti ylempään osaan sivun reunoihin, jotta ylhäällä olevat eristetyt ilmoitukset vähitellen häviävät.

Ilmoitushinnat pysyvät ennallaan, vaikkakin lehten levikki verrattuna muihin lehtiin edellyttää huomattavasti korkeampaa ilmoitushintaa.

HELSEINGIN SANOMAT

teen linjalla. Palstalinjahan oli korsetin aikana lehden tekoa hallitseva ja rajoittava tekijä, mutta yhä paraatisivujen alkuaikana jokaisessa lehdessä tekstipalstat erotettiin toisistaan linjalla. Syksyllä 1938 Uusi Suomi kuitenkin muutti käytäntöä. Se ryhtyi etusivulla käyttämään linjoja vain jutujen erottamiseksi toisistaan, jolloin monipalstaisen jutun sisällä olevien

tekstipalstojen väliin ei enää vedetty linjaa. Palstojen väli jätettiin yksinkertaisesti valkoiseksi.²⁴⁶

Muut lehdet eivät yhtyneet Uuden Suomen linjauudistukseen ennen kuin vasta seuraavalla vuosikymmenellä. Suomen Sosialidemokraatti luopui etusivun juttujen sisäisestä palstalinjasta alkuvuonna 1941²⁴⁷. Sisä-Suomen uutisetusivulta palstalinjat poistuivat vuoden 1945 alussa ja Keski-suomalainen etusivulta syksyllä 1949²⁴⁸. Hufvudstadsbladet luopui linjasta paraatisivullaan keväällä 1950 ja Helsingin Sanomat vasta elokuussa 1965.²⁴⁹

Täyttämällä täytetyt muut sivut

Lehtien kotimaansivut ja muut normaalit sisäsivut säilyivät koko paraatisivujen ajan samanlaisina kuin ne olivat olleet jo korsetin aikana. Otsikot olivat pieniä, ja jutut vain juoksutettiin palstoille peräjälkeen. Tosin yksipalstaisten otsikoiden osuus oli kasvanut ja miinukset vastaavasti vähentyneet sitten korsetin ajan. Kaksipalstaiset tai leveämmät otsikot olivat sisäsivuilla harvinaisia²⁵⁰. Sisäsivuilla oli korkeintaan pari leveämpää otsikkoa, jotka oli taitettu yleensä eri puolille sivua. Leveämpien otsikoiden ja ilmoitusten tyhjäksi jättämä tila juoksutettiin täyteen yksipalstaaisilla ja miinuksilla²⁵¹.

Ainut selvästi korsetin ajan ja paraatisivujen ajan sisäsivut toisistaan erottava tekijä oli kuvitus. Nyt sivut olivat kuvitetumpia kuin vielä 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Kuvien määrä lisääntyi normaaleilla sisäsivuilla jokseenkin yhtä selvästi kuin näyttävillä paraati- ja erikoissivuilla, sillä kuvitus poikkesi selvästi otsikoinnista. Kun monipalstaiset otsikot keskittyivät paraati- ja erikoissivuille, kuvitus jakautui melko tasaisesti koko lehteen.²⁵² Sisäsivuilla oli jopa aivan omaa erityistä kuvitusta eli vinjettejä, joita paraatisivulla ei ollut lainkaan. Vinjetit vakiinnuttivat asemansa lehdissä 1920-luvulla. Samalla seisovat otsikot katosivat sivuilta. Suurin osa vinjeteistä oli osastovinjettejä, jotka helpottivat lukijaa löytämään esimerkiksi urheilujutut lehdestä. Lisäksi sivuilla oli juttusarja- tai pakinoitsijavinjettejä.²⁵³

246 Muutos tapahtui liukuvasti syksyllä 1938. Kokonaan palstalinjat olivat hävinneet 15.9.1938 lähtien.

247 Suomen Sosialidemokraatti 3.1.1941.

248 Sisä-Suomi 19.1.1945; Keski-suomalainen 1.10.1949.

249 Hufvudstadsbladet 3.5.1950; Helsingin Sanomat 2.8.1965.

250 Urheilujutuissa leveät otsikot yleistyivät heti toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina, mutta selvästi muusta sisäsivujen aineksestä poikkeavaa luonnetta urheilun palstoilla ei vielä ollut.

251 Miinukset väistyivät palstantäytteen rooliin 1930-luvun alkupuolella. Vielä vuonna 1925 miinusten osuus oli lehdissä keskimäärin lähes 30 prosenttia jutuista. Viisi vuotta myöhemmin osuus oli pudonnut hieman yli viiteentoista prosenttiin. Näin alhainen prosenttiluku tarkoittaa melko huomaamattomissa ja lyhyissä miinuksissa sitä, että ne eivät enää olleet sivuja hallitseva juttutyyppe. (Liite 1)

252 Kuvituksen ja otsikoinnin erilainen jakautuminen sivuille perustuu tekijän lehtiä selaimalla saamaan tuntumaan.

253 Perustuu liitteiden 1, 2 ja 10 tietoihin.

Sisäsivujen ulkoasu oli yhä palstalinjojen puristuksessa. Sisäsivut jäivät jälkeen paraatisivujen ulkoasusta, koska toimituksissa ei kiinnitetty huomiota niihin. Toimitussihteeri keskittyi pääasiassa paraatisivun ulkoasuun sekä toimitustyön johtamiseen. Siinä sivussa hän kokosi myös muut sivut. Niiden ulkoasuun ja suunnitteluun hän ei voinut uhrata juurikaan aikaa, sillä yhdellä iltavuorossa olevalla toimitussihteerillä oli muissakin töissä kyllin tehtävää. Normaalien sivujen taittaminen jäikin lehdissä käytännössä taittajien tehtäväksi, vaikka muodollisesti toimitussihteeri oli jokaisessa lehdessä vastuussa koko lehden ulkoasusta. Sisäsivut taitettiin illalla latomossa toimitussihteerin ohjeiden mukaisesti, mutta taittajien vapaus oli silti melko suuri.²⁵⁴ Normaalit sivut tehtiin latomossa taittajan ja toimitussihteerin »hyvässä yhteishengessä», kuten Uuden Suomen taittaja L. Palkonen selvitti työtään yhtiön sisäisessä tiedotuslehdessä vuonna 1948.²⁵⁵ Lähes samoin sanoin Keskisuomalainen kuvasi lukijoilleen taittaja Otto Ekosen ja Kosti Saaren työtä. »Taitto tapahtuu yhteisymmärryksessä toimitussihteerin kanssa, joka työn tässä vaiheessa läheisimmällä tavalla niveltyy kirjapainon toimintaan. Sihteeri määrää jutuille paikan ja painoasun, taittaja suorittaa varsinaisen mekaanisen työn.»²⁵⁶

Sanomalehtien ristiriitainen tilanne: suuria sotaotsikoita ja paperinsäännöstelyä

Marraskuun viimeisenä päivänä 1939 neuvostoliittolaiset pommikoneet laskivat lastinsa Suomen kamaralle. Helsinki oli yksi pommituksen kohteista. Suomi oli sodassa. Seuraavana päivänä Uusi Suomi kertoi tapahtu-

.....

254 Mietintö Uuden Suomen ja Iltalehden toimitusten työjärjestystä ja palkkauksen järjestelyä koskevassa asiassa. Liite 33, 1922. Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirjat 1919–1923. Uuden Suomen arkisto; Uuden Suomen toimituksen sodanaikainen hoito, 29.12.1940. Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirjat 1936–1940. Uuden Suomen arkisto; Oy Keski-maan työvaliokunnan pöytäkirja 2.5.1949, 3.§. Oy Keskimaa 1953–1969. Keskisuomalaisen arkisto; Oy Keskisuomalaisen johtokunnan pöytäkirja 21.5.1968, 7.§ + liite »Keskisuomalaisen toimitusjohtajan organisaatiokaava- ja työnjakoehdotus. Oy Keskimaa 1953–1969. Keskisuomalaisen arkisto; Ordningsregler för Hufvudstadsbladets redaktion. Helsingfors 1930. Konstsfundets arkiv. Svenska Litteratursällskapets arkiv; Förslag till organisation av redaktionsarbete. Protokoll för Hufvudstadsbladets Förlags och Tryckeri aktiebolags sammanträde 17.12.1932, 1. paragraf och tillägg. Konstsfundets arkiv. Svenska Litteratursällskapets arkiv; Gunnar Johanssons brev 17.11.1934. Protokoll för Hufvudstadsbladets Förlags och Tryckeri aktiebolags sammanträde 27.12.1934, 2. paragraf och tillägg. Konstsfundets arkiv. Svenska Litteratursällskapets arkiv; Organisationsplan och ordningsregler för Hufvudstadsbladets redaktion 18.12.1947. Redaktionsrådet 1938–39 och 1947–50. Konstsfundets arkiv. Svenska Litteratursällskapets arkiv; Kaukoranta 1929; Routavaara 1944, 34–35 ja 191–192; Uusi Suomi 12.1.1947, Lehtitalo ja lehden synty; Hirvonen 1946, 14; Tikkanen 1946, 17. Katso myös Tommila – Raitio 1976, 83–84 ja 87–90; Tommila – Raitio 1979, 79–81; Keränen 1984, 116–120 ja 207; Ojala 1988, 51.

255 US-SKSK n:o 3–4 1948, 4.

256 Keskisuomalainen 7.1.1946, Uutinen: Työtä vuorokaudet läpeensä. Käynnillä lehtitalon osastoissa.

SOVJET har brutalt gått till angrepp Hänsynslösa bombardemang mot civilbefolkningen Bombräder över hela södra Finland-anfall över gränsen.

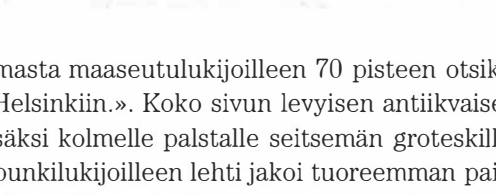
Många dödsfall och svåra brånkonströler vid de två bombrädrarna mot Helsingfors.
Förstöringarna skedd under en kortare period följande.
Bombarterna utgick från landsvägen och flygplanen på flera ställen. De många bomber som kastades utgjorde stora förluster. De som stannade kvar i flygplanen till en början blev skadade, och så småningom blev de också svårt skadade. De skadade blev tvungna att vänta i flygplanen till de var och en kunde räddas. I Helsingfors var det många flygplan som blev skadade.

De Helsingfors civilbefolkning fick stifta bekantskap med rysk 'fredsfljuga'.
De ryska flygplanen som bombade Helsingfors var av olika slag. De mest vanliga var de som kallas 'Ilyushin' och 'Tupolev'. Dessa flygplan var av olika slag och hade olika kapaciteter. De mest vanliga var de som kallas 'Ilyushin' och 'Tupolev'.

Regeringen ombildas så att den stöder sig på hela riksdagen.
Regeringen utövar i går sin myndighet på riksdagen. Riksdagen har beslutat att stödja regeringen. Detta innebär att regeringen kan fortsätta sin verksamhet. Riksdagen har också beslutat att stödja regeringen.

MANNEHEIM överbefälhavare.
Krigsministeriets uttalande om fredens förhållanden.
Krigsministeriets uttalande om fredens förhållanden. Detta innebär att regeringen kan fortsätta sin verksamhet. Riksdagen har också beslutat att stödja regeringen.

Kaksi lentohyökkäystä Helsinkiin. Venäläiset lentokoneet pommittivat useita muitakin kaupunkeja ja aiheuttivat sivuliivestön keskuudessa lukuista uhreja. Koime venäläistä pommi-konetta ammuttu alas. Venäläisten hyökkäykset maarialle torjuttu ja 4 hyökkäysvaunua tuhottu.

Joukkomme mieliala rohkeaa ja innostunutta.
MAA JULISTETTU SOTATILAAN.
Sotatilan ilmassa.
Sotatilan ilmassa. Tämä tarkoittaa, että Suomi on julistettu sotatilaan. Tämä tarkoittaa, että Suomi on julistettu sotatilaan.

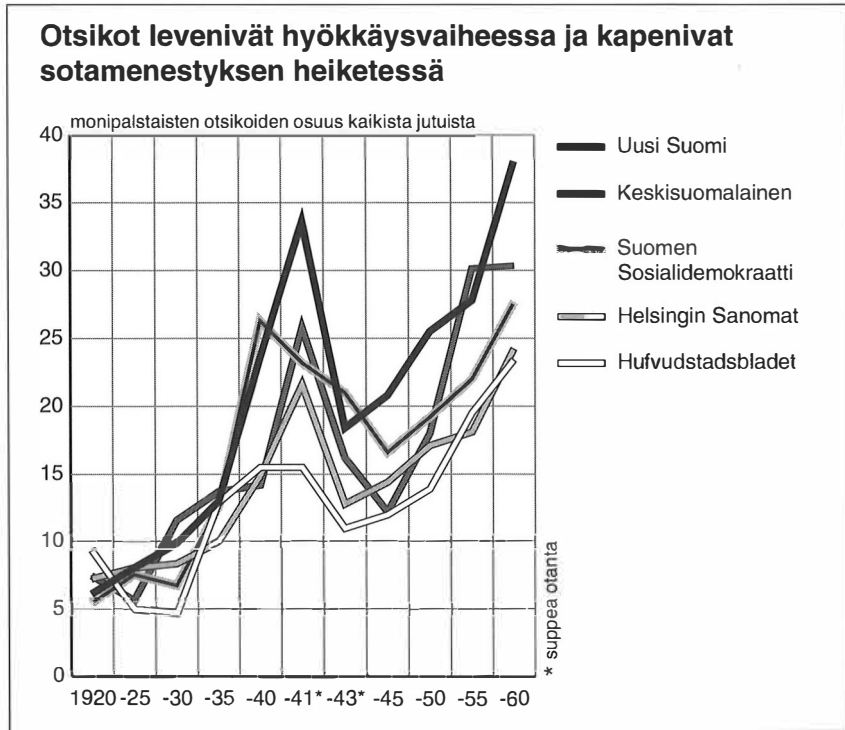
VAESTON PAKKO-SIIRTOJA määrity toimeenpantaviksi.
TYYNEYTTÄ JA LUJUUTTAA räjähdyksen ja lasinapaleiden keskellä.
Koulumuroso opettajien suojakavanssista ja puistoista.

Kuva 63. Uusi Suomi ja Hufvudstadsbladet kertoivat sodan syttymisestä 1.12.1939 suurin otsikoin.

masta maaseutulukijoilleen 70 pisteen otsikolla: »Kaksi lentohyökkäystä Helsinkiin.» Koko sivun levyisen antiikvaisen päärivin alle oli taitettu lisäksi kolmelle palstalle seitsemän groteskilla ladottua jälkiriviä. Pääkaupunkilukijoilleen lehti jakoi tuoreemman painoksen, jossa groteski pääotsikko oli kolmirivinen ja koko sivun levyinen. Lisäksi sen alle oli vielä ladottu seitsemän jälkiriviä, joissa käytettiin antiikvaa ja groteskia. Pääkaupunkipainoksessa etusivulla oli kuva ratsailla tervehtivästä sotamarsalkka Carl Gustaf Mannerheimista.
Hufvudstadsbladet valitsi etusivulle vieläkin suuremman otsikkokirjaimen. Lehti latoi sivun levyisen (ja kaksirivisen) pääotsikon 80 pisteellä. Lisäksi pääotsikon alle taitettiin alaotsikkojen patteri. Helsingin Sanomat kertoi uutisen poikkeuksellisesti etusivulla. Koko sivun levyinen ja kolmirivinen pääotsikko oli 66 pisteen groteskia. Pääotsikon alle oli taitettu lisäksi seitsemän alariviä, joista osa oli lihavaa kursiviivantiikvaa, osa laihaa antiikvaa ja osa groteskia. Myös Suomen Sosialidemokraatin otsikko oli koko sivun levyinen. Otsikossa oli kaksi pääriviä ja sen lisäksi vielä seitsemän alariviä.

257 Uusi Suomi 1.12.1939.
258 Hufvudstadsbladet 1.12.1939; Helsingin Sanomat 1.12.1939.
259 Suomen Sosialidemokraatti 1.12.1939.

Kuvio 68. Jatkosodan hyökkäysvaihe (1941) vaikutti kaikkien eniten Uuden Suomen otsikointiin. Se lisäsi monipalstaisten otsikoiden käyttöä suomalaisten sotamenestysten tahdissa. Asemasotavaiheessa (1943) menestysuutiset vähenivät ja otsikot kapenivat. Kaikkein pidättyvin sotamenestysten levittelyssä oli Hufvudstadsbladet. Tämä on luonnollista, sillä yleensäkin ruotsinkielisessä kansanosassa oli runsaammin sotaan vähemmän innokkaasti suhtautuvia. (Lähde: liitteet 6–9 ja 13)

Keskisuomalainen tyytyi otsikossa kaikkein vaatimattomimpaan ulkoasuun, vaikka otsikko oli sisällöltään voimakas: »Häikäilemätön hyökkäys Suomea vastaan / venäläiset aloittivat eilen sota-toimet.«. Kaksirivinen pääotsikko oli ladottu 40 pisteen kirjaimilla, mutta alaotsikkojen ansiosta koko otsikkorykelmä vaati 15 senttimetriä sivun yläosasta.²⁶⁰

Kuten edellisestä huomaamme, sodan syttymisellä oli suuri vaikutus lehtien otsikointiin. Otsikoiden kirjainkoot kasvoivat rauhanajasta, ja yhä useammin otsikot myös levisivät palstarajojen yli (kuvio 68.). Vuoden 1940 otannassa talvisodan otsikoita levittävä vaikutus näkyy, vaikkakin hieman lieventyneenä, sillä samana vuonna solmittiin Moskovan rauha. Vaikka otsikot olivat suuria heti sodan ensipäivinä, lehtien sivumäärät putosivat aluksi aivan minimiin kunnes sotatalouteen totuttiin ja työntekijöitä palasi työpaikoille²⁶¹.

Hufvudstadsbladetissa ja Helsingin Sanomissa sodan syttyminen näkyi poikkeuksellisesti kaksi päivää myös etusivulla. Lehdet raivasivat ilmoitukset etusivulta sivuun²⁶² ja taittoivat paikalle tärkeimmät uutiset.²⁶³ Uu-

260 Keski-suomalainen 1.12.1939.

261 Kertomus Suomen Sanomalehdenkustantajain Liiton toiminnasta 1.8.1939–31.12.1939. Pöytäkirjat 2.8.1939–31.12.1942 (Ca8). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA.

262 Etusivun varaaminen pelkästään uutisille oli lehdille todennäköisesti melko helppoa, sillä sodan ensimmäisten päivien lehdissä oli erittäin vähän ilmoituksia. Ilmeisesti ilmoittajat säikähtivät uutta tilannetta aluksi niin, että he eivät juuri kiinnittäneet huomiota liiketoimien jatkamiseen.

263 Etusivu oli varattu uutisille Hufvudstadsbladetissa ja Helsingin Sanomissa 1.12. ja 2.12.1939. 3.12.1939 ilmoitukset palasivat jälleen omalle paikalleen.

dessa Suomessa ilmoituksille tarkoitettu ilmoitusensisivu katosi runsaaksi viikoksi sodan alussa, kunnes palasi takaisin käyttöön.²⁶⁴ Hufvudstadsbladetin ilmoitushankinta ilmeisesti kärsi sodasta suomenkielisiä lehtiä pidempään, sillä lehdessä oli aina silloin tällöin uutisetusivuja, vaikka sotarintamalla ei tapahtunut mitään erityistä²⁶⁵.

Selvimmän otsikot levenivät sodan syytymisen jälkeen Uudessa Suomessa ja Suomen Sosialidemokraatissa. Vuonna 1940 lähes 24 prosenttia Uuden Suomen otsikoista ja 26 prosenttia Suomen Sosialidemokratian otsikoista oli kaksipalstaisia tai leveämpiä. Hufvudstadsbladetissa kaksipalstaisia ja leveämpiä otsikoita oli hieman yli 15 prosenttia, Keski-suomalaisessa runsaat 14 prosenttia ja Helsingin Sanomissa vajaa 15 prosenttia. Leveiden otsikoiden osuus kasvoi sodan syttyttyä selvimmän pääkaupungissa suomenkielisistä lukijoista kilpailevissa Uudessa Suomessa, Suomen Sosialidemokraatissa ja Helsingin Sanomissa. Hufvudstadsbladetissa ja Keski-suomalaisessa otsikot eivät levinneet vuodesta 1935 juuri lainkaan. (*kuvi* 68.)

Jatkosodan syytyminen näkyi otoksissa talvisotaa selvemmin²⁶⁶. Lehdet seurasivat tarkasti suomalaisten joukkojen etenemistä itään ja otsikot levisivät samaan tahtiin kuin suomalaiset sotasaappaat valtasivat alueita. Tässä kehityksessä eturintamassa olivat kokoomuslainen Uusi Suomi ja maalaisliittolainen Keski-suomalainen. Lehdissä oli siis suur-Suomi henkeä.²⁶⁷ Molemmat lehdet levensivät selvästi otsikoita vuodesta 1940. Uudessa Suomessa yli viisipalstaisten otsikoiden osuus nousi huomattavasti edellisestä vuodesta ja varsinkin sotaa edeltäneestä tasosta. Lehdessä oli vuonna 1941 yli viisipalstaisia otsikoita 2,5 prosenttia (vuonna 1940 0,4 prosenttia ja 1935 0,0 prosenttia) ja kolmesta viiteen palstaisia otsikoita 8,8 (vuonna 1940 5,3 prosenttia ja vuonna 1935 2,4 prosenttia) kaikista otsikoista.²⁶⁸

Edistyspuoluelaisen entisen ulkoministerin Eljas Erkon Helsingin Sanomat ei levittänyt otsikoita yhtä selvästi, vaikka siinäkin monipalstaisten otsikoiden osuus kasvoi jonkin verran. Ruotsinkielinen Hufvudstadsbladet poikkesi selvästi suomenkielisistä lehdistä. Lehti ei leviteltyt otsikoita sotamenestysten tahdissa, vaan tyytyi jopa hieman vaatimattomampaan otsikointiin kuin edellisenä vuonna. Varsinkin kaksipalstaisten

.....
264 Uusi Suomi ei julkaissut ilmoitusensisivua 1.12.–9.12.1939.

265 Jatkosodan aikana elokuusta 1941 lähtien etusivu oli arkisin lähes säännöllisesti uutispääsivu.

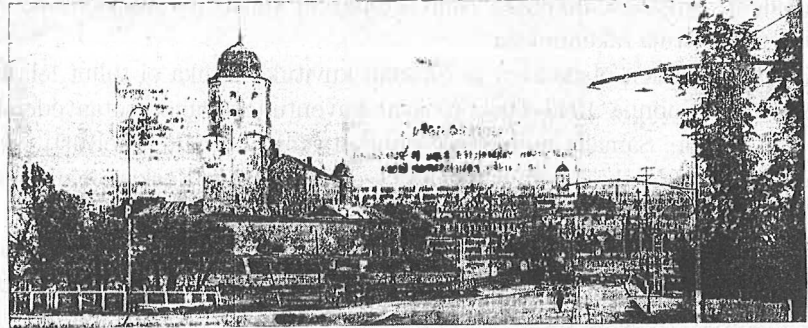
266 Vuoden 1941 lisäotokseen on valittu 4.8.–21.9.1941 väliseltä ajalta seitsemän numeroa. Otoksessa on elokuun ensimmäisen viikon maanantain numero, saman kuun toisen viikon tiistain, kolmannen viikon keskiviikon ja neljännen viikon torstain numerot sekä syyskuun ensimmäisen viikon perjantain numero, sitä seuraavan viikon lauantain numero ja lopuksi sunnuntain 21.9. numero. Seitsemän numeron otos on suppeampi kuin normaalit kahden-toista numeron otokset. Tarkkuudeltaan suppea otanta on varmasti hyvä, sillä kahden-toista numeron otannoilla eliminoidaan vuodenaikojen vaihtelun vaikutus tuloksiin. Supistetussa otannassa vuodenaikaa ei ole tarvinnut huomioida, koska otoksilla on haettu tietoa jatkosodan syytymisen vaikutuksesta otsikoihin ja kuvitukseen.

267 Perko 1971, 20–24 ja 224–226; Katso myös Tommila 1976, 348–350..

268 Liitteet 6–9 ja 13.

Kuva 64. Viipuri on vallattu. Uusi Suomi uutisoi voiton näyttävästi 31. elokuuta 1941.

Viipuri on jälleen meidän.

Joukkomme tunkeutuivat kaupunkiin eilen.

Linnan tornissa siniristilippu liehui jo perjantai-iltana.

Hyökkäys Kannaksella jatkuu menestyksellisenä: mm. Kivennapa saavutettu.

PÄÄMAJAN TILANNETIEDOTUS 30. 8. 1941.

Saavutettuna keuhkissa Vuoksci joukkomme jatkoi etenemistään sen yllävaltion laajen allinaisissa alueilla Pöytäkirjien-Astorianajaksi-Melajoki. Seuraavaksi on vuorokautta puolustotellen horjuttamassa pöytäkirjien läänipiirillä olevan väkijoukon rajan. Saavutettiin edelleen kohtuullisesti Viipurin läänipiirissä Jommi läänin saarekunta ja Jommi läänin saarekunta. Yhteensä Viipurin läänin. Saavutettiin on kaksikymmentä päivää läänin läänin läänin läänin läänin läänin. Joka viime päivänä on epä-

voisesti pyrkivät alle ota. Saavutettiin ovat olleet neljättä kättä D. Jättäit I. E. Etse ja ota I. E. pöytäkirjien läänin läänin läänin läänin läänin. Annalla D. E. joukkomme ovat tunkeutuneet Viipurin kaupunkiin.

Samaan aikaan kuin Viipurin saarekunta hyökkäykseemme syville tunkeutuivat kiltinen jatkoi erittäin menestyksellisesti Keuhkumäen kiltinen. Jommi on Kivennapa kiltinenä on saavutettu.

Sotamarsalkalle rautaristin ritariiksi.

Välikomendantti Adolf Hitler on lahjoittanut sotamarsalkalle ja sotamarsalkalle Viipurin saarekunta rautaristin ritariiksi. Sotamarsalkalle ja sotamarsalkalle Viipurin saarekunta rautaristin ritariiksi. Sotamarsalkalle ja sotamarsalkalle Viipurin saarekunta rautaristin ritariiksi.

Saksan pääesikunta julkaisi erikoistiedonannon Viipurin valtauksen johdosta.

Saksan pääesikunta julkaisi erikoistiedonannon Viipurin valtauksen johdosta. Saksan pääesikunta julkaisi erikoistiedonannon Viipurin valtauksen johdosta. Saksan pääesikunta julkaisi erikoistiedonannon Viipurin valtauksen johdosta.

TAKAISIN VALLATUSSA Viipurissa.
MILTÄ KAUPUNKI NÄYTTÄÄ.
Uudelle Suomelle TK-Rintamajärjestyshähtäjä Olle Salmi.

Viipurin kaupunki. Tule Viipurin kaupunkiin, sininen tie. Jos taustalla on pöytäkirjien läänin läänin läänin läänin läänin. Jos taustalla on pöytäkirjien läänin läänin läänin läänin läänin.

230 miestä on alle kahdeksan kuukauden ajan. Jos taustalla on pöytäkirjien läänin läänin läänin läänin läänin. Jos taustalla on pöytäkirjien läänin läänin läänin läänin läänin.

osuus laski selvästi, mutta kolmesta viiteen palstaisten ja yli viisipalstaisten osuus nousi hieman. Myös Suomen Sosialidemokraatissa otsikointi »maltillistui». Kun muiden tutkittujen lehtien otsikointi leveni vielä jatkosodan hyökkäysvaiheessa 1941 edelliseen vuoteen verrattuna (otosvuosi sisältää talvisodan ja välirauhan), Suomen Sosialidemokraatin kohdalla kävi toisin. Sen otsikointi kapeni. Todennäköisesti otsikoinnin kapenemiseen vuoden 1941 otoksessa vaikutti se, että otos sijoittuu elosyyskuuhun. Tuolloin Suomen armeija marssi jo vanhojen rajojen itäpuolella. Nyt armeijan hyökkäys ei enää saanut kaikkien suomalaisten varauksesta tukea ja ilmeisesti tätä heijastaa myös Suomen Sosialidemokraatin otsikoinnin kapeneminen: Vanhan rajan yli etenemisestä ei iloituttu samoin kuin aikaisemmista voitoista.

Sota vähensi aluksi lehtien kuvitusta, mutta jo vuonna 1941 kuvitus

ylitti selvästi sotaa edeltäneen tason.²⁶⁹ Eniten kuvia²⁷⁰ oli ennen sotaa Hufvudstadsbladetissa, ja se säilyttikin kärkiasemansa myös vuonna 1940. Vuonna 1941 kuvia oli runsaimmin Uudessa Suomessa, ja Helsingin Sanomat nousi lähes Hufvudstadsbladetin rinnalle kuvien määrässä. Selvimmin kuvien määrä kasvoi pääkaupungin kilpakaksikossa, Helsingin Sanomissa ja Uudessa Suomessa. Jatkosodan alussa lehdet esittelivät lukijoilleen erityisen ahkerasti Neuvostoliitolta vallattuja paikkakuntia ja niiden tuhouttuja rakennuksia.²⁷¹

Mutta leveiden otsikoiden ja runsaan kuvituksen aika ei tullut lehtiin pysyvästi. Vuonna 1943 otsikot olivat kaventuneet lähes sotaa edeltäneelle tasolle. Samalla miinusten osuus otsikoista lisääntyi selvästi suomenkielisissä lehdissä, varsinkin Uudessa Suomessa ja Keski-suomalaisessa. Myös kuvituksen määrä laski vuodesta 1941.²⁷² Miksi näin tapahtui?

Yhtenä syynä oli sodan hiljentyminen asemotavaiheeseen, mutta se ei selitä kokonaan muutosta. Keskeisempi syy oli sanomalehtipaperin säännöstely. Sodasta huolimatta Suomi yritti pitää ulkomaankauppaa yllä. Se oli vaikeaa, koska parhaassa työiässä olevat miehet olivat rintamalla. Tuotanto tahtoiinkin väistämättä laskea. Niinpä viranomaiset yrittivät innostaa kaikkia säästötoimiin.²⁷³ Painoväristä ja ladontamateriaalista alkoi olla ankaraa pulaa jo vuoden 1941 lopulla²⁷⁴. Helmikuussa 1942 Paperikonttori varoitti lehtiä, että sanomalehtipaperin toimituksia saatetaan supistaa kolmanneksella²⁷⁵.

Pääministeri J.W. Rangelin kehotti keväällä 1942 sanomalehtiä vapaaehtoisesti supistamaan paperin kulutusta. Vapaaehtoisuuteen perustunut säästö osoittautui kuitenkin tehottomaksi, ja kansanhuoltoministeriö antoi marraskuussa 1942 tiukat paperikiintiöt lehdille. Kiintiön mukaan sanomalehdille annettiin vuodeksi 1943 paperia 10 prosenttia vähemmän kuin mitä ne olivat käyttäneet vuonna 1942. Paperin vähentäminen prosentuaalisesti rankaisi varsinkin levikkiään kasvattavia lehtiä. Niinpä säännöstelyä muutettiin pian siten, että levikiltään kasvanut lehti sai kasvun verran lisäpaperia, kunhan lehden sivumäärää oli supistettu 10 prosenttia.²⁷⁶

Paperinsäännöstely aiheutti lehdille vaikeuksia. Esimerkiksi Uudessa

.....
269 Vuoden 1941 otanta on normaalia otantaa suppeampi. Kuvitusta oli silloin 945 kappaletta. Jakamalla tuo määrä seitsemällä eli otospäivien määrällä ja sen jälkeen kertomalla se kahdellatoista on saatu vertailukelpoiseksi määräksi 1620. Vuonna 1943 vastaavalla laskutoimituksella on saatu kuvitukseksi 1320.

270 Kuviiin lasketaan valokuvat, piirrookset ja grafiikka. Kuvitukseen kuuluvat edellisten lisäksi myös vinjetit.

271 Perustuu liitteiden 6–9 ja 13 tietoihin.

272 Liitteet 6–9 ja 13.

273 Perko 1988, 53–54.

274 Suomen Sanomalehdenkustantajain Liiton kertomus toimintavuodelta 1941. Pöytäkirjat 2.8.1939–31.12.1942 (Ca8). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA.

275 Suomen Sanomalehdenkustantajain työvaliokunnan pöytäkirjat 23.2.1942 2.§. Pöytäkirjat 2.8.1939–31.12.1942 (Ca8). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA.

276 Suomen Sanomalehdenkustantajain Liiton työvaliokunnan pöytäkirjat 9.4.1942 1.§ ja liite 1. Pöytäkirjat 2.8.1939–31.12.1942 (Ca8). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA; Perko 1988, 54–58; Landgren 1992, 190–191.

Suomessa toimitus joutui jo vapaaehtoisen paperinsäännöstelyn aikana (1942) lyhentämään ankarasti juttuja, kun ilmoituksia tuli vastoin odoituksia runsaasti. Aina lehti ei selvinnyt pelkällä lyhentelyllä, vaan juttuja jätettiin myös julkaisematta.²⁷⁷ Lehdessä mietittiin myös muunlaisia säästökonsteja. Toimiva johto tutkitutti painolla mahdollisuuksia kaventaa sivujen marginaalia noin yhden senttimetrin, jolloin paperia olisi säästynyt noin neljä prosenttia. Kapeampi paperi ei kuitenkaan sopinut yhtiön painokoneeseen, joten se säästösuunnitelma joutui hyllylle.²⁷⁸

Kaikki lehdet eivät taipuneet paperinsäästöön, vaikka Sanomalehdenkustantajain Liitto jäsenlehtiä siihen kehottikin²⁷⁹. Paperin säännöstelyä hoitaneen Paperitoimikunnan puheenjohtaja Hugo Vasarla puuttui useamman kerran erityisesti Helsingin Sanomien paperinkäyttöön. Kesällä 1943 hän moitti ankarasti Erkköä ja Helsingin Sanomia viikottaisen sivuluvun lisäämisestä, vaikka muut lehdet olivat supistaneet sitä.²⁸⁰ Lehti torjui moitteet²⁸¹, mutta Vasarla pysyi väitteessään ja kehui erityisesti Hufvudstadsbladetia ja Uutta Suomea säästäväisyydestä. Samalla hän kehotti lehtiä luopumaan monirivisistä ja lihavista otsikoista sekä alaotsikoista. Myös osa kuvituksesta oli Vasarlan mielestä turhaa.²⁸² Vasarlan ehdotus otsikoiden pienentämisestä ei ollut aivan uusi, sillä jo edellisenä vuonna Suomen Lehdissä oli kehoitettu välttämään liian suuria otsikoita.²⁸³ Helsingin Sanomat vastasi kiukkuisesti Vasarlalle. Lehden mielestä puheet suurista otsikoista ja tarpeettomista kuvista olivat vailla käytännön merkitystä, sillä jättämällä ne pois lehti ei säästäisi edes yhtä sivua. Helsingin Sanomat vielä huomautti, että painotekniikan takia paperinsäästöön tarvitaan aina kaksi sivua.^{284, 285}

Vaikka Helsingin Sanomien vastaus Vasarlalle oli tulinen, kapenivat lehden otsikot selvästi ja kuvat vähenivät ainakin vuoteen 1941 verrattuna²⁸⁶. Miksi Helsingin Sanomat (myös Uusi Suomi, Hufvudstadsbladet ja Keski-suomalainen) pienensi otsikoita, jos sillä ei ollut vaikutusta lehden sivumäärään? Vastaus on yksinkertainen. Asemasotavaihe ei tuottanut enää niin innostavia sotauutisia ja koska toimituksilla oli jatkuvasti anka-

.....

277 Oy Uuden Suomen vuosikertomus tilivuodelta 1942. Johtokunnan pöytäkirjat 1941–1945. Uuden Suomen arkisto.

278 Oy Uuden Suomen Johtokunnan työvaliokunnan pöytäkirja 7.4.1942. Johtokunnan pöytäkirjat 1941–1945. Uuden Suomen arkisto.

279 Sanomalehdenkustantajain Liiton kiertokirje 27.4.1943. Jäsentiedotteet 1942–1945. Sanomalehtien Liiton arkisto. VA.

280 Vasarla 1943a: Hugo Vasarla, Sanomalehtipaperin säännöstely. Helsingin Sanomat 5.6.1943.

281 Helsingin Sanomat 5.6.1943, Pääkirjoitus: Sanomalehtien paperikysymys.

282 Vasarla 1943b: Hugo Vasarla, Sanomalehtien paperikysymys. Helsingin Sanomat 17.6.1943.

283 Suomen Lehdistö n:o 5–6 1942, 26. Utinen: Sanomalehden koon supistaminen vaatii sisällön seulomista.

284 Sanomalehtirotaatiossa lehden sivumäärää säädelään aina kahden tai neljän sivun portaisa. Lehteen ei voi painaa esimerkiksi 13 sivua, vaan on valittava 12 tai 14 sivua.

285 Helsingin Sanomat 17.6.1943, Utinen: Vastaus Vasarlan kirjoitukseen.

286 Vuoden 1943 otos on juuri Vasarlan ja Helsingin Sanomien sanaharkan jälkeisestä ajasta. Otokseen on valittu numerot ajalta 2.8.–19.9.1943 samalla tavalla kuin vuoden 1941 otokseen.

ra tilapula ja osa kirjoituksista jouduttiin jopa jättämään ulos lehdestä, toimitussihteerit pienensivät hiukan otsikoita ja vähensivät kuvia. Osaksi tilansäästö saattoi olla myös järjestelmällistä ja tarkoituksellista. Ilmeisesti ainakin Uudessa Suomessa suhtauduttiin vakavasti paperinsäästöön, sillä siellähän tilaa säästettiin todenteolla jo vapaaehtoisen säännöstelyn aikana. Myös Hufvudstadsbladet oli Vasarlan kehuista päätellen suhtautunut vakavasti paperinkulutukseen.

Lehtien otsikointi pysyi kuitenkin yhä viranomaisten hampaissa. Kansanhuoltoministeriö kehotti moneen kertaan vuonna 1943 lehtiä säästämään kaikin keinoin paperia. Sanomalehdenkustantajain Liitto torjui varsinkin ehdotukset otsikoiden pienentämisestä. Liiton mielestä otsikoiden pienentäminen ei säästäisi paperia. Lopulta kansanhuoltoministeriö kokeili itse otsikoiden pienentämisen vaikutusta ja viestitti sitten sanomalehdenkustantajain Liitolle, että otsikoiden pienentäminen tuo säästöä.²⁸⁷ Kansanhuoltoministeriö painostikin Sanomalehdenkustantajain Liittoa voimakkaasti, jotta liitto taas painostaisi jäsenlehtiään pienentämään otsikointiaan ja kuviaan.²⁸⁸

Pääministeri Antti Hackzell puuttui asiaan syksyllä 1944. Pääministeri moitti suomalaisia lehtiä kilpailusta suurilla otsikoilla. Hackzell kehotti lehtiä vapaaehtoisesti pidättäytymään tarpeettoman suurista ja monirivisistä rubriikeista. Hän antoi myös oman ohjeensa: »Mielestäni kahden palstan otsakkeet ilman alaotsakkeita riittävät useimmissa tapauksissa.» Hackzell vetosi samalla kansainväliseen esimerkkiin. Hän huomautti Suomen sanomalehtien kustantajille, että Englannissa lehdet tulevat toimeen huomattavasti vaatimattomammilla otsakkeilla.²⁸⁹

Suomen Sanomalehdenkustantajain Liitto, Työväen Kustannusliikkeiden Liitto ja Suomen Sanomalehtimiesten Liitto puivat yhdessä otsikkoasiaa ja päätyivät suosittelemaan pidättyvyyttä otsikoinnissa. Suomen Sanomalehdenkustantajain Liitto antoi jäsenlehtiensä talouspäälliköiden tehtäväksi valvoa, että otsikoissa ei esiinny epäasiallista paisuttelua.²⁹⁰

Kun toimitukset nyt joutuivat tekemään lehteä talouspäälliköiden val-

287 Suomen Sanomalehdenkustantajain Liiton työvaliokunnan pöytäkirja 22.9.1943 2.§. Pöytäkirjat 1943–1947 (Ca9). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA; Suomen Sanomalehdenkustantajain Liiton syyskokouksen pöytäkirja 22.9.1943 2.§. Pöytäkirjat 1943–1947 (Ca9). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA

288 Suomen Sanomalehdenkustantajain Liiton työvaliokunnan pöytäkirja 8.10.1943 1.§. Pöytäkirjat 1943–1947 (Ca9). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA; Työväen Kustannusliikkeiden Liiton kirje kansanhuoltoministeriölle 21.10.1943. Pöytäkirjat 1943–1947 (Ca9). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA; Suomen Sanomalehdenkustantajain Liiton johtokunnan pöytäkirja 14.4.1944 11.§. Pöytäkirjat 1943–1947 (Ca9). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA.

289 Pääministeri Antti Hackzell Suomen Sanomalehdenkustantajain Liiton hallitukselle 30.8.1944. Pöytäkirjat 1943–1947 (Ca9). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA; Sanomalehdenkustantajain Liiton kiertokirje 12.9.1944. Jäsentiedotteet 1942–1945. Sanomalehtien Liiton arkisto. VA; Katso myös Perko 1988, 60–62.

290 Suomen Sanomalehtimiesten Liiton työvaliokunnan pöytäkirjat 4.9.1944 8.§ ja 29.9.1944. Hallituksen ja sen työvaliokunnan pöytäkirjat 1944–1952 (Cc2). Suomen Sanomalehtimiesten arkisto. VA; Suomen Sanomalehdenkustantajain Liitto pääministerille 8.9.1944, liite B. Pöytäkirjat 1943–1947 (Ca9). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA; Katso myös Perko 1988, 62.

vonnassa ja tietoisina paperipulasta, oli luonnollista, että otsikot pysyivät pieninä ja kuvat harvinaisina. Tämä näkyy selvästi vielä vuoden 1945 otannassa.²⁹¹ Paperinsäännöstely jatkui tammikuuhun 1949²⁹².

Lehdet etsivät otsikoinnin ja kuvituksen lisäksi myös muita säästökohteita. Hufvudstadsbladet pienensi sisäsivujen nimiöt kaksipalstaisiksi lokakuussa 1945²⁹³, kun aikaisemmin nimiö oli ollut koko sivun levyinen. Muutoksella lehti säästi noin kahdeksan palstasenttimetriä jokaisella sivulla. Hufvudstadsbladetin päätös pienentää nimiöitä noudatti valtioneuvoston syyskuussa esittämää toivomusta, että lehdet kaikin keinoin säästäisivät paperia.²⁹⁴ Keskisuomalainen pienensi sisäsivujen nimiöt talvella 1947, sillä lehdessä oli jatkuvasti ollut tilapulaa²⁹⁵. Normaaliin nimiöön lehdet palasivat vasta aikojen parannuttua 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa.²⁹⁶ Aikojen parantuminen näkyi myös lehtien otsikoinnissa ja kuvituksessa. Otsikot levisivät jälleen entistä useammin monipalstaisiksi, vaikka kiivaimman sotavaiheen tasolle ei vielä päästykään. Myös kuvien määrä kasvoi selvästi.

Niukkuuden ajan perintö: tasariviotsikot

Vielä ennen sotaa lehtien otsikoissa käytettiin hyvin kirjavasti eri kirjainlajeja. Samassa otsikossa saattoi olla antiikvan ja groteskin lihavia sekä laihoja leikkauksia sekaisin. Joskus sekaan oli tuikattu myös kurssiiveja. Sodan jälkeen groteski valtasi kansainväliseen tapaan suomalaislehtien otsikot. Yhdysvalloissa ja Englannissa sanomalehdet käyttivät runsaasti kavennettuja ja lihavia groteskeja. Saksassa pelkistetyt groteskikirjaimet olivat ahkerassa käytössä jo 1930-luvulta lähtien, sillä Hitlerin hallinto oli suosinut tummia groteskeja. Groteskit kirjainlajit olivat syntyneet Euroopassa ja juuri Saksassa ensimmäisen maailmasodan jälkeisen funktionalismin innoittamana.²⁹⁷ Suomalaisissa sanomalehdissä groteskit yleistyivät vasta sodan jälkeen. Esimerkiksi Keskisuomalainen ja Uusi Suomi siirtyivät vuosina 1947–1948 lähes pelkästään groteskiin. Helsingin Sanomissa groteski oli vallalla vuodesta 1950 lähtien. Hufvudstadsbladet poik-

.....
291 Katso liitteet 1, 2, 6–9, 13, 16 ja 18.

292 Kertomus Sanomalehtien Liiton 33. toimintavuodelta 1949. Pöytäkirjat 1948–1954 (Ca10). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA; Perko 1988, 63; Landgren 1992, 198.

293 Hufvudstadsbladet 10.10.1945.

294 Valtioneuvosto käsitteli 13.9.1945 paperinsäännöstelyä. Tuolloinen ehdotus säännöstelyn perustaksi sisälsi toivomuksen, että paperin kulutuksen supistamiseksi ja tekstialan kasvattamiseksi lehdet välttäisivät tarpeetonta otsikointia ja supistaisivat ilmoitusten vaatimaa tilaa. Valtioneuvosto esitti muun muassa pääviivojen poistamista ilmoitus- ja tekstisivuilta, tarpeettomien välistysten poistamista jne. (Viranko 1966, 158.)

295 Keskisuomalainen 7.1.1946. Uutinen: Työtä vuorokaudet läpeensä. Käynnillä lehtitalon osastoilla.

296 Hufvudstadsbladet siirtyi pieneen nimiöön 10.10.1945 ja palasi takaisin entiseen 1.4.1950; Keskisuomalainen siirtyi vastaavasti 12.12.1947 kahden palstan nimiöön ja takaisin koko sivun levyiseen 30.4.1949.

297 Radder – Spempel 1942, 257–259; Barnhurst 1949, 192–201; Hutt 1973, 155–156; Swann 1989, 51

Euroopan kriittinen tilanne. USA:n puolustusta nopeasti vahvistettava.

Truman: täysi uki vapaille demokratoille.

Presidentin Truman.

Yhdysvallat...
Trumanin puhe...
Yhdysvallat...
Trumanin puhe...
Yhdysvallat...
Trumanin puhe...

"IKUINEN LIEKKI"
Röyhkyä vapautettiin...
Yhteisön...
Yhteisön...
Yhteisön...

USA:n uudet aset

USA:n uudet aset...
USA:n uudet aset...
USA:n uudet aset...
USA:n uudet aset...

Eduskuntaryhmien kanta neuvotteluista eilen tasavallan presidentin tietoon.

Eduskuntaryhmien kanta...
Eduskuntaryhmien kanta...
Eduskuntaryhmien kanta...

Eduskuntaryhmien kanta...
Eduskuntaryhmien kanta...
Eduskuntaryhmien kanta...

Länsivaltujen liitto 50 vuodeksi. Sopimus allekirjoitettu Brysselissä.

Länsivaltujen liitto...
Länsivaltujen liitto...
Länsivaltujen liitto...

Länsivaltujen liitto...
Länsivaltujen liitto...
Länsivaltujen liitto...

Kommunistikokous nolauti Tukholmassa.

Kommunistikokous...
Kommunistikokous...
Kommunistikokous...

Kommunistikokous...
Kommunistikokous...
Kommunistikokous...

Saksan kommunistien kansannuostosuunnitelmat syventävät idän ja lännen välistä kuilua.

Saksan kommunistien...
Saksan kommunistien...
Saksan kommunistien...

Saksan kommunistien...
Saksan kommunistien...
Saksan kommunistien...

Labourin asema horjuu.

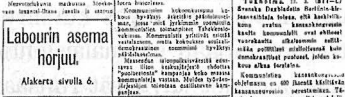
Labourin asema horjuu...
Labourin asema horjuu...
Labourin asema horjuu...

Labourin asema horjuu...
Labourin asema horjuu...
Labourin asema horjuu...

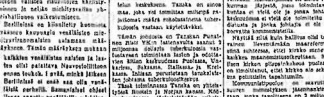
Tanska nykyään natsienkulttuurin maailmanlaajuisuus.

Tanska nykyään...
Tanska nykyään...
Tanska nykyään...

Tanska nykyään...
Tanska nykyään...
Tanska nykyään...

Yhteisön presidentin puhe...
Yhteisön presidentin puhe...
Yhteisön presidentin puhe...

Yhteisön presidentin puhe...
Yhteisön presidentin puhe...
Yhteisön presidentin puhe...

Toimintavaliokunnat kaikkivaltaita Tšekkoslovakiaan.

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...
Toimintavaliokunnat...

kesi yleisestä linjasta. Lehti käytti vuodesta 1947 lähtien runsaasti Bodo-
ni-tyyppistä lihavaa antiikvaa otsikoissa.

Otsikoissa tapahtui toinenkin huomattava muutos sotaa edeltäneeseen
tilanteeseen verrattuna. Vuosina 1947-1949 lehdet siirtyivät liukuvasti
uudenlaiseen otsikointityyliin. Keskitetyt otsikot alkoivat hävitä, ja otsi-
kot ryhdyttiin muotoilemaan tasarivisiksi. Tällöin esimerkiksi kahden
palstan otsikko täytti kokonaan kahden palstan tilansa.

Tasarivioitsikointi vaati otsikontekijältä lievää pakottamista. Otsikoihin
keksittiin lyhyitä täytesanoja, joilla otsikkorivit saatiin täysiksi. Sanoilla
sovittamisen lisäksi rivejä tasattiin myös otsikoiden kirjainvälejä lyohen-
tämällä tai kiristämällä. Helsinkiläisistä ja jyväskyläläisistä lehdistä en-
simmäisenä tasarivioitsikointi alkoi näkyä Helsingin Sanomissa ja Keski-
suomalaisessa. Otsikot muutuivat lehdissä ainakin paraatisivulla jo

Kuva 65. Momet
Uuden Suomen ot-
sikoista olivat jo
18.3.1948 tasarivi-
siä. Otsikkorivit
tasattiin pistekoko-
ja vaihtelemalla ja
joskus otsikoihin
lisättiin myös ty-
hyitä täytesanoja,
jotta riveistä tulisi
yhtä pitkiä. (Uusi
Suomi 18.3.1948)

vuonna 1947 usein tasarivisiksi. Hufvudstadsbladet ja Uusi Suomi yhtyivät uuteen otsikkoajatteluun seuraavana vuonna. Samaan aikaan kun otsikkorivit täyttyivät lehdissä, vähenivät alaotsikot.

Miksi lehdet siirtyivät tasariviotsikoihin? Selvää ja yksiselitteistä vastausta on mahdotonta antaa. Tasarivisyydestä tuli tyyliisuunta, joka valtasi koko sanomalehdistön. Tasarivisyyden ja toisaalta alarivien vähenemisen taustalla oli varmasti 1940-luvun lopun taloudellisesti tiukka aika. Maa maksoi sotakorvauksia, inflaatio laukkasi ja lehdet olivat taloudellisesti tiukoilla. Viranomaiset korostivat jatkuvasti säästäväisyyttä, jotta maan talous saataisiin jälleen nousuun.²⁹⁸ Tämä ilmapiiri vaikutti myös lehtiin ja toimituksiin. Kun paperia oli vielä 1940-luvun loppuvuosina paperinsäännöstelyn takia niukasti, oli otsikoiden tasarivisyys varmasti ajatuksellisesti ajan henkeen sopivaa. Tasarivinen otsikkohan ei kerskannut tyhjällä valkoisella paperipinnalla, vaan kaikki tila täytettiin kirjaimilla. Näin ollen myös lukija sai sen kuvan, että lehti ei haaskannut kallista paperia turhaan, vaan paperi käytettiin mahdollisimman tehokkaasti hyödyksi. Tätä näkemystä tukee myös se, että samaan aikaan kun otsikot »täyttyivät» myös alaotsikoista luovuttiin lähes kokonaan. Taloudellisesti hyvän 1930-luvun loppupuolen otsikkopatterit jäivät näin historiaan. Tilalle tuli kansallisen jälleenrakentamisen eli niukkuuden ajan ulkoasu. Tasarivisyys oli sanomalehtien vastaus kansalliseen säästämiseen, kun esimerkiksi astioiden muotoilussa nousivat esille käyttöastiat entisten koristeellisten astiastojen sijaan. Uusissa pienasunnoissa kun ei ollut edes säilytystilaa suurille koristeastioille. Arkkitehtuurissa niukkuus näkyi rakennuskappaleiden kuten ikkunoiden pienentymisenä.²⁹⁹

Paperinsäännöstely purettiin tammikuussa 1949, mutta silti paperi oli lehdille jatkuvasti erittäin keskeinen kustannuskysymys. Sanomalehtipaperin hinta kipusi 1950-luvulla ylöspäin (*kuvio 69.*), ja esimerkiksi Keski-suomalaisessa yritettiin jatkuvasti säästää paperia.³⁰⁰ Myös Uudessa Suomessa ja Hufvudstadsbladetissa paperin ja muiden kustannusten säästö oli näkyvästi esillä.³⁰¹

Tasariviotsikoiden aika näyttää suomalaiselta ilmiöltä. Ruotsissa Dagens Nyheter käytti jonkin verran tasarivejä, mutta ero Suomeen oli silti

.....

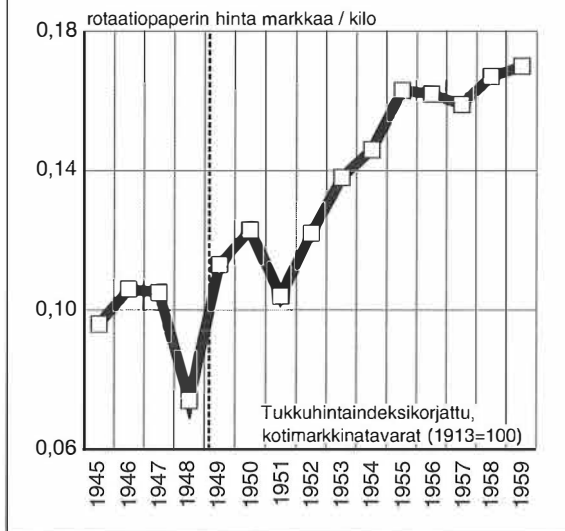
298 Pihkala 1982a, 337–358; Löyttyniemi 1988, 376–380.

299 Helander 1982, 504–505; Maunula 1982, 479.

300 Oy Keskimaan työvaliokunnan pöytäkirja 22.9.1952. Oy Keskimaa 1953–1969. Keski-suomalaisen arkisto; Oy Keskimaan johtokunnan pöytäkirja 18.1.1958. Oy Keskimaa 1953–1969. Keski-suomalaisen arkisto; Katso myös Tommila – Raitio 1979, 108 ja 111.

301 Oy Uuden Suomen kertomus tilivuodelta 1953. Johtokunnan pöytäkirjat 1951–1954. Uuden Suomen arkisto; Oy Uuden Suomen kertomus toimintavuodelta 1954. Johtokunnan pöytäkirjat 1955–1958. Uuden Suomen arkisto; Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 2.5.1957. Johtokunnan pöytäkirjat 1955–1958. Uuden Suomen arkisto; Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 20.2.1958, 4.§. Johtokunnan pöytäkirjat 1955–1958. Uuden Suomen arkisto; Berättelse över Hufvudstadsbladets Förlags Ab:s verksamhet 1. okt. 1949 – 30. sept. 1950. Hufvudstadsbladets Förlags Ab:s protokoll 1946–1966. Konstsamfundets arkiv. Svenska Litteratursällskapets arkiv; Berättelse över Hufvudstadsbladets Tryckeri Ab:s verksamhet 1951. Hufvudstadsbladets Tryckeri Ab:s protokoll 1951–1964. Konstsamfundets arkiv. Svenska Litteratursällskapets arkiv.

Sanomalehtipaperin hinta nousi paperinsäännöstelyn loputtua

Kuvio 69. Sanomalehtipaperin hinta alkoi nousta heti, kun paperinsäännöstely lopetettiin tammikuussa 1949. Hinnan nousu vaikeutti taloudellisesti heikoimpien lehtien tilannetta, mutta myös suurten ja vahvojen sanomalehtien tekemisessä paperin hinta oli huomioitava. Niinpä lehdissä pyrittiin säästämään tilaa muun muassa otsikoinnissa ja kuvien käytössä. (Lähde: Mervola 1993, 376)

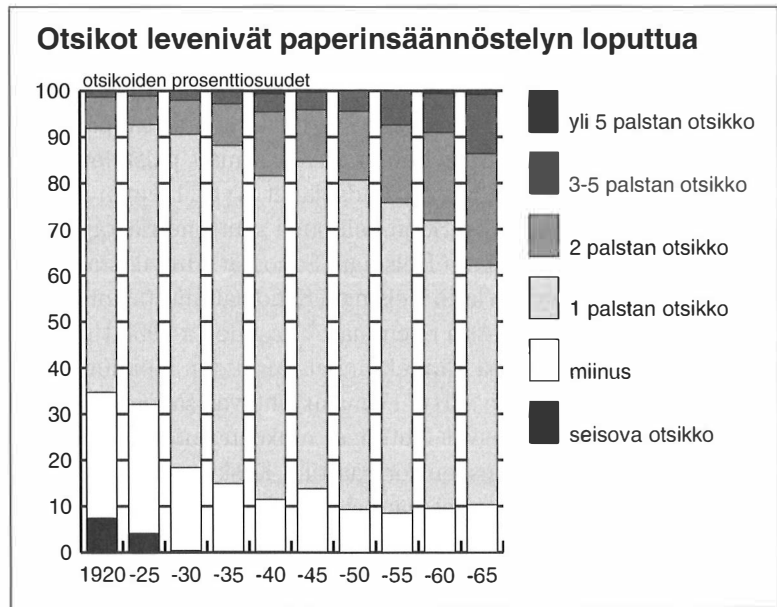
selvä.³⁰² Yhdysvaltalaisissa sanomalehtioppaissa neuvottiin vielä 1920- ja 30-luvulla käyttämään tasariviotsikoita. Tasarivisyys ei kuitenkaan juurtunut Yhdysvaltoihin vaan lehdet siirtyivät käyttämään vasennettua otsikkoladontaa. Vasennus levisi lehtiin amerikkalaisen latomakoneyrityksen Mergenthaler Linotype Companyn lehden Linotype Newsin kautta. Lehden päätoimittaja John E. Allen propagoi voimakkaasti vasennuksen puolesta. Linotype News olikin 1920-luvun lopussa ja 1930-luvun alussa varsinainen typografian elävä laboratorio. Allen kehitti sanomalehtitypografiaa ja taittoa aktiivisesti ja pyrki näin levittämään uutta tietoa sanomalehtiin. Ensimmäisenä vasennettuja otsikoita alkoi käyttää new yorkilainen Morning Telegraph, joulukuussa 1928. 1930-luvulla vasennus levisi muihinkin amerikan suuriin sanomalehtiin. Toinen Allenin Linotype Newsin kautta lanseeraama uudistus oli lihavan ja laihan kirjasinleikkauksen kontrastinen käyttö otsikoissa. Lihavan ja laihan kirjasinleikkauksen käyttö saman otsikon pää- ja täydennysriveissä yleistyi Yhdysvalloissa vasta 1960-luvulla ja Suomessa 1970- ja 1980-luvuilla.³⁰³

Niukkuuden aika näkyi myös otsikoiden leveysissä. Otsikot levenivät paperinsäännöstelyn aikaan verrattuna vain hivenen. Jutut otsikoitiin 1950-luvun lopulle saakka lähes samaan tapaan kuin oli jo 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa opittu. (kuvio 70.)

302 Katso esimerkiksi Dagens Nyheter 30.9.1944.

303 Shuman 1926, 91; Mavity 1930, 226–227; Barnhart 1949, 190; Hutt 1961, 35; Hutt 1973, 107–110 ja 127.

Kuvio 70. Sanomalehtien otsikot levenivät paperinsäännöstelyn loputtua (1949) aluksi hitaasti. Vasta 1960-luvulla leveitä otsikoita alettiin käyttää selvästi paperinsäännöstelyn ja yleisen niukkuuden aikaa enemmän. (Lähde: liite 1)

Kahdeksannella palstalla lisää rahaa

Tammikuun alussa 1949 Helsingin Sanomat muutti jo lähes 50 vuotta vanhaa palstajakoaan. Lehti siirtyi seitsemänpalstaisesta sivusta kahdeksanpalstaiseen. Samalla palstaleveys kapeni 48 millimetriin. Lehden formaatti muuttui vain hieman. Sivun korkeus ja leveys kasvoivat puoli senttimetriä.³⁰⁴ Lehti kertoi uudistuksesta lukijoilleen jo edellisessä numerossa. Omassa ilmoituksessa muutosta perusteltiin kauniisti luettavuuden helppoutumisella, paperin säästöllä ja valmistusteknisillä seikoilla.³⁰⁵

Maan suurin lehti ei saanut aivan heti seuraajia, sillä uusi leveys vaati ainakin Hufvudstadsbladetissa teknisiä muutoksia painokoneeseen³⁰⁶. Helsingin Sanomien palstaleveyden muutos aiheutti muille lehdille paineita: maan johtavassa lehdessä ilmoitukset olivat kapeampia ja muihin lehtiin ne piti tehdä eri leveyteen. Sanomalehtien Liitossa keskusteltiin runsaasti asiasta ja liitto toivoikin, että lehdet siirtyisivät samaan aikaan kapeampaan palstaleveyteen. Kustantajien rivit eivät kuitenkaan pysyneet suorassa. Esimerkiksi Uusi Suomi ilmoitti liiton kokouksessa joulukuussa 1949, että se siirtyy seuraavaan kesään mennessä kapeampaan palstaan. Hufvudstadsbladetista taas ilmoitettiin, että se ei aio kaventaa palstaleveyttään, sillä muutoksesta saatava rahallinen hyöty oli lehden

304 Helsingin Sanomat 2.1.1949.

305 Helsingin Sanomat 31.12.1948, ilmoitus: Helsingin Sanomat ja Ilta-Sanomat 8-palstaisiksi 2.1.1949 lähtien.

306 Berättelse över Hufvudstadsbladets Tryckeri Ab:s verksamhet 1950. Hufvudstadsbladets Tryckeri Ab:s protokoll 1951–1964. Konstsfundets arkiv. Svenska Litteratursällskapet arkiv.

mielestä liian pieni kustannuksiin verrattuna.³⁰⁷ Sanomalehtien Liitto päätyi kuitenkin suositukseen, että lehdet pyrkisivät ajoittamaan palstaleveyden kaventamisen heinäkuuhun 1950.³⁰⁸ Uusi Suomi, Suomen Sosialidemokraatti ja myös Hufvudstadsbladet siirtyivät kahdeksanpalstaisuuteen heinäkuun alussa 1950. Uusi Suomi valitsi saman palstaleveyden kuin Helsingin Sanomat, mutta Hufvudstadsbladet tyytyi hieman kapeampaan palstaan. Formaattiltaan Uusi Suomi oli puoli senttimetriä kapeampi mutta vastaavasti korkeampi kuin Helsingin Sanomat. Hufvudstadsbladet valitsi saman sivun leveyden kuin Helsingin Sanomat, mutta korkeutta sivulle kertyi yli neljä senttimetriä enemmän.³⁰⁹ Vuodesta 1950 tulikin suomalaisessa sanomalehdistössä kahdeksanpalstaisuuden läpimurtovuosi. Kapeampaan palstaleveyteen siirtyi 17 maan johtavaa sanomalehteä.³¹⁰

Jyväskyläläiset lehdet eivät lähteneet mukaan uuteen kahdeksanpalstaiseen ja kapeampipalstaiseen formaattiin. Keskisuomalainen jatkoi koko vuoden 1950 entisellä seitsemänpalstaisella formaatilla ja leveämmällä palstalla, koska painoon oltiin juuri hankkimassa uutta painokonetta.³¹¹ Vanhaa varten muutosta ei ilmeisesti enää haluttu tehdä. Uusi MAN-rotaatio saapui Jyväskylään syyskesällä 1951. Lehti painettiin uutuudella ensimmäisen kerran 11. elokuuta. Nyt Keskisuomalainenkin siirtyi kapeampaan eli 48 millimetrin palstaan, mutta säilytti silti seitsemänpalstaisuuden.³¹²

Keskisuomalainen pysyi seitsemänpalstaisuudessa, koska yhtiön uusi painokone ei pystynyt painamaan kahdeksanpalstaisen vaatimaa sivukokoa. Uuden painokoneen käyttämä formaatti oli huomattavasti pienempi kuin mihin Suomessa oli totuttu. Keskisuomalainen ilmestyi 355x465 millimetrin koossa eli noin viisi senttimetriä kapeampana ja matalampana kuin muut lehdet.³¹³

Keskisuomalainen osti pienikokoista formaattia painavan koneen, kos-

307 Sanomalehtien Liiton johtokunnan työvaliokunnan pöytäkirja 8.12.1949 7.§. Pöytäkirjat 1948–1954 (Ca10). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA.

308 Sanomalehtien Liiton johtokunnan pöytäkirja 15.12.1949 11.§. Pöytäkirjat 1948–1954 (Ca10). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA.

309 Uusi Suomi 1.7.1950; Suomen Sosialidemokraatti 1.7.1950; Hufvudstadsbladet 1.7.1950.

310 Suomen Lehdistö n:o 7 1950, 5. Miinusutinen lehtien siirtymisestä kapeampaan palstaleveyteen; Katso myös Sanomalehtien Liiton johtokunnan pöytäkirja 15.12.1949 11.§. Pöytäkirjat 1948–1954 (Ca10). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA; Sanomalehtien Liiton johtokunnan pöytäkirja 19.1.1950 10.§. Pöytäkirjat 1948–1954 (Ca10). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA.

311 Ensimmäisen kerran uuden painokoneen hankkimisesta keskusteltiin johtokunnassa jo keväällä 1946, mutta asia jätettiin tuolloin vielä hautumaan. Oy Keskimaan johtokunnan pöytäkirja 3.3.1946, 10. pykälä (IIIc). Pöytäkirjat. Keskisuomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto.

312 Keskisuomalainen 11.8.1951; Katso myös Oy Keskimaan johtokunnan pöytäkirja 15.5.1951, 5. pykälä (IIIc2). Johtokunnan ja yhtiökokousten pöytäkirjat sekä työvaliokunnan pöytäkirjat. Keskisuomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto.

313 Laskelma, allekirjoittamaton ja päivämäärätön. Koneiston hankintaan liittyvä kirjeenvaihto (IIIfl). Oy Keskimaan kirjeenvaihto. Keskisuomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto; Oy Grafica Aktiebolagin kirje Oy Keskimaan kirjapainolle 5.4.1950 (IIIfl). Koneiston hankintaan liittyvä kirjeenvaihto. Oy Keskimaan kirjeistö. Keskisuomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto.

ka sellainen tuli edullisesti tarjolle. Augsburgin tehdas ilmoitti jyvaskyläläislehdelle keväällä 1950 painokoneesta, joka oli jo valmiiksi pakattu kuljetuslaatikoihin. Kone oli ilmeisesti tarkoitettu jollekin keskieurooppalaiselle lehdelle, koska siellä lehdet käyttivät pienempää formaattia kuin Suomessa³¹⁴. Täällähän lehtien formaatti oli ollut poikkeuksellisen suuri jo Hufvudstadsbladetin rotaatiokoneesta lähtien. Keskisuomalainen päätti tarkkojen tutkimusten jälkeen ostaa tarjotun koneen, sillä tilaisuus oli houkutteleva. Sodan jälkeen painokoneita oli vaikea saada, ja hinta oli nyt edullinen.³¹⁵ Keskisuomalainen ilmestyi seitsemänpalstaisena vuoteen 1973 saakka, mutta yleensä lehdet olivat tukevasti kahdeksanpalstaisia.

Myös Sisä-Suomi ja Työn Voima jatkoivat koko vuoden 1950 seitsemänpalstaisina. Sisä-Suomen jatkaja Jyvaskylän Sanomat otti heti käyttöön kapeamman palstaleveyden. Tammikuussa 1951 aloittanut Jyvaskylän Sanomat poikkesi muutoinkin selvästi Sisä-Suomesta: lehti oli nyt tabloidikokoinen.³¹⁶ Työn Voima siirtyi kapeampaan palstaan marraskuussa 1951 ja sekin siirtyi samalla tabloidikokoon.³¹⁷ (Jyvaskylän lehtien poikkeavaa sivukokoa käsitellään tarkemmin luvussa *Kakkoslehdet siirtyivät tabloidiin.*)

Kuten tässä luvussa hieman aiemmin kerrottiin, Helsingin Sanomat perusteli uutta kokoa muun muassa lukemisen helpottumisella. Tämä perustelu oli kaunista kuorrutusta uudistukselle, jonka takana oli puhtaasti raha. Kahdeksaan palstaan siirtymällä lehti pystyi rahastamaan ilmoittajia entistä tehokkaammin. Ilmoituksen hinta määrättiin palstamillimetrin tai palstarivien mukaan. Hinnoittelutapa riippui ilmoituslajista. Kun lehti säilytti ilmoitushinnat entisellään³¹⁸, kasvoi kahdeksanpalstaisuuteen siirtäessä esimerkiksi yhdestä ilmoitussivusta saatava rahasumma yli 12 prosenttia. Yhden palstan lisääminen ei toki nostanut näin suoraviivaisesti lehden tuloja, sillä ilmoittajat eivät varmastikaan automaattisesti suurentaneet ilmoituskokoja vastaamaan uutta palstajakoa. Mutta vaikka ilmoitusten koko (= korkeus palstamillein ja leveys palstoina) säilyi entisenä, lehti säästi painokuluissa. Jos sama raha saatiin pienemmillä ilmoituksilla, jäi lehteen vastaavasti enemmän tilaa uutisille. Näin vältettiin sivumäärän lisäämiseltä ja paperin kulutuksen kasvulta.

Myös muiden lehtien siirtyminen kahdeksanpalstaisuuteen liittyi rahaan. Ilmoitushintojen nostotarve oli kova 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa, sillä ilmoitushinnat olivat hintasäännöstelyn takia jääneet pahasti jälkeen yleisestä hintatasosta. Inflaatio laukkasi maassa nopeasti, ja lehtien kustannukset kohosivat. Mutta sanomalehdille ilmoitushintojen nos-

.....
314 Evans 1982, 40.

315 Oy Keskimään johtokunnan pöytäkirjat 6.4.1959, 2. ja 3.§ (IIIc2). Johtokunnan ja työvaliokunnan pöytäkirjat. Keskisuomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyvaskylän maakunta-arkisto; Oy Keskimään johtokunnan pöytäkirja 3.7.1950, 2.§ (IIIc2). Johtokunnan ja työvaliokunnan pöytäkirjat. Keskisuomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyvaskylän maakunta-arkisto; Katso myös Tommila – Raitio 1979, 94–96.

316 Jyvaskylän Sanomat 19.1.1951.

317 Työn Voima 22.11.1951

318 Helsingin Sanomat 31.12.1948, oma ilmoitus.

taminen oli vaikeaa, sillä viranomaiset sallivat taksoihin vain vähäisiä korotuksia vuoteen 1951 saakka.³¹⁹ Kun Uusi Suomi muuttui heinäkuussa 1950 kahdeksanpalstaiseksi, nosti lehti samalla myös hieman ilmoitushintoja.³²⁰ Yksistään taksankorotukset olisivat olleet vähäisiä, mutta yhdessä yhden palstan lisäämisen kanssa muutos oli merkittävä.

Mistä suomalaiset lehdet keksivät palstojen kaventamisen ja yhdellä lisäpalstalla rahastamisen? Malli löytyi ainakin kahdelta suunnalta, Ruotsista ja Englannista. Ruotsin sanomalehdenjulkaisijain yhdistys oli päättänyt helmikuussa 1948 suosittaa, että ruotsalaiset lehdet kaventaisivat palstaleveyden 49 millimetriin. Yhdistyksen mukaan kapeampi palsta antaisi lisää tilaa ja näin säästäisi paperia. Ruotsalaisten laskelmien mukaan tilansäästöä tuli pääasiassa ilmoitusten kustannuksella.³²¹ Englannissa lehdet olivat siirtyneet kahdeksanpalstaisuuteen ja 40 millimetrin palstaan jo vuonna 1939. Aiemmin lehdet olivat seitsemänpalstaisia ja palstaleveys oli ollut 47 millimetriä. Huttin mukaan muutoksen syynä oli Englannissakin ollut talous. Lisäämällä palstojen määrää, saatiin ilmoittaja maksamaan enemmän samasta tilasta.³²² Lehtien ulkoasu, tässä tapauksessa formaatti, jäi siis selvästi talouden jalkoihin.

Myös Yhdysvalloissa palstan kaventaminen nousi esille 1950-luvun alussa. Amerikkalaislehdet olivat jo ensimmäisen maailmansodan jälkeen kaventaneet palstaleveyden 42 millimetriin, mutta 1952 sanomalehdenkustantajien järjestö kehotti lehtiä jälleen kaventamaan palstaa. Nyt monet lehdet kavensivat palstansa 40 millimetriin ja samalla formaatti hieman pieneni. Näin säästyivät pikkuisen paperiakin. Kustantajat mielivät kuitenkin vieläkin suurempia säästöjä ja lisätuloja ilmoituksista. He miettivät nyt palstan kaventamista ja palstamäärän nostamista kahdeksasta yhdeksään. Minnesotan yliopistossa tutkittiin lukijoiden suhtautumista kahdeksan- ja yhdeksänpalstaiseen lehteen. Tulosten mukaan lukijat pitivät enemmän kahdeksanpalstaisesta sivusta kuin yhdeksänpalstaisesta sivusta.³²³ Ja yhdeksänpalstaisuus ei yleistynyt yhdysvaltalaisissa lehdissä.

Hufvudstadsbladetissa talouden ja ulkoasun suhde ilmeni 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa erikoisella tavalla. Lehdessä oli silloin tällöin puolikkaita sivuja. Nämä nelipalstaiset sivut olivat yleensä lehden lopussa juuri ennen tekstin jälkeisiä ilmoituksia. Sivun oli täysikorkuinen, mutta vain neljän palstan levyinen.³²⁴ Puolikas sivu oli lehdelle tilansäätökeino.

319 Viranko 1966, 48–49; Perko 1988, 65–66; Katso myös Pihkala 1982a, 337–338 ja 356–361.

320 Uusi Suomi 1.7.1950, ilmoitushinnasto.

321 Suomen Lehdistö n:o 3 1948, 3. Uutinen: Siirtyminen kapeampaan palstaleveyteen Ruotsissa. Uutisen lopussa esitettiin toivomus, että suomalaiset lehdet myös pääsisivät yhtenäiseen palstaleveyteen. Palstaleveys vaihteli maan sanomalehdistössä 54 ja 58 millimetrin välillä. Yhtenäinen leveys toisi uutisen mukaan säästöä ainakin mainostoimistojen valmiiksi matriisiksi valmistamissa ilmoituksissa.

322 Hutt 1973, 130.

323 Barnhart – Jones 1953, 170–178.

324 Puolikassivua julkaistiin Hufvudstadsbladetissa kerran pari viikossa tammikuun 1958 alusta lähtien (Katso esimerkiksi 2.1.1958). Sivusta luovuttiin vuosien 1962 ja 1963 vaihteessa.

Puolikassivu mahdollisti lehden koon määräämisen sivun tarkkuudella, kun normaalisti porras oli kaksi sivua.

Kuville pysyvästi sija lehdissä 1950-luvulla

Sanomalehdet alkoivat kiinnittää huomiota kuvitukseen 1910-luvulla (tarkemmin alaluvussa *Kuvituksen esiinmarssi*). Kuvituksen käyttö lisääntyikin tasaisesti 1930-luvulle saakka, mutta sitten sota katkaisi kehityksen. Tarvikepuolan takia valokuvien ja yleensä kuvituksen käyttöä vähennettiin. Uudelleen kuvituksen käyttö alkoi lisääntyä paperinsäännöstelyn loputtua (1949). (*kuvio 71.*)

Vielä 1920- ja 1930-luvulla valokuvat ja piirrookset olivat lehdissä toissijaisessa asemassa. Arja ja Pertti Leppäsen mittausten mukaan kuvien osuus lehtien toimituksellisesta pinta-alasta oli vuonna 1920 vain 0,5 prosenttia. Vuonna 1930 vastaava osuus oli 4,5 prosenttia, 1940 7,4 prosenttia, 1950 9,5 prosenttia ja 1960 jo 17,0 prosenttia. Yhdysvalloissa kuvituksen lisääntyminen oli vieläkin nopeampaa. 1920 kuvat peittivät 5,5 prosenttia palstatilasta ja 1950 jo 17 prosenttia.³²⁵

Toisen maailmansodan jälkeen sanomalehdet kiinnostuivat niin Yhdysvalloissa kuin Suomessakin valokuvista. Yhdysvalloissa journalismintutkijat jopa julkaisivat 1947 lehtikuvista lehdessään teemanumeron. Suomessa monet sanomalehdet palkkasivat 1950-luvun alussa ensimmäisen valokuvaajansa. Näin teki muun muassa Etelä-Suomi, Helsingin Sanomat, Kainuun Sanomat, Lapin Kansa, Liitto, Pohjolan Sanomat, Savo, Savon Sanomat ja Vasabladet. Lehdet myös hankkivat omia kuvalaattakoneita. 1960-luvulle mennessä lähes jokaisessa sanomalehdessä oli vakituinen valokuvaaja ja suurimmassa osassa oli myös kuvalaattakone.³²⁶

Valokuvien ja muun kuvituksen kappalemäärä lähti selvään kasvuun pian sodan jälkeen. Helsingin ja Jyväskylän lehdissä kuvitus lisääntyi vuosina 1945–1965 tasaisesti (*kuvio 71.*). Varsinkin Uusi Suomi ja Helsingin Sanomat panostivat rajusti kuvitukseen. Myös Keski-suomalaisessa kuvitus lisääntyi vuosien 1945 ja 1955 välillä, mutta laski 1960-luvun loppulla. Työn Voimassa ja Sisä-Suomessa oli puolet vähemmän kuvitusta kuin Keski-suomalaisessa.³²⁷

Osa kuvituksen lisääntymisestä selittyi tietenkin lehtien sivumäärän kasvulla mutta ei kaikki. Kuvien määrä lisääntyi myös sivuilla. Kun toimituksellisella sivulla (= ilmoitukseton sivu) oli 1930 keskimäärin 1,5 kuvitetta, kuvitusta oli vuonna 1950 sivulla jo lähes kaksinkertainen määrä (*kuvio 72.*).

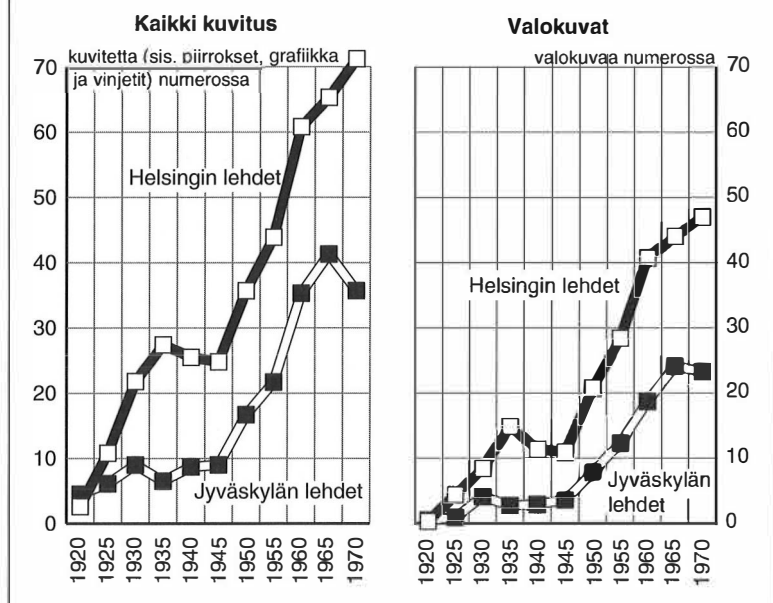
Vielä vuonna 1945 vinjetit olivat lehtien yleisintä kuvitusta (*kuvio*

.....
325 Aromiskis – Bartfield – Howard – Jackson – Johnson 1952, 212–213; Leppänen – Leppänen 1979, 36.

326 Journalism Quarterly vol. 24 1947; Keränen 1984, 215.

327 Liitteet 1, 2, 6–9, 10, 13, 16 ja 18.

Kuvitus lisääntyi nopeasti 1950- ja 1960-luvuilla

Kuvio 71. Sanomalehti-kuvituksen toinen kasvu-kausi alkoi sodan ja paperinsäännöstelyn päätyttyä heti 1950-luvun alussa. Lehdet lisäsivät varsinkin valokuvien käyttöä sivuilla. Kuvituksen ensimmäinen kasvu-kausi oli 1910–30-luvuilla, mutta se oli luonteeltaan hyvin helsinkiläinen. Jyväskyläläiset lehdet eivät vielä silloin käyttäneet kuvia läheskään yhtä innokkaasti. (Lähde: liitteet 2 ja 10)

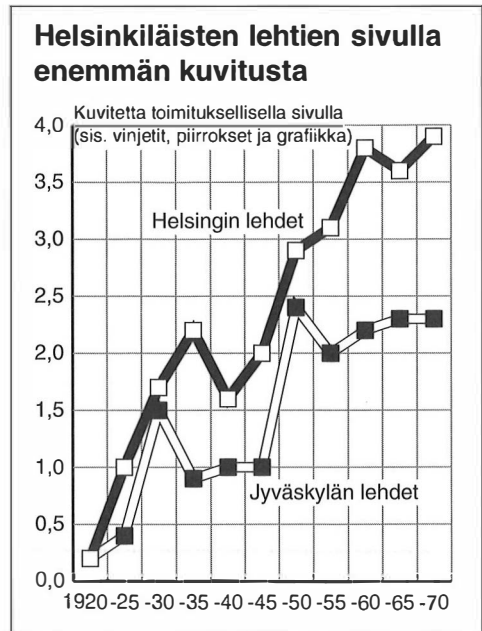
73.). Niiden osuus kaikesta kuvituksesta oli 51 prosenttia. Seuraavaksi eniten oli 1–2-palstaisia kuvia, runsas 36 prosenttia. Keskokokoisten eli 3–4-palstaisten kuvien osuus oli kuusi prosenttia ja viisipalstaisten tai suurempien osuus oli vain 0,2 prosenttia. Piirroksia lehdissä oli vajaa viisi prosenttia. Seuraavana otosvuonna pienten valokuvien (1–2 palstaa) osuus kasvoi ja vinjettien osuus vastaavasti pieneni.³²⁸

Suuri muutos kuvituksen sisäisissä osuuksissa tapahtui vuonna 1955, kun keskikokoisten valokuvien (3–4 palstaa) osuus paisui jo 19 prosenttiin. Erilaisten kuvien kokojakautuma säilyi tämän jälkeen samanlaisena 1980-luvulle asti. Rajuimmin kuvakoko kasvoi Helsingin Sanomissa, jossa lähes 26 prosenttia kuvista oli 3–4-palstaisia vuonna 1955. Kuvat olivat saaneet pysyvän sijan sanomalehdissä.

Kuvat saivat jalansijansa sanomalehdissä siis 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa, jolloin lehdet pääsivät irti säännöstelystä ja ulkomaankauppan hieman helpottui. Säännöstelyn loppuminen vuonna 1949 helpotti toimituksissa tilapulaa, vaikka ahtaus olikin yhä arkipäivää. Tässä tilanteessa kuvat eivät olleet kuitenkaan enää niin pannassa kuin ne olivat tiukan säännöstelyn aikana, jolloin viranomaiset olivat kehottaneet harkitsemaan tarkoin kuvien tarpeellisuutta. Kuvien käyttöä lisäsi myös aikakauslehdistön tuoma kilpailu. Varsinkin Viikkosanomissa pyrittiin vahvaan kuvankäyttöön. Viikkosanomista kehittyikin 1950-luvulla uutiskuvallehti, joka herätti myös sanomalehtitoimittajat uskomaan kuvien arvoon. Myös ulkomaalaiset kuvalehdet – kuten Paris Match, Life ja Look – vai-

328 Liite 1.

Kuvio 72. Sanomalehtien toimitetulla (= ilmoituksista puhdistettu laskennallinen sivu) sivulla oli vuonna 1930 keskimäärin 1,5 kuvitetta. Vuonna 1950 suurten helsinkiläisten lehtien sivulla oli jo kaksikertainen määrä kuvitusta. 1950-luvulla sanomalehden sivu alkoikin olla säännöllisesti kuvitettu. (Lähde: liitteet 2 ja 10)

kuttivat sanomalehtimiehiin. Ainakin suomalaisissa aikakauslehdissä, esimerkiksi Viikkosanomissa, niitä seurattiin tarkkaan.³²⁹

Yhdysvalloissa valokuvien käytöstä oli saatu positiivista tietoa. Tutkimustulosten mukaan lukijat pitivät valokuvista ja katselivat mielellään muun muassa kuvakertomuksia.³³⁰

Kuvien arvostusta osoitti myös valokuvien välittämiseen keskittyneiden kuvatoimistojen perustaminen. Helsingin olympiakisojen lähestyminen (1952) sai Sanoma Oy:n perustamaan 1951 Lehtikuvan. Suomen ensimmäinen kuvatoimisto ryhtyi myymään valokuvia halukkaille. Se välitti ulkomaalaisten toimistojen kuvia suomalaisille asiakkaille ja kuvasi myös toimeksiantoja. Hufvudstadsbladet perusti Lehtikuvan kilpailijaksi kolme vuotta myöhemmin Pressfoton, joka keskittyi etupäässä sanomalehtien kuvanvälitykseen.³³¹

1940- ja 1950-lukujen vaihe oli myös uuden tekniikan aikaa. Ulkomaankaupan asteittainen helpottuminen mahdollisti jälleen laiteostot. Esimerkiksi Keski-suomalainen tilasikin heti säännöstelyn purkauduttua vuonna 1949 kuvalaattalaitoksen Ranskasta³³². Myös Sisä-Suomi hankki pian oman laitoksen³³³. Keski-suomalainen perusti samaan aikaan myös oman kuva-arkiston, ja kaikkiin sivutoimistoihin hankittiin kamera.³³⁴

329 Nousiainen 1990, 14–21; Malmberg 1991, 153; Leino-Kaukiainen 1992, 269–273.

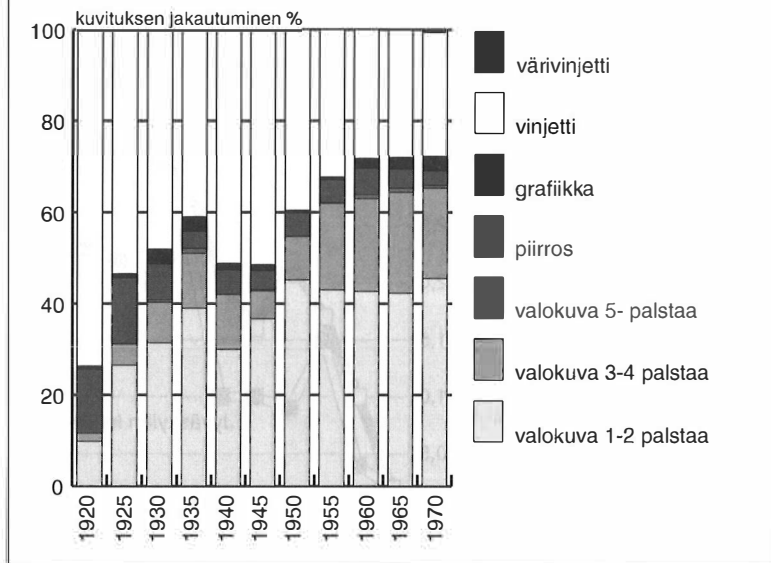
330 Mich 1947, 203–206; Walters 1947, 193–195; Woodburn 1947, 199–201.

331 Salminen 1988, 282; Leino-Kaukiainen 1992, 269.

332 Oy Keskimään työvaliokunnan pöytäkirja 27.8.1949, 4.§. Oy Keskimää 1953–1969. Keski-suomalaisen arkisto.

333 Oy Sisä-Suomen johtokunnan pöytäkirja 24.2.1949. Oy Sisä-Suomen johtokunnan ja yhtiökokousten pöytäkirjat 1945–1960. Sisäsuomen arkisto.; Kyösti Sorjosen haastattelu 9.11.1992.

Valokuvien osuus kuvituksesta nousi sodan jälkeen

Kuvio 73. Sanomalehtien kuvituksessa vinjettien osuus oli suuri 1920, mutta sen jälkeen varsinkin valokuvien osuus kasvoi. Valokuvien osuus kasvoi erityisesti vuodesta 1950 lähtien. (Lähde: liite 1)

Vuonna 1955 yhtiö hankki telefotolaitteen. Ensimmäinen lehtikuvaaja oli taloon palkattu jo vuonna 1947.³³⁵ Keski-suomalaisessa suhtauduttiin kuvitukseen 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa vakavasti. Kuvien käyttöä suunniteltiin ja pohdittiin koko toimituksen voimin. Lehden toimituskunta järjesti syksyllä 1950 kokouksen, johon koottiin koko toimitus ja sivutoimistojen väki. Tilaisuudessa toimitussihteeri Erkki Rautio esitteli ensiksi lehden kuvapolitiikkaa ja sen jälkeen myös kuvien valmistuksen teknistä puolta. Tilaisuus päättyi koko joukon yhteiskeskusteluun.³³⁶ Vakavuus ilmeni myös toisella tavalla. Syystalvella 1950 lehti päätti, että kuvalaattalaitoksessa ei valmisteta paikkakunnan muille lehdille seuraavan päivän lehteen meneviä kuvalaattoja.³³⁷

Myös muissa lehdissä 1940- ja 1950-lukujen vaihte oli muutoksen aikaa. Suomen Sosialidemokraatilla oli 1940-luvulla valokuvaaja³³⁸. Helsingin Sanomat palkkasi vuonna 1952 ensimmäisen lehtikuvaajansa ja hankki telefotolaitteen vuonna 1948. Myös Uusi Suomi osti telefoton 1948. Ensimmäinen lehtikuvaaja Uudessa Suomessa oli jo vuonna 1934.³³⁹

Tekniikan uusiminen toi lehtien ulottuville myös aivan uuden mahdollisuuden, värikuvat. Uusi Suomi oli marraskuussa 1952 ottanut käyttöön

334 Oy Keskimään työvaliokunnan pöytäkirja 4.1.1950. Oy Keskimaa 1953–1969. Keski-suomalaisen arkisto; Keski-suomalaisen toimituskunnan pöytäkirja 7.9.1950, 5.§. Oy Keskimaa 1953–1969. Keski-suomalaisen arkisto.

335 Keränen 1984, 215.

336 Keski-suomalaisen toimituskunnan pöytäkirja 7.9.1950. Oy Keskimaa 1953–1969. Keski-suomalaisen arkisto.

337 Oy Keskimään työvaliokunnan pöytäkirja 30.11.1950, 4.§. Oy Keskimaa 1953–1969. Keski-suomalaisen arkisto.

338 Pohjanmaa 1970, 173; Vertaa Keränen 1984, 215.

339 Keränen 1984, 215.

uuden rotaatiokoneen, joka pystyi painamaan ennen näkemättömän runsaasti värejä.³⁴⁰ Heti seuraavana vuonna lehti alkoikin käyttää koneen suomaan värimahdollisuutta. Ensimmäinen väripiirros ilmestyi sunnuntainumeron etusivun vasempaan ylänurkkaan tammikuun puolivälissä³⁴¹. Koko alkukevään sunnuntain etusivun ylänurkka oli aina varattu väripiirrokselle. Huhtikuussa piirros korvattiin suurella uutuudella, värivalokuvalla. Nyt sunnuntainumeron etusivun yläkulmassa komeili keväinen merenrantanäkymä. Kuvan alle oli lisätty sanat: Uuden Suomen värivalokuva.³⁴² Väriällisyys jatkui Uuden Suomen sunnuntainumerossa lähes neljä vuotta, kunnes keväällä 1957 se luopui väreistä.³⁴³

Samaan aikaan kun Uusi Suomi luopui väristä, Suomen Sosialidemokraatti aloitti värinkäytön. Suomen Sosialidemokraatti otti 29. heinäkuuta 1957 käyttöön uuden sanomalehtirotaation (ns. Supercolor-koneen). Kirjapainon puolelle oli jo pari kuukautta aikaisemmin saapunut uusi syväpainokone. Vuonna 1959 lehden kuvalaattalaitos uusittiin ja seuraavana vuonna yhtiön kirjapainoon hankittiin uusia lisälaitteita. Joulukuun 5. päivänä 1960 Suomen Sosialidemokraatti oli valmis suureen uutuuteen: lehdessä julkaistiin ensimmäinen neliväri-ilmoitus. Syväpainokoneella painettu ilmoitus oli liitetty sanomalehteen ns. tapettipainannalla³⁴⁴. Ensimmäiset syväpainoasuiset nelivärikuvat painettiin Suomen Sosialidemokraatin sivuille huhtikuun 4. päivänä 1961.³⁴⁵

Muissa lehdissä värivalokuvia tai -piirroksia ei julkaistu 1940- tai 1950-luvuilla. Mutta aivan värittömiä nekään eivät olleet. Esimerkiksi Keski-suomalaisen etusivulla nimiön alusviiva oli painettu lisävärillä vuodesta 1951 lähtien.³⁴⁶

.....

340 Oy Uuden Suomen toimintakertomus tilivuodelta 1952. Johtokunnan pöytäkirjat 1951–1954. Uuden Suomen arkisto; Oy Uuden Suomen toimintakertomus tilivuodelta 1953. Johtokunnan pöytäkirjat 1951–1954. Uuden Suomen arkisto.

341 Uusi Suomi 11.1.1953.

342 Uusi Suomi 3.4.1953.

343 Värivalokuvia tai -piirroksia julkaistiin sunnuntainumeron etusivulla lähes joka viikko. Viimeisen kerran etusivun värikuva oli 23.2.1957. Syynä värikuvista luopumiseen oli ilmeisesti lehden taloudellisen tilanteen vaikeutuminen, sillä yhtiön johtokunta joutui keväällä miettimään vaihtoehtoja horjuvan talouden paikkaamiseksi. Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 2.5.1957. Johtokunnan pöytäkirjat 1955–1958. Uuden Suomen arkisto.

344 Jo aiemmin syväpainokoneella painettu ilmoitus liitetään tapettipainannassa sanomalehden sivulle. Sanomalehtirotaatiokone ei siis paina ilmoitusta vaan ilmoitus vain kiinnitetään sivulle.

345 Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan toiminta- ja tilikertomus vuodelta 1954. Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan pöytäkirjat 1955. Työväen arkisto; Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan tili- ja toimintakertomus vuodelta 1960. Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan pöytäkirjat 1961. Kansanvallan arkisto; Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan tili- ja toimintakertomus vuodelta 1961. Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan pöytäkirjat 1961. Kansanvallan arkisto; Suomen Sosialidemokraatti 29.7.1957 ja 4.4.1961; Pohjanmaa 1970, 128–129.

346 Lehti otti lisävärin käyttöön samalla kun se siirtyi uuteen rotaatioon 11.8.1951. Yhtiön MAN-rotaatio pystyi painamaan värejä neljälle sivulle. (Keski-suomalainen 18.8.1951, Uutinen: 100000 kpl tunnissa 8-sivuista Keski-suomalaisista.)

Stalin alopeella. Stalinin ja Lavalin neuvottelujen tuloksena on 4-osainen sopimus, joka lienee jo eilen allekirjoitettukin.

Saarin kansainnests.

Yhden miljoonan... Saarin kansainnests. Yhden miljoonan... Saarin kansainnests. Yhden miljoonan...

Meren vaarat, Renki hirtti

Meren vaarat, Renki hirtti. Meren vaarat, Renki hirtti. Meren vaarat, Renki hirtti...

Tri Schacht

Tri Schacht. Tri Schacht. Tri Schacht. Tri Schacht...

Kaikki USAn kauppa-tilit

Kaikki USAn kauppa-tilit. Kaikki USAn kauppa-tilit. Kaikki USAn kauppa-tilit...

Mussolinin ja Lavalin neuvottelujen tuloksena on 4-osainen sopimus, joka lienee jo eilen allekirjoitettukin.

ERILLISE VALLIOILLA, JOILLA ON PERUSTETTU, ITÄVALTA-EURAN KANZONITTOIKKARILASTA, ANNETTAVAN KIRJOTETUN LITTEIN MOTTOKIRJEEN, JOISSA KÄSITÄÄ KOKOVALTAA USA:TA VASTAANVAIKKAVAN SOTAVÄKILÄISEN...

Unkari vyyhy sopimuksen vain eränsänsä ehdolla

Unkari vyyhy sopimuksen vain eränsänsä ehdolla. Unkari vyyhy sopimuksen vain eränsänsä ehdolla...

Vn 1935 tulo- ja menorinv.

Vn 1935 tulo- ja menorinv. Vn 1935 tulo- ja menorinv. Vn 1935 tulo- ja menorinv...

Saksa Kirovin murhan takana? Huomatilviä syylläköi "Pravda"

Saksa Kirovin murhan takana? Huomatilviä syylläköi "Pravda". Saksa Kirovin murhan takana?...

Oma etunne

Oma etunne. Oma etunne. Oma etunne. Oma etunne...

Keskisuomalainen

Keskisuomalainen. Keskisuomalainen. Keskisuomalainen. Keskisuomalainen...

Arkkipiispaksi piispa E. Kaila.

Arkkipiispaksi piispa E. Kaila. Arkkipiispaksi piispa E. Kaila...

Ennen arkkipiispaksi nimitystä piispa E. Kaila.

Pahoja lukkeutumia Kymijoessa

Pahoja lukkeutumia Kymijoessa. Pahoja lukkeutumia Kymijoessa...

4 suomalaista murto-vaarasta kiinni Raappanaalla

4 suomalaista murto-vaarasta kiinni Raappanaalla. 4 suomalaista murto-vaarasta...

Richard Facklinin...

Kuva 66. Keski-suomalaisen etusivulla oli 8. tammikuuta 1935 runsaasti kuvia. Otsikot olivat 30-luvun puolivälin tyylin mukaisesti perinpohjaisia kertomuksia jutun pääsisällöstä. Sisäisivulla otsikot olivat pienempiä ja kuviakin oli vähemmän - joskus ei ollenkaan. Ilmoittajalle annettiin sivun yläosasta niin haltitseva paikka kuin maksaja vain osasi pyytää.

sivumäärät ja sisällön määrät olivat jo paisuneet niin suuriksi, että lehden sisällön uudelleen ryhmittelylle oli olemassa ilmeinen tarve. Paraatisivu oli vastaus tähän aineiston ryhmittelytarpeeseen. Paraatisivulle toimitus kokosi päivän pääuutiset ja helpotti näin lukijan osaa: Nyt suurimmat uutiset oli helpompi erottaa pienestä uutissälästä. Samaa sisällön jäsentelyn tarvetta palvelivat myös 1920-luvulla yleistyneet vinjetit, joilla eri aihepiireistä kertovat jutut jaettiin omiksi »osastoikseen».

Jyväskyläläiset lehdet omaksuivat paraatisivu-käytännön hitaammin kuin pääkaupungin lehdet. Ilmeisesti jyväskyläläisissä lehdissä sisällön ryhmittelyyn ei vielä ollut samanlaisia paineita kuin selvästi suuremmissa helsinkiläislehdissä. Silti pääuutissivut tulivat niihin melko pian. Jyväskyläläislehdissä ei selvästikään haluttu jäädä suurten lehtien aloittamasta »kehityksestä» jälkeen.

Paraatisivuja oli kahdenlaisia: Uutisetusivujen malli oli selvästi haettu Yhdysvalloista mutta sisäpääuutissivut olivat luonteeltaan suomalaiskansallisempia. Aluksi uutisetusivut olivat yleisempiä, mutta jotkut alueensa ykköslehdiksi nousemassa olleet lehdet valitsivat sisäpääuutissivun. Ne myivät etusivun ilmoituksille. Työväenlehdet suosivat uutisetusivuja.

Paraatisivujen aika päättyi 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa. Silloin otsikot alkoivat myös normaaleilla sisäsivuilla kasvaa palstarajojen yli.

Paraatisivujen ajalle oli luonteenomaista lehden ulkoasun jakautuminen kahteen selvästi erilaiseen osaan. Paraatisivu oli taitettu näyttävin kuvin ja monipalstaisin otsikoin. Toimitussihteerit suunnittelivat parhaan kykynsä mukaan paraatisivuista kiinnostavan näköisiä. Paraatisivujen ajan toimitussihteerit olivat »etusivuntekijöitä», sillä he eivät kiinnittäneet sisäsivujen ulkoasuun juuri lainkaan huomiota. Sisäsivuilla otsikot olivatkin paraatisivujen aikana pääasiassa yksipalstaisia ja monipalstaiset otsikot olivat harvinaisia. Sisäsivujen ulkoasu muistutti hyvin pitkälti korsetin ajan sivuja. Palstalinjat hallitsivat ulkoasua ja jutut vain juoksetettiin niiden väliin palstoille. Sisäsivujen taitto noudatti vanhaa korsetin ajan kaavaa: toimitussihteeri määräsi juttujen taittojärjestyksen, ja taittaja sijoitteli jutut sen mukaan sivuille.

■ Lohkojen aika

1970-luvun alusta alkaen

Muutoksen vuosikymmen – 1960-luku

1950-luvun viimeiset vuodet ja 1960-luku olivat Suomessa murroksen aikaa. Sotakorvaukset oli maksettu, ja maan talous alkoi tuottaa entistä enemmän hyvinvointia kansalaisilleen. Samaan aikaan perinteinen yhteiskunta mureni, kun maatalous-Suomi alkoi muuttua kaupunkilaiseksi teollisuus-Suomeksi ja poliittinen radikalismi haastoi vanhan vallan.¹

Myös sanomalehdet muuttuivat 1960-luvulla nopeasti. Vielä 1950-luvun lopulla lehtien ulkoasu oli pitkälti samanlainen kuin se oli ollut 1930-luvun alussa, mutta 1960-luvun puolivälissä ero oli jo selvä. Otsikot olivat leveämpiä ja kuvat yleisempiä. Esimerkiksi vuonna 1955 kaksipalstaisten otsikoiden osuus oli 17 prosenttia kaikista otsikoista, mutta kymmenen vuotta myöhemmin lähes joka neljäs otsikko oli kahdella palstalla. Keskiuurten eli kolmesta viiteen palstan otsikoiden osuus kaksinkertaistui (*kuvio 74.*). Samaan aikaan kuvitus lisääntyi selvästi lehdissä. Vuonna 1960 lehdet julkaisivat kolmanneksen enemmän kuvitusta kuin vuonna 1955. Vuoteen 1950 verrattuna kuvitus oli lähes kaksinkertaistunut (*kuvio 75.*).

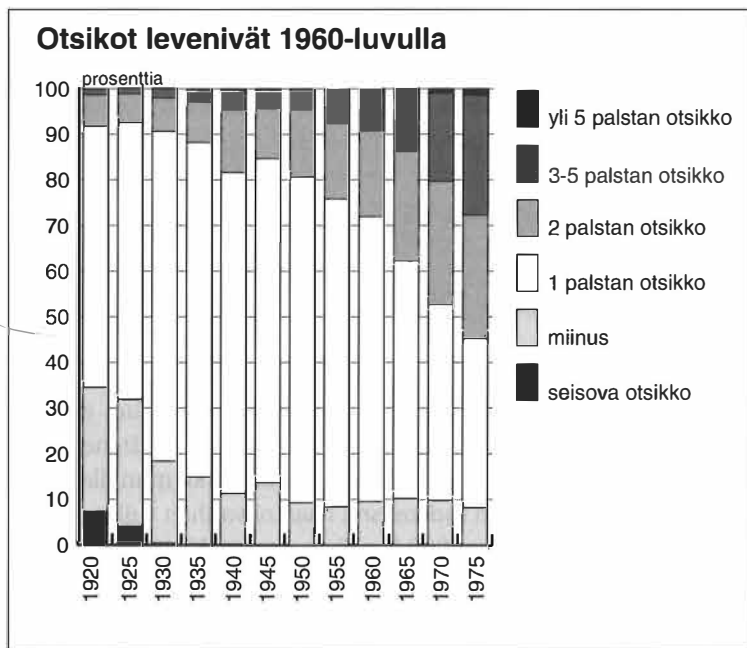
Voimakkaimmin kaksipalstaiset ja sitä leveämmät otsikot yleistyivät 1960-luvulla Uudessa Suomessa ja Helsingin Sanomissa. Uudessa Suomessa kaksipalstaisten osuus oli vuonna 1960 jo 24 prosenttia. Keskiuuria (3–5 palstaa) otsikoita oli samana vuonna yli 13 prosenttia ja yksipalstaisia oli enää vain puolet otsikoista. Helsingin Sanomat pääsi samoihin lukuihin vasta viisi vuotta myöhemmin. Vanhoillisimmalla linjalla otsikoinnissa oli Hufvudstadsbladet, joka siirtyi Uuden Suomen tyylisiin selvästi leveämpiin otsikoihin vasta 1970-luvulla. Jyväskylän Sanomissa kaksipalstaisten osuus oli jo vuonna 1960 muiden lehtien tasolla, mutta sitä leveämpiä otsikoita lehdessä oli selvästi vähemmän. Jyväskylän Sanomia ei silti voi pitää vanhakantaisena, sillä sen viisipalstaisella tabloidisivulla kaksipalstainen tuntui jo suurelta otsikolta. Niinpä siinä 3–5-palstaisten otsikoiden määrä jäi vähäisemmäksi.²

Leveämpien otsikoiden yleistyminen näkyi 1960-luvulla myös sisäisivuilla. Kaikki monipalstaiset otsikot eivät enää olleet paraatisivuilla, vaan myös normaaleilla uutissivuilla palstaraja ylitettiin rutiininomaisesti (katso *kuva 67.*). Lehdissä alettiin myös muutoin kiinnittää entistä enem-

1 Pihkala 1982a, 341–342; Pihkala 1982b, 506–514; Kallio 1984, 46–47.

2 Perustuu liitteisiin 1, 2, 6–9, 10, 13 ja 18.

Kuvio 74. Helsingiläisten ja jyväskyläläisten sanomalehtien otsikot levenivät nopeasti 1960-luvulla. 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa lehtien otsikointi oli jo kovin erilaista kuin 1920-luvulla tai vaikkapa 1950-luvulla. Monipalstaiset otsikot yleistyivät 1960-luvulla varsinkin sisäsivuilla, kun vielä 1950-luvulla suurin osa monipalstaisista otsikoista oli paraatisivuilla. (Lähde: liite 1)

män huomiota sisäsivuihin. Selvin muutos tähän suuntaan oli se, että eri osastojen sivut ryhdyttiin erottamaan toisistaan nimiöön taitetulla vinjetillä. Aikaisemmin osastojen vaihtuminen oli osoitettu tekstiin tai tekstin yläosaan taitetuilla osastovinjeteillä. Ensimmäiseksi osastojen sivut eriytettiin toisistaan Uudessa Suomessa marraskuussa 1965³. Helsingin Sanomat seurasi perässä kolme vuotta myöhemmin⁴. Hufvudstadsbladet siirtyi uuteen käytäntöön syyskuussa 1970⁵ ja Keski-suomalainen seuraavana keväänä⁶.

Samaan aikaan kun otsikot levisivät, muuttui myös taittotyyli. Lehdissä oli 1930-luvulta saakka noudatettu dynaamista taittoa, mutta nyt sivujen taitto muuttui entistä vauhdikkaammaksi⁷. 1960-luvun taittotapaa kutsutaan sirkustaitoksi (*kuva 67.*). Sille oli ominaista otsikoiden sijoittelu sivun eri osiin erittäin hajanaisesti, jolloin sivulle syntyi runsauden ja sirkuksen tunnelma. Sirkustaiton tavoitteena oli luoda sivulle tarkoituksellinen epäjärjestys. Sirkustaitto oli alunperin otettu käyttöön amerikkalaisessa keltaisessa lehdistössä, josta se levisi muuhunkin sanomalehdistöön⁸. Sirkustaiton lisäksi sisäsivuilla oli edelleen juoksutaittoa.⁹

3 Uusi Suomi 23.11.1965.

4 Helsingin Sanomat 22.9.1968.

5 Hufvudstadsbladet 8.9.1970.

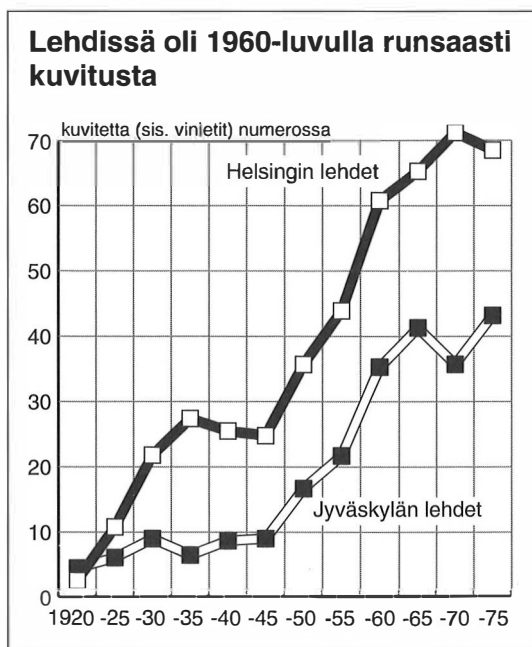
6 Keski-suomalainen 4.3.1971.

7 Lontoon Fleet Streetillä oli 1950- ja 1960-luvuilla suosiossa epäsymmetrinen taittotapa, joka oli selvästi dynaamisempi tapa taittaa lehteä kuin aiemmin melko yleinen symmetria. (Hutt – James 1989, 37–39)

8 Moen 1984, 38.

9 Katso myös Brusila-Räsänen 1983, 49–50; Salonen 1984, 8–14; Puukka – Siekkinen 191, 33; Pulkkinen 1994, 74–75.

Kuvio 75. Sodan jälkeen kuvitus lisääntyi sanomalehdissä. 1960-luvulla kuvitusta oli jo runsaasti. Yhdessä sanomalehden numerossa oli 35–70 kuvitetta (valokuvaa, piirrosta, graafia ja vinjettiä). (Lähde: liitteet 2 ja 10)

Lehdet luopuivat 1960-luvulla sodan jälkeisen niukkuuden ajan tyyli-
piirteestä, tasariviotsikoista. Ensimmäisenä otsikkorivien »pakottamisesta» yhtä pitkiksi lipesi Hufvudstadsbladet. Se ei ollut missään vaiheessa siirtynyt puhtaaseen tasarivisyteen, mutta vuonna 1960 osassa lehden otsikoista siirryttiin entistä selvemmin takaisin vanhaan tapaan eli otsikkorivien keskittämiseen. Hufvudstadsbladet oli varmasti katsellut tiiviisti mallia otsikointiinsa Ruotsista, missä tasarivisyys ei koskaan ollut tullut muotiin. Ruotsissa lehdet suosivat ilmavia porrassoitsikoita. Vahviruunin tasarivisyys oli juurtunut suomenkielisiin sanomalehtiin¹⁰. Antero Okkonen vuonna 1961 julkaistun *Toimittajan työn* mukaan »täysriviotsikko on tämänhetkisen suomalaismaun mukaan selväpiirteinen, asiallinen, koreilematon ja iskevä». Okkonen kuitenkin muistutti, että »amerikkalaisten ja ruotsalaisten mielestä se on vaikea laatia ja lukea, lihavana raskas, ikävä ja pöyhkeä».¹¹ Okkonen vuonna 1961 ilmestynyt opas siis kannatti vielä selvästi tasariviotsikoita, mutta muutoksen aika ei enää ollut kaukana. Uusi Suomi luopui tasarivisyydestä marraskuussa 1964 ja ryhtyi vasentamaan otsikot. Tällöin otsikkorivien oikea reuna jäi liehuvaksi.¹² Uuden Suomen esimerkki levisi pari viikkoa myöhemmin Jyväskylään. Keski-suomalainen luopui tasarivisyydestä ja ryhtyi vasentamaan suuret otsikot. Vain yksipalstaiset poikkesivat tästä linjasta. Ne keskitettiin palstal-

10 Tasariviotsikoinnin oppiminen kuului 1950-luvun alussa Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa lehtimieskoulutukseen. (Routavaaraa 1951, 181) Näin tasarit olivat juurtuneet tiukasti lehtimiesten työtapoihin.

11 Okkonen 1961, 140–145; Katso myös Barnhart 1949, 177–178; Arnoldi 1956, 53–54.

12 Uusi Suomi 11.11.1964.

Romanian asenne Kiinaan Bulgarian arvosteltavana Maailman kommunistikokous kiireellinen

Maailman kommunistikokouksen puolesta on nyt käynnissä voimakas kampanja. Sen johtajana toimii Kiinan kommunistipuolueen keskeinen johtaja Lin Biao. Hän on myös yksi maailman kommunistikokouksen johtajista. Lin Biao on ollut Kiinan kommunistipuolueen keskeinen johtaja jo vuosikautia. Hän on ollut myös yksi maailman kommunistikokouksen johtajista.

Maailman kommunistikokouksen puolesta on nyt käynnissä voimakas kampanja. Sen johtajana toimii Kiinan kommunistipuolueen keskeinen johtaja Lin Biao. Hän on myös yksi maailman kommunistikokouksen johtajista. Lin Biao on ollut Kiinan kommunistipuolueen keskeinen johtaja jo vuosikautia. Hän on ollut myös yksi maailman kommunistikokouksen johtajista.

Maailman kommunistikokouksen puolesta on nyt käynnissä voimakas kampanja. Sen johtajana toimii Kiinan kommunistipuolueen keskeinen johtaja Lin Biao. Hän on myös yksi maailman kommunistikokouksen johtajista. Lin Biao on ollut Kiinan kommunistipuolueen keskeinen johtaja jo vuosikautia. Hän on ollut myös yksi maailman kommunistikokouksen johtajista.

Maailman kommunistikokouksen puolesta on nyt käynnissä voimakas kampanja. Sen johtajana toimii Kiinan kommunistipuolueen keskeinen johtaja Lin Biao. Hän on myös yksi maailman kommunistikokouksen johtajista. Lin Biao on ollut Kiinan kommunistipuolueen keskeinen johtaja jo vuosikautia. Hän on ollut myös yksi maailman kommunistikokouksen johtajista.

Erikoisvaliokunta esittää E-Vietnamin vaaleja nurin Valituksia 56 — asia nyt kansalliskokouksessa

Valiokunta on esittänyt, että E-Vietnamin vaalit pidetään ensi vuonna. Valiokunta on myös esittänyt, että vaalit pidetään nurin. Valiokunta on myös esittänyt, että vaalit pidetään nurin. Valiokunta on myös esittänyt, että vaalit pidetään nurin.

Valiokunta on esittänyt, että E-Vietnamin vaalit pidetään ensi vuonna.

Nigeria Enugun laitamilla

Nigeria Enugun laitamilla on käynnissä voimakas kampanja. Sen johtajana toimii Nigeria Enugun laitamilla. Hän on myös yksi Nigeria Enugun laitamilla. Hän on ollut Nigeria Enugun laitamilla jo vuosikautia. Hän on ollut yksi Nigeria Enugun laitamilla.

Avaruuskonferenssi päättyi Belgradissa

Avaruuskonferenssi päättyi Belgradissa. Konferenssi on käynnissä voimakas kampanja. Sen johtajana toimii Avaruuskonferenssi. Hän on myös yksi Avaruuskonferenssi. Hän on ollut Avaruuskonferenssi jo vuosikautia. Hän on ollut yksi Avaruuskonferenssi.

Johnsin televisiopeuh: USA jatkaa loppuun asti jollei Hanoi ala neuvotella

Johnsin televisiopeuh: USA jatkaa loppuun asti jollei Hanoi ala neuvotella. Johnsin televisiopeuh: USA jatkaa loppuun asti jollei Hanoi ala neuvotella. Johnsin televisiopeuh: USA jatkaa loppuun asti jollei Hanoi ala neuvotella.

"Ateenan sotilasjuntta edusta armeijaamme"

"Ateenan sotilasjuntta edusta armeijaamme". Oikeistojohdaja jatkaa utmaansa. Oikeistojohdaja jatkaa utmaansa. Oikeistojohdaja jatkaa utmaansa.

Hussein kävi Kairossa

Hussein kävi Kairossa. Hussein kävi Kairossa. Hussein kävi Kairossa.

Puolustusbudjetti

Puolustusbudjetti. Puolustusbudjetti. Puolustusbudjetti.

Jenkki vankeuten Ed-Sakansa

Jenkki vankeuten Ed-Sakansa. Jenkki vankeuten Ed-Sakansa. Jenkki vankeuten Ed-Sakansa.

ELANTO

Kuva 67. Uuden Suomen sirkustaitetulla ulkomaansivulla (1.10.1967) otsikot oli taitettu eri puolille sivua.

le.¹³ Helsingin Sanomat jatkoi vanhalla linjalla vielä kolme vuotta.¹⁴

Otsikoiden vasentamisesta tuli nyt vallitseva tapa suomalaisessa sanomalehdissä. Yhdysvalloissa vasentaminen oli ollut vallalla jo kolmisenkymmentä vuotta. Vasentamistyylin aloitti Morning Telegraph New Yorkissa joulukuussa 1928. Seuraavana vuonna The Linotype Newsin (Linotypen typografinen mallilehti) päätoimittaja John E. Allen käynnisti lehdessä voimakkaan kampanjan vasenuksen puolesta ja kampanja tuotti

13 Keski-suomalainen 28.11.1964.
14 Helsingin Sanomat siirtyi otsikoiden vasentamiseen 5.6.1967. Suomalaiset lehdet ryhtyivät vasentamaan otsikoita kansainvälisesti verrattuna varsin myöhään. Yhdysvalloissa Linotype-yhtiön lehti (Linotype News) siirtyi jo vuonna 1929 vasentamiseen, sillä vasennettu otsikko oli latomakoneessa nopeampi ja helpompi lataa kuin keskitetty tai tasarivinen. Kirjapainotaito-lehdessä kehoitettiin jo tuolloin myös suomalaisia lehtiä siirtymään uuteen otsikon aseteluun. (Lastikka 1929, 252-253)

myös tulosta. Useimmat amerikkalaiset ulkoasuoppaat suosittelivatkin tämän jälkeen vasennettua otsikon ladontatapaa.¹⁵ 1970-luvulla myös Antero Okkonen alkoi suositella vasennettua otsikointitapaa. *Toimittajan työ I:ssä* (1974) hän kehuu vasennettuja otsikoita helpoiksi laatia. Samalla Okkonen moittii täysiriviotsikoita (tasariviotsikoita). Ne ovat »raskaita, kömpelöitä, vaikeita laatia ja niistä huutaa huono työn jälki».¹⁶

Otsikkokirjasimena lehdet käyttivät sodan jälkeisinä vuosikymmeninä pääasiassa lihavia groteskeja. Hufvudstadsbladet oli poikennut linjasta suosimalla groteskin rinnalla Bodoni-tyypin otsikkokirjasinta. Se heitti ensimmäisenä helsinkiläisenä lehtenä groteskin kokonaan syrjään vuonna 1961. Hufvudstadsbladet otti Bodonin pääasialliseksi kirjaimukseen¹⁷, ja sai näin sivuilleen hieman aikaisempaa väljemmän ja valoisamman tunnun, aivan kuin ruotsalaisissa lehdissä¹⁸. Bodonin valitseminen otsikkokirjaimeksi ei ollut vaikeaa, sillä Bodoni oli suosittu kirjainlaji maailmalla. Bodoni oli jopa todettu luettavuustutkimuksissa parhaaksi otsikkokirjaimeksi.¹⁹ Uusi Suomi luopui groteskista syksyllä 1964 ja siirtyi otsikoissa laihaan Bodoni-antiikvaan. Lehti kursivoi usein osan otsikoista tai otsikkoriveistä.²⁰ 1960-luvun puolivälissä antiikvaa pidettiin lehtimiespiireissä jo tyylikkäämpänä kuin groteskia. Tämä tuli esille muun muassa siinä, että kokonaan antiikvalla ladottu Jakobstads Tidning voitti 1965 sanomalehtien ulkoasukilvan²¹. Helsingin Sanomat jäi vielä muutamaksi vuodeksi odottelevalle kannalle ja siirtyi laihaan Caslon-antiikvaan otsikoissa vasta keväällä 1968.²² Suomen Sosialidemokraatti siirtyi Bodoni-tyyppiseen antiikvaan vuoden 1971 alussa.²³ Keskisuomalainen jatkoi groteskilla seuraavalle vuosikymmenelle asti. Lehti vaihtoi Crown-antiikvaan siirtyessään offsetiin elokuussa 1973.²⁴

Miten lehtien ulkoasun muuttuminen liittyi tämä luvun alussa kerrottuun suomalaisen yhteiskunnan muutokseen? Lähdetään liikkeelle lehtitalojen tilanteesta. Lehdet saivat 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa uuden kilpailijan, television. Televisiolupien myynti ylitti 1960-luvun ensimmäisinä vuosina jopa kaikki ennustukset, koska tekninen kehitys oli laskenut televisiovastaanottimien hinnan kohtuulliseksi ja toisaalta ihmisillä

.....

15 Radder – Stempel 1942, 155–156; Allen 1947, 294; Barnhart 1949, 55–59 ja 189–190; Westley 1953, 117; Sutton 1955, 282; Arnold 1956, 55–57; Hutt 1961, 35; Hutt 1967, 37 ja 129; Arnold 1969, 97–98; Gilmore 1983, 71; Katso myös Okkonen 1961, 142.

16 Okkonen 1974, 276.

17 Muutos tapahtui Hufvudstadsbladetissa liukuvasti vuonna 1961. Jo 1950-luvulla lehti oli käyttänyt laihoja antiikvoja groteskin rinnalla otsikkokirjaimena.

18 Ruotsalaiset lehdet suosivat valoisampaa ja väljempää taittoa. Myös otsikkokirjasimet olivat Ruotsissa kevyempiä kuin Suomessa. (Katso esimerkiksi Okkonen 1961, 144.)

19 Haskins 1958, 189–193.

20 Uusi Suomi 27.10.1964; Lehti siirtyi 14.11.1965 otsikoissa Bodoni-tyypin antiikvaan. Samalla etusivulle ilmestyi lisäväriinjoja ja värillisiä otsikoita.

21 Pulkkinen 1994, 69.

22 Helsingin Sanomat 20.5.1968; Carl Henningin haastattelu 6.5.1991; Helsingin Sanomat siirtyi otsikoissa laihaan Caslonista lihavaan Timesiin 4.5.1978.

23 Suomen Sosialidemokraatti 2.1.1971.

24 Keskisuomalainen 30.8.1973; Ossi Kurjen haastattelu 7.5.1991; Lehden urheiluosaston otsikot ladottiin vielä vajaat kuusi vuotta groteskilla. Osasto siirtyi antiikvaan 29.3.1979. Keskisuomalainen siirtyi otsikoissa Crownista Timesiin 2.1.1980.

oli myös entistä enemmän irtainta rahaa. Kun vielä vuonna 1960 lupia oli 92500, viisi vuotta myöhemmin jo yli 700 000 suomalaista oli siirtynyt television luvalliseksi katsojaksi. Ja television voittokulku jatkui nopeana koko 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun.²⁵ Sanomalehtien kustantajat suhtautuivat uuteen kilpailijaansa kielteisesti. Kustantajien lehdessä, Suomen Lehdissä, sanomalehtiä kehoitettiin pysymään erossa televisiosta. Sen mukaan lehdissä ei pitäisi julkaista ohjelmatietoja tai muuta-kaan »pahaa» kilpailijaa auttavaa tietoa.²⁶

Television ohella myös radio haastoi lehdet kilpailuun. Yleisradio aloitti radiossa oman²⁷ uutistoiminnan 1965. Eetteristä kuului nyt päivittäin 14 uutislähetystä.²⁸ Kun lisäksi aikakauslehdistö oli noussut 1950-luvulta lähtien voimakkaasti, lehdet olivat tiukassa raossa. Sanomalehdissä huolestuttiin uudesta tilanteesta (varsinkin television noususta) jopa niin, että esimerkiksi Tukholmassa Dagens Nyheter ilmoitti luopuvansa täydestä uutispalvelusta ja muuttuvansa reportaasilehdeksi.²⁹

Tällaisessa tilanteessa oli luonnollista, että lehtien toimituksissa mietittiin 1960-luvulla ahkerasti lehden olemusta. Tärkeimmäksi kilpailukeinoksi havaittiin kuvien lisääminen. Samalla myös ulkoasu nousi entistä tärkeämmäksi tekijäksi. Kuvia lisättiin tietoisesti, koska aikakauslehdet ja televisio kilpailivat nimenomaan kuvalla. Aatos Erkko vastasi tilanteeseen kiinnittämällä Helsingin Sanomiin alkuvuonna 1966 Simopekka Nortamon Viikkosanomista. Nortamon tehtävänä oli kehittää sunnuntaisivuja. Hän profiloiti sunnuntaisivuja kuvallisempaan ja aikakauslehtimäisempään suuntaan.³⁰

Myös otsikoiden leventyminen oli seurausta kilpailutilanteen kiristymisestä. Lehdet eivät kilpailleet pelkästään uusien välineiden kanssa vaan myös keskenään. Otsikoiden kasvattaminen sopi tähän tilanteeseen. Lehti haki näin uutisilleen entistä enemmän »uutisen» tuntua. Otsikkokilpailua ei toimituksissa välttämättä tiedostettu, mutta silti se oli ilmeinen tosiasia. Otsikkokisa näkyi ensimmäiseksi taloudelliseen ahdinkoon ajautuneessa Uudessa Suomessa³¹, joka oli leventänyt otsikoitaan jo vuonna 1960. Sen suoranainen kilpailija Helsingin Sanomat seurasi kehitystä viisi vuotta jäljessä.

Helsingin suomenkielisestä kilpakaksikosta poiketen Keskisuomalainen ja Hufvudstadsbladet eivät levittäneet 1960-luvulla yhtä selvästi otsikoitaan. Jyväskylässä ilmestyvä Keskisuomalainen oli raivannut itsensä 1960-luvulle ehdittäessä alueen kiistatta vahvimmaksi lehdeksi.³² Sen ei

.....
25 Arhela 1976, 245–268; Tulppo 1976, 328.

26 Suomen Lehdistö n:o 3 1959, 16. Uutinen: Pahan kilpailijan auttamista.

27 Jo vuodesta 1926 radiossa oli luettu STT:n uutisia. (Rantanen 1987, 32)

28 Kulha 1981, 36; Bruun – Koskimies – Tervonen 1986, 117.

29 Salminen 1988, 251–253.

30 Suomen Lehdistö n:o 11 1959, 61–63. Uutinen: Sanomalehtien tulevaisuuden näkymiä; Simopekka Nortamon haastattelu 18.4.1991; Katso myös Nikula 1990, 16–17.

31 Oy Uuden Suomen toimintakertomus vuodelta 1958. Johtokunnan pöytäkirjat 1955–1958. Uuden Suomen arkisto; Katso myös Löyttyniemi 1988, 341.

32 Tommila – Raitio 1979, 118–136.

tarvinnut kamppailla jatkuvasti vahvaa kilpailijaa vastaan, joten lehdellä ei ollut tarvetta samanlaiseen otsikoiden paisutteluun. Vielä selvempi oli Hufvudstadsbladetin tilanne. Lehti oli sodan jälkeen pudonnut suomenkielisten lehtien levikkikelkasta, sillä ruotsinkielisten ihmisten osuus väheni pääkaupunkiseudulla.³³ Hufvudstadsbladetilla ei ollut vahvoja kilpailijoita samoista lukijoista, joten sekin saattoi pitäytyä kapeammissa otsikoissa.

Kilpailun lisäksi otsikoiden leviämiseen vaikuttivat 1960-luvulla myös taloudelliset seikat. Vielä 1940- ja 1950-luvuilla paperi oli kallista, ja lehtien talouskin oli melko heiveröinen. 1960-luvulla paperi halpeni (*kuvio 76.*), ja lisääntyvä ilmoittelu kohensi lehtien taloutta.³⁴ Tämä lehtiyhtiöiden tilanteen kohentuminen heijastui varmasti toimitusten ilmapiiriin. Kun niukkuuden ilmapiiri väistyi, uskalsi toimitus antaa otsikoillekin entistä enemmän tilaa ja jättää jopa tyhjää valkoista pintaa sivuille. Leveiden otsikoiden vaatima suurempi latomistyökään ei enää ollut este monipalstaisille otsikoille, kun rahaa oli entistä enemmän käytössä. Monipalstaiset otsikot oli jo ainakin 1950-luvun loppupuolelta lähtien ladottu koneellisesti Linotype-latomakoneilla sekä Ludlow-valinkoneilla³⁵. Leveät otsikot olivat pieniä yksipalstaisia otsikkoja työläämpiä, sillä ne vaativat usein erityisen otsikkolatomakoneen käyttämistä. Normaalisissa Linotype-latomakoneissa yksipalstaiset otsikot tulivat helposti ja kätevästi, mutta Ludlow-otsikkokone vaati myös latojilta käsitystä.³⁶

Kokonaisuutena voi sanoa, että 1960-luku oli lehdissä kiivaan muutoksen aikaa. Myös ulkoasu muuttui enemmän kuin aikaisempina vuosikymmeninä³⁷. Vuosikymmen oli myös amerikkalaisessa ja englantilaisessa lehdistössä muuttumisen aikaa. Allen Huttin mukaan tuolloin sanomalehdistössä alkoi »muutoksen aikakausi», joka jatkui 1970-luvulle.³⁸

33 Löyhtyniemi 1988, 341.

34 Löyhtyniemi 1988, 377–379 ja 392.

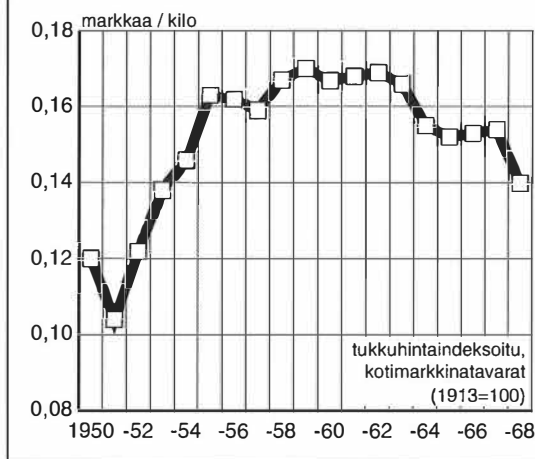
35 Hufvudstadsbladet hankki Suomen ensimmäisen Ludlow-otsikkolatomakoneen jo maaliskuussa 1929. Ludlowia maahan tuovan yrityksen Keski-suomalaiselle lähettämän tarjouksen mukaan Hufvudstadsbladetilla oli vuonna 1955 jo kaksi Ludlowia. Myös Sanoma Oy:llä oli kaksi konetta ja Uudella Suomella yksi. Keski-suomalainen osti vuonna 1955 ensimmäisen Ludlowin. Yhtiö hankki toisen samanlaisen vuonna 1963. Uuteen Suomeen ensimmäinen Ludlow hankittiin vuoden 1955 kuluessa, sillä yhtiön henkilökuntalehdessä esiteltiin alkuvuodesta 1956 lehtilatomon »viimeisimpänä tulokkaana» Ludlow-kone. Konetta sanottiin otsikkoladonnan suureksi mullistajaksi. (Hufvudstadsbladets Förlags och Tryckeri Ab:s verksamhet år 1928. Protokoll. Konstsamfundets arkiv. Svenska Litteratursällskapets arkiv; Från ... 1988, 90–91; Suomalainen Oy Fredr. Wagnerin kirje Osakeyhtiö Keskimaaalle 15.10.1955 (IIIf). Koneiston hankintaan liittyvä kirjeenvaihto 1949–1964. III Oy Keskimaa. Keski-suomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto; Suomalainen Oy Fredr. Wagnerin kirje Osakeyhtiö Keskimaaalle 1.12.1955 (IIIf). Koneiston hankintaan liittyvä kirjeenvaihto 1949–1964. III Oy Keskimaa. Keski-suomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto; Oy Keskimaan Kirjapainon tilausvahvistus Suomalainen Oy Fredr. Wagnerille 4.2.1963 (IIIf). Koneiston hankintaan liittyvä kirjeenvaihto. III Oy Keskimaa. Keski-suomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto; Välike n:o 2 1956, 9. Utinen: Käyttöinsinöörin näkökulmasta; Martti Parkosen haastattelu 29.5.1991; Katso myös Landgren 1992, 270)

36 Heikki Marttilan haastattelu 22.4.1991; Vehmas 1970, 60.

37 Katso myös Vesikansa 1979, esipuhe; Salminen 1988, 278–280.

38 Hutt 1973, 157.

Sanomalehtipaperi halpeni 1960-luvulla

Kuvio 76. Sanomalehtipaperin reaalinen hinta laski 1960-luvulla, joten toimituksissa saatettiin suhtautua sivutilan käyttöön aikaisempaa vapaammin. Otsikoiden ja kuvien suurentaminen ei enää välttämättä saanut kustantajaa pahalle tuulelle. (Lähde: Mervola 1993, 224)

Lohkot täyttävät sivut

1960-luvun sirkustaitto jäi lyhyeksi välivaiheeksi. Lehdet siirtyivät 1960- ja 1970-luvun vaihteessa aivan uudenlaiseen aineiston sijoitteluun, lohkotaittoon. Lohkotaitossa jutut ja kuvat sijoitetaan sivulle suorakaiteen muotoisiksi lohkoiksi eli siis eräänlaisiksi moduleiksi (kuvio 77.).

Lohkotaiton piirteitä alkoi näkyä sanomalehdissä jo 1960-luvulla. Ensimmäiseksi lohkotaittoon siirtyi Suomen Sosialidemokraatti. Muutos tapahtui nopeasti. Vielä huhtikuun ensimmäisinä päivinä lehti oli selvästi sirkustaitettu, mutta huhtikuun 8. päivän 1964 etusivu oli tyylipuhdasta lohkotaittoa³⁹. Helsingin Sanomien »tuoreimmat» oli jo keväällä 1968 välillä melko lohkotettu⁴⁰, mutta selvästi lohkotaitettu se oli vasta vuonna 1970.⁴¹ Uusi Suomi, Hufvudstadsbladet ja Keskisuomalainen siirtyivät lohkotaittoon vuonna 1971. Lohkotaittoon siirtymisen tarkkaa ajankohtaa on niiden osalta mahdotonta määrittää, koska lehtien taitto vaihteli päivittäin⁴². Yleistäen voi kuitenkin sanoa, että lohkotaitto oli Suomen Sosialidemokraatissa vallalla jo 1960-luvun loppupuoliskolla, Helsingin Sanomissa vallalla vuonna 1970 ja muissa helsinkiläisissä ja jyväskyläläisissä sanomalehdissä viimeistään seuraavana vuonna. Lohkotaitto siis juurtui suomalaisiin sanomalehtiin 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa. Esimer-

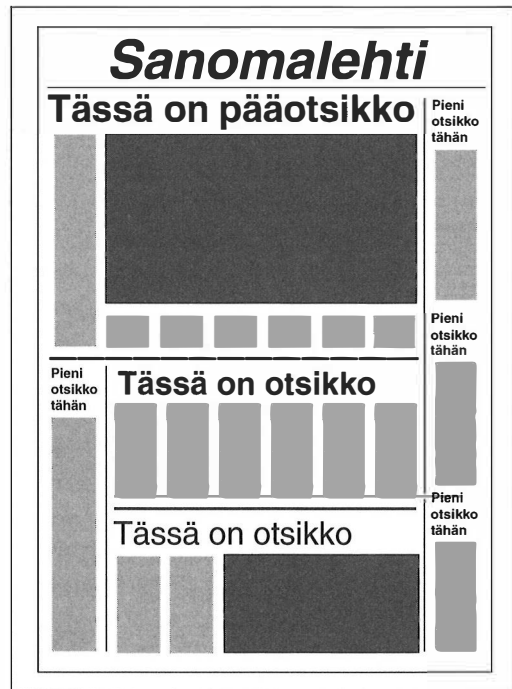
39 Suomen Sosialidemokraatin nopeaa siirtymistä lohkotaittoon käsitellään tarkemmin luvussa *Suomen Sosialidemokratian neljä uudistusta*.

40 Katso esimerkiksi Helsingin Sanomat 20.5.1968.

41 Katso myös Ojala 1970, 18 ja 55; Ojala osoittaa että, Helsingin Sanomien taitossa oli jo vuonna 1968 kaksi päätyyliä, horisontaalisuus ja lohkotaitto. Sirkustaitto oli jo jäänyt takalalle.

42 Sivujen ulkoasun päivittäiseen vaihteluun vaikutti esimerkiksi eri toimitussihteerien työvuorot.

Kuvio 77. Lohkotaitetulla sivulla jokainen juttu muodostaa suorakulmaisen lohkon.

kiksi Aamulehti oli 1970 jo melko usein lohkotaitettu.⁴³

Lohkotaitto nousi 1960-⁴⁴ ja 1970-lukujen vaihteessa toimittajakunnan suosimaksi ihannetylyiksi. Esko Ojalan 1970 tekemän pro gradu -työn mukaan toimittajat pitivät vielä keväällä 1968 sirkustaittoa miellyttävimpänä taittotyylinä, mutta lukijat suosivat lohkotaittoa. Toimittajapiireissäkin lohkotaitto nousi nopeasti arvostetuimpaan asemaan. Sanomalehtien Liiton järjestämässä ulkoasukilpailussa palkittiin vuodesta 1970 lähtien aina parhaana lohkotaitettu etusivu. Aiemmin lohkotaitetulla sivulla oli päässyt vain alemmille palkintosijoille: Satakunnan Kansa 1967 ja Vasabladet 1969.⁴⁴

Lohkotaittoon siirtyminen näkyy myös otannoissa. Kolmesta viiteen palstan otsikoiden osuus oli vuonna 1970 noussut lähes viidennekseen ja vuonna 1975 neljännekseen. Yhteensä monipalstaisten otsikoiden osuus oli vuonna 1970 46 prosenttia ja vuonna 1975 jo 53 prosenttia.⁴⁵ Leveiden otsikoiden osuuden lisääntyminen ja lohkotaiton vahvistuminen liittyvät suoraan toisiinsa, sillä lohkotaitto vaati paljon monipalstaisia otsikoita⁴⁶.

.....

43 Aamulehti 1970; Katso myös Brusila-Räsänen 1983, 49–50; Salonen 1984, 6–14; Ojala 1970, 55–57.

44 Ojala 1970, 19–21, 39–42 ja 70–74; Pulkkinen 1994, 75.

45 Liite 1.

46 Toisaalta täytyy muistaa, että leveiden otsikoiden yleistymisen ei tarkoita lohkotaittoon siirtymistä. Esimerkiksi sirkustaitossa leveiden otsikoiden osuus oli yhtä merkittävä kuin lohkotaitossa. Otsikoiden selvästä leventymisestä voi kuitenkin päätellä, että korsetin ajalle ja paraatisivujen ajan sisäisivuille tyypillinen juoksutaitto oli jo jäänyt syrjään.

Kuva 69. Vasabladet voitti Sanomalehtien Liiton järjestämän etusivukilpailun vuonna 1970. Sen etusivu (19.4.) oli vahvasti lohkotaitelttu.

VASABLADET

Nr 89 - Söndagen den 19 april 1970 Anslag 115 Lösnummer 30 penni (nägrin)

Zigenarna beböver tusen lägenheter

En förning som ska bli en av de största i landet ska bygga för denna befolkningsgrupp i stadsdelar som är bebyggda, främst i och omkring Kungälv. Först ska byggas ett bostadsområde i Kungälv där nästan 100 lägenheter ska byggas. Detta ska byggas upp i ett område som tidigare varit ett industriområde. Detta ska byggas upp i ett område som tidigare varit ett industriområde.

En förning som ska bli en av de största i landet ska bygga för denna befolkningsgrupp i stadsdelar som är bebyggda, främst i och omkring Kungälv. Först ska byggas ett bostadsområde i Kungälv där nästan 100 lägenheter ska byggas. Detta ska byggas upp i ett område som tidigare varit ett industriområde. Detta ska byggas upp i ett område som tidigare varit ett industriområde.

Samma jobb, olika företag 200 mk lägre månadslön!

Samtidigt som en överenskommelse om löner och villkor har nåtts mellan de största arbetsgivarna och de största facken, så har de små företagen fått en annan lösning. De små företagen får en lägre månadslön för samma jobb. Detta ska byggas upp i ett område som tidigare varit ett industriområde. Detta ska byggas upp i ett område som tidigare varit ett industriområde.

Enskild värnlös i vilda sektorn

En enskild värnlös i vilda sektorn. Detta ska byggas upp i ett område som tidigare varit ett industriområde. Detta ska byggas upp i ett område som tidigare varit ett industriområde.

Svensk tågfarja på grund i dimma

En svensk tågfarja på grund i dimma. Detta ska byggas upp i ett område som tidigare varit ett industriområde. Detta ska byggas upp i ett område som tidigare varit ett industriområde.

Färjan ersätter isväg till Bergö

Färjan ersätter isväg till Bergö. Detta ska byggas upp i ett område som tidigare varit ett industriområde. Detta ska byggas upp i ett område som tidigare varit ett industriområde.

Mamsköer i mahvind

Mamsköer i mahvind. Detta ska byggas upp i ett område som tidigare varit ett industriområde. Detta ska byggas upp i ett område som tidigare varit ett industriområde.

Apolloprogrammet fortsätter försenat

Apolloprogrammet fortsätter försenat. Detta ska byggas upp i ett område som tidigare varit ett industriområde. Detta ska byggas upp i ett område som tidigare varit ett industriområde.

Aldringvård i Vasa byggd på välgörenhet

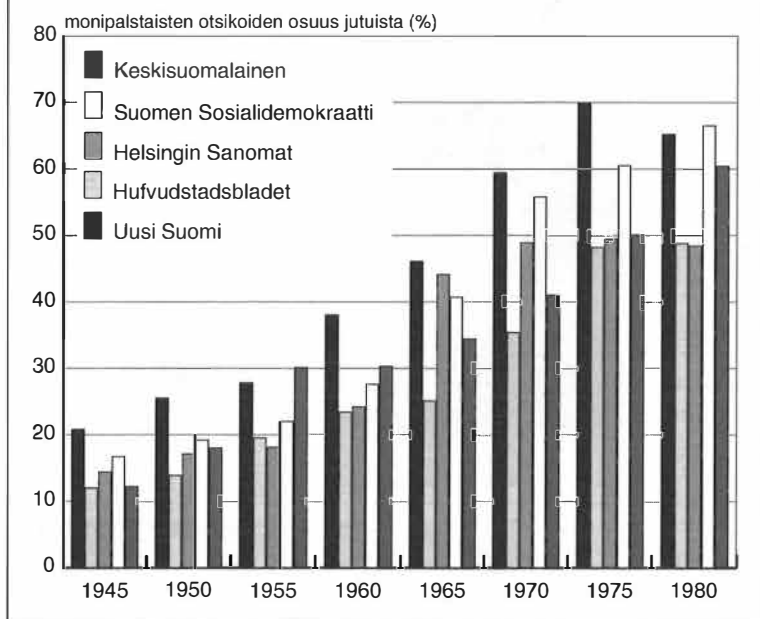
Aldringvård i Vasa byggd på välgörenhet. Detta ska byggas upp i ett område som tidigare varit ett industriområde. Detta ska byggas upp i ett område som tidigare varit ett industriområde.

katosivat sisäsivuilta⁴⁷, kun lehdet luopuivat palstoja erottavasta palstalinjasta. Ensimmäisenä linjojen käyttöä muutti Uusi Suomi. Lehti ryhtyi vuonna 1968 käyttämään linjoja vain juttujen erotteluun.⁴⁸ Hufvudstadsbladet muutti linjojen tehtävää helmikuussa 1971 ja Keskisuomalainen vajaata kuukautta myöhemmin.⁴⁹ Helsingin Sanomat jatkoivat nyt jo vanhahtavaa linkikäytäntöä tammikuuhun 1975 saakka.⁵⁰

Lohkoajattelu oli 1970-luvun alussa sanomalehdissä jo hallitseva asema. Muiden taittoyylien piirteet olivat lähestulkoon kadonneet ja

47 Sisäsivuilta korsetin ajan taittoyyli eli juoksutaitto oli pitänyt otteensa koko paraatisivujen ajan. Vain paraatisivulla taitto oli irtautunut jo silloin korsetin pindeistä.
 48 Muutos tapahtui Uudessa Suomessa liukuvasti vuoden 1968 aikana. Tosin vielä senkin jälkeen kotimaan sivuilla käytettiin palstalinjaa, mutta se oli harvinaista.
 49 Hufvudstadsbladet 16.2.1971; Keskisuomalainen 4.3.1971.
 50 Helsingin Sanomat 22.1.1975.

Uusi Suomi käytti eniten monipalstaisia otsikoita

Kuvio 78. *Uusi Suomi* otsikoi juttunsa leveämmin otsikoin kuin muut lehdet. 1970-luvulla myös Suomen Sosialidemokraatti alkoi käyttää keskimääräistä enemmän monipalstaisia otsikoita. Molemmat lehdet pyrkivät ilmeisesti suurilla otsikoilla kilpailemaan Helsingin Sanomien kanssa, vaikka ne olivatkin joutuneet jo moneen kertaan tunnustamaan uutishankinnassa Erkon lehden etevämmäksi. Helsingin Sanomilla oli suurempi toimitus, ja niinpä lehdessä oli joka päivä enemmän uutisia (kappalemääräisesti) kuin kilpailijoilla. (Lähde: liitteet 6–9 ja 13)

sivuja koottiin lohkoista kuin palapeliä. Lohkotaittoon siirtyminen tapahtui suomalaisissa sanomalehdissä aiemmin kuin muissa Pohjoismaissa. Esko Ojalan mukaan 1968 lohkotaittoa oli omaksuttu suomalaisissa ja jonkin verran ruotsalaisissa ja tanskalaisissa sanomalehdissä. Norjassa sirkustaitto oli yleisintä.⁵¹ Suomessa ja Yhdysvalloissa lohkotaitto näyttää yleistyneen jokseenkin samaan aikaan. Daryl R. Moenin mukaan lohkotaitto tuli amerikkalaiseen lehtiin 1960-luvun puolivälissä ja sen jälkeen. Vuonna 1974 järjestetyssä taittoseminaarissa jo kaikki ulkoasusuunnittelijat tekivät lohkotaittoa.⁵² Varsinkin länsirannikon sanomalehdet olivat 1970-luvun puolivälissä vahvasti lohkotaitettuja.⁵³

Lohkotaittoon siirtymisen syyt

Lohkotaiton tulo lehtiin on toimittajien ammattiperinteessä⁵⁴ liitetty uuteen tekniikkaan, valoladontaan. Perinnetiedon mukaan metalliladonnassa juttujen liruttelu sirkustaiton mukaisesti oli helpompaa kuin lohkoihin

51 Ojala 1970, 53–68.

52 Moen 1990, 43–45.

53 Stone – Schweitzer – Weaver 1978, 760–766.

54 Toimittajat (muun muassa useimmat tämän työn läheluetelossa mainituista lehtimiehistä) perustelivat käymissäni monissa eri keskusteluissa lohkotaittoon siirtymistä yleensä valoladonnalla. Lohkotaitto ja valoladonta siis nähtiin toisiinsa liittyvinä asioina.

taittaminen. Valoladontaan siirtyminen muutti toimittajatiedon mukaan taittotapaa, sillä paperitaitossa lohkot olivat kätevämpiä käsitellä kuin »lirutukset»⁵⁵. Lisäksi valoladonnassa tekstit ladottiin usein jo valmiiksi lohkoiksi, jolloin lehti säästi valokuvapaperimaista ladontapaperia. Ladontapaperi oli normaalisti kolmesta viiteen palstan levyistä, jolloin leveäksi lohkoksi ladottu juttu vaati vähemmän paperia kuin yhdelle palstalle ladottu teksti. Kun juttu oli jo latoessa lohkoissa, oli luonnollista, että toimittajat työtä minimoidakseen taittoivat sivut näistä valmiista lohkoista.⁵⁶

Lohkotaiton ja valoladonnan yhteys ei kuitenkaan todellisuudessa ole ollut näin suora, sillä lohkotaitto oli sanomalehdissä vallalla jo huomattavasti aikaisemmin kuin niissä otettiin käyttöön valoladonta. Keskisuomalainen siirtyi valoladontaan elokuussa 1973⁵⁷, Hufvudstadsbladet lokakuussa 1974⁵⁸, Uusi Suomi helmi–maaliskuussa 1975⁵⁹, Suomen Sosialidemokraatissa lokakuussa 1976⁶⁰ ja Helsingin Sanomat huhtikuussa 1978⁶¹. Lohkotaittoon lehdet olivat siirtyneet jo vuosikymmenen vaihteessa ja jopa aikaisemmin (Suomen Sosialidemokraatti).

Yhdysvaltalainen Jack Z. Sissors on selittänyt lohkotaiton tulleen aikauslehdistä sanomalehdistöön. Hänen mukaansa avainhenkilö tässä muutoksessa oli Newsweekistä New York Herald Tribuneen 1958 päätoimittajaksi siirtynyt John Denson. Denson toi Newsweek-aikauslehdestä mukanaan aikauslehtitaiton. Myös Densonin seuraaja Jim Bellows vei Herald Tribunen taittoa kohti uusia ratkaisuja. Herald Tribune esitteli 1963 maailmaan kohauttaneen uuden ulkoasunsa, jossa jutut oli taitettu erittäin korostetusti lohkoiksi. Modulaarinen taittotavan oli suunnitellut graafikko Peter Palazzo.⁶²

Perinteisemmän amerikkalaisen käsityksen mukaan lehtikilpailu ja tekniset muutokset ovat olleet syynä lehtien lohkotaiton tuloon.⁶³ Yhdysval-

.....

55 Lirutuksella tarkoitetaan jutun juoksuttamista palstalle ylhäältä alaspäin ja hännän nostamista ylös otsikon alle.

56 Simopekka Nortamon haastattelu 18.4.1991; Heikki Marttilan haastattelu 22.4.1991.

57 Keskisuomalainen 30.8.1973, oma ilmoitus; Katso myös SLH 5 1988, 326.

58 Oy Foto-Set Ab hankki Hufvudstadsbladetin käyttöön ensimmäisen valolatokoneen. Kone asennettiin 9. kesäkuuta 1971. Syksyllä Foto-Set hankki toisen koneen ja seuraavana keväänä vielä kolmannen. Kokonaisuudessaan lehti ladottiin valoladonnalla 7.12.1972 lähtien. Todellisuudessa Hufvudstadsbladet siirtyi kokonaisuudessaan valoladontaan vasta saatuaan omat valolatokoneet. Ensimmäinen kokonaan valoladottu numero ilmestyi lauantaina 13.10.1974. (Lönnfors 1986, 80–84; Från... 1988, 100; Vertaa SLH 5 1988, 147)

59 Uusi Suomi siirtyi valoladontaan liukuvasti vuonna 1975. Helmikuussa jo yli 80 prosenttia aineistosta valmistettiin valoladonnalla. Huhtikuussa valoladonta oli syrjäyttänyt kokonaan metalliladonnan. (Välike n:o 2 1975, 1. Uutinen: Valoladonta uudisti lehtilatomon.)

60 Suomen Sosialidemokraatti 23.10.1976 uutinen »Hyvästi vanha painokone»; Suomen Sosialidemokraatti 26.10.1976 ensimmäinen valoladottu ja uudella offset-koneella painettu numero; SLH 7 1988, 64.

61 Helsingin Sanomat latoi ilmoituksia valoladonnalla jo syksystä 1972 lähtien, mutta toimitus jätti metallin lopullisesti vasta huhtikuussa 1978. Viimeinen metallista ladottu sivu oli 11.4.1978 julkaistu ulkomaansivu. (Hesa n:o 6 1972, 6. Valoladonta ehti Ludviginkadulle; Hesa n:o 4 1978, 32. Ulkomaanosasto viimeisen kerran »tinassa»; Katso myös SLH 5 1988, 133.)

62 Sissors 1965, 236–242; Katso myös Moen 1990, 127; Rehe 1985, 14.

63 Katso esimerkiksi Moen 1990, 43–44; Barnhurst – Nerone 1991, 796–797.

talaisten sanomalehtien etusivujen muutosta tutkineiden Kevin G. Barnhurstin ja John C. Neronen mukaan lohkotaittoon siirtyminen oli kuitenkin monimutkaisempi prosessi. Tekniikka tai aikakauslehtien taittotavan kopiaiminen eivät yksin olleet syynä muutoksiin vaan tarvetta uudelleen ulkoasuun oli lehdissä ollut jo 1940-luvulta lähtien. Barnhurstin ja Neronen mielestä tätä todistavat Allenin, Arnoldin ja Suttonin kirjat⁶⁴. Näissä kirjoissa korostettiin yksinkertaisuuden, järjestyksen ja painottamisen tärkeyttä sanomalehtien taitossa. Niinpä sanomalehdissä alettiin pitää aineiston jäsentelyä selkeiksi kokonaisuuksiksi entistä tärkeämpänä, ja näin hiljalleen syntyi sanomalehtien lohkotaitto. Barnhurstin ja Neronen mukaan tämä sanomalehtien lohkotaitto oli aivan erilaista kuin aikakauslehtien lohkotaitto. Heidän mukaansa etusivuista tuli näin entistä enemmän »karttoja», joiden avulla lukijat pystyivät jäsentämään lehden aineistoa.⁶⁵

Barnhurst ja Nerone eivät analysoi sen pidemmälle syitä siihen, miksi lehdet omaksuivat uudenlaisen taittotavan (lohkotaiton). He tyytyvät vain toteamaan, että muutosprosessi on ollut pitkäaikainen. Tässä työssä lohkotaiton ja siis lohkojen aikaan siirtymiseen on haettu syvempiä syitä. Selittävästä tekijöistä tärkeimmiksi nousevat lehtien sisällön määrän kasvu, taittovastuun hajaantuminen toimitusten kasvaessa, ulkoasun nouseminen journalismin osaksi sekä aikakauslehdistä ja valoladotuista lehdistä saatu malli. Seuraavissa neljässä alaluvussa kerrotaan näistä tekijöistä.

Jälleen lisää sivuja

Sanomalehdet kasvoivat 1950- ja 1960-luvuilla nopeasti. Sivumäärät moninkertaistuivat suurimmissa lehdissä (*kuvio 79.*). Samoin lisääntyi myös neliömetreinä mitattu sisällön määrä (*kuvio 80.*). Lehtien kasvu oli jälleenrakennuksen vuosina (1940-luvulta 1960-luvulle) kaksijakoista: Paikkakunnan ykköslehdiksi nouseva lehti kasvoi nopeasti kun sen kilpailijat taas eivät päässeet samanlaiseen kasvukierteeseen.⁶⁶

Hufvudstadsbladetissa oli vuonna 1920 numeroa kohden tilaa keskimäärin 2,6 neliometriä. Tilasta 53 prosenttia oli toimituksen käytössä. Uudessa Suomessa tilaa oli 2,5 neliometriä, Helsingin Sanomissa 1,9 neliometriä, Suomen Sosialidemokratissa 1,3 neliometriä ja Keskisuomalaisessa 0,9 neliometriä. Uudessa Suomessa ja Helsingin Sanomissa ilmoitusten osuus oli yhtä suuri kuin Hufvudstadsbladetissa, mutta Suomen Sosialidemokratissa ja Keskisuomalaisessa maksullista tilaa oli vajaa kolmannes. Lehtien sisällön määrä säilyi jokseenkin entisellään 1940- ja 1950-lukujen vaihteeseen, jolloin alkoi nopea sisällön määrän kasvu. Vuosien 1950 ja 1960 välillä sisällön määrä lisääntyi jokaisessa lehdessä

64 John E. Allen, *Newspaper Designing* (New York 1947), Edmund C. Arnold, *Functional Newspaper Design* (New York 1956) ja Sutton 1969: Albert A. Sutton, *Design and Makeup of the Newspaper*. New York 1969.

65 Barnhurst – Nerone 1991, 796–804.

66 Perustuu SLH 5–7 1988:n numerotietoihin.

Kuvio 79. Sanomalehtien sivumäärä lisääntyi 1950- ja 1960-luvuilla nopeasti. Niinpä 1910- ja 1920-lukujen vaihteessa syntyneet paraatisivujen ajan ulkoasu ei enää tyydyttänyt lukijoita eikä lehdenkijöitä. Varsinkin suurimpien lehtien sivumäärät olivat kolmin-nelinkertaistuneet. (Lähde: liitteet 2, 10 ja 20 sekä SLH 5-7 1988)

vauhdikkaasti, ja kasvu jatkui myös 1970-luvulla. Esimerkiksi Helsingin Sanomien sisällön määrä oli vuonna 1970 yli kolme kertaa suurempi kuin vuonna 1920. Keskisuomalaisessa sisällön määrä nelinkertaistui, Uudessa Suomessa, Suomen Sosialidemokratissa ja Hufvudstadsbladetissa kaksinkertaistui. Kun ilmoitustilan osuus pysyi lehdissä jokseenkin entisellään⁶⁷, lisääntyi tilaajille tarjottu luettava selvästi.⁶⁸

Sisällön määräänsä kasvattaneet lehdet olivat 1960-luvulle tultaessa paisuneet jälleen lukijoille hankalan jäsentymättömiksi. Vaikka paraatisivu helpotti pääuutisten lukemista, sisäsivut olivat yhtä tekstimassaa. Sisällön jäsentely ei ollut sisäsivuilla muuttunut korsetin ajasta. Lukija sai etsiä itse haluamansa uutiset yksipalstaisten erämaasta, ja sen jälkeen painottaa ne haluamallaan tavalla. Ja sisäsivuja riitti. Helsingin ja Jyväskylän lehdissä oli vuonna 1965 keskimäärin 19 sivua ja Helsingin Sanomat oli jo keskimäärin 36-sivuinen. 1970 Helsingin Sanomat oli keskimäärin 39-sivuinen, Aamulehti sekä Turun Sanomat 23-sivuinen ja Keskisuomalainen 22-sivuinen. Keskimäärin suomalaisissa sanomalehdissä oli 1970 12 sivua. Vielä 1920-luvulla lehdissä oli ollut 4,6 sivua. Sivumäärä oli siis yli kaksinkertaistunut.⁶⁹

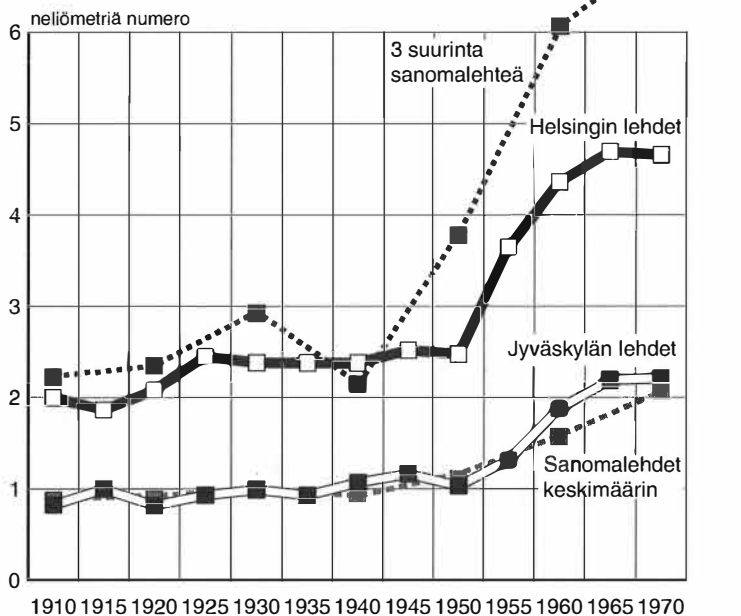
Lehtien sisällön määrän kasvu ja sen aiheuttama jäsentymättömyys oli

⁶⁷ Ilmoitustilan osuus kasvoi hieman Helsingin Sanomissa ja muissa lehdissä puolestaan pieni. (Liitteet 1, 2, 6-10 ja 13; Vertaa SLH 5 1988, 133, 147 ja 326; SLH 7 1988, 207)

⁶⁸ Liitteet 1, 2, 6-10 ja 13.

⁶⁹ Liite 20; SLH 5-7 1988.

Sanomalehtien sisällön määrä (m²) moninkertaistui vuosina 1910-70

Kuvio 80. Helsingin sanomalehdet olivat vuonna 1970 keskimäärin yli kaksi kertaa suurempia kuin 1910. Sisällön määrän lisääntyminen oli suurinta maan suurimmissa sanomalehdissä. Maan kolmen suurimman sanomalehden sisällön määrä yli kolminkertaistui vuosina 1910–1970. Lehtien sisällön määrän kasvu oli nopeinta 1950- ja 1960-luvuilla. (Lähde: liitteet 2, 10 ja 20 sekä SLH 5–7 1988)

tärkeä taustatekijä lohkotaittoon siirtymisessä. Toimituksissa huomattiin sisäsivujen vaikealukuisuus⁷⁰. Paraatisivujen ajan ulkoasun syntyaikoihin (1910- ja 1920-luvut) verrattuna sanomalehdet sisälsivät huomattavasti enemmän aineistoa. Juttujen määrä lähes kaksinkertaistui lehdissä (kuvio 81.).

Lehdissä haluttiinkin järjestellä sisäsivujen uutiset selkeämmiksi pakeiksi. Esko Ojalan vuonna 1970 valmistuneen tutkimuksen mukaan lukijat pitivät juuri selkeyttä lehden tärkeimpänä ominaisuutena. Toimittajien arvostuksissa selkeys oli toisella sijalla heti kiinnostavuuden jälkeen. Ojala tutki toimittajien ja lukijoiden käsityksiä eri taittotylien miellyttävyydestä aivan 1960-luvun lopussa. Ojalan tutkimuksen viesti lehdille oli: Lukijat haluavat selkeästi lohkotaitettuja sanomalehtiä.⁷¹ Myös lehdissä järjestelyn tarve huomattiin. Ainakin Helsingin Sanomissa oli 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla tavoitteena selkeyttää lehden ulkoasua.⁷²

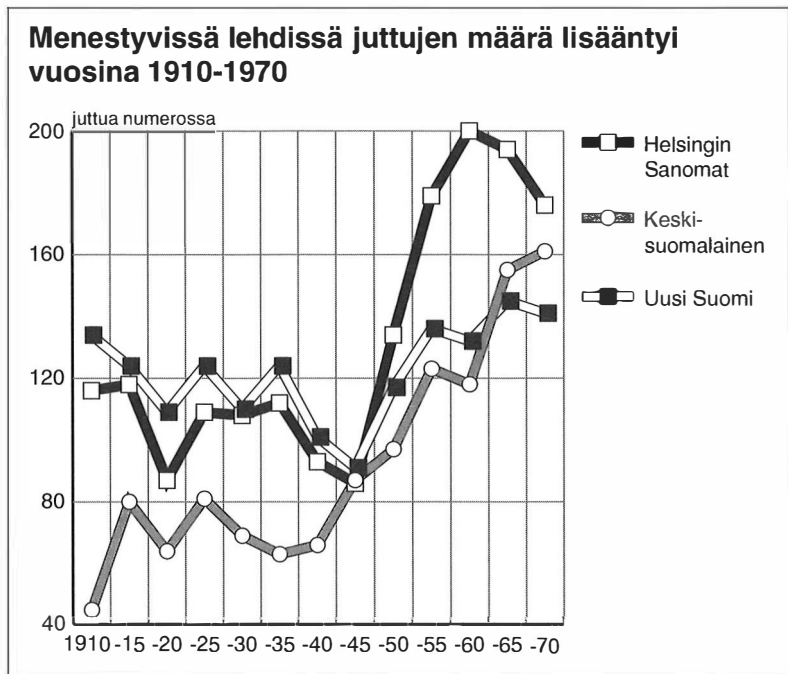
Miksi lehtien sisällön määrä oli kasvanut 1940-luvulta lähtien nopeasti? Aloitetaan painotekniikasta. Uusi Suomi painettiin vuodesta 1920 lähtien 32-sivuisella rotaatiolla. Yhdeksän vuotta myöhemmin lehteen hankittiin entistä tehokkaampi eli 64-sivuinen kone. Olympiavuonna 1952 yhtiö hankki jättimäisen 96-sivuisen rotaatiopainokoneen. Hufvudstadsbladet

70 Kyösti Sorjosen haastattelu 9.11.1992.

71 Ojala 1970, 48 ja 70–73.

72 Tikkanen 1975, 4; Simopekka Nortamon haastattelu 18.4.1991.

Kuvio 81. Lehtikilpailussa voitolle päässeissä sanomalehdissä juttujen määrä lisääntyi nopeasti sodan jälkeen. Nopeinta nousu oli maakunnan johtaviksi lehdiksi nousseissa sanomalehdissä, kuten Keski-suomalaisessa. Uudessa Suomessa juttujen määrän kasvu oli hitaampaa. Uusi Suomi olikin jo 1950-luvun loppupuoliskolla ja 1960-luvun alussa selvästi menettänyt otteensa uutiskilpailussa Helsingin Sanomien kanssa. (Lähde: liitteet 6, 8 ja 13)

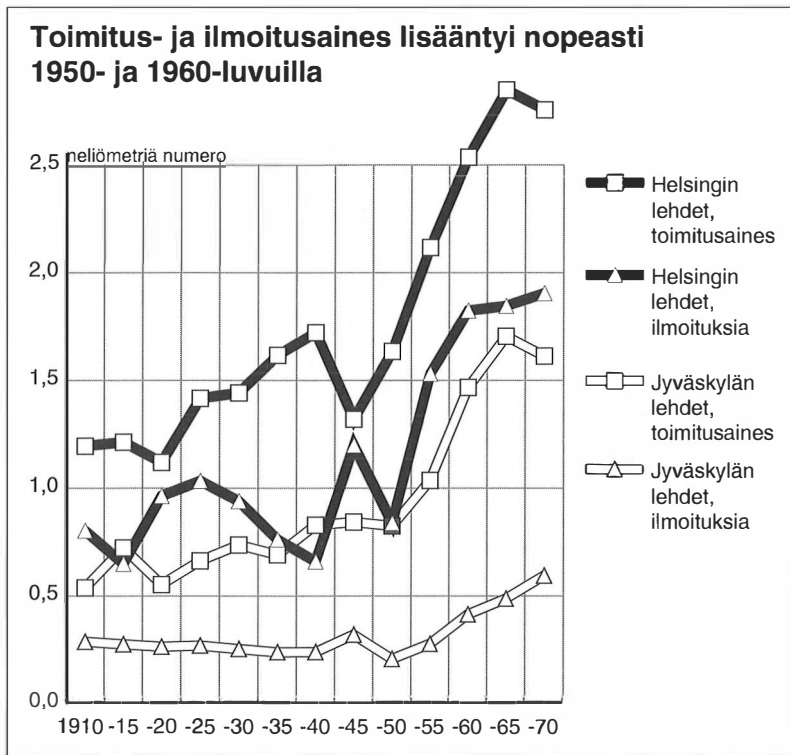
oli vuonna 1927 hankkinut 64-sivuisen rotaation, mutta kone vaihdettiin syksyllä 1964 uuteen 80-sivuiseseen koneeseen. Helsingin Sanomissa uusimistahti oli kiivain: 32-sivuinen rotaatio vuonna 1920, samanlainen sisarkone rinnalle vuonna 1925, osittain rinnalle ja osittain korvaavaksi 4x16 sivuinen kone vuonna 1942 sekä sille vielä 6 sisaryksikköä vuonna 1945, 8 sisaryksikköä vuonna 1956 ja vuonna 1962 uusi rotaatio. Helsingin Sanomat käytti 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa vuoden 1962 rotaation rinnalla yhä 1920-luvulla hankittuja koneita. Suomen Sosialidemokraatti uusi rotaatiokoneensa 32-sivuiseksi vuonna 1929. Vuonna 1957 kone uusittiin jälleen. Keski-suomalainen oli vuonna 1929 siirtynyt rotaatioon, ja se jatkoikin samalla 8-sivuisella koneella sodan jälkeiseen aikaan. Vuonna 1951 lehti hankki pieneksi käyneen koneen tilalle 32-sivuisen rotaation.⁷³

Suurimmat harppaukset painokoneiden koossa ja tehoissa tapahtuivat siis 1950- ja 1960-luvuilla eli juuri samaan aikaan kun lehdet kasvoivat voimakkaasti. Myös lehtien toimittajamäärä kasvoi nopeasti (toimituksen kasvusta kerrotaan tarkemmin seuraavassa alaluvussa.). Syy lehtien vahvaan kasvusuuntaan sivutilassa, toimittajamäärässä ja konekannassa löytyy taloudesta.

Sanomalehtien talous nojaa viiteen tukipilariin: levikkiin, tilaustuloihin,

⁷³ Kappaleen tiedot perustuvat Mervola 1993 sivuilla 315–322 oleviin taulukoihin. Osittain kappaleen kirjoittamiseen käytetyt tiedot ovat laajemmalla alueella esitetyt tiedot. Tiedot ovat kuitenkin peräisin samoista lähteistä, joten taulukon viitoitus sopii myös tähän tekstikappaleeseen.

Kuvio 82. Sanomalehti-ilmoittelu lisääntyi 1950-luvun alusta lähtien melko voimakkaasti. Ilmoitukset toivat lehdille lisää rahaa ja mahdollistivat myös toimituksellisen aineksen lisäämisen. Ilmoitusaineen osuus sisällöstä pysyikin taloudellisesti suotuisana vuosina 1950–1970. (Lähde: liitteet 2 ja 10)

ilmoitusten määrään eli ilmoitusvolyyymiin, ilmoitushintaan ja ilmoitustu-loihin. Jokaisen osatekijän yleissuunta oli vuoden 1950 jälkeen positiivinen. Lehtiyhtiöille tuli siis joka vuosi enemmän rahaa kuin edellisenä vuotena. Kun tulojen kasvu ylitti palkkamenojen kasvun ja paperin hinnannousun, lehtien tilaa saattoi sanoa hyväksi.⁷⁴ Koska ilmoitusten määrä kasvoi jatkuvasti lehdissä (kuvio 82.), myös sivumäärä kasvoi automaattisesti.

Taloudellisessa myötätulessa lehtien oli helppo investoida uusiin koneisiin ja lisätä työvoimaa. Kasvu pulskisti lehtiä 1950- ja 1960-luvuilla ja loi näin tarpeen uudistuksille.

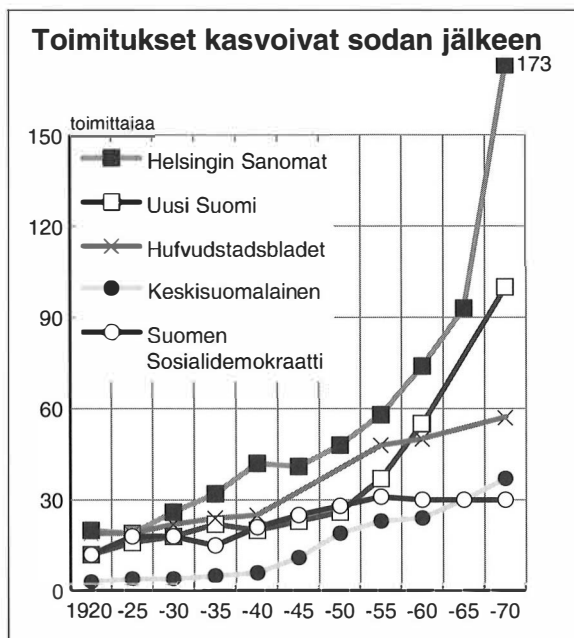
Taittovastuu hajaantuu entistä useammille toimittajille

Lehtien toimittajamäärä lähti nopeaan kasvuun 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa (kuvio 83.). Keski-suomalaisessa toimittajien lukumäärä yli kuusinkertaistui vuosina 1950–1970. Helsingin Sanomissa ja Uudessa Suomessa toimittajien lukumäärä lähes nelinkertaistui. Myös Hufvudstadsbladetissa toimittajamäärä kasvoi, vaikkakin hitaammin. Toimitusten kasvu jatkui menestyvissä sanomalehdissä tasaisesti seuraavat kolmekymmentä vuotta. Mutta kaikissa tutkituissa lehdissä, esimerkiksi Sisä-Suomessa ja Työn Voimassa, toimitusten vahvistumista ei tapahtunut.

74 Löyttyniemi 1988, 377–379 ja 391–393; Katso myös Viranko 1966, 90 ja 201–203.

Kuvio 83. Helsingin Sanomilla oli maan vahvin toimitus 1930-luvulta lähtien. Helsingin Sanomiin palkattiin uutta väkeä varsinkin 1960-luvulla. Myös Uuden Suomen ja Keski-suomalaisen toimitukset kasvoivat samaan aikaan nopeasti. Työtä jaettiin nyt lehdis-sä uudella tavalla: perustettiin uusia osastoja ja taittovastuuta hajautettiin toimittajille.

(Lähde: Keränen 1984, 217–223)

Suomen Sosialidemokraatin toimitus oli vahvimmillaan 33 toimittajaa vuonna 1951 ja sen jälkeen toimituksen koko alkoi hiljalleen pienentyä.⁷⁵

Samalla kun toimittajamäärä kasvoi, ryhdyttiin lehdisissä kehittämään organisaatiota uudelleen. Toimitussihteerit eivät enää ehtineet huolehtia kasvaneen toimituksen koko työnjohdosta ja lehden käytännön kokoamisesta. Lehtiin perustettiin uusi päällikköporras hoitamaan työnjohtoa, ja toimitussihteeri jäi entistä enemmän lehden kokoajaksi. Hufvudstadsbladetiin ja Uuteen Suomeen oli toimituspäällikön vakanssi perustettu jo 1920-luvulla, mutta johtoporrasta täydennettiin myöhemmin. Ensimmäinen uutispäällikkö Uuteen Suomeen palkattiin vuonna 1960. Suomen Sosialidemokraattiin ensimmäinen uutispäällikkö palkattiin vuonna 1929 ja toimituspäällikkö vuonna 1940. Helsingin Sanomiin toimituspäällikön ja uutispäällikön tehtävä perustettiin 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa. Keski-suomalaiseen ensimmäinen toimituspäällikkö tuli vuonna 1962 ja uutispäällikkö vuonna 1968.⁷⁶

Päällikköportaan ohella myös normaali toimitustyö eriytyi. Ensimmäisenä irrottautui urheilu. Helsingin suurlehtiin⁷⁷ palkattiin vain urheilua seuraava toimittaja jo 1900-luvulla ensimmäisellä vuosikymmenellä ja Keski-suomalaiseen ja Suomen Sosialidemokraattiin 1940-luvulla. Kulttuuritoimittaja eriytyi Uudessa Suomessa jo 1920-luvun alussa⁷⁸, mutta esimerkiksi Keski-suomalaisessa kulttuuritoimittaja irrottautui kotimaan-

75 Tommila – Raitio 1979, 147–148 ja 204; Keränen 1984, 217–223.

76 Pohjarmaa 1970, 201–202; Tommila – Raitio 1979, 82; Keränen 1984, 122–125 ja 207.

77 Tässä tapauksessa Hufvudstadsbladet, Helsingin Sanomat ja Uusi Suomi.

78 Keränen 1984, 127–130, 131 ja 133.

toimituksesta vasta 1960-luvun alussa.⁷⁹ Hufvudstadsbladetissa oli erillinen taloustoimittaja jo 1910-luvulla. Helsingin Sanomiin talouden erikoistoimittaja tuli 1930-luvulla ja Uuteen Suomeen 1940-luvulla. Keskisuomalaiseen taloustoimittaja palkattiin 1960-luvun alussa.⁸⁰ Ulkomaantoimitukset olivat pääkaupungin lehdissä eriytyneet ennen toista maailmansotaa⁸¹, mutta Keskisuomalaiseen sellainen perustettiin 1970-luvulla⁸².

Toimitusten eriytyminen ei vaikuttanut heti lehtien ulkoasuun, sillä vielä 1960-luvun lopulle saakka suurin osa teksteistä ja kuvista kulki lehden sivuille toimitussihteerin kautta. Mutta eriytyminen oli luonut siemenen, josta muutos alkoi kehittyä. Otetaanpa esimerkiksi Keskisuomalainen. Lehti oli 1960-luvulle saakka kokonaan toimitussihteerien käsissä. Lehdessä oli välillä kolme ja välillä kaksi toimitussihteerää, joista yksi oli aina iltavuorossa. Hän kokosi koko lehden, johti toimituksen työtä illalla ja vielä yritti paneutua paraasisivun suunnitteluun.⁸³ Vuonna 1963 kotimaantoimituksesta eriytettiin irralleen kulttuuritoimitus ja yhden hengen taloustoimitus. Molemmat osastot taittoivat alusta asti itse sivunsa, vaikka taloustoimittaja jättikin sittemmin aika usein sivun kokoamisen toimitussihteerille.⁸⁴ Molemmat osastot aloittivat taiton omasta halustaan. Varsinkin kulttuurissa itsetaittoisuudella pyrittiin luomaan osastolle oma ulkoasunsa. Sivujen piti olla osaston esimiehen mukaan »sivistyneen näköisesti taitettuja». Itsetaittoisuuteen siirtyminen ei johtunut pelkästään osastojen omasta halusta, vaan siihen oli myös työntöä. Toimitussihteerit tarjosivat auliisti osastoille taittovastuuta, sillä heidän työtaakkansa oli paisunut varsin raskaaksi.⁸⁵ Myös urheilu alkoi taittaa omat sivunsa 1960-luvun puolivälissä.⁸⁶

Vaikka taittovastuu hajautui Keskisuomalaisessa jo 1960-luvun puolivälissä, oli toimitussihteerien työnpaljous edelleen ongelma. He taittoivat kaikki muut sivut paitsi urheilun, kulttuurin ja talouden. Yhdelle iltavuorolaiselle siinä oli kyllin tekemistä.⁸⁷ Keväällä 1970 Keskisuomalaisessa ryhdyttiin päätoimittaja M.E. Juuselan ja artikkelitoimittaja Keijo K. Kulhan johdolla pohtimaan lehden kehittämistä. Koko toimitukselle esi-

79 Anja Penttisen haastattelu 3.5.1991.

80 Keränen 1984, 132–134.

81 Keränen 1984, 134–138.

82 Osaston nimi oli aluksi »yleiset uutiset». Sen tehtävänä oli STT:ltä tulleen uutismateriaalin käsitteleminen ja ulkomaansivun toimittaminen (Heikki Pöytärin haastattelu 23.4.1991)

83 Oy Keskimaan työvaliokunnan pöytäkirja 2.5.1949, 3. pykälä. Oy Keskimaa 1953–1969. Keskisuomalaisen arkisto; Tommila – Raitio 1979, 79–82; Heikki Marttilan haastattelu 23.4.1991.

84 Oy Keskimaan johtokunnan pöytäkirja 4.4.1964, 4.§. Oy Keskimaa 1953–1969. Keskisuomalaisen arkisto; Oy Keskimaan johtokunnan pöytäkirja 4.4.1964, 4.§. Oy Keskimaa 1953–1969. Keskisuomalaisen arkisto; Heikki Marttilan haastattelu 23.4.1991; Risto Pynnösen haastattelu 24.4.1991; Anja Penttisen haastattelu 3.5.1991.

85 Anja Penttisen haastattelu 3.5.1991.

86 Raimo Tuunaisen haastattelu 3.5.1991.

87 Oy Keskisuomalaisen johtokunnan pöytäkirja 21.5.1968, 7.§ ja sen liite »Keskisuomalaisen toimitusjohdon organisaatiokaava- ja työnjakoehdotus». Oy Keskimaa 1953–1969. Keskisuomalaisen arkisto.

tettiin kymmenkunta kysymystä. Yhtenä kohtana oli lehden ulkoasun arviointi ja kehittäminen. Keskeiseksi ongelmaksi kyselyssä todettiin toimitussihteerien työtaakka. Parannusehdotuksena toimitus näki oman käsittely- ja taittoryhmän luomisen kotimaanosastolle.⁸⁸ Rungas vuosi myöhemmin uudistus toteutettiin. Keväällä 1971 kotimaanosaston juttujen käsittelyminen uskottiin ns. käsittelijäportaalle. Kesällä 1973 käsittelijäportaan tehtäviä laajennettiin. Nyt latomo- eli taittosihteereiksi kutsutun neljän toimittajan ryhmän tehtävänä oli huolehtia kotimaansivujen juttujen käsittelystä ja taitosta alusta loppuun asti. Toimitussihteerin päätehtäväksi jäi paraatisivujen suunnitteleminen ja kokoaminen.⁸⁹ Viimeiseksi itsetaittoisuuteen siirtyi ulkomaanosasto, joka ryhtyi vastaamaan oman sivunsa ulkoasusta 1970-luvun puolivälissä.⁹⁰

Helsingin Sanomissa osastojen siirtyminen itsetaittoisuuteen tapahtui lähes samaan tahtiin kuin Keski-suomalaisessa. Osasto osastolta taitto siirtyi pois toimitussihteeriltä. Ulkomaanosasto, talousosasto ja urheiluosasto siirtyivät ensimmäisinä itsetaittoisuuteen. Sunnuntaiosasto aloitti itsenäisen taiton heti 1960-luvun puolivälin jälkeen.⁹¹ Sen jälkeen taittovastuu siirtyi hiljalleen lehdessä muillekin osastoille. Taittovastuun hajautuminen jatkui 1980-luvun loppupuolelle saakka.⁹²

Hufvudstadsbladetin taittamisesta vastasi 1960-luvun alussa lehden iltasihteeri. Lehdessä siirryttiin 1960-luvun puolivälissä Ruotsin mallin mukaiseen keskustoimitusjärjestelmään. Keskustoimitukseen kuului useampia iltasihteerejä. He taittoivat koko lehden. Esimerkiksi vuonna 1970 keskustoimitukseen kuului neljä toimitussihteeriä ja kaksi ulkoasusta vastaavaa toimittajaa.⁹³ Myös Uudessa Suomessa taitto oli hyvin keskitettyä. Perinteisesti iltatoimitussihteeri kokosi koko lehden, mutta syksyllä 1971 toimitukseen luotiin keskuspöytäorganisaatio. Tällöin taittavien toimittajien määrä lisääntyi neljällä. Lehdessä noudatettiin ainakin 1970- ja 1980-lukujen vaihteeseen saakka keskuspöytämallia, mutta esimerkiksi kriisivuoden 1976 keväällä lehdessä oli vain kaksi toimitussihteeriä.

Suurimmissa lehdissä taitto hajaantui 1960- ja 1970-luvuilla aikaisempaa useammalle henkilölle. Keski-suomalaisessa ja Helsingin Sanomissa osastot alkoivat itse taittaa sivunsa. Uudessa Suomessa ja Hufvudstadsbladetissa toimitussihteerien ympärille koottiin keskuspöytä, jolloin tait-

88 Lehden kehittämistä koskevan kyselyn vastaukset huhtikuussa 1970 (IIIhb2). III Oy Keski-maan muut sisällön mukaan järjestellyt asiakirjat. Keski-suomalaisen historiatoinikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto.

89 Tommila – Raitio 1979, 81; Risto Pynnösen haastattelu 24.4.1991.

90 Heikki Pöytäarin haastattelu 23.4.1991.

91 Ulkomaanosasto oli taittanut itsenäisesti sivunsa jo ensimmäisestä maailmansodasta lähtien. Talous ja urheilu taittoivat itse sivunsa ainakin vuodesta 1963 ja kulttuuri vuodesta 1965. Pietiäinen 1986, 164–165; Carl Henningin haastattelu 6.5.1991.

92 Kotimaan- ja ajankohtaisosasto siirtyivät itsenäiseen taittoon 1970-luvun alussa. Simoppekka Nortamon haastattelu 18.4.1991; Carl Henningin haastattelu 6.5.1991.

93 Torsten Steinbyn haastattelu 18.4.1991; Hufvudstadsbladet 7.9.1970, lehden puhelinnumero- ja osoitelaatikon tiedot. Tietolaatikossa ei tarkemmin määritellä kahden layout-toimittajan ja neljän toimitussihteerin tehtäviä.

tavien toimittajien määrä kasvoi. Miten taittoon osallistuvien toimittajien lisääntyminen vaikutti lohkojen ajan syntyyn? Selitys on yksinkertainen. Taittavien toimittajien määrän kasvaessa yhden toimittajan vastuulle jäi aikaisempaa vähemmän sivuja. Tällöin hän ehti paneutua paremmin sivujen ulkoasuun. Tämä puolestaan mahdollisti suurempien otsikoiden käytön⁹⁴, sillä leveät otsikot vaativat enemmän ennakkosuunnittelua kuin yksipalstaiset. Monipalstaisia otsikoita ei voinut vain juoksuttaa sivulle peräjälkeen, vaan niiden sijoittelua oli pakko hieman etukäteen hahmotella.

Ulkoasusta tulee journalismin osa

Sanomalehtimiehet suhtautuivat paraatisivujen aikana ulkoasuun jokapäiväisenä rutiinina. Lehti piti koota iltaisin, ja tähän puoleen keskittyttiin myös sanomalehtimiesten oppaissa.⁹⁵ Lehtien kokonaisvaltaisesta suunnittelemisesta ei vielä ollut puhuttakaan. Tilanne muuttui 1960-luvulla, kun ulkoasu-uudistuksista ja ulkoasun suunnittelusta tuli Yhdysvalloissa lähes muoti-ilmiö. Lehteä ei enää mielletty pelkäksi uutisten ja mainosten kokoelmaksi, joka kasattiin iltaisin vanhojen tapojen mukaan. Nyt lehtiä ryhdyttiin suunnittelemaan. Graafinen suunnittelija Peter Palazzo avasi aivan uudenlaisen suunnan amerikkalaisessa sanomalehdistössä, kun hän vuonna 1963 suunnitteli alusta loppuun asti uudelleen New York Herald Tribunen. Uudistus oli perinpohjainen. Muutokset eivät koskeneet vain tekstityyppiä ja nimiötä, vaan hän muutti palstaleveyksiä sekä järjesteli koko sisällön rakenteen uudelleen.⁹⁶ Lehden ulkoasun uusimisesta tuli Englannissa ja Yhdysvalloissa 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla erittäin yleistä. Jopa The Times Lontoossa uusi lehden vanhoillista ulkoasua vuonna 1966, ja heti seuraavan vuosikymmenen alussa päätoimittaja Harold Evans jälleen kohensi lehteä. 1970-luvulla englantilaisiin ja amerikkalaisiin lehtiin palkattiin runsaasti graafisia journalisteja.⁹⁷

Myös Suomessa ulkoasusta tuli 1960- ja 1970-luvulla osa lehden tekemistä ja journalismia. Sanomalehdenkustantajien lehti Suomen Lehdistö järjesti vuonna 1962 Ruotsin mallin mukaisesti ensimmäistä kertaa Paras etusivu -kilpailun. Englannissa etusivukilpailut oli aloitettu 1950-luvulla, mutta 1960-luvulla kilpailusta tuli todellinen instituutio englantilaisessa ja amerikkalaisessa lehdistössä. Suomen etusivukilpailussa arvioitiin lehtien paraatisivujen ulkoasua. Ensimmäisen kilpailun voitti Maaseudun Tulevaisuus.⁹⁸ Etusivukilpailusta (= paraatisivu) tuli säännöllinen tapa, ja paraatisivut arvioitiin joka vuosi vuoteen 1973 saakka. Uu-

.....
94 Leveät (= monipalstaiset) otsikot ovat lohkotaiton peruselementti. Pelkillä yksipalstaisilla otsikoilla ei synny lohkotaittoa.

95 Katso esimerkiksi Routavaara 1944, 27–42 ja 154–207; Vehmas 1970, 44–68.

96 Moen 1984, 149; Rehe 1985, 14.

97 Hutt 1973, 187–189; Garcia 1981, 2–3; Rehe 1985, 15.

98 Jokaisesta lehdestä oli arvosteltavana saman päivän paraatisivu. Arvostelulautakunta valitsi päivän arpomalla. Toimitukset eivät tienneet etukäteen kilpailupäivää. (Suomen Lehdistö n:o 9 1962, 63–64; Landgren 1992, 595)

delleen etusivukilpailu aloitettiin vuonna 1987.⁹⁹

Etusivukilpailun aloittamista edelsi Suomessa keskustelu lehtien ulkoasusta. Suomen Lehdistössä moitittiin vuonna 1959 sanomalehdenjulkaisijoita siitä, että he kiinnittävät huomiota vain tilauksiin ja ilmoituksiin. Itse lehti, sen sisältö ja ulkoasu, jäi sivuseikaksi. Suomen Lehdistössä näyttävästi esille nostetussa uutisjutussa lehtien ulkoasun heikkouteen löydettiin kaksi syytä. Toimittajille ei anneta tarpeeksi taloudellisia mahdollisuuksia ja toisaalta toimittajien pätevyydessäkin on puutteita. Samalla huomautettiin, että Suomessa ei toimittajille ole järjestetty taitto-kursseja kuten Norjassa ja Ruotsissa. Lehti esitteli myös Ruotsissa leh-tien ulkoasun kohentamiseksi toteutettua ideaa, parhaan etusivun kilpai-lua.¹⁰⁰ Idea ottikin tuulta siipiensä alle, ja kolme vuotta myöhemmin Suo-messa järjestettiin vastaava kilpailu. Sen päätarkoituksena oli nostaa leh-den ulkoasu huomion kohteeksi ja samalla antaa lehdille malleja hyvästä ulkoasusta.¹⁰¹

Toimitussihteerien työ keskittyi 1960- ja 1970-luvulla entistä selvem-min ulkoasuun (katso edellinen alaluku), mutta he eivät olleet pelkäs-tään ulkoasuun keskittyneitä erikoisammattilaisia. Tosin esimerkiksi Suomen Sosialidemokraatissa toimitussihteeri Erkki Wiksten teki jo 1960-luvulla lähes ulkoasutoimittajan työtä vaikka hänen varsinainen tehtävänsä oli toimitussihteerin työ¹⁰². Hufvudstadsbladet poikkesi si-vuun yleisestä linjasta syksyllä 1970. Lehden paraatisivun taitto uskottiin pelkästään siihen tehtävään keskittyville layout-toimittajille, Göran Ekille ja Christian Sjöstedtille.¹⁰³ Suomen ensimmäinen vain ulkoasusuunnitte-luun keskittyneen toimittajan vakanssi perustettiin Helsingin Sanomiin vuonna 1976. Tehtävään tuli aikaisemmin lehden kulttuuri- ja sunnuntai-osastolla työskennellyt toimittaja Carl Henning. Hänen tehtäväkseen an-nettiin luoda valoladontaan siirtyvälle Helsingin Sanomille modernimpi il-me.¹⁰⁴ Samana vuonna myös Uusi Suomi palkkasi lehteen ulkoasusta vas-taavan art directorin. Tehtävään tuli Yhtyneissä Kuvalehdissä aikakaas-

99 Suomen Lehdistö n:o 9 1963, 66; Suomen Lehdistö n:o 10 1964, 88; Suomen Lehdistö n:o 9 1965, 66; Suomen Lehdistö n:o 6–7 1966, 90; Suomen Lehdistö n:o 5 1967, 55–56; Suomen Lehdistö n:o 5–6 1968, 79–80; Suomen Lehdistö n:o 5 1969, 82–83; Suomen Leh-distö n:o 5 1970, 104–105; Suomen Lehdistö n:o 5 1971, 100–101; Suomen Lehdistö n:o 5 1972, 75; Suomen Lehdistö n:o 5–6 1973, 81; Hutt 1973, 120, 147–150 ja 169; Pulkkinen 1994, 6–7.

100 Suomen Lehdistö n:o 2 1959, 7–8. Uutinen: Sanomalehden ulkoasu.

101 Sanomalehtien Liiton johtokunnan työvaliokunnan pöytäkirja 4.5.1961 8.§. Pöytäkirjat 1961–1965 (Ca12). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA; Sanomalehtien Liiton johtokunnan työvaliokunnan pöytäkirja 26.3.1962 8.§ ja liite. Pöytäkirjat 1961–1965 (Ca12). Sanomaleh-tien Liiton arkisto. VA; Heinemann 1966, 145–147.

102 Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 28.2.1966, liite Suomen So-sialidemokraatin toimituksen työn uudistijärjestelystä ja toimihenkilöiden tehtävänkuvauk-sista. Johtokunnan pöytäkirjat 1966. Kansanvallan arkisto; Pohjanmaa 1970, 140–142; Erki Wikstenin haastattelu 30.6.1993.

103 Hufvudstadsbladet 7.9.1970, lehden tietolaatikko; Torsten Steinbyn haastattelu 18.4.1991; Katso myös Keränen 1984, 120.

104 Carl Henningin haastattelu 6.5.1991; Aatos Erkon haastattelu 7.12.1994; Katso myös Keränen 1984, 120.

lehtien ulkoasua suunnitellut Matti Lukkari. Lukkari oli ammattigraafikko.¹⁰⁵ Keskisuomalaiseen ei missään vaiheessa perustettu vain ulkoasuun liittyvää virkaa. Marraskuussa 1980 lehden suunnittelupäälliköksi nimettiin Ossi Kurki, jonka tehtäviin yhtenä osana kuului lehden ulkoasun suunnittelu. Kurki oli jo pari vuotta hoitanut samaa tehtävää lehden suunnittelevana toimitussihteerinä.¹⁰⁶

Helsingin Sanomia ja Uutta Suomea lukuun ottamatta suomalaisiin sanomalehtiin ei 1970-luvulla palkattu päätoimisia ulkoasusuunnittelijoita. 1980-luvulla moneen sanomalehteen nimettiin oman toimen ohessa toimivia ulkoasutoimittajia, joiden tehtäviin kuului yleensä graafikon (uutisgraafiikka) tai toimitussihteerin työ.¹⁰⁷ Kovin nopeaa suomalaisten tai pohjoismaistenkaan ulkoasuihmisten yhteisön syntyminen ei ole ollut. Ulkoasusuunnittelijoiden pohjoismainen yhteistyöjärjestö (Society of Newspaper Design/Scandinavia) perustettiin vasta vuonna 1986.¹⁰⁸

Ulkoasu nousi myös suomalaisessa tiedotusopillisessa tutkimuksessa esille 1960-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa. Ensimmäinen alan tutkimus oli Pertti Tiihosen vuonna 1964 valmistunut pro gradu -työ *Miellyttävyyssvalinnat taittotyyleissä*¹⁰⁹. Seuraava alan työ oli vuonna 1970 valmistunut Esko Ojalan tutkimus *Taittotyylien miellyttävyyserot ja pohjoismaisten sanomalehtien taitto*.¹¹⁰ Ojala puhui laajasti taitosta kulttuuritoimittajien valtakunnallisessa seminaarissa kesällä 1971¹¹¹. Tiihosen pro gradu -työn tulosten mukaan lukijat pitivät eniten symmetrisestä taitosta ja vähiten horisontaalisesta taitosta¹¹². Ojalan mukaan taas lukijat pitivät eniten lohkotaitosta kun taas toimittajat ovat mieltyneet sirkus-taittoon¹¹³. Juhani Wiion luettavuustutkimuksissa on käsitelty varsinkin palstaleveyden ja pistekoon vaikutusta tekstin luettavuuteen.¹¹⁴

105 Matti Lukkarin haastattelu 6.5.1991; Vesikansa 1979, esipuhe (ei sivunumeroa).

106 Suomen Lehdistö n:o 11 1980, 38; Ossi Kurjen haastattelu 7.5.1991.

107 Aamulehdessä Peter Bange tekee uutisgraafiikkaa. Myös Kymen Sanomien Seppo Vakkari on graafikko. Hufvudstadsbladetin Ulf Stambej on toimitussihteerin, samoin Vasablade-
tin Peter Björkas. Turun Sanomien Terhi Hlavitý on ulkoasuosaston päällikkö ja lähes täysipäiväinen ulkoasusuunnittelija. (Lähteet: Peter Bangen haastattelu 9.11.1994, Peter Björkasin haastattelu 11.11.1994, Terhi Hlavitýn haastattelu 11.11.1994, Ulf Stambejin haastattelu 11.11.1994, Seppo Vakkarin haastattelu 10.11.1994; Sanomalehtien ulkoasukyselyn tulokset 1994)

108 Henning 1988b, 18–19.

109 Tiihonen 1964: Pertti Tiihonen, *Miellyttävyyssvalinnan taittotyyleissä*. Tutkimus sanomalehden etusivujen rakenteiden vaikutuksista lukijoihin. Lehdistö- ja tiedotusopin pro gradu -tutkielma Tampereen yliopistossa 1964.

110 Ojala 1970: Esko Ojala, *Taittotyylien miellyttävyyserot ja pohjoismaisten sanomalehtien taitto*. Pro gradu -tutkielma Tampereen yliopistossa lehdistö- ja tiedotusopin laitoksella 1970.

111 Seminaariesitelmistä on julkaistu kirja vuonna 1972. Suomen kulttuurirahaston julkaiseman kirjan nimi on Kulttuuritoimittaja. (Ojala 1972, 113–137)

112 Tiihosen määrittelemä horisontaalinen taitto muistuttaa pitkälti tässä työssä lohkotaitoksi kutsuttua taittotapaa. Tiihonen selvitti työssään kolmen erilaisen taiton miellyttävyyttä. Hänen tulostensa mukaan symmetrinen taitto on lukijoiden mielestä miellyttävempi. Epämiellyttävempi on horisontaalinen taitto. Näiden välissä on muodottoman tasapainon taittotyyli, jolla Tiihonen tarkoittaa juttujen taittamista sivulle siten että otsikot jakautuvat eri puolille sivua ilman symmetriaa tai vaakarytmitystä. (Tiihonen 1964, 17 ja 48–49)

113 Ojala 1870, 69–74.

114 Wiio 1974, 161–163; Wiio 1977, 148.

Myös Sanomalehtimiesten Liitossa kiinnitettiin huomioita ulkoasuky-
smyksiin. Liitto järjesti jo syksyllä 1967 kurssin, jonka yhtenä aiheena
oli lehden ulkoasun vaikutus levikkiin.¹¹⁵ 1980-luvun alussa järjestettiin jo
pelkästään ulkoasuun keskittynyt kurssi. Myös lehdissä kiinnitettiin ulko-
asukoulutukseen entistä enemmän huomiota. Uusi Suomi kurssitti toi-
mittajiaan kolme viikkoa vuonna 1971. Kursseilla keskityttiin lehden laa-
dun parantamiseen. Esille nousi varsinkin ulkoasu ja otsikointi.¹¹⁶ Kes-
kisuomalaisessa ulkoasusta kiinnostuttiin pari vuotta myöhemmin, kun
lehti oli siirtymässä offset-painomenetelmään. Viisi Keskiuomalaisen
toimittajaa kiersi vuonna 1973 kolmessa ruotsalaisessa offset-sanomaleh-
dessä tutustumassa lehtien ulkoasuun ja taitotyöskentelyyn. Yksi toimit-
taja kävi lisäksi samana vuonna kuvajournalismikurssin. Seuraavana
vuonna Esko Ojala vieraili lehdessä puhumassa taitosta.¹¹⁷ The Sunday
Timesin päätoimittaja Harold Evans koulutti Helsingin Sanomien väkeä
maaliskuussa 1973, ja sen jälkeenkin englantilaisia ja amerikkalaisia ulko-
asuihmiä vieraili tiiviisti lehdessä.¹¹⁸ Koulutukseen panostaminen paran-
si selvästi toimittajien typografista tietämystä. Helsingin Sanomissa suu-
rin osa toimittajista ei vielä 1960-luvun loppupuolella tuntenut keskeisiä
kirjapainotermejä, kuten pistekokoa tai kirjainlajien nimiä. Toimituksen
seinällä riippui taulu, jossa oli runsaasti erilaisia kirjainlajeja ja niiden pis-
tekokoja. Ne oli numeroitu yhdestä sataan. Toimitussihteeri vain liitti ju-
tun ladontaohjeisiin esimerkiksi luvun 50 ja sai näin tietynlaisen ja tie-
tynkokoisen otsikon. 1970-luvulla toimituksen tietämys koheni muun
muassa se takia, että yhtiön omassa toimittajakoulussa annettiin ty-
pografian perusopetusta.¹¹⁹

Sanomalehtien ulkoasusta kiinnostuneet ihmiset alkoivat 1970-luvulla
ja varsinkin 1980-luvulla kiinnostua havaintopsykologiasta ja kognitiivi-
sista prosesseista. Tieteestä haettiin vastauksia muun muassa ihmisten
lukemistapaan ja hahmottamiseen liittyviin kysymyksiin.¹²⁰ Myös kansain-
välisessä ulkoasukirjallisuudessa nousi esille viestinnänprosessien tutki-
minen ja ulkoasun liittyminen viestintään¹²¹.

Kokonaisuutena voi sanoa, että 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla ul-
koasusta tuli tärkeä osa sanomalehden tekemistä ja journalismia. Ulko-
asu jopa hyväksyttiin yhdeksi osaksi tiedotusopillista tutkimusta. Ulko-

.....
115 Suomen Sanomalehtimiesten Liiton hallituksen työvaliokunnan pöytäkirja 12.9.1967. Hallituksen ja sen työvaliokunnan pöytäkirjat 1967–1968 (Cc9). Sanomalehtimiesten Liiton arkisto. VA; Toimitusjaoston pöytäkirja 20.1.1981. Toimitusjaosto 1980–81. Sanomalehtien Liiton arkisto.

116 Välike n:o 1 1971, 3–7. Uutinen: Pois omista ympyröistä / US:n toimittajat kursilla.

117 Oy Keskiuomalaisen koulutus 1973. Johtokunnan pöytäkirjat 1970–1976. Keskiuoma-
laisen arkisto; Heikki Marttilan haastattelu 23.4.1991; Ossi Kurjen haastattelu 7.5.1991.

118 Hesa n:o 3 1973, 17. Uutinen: Harold Evansin hyvät opit; Hesa n:o 1 1982, 20–21. Uuti-
nen: Kuvatoimittaja Randy Cox: Lehtien ulkoasun suunnittelu on asenne; Simopekka Nor-
tamon haastattelu 18.4.1991.

119 Simopekka Nortamon haastattelu 18.4.1991; Carl Henningin haastattelu 15.5.1994.

120 Yrjö Klipin haastattelu 17.6.1994.

121 Katso esimerkiksi Edward R. Tuften teos *The Visual Display of Quantitative Information*. Cheshire 1983.

asun aseman korostuminen sopi hyvin kaupallisuuteen nojaaville lehdenkustantajille¹²², sillä ulkonäkö nähtiin yhtenä lehden kilpailukeinona¹²³.

Valoladonnan kiertovaikutus

Lohkotaiton yleistymisen ja valoladonnan (sekä offsetin) käyttöönoton välillä ei ole suoraa yhteyttä, vaikka näin on yleisesti lehtimaailmassa arveltu. Tutkitut sanomalehdet eivät siirtyneet lohkotaittoon samalla, kun yhtiöön hankittiin valolatomakoneet tai offset¹²⁴. Uuteen taittotyylisiin siirryttiin lehdissä huomattavasti aikaisemmin kuin uuteen ladontatekniikkaan. Valoladonnan ja offsetin käyttöönottoa ei pidä silti kokonaan unohtaa lohkotaiton yhteydessä, sillä kiistaton tosiasia on, että valoladonnan mukanaan tuoma paperitaitto suosi lohkotaittoa. Valolatomakoneet tulostivat yleensä tekstit valmiiksi valolatomapaperin levyisinä lohkoina¹²⁵, jolloin oli luonnollisinta ja helpointa taittaa jutut samanlaisina lohkona sivulle. Metallin aikaan taas rivien juoksuttaminen pitkin palstoja oli kätevämpää kuin lohkojen kokoaminen, sillä lohkotaitossa tarvittiin enemmän tyhjiä rivejä (= välikkeitä). Metallitaitossa tyhjiä rivejä oli hankalampi sijoittaa ladelman kuin paperitaitossa.¹²⁶

Millainen oli valoladonnan ja offsetin¹²⁷ yhteys lohkotaittoon? Yhdistävät tekijät löytyvät kiertoteitse. Yhdysvalloissa ja Englannissa ensimmäiset sanomalehdet siirtyivät valoladontaan ja offsetiin 1960-luvulla. Allen Huttin mukaan Englannissa ja Yhdysvalloissa syntyi »valoladonta ja offset -look» lehtiin. Sen tyyppillisiä piirteitä olivat kirjainlajien moninaistuminen ja sivujen lohkontuminen.¹²⁸ Myös saksalaiset lehdet suosivat jo 1960-luvulla lohkotaittoa¹²⁹. Kun maailmalla samaan aikaan Peter Palazzo ja hänen jälkiään seuraavat ulkoasusuunnittelijat uudistivat sanomalehtiä

122 Katso esimerkiksi Kahma 1979, 61–62; Luostarinen 1982, 41.

123 Ulkoasun kaupallisuus tuli esille muun muassa siinä, että Suomen Lehdistö aloitti Paras etusivu kilpailut; Katso myös alaluku *Uuden Suomen vuosisadan lehti uudistus: lehti uudestaan lehtokuoppiin*.

124 Hufvudstadsbladet siirtyi valoladontaan joulukuussa 1972 ja offsetiin 1984. Keski-suomalainen otti uudet valmistusmenetelmät käyttöön elokuussa 1973. Uusi Suomi siirtyi keväällä 1975 valoladontaan ja syksyllä 1980 offsetiin. Helsingin Sanomat valoladottiin kokonaan keväällä 1978. Offsetiin lehti siirtyi samana kesänä. Lohkotaittoon lehdet olivat siirtyneet jo vuosikymmenen vaihteessa. Suomen Sosialidemokraatti siirtyi lohkotaittoon vuonna 1964. Valoladonta ja offset lehdessä otettiin käyttöön vuonna 1976. (SLH 5 1988, 133, 147 ja 326; SLH 7 1988, 64 ja 207; Painokonetiedot perustuvat Mervola 1993, sivuilla 315–322 oleviin liitteisiin)

125 Jutut tulostettiin valolatomakoneista lohkoina, jotta kallista valoladontapaperia ei olisi kulunut hukkaan. Jos juttuteksti olisi tulostettu paperille pitkänä yhden palstan levyisenä ladelman, paperia olisi tarvittu huomattavan paljon. Valoladontakoneiden paperin leveys oli yleensä kolmesta viiteen palstaan, joten koneista oli taloudellisinta tulostaa monipalstaisia ja valmiiksi lohkoksi ladottuja juttuja.

126 Simopekka Nortamon haastattelu 18.4.1991; Heikki Marttilan haastattelu 23.4.1991.

127 Valoladonta ja offset liittyvät kiinteästi toisiinsa. Lehdet siirtyivät usein samalla valoladontaan, kun ne ostivat offsetrottaation. Valoladonnassa teksti tulostetaan tietokoneilla valokuvapaperin kaltaiselle paperille valottamalla. Paperille ladotut jutut ja otsikot taitetaan sanomalehden sivuksi. Sen jälkeen sivu kuvataan erikoisrakenteisella kameralla. Tästä kuvasta valmistetaan sivupelti. Sivupellin pinta on tasainen, eikä painaminen perustu koholaan oleviin kirjainuihin vaan pellin pinnan erilaisiin värinotto-ominaisuuksiin. Osa pellistä ottaa offsetpainokoneessa itseensä väriä ja siirtää sen sitten kumirullien välityksellä paperille.

128 Hutt 1973, 159–161.

129 Hutt 1967, 280–285.

lohkoajattelun suuntaan¹³⁰, niin vaikutteet levisivät varmasti myös suomalaisiin lehtiin. Mutta maailmallakaan valoladonta ei suoraan aiheuttanut lohkotaiton käyttöönottoa. Kevin G. Barnhurstin ja John C. Neronen mukaan tekniikka oli kyllä tärkeä taustavaikuttaja lohkotaittoon siirtymisessä, mutta ei sen enempää. Valoladonta ja lohkotaitto osuvat kyllä ajallisesti melko hyvin toisiinsa, mutta Barnhurstin ja Neronen mukaan uudenlaisen taittotavan idut olivat hautuneet jo kauan sanomalehdistössä. Tekniikka vain oli katalysoimassa muutosta.¹³¹

Suurten ulkomaalaisten sanomalehtien esimerkki ei vaikuttanut yksistään suomalaisten lehtien ulkoasuun, vaan merkittävä rooli oli myös kotimaisilla esikuvilla. Ensimmäiset sanomalehdet olivat Suomessa siirtyneet valoladontaan 1960-luvun lopulla. Tähän joukkoon kuului muun muassa Hyvinkään Sanomat, joka siirtyi myös offsetiin ensimmäisten joukossa vuonna 1965. Karjalan Maa ja Koillis-Häme omaksuivat uuden ladontamenetelmän jo 1960-luvulla.¹³² Näissä lehdissä valoladonnan ja lohkotaiton yhteensopivuus huomattiin varmasti käytännössä. Kun samaan aikaan isommissa suomalaisissa lehdissä mietittiin valoladontaan siirtymistä, niissä todennäköisesti seurattiin sivusilmällä pienten lehtien työskentelyä. Näin viesti lohkotaiton paremmuudesta tavoitti suuret lehdet jo ennen kuin ne siirtyivät uuteen tekniikkaan.

Valoladonnan ja siihen liittyvän lohkoladonnan vaikutus sanomalehtien ulkoasuun levisi tutkittuihin lehtiin kahta eri kiertotietä: toisaalta teknisessä eturintamassa olleista pienistä kotimaisista sanomalehdistä ja toisaalta englantilaisista sekä amerikkalaisista lehdistä. Niissähän valoladonta ja uusi tekniikka olivat voimistaneet jo aiemmin olleita pyrkimyksiä selkeyttää sanomalehteä. Näin uusi lohkotaitto saavutti tutkimuslehdet jo ennen kuin uusi tekniikka.

Lehtien ulkoasun ja rakenteen uusiutuminen lohkojen aikana

Rajojen etsimisen 1970-luku: värejä ja tehosteita

Keskisuomalainen siirtyi elokuussa 1973 ensimmäisenä suurena suomalaisena sanomalehtenä offset-painomenetelmään.¹³³ Offsetrotaatio tarjosi lehdille aivan uudenlaisen mahdollisuuden käyttää värejä, vaikka lisäväriä oli lehdissä käytetty jo 1910-luvulla¹³⁴. Kone painoi nelivärikuvia, ja väripaikkoja oli useammilla sivuilla kuin aiemmin. Offsetissa värikuvien laatu oli selvästi parempi kuin vanhassa kokopainokoneessa. Värit olivatkin syynä kohopainosta luopumiseen. Värien, varsinkin ilmoituspuolelle,

130 Arnold 1969, 449–463; Garcia 1981, 2–3; Evans 1982, 184–186.

131 Barnhurst ja Nerone 1991, 801–804

132 Löyttyniemi 1988, 398 ja 402–403; Landgren 1992, 342–346.

133 Keskisuomalainen 30.8.1973.

134 Katso esimerkiksi Helsingin Sanomat 20.4.1919, Tollander & Klärichin tupakkatehtaan ilmoitus.

tuomia mahdollisuuksia pidettiin tärkeänä hankintasyynä.¹³⁵ Vanhan kohpainorotaation aikana lehti joutui joskus jopa jättämään väri-ilmoitukset pois lehdestä.¹³⁶

Myös toimitus tarttui oitis uuden painotekniikan suomiin värimahdollisuuksiin. Keskisuomalainen otti vain muutama päivä uuteen painotekniikkaan siirtymisen jälkeen käyttöön värilliset linjat ja otsikot.¹³⁷ Myös rasteripohjaisia otsikoita ilmestyi sivuille.¹³⁸ Rasteriotsikot eivät koskaan yleistyneet lehdessä, mutta punaiset ja siniset otsikot olivat arkipäivää. Varsinkin premiäärillä eli lehden pääuutissivulla väriotsikoita harrastettiin ahkerasti. Väriotsikoista tulikin lehdelle luonteenomainen piirre, vaikka Keskisuomalaisessa pyrittiin tietoisesti välttämään värien »liian runsasta» käyttöä¹³⁹. Keskisuomalaisesta oli siirtymävaiheessa vierailtu ruotsalaisissa offset-lehdissä, ja toimituksen mieleen jäivät ruotsalaisneuvot värien varovaisesta käytöstä. Keskisuomalaisen väki piti ensimmäisten suomalaisten offset-lehtien värirastereita ja värien kirjavuutta varoitavana esimerkkinä.¹⁴⁰ Houkutus värien käyttöön oli kuitenkin niin suuri, että väriotsikoita ei vielä pidetty sopimattomina. Väriotsikot olivat kansainvälisesti perin outo tapa käyttää värejä. Vain Kreikassa suuret ateenalaiset sanomalehdet käyttivät värejä etusivun otsikoissa¹⁴¹.

Keskisuomalainen julkaisi ensimmäisen nelivärikuvansa pari viikkoa uuteen painotekniikkaan siirtymisen jälkeen¹⁴². Laukaalaisen talomuseon pihamaalta otetussa kuvassa kansallispukuinen tanssiryhmä esitti reipasta tanhua. Kuva oli jo useita päiviä vanha, sillä värikuvat valmistutettiin yhtiön ulkopuolella. Lehti kertoi kuvan viereen taitetussa uutisessa lyhyesti uudesta painotekniikasta ja lopuksi selitti myös värikuvien käyttöä. »Tämä nelivärikuva on ensimmäinen, minkä Keskisuomalainen kautta aikojen julkaisee. Sen on tehnyt mahdolliseksi syksyllä käyttöönotettu uusi offsetpainotekniikka, joka tulevaisuudessa tekee lehdestä entistäkin värikkäämmän. Näin siksi, että nykypäivän ja tulevaisuuden ympäristö on värikäs; miksi ei lehti olisi samoin?»¹⁴³ Arkipäiväiseksi neliväri yleistyi lehdessä kuitenkin vasta vuosikymmenen vaihteessa, sillä lehteen hankittiin oma värilaboratorio sekä repro-osaston värierottelulaitteisto vasta vuonna 1977.¹⁴⁴

.....
135 Oy Keskisuomalaisen johtokunnan pöytäkirja 14.4.1991. Johtokunnan pöytäkirjat 1970–1976. Keskisuomalaisen arkisto; Katso myös Tommila – Raitio 1979, 104; Löytyniemi 1988, 401–403.

136 Poussa 1976, 30–32.

137 Keskisuomalainen 1.9.1973.

138 Keskisuomalainen 2.9.1973.

139 Heikki Marttilan haastattelu 23.4.1991; Risto Pynnösen haastattelu 24.4.1991.

140 Heikki Marttilan haastattelu 23.4.1991.

141 Hutt 1961, 271–272; Hutt 1967, 276–277.

142 Aamulehdessä ensimmäiset värikuvat painettiin 1968. (Katso myös Brusila 1992, 74)

143 Keskisuomalainen 8.9.1973.

144 Vuonna 1976 rotaatioon oli hankittu lisäpainolaite, jolla värit voitiin painaa entistä helpommin. Samana vuonna toimitukseen hankittiin värikuvien välityksessä tarvittava telefoto-laite. (Laatikainen 1978, 16)

Väri oli 1970-luvun alussa yleisesti lehdentekijöiden innoittaja¹⁴⁵, vaikka todellinen nelivärisyyden läpimurto tapahtuikin vasta 1990-luvulla. Ensimmäisenä Helsingin ja Jyväskylän lehdistä vakituisen lisävärin¹⁴⁶ käytön oli aloittanut Suomen Sosialidemokraatti jo 1960-luvulla¹⁴⁷. Vuodesta 1964 lähtien lehti käytti värilinjoja ja rastereita lähes vakituisesti etusivulla. Silti sekin lisäsi värinkäyttöä 1970-luvulla. Lokakuussa 1972 lauantainumero muuttui tabloidiksi ja samalla siinä lisävärin käyttö vain lisääntyi¹⁴⁸. Neljä vuotta myöhemmin lehti siirtyi valoladontaan ja offsetiin, mutta värinkäyttö ei enää juurikaan lisääntynyt¹⁴⁹.

Uudessa Suomessa toimitusjohtaja, markkinointijohtaja ja päätoimittaja päättivät jo toukokuussa 1969, että lehdessä lisätään värien käyttöä. Suunnitelmiin kuuluivat myös uutisvärikuvat.¹⁵⁰ Käytännössä toimitus oli jo vuoden alussa tuonut värit sivuille, sillä otsikoita oli tammikuusta lähtien korostettu värirastereilla.¹⁵¹ Vuonna 1970 lehteä painavassa Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino Oy:ssä arvioitiin, että värikuvien tarve kasvaa lähivuosina voimakkaasti. SKK arvioi, että lehdistössä tapahtuu »täysvärisyyden läpimurto».¹⁵²

Uusi Suomi painettiin vuoteen 1980 saakka kohopainorotaatiolla, jonka värimahdollisuudet olivat rajoitetut. Varsinkin värivalokuvat toistuivat kohopainossa huonosti, ja niinpä lehti ei niitä juuri käyttänytkään. Uusi Suomi pyrki elävöittämään sivuja värilinjoilla tai paksuilla mustilla linjoilla. Syksyllä 1976 lehti otti käyttöön toisen pääuutissivun sivulla kolme. Samalla etusivulla siirryttiin pysyvästi 0,5 pisteen linjoista 2 pisteen linjoihin.¹⁵³ Paksummat linjat loivat sivulle uuden selvästi entisestä poikkeavan ulkoasun. Vaikutelma vielä voimistui, kun linjojen paksuus kaksinkertaistettiin 4 pisteeseen maaliskuussa 1978.¹⁵⁴

Myös Hufvudstadsbladetissa otettiin käyttöön sivuja elävöittäviä tehosteita. Lehti painettiin koko 1970-luvun ajan kohopainokoneella, joten nelivärikuvien käyttö ei tullut kyseeseen. Hufvudstadsbladet tyytyi negaot-

.....

145 Värien käytöstä alettiin kirjoittaa myös ulkomaalaisissa toimittaja- ja ulkoasu-oppaisissa. Värit olivat sanomalehdille uusi mahdollisuus, joka koettiin nyt hyvin tärkeäksi kilpailussa television kanssa. (Katso esimerkiksi Turnbull – Baird 1968, 272–287; Carlson 1971, 102–103; Gilmore – Root 1972, 176–179)

146 Lisä- eli korostevärillä tarkoitetaan linjoissa, vinjeteissä tai muualla käytettyä väriä. Lisäväri ei ollut vielä täysnelivärisyyttä, sillä yleensä sivulla käytettiin vain yhtä lisäväriä. Offsetin aikana linjoja korostettiin usein jollakin nelivärisarjan värillä (sininen, punainen tai keltainen).

147 Katso alaluvut *Muutoksen vuosikymmenen – 1960-luku* ja *Kakkoslehdet siirtyvät tabloideihin*.

148 Suomen Sosialidemokraatti 7.10.1972.

149 Suomen Sosialidemokraatti 23.10.1976 ja 26.10.1976.

150 Uuden Suomen toimitusjohtajan, päätoimittajan ja markkinointijohtajan neuvottelu-pöytäkirja 9.5.1969. Johtokunnan pöytäkirjat 1959–1972. Uuden Suomen arkisto.

151 Katso esimerkiksi Uusi Suomi 6.1.1969.

152 Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapainon Oy:n hankintasuunnitelman taustaa, 7. kohta. Johtokunnan pöytäkirjat 1970–1974. Uuden Suomen arkisto.

153 Uusi Suomi 15.9.1976; Oy Uuden Suomen hallituksen kokous 7.9.1976, 2.§. Hallituksen pöytäkirjat 1974–1975. Uuden Suomen arkisto.

154 Uusi Suomi 13.3.1978.

sikoihin¹⁵⁵ ja punaiseen Insidorna-vinjettiin¹⁵⁶. (kuva 70.)

Uuden Suomen ja Hufvudstadsbladetin lisävärin sekä erilaisten otsikko- ja linjatehosteiden käyttö johtui ilmeisesti lehtien halusta pysyä mukana uudessa värikilpailussa. Teknisen vanhanaikaisuuden vuoksi ne eivät kuitenkaan voineet siirtyä väreihin yhtä täysipainoisesti kuin offsetlehdet, joita 1970-luvun puolivälissä oli jo runsaasti. Keski-suomalaisen lisäksi esimerkiksi Kaleva, Savon Sanomat ja Satakunnan Kansa olivat siirtyneet offsetiin¹⁵⁷. Varsinkin Satakunnan Kansa tuli tunnetuksi runsaasta lisävärin käytöstä¹⁵⁸.

Yksi lehti pysyi kuitenkin selvästi sivussa vuosikymmen väri-ilottelusta. Helsingin Sanomat tyytyi mustiin otsikoihin ja linjoihin sekä mustavalkokuviin. Myöskään rasteri- tai negaotsikot eivät levinneet lehteen. Helsingin Sanomat pitäytyi vanhalla linjalla, koska se ladottiin vuoteen 1978 saakka metallilla. Metalliladonnassa rasterit ja erikoistehosteet eivät olisi onnistuneet. Koska lehden suuri painos vaati runsaasti painoaikaa, lisätyötä aiheuttaviin värikokeiluihin ei talossa ollut halukkuutta.¹⁵⁹

Kun Helsingin Sanomat kesällä 1978 siirtyi offsetiin ja valoladontaan, väriajattelu oli maassa jo muuttunut. Keski-suomalainen oli luopunut väriotsikoista maaliskuussa 1978¹⁶⁰. Päätösmittaja Erkki Laatikainen julisti kuukausi myöhemmin ilmestyneessä Suomen Lehdistössä, että maltti ja maku on tarpeen värien käytössä. Hänen mielestään sanomalehdissä oli päässyt valloilleen värihysteria. »Värikuvien uskotellaan ratkaisevan kerähtähtöillä lehden menestyksen», Laatikainen selitti hysterian syytä.¹⁶¹ Laatikainen ei kuitenkaan halunnut linjata Keski-suomalaista takaisin mustavalkoiseen aikaan. Värikuvat olivat tulleet lehteen jäädäkseen ja samoin nelivärisyys, sillä ilmoittajat pitivät värejä keskeisenä tehokeinona.¹⁶²

Helsingin Sanomissa offsetin tuomaan värikauteen¹⁶³ siirryttiin varovaisesti. Toimitus alkoi harjoitella värikuvien käyttöä mottonaan: neliväriä vain, jos se on eduksi kuvan sanomalle. Toisaalta toimitus ei päässyt liikkamaan nelivärikuvilla, koska neliväripaikkoja oli rajoitetusti ja ilmoitukset veivät niistä ison osan. Samaan aikaan myös lehden ulkoasusta vastaavat toimittajat korostivat, että mustavalkoinen kuva kertoo asian paremmin sanomalehdessä.¹⁶⁴

155 Katso esimerkiksi Hufvudstadsbladet 28.9.1970 ja 29.9.1970.

156 Hufvudstadsbladet 11.9.1970.

157 Löyttyniemi 1988, 403.

158 Satakunnan Kansa käytti runsaasti lisävärejä offsetin hankkimisesta lähtien eli heinäkuusta 1975. Toukokuussa 1989 lehti tietoisesti vähensi värien käyttöä, kunnes taas huhtikuussa 1992 värit tuotiin väripohjina takaisin (varsinkin etusivulle). (Lähde: Satakunnan Kansa 1.–30.7.1975; Aarno Järveläisen haastattelu 9.11.1994; Sanomalehtien ulkoasukysely)

159 Simopekka Nortamon haastattelu 18.4.1991.

160 Keski-suomalaisessa ei ollut värillisiä otsikoita 21.3.1978 jälkeen normaaleilla uutissivuilla. Vain viikonvaihdetsivuilla väriä käytettiin senkin jälkeen otsikoissa.

161 Laatikainen 1978, 20–21.

162 Laatikainen 1978, 20; Seppälä 1979, 8–10.

163 Helsingin Sanomat oli julkaissut jo 1960-luvun lopulla eli kohopainon aikaan värivalkuvia. Offset helpotti kuitenkin värinkäyttöä.

164 Almila – Enarvi 1989, 121.

Kokonaisuutena voi sanoa, että 1970-luku oli lehdissä rajojen etsimisen aikaa. Uuteen mahdollisuuteen, väreihin, innostuttiin aluksi voimakkaasti, mutta vuosikymmenen lopulla alkoi paluu takaisin maltillisempaan värienkäyttöön. Värikuvien määrä kasvoi silti tasaisesti koko vuosikymmenen, ja kasvu kiihtyi seuraavalla vuosikymmenellä. Värit siirtyivät vuosikymmenen vaihteessa valokuviin. Värilinjojen käyttö väheni selvästi, ja väriotsikot katosivat lähes tyystin. Tasaisimmin värikuvitus lisääntyi Suomen Sosialidemokraatissa ja Keski-suomalaisessa. Ne olivatkin vuonna 1975 ja 1980 selvästi värikkäimmät tutkituista lehdistä, mutta vuonna 1985 kärkeen nousi Uusi Suomi. Keski-suomalainen oli värikäs lehti, koska se siirtyi ensimmäisenä offsetpainotekniikkaan. Myös Uuden Suomen vahva panostus väriin, joka näkyy vuoden 1985 otannassa, johtui käyttoon otetusta offset-tekniikasta. Suomen Sosialidemokraatti puolestaan käytti värejä runsaasti jo paljon ennen offset-tekniikkaa. Suomen Sosialidemokraatin kohopainokoneessa oli kuitenkin poikkeuksellisen runsaat värikkäisyysmahdollisuudet. Pahoissa vaikeuksissa olevassa lehdessä toivottiin, että värienkäytöllä lehden haluttavuus kasvaisi.¹⁶⁵ Maailmalla kun oli runsaasti tutkimustuloksia, joiden mukaan lukijat pitävät väreistä ja varsinkin värivalokuvista. Amerikkalaiset yliopisto-opiskelijoiden ja tavallisten lukijoiden parissa tehdyt tutkimukset julistivatkin selvää sanomaa: lukijat pitävät värivalokuvista ja selkeästä lohkotaitosta.¹⁶⁶

Energiakriisi kaventaa palstaleveyttä

Helsingin Sanomien sivu madaltui puoli senttimetriä ja sivu kapeni puoli-toista senttimetriä syyskuussa 1968¹⁶⁷. Samalla lehti ryhtyi käyttämään erilaisia palstaleveyksiä eri sivuilla ja osastoilla. Palstaleveys vaihteli 43 ja 48 millimetrin välillä. Seuraavan kerran Helsingin Sanomien formaatti muuttui tammi-helmikuussa 1970. Sivun kasvoi korkeutta puoli senttimetriä, mutta samaan aikaan leveyttä kavennettiin yhdellä senttimetrillä. Uusi formaatti oli 380x535 millimetriä, ja palstaleveys vaihteli 43–45 millimetrin välissä.¹⁶⁸ Muutoksilla Sanoma Oy laski säästävänsä 4,5 prosenttia paperikuluissa¹⁶⁹. Kustannussäästö olikin pääsyy muutokseen, ja journalistiset näkökohdat jäivät varjoon. Lehti toteutti kavennuksen niin saottuna optisena toimenpiteenä. Se tarkoittaa sitä, että lehti ladottiin ja

165 Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan toiminta- ja tilikertomus vuodelta 1954. Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan pöytäkirjat 1954–1956 (C9). Työväen arkisto; Oy Kansanvallan tili- ja toimintakertomus vuodelta 1960. Oy Kansanvallan pöytäkirjat 1961. Kansanvallan arkisto; Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirjaa 9.6.1972 3.§ ja liite. Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirjat 1972. Kansanvallan arkisto; Katso myös Pohjanmaa, 129.

166 Sissors 1974, 307–313; Click – Stempel 1976, 736–738.

167 Helsingin Sanomat 22.9.1968; Lehti oli jo aiemmin kavennettu ja madaltunut vuoden 1957 mitoista, mutta formaatti ei ollut vakiintunut mihinkään kokoon. Ilmeisesti koko riippui kulloinkin käytetyn matriisin supistumisominaisuuksista. (Mervola 1993, 323–326)

168 Helsingin Sanomat 19.1–7.2.1970; Liukuva muutos tapahtui kahdessa osassa. Ensiksi kavennettiin palstaväliä. Näin sivu kapeni 0,5 senttimetriä. Sitten siirryttiin voimakkaasti supistaviin matriiseihin. Muutos tapahtui yhtiön eri painokoneissa liukuvasti vajaan kuukauden sisällä. (Kuusela 1969, 4–5)

169 Kuusela 1969, 4–5.

taitettiin edelleen vanhaan leveyteen, mutta sivu kavennettiin vasta valmistusvaiheessa kutistuvilla matriiseilla. Helsingin Sanomat siirtyi kavennusoperaatiossa entisistä 13 millimetriä kaventavista matriiseista uusiin 25 millimetriä kaventaviin¹⁷⁰. Optinen kavennus kavensi myös lehden kuvia samalla tavalla kuin tekstiä. Näin ollen kavennusoperaation jälkeen Helsingin Sanomien valokuvat »laihduivat» valokuvissa olevia ihmisiä.

Myös Uusi Suomi ja Hufvudstadsbladet madalsivat 1970-luvun alkuvuosina hieman sivukokoaan. Uuden Suomen sivu mataloitui puoli senttimetriä vuoden 1971 alussa¹⁷¹, ja Hufvudstadsbladet teki vastaavan leikkauksen seuraavan vuoden helmikuussa¹⁷², mutta lehdessä mietittiin myös koon pienentämistä kuusipalstaiseksi¹⁷³. Uudessa Suomessa koonmuutoksen paperinsäästöksi arvioitiin noin 100 000 markkaa vuodessa. Kavennusoperaatio vaati 250 000 markan muutostyöt painokoneeseen¹⁷⁴. Keski-suomalainen siirtyi vanhasta seitsemänpalstaisesta formaatistaan kahdeksanpalstaisuuteen offsetiin siirtymisen yhteydessä syksyllä 1973 ja omaksui samalla 43–44 millimetrin palstaleveyden.¹⁷⁵

1970-luvun alkuvuosien formaatin ja palstaleveyksien muutokset perustuivat paperinsäästöön, mutta vasta energiakriisi ajoi lehdet todella tiukkaan tilanteeseen. Suomen talous syöksyi vuoden 1974 lopulla jyrkästi alaspäin. Seuraavana vuonna talous oli öljyn maailmanmarkkinahinnan rajujen korotusten jälkeen syvimässä ja vaikeimmassa lamassa toisen maailmansodan jälkeen.¹⁷⁶ Sanomalehtipaperin hinta nousi jo vuonna 1974 lähes 50 prosenttia, ja hinnannousu jatkui jyrkkänä myös seuraavana vuonna. Samaan aikaan myös painovärin hinta kaksinkertaistui, ja myös muut kustannukset nousivat nopeasti.¹⁷⁷ Sanomalehti-ilmoittelu kääntyi loppuvuonna 1974 laskuun ja lasku jatkui seuraavanakin vuonna (*kuvio 84.*).

Helsingin Sanomat reagoi tilanteeseen ensimmäisenä. Lehti muutti heinäkuussa 1975 tekstinjälkeiset ilmoitussivut 10-palstaisiksi ja pienensi tj-ilmoitusten leipätekstin 8 pisteestä 7 pisteeseen.¹⁷⁸ Lehti perusteli muutosta kohonneilla kustannuksilla ja postin painorajoituksilla. Posti ei suostunut kuljettamaan yli puolikiloista lehteä kotiinkantona¹⁷⁹. 10-palstaisuuteen siirtymisessä Helsingin Sanomat oli ottanut mallia muun muassa tšekkiläisestä Dagens Nyheteristä, joka oli jo vuosia latonut ilmoitukset kymmenelle palstalle. Helsingin Sanomien ilmoitushinnat py-

170 Kuusela 1969, 4–5.

171 Uusi Suomi 2.1.1971; Muutos oli liukuva. Lehti siirtyi samalla 45 millimetriseen palstaleveyteen entisen 48 millimetrin sijasta.

172 Hufvudstadsbladet 1.2.1972; Muutos oli liukuva. Myös Hufvudstadsbladet kavensi palstaleveyttä. Uusi leveys oli 44 millimetriä.

173 Lönnfors 1986, 39.

174 Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapainon Oy hankintasuunnitelman taustaa 10.1.1970, 7. kohta. Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirjat 1970–1974. Uuden Suomen arkisto.

175 Keski-suomalainen 30.8.1973.

176 Pihkala 1982c, 385–386.

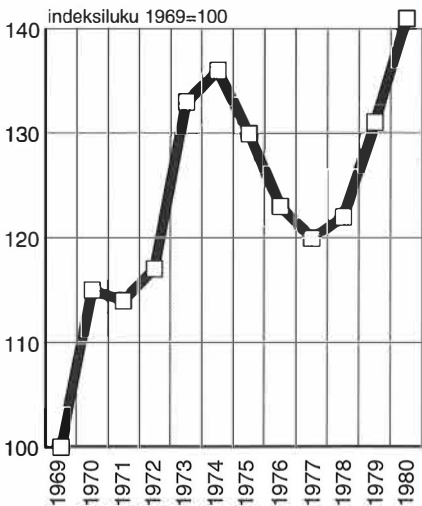
177 Nurmimaa 1974, 3; Löyttyniemi 1988, 392–293.

178 Helsingin Sanomat 1.7.1975.

179 Helsingin Sanomat oli vielä muutama vuosi aikaisemmin joutunut siirtämään joidenkin ilmoitusten julkaisupäivää painorajoitusten takia. (Almi 1975, 19.)

Energiakriisi vähensi ilmoittelua

Kuvio 84. Ilmoitusten määrä kääntyi nopeaan laskuun sanomalehdissä loppuvuonna 1974. Sanomalehdet joutuivat etsimään säästökeinoja. Niitä löytyikin. Palstaleveyksiä kavennettiin, ja Helsingin Sanomat muutti tekstinjälkeiset ilmoitussivut kymmenpalstaisiksi (Lähde: Salminen 1981, tilastoliite)

syivät entisellään muutoksen jälkeen.¹⁸⁰ Lehti toteutti ilmoituspalstojen kaventamisella jälleen kerran vanhan tempun: kavenna palstaleveyttä ja saat samasta tilasta entistä enemmän rahaa.

Suomen Sosialidemokraatin johdossa reagoitiin tilanteeseen heti, mutta lehdessä muutokset eivät näkyneet. Lehtiyhtiön johto päätti joulukuussa 1975, että Sosialidemokraatti muutetaan tabloidikokoiseksi kunhan yhtiöön saadaan uusi painokone. Tabloidikokoisen lehden paperi- ja valmistuskulut olisivat pienemmät.¹⁸¹ Suomen Sosialidemokraatissa saatettiin ottaa kustannusjähdistä oppia Yhdysvalloista. Siellä monet lehdet suunnittelivat tai jo olivat toteuttaneet siirtymisen tabloidiin säästöyistä.¹⁸²

Myös Uudessa Suomessa kustannusten nousuun etsittiin lääkkeitä¹⁸³. Lokakuun puolivälissä lehti ilmestyi lukijoilleen entistä pienemmässä koossa. Lehden sivua oli kavennettu kaksi ja puoli senttimetriä sekä madallettu puoli senttimetriä. Palstaleveys kapei 42 millimetriin.¹⁸⁴ Muutos toteutettiin optisesti¹⁸⁵, jolloin lehden tekstimäärä sivua kohden säilyi entisellään. Kirjaimet vain hieman kapeinivat ja madaltuivat. Samalla myös Uuden Suomen valokuvissa ihmiset laihtuivat. Kavennus oli 7,25 pro-

180 Almi 1975, 19.

181 Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 26.3.1975 4.§ ja 2.12.1975 5.§. Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirjat 1975–1976. Kansanvallan arkisto; Oy Kansanvallan vuosikertomus 1975. Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirjat 1975–1976. Kansanvallan arkisto.

182 Garcia 1981, 116.

183 Uudessa Suomessa mietittiin sivun kaventamista ja samalla paperiradan kaventamista jo maaliskuussa 1974. Vielä tuolloin muutokseen ei ryhdytty. Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 5.3.1974, 4. pykälän liite. Johtokunnan pöytäkirjat 1970–1974. Uuden Suomen arkisto.

184 Uusi Suomi 14.10.1975.

185 Uusi Suomi oli jo valoladonnassa, joten kavennusta ei suoritettu kutistavilla matriiseilla. Yhtiö hankki kavennusta varten uuden sivukameran, jonka linseillä sivua voitiin kaventaa haluttu määrä. (Välike n:o 4 1975, 2. Uutinen: US:n kavennus kuukausien työ)

senttia. Yhtiö laski saavansa kavennuksella 7,5 prosentin säästön paperikuluissa. Uuden sivukameran ostohinta ja painokoneen muutostyöt kuolettuivat puolessa vuodessa säästöllä.¹⁸⁶

Hufvudstadsbladet muutti sivukokoaan pari viikkoa myöhemmin. Sivua kavennettiin saman verran kuin Uudessa Suomessa, ja molempien lehtien uudet leveydet olivat millilleen samat. Erona oli vain Hufvudstadsbladetin puoltatoista senttimetriä korkeampi sivu ja millimetriä kapeampi palstaleveys. Myös Hufvudstadsbladetissa koon pienennys suoritettiin optisesti.¹⁸⁷

Keskisuomalainen ei muuttanut sivun mittoja energiakriisin aikana, vaan jatkoi vuonna 1973 valitsemisensaan mitoissa 1980-luvun puoliväliin asti. Myös Uuden Suomen, Hufvudstadsbladetin ja Helsingin Sanomien muutokset olivat kansainvälisesti verrattuna pieniä. Yhdysvalloissa monet lehdet siirtyivät kahdeksanpalstaisesta formaatista huomattavasti kapeampaan kuusipalstaiseen formaattiin öljykriisin takia.¹⁸⁸

Energiakriisi näkyi myös lehtien kuvituksessa ja juttumäärissä. Kuvien ja juttujen määrä laski kaikissa lehdissä selvästi, koska sivumäärät pieneneivät. Kireä taloudellinen tilanne ei kuitenkaan pienentänyt lehtien otsikoita tai kuvia, vaan otsikoiden levenemiskehitys jatkui vuonna 1975.¹⁸⁹

1970-luvun puolivälistä 1980-luvun puoliväliin useimpien lehtien koko säilyi entisellään. Poikkeuksia olivat Suomen Sosialidemokraatin siirtyminen tabloidiin 1976¹⁹⁰ ja Uuden Suomen suuri ulkoasumuutos syksyllä 1980. Helsingin Sanomien koko puolestaan kasvoi hienoisesti.¹⁹¹ Suomen Sosialidemokraatin koonmuutoksesta kerrotaan tarkemmin alaluvussa Suomen *Kakkoslehdet siirtyvät tabloidiin*. Uuden Suomen muutoksesta kerrotaan alaluvussa *Uuden Suomen vuosisadan lehti uudistus: lehti uudesta lähtökuoppiin*.

Ilmoittajien vallasta mainosten sijoitteluun

Ilmoittajat olivat kahmineet lehtien näkyvimät paikat itselleen jo 1880-luvulla. Ilmoituksia oli etusivulla ja sivujen yläosissa. Vaikka lehtien sivumäärä kasvoi 1900-luvun alussa nopeasti, olivat lehtien sisäsivut repaleisia. Ilmoituksia oli sivujen ylänurkissa, yläosassa keskellä, alanurkissa ja alaosassa keskellä. Oikeastaan lehdet myivät ilmoituksia kaikkialle muualle paitsi sivun keskelle¹⁹².

186 Välike n:o 4 1975, 4. US:n kavennus kuukausien työ.

187 Hufvudstadsbladet 2.11.1975.

188 Garcia 1981, 116.

189 Katso liitteet 1, 2 ja 10.

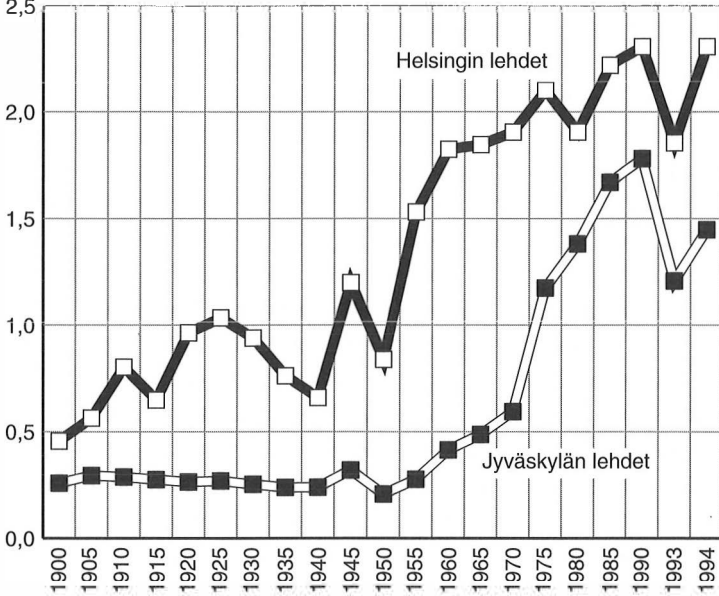
190 Suomen Sosialidemokraatin ensimmäinen arkipäivän tabloidinumero ilmestyi 26.10.1976.

191 Katso Helsingin Sanomien koon muuttumisesta tarkemmin liitteestä 8.

192 Ilmoittajat olisivat halunneet välillä myös sivun keskelle, mutta siihen toimitukset eivät suostuneet. Yhtiöiden mainosmyynti oli taipuvaisempi. Esimerkiksi Keskisuomalaisen mainospuoli myi senaattori Robert Kennedyn murhapäivänä (5.6.1968) ilmoituksen sellaisiin ehdoin, että mainos sijoitettaisiin murhautisen keskelle. Ilmoittaja laski näin saavansa mahtavan huomion asialleen. Toimitus ei kuitenkaan suostunut taittamaan uutista mainoksen ympärille. Toimitussihteerin määräyksestä ilmoitus siirrettiinkin sivun reunaan. (Heikki Marttilan haastattelu 23.4.1991)

Ilmoittelu lisääntyi 1950-luvulla sanomalehdissä

ilmoituksia neliometriä numerossa

Kuvio 85. Ilmoittelu lisääntyi helsinkiläisissä sanomalehdissä 1950-luvulta lähtien. Jyväskyläläisissä lehdissä ilmoitusten määrä lisääntyi vasta 1970-luvulla. Ilmeisesti yhteiskunnan ja ihmisten vaurastuminen alkoi tuntua Jyväskylän kaltaisissa pienemmissä kaupungeissa vasta tuolloin. Samalla tavalla 1990-luvun alun lama (otantavuosi 1993) ei näytä Jyväskylässä heipottavan yhtä lailla kuin Helsingissä. (Lähde: liitteet 2 ja 10)

Ja kun ilmoituksia oli aina vain enemmän lehdissä (kuvio 85.), ilmoitusten ylivallassa toimitukselliseen ainekseen nähden tuli lehdille ongelma. Ensimmäisenä ilmoituksien sijoittelua ryhtyi ohjailemaan helsinkiläinen Nya Tidningen. Vuonna 1922 perustettu lehti sijoitti ilmoitukset omiksi kokonaisuksikseen sivujen alaosaan tai reunoille (kuva 71.).¹⁹³ Seuraavaksi ilmoitteluun puuttui Helsingin Sanomat. Se ilmoitti tammikuussa 1935 omassa suuressa ilmoituksessaan muuttavansa mainosten sijoittelua. Lehti kertoi pyrkivänsä siihen, että ilmoitukset sijoitettaisiin sivun reunoille alhaalta ylöspäin. Sivujen yläosiin ei sen jälkeen myytäisi enää ilmoituksia. Helsingin Sanomat perusteli uutta sijoittelua lukijoiden toiveilla. Toimitukseen oli tullut runsaasti valituksia tekstisivujen hajanaisuudesta. Lehti ilmoitti samalla, että uudistus astuu voimaan saman vuoden aikana.¹⁹⁴ Ilmoittajien tahto osoittautui Helsingin Sanomille liian vahvaksi. Ilmoitusten sijoittelu jatkui lehdessä entisellään. Sanomalehtimainonnan yleismaailmallinen traditio oli, että ilmoittaja ostaa haluamansa tilan ja toimitus täyttää mitä jäljelle jää¹⁹⁵. Tapa istui sitkeästi myös Suomessa.

Ilmoittajat pyrkivät entistä näkyvämmille paikoille lehdissä. Esimerkiksi Uudessa Suomessa päätettiin pitkällisen harkinnan jälkeen vuonna 1958, että väri-ilmoituksia myydään myös etusivulle.¹⁹⁶ Myös Keski-

193 Nya Tidningen 1922–26.

194 Helsingin Sanomat 1.1.1935.

195 Evans 1982, 44.

196 Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 3.5.1954, 9.§. Johtokunnan pöytäkirjat 1951–1954. Uuden Suomen arkisto; Oy Uuden Suomen johtokunnan työvaliokunnan pöytäkirja 14.10.1958, 5.§. Johtokunnan pöytäkirjat 1955–1958. Uuden Suomen arkisto.

Kuva 71. Helsinkiläisessä Nya Tidninginissä taitettiin vuosina 1922–1926 myös ilmoituksia sivulle niin, että ilmoitukset olivat oleellisen osa sivun ulkoasua. Ilmoitukset sijoitettiin yleensä sivun alosaan tai reunoilte. Tässä joulukuun 15. päivän 1924 numerossa etusivun ilmoitukset olivat määräkokoisia ja ne sijoitettiin määräpalkkoille.

NYA Tidningen

Läsnnummer 1:50

Helsingfors 1924 - No 50 Helsingfors Hjalmar Dahl Måndagen den 15 december

Två nya inoat till Svenska Teaterns delegation i går.

Dr. Arvid Andersson och fru Margit Öqvist.

En veckot symfoniförändring för Miss Öqvists.

Samfundets nya kassakassan utvalldes på följande sätt: Carlsson, Eriksson, Järn, Karlsson, Linder, Nilsson, Östberg, Sjöström, Thorsell, Wijkström, Zetterberg.

En veckot symfoniförändring för Miss Öqvists. Samfundets nya kassakassan utvalldes på följande sätt: Carlsson, Eriksson, Järn, Karlsson, Linder, Nilsson, Östberg, Sjöström, Thorsell, Wijkström, Zetterberg.

Nattsits i riksdagen.

Igårn hade riksdagen sin första session i Åbo. Riksdagen öppnades klockan sju på morgonen av riksdagens ordförande, riksdagens sekreterare och riksdagens kassör.

Riksdagen öppnades klockan sju på morgonen av riksdagens ordförande, riksdagens sekreterare och riksdagens kassör.

Inga vänthallar för späråvagnspassagerare.

Förutbarnas önska skydd mot ett barbariskt klimat.

Men späråvagnstaktikerna förefalla högljudda ointresserade.

I följande foto ses en späråvagn som är full av passagerare. De väntar på att gå ombord på tåget. Plattformen är full av människor, och det ser ut som att det är en mycket upptagen dag.

En krans på gravnen!

Brattling och Udden skulle till Franska församlingens begravningsplats.

TALLARER OCH ROSOR.

De som vill beställa gravkransar, villkor i form av buketter.

Priset är 500 Fimmarer.

Det här är en gravkrans som är gjord av tallar och roser. Den är mycket vacker och passar bra till gravar. Priset är 500 Fimmarer.

Opinionen för melodistilpen i tilltagande.

Angivningen av en lista över franska församlingens medlemmar.

Blasop för de som vill bli medlemmar i Blasop.

Priset är 500 Fimmarer.

Detta är en lista över medlemmarna i Blasop. De som vill bli medlemmar i Blasop kan kontakta den ansvariga personen.

Gedins JULKLAPPAR!

Varje pris!

BEHOVETS ÅR. PIRTI

45 48481 - Kallio - 45 48481

Vad är julklappen? Det är en gåva som ges till de som älskas. Det är en symbol för kärlek och vänskap. Det är en tradition som har funnits sedan länge.

Varje pris!

BEHOVETS ÅR. PIRTI

45 48481 - Kallio - 45 48481

20,000 mark

10,000 mark

KAPITALPÄNNING

Helsingfors Aktiebancan i Finland

Passiva praktiska Julklappar!

Värdigt och vackert!

Väckelse

Värktygsmaskin och Hyvvelmaskin

hos **Julius Tallberg Co**

Lämpiga JULKLAPPAR

Hörselappar, Radios, Kaffemaskiner, Elektriska apparater, Kaffemaskiner, Elektriska apparater, Kaffemaskiner, Elektriska apparater.

Helsingfors Aktiebancan i Finland

Varje pris!

BEHOVETS ÅR. PIRTI

45 48481 - Kallio - 45 48481

malainen taipui ilmoittajien toiveisiin samalla käyttäen ilmoittajia hyväksien. Lehti oli elokuussa 1951 luonut uutistakasivun, jonne koottiin etusivulta yli jääneet merkittävät jutut.¹⁹⁷ Vajaa vuosi myöhemmin lehti ryhtyi myymään takasivulle ilmoituksia korotettuun hintaan.¹⁹⁸ Takasivu jäi pysyvästi ilmoituksille, mutta niiden lomaan taitettiin myös juttuja.

Kesällä 1959 Helsingin Sanomat toteutti sen, mikä oli epäonnistunut 24 vuotta aikaisemmin. Ilmoitukset vedettiin tekstisivuilla sivun alareu-

197 Keskisuomalainen 18.8.1951.
198 Keskisuomalainen 7.6.1952.

naan.¹⁹⁹ Muut lehdet sijoittivat ilmoitukset vielä seuraavat kymmenen vuotta tekstisivujen yläreunaan. Niiden oli ilmeisesti taivuttava ilmoittajien toiveisiin auliimmmin, koska ne olivat taloudellisesti heikompia kuin Helsingin Sanomat. Kun ulkoasu nousi 1970-luvun alussa entistä tärkeämmäksi, myös Uusi Suomi ja Hufvudstadsbladet vetivät ilmoitukset sivun alareunaan.²⁰⁰

Lehtien ja ilmoittajien välillä käytiin 1960-luvulla myös toisenlaista rajanvetoa. Sanomalehdenkustantajat eivät olleet tyytyväisiä maassa vakiintumassa olevaan tapaan, että esimerkiksi urheilukilpailujen pitopaikoilla on runsaasti mainoksia. Niinpä lehtiä kehoitettiin poistamaan nämä häiritsevät ja ilmaiset mainokset valokuvista jälkikäteen. Ilmoittajat eivät kuitenkaan olleet tähän käytäntöön tyytyväisiä. Sen sai tyyliä kokea esimerkiksi Suomen Sosialidemokraatti, joka oli poistanut kuvistaan jälkikäteen Helsingin jäästadionin lauta-aitaan maalatun Philipsin mainoksen. Kun Philipsin ilmoitukset olivat tämän jälkeen melkein kokonaan loppuneet lehdeltä, kyseli ilmoituskonttori siihen syytä maahantuojalta. Vastaukseksi lehti oli saanut, että ilmoitusboikotti johtui lehden retusointitoimenpiteestä. Sanomalehtien Liitto puuttui Suomen Sosialidemokratian ja Philipsin kiistaan, mutta ajanoloon kävi selväksi, että lehdet eivät voi estää mainonnan leviämistä erilaisiin tapahtumiin ja pääsyä sitä kautta lehtikuviin.²⁰¹

Keskisuomalainen oli 1960-luvulla luovuttanut etusivunsa ilmoittajille. Esimerkiksi vuonna 1964 lehden etusivu oli niin pahasti ilmoitusten pirstoma, että lehti perusti syksyllä 1965 sivulle viisi uuden paraatisivun. Sitä kutsuttiin lehden omassa kielessä premiääriksi. Premiäärille ei myyty ilmoituksia.²⁰²

Keskisuomalainen muutti ilmoitusten sijoittelua tammikuussa 1980. Teksti-ilmoitukset siirrettiin sivun alareunaan. Samalla lehti moduloi etusivun ilmoitukset niin, että ilmoittajille myytiin vain määräkokoisia ilmoituksia ensimmäisen sivun alareunasta. Ilmoittajien oli ostettava joko sivun alareunan moduli tai koko etusivu. Näin toimitukselle jäi etusivulta parhaat palat.²⁰³

Vaikka lehdet ottivat ilmoitusten sijoittelussa ohjat takaisin itselleen, ilmoittajien valta oli suuri. Myös taloudellisesti vahva Helsingin Sanomat kumarteli vielä 1960-luvulla syvään suurilmoittajien edessä. Kaisaniemen Kappakeskuksen (sittemmin Pukeva) omistaja Ruben Jaari vyöryi monesti lehden latomoon illan pimeinä tunteina. Kaikki tiesivät heti miehen

199 Ilmoitukset alkoivat olla Helsingin Sanomissa sivun alareunassa jo kevättalvella 1959, mutta vasta kesäkuun alusta lähtien ne olivat säännöllisesti alareunassa.

200 Muutos oli molemmissa lehdissä liukuva. Muutamassa kuukaudessa suurin osa ilmoituksista oli sivun alareunassa, vaikka joitakin yksittäisiä ilmoituksia saattoi yhä olla yläosassa. Uudessa Suomessa käytännössä kaikki teksti-ilmoitukset olivat sivun alaosassa 5.1.1970 lähtien ja Hufvudstadsbladetissa saman vuoden syys- ja lokakuun vaihteesta lähtien.

201 Sanomalehtien Liiton johtokunnan pöytäkirja 25.1.1961 18.§ ja 24.1.1963. Pöytäkirjat 1961–1965 (Ca12). Sanomalehtien Liiton arkisto. VA.

202 Keskisuomalainen 16.9.1965; Heikki Marttilan haastattelu 23.4.1991.

203 Keskisuomalainen 2.1.1980; Ossi Kurjen haastattelu 7.5.1991.

nähdessään, että hän halusi muuttaa ilmoitustaan tai muutoin vahtia ilmoituksensa sijoittelua. Toisaalta Helsingin Sanomien ote ilmoittajiin vahvistui jatkuvasti. Etusivu oli niin haluttu ilmoituspaikka, että lehti joutui luomaan jonotussysteemin sinne pyrkiville ilmoittajille. Etusivun ilmoituksia myytiin vain kerran kuukaudessa ja myyntipäivän aamuna kello neljä olivat mainostoimistojen lähetit jonossa ilmoituskonttorin ovelta.²⁰⁴ Etusivun suuri suosio tuotti yhtiölle runsaasti rahaa, mutta toimitukselle suosiosta oli harmia. Toimitus sai 1960-luvulla ja myöhemminkin turhaan esittää yhtiön taloudelliselle johdolle, että tuoreimmat (= pääuutissivu) siirrettäisiin lehden ensimmäiselle sivulle.²⁰⁵ Yhtiön johdon mielestä uutisetusivu ei ollut tarpeen tilauspohjaisessa lehdessä, jonka irtonumeromyynti oli vähäistä.²⁰⁶ Siinä missä Helsingin Sanomien toimitus epäonnistui, sen Aamulehti toteutti. Elokuun puolivälissä 1978 lehti raivasi etusivunsa uutisille ja siitä lähtien Aamulehden etusivu on ollut aito uutisetusivu. Siinä oli vain pienet »silmäkulmailmoitukset» sivun ylänurkissa.²⁰⁷

Uutisgraafiikasta tulee uusi kerrontatapa

Lontoolainen The Times julkaisi 7. huhtikuuta 1806 eräästä surmatyöstä havainnollisen graafisen esityksen (pohjapiirroksen, johon oli merkitty tapahtumien kulku). Vasta 1960-luvulla Englannissa kiinnostuttiin uudelleen uutisgraafiikasta (uutisten esittämisestä graafisen piirroksen muodossa). Daily Express -lehti ryhtyi käyttämään sitä, muttei jaksanut kehittää esitystapaa kovinkaan pitkälle. The Observer ja The Sunday Times lähtivät jatkamaan esitystavan hiomista. The Sunday Times palkkasi (Harold Evansin ollessa päätoimittaja ja Edwin Taylorin ollessa ulkoasupäällikkö) piirtäjä Peter Sullivanin. Sullivan ja Taylor tekivät täyttä työpäivää ja tästä alkoi graafisen kerronnan kultakausi lehdessä. Vaikutteensa Sullivan ja yleensäkin ensimmäiset uutisgraafiikan tekijät ottivat tietokirjoista ja aikakauslehdistä kuten Timestä.²⁰⁸

Suomeen asioiden uusi esitystapa, uutisgraafiikka²⁰⁹, ehti laajemmassa mitassa vasta 1980-luvulla. Aikataulu oli jokseenkin sama kuin Ruotsissakin. Siellä Dagens Nyheter palkkasi ensimmäisen graafisen journalistinsa eli henkilön, jonka tehtävänä oli tehdä yhdessä toimituksen ja piirtämön kanssa uutisgraafiikkaa, vuonna 1987. Ensimmäiset graafikot oli palkattu jo aiemmin ja graafejakin oli tehty. Esimerkiksi Expressenissä Magnus Gerne puursi jo 1950-luvulla faktagraafiikkaa. Dagens Nyheterin toimittaja ja piirtäjä Torgny Wörn yritti 1970-luvulla tosissaan saada uutisgraafiikkaa

.....

204 Hesa n:o 8 1983, 20–21. Uutinen: Talousneuvos Juhani Perkki muistaa: Helsingin Sanomien levikki oli laskussakin.

205 Simopekka Nortamon haastattelu 18.4.1991.

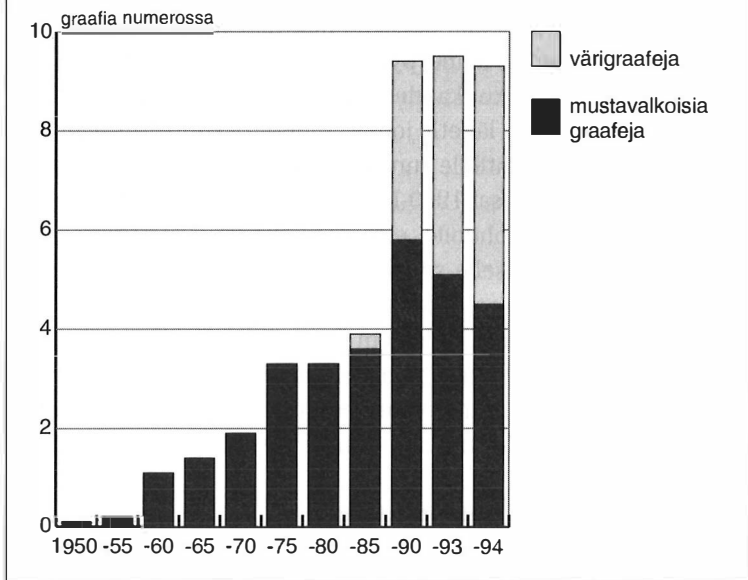
206 Aatos Erkon haastattelu 7.12.1994.

207 Aamulehti 15.8.1978.

208 Evans 1978, 287–290; Moen 1984, 99–100; Lampell 1989, 21; Moen 1990, 71–73.

209 Uutisgraafiikka on tekstiä ja kuvitusta täydentävä ilmaisumuoto. Tässä kirjassa uutisgraafiikalla tarkoitetaan sellaista esitystä, jossa välitetään tietoa grafiikan avulla. Uutisgraafiikassa esitystä on saatettu täydentää kuvilla ja teksteillä. Myös yksikertainen tietograafiikka, esimerkiksi pylväsdiagrammit, ovat uutisgraafiikkaa. (Katso myös Uutisgraafiikka 1988, 9.)

Graafit yleistyivät 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa

Kuvio 86. 1980-luvulle asti grafiikan käyttö oli suomalaisissa sanomalehdissä melko vähäistä. Lehdessä julkaistiin päivittäin sääkartta ja mahdollisesti silloin tällöin myös uutisiin liittyviä karttoja. 1980-luvun lopulla grafiikkaa alettiin käyttää uutisten kerontamuotona (uutisgrafiikka). Kuviossa uutisgrafiikan käyttöönotto näkyy vuoden 1990 otoksessa. Uutisgrafiikassa käytettiin myös usein värejä. (Lähde: liite 1)

mukaan lehdentekoon, mutta aika ei vielä ollut kypsä.²¹⁰

Hiljalleen uutisgrafiikka alkoi kuitenkin tulla tutuksi sanomalehtiväelle. Harold Evansin 1978 ilmestyneessä kirjassa *Pictures on a Page* oli kokonainen oma alalukunsa uutisgrafiikasta ja muusta piirroskuvituksesta. Vuonna 1980 aloittanut Society of Newspaper Design -järjestö myös levitti ahkerasti tietoa uudesta esitysmuodosta. Näyttävästi uutisgrafiikan otti käyttöön 1982 aloittanut USA Today. USA Todayn esimerkki levitti tietoa uutisgrafiikan käytöstä, vaikka se ei ollutkaan grafiikan käytössä edelläkävijä mantereellaan. Esimerkiksi St. Peterburg Times oli jo jonkin aikaa ollut värikäs ja käyttänyt runsaasti grafiikkaa. USA Today vain sai suurta julkisuutta lehtimiespiireissä eri puolilla maailmaa ja näin se toimi vaikutteiden levittäjänä.²¹¹ Kun lisäksi uutisgrafiikasta kirjoitettiin 1980-luvulla runsaasti ulkoasukirjallisuudessa²¹², niin tietoa alkoi olla saatavilla. Lisäksi julkaistiin myös pelkästään uutisgrafiikkaa käsitteleviä kirjoja.²¹³

Grafiikan (= kartat, kaaviokuvat jne.) käyttö alkoi hiljalleen lisääntyä lehdissä 1970-luvulla (*kuvio 87*). Helsingin lehdissä grafiikan käyttö lisääntyi vuoteen 1970 saakka tasatahtia, mutta Keski-suomalainen oli grafiikan määrässä hieman jäljessä²¹⁴. Suuri muutos tapahtui vuonna 1975,

210 Lampell 1989, 21–22.

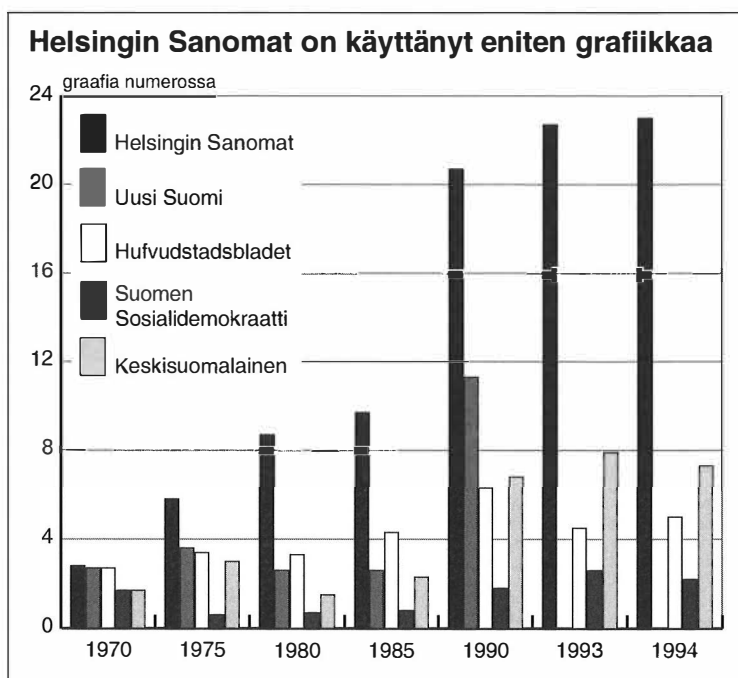
211 Evans 1978, 287–322; Smith – Hajash 1988, 714–718; Lampell 1989, 21–22.

212 Esimerkiksi Moen 1984, 99–104; Ames 1989, 199–224; Hutt – James 1989, 144–150; Giles – Hodgson 1990, 100–123; Moen 1990, 71–89; Silverstein 1990, 189–210

213 Esimerkiksi Nigel Holmes (1984) *Designer's Guide to Creating Charts & Diagrams*, ja Peter Sullivan (1987) *Newspaper Graphics*.

214 Keski-Suomen Iltalehdessä grafiikkaa ei ollut käytännössä lainkaan. (Liite 18)

Kuvio 87. Ensimmäisenä graafista esitysmuotoa alkoi kehittää Helsingin Sanomat. Siinä grafiikan käyttö lisääntyi jo 1970-luvun lopussa ja 1980-luvun alussa. Helsingin Sanomissa seurattiin tarkemmin kuin muissa suomalaisissa sanomalehdissä englantilaisen sanomalehdistön kehitystä. Uutisgrafiikan uranurttajan *The Sunday Timesin* grafiikka-ajattelu tunnettiinkin lehdessä. Todellinen uutisgrafiikan läpimurto tapahtui Helsingin Sanomissa kin vasta aivan 1980-luvun lopussa. (Lähde: liitteet 6–9 ja 13; Carl Henningin haastattelu 15.5.1994)

kun Helsingin Sanomissa grafiikka lähes kaksinkertaistui muihin lehtiin verrattuna. Myös seuraavan kymmenen vuoden ajan grafiikka lisääntyi Helsingin Sanomissa nopeasti, mutta muut lehdet jäivät 1970-luvun puolivälin tasolle. Vuonna 1985 Helsingin Sanomissa oli noin neljä kertaa enemmän grafiikkaa kuin Keski-suomalaisessa ja Uudessa Suomessa ja yli puolet enemmän kuin Hufvudstadsbladetissa. Helsingin Sanomissa oli grafiikan tekemiseen muita lehtiä paremmat mahdollisuudet, koska toimituksessa oli jo 1960-luvulta lähtien ollut useampia piirtäjiä, jotka tekivät myös graafisia esityksiä²¹⁵. Grafiikan yleisyyteen vaikutti myös lehden tietoinen pyrkimys kehittää lehdestä helppolukuisempi²¹⁶, ja tekniikkakin oli osuutensa asiaan. Kasvun ajoittumiseen juuri 1980-luvulle vaikutti se, että offsetpainossa grafiikasta ei tarvinnut valmistaa erillistä painolaattaa, vaan graafi voitiin valmistaa suoraan paperikopiosta²¹⁷. Näin grafiikan käyttö oli huomattavasti halvempaa kuin metallin aikana.

Todellinen uutisgrafiikan läpimurto tapahtui Suomessa 1980-luvun toisella puoliskolla (*kuviot 86 ja 87.*). Graafien määrä yli kaksinkertaistui lehdissä.²¹⁸

Uutisgrafiikan yleistymiseen vaikutti voimakkaasti myös tekniikka. Vuonna 1984 esitellystä Apple Macintosh -tietokoneesta tuli nopeasti graafisten suunnittelijoiden suosikki. Ja nimenomaan uutisgrafiikan teke-

215 Hesa n:o 6 1973, 4–5. Uutinen: Minne rahat menevät.

216 Tikkanen 1975, 4.

217 Polso 1969, 51.

218 Liitteet 1, 2 ja 10.

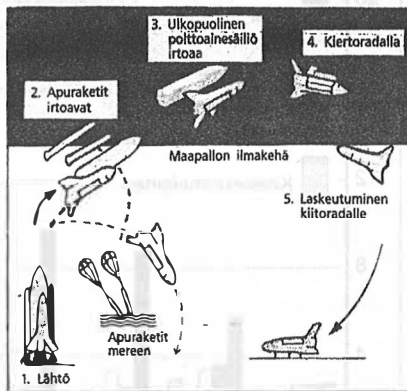
Turvallisuus avaruuslentojen paha pullonkaula

— Ilmailutoimittajalta —

Challengerin tuho on järkyttävä todiste siitä, että avaruusilmailu on vielä vuosien ellei vuosikymmenien päässä kahdesta olennaisen tärkeästä tavoitteestaan: säännöllisyydestä ja turvallisuudesta. Onnettomuus vain vahvistaa surkean huonojen vakuutusilastojen ja laukaisujen jatkuvien siirtojen luomaa kuvaa molempien tulevaisuuden avaruuskuluneuvojen eli USA:n sukkan ja Euroopan avaruusjärjestön ESA:n Arianen epävarmuudesta.

Nykyisellään ja vielä pitkälle eteenkinpäin molemmat teknillisesti äärimmäisen monimutkaiset ja häiriöalttiit laitteet ovat niin epävarmoja, että säännölliset kuljetukset avaruuteen ovat toiveajattelua. Ilman säännöllisiä kuljetuksia taas sekä Yhdysvaltain että Euroopan avaruusohjelmien seuraavaksi tukipyyväksi valittu pysyvästi miehitetyn avarusaseman rakentaminen ja ylläpitäminen on äärimmäisen vaikeata.

Sukkulaohjelma laahasi aikataulustaan jäljessä jo ennen tiistaista onnettomuutta. Viivytysten vuoksi Yhdysvaltain ilmailu- ja avaruushallinnon Nasan oli määrä tehdä tänä vuonna kokonaista 15 sukku-lentoa neljällä lentokuntoisella avaruuslentokoneellaan Columbialla, Challengerilla, Discoveryllä ja Atlantiksella. Challengerin tuhoutumisen myötä näin tiivis aikataulu joudutaan varmuudella romuttamaan. Nasa tuskin tohtii lähteä uuteen laukaisuun ennen kuin onnettomuuden syy on selvillä. Tutkiminen taas on varmasti äärimmäis-

Normaalilennolla sukkan apuraketit irtoavat noin 46 kilometrin korkeudessa ja polttoainesäiliö noin sadassa kilometrissä. Häätötilanteissa alle 30 kilometrin korkeudessa sekä raketit että säiliö voidaan irrottaa ja itse sukkanalla tehdä normaali lasku (katkoviiva). Nyt tätä mahdollisuutta ei kuitenkaan ehditty käyttää.

lä odotettu lento onnistui hyvin huolimatta siitä, että muutamia eristetiliä irtosi startin yhteydessä. Tiilet on tarkoitettu suojaamaan sukkan ilmakehään paluussa syntyvää, jopa 1 600 asteen kuumuutta vastaan.

Ensimmäisen lennon aattona Nasa kertoi ohjelman tulleen siihen saakka maksamaan lähes 10 miljardia dollaria. Jokainen neljästä sukkanasta maksoi vuoden 1982 rahassa noin miljardi dollaria. apuraketit 11 ja pudotettava polttoainetankki 10 miljoonaa dollaria.

noin 45,6 kilometrin korkeuteen, jossa apuraketit irrotetaan. Ne putoavat laskuvarjojen varassa mereen ja ne voidaan käyttää uudelleen. Noin sadan kilometrin korkeudella eli ilmakehän ja avaruuden välimaastossa miehistö laukaisee kiinteän polttoainesäiliön, joka tuhoutuu. Sen jälkeen sukkan pysyy omien moottoriensa voimin manöövereeraamaan avaruudessa, joskaan ei kovin korkealle kiertoradalle saakka.

Kaikki tähänastiset sukkanalennot ovat lähteneet Cape Canavera-

Kuva 72. Helsingin Sanomat kertoi avaruussukkanla Challengerin normaalin reitin 29.1.1986 uutisgraafiikalla. Varsinaisesta sukkanla räjähdyksestä grafiikka ei heti kertonut mitään. Sukkulaonnettomuus ja samana vuonna tapahtunut Tshernobylin ydinonnettomuus olivat uutisgraafiikan läpimurtoaiheita kaikkialla maailmassa. Nyt jokaisessa sanomalehdessä ymmärrettiin uutisgraafiikan mahdollisuudet tapahtumien kerronnassa.

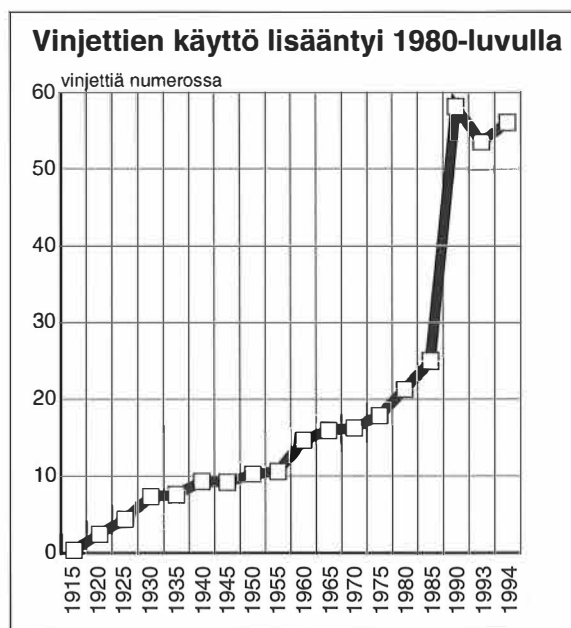
misessä Macit olivat käteviä. Ne nopeuttivat graafien tekemistä eli säästivät aikaa ja rahaa. Nyt suomalaiset lehtitalot alkoivatkin palkata graafikkoja toimituksiin.^{219 220} Mutta missään tapauksessa ei pidä ajatella, että tekniikka oli yksin syynä graafikkojen palkkaamiseen. Esimerkiksi sanomalehtitekniikkaan keskittyneessä SISU-projektissa korostettiin grafiikan tiedonvälityksellistä roolia.²²¹ Uutisgraafiikka nähtiin 1980-luvun loppupuolella sanomalehdissä sellaisena vahvuutena, jonka avulla sanomaleh-

219 Ensimmäinen graafikko toimitukseen: 1974 Pohjalainen, 1979 Kauppalehti, 1982 Kansan Uutiset ja Satakunnan Kansa, 1984 Keski-Uusimaa ja Kymen Sanomat, 1985 Kaleva, 1986 Demari, Etelä-Suomen Sanomat, Ilkka ja Vasabladet, 1987 Turun Sanomat, 1988 Keski-suomalainen, 1990 Maaseudun Tulevaisuus, 1992 Lapin Kansa sekä 1993 Savon Sanomat (Lähde: Sanomalehtien ulkoasukysely)

220 Uutisgraafiikka 1989, 81–103.

221 Carl Henningin haastattelu 11.11.1994; Toimitusgraafiikka ja työasemat (osareportti). Sanomalehden sivunvalmistustekniikan tutkimusprojekti 27.3.1986. Sanomalehtien Liiton arkisto ja Keski-suomalaisen arkisto.

Kuvio 88. Vinjettien käyttö lisääntyi sanomalehdissä 1980-luvun lopulla, sillä useisiin toimituksiin oli palkattu graafikko tai useampiakin. He tekivät useimmissa lehdissä uutisgrafiikan ohella myös vinjettejä. Aiemmin lehdet olivat teettäneet vinjettinsä joko ulkopuolisilla suunnittelijoilla tai mainostoimistoilla. Omilla graafikoilla vinjetit saatiin nopeasti ja kiuttomasti, joten niiden käyttö lisääntyi. (Lähde: liite 1)

den kerrontatavasta saataisiin entistä kiinnostavampi. Ja siis myös lukijoita tyydyttävämpi. Sanomalehdissä uskottiin uutisgrafiikan kiinnostavan varsinkin nuoria. Uutisgrafiikka nähtiin myös sanomalehtien uudistajana ja siis eräänlaisena tuotekehityksenä. Uudenlaisen ilmaisun kehittäminen sai myös hyvän vastaanoton lukijoilta ja tutkijoilta. Tutkimustulokset kertoivat, että grafiikka lisäsi tietojen omaksumista.²²²

1980-luvun lopussa sanomalehdet uusivat ilmettään myös lisäämällä vinjettien käyttöä (kuvio 88.). Samat graafikot, jotka tekivät uutisgrafiikkaa, valmistivat nyt vakiopalstoille vinjettejä. Varsinkin Helsingin Sanomissa vinjettejä alettiin käyttää ahkerasti. Osaksi vinjettien lisääntymisen Helsingin Sanomissa selittyy lehden sivumäärän kasvulla. Mutta se on vain osaselitys, sillä vinjetit lisääntyivät nopeammin kuin sivumäärä. Pääsyy oli lehden omaksuma lukijoiden opastaminen ja lukemisen helpottaminen.²²³

Menneisyys toistaa itseään: jälleen A- ja B-numeroita sekä suuria selittäviä otsikoita

Tamperelainen Aamulehti avasi elokuun 15. päivänä 1978 suomalaisessa sanomalehdistössä uuden kehityslinjan. Aamulehti ilmestyi kahtena osana. Ensimmäinen osa alkoi uutisetusivulla ja myös toisen osan ensimmäinen sivu oli varattu uutisille.

»Lehti jakaantuu nyt selvästi kahteen osaan lukemisen helpottamiseksi esimerkiksi perheellisten keskuudessa», Aamulehden toimitus kehui uu-

222 Smith – Hajash 1988, 714–718; Baugstó 1989, 13–16; Uutisgrafiikka 1989, 7–9; Ward 1992, 318–319; Carl Henningin haastattelu 15.5.1994.

223 Carl Henningin haastattelu 15.5.1994.

AAMULEHTI Sosiaalidemokratinen **VIRRAA** Keskustan ja Vasemman lehti

JELLIAT AHTAALLA ilja makaa arastoissa

**Vaali-
viesti
hurautti
kymtiin**

KOKOOMUSVIESTI

Kemut ohi — Kesä alkaa

Mökit lukkoon

Hua aloitti kiertueen

Aamulehti uuteen painomenetelmään

Lehti kahtia

Lehti kahtia

AAMULEHTI TOINEN OSAN KAKSIOSAINEN LEHTI

Tampere sai markkinansa

'Punaisen' radion 'sininen' johtaja: Vain henkilövalinta tuo tasapuolisuuden

Eipä entiset, mutta mukavat

Ensin valot sitten soimit

Oma työ on arvokkainta

Markkeille tullaan

distusta lukijoille. Ehkä lukeminen helpottui, mutta se ei silti ollut varsinainen syy Aamulehden ykkös- ja kakkososaan jakamisessa. Lehti jaettiin kahtia, sillä sen painaminen oli nopeampaa kahdessa nipussa ja samalla värien käyttö oli joustavampaa. Aamulehden sivumäärä oli kasvanut koko 1970-luvun nopeasti, ja elokuun puolivälissä käyttöön otettu Koenig&Baurin valmistama rotaatiokone oli suunniteltu kaksiosaisista lehteä varten.²²⁴

Aamulehden kahtia jakautumisen syy oli siis sama kuin 1890-luvulla. Silloinhan muutamat sanomalehdet ilmestyivät A-, B- ja jopa C-numeroina, jotta kaikki aineisto olisi mahtunut sivuille. Nytkin Aamulehti tarvitsi entistä enemmän sivuja, mutta yhtenä nippuna sivumäärän kasvattaminen oli vaikeaa. Lehti oli siis jaettava kahteen nippuun, jotta painaminen onnistuisi tarpeeksi nopeasti.

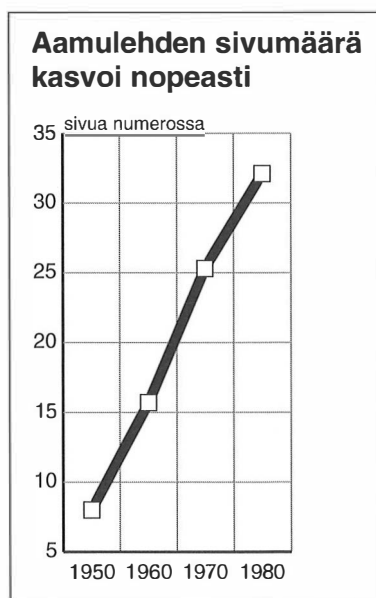
Aamulehti oli pitkään Suomen ainoa selvästi kaksiosainen sanomalehti. Vaasaa painettiin 1970- ja 1980-lukujen vaihteesta lähtien kaksinippuisena, mutta lehden sisältöä ei rakenteellistettu niin selkeästi kaksiosaiseksi kuin Aamulehdessä.²²⁵ Maailmalla suurissa sanomalehdissä oli jopa toistakymmentä osaa (sektiota). Niihin verrattuna suomalaiset sanomalehdet

Kuva 73. Aamulehti ilmestyi 15.8.1978 kaksiosaisena. Ensimmäisen osan etusivu oli lehden pääuutisrivu ja toisen osan etusivulla oli kotimaan uutisia. Aamulehti kutsui osia 1- ja 2-osiksi.

224 Aamulehti 15.8.1978 uutinen: Aamulehti uuteen painomenetelmään, uutinen: Lehti kahtia ja uutinen: Tampereesta on tullut lehdenpainajien Mekka; Seppälä 1981, 335 ja 360; SLH 5 1988, 16; Raimo Seppälän haastattelu 28.11.1994.

225 Toinen osa alkoi Vaasassa jollakin päivittäin vaihtuvalla teemalla tai sitten se oli normaali uutisrivu. Lehden rakennetta voi pitää kaksiosaisena vuodesta 1981 lähtien. Vaasa ei kuitenkaan ollut siten varsinaisesti kaksiosainen, että lehti ei nimennyt osiaan numeroilla tai kirjaimilla. Kouvola Sanomat otti 1991 käyttöön samantyyllisen kaksiosaisen ratkaisun kuin Vaasalla oli jo 1980-luvulla. Kouvola Sanomissakin toinen osa alkaa yleensä vaihtuvalla teemalla.

Kuvio 89. *Aamulehti* oli vahvassa kasvussa sodan jälkeen. Sivumäärältään se oli maan suurimpia sanomalehtiä 1970-luvun lopulla. Lehtiyhtiö hankkikin 1978 uuden Koebau Commander offsetrotatation Koenig & Bauerilta. (Lähde: SLH 5 1988, 14–16)

olivat ohuita, mutta 1980-luvun lopulla Helsingin Sanomien sivumäärä kasvoi kohisten. Jopa niin nopeasti, että yhtiön teknisellä johdolla oli syytä huoleen. Niinpä toimitukselle kerrottiinkin, miten lehti voitaisiin jakaa painamista helpottaviksi osiksi. Tämä sopi toimitukselle, sillä vanha rakenne oli koettu sekavaksi. Toimitus suunnittelikin vuoden 1989 aikana Helsingin Sanomille uudenlaisen rakenteen. Toimituspäällikkö Janne Virkkusen, sunnuntaitoimituksen esimiehen Pekka Kukkosen ja ulkoasu-toimittaja Carl Henningin muodostama ryhmä päätyi neliniskaiseen rakenteeseen. Neliniskaisuus antoi parhaat mahdollisuudet käyttää värejä lehdessä, ja muutoinkin se vaikutti toimivimmalta ratkaisulta. Helsingin Sanomissa niskat nimettiin A-, B-, C-, ja D-osaksi.²²⁶

Helsingin Sanomien satavuotisjuhlapäivänä 16. marraskuuta 1989 uusi neliniskainen lehti saavutti lukijansa. »Haluumme tehdä sinulle entistä selkeämmän ja värikkäämmän lehden, josta nopeasti löydät uutiset ja muut sinua kiinnostavat asiat», muutoksia mainostettiin edellisenä päivänä. Lukijat hyväksyivät Helsingin Sanomien neliniskaisuuden ilman suurempia valituksia. Samaan aikaan rakennetaan uusineelle Dagens Nyheterille kävi huonommin. Siinä jokseenkin samanlainen uudistus epäonnistui²²⁷, ja tuhannet lukijat protestoivat muutoksia vastaan.²²⁸

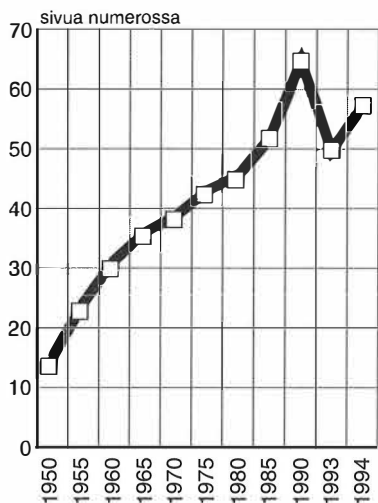
Myös Helsingin Sanomat otti osien ensimmäiset sivut eli niskasivut toi-

226 Liite 8; Carl Henningin haastattelu 15.5.1994 ja 11.11.1994.

227 Dagens Nyheter oli jo aiemmin ollut kolmiosainen, ja neliosaisuus ei ollut samalla tavalla parannus sen lukijoille kuin Helsingin Sanomien neliniskaisuus oli. Helsingin Sanomathan oli ollut aiemmin melko sekava: kotimaanosasto alkoi vasta parinkymmenen et-ilmoitusvun jälkeen. Myös mainonnalla oli osuutensa lukijoiden reaktioihin. Helsingin Sanomat onnistui perustelevaan muutosta lukijoille, mutta Dagens Nyheterin mainonnalta tämä ei onnistunut. (Carl Henningin haastattelu 11.11.1994)

228 Helsingin Sanomat 15.8.1989 ja 16.8.1989; Kallio 1990, 17–18; Carl Henningin haastattelu 15.5.1994 ja 11.11.1994.

Helsingin Sanomien sivumäärä kasvoi nopeasti 1980-luvun lopulla

Kuvio 90. Suomen talouden vahva noususuhdanne 1980-luvun lopussa kasvatti Helsingin Sanomien sivumäärää. Tuo sivumäärän kasvu ja odotus sen jatkumisesta johti siihen, että lehti muutettiin painamisen helpottamiseksi neliniskaiseksi. 1990-luvun alun lama katkaisi sivumäärän lisääntymisen, mutta neliniskaisuus säilyi kesän ja keskitalven poikkeuksellisia kaksiniskaisia aikoja lukuunottamatta. (Lähde: liite 8)

mitukselliseen käyttöön. Vain ensimmäisen osan ensimmäinen sivu eli etusivu säilyi entiseen tapaan ilmoitussivuna. Niskauudistuksen yhteydessä Helsingin Sanomien ulkoasua uusittiin muutoinkin. Sivuille tulivat kaksipalstaiset lyhyesti-utiset. Jo aiemmin samana vuonna (2.1.) juttujen alkuun olivat tulleet ensimmäiset nimirivit eli by-linet. Helmikuussa 1993 by-line tai jutun lopussa oleva lähdemerkintä tuli kaikkeen Helsingin Sanomien juttuaineeseen.²²⁹ Yhdysvaltalaisissa sanomalehdissä jutun kirjoittajan kertovat by-linet olivat yleistyneet jo 1940-luvulla ja vakiinnuttaneet asemansa lähes jokaisessa lehdessä 1960-luvulla.²³⁰

Helsingin Sanomien ulkoasu-uudistuksen vaikutteet levisivät nopeasti muihin suomalaisiin sanomalehtiin. Kaksipalstaiset lyhyesti uutiset ilmestyivät muutamassa vuodessa lähes jokaiseen maakuntalehteen ja nis-kasivuja markkeeraavia avaussivujakin lanseerattiin lehdissä, muun muassa Keskisuomalaisessa.²³¹

Toinenkin lehtihistoriassa tavattu ilmiö palasi 1980-luvulla sanomalehtiin, nimittäin moniriviset ja selittävät otsikot. 1920-luvun lopulla ja 1930-luvulla sanomalehtien otsikot olivat joskus jopa kymmenrivisiä selostuksia jutun sisällöstä. Sota ja varsinkin sodan jälkeinen niukkuuden aika karsi otsikkorivejä niin, että 1970-luvun lopulla sanomalehtien otsikot olivat napakoita. Pääasia kerrottiin lukijoille muutamalla sanalla. 1980-luvulla otsikointitapa hiljalleen muuttui runsaammaksi. Varsinkin Helsingin

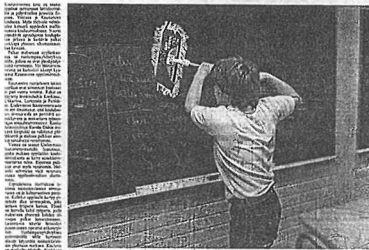
229 Helsingin Sanomat 2.1.1989 ja 9.2.1993; Helsingin Sanomien typografiaohjeisto.

230 Ogan – Plymale – Smith – Turpin – Shaw 1975, 341–344; Barnhurst – Nerone 1991, 800–801.

231 Katso esimerkiksi Satakunnan Kansan 23.4.1992; Keskisuomalainen 7.10.1992.

Oppilaat jynssäävät koulujaan

Verottaja iskenyt silmänsä kouluilain sivousoikoiden ruotoon

Paavo Väyrynen jätti Helsingin verottajan
Helsingin verottaja on jättänyt oppilaitosten sivousoikeudet ruotoon. Verottaja on päättänyt, ettei se suostu koulujen pyyntiin sivousoikeuksien myöntämisestä. Tämä päätös on aiheuttanut suurta hämmästyystä koulunjohtajien ja vanhempien keskuudessa.

YVYÄSÄIN

Paavo Väyrynen jätti Helsingin verottajan
Helsingin verottaja on jättänyt oppilaitosten sivousoikeudet ruotoon. Verottaja on päättänyt, ettei se suostu koulujen pyyntiin sivousoikeuksien myöntämisestä.

Sappo aikoo ottaa raitiotien ja sähköbusseja
Sappo aikoo ottaa raitiotien ja sähköbusseja. Tämä on osa kaupungin liikenne- ja viikkoliikennesuunnitelmaa.

Rekrytointi onnistunut
Rekrytointi onnistunut. Uusi työntekijä on löytetty.

Keskivälikäsi sulkee meri- ja maatalouden
Keskivälikäsi sulkee meri- ja maatalouden. Tämä on osa valtion talouspolitiikkaa.

Helsingin budjettisopu kesti
Helsingin budjettisopu kesti. Sopu on voimaassa.

Särnäisten toimistotonttien arvonnaisuus ei kajottu

Vihreät saivat lisävoiton lukkuna käynnä

Särnäisten toimistotonttien arvonnaisuus ei kajottu. Vihreät saivat lisävoiton lukkuna käynnä. Tämä on osa kaupungin talouspolitiikkaa.

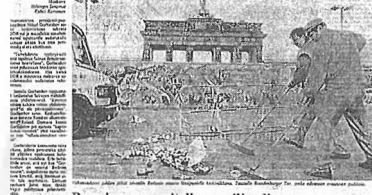
ILMAKILPAILU

Ilmankadun asukkaat ryhtyvät liikennepoliittisiin
Ilmankadun asukkaat ryhtyvät liikennepoliittisiin. Tämä on osa kaupungin liikenne- ja viikkoliikennesuunnitelmaa.

Gorbatschov tuki DDR:n uudistuksia

"Kysymys kahden Saksan yhdistymisestä ei kuulu päivänpolitiikkaan"

Bonnissa suunnitellaan miljardiapua
Bonnissa suunnitellaan miljardiapua. Tämä on osa liittotasavallisuuden talouspolitiikkaa.

MIEMINTOJA

On Kanes

Kansat saivat sinänsä
Kansat saivat sinänsä. Tämä on osa kansainvälistä politiikkaa.

Itäsaaksalaisten tulva ajaa turkkilaisia ahtaammalle

"Tullessa salme ruotsiin, nyt meitä ajetaan pois"

Itäsaaksalaisten tulva ajaa turkkilaisia ahtaammalle. "Tullessa salme ruotsiin, nyt meitä ajetaan pois". Tämä on osa kansainvälistä politiikkaa.

LYHYSTILOJA

SAS:n toimittajien kanta

SAS:n toimittajien kanta
SAS:n toimittajien kanta. Tämä on osa kansainvälistä politiikkaa.

RAKKAUS

Rakkaus on elämä

Rakkaus on elämä
Rakkaus on elämä. Tämä on osa kansainvälistä politiikkaa.

Antoniotti-pöytäkirja
Antoniotti-pöytäkirja. Tämä on osa kansainvälistä politiikkaa.

Kuva 74. Helsingin Sanomien rakenne muuttui neliniskaiseksi 16. marraskuuta 1989. Niskojen ensimmäisistä sivuista tuli osastojen avaussivuja. Avaussivujen taitto oli voimakkaasti säänneltyä. Sivun reunassa on kahden palstan lyhyesti-uitisia tai jokin muu kahdelle palstalle ladottu elementti (esimerkiksi kolumni). Helsingin Sanomien taitto-ohjeiston mukaan perusrakenteen voi murtaa vain poikkeuksellisen suurissa uutisissa. (Lähde: Helsingin Sanomien typografiaohjeisto)

Hyvän ruuan ystävä lämpenee lammasherkkujen viettelyksille

Kytyipäitä tampaalle
Kytyipäitä tampaalle. Tämä on osa kansainvälistä politiikkaa.

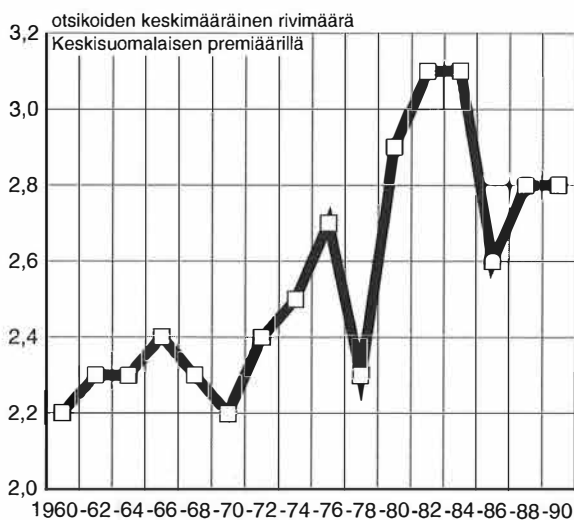
YVYÄSÄIN

YVYÄSÄIN
YVYÄSÄIN. Tämä on osa kansainvälistä politiikkaa.

Kytyipäitä tampaalle
Kytyipäitä tampaalle. Tämä on osa kansainvälistä politiikkaa.

YVYÄSÄIN
YVYÄSÄIN. Tämä on osa kansainvälistä politiikkaa.

Keskisuomalaisen otsikoiden rivimäärä kasvoi 1980-luvulla

Kuvio 91. Otsikkojen rivimäärä kasvoi Keskisuomalaisen premiäarisivulla vuosina 1960–1990. Rivimäärien lisääntyminen näyttää olevan trendinomaista, vaikka välillä rivimäärissä onkin ollut kehityssuunnasta poikkeavia vuosia. (Lähde: Puukka – Siekkinen 1991, 24)

Sanomissa ryhdyttiin käyttämään otsikon alarivejä, joilla tuotiin esille mielenkiintoisia ja täydentäviä tietoja jutusta. Otsikkorivit lisääntyivät hiljalleen, eikä olekaan mahdollista nimetä mitään tiettyä päivämäärää, milloin Helsingin Sanomat tai muut lehdet lisäsivät otsikkorivejä. 1980-luvulla kehitys alkoi vaan taas kulkea kohti monirivisyyttä. Samaan aikaan kun otsikkorivit lisääntyivät, lehdet luopuivat jutun alkukappaleiden eli ingressin ladottamisesta lihavamalla kirjainlajilla.

Miksi otsikkorivien määrä lisääntyi? Taustalta löytyy sanomalehtien lukemiseen käytetyn ajan väheneminen ja se, että monien ihmisten tiedettiin lukevan vain otsikkoja ja kuvatekstejä. Otsikon rivien lisäämisellä haluttiin helpottaa lehden lukemista, sillä monirivisestä otsikosta sai jo varsin tarkan kuvan jutun pääsisällöstä. Näin kiireiset lukijat saivat runsaasti tietoa lehdestä otsikoitakin lukemalla.²³²

Ensimmäiset värilliset sanomalehdet 1990-luvulla

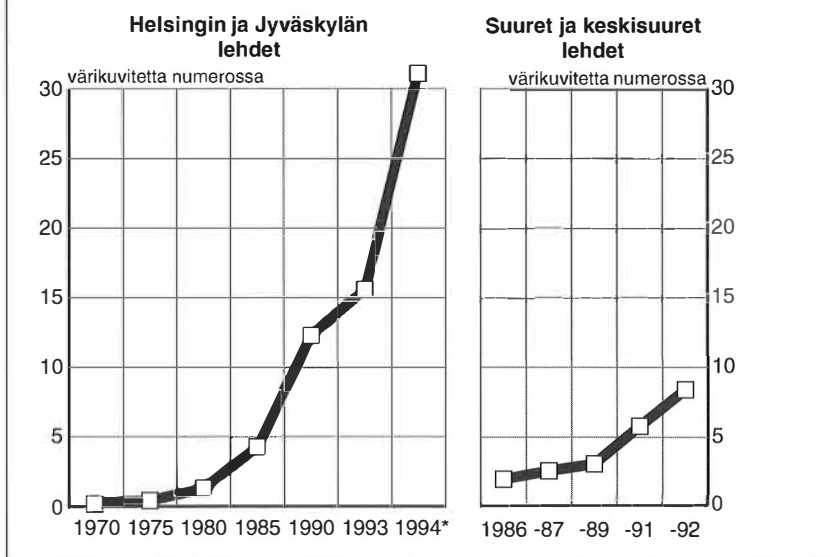
Yhdysvalloissa aloitti 1982 uusi sanomalehti, josta välittömästi tuli koko sanomalehtiä tekevän maailman puheenaihe. USA Today mullisti monella tavalla perinteistä lehdentekotapaa. Sen jutut olivat selvästi lyhyempiä kuin mihin yleensä oli totuttu. Se käytti runsaasti grafiikkaa. Mutta eniten kiinnitti huomiota sen runsas värien käyttö. USA Todayssa oli värikuvia, värivinjetit ja väripohjia. USA Today ei ollut Yhdysvalloissa väritrendin ensimmäinen lehti, mutta valtakunnallisena ja uutena sanomalehtenä se nousi esimerkkilehdeksi.²³³

232 Carl Henningin haastattelu 15.5.1994; Yrjö Klipin haastattelu 17.6.1994.

233 Utt – Pasternack 1984, 878–884; Smith – Hajash 1988, 715–718; Barnhurst – Nerone 1991, 801; Brusila 1992, 74.

Kuvio 92. Värikuvitus (värivalokuvat, väripiirroksat, värigrافات ja väri-venjetit) yleistyivät nopeasti 1990-luvun alussa. Varsinkin suurissa helsinkiläisissä ja jyväskyläläisissä sanomalehdissä panostettiin väreihin. *Uusi Suomi*, *Helsingin Sanomat* ja *Keskisuomalainen* lisäsivät jo 1980-luvun lopussa värikuvien käyttöä. Kehityslinja vain kiihtyi 1990-luvun alussa. Koko maan suurissa ja keskiuurissa sanomalehdissä värien käyttö oli vähäisempää, sillä monilla lehtiyhtiöillä ei ollut tarvittavaa väritekniikkaa. (Lähde: liitteet 2 ja 10; Sanomalehtien Liiton toimitustilastot)

Värikuvitus yleistyi lehdissä 1990-luvun alussa

Värien käyttö kiinnosti 1970- ja 1980-luvuilla sanomalehtiä ja tutkijoita. Monet amerikkalaiset lukijatutkimukset todistivat, että lukijat pitivät värivalokuvista ja värigrafiikasta. Esimerkiksi J.W. Click ja Guido H. Stempel todistivat 1976, että lukijat pitivät värikuvilla taitettua sivua parempana kuin mustavalkoisilla kuvilla taitettua sivua. Värikuvat tekivät sivusta jännittävämmän, tuoreemman, helpomman ja luotettavamman.²³⁴ Samansuuntaisia tuloksia saatiin myöhemminkin,²³⁵ ja ulkoasukirjallisuus levitti 1980-luvun alusta lähtien tietoa siitä, että lukijat pitivät väriä tärkeänä²³⁶.

Amerikkalaiset sanomalehdet näkivät värit tulevaisuuden tehokeinona. American Press Institutin 1988 järjestämässä seminaarissa julkaistiin kysely, jonka mukaan 84 prosenttia sanomalehdistä aikoi käyttää enemmän väriä viiden vuoden kuluttua. Yksikään sanomalehti ei aikonut vähentää värien käyttöä.²³⁷ Suomalaisissa sanomalehdissä väreihin suhtauduttiin 1980-luvun lopulla jokseenkin samoin. Ja se näkyi myös lehtiyhtiöiden toimintapolitiikassa. Keskisuomalainen päätti 1987, että lehden tuotanto uusitaan täysneliväriiseksi. Pian yhtiö päätti tilata uuden rotaation, joka kykenee painamaan jokaiselle sivulle neliväriä. Yhtiö sijoitti yli 100 miljoonaa markkaa värikkään lehden vaatimiin laitteistoihin. Samoihin aikoi-

234 Click – Stempel 1976, 737–738.

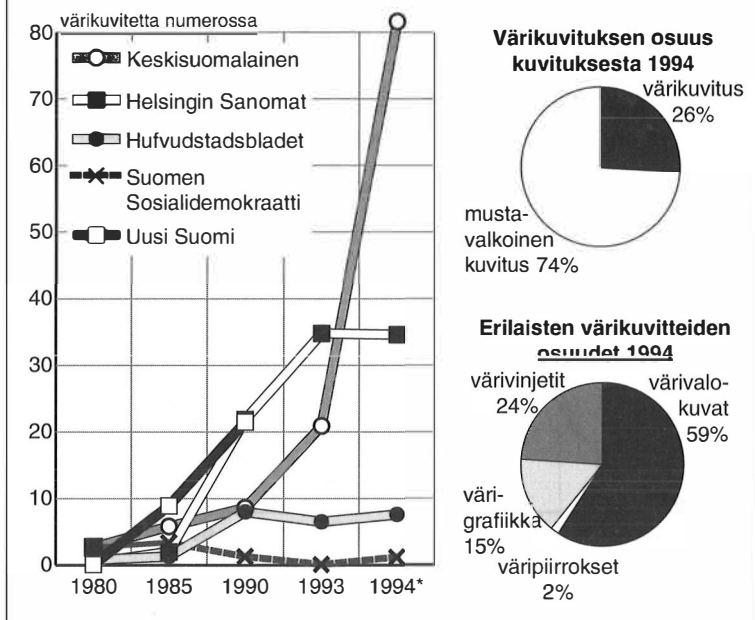
235 Esimerkiksi Moen 1984, 243–244; Bohle – Garcia 1987, 731–739; Brusila 1992, 80–86 ja 136–144.

236 Esimerkiksi Moen 1984 243–250; Ames 1989, 237–246; Hutt – James 1989, 151–155; Giles – Hodgson 1990, 230–244; Moen 1990, 222–232.

237 Newspaper Design 2000 and Beyond (1988), 9–10.

Päivän lehdessä jopa kymmeniä värikuvitteita

Kuvio 93. Keski-suomalaisessa oli enemmän värikuvitteita kuin muissa sanomalehdissä vuonna 1994. Keski-suomalainen oli siirtynyt 16.10.1994 täysnelivärisyyteen. Vielä edellisellä vuonna Helsingin Sanomien numerossa oli enemmän värikuvitteita, mutta Helsingin Sanomat ei enää 1994 lisännyt värikkäyttöä. Demari oli luopunut väreistä lähes täydellisesti. Keskimäärin joka neljäs helsinkiläisten ja jyväskyläläisten sanomalehtien valokuvista oli värillinen 1994. Värikuvat olivatkin lehtien eniten käytettyä värikuvitusta (Lähde: liitteet 1, 6–9 ja 13)

hin myös Aamulehti päätti hankkia täysnelivärisen rotaation.²³⁸

Nelivärisyys alkoi todenteolla näkyä suomalaisten sanomalehtien sivuilla 1990-luvun alussa (kuvio 93.). Värikuvat yleistyivät, ja grafiikassa käytettiin runsaasti värejä. Helsingiläisistä ja jyväskyläläistä lehdistä Uusi Suomi, Helsingin Sanomat ja Keski-suomalainen käyttivät paljon väri- ja valokuvia. Demari (Suomen Sosialidemokraatti vaihtoi nimensä 1.9.1988) ja Hufvudstadsbladet olivat hyvin pidättyväisiä. Kumpikin lehti oli taloudellisesti tiukoilla, eikä niissä haluttu investoida värikuvien vaatimaan tekniikkaan.²³⁹

Värillisyyttä astui uudelle askelmalle syyskuun 1. päivänä 1994, kun Aamulehti esitteli uuden, nelivärisen ulkoasunsa. Värikuvien ja grafiikan lisäksi värit oli nyt viety myös vinjetistöö. Kullakin osastolla oli oma vinjetivärisensä, joka toistui myös osaston toistamassa grafiikassa. Runsas värikkäyttö teki Aamulehdestä ensimmäisen täysnelivärisen lehden, vaikka osa valokuvista olikin teknisten alkuongelmien takia mustavalkoisia. Uuden ulkoasun suunnittelusta vastanneen graafikko Peter Bangen mukaan

238 Kalle Poussan laatima historiallinen analyysi yhtiöstä 6.10.1987. Johtokunnan ja yhtiökokouksen pöytäkirjat. Keski-suomalaisen arkisto; Hallituksen pöytäkirja 21.8.1990 73§ ja liite 2. Johtokunnan ja yhtiökokouksen pöytäkirjat. Keski-suomalaisen arkisto; Pynnönen 1994a ja 1994b; Sanomalehtien ulkoasukysely.

239 Risto Uosukaisen laatima Suomen Sosialidemokraatin strategiasuunnitelma 21.12.1987. Kustannusosakeyhtiö Kansanvalta. Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan arkisto; Ulf Stambejn haastattelu 11.11.1994.

AAMULEHTI

TORSTAI 1.9.1994 - VIIKKO 36

UUTISET
100 360 A

Pääministeri Major epäili IRA:n tulitaukoa

Suomen pääministeri Jari Rinne epäilee, että IRA:n tulitauko on vain väliaikainen. Rinne uskoo, että IRA:n taistelijat palaavat takaisin taisteluun jossain vaiheessa. Rinne sanoi, että IRA:n tulitauko on vain väliaikainen ja että IRA:n taistelijat palaavat takaisin taisteluun jossain vaiheessa.

Kurdien vapauttamat oikeuteen Turkissa?

Kurdien vapauttamisesta on keskusteltu pitkään. Turkki on ollut valmiina vapauttamaan kurdit, jos heidän osittainen itsenäistymisensä on mahdollista. Turkki on ollut valmiina vapauttamaan kurdit, jos heidän osittainen itsenäistymisensä on mahdollista.

Suomen Pankki säilässä väliin pääsi perusteesta

Suomen Pankki on säilässä väliin pääsi perusteesta. Suomen Pankki on säilässä väliin pääsi perusteesta.

Uusi Aamulehti on selkeä ja värikäs

Uusille väkäläisille painokoneille aiemmin historian: Hanna-Juuli ja Heikki-Juuli. Uusille väkäläisille painokoneille aiemmin historian: Hanna-Juuli ja Heikki-Juuli.

Suomalaisten ostovoima kääntyy pian kasvuun

"Työssä käyvä, kuluta rohkeasti", yllitystä talouden tuijija

Suomalaisten ostovoima kääntyy pian kasvuun. Työssä käyvä, kuluta rohkeasti, yllitystä talouden tuijija.

Suomen Pankki -kuvitus.

Hyvästit venäläisjoukoille

Baltia ja Saksa juhlivat uuden aikakauden alkua Euroopassa

Hyvästit venäläisjoukoille. Baltia ja Saksa juhlivat uuden aikakauden alkua Euroopassa.

Säiläpankki-kuvitus.

Kuva 75. Aamulehti ja Keski-suomalainen tekivät syksyllä 1994 ulkoasu-uudistukset, joissa värien käyttöä lisättiin tuntuvasti. Kumpikin lehti antoi osastoille omat tunnusvärit, joita sitten toistetaan vinjeiteissä ja grafiikassa. Värivalokuvien käyttö on runsasta. Keski-suomalaisen ryhtyi myös käyttämään väripohjia.

värejä oli tarkoitus lisätä myös sivunumerojen alle, mutta käytännön tuotanto ei vielä ollutkaan aivan valmis jokaisen sivun väripainatukseen.²⁴⁰

Vain puolitoista kuukautta Aamulehden uudistuksen jälkeen Keski-suomalainen esitteli lukijoilleen täysvärisen sanomalehden. Keski-suomalaisenkin osastot olivat saaneet omat tunnusvärensä. Keski-suomalaisen tekniikka oli Aamulehteä valmiimpi muutoksiin, ja nyt myös sivujen yläkulmissa oli osastojen tunnusvärit. Keski-suomalainen ryhtyi myös käyttämään runsaasti pastellisävyyisiä väripohjia. Väripohjien käyttö on pääte-taitossa helpompaa kuin paperitaitossa²⁴¹ 242

Aamulehti ja Keski-suomalainen avasivat suomalaisessa sanomalehdissä uuden linjan: täysnelivärisen lehdentekotavan. Keski-suomalaisen valokuvista lähes 90 prosenttia oli vuoden 1994 otannassa²⁴³ värillisiä. Täysnelivärisyyden läpimurto oli hyvin odotettua. Vaikka täysneliväriset rotaatiot oli hankittu pääasiassa väri-ilmoituksia varten, lehtiyhtiöillä oli

.....

- 240 Aamulehti 1.9.1994; Peter Bangen haastattelu 9.11.1994; Sanomalehtien ulkoasuky-sely.
- 241 Keski-suomalainen oli siirtynyt kokonaan päätetaittoon lokakuussa 1994. (Risto Pynnö-sen haastattelu 20.10.1994)
- 242 Keski-suomalaisen ulkoasuunitteluun oli osallistunut useita lehden toimittajia. Apu-naan heillä oli ulkopuolisia graafisen suunnittelun ja viestinnän asiantuntijoita. (Pynnönen 1994b)
- 243 Otantajako oli poikkeuksellisesti seitsemän peräkkäistä päivää (29.10.–4.11.1994), jota syksyllä tapahtuneet muutokset näkyisivät koko voimallaan tutkimuksessa. Kalendarinen tasavälijointa ei olisi kertonut edellisestä vuodesta tapahtunutta muutosta yhtä selvästi.

KESKISUOMALAINEN

KÄYTTÖOHJE: Keskisuomalainen on nyt täysvärisen sanomalehden. Päivälehti 100 360 A. Viikkotilaukset: 100 360 A.

KOLUMNI

MIKELI JA EPÄTOIVO

LUKIJA

LAUANTAI

"Maatalouden EU-paketin tärkeät kohdat ovat kasassa"

■ Maan ja Pellon valvonnasta, että kassa on avoinna. ■ Maan ja Pellon valvonnasta, että kassa on avoinna.

Maan ja Pellon valvonnasta, että kassa on avoinna. Maan ja Pellon valvonnasta, että kassa on avoinna.

Maatalouden EU-paketin kuva.

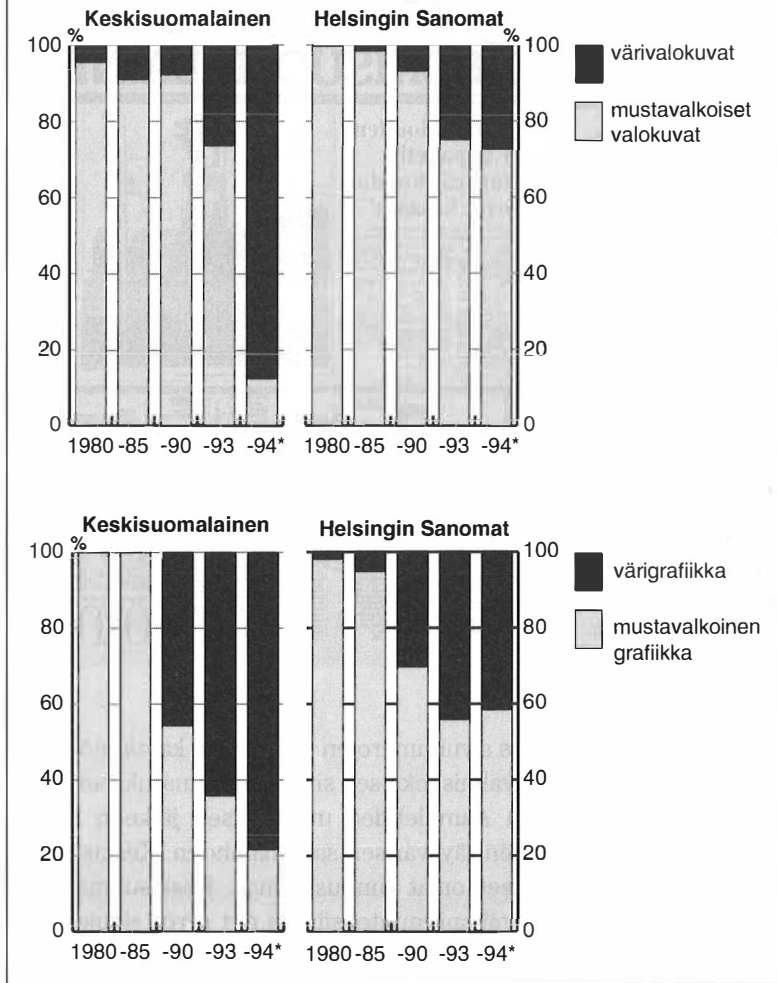
VAIN 3+1 PÄIVÄÄ VILJÄTÄNÄÄN

Suomen suurin hintaräjähdys

Suomen suurin hintaräjähdys. Vain 3+1 päivää viljätänään.

Maailman AALTONEN. Maailman AALTONEN. Maailman AALTONEN.

Keskisuomalainen värikkäin sanomalehti

Kuvio 94. Keskisuomalaisen ja Helsingin Sanomien värikuvien käyttö lisääntyi aluksi tasatahtiin. Molemmissa lehdissä lisättiin värien käyttöä tietoisesti. Keskisuomalaisessa värien käyttö lisääntyi rajusti 1994, mutta Helsingin Sanomissa värikuvia ei enää voitu lisätä. (Pulkkinen K. 1994, 33; Carl Henningin haastattelu 15.5.1994 ja 11.11.1994; Risto Pynnösen haastattelu 20.10.1994) Myös Keskisuomalaisen grafiikka oli 1994 värikämpää kuin Helsingin Sanomien. Muissa tutkimuksen otantalehdissä (Hufvudstadsbladet ja Demari) ei juurikaan 1990-luvulla käytetty värejä. (Lähde: liitteet 8 ja 13)

halua käyttää tekniikan suomia mahdollisuuksia. Nelivärillä haluttiin lisätä lehtien kiinnostavuutta ja parantaa oman lehden asemaa kilpailussa muiden viestinten kanssa. Varsinkin television vahvistuminen 1990-luvun alussa huoletti lehtiyhtiöitä. Samalla lehdet halusivat eriyttää itseään Helsingin Sanomista, joka oli vahvassa kakkoslehden asemassa muualla maassa. »Haimme tietoisesti hieman kansanomaisempaa tyyliä kuin Helsingin Sanomat», Aamulehden Peter Bange sanoo.²⁴⁴

Aamulehden ja Keski-Suomalaisen linja ei ole ainakaan vielä saanut Suomessa lisää seuraajia²⁴⁵. Tulee seuraajia tai ei, ainakin vastaavia värienkäyttösuunnitelmia on ollut muillakin sanomalehdillä. Satakunnan

244 Peter Bangen haastattelu 9.11.1994; Kirjoittajan lukuisat keskustelut Keski-Suomalaisen uudistukseen osallistuneiden ihmisten kanssa syksyllä 1994.

245 Joulukuun alkuun 1994 mennessä.

Kansassa suunniteltiin 1992 vastaavanlainen nelivärinen ulkoasu, mutta painotekniikan ja resurssien takia se ei voinut toteuttaa kaikkia aikeitaan. Porissa jouduttiin tyytymään vain etusivun ja muutaman muun sivun runsaaseen värinkäyttöön.²⁴⁶ Myös Turun Sanomissa oli suunniteltu osastojen tunnusvärein komistettu ulkoasu, mutta sielläkin tekniikka esti toteutuksen. Turun Sanomien ulkoasuosaston päällikkö Terhi Hlavitý perehtyi väreihin ja yleensäkin ulkoasun uudistamiseen. Hän kävi tätä varten muun muassa 1980-luvun lopulla Saksassa Mario Garcian ulkoasukurssin. Garcia kirjoitti 1989 Suomessakin paljon käytetyn kirjan *Newspaper Color Design*.²⁴⁷

Täysnelivärisyyden läpimurto Suomessa ei ollut kovin yllättävää. Suomalaisen sanomalehtien toimitus- ja painatustekniikka oli 1970-luvulta lähtien ollut maailman kärkipäätä. Ja aivan viime vuosiin saakka tekniikka on rajoittanut värien käyttöä. Digitaalinen kuvankäsittely, päätetaito ja uudet offset-rotatit ovat helpottaneet värien tuomista sivuille. Ja kun mahdollisuudet nyt olivat tarjolla, niin niitä käytettiin.

Toisaalta maailmalta löytyi jo valmiita malleja täysnelivärisyydestä. Esimerkiksi saksalainen viikkolehti Die Woche oli ollut mallina niin Aamulehden kuin Keskisuomalaisenkin uudistuksissa.²⁴⁸

Lehtiudistuksilla lisää elinikää

Kakkoslehdet siirtyvät tabloidiin

Tammikuun 3. päivänä 1951 toimitushuoneistossa Jyväskylän Kauppakadun yläpäässä oli kiireistä. Vanhoja Sisä-Suomen lukijoita oli rynnännyt toimitukseen ja taisipa puhelinkin soida tiuhaan. Mitä oli tapahtunut? Oli tapahtunut paljonkin, itse asiassa liiankin paljon lehden vanhoille lukijoille. Vanha kokoomuslehti Sisä-Suomi oli vaihtanut nimensä Jyväskylän Sanomiksi. Nimenmuutoksen mukana entisen seitsemänpalstainen broadsheet-koko muuttui viisipalstaiseksi tabloidiksi (*kuva 76*).²⁴⁹

Toimitus ei ollut varautunut kunnolla lukijoiden hämmentyneisyyteen, vaikka ensimmäisessä pienikokoisessa numerossa toimitus kertoikin lehtiudistuksesta. Ilmeisesti koon yllättävä pieneneminen hämmästytti lukijoita niin suuresti, että tuota uutistakaan ei aina edes luettu ennen tunnekuohun tuomaa toimintaa. Toimitus perusteli laajasti uudistuksen siunaussellisuutta lukijoille. Lehteä kehuttiin helpompilukuiseksi, paksumaksi ja kätevämmän kokoiseksi. »Nojatuolissa luettaessa saadaan uudella koolla kyynärpäät käsinojille ja siten lukeminen voi tapahtua leppoi-

.....
246 Satakunnan Kansa 22.4. ja 23.4.1992; Aarno Järveläisen haastattelu 9.11.1994; Sanomalehtien ulkoasukysely.

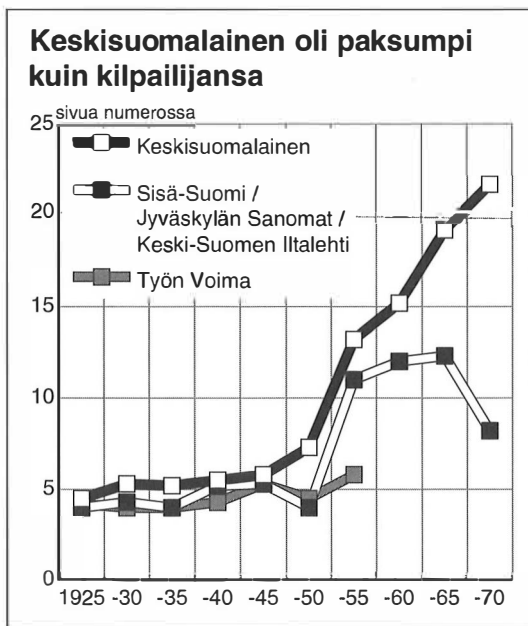
247 Terhi Hlavitýn haastattelu 11.11.1994; Sanomalehtien ulkoasukysely.

248 Peter Bangen haastattelu 9.11.1994; Kirjoittajan keskustelut syksyllä 1994 Keskisuomalaisen uudistukseen osallistuneiden kanssa.

249 Kyösti Sorjosen haastattelu 9.11.1992; Jyväskylän Sanomat 3.1.1951; Tommila – Raitio 1979, 206–207.

Kuvio 95. Keski-suomalainen oli sivumäärältään kilpailijoitaan tukevampi. 1950-luvulta lähtien ero sivumäärässä alkoi olla jo merkittävä. (Lähde: liitteet 13, 16 ja 18)

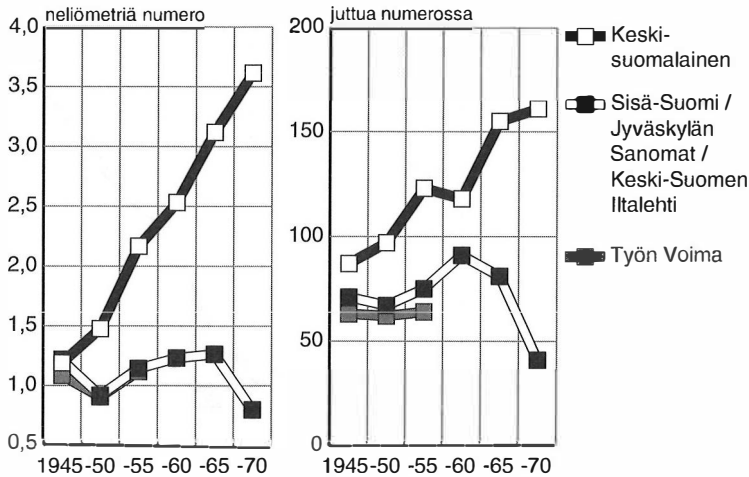
löytyy ainakin kahdenlaisia syitä. Lehden kilpailutilanne oli kääntynyt epäedulliseksi ja se aiheutti muutospainetta lehteä kohtaan. Toisaalta lehden sisältö oli toimituksessa jo kauan koettu hankalan jäsentymättömäksi.

Oy Sisä-Suomen talous oli kääntynyt vuonna 1947 tappiolliseksi. Myös seuraavat vuodet olivat tulokseltaan miinusmerkkisiä. Niinpä yhtiössä jouduttiin ankarasti miettimään lehden tilaa ja kilpailumahdollisuuksia. Kun paperinsäännöstely lakkasi vuoden 1949 alussa, tilanne muuttui Sisä-Suomen kannalta vain pahemmaksi. Keski-suomalainen lisäsi selvästi sivumääräänsä, mutta Sisä-Suomi ei siihen pystynyt. Vuonna 1950 Keski-suomalaisessa oli jo keskimäärin yli seitsemän sivua, mutta Sisä-Suomessa oli vain neljä sivua. Jopa työväenlehti Työn Voimassa oli enemmän sivuja kuin kokoomuksen Sisä-Suomessa (*kuvi* 95.). Nyt Sisä-Suomen tukijoukoiltakin alkoi mennä usko lehteen. Pankinjohtaja Veikko Sariola totesi yhtiön johtokunnalle keväällä 1950 tekemässään tervehdyttämisraportissa, että Sisä-Suomi olisi muutettava pelkäksi kokoomuksen puoluelehdeksi. Hän ei enää uskonut, että Sisä-Suomi pystyisi kilpailemaan Keski-suomalaisen kanssa uutislehtenä. Levikissä Keski-suomalainen oli noussut jo selvästi omaan sarjaansa.²⁵¹

Sisä-Suomen johdossa ei kuitenkaan haluttu vielä luovuttaa. Sariolan ehdotuksen mukaisesti yhtiön johto päätti muuttaa lehden nimen Jyväskylän Sanomiksi, mutta puhtaalle puoluelehtilinjalle se ei lähtenyt. Ni-

251 Oy Sisä-Suomen johtokunnan pöytäkirja 27.5.1950 3.§ ja siihen liittyvä liite »Talousvaliokunnan puheenjohtajan V. Sariolan ehdotus Sisä-Suomen tervehdyttämiseksi». Oy Sisä-Suomen johtokunnan ja yhtiökokousten pöytäkirjat 1945–1960. Sisäsuomen arkisto; Tommila – Raitio 1979, 206–207 ja 213; Mervola 1993, 261; Liitteet 13, 16 ja 18.

Keskisuomalaisesta löytyi enemmän sisältöä ja juttuja kuin kilpailijoistaan

Kuvio 96. Keskisuomalainen oli vahvasti kasvavassa kierteessä 1940-luvulta lähtien. Sen kilpailijat eivät päässeet nauttimaan samanlaisista kasvun hedelmistä, vaan niissä aineiston määrä pysyi entisellään. Keskisuomalainen pystyi tarjoamaan lukijoilleen enemmän uutisjuttuja, ja näin tilaajat hiljalleen siirtyivät sille. (Lähde: liitteet 13, 16 ja 18)

menmuutoksen jälkeen lehden nimi ja todellinen levikkialue vastasivat paremmin toisiaan. Johtokunta päätti myös muuttaa lehden koon toimituksen esityksen mukaisesti niin sanotuksi »puolikooksi» eli tabloidiksi.²⁵²

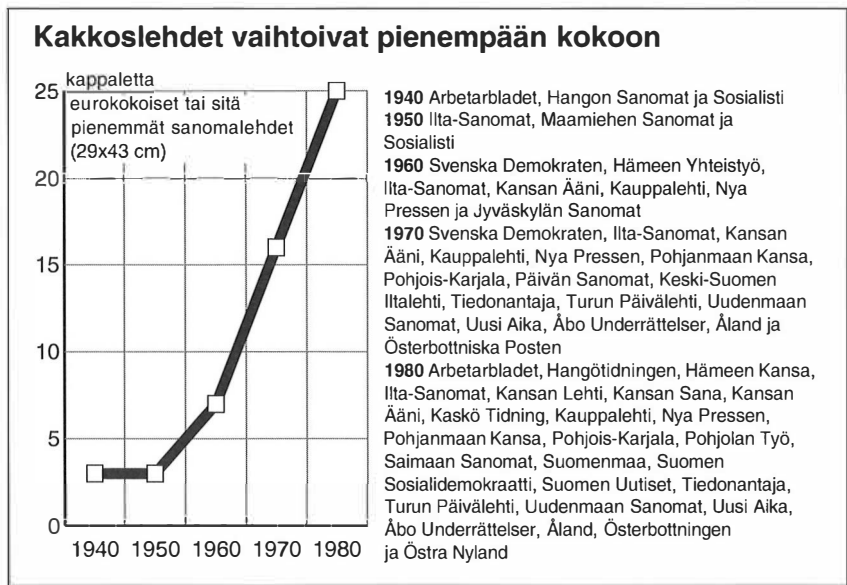
Ajatuksen tabloidiin siirtymisestä oli keksinyt toimitussihteeri Sakari Rutanen. Rutanen esitteli ajatustaan kerran latomossa päätoimittaja Kyösti Sorjoselle, joka innostui heti. Rutanen ja Sorjosen mielestä tabloidi toi mukanaan monia etuja. Lehti olisi pienempänä helpompi taittaa, lehdestä tulisi paksumpi, urheiluosastolle saisi oman sivunsa ja pienellä sivulla pääjuttu korostuisi paremmin. Jo ensimmäisessä uudenkokoisessa Jyväskylän Sanomissa lehden uudesta ulkoasusta julkaistun uutisen alotsikko kertoi paljon uudistajien tavoitteista: »Muutoksella pyritään tekemään lehti käteväksi käsitellä ja sisällöltään entistä selkeämmäksi.» Toimitus vetosi myös siihen, että Jyväskylän Sanomat ilmestyy samassa koossa, »missä suuri osa maailmanlehdistöä ilmestyy». Tämä peruste kuulostaa suurelta, sillä Ilta-Sanomien oli ilmestynyt tabloidina marraskuusta 1949 lähtien. Paremminkin malli oli katsottu Helsingistä kuin maailmalta. Formaatin pienentäminen ei ollut Sisä-Suomelle varmaan kovinkaan vaikea toimenpide. Yhtiön painokoneessa tabloidia oli yhtä helppo painaa kuin broadsheetiäkin.²⁵³

Sisä-Suomi ei saanut olla pitkään Jyväskylän ainut normaalia pienempää formaattia käyttävä lehti. Keskisuomalainen oli jo edellisenä vuonna (1950) sopinut saksalaisen Man-rotation ostosta ja kone saatiin käyt-

²⁵² Oy Sisä-Suomen johtokunnan pöytäkirja 14.12.1950 3.§. Oy Sisä-Suomen johtokunnan ja yhtiökokouksen pöytäkirjat 1945–1960. Sisäsuomen arkisto; Tommila – Raitio 1979, 206–207.

²⁵³ Ilta Sanomat 31.10.1949 ja 1.11.1949; Jyväskylän Sanomat 3.1.1951 uutinen: Lehtemme uusi ulkoasu. Muutoksella pyritään tekemään lehti käteväksi käsitellä ja sisällöltään entistä selkeämmäksi; Kyösti Sorjosen haastattelu 9.11.1992.

Kuvio 97. Puolikko eli tabloidi oli lehdissä harvinaisen vielä 1940–1960. Vain muutama harvat lehdet olivat valinneet se kookseen. *Ilta-Sanom*at siirtyi tabloidiin 1949. Seuraavien vuosikymmenten aikana kätevä sopivasta tabloidista tulikin iltapäivälehdille tunnuksenomainen koko. Lehtikilpailussa tappiolle jääneet tai jäämässä olevat lehdet alkoivat 1960-luvulla siirtyä tabloidiin. Pienempi koko säästi paperia ja mahdollisti entisellä aineistolla paksumman lehden. Myös täyden palvelun uutislehden roolista irrouttuneet puoluelehdet valitsivat usein kookseen tabloidin. (Lähde: SLH 5–7 1988, tilastotiedot)

töön elokuun 11. päivänä 1951. Rotaatio oli alunperin tarkoitettu jollekin saksalaiselle lehdelle, joten se oli rakennettu berliner-formaattia varten. Berliner-formaatti on normaalia broadsheetiä pienempi mutta tabloidia selvästi suurempi.²⁵⁴ Runsaan kolmen kuukauden kuluttua kaupungin kolmaskin lehti, Työn Voima, muutti kokoaan. Työn Voima painettiin samanlaisella Duplex-painokoneella kuin Sisä-Suomikin, joten koonmuutos oli helppo toteuttaa.²⁵⁵ Työn Voimassa muutosta perusteltiin samalla tavalla kuin Sisä-Suomessakin: pienempi koko helpottaa sisällön jäsentelyä ja on helpompi käsitellä.²⁵⁶ Vuoden 1951 koonmuutosten jälkeen Jyväskylään oli muodostunut muihin suomalaisiin kaupunkeihin verrattuna erikoisen kokoista formaattia käyttävä sanomalehdistö: paikkakunnan lehdet olivat poikkeuksellisen pienikokoisia.

Ensimmäisenä tabloidikoosta luopui Työn Voima. Lehti palasi broadsheet-kokoon kesällä 1954 ja selitti samalla, että muutos tehtiin »vanhojen lukijoiden» pyynnöstä. Vanhempi sukupolvi ei tottunut lehden pienen formaattiin vaan piti suurempaa kokoa oikeana lehden kokona. Toimitus huomautti kuitenkin koon suurentamisessa kertovassa uutisessa, että tabloidikoko oli toki saanut myös kannattajansa.²⁵⁷

Muut Jyväskyläläiset lehdet eivät seuranneet Työn Voiman esimerkkiä. Jyväskylän Sanomat onnistui koonmuutoksen avulla jo vuonna 1955 kas-

254 Osakeyhtiö Grafica Aktiebolagins kirje Oy Keskimaan kirjapainolle 5.4.1950. Koneiston hankintaan liittyvä kirjeenvaihto (F1). Oy Keskimaan kirjeistö. Keski-suomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto; Oy Keskimaan johtokunnan pöytäkirja 6.4.1950 2.§ ja 3.§ (C2). Johtokunnan ja yhtiökokousten pöytäkirjat sekä työvaliokunnan pöytäkirjat. Keski-suomalaisen historiatoimikunnan arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto; Keski-suomalainen 11.8.1951; Tommila – Raitio 1979, 95–96.

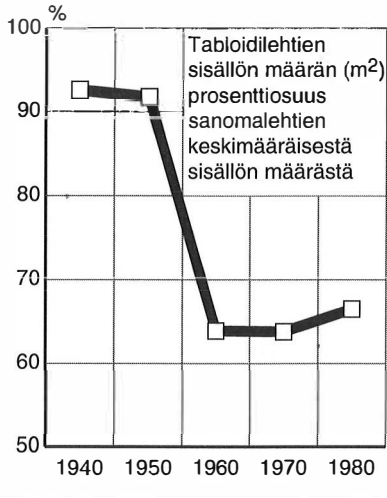
255 Työn Voima 22.11.1951; Mervola 1993, 315–322.

256 Työn Voima 16.6.1954 uutinen: Lehtemme koko ja graafinen asu.

257 Työn Voima 16.6.1954 uutinen: Lehtemme koko ja graafinen asu.

Tabloidista tuli tappiolla jääneiden lehtien koko 1960-luvulla

Kuvio 98. Tabloidilehdet olivat vielä 1940 ja 1950 sisällön määrältään lähes keskivertosanomalehden kokoisia. 1960-luvulta lähtien tabloidit ovat olleet sisällön määrältään selvästi keskivertolehteä pienempiä. Tabloidi oli siitä lähtien heikommän menestyneiden lehtien suosima koko. (Lähde: SLH 5-7 1988, laskettu tilastotiedoista)

vattamaan sivumääränsä lähes Keski-suomalaisen sivulukuun (kuvio 95.). Silti lehden koko sisällön määrä oli pienempi, sillä tabloidi veti selvästi vähemmän aineistoa kuin berliner-koko (kuvio 96.). Jyväskylän Sanomat ja sen seuraaja Keski-Suomen Iltalehti jatkoi tabloidina lehden lopettamiseen saakka eli vuoteen 1970. Keski-suomalainen ilmestyi Suomessa harvinaisessa berliner-koossa vuoteen 1973 saakka²⁵⁸, jolloin lehti siirtyi offset-painantaan. Samalla päättyi poikkeuksellisen pienikokoisen jyvaskyläläislehdistön aika.

Samaan aikaan kun Jyväskylässä Keski-suomalainen luopui pienestä koosta, muualla Suomessa oli alkanut uudenlainen siirtyminen pienempään kokoon. Lehtikilpailussa tappiolla joutuneet lehdet etsivät kustannussäästöjä pienentämällä kokoaan (kuvio 98.). Jyvaskyläläinen Sisä-Suomi oli ollut ensimmäisiä tällaisia lehtiä, mutta 1960-luvulla virta vei voimakkaasti tabloidiin (kuvio 97.).

Toinen tabloidin valinnut lehtiryhmä olivat poliittiset sanomalehdet²⁵⁹. Niille tabloidikoko sopiva, sillä se säästi paperikustannuksissa ja toisaalta antoi lehdelle normaaleista sanomalehdistä poikkeavan leiman. Esimerkiksi Suomen Sosialidemokraatti vaihtoi broadsheet-koon tabloidiin 1976 (tarkemmin seuraavassa alaluvussa).

Kolmanneksi tabloidin käyttäjäryhmäksi Suomessa muodostui iltapäivälehdistö. Iltä-Sanomat oli vuoden 1949 koonmuutoksellaan hakenut tietoisesti iltapäivälehdelle sopivaa kokoa. »Iltä-Sanomien uusi koko on

258 Ensimmäinen uudella offsetrotatiolla painettu broadsheet-kokoinen Keski-suomalainen ilmestyi 30.8.1973.

259 Poliittisten lehtien ohella myös erikoissanomalehdeksi katsottava Kauppalehti on jo vuosikymmeniä ilmestynyt pienessä koossa.

puolet nykyisestään, mutta sivumäärältään lehti kaksinkertaistuu. Nykyinen 4-sivuinen ilmestyy siis 8-sivuisena, 6-sivuinen 12-sivuisena jne. Samanlaisessa asussa ilmestyy mm. kaikki Tukholman tunnetut iltalehdet, Expressen, Aftonbladet ja Aftontidningen. Sama tapa on myöskin käytännössä Tanskassa ja Englannissa, jossa kaikki kuuluisat iltalehdet Star ja Evening Standard ilmestyvät ns. pienoiskoossa», Iltta-Sanomien kertoi ennakkoon koonmuutoksesta lukijoilleen.²⁶⁰

Suomen Sosialidemokraatin neljä uudistusta

Suomen Sosialidemokraatin tilanne alkoi 1960-luvulla näyttää jo todella huonolta. Vielä 1910-luvun lopulla Suomen Sosialidemokraatti oli ollut levikiltään Suomen suurin sanomalehti, mutta sittemmin Helsingin Sanomat oli jättänyt kilpailijansa taakseen. Helsingin Sanomien levikki oli 1960 jo 251 000 kappaletta ja Suomen Sosialidemokraatin vain 38 000. Suomen Sosialidemokraattia kustantanut Oy Kansanvalta alkoi 1950-luvun lopussa velkaantua. Samalla yhtiössä huomattiin, että Suomen Sosialidemokraatti ei tyydytä lukijoita. Moni vanha tilaaja siirtyi Helsingin Sanomien helmoihin. Yhtiön talouspuolella ryhdyttiinkin nyt ahkerasti pohtimaan keinoja uusien lukijoiden houkuttelemiseksi.²⁶¹

Yhtiö uudisti nopeasti konekantaansa 1950-luvun loppuvuosina. Vuonna 1957 saapui sanomalehdelle uusi kohopainorotaatio ja siviilipuolelle syväpainorotaatio. Vuonna 1959 kuvalaattalaitosta alettiin uudistaa. Seuraavana vuonna jälki alkoi näkyä lukijoillakin. Huhtikuun 4. päivänä lehdessä ilmestyi ensimmäinen syväpainoasuinen värikuva ja joulukuussa värillinen ilmoitus. Värikuvat ja -mainokset jäivät kuitenkin vielä harvinaiseksi lehdessä.²⁶²

Muutamat värikuvat eivät kuitenkaan tyydyttäneet yhtiön johtoa. Kansanvallan puheenjohtaja, SDP:n puheenjohtaja Väinö Tanner moitti keväällä 1960 lehden uutisisältöä heikoksi. Tanner palasi asiaan syksyllä 1960, jolloin hän soitti johtokunnalle, että lehdestä on usein puuttunut uutisia tai ne on julkaistu pahasti myöhässä.²⁶³ Tannerin kritiikki oli varmasti oikeutettua, vaikka toimituksesta se tuntuikin epäoikeudenmukaiselta. Suomen Sosialidemokraatissa oli 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa selvästi vähemmän juttuja kuin Helsingin Sanomissa (*kuvio 99.*). Varmastikin puuttuvien aiheiden joukossa oli sellaisia juttuja, jotka Tannerin mielestä olisi ehdottomasti pitänyt uutislehdessä olla. Suomen Sosialidemokraatti pyrki olemaan kattava uutislehti²⁶⁴.

Suomen Sosialidemokraatin toimitus oli 1960-luvun alkuvuosina vai-

.....
260 Iltta-Sanomien 31.10.1949 uutinen: Iltta-Sanomien lukijoille.

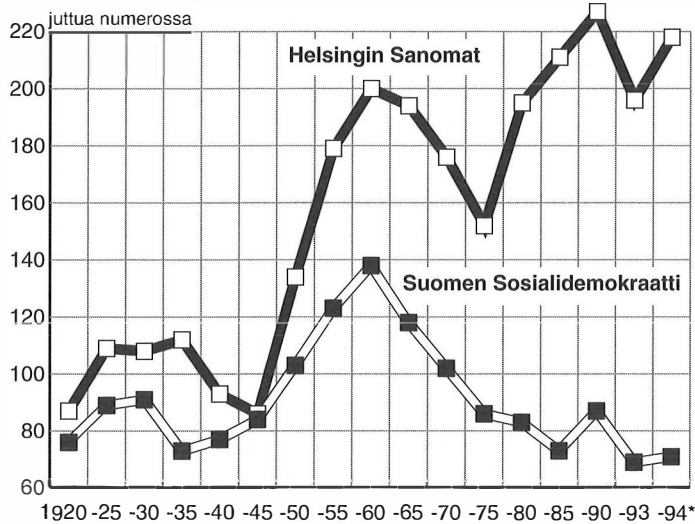
261 Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 3.10.1956 4.§. Pöytäkirjat 1954–1956 (C9). Oy Kansanvallan arkisto. Työväen arkisto; Salminen 1988, 226–227; SLH 5 1988, 133; SLH 7 1988, 63.

262 Oy Kansanvallan tili- ja toimintakertomus vuodelta 1960. Pöytäkirjat 1961. Kansanvallan arkisto; Pohjanmaa 1970, 128–129.

263 Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 12.4.1960 6.§ ja 21.9.1960 11.§. Pöytäkirjat 1960. Kansanvallan arkisto.

264 Salminen 1988, 225.

Suomen Sosialidemokraatissa oli vähemmän uutisia kuin Helsingin Sanomissa

Kuvio 99. Suomen Sosialidemokraatti kilpaili jokseenkin tasaväkisesti Helsingin Sanomien kanssa uutisista 1940-luvun lopulle saakka. Sen jälkeen Helsingin Sanomat tarjosi lukijoilleen enemmän juttuja. 1960-luvulla ero oli vähentänyt jo yli 50 juttua. Tätä rakoa Suomen Sosialidemokraatti ei koskaan pystynyt kuromaan umpeen. 1970-luvulla lehti-yhtiössä tehtiin väistämättömiä johtopäätökset: Suomen Sosialidemokraatti luopui yleissanomalehden roolista ja eriytyi poliittiseksi sanomalehdeksi. Poliittisista uutisista se saattoi olla kilpailukykyinen, kun muista aiheista ei pyrittykään saamaan kaikkia juttuja lehteen. (Lähde: liitteet 8 ja 9)

keassa raossa. Toisaalta toimitukselta vaadittiin parempaa pärjäämistä uutiskilpailussa, mutta toisaalta toimituksen taloudelliset resurssit vain vähenivät. Esimerkiksi joulukuussa 1960 toimitusjohtaja Visa Kivi kertoi johtokunnalle yhtiön huonoimmasta taloudellisesta tuloksesta sodan päättymisen jälkeen. Samalla hän esitti menojen leikkaamista. Samaan aikaan samassa kokouksessa osa johtokunnasta vaati Suomen Sosialidemokraatin toimitustavan parantamista.²⁶⁵ Kulujen leikkaukset alkoivat pian. Yhtiön johto vaati toimitusta vähentämään valokuvien käyttöä, sillä kuvalaattojen valmistaminen oli kallista. Turhia puheluita oli vältettävä ja lehden sivumäärää tuli vähentää.²⁶⁶ Myös lehden toimitusta pienennettiin.²⁶⁷ Kulujen karsiminen jatkui ankarana muun muassa vuonna 1963. Päätoimittaja Atte Pohjanmaa esitti johtokunnalle vaihtoehtoisia säästösuunnitelmia, jotta sivumäärää ja toimitusta ei enää leikattaisi. Johtokunta ajoi kuitenkin tiukkoja säästöjä. Esimerkiksi johtokunnan jäsen, Helsingin Työväen Säästöpankin toimitusjohtaja Mauno Koivisto vaati, että »menoille on asetettava yläraja».²⁶⁸ Johtokunta päätti kuitenkin yrittää korjata lehden tilaa myös muutoin kuin pelkkien leikkausten avulla. Suo-

265 Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 29.12.1960 2.§. Pöytäkirjat 1960. Oy Kansanvallan arkisto.

266 Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 20.3.1961 4.§. Pöytäkirjat 1961. Oy Kansanvallan arkisto.

267 Vielä vuonna 1959 Suomen Sosialidemokraatissa oli 31 toimittajaa. Seuraavana vuonna toimittajia oli 30 ja vuonna 1961 28 ja vuonna 1962 27. (Keränen 1984, 222–223; Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 12.9.1961 4.§. Pöytäkirjat 1961. Oy Kansanvallan arkisto.)

268 Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 13.11.1963 2.§ ja 20.11.1963 6.§. Pöytäkirjat 1963. Oy Kansanvallan arkisto.

Kuva 77. Uudistetun Suomen Sosialidemokraatin etusivun (10.4.1964) vasemmassa alakulmassa oli irrotettava tv-lehti. Kahden palstan ladontatapa sivun reunassa yleistyi muissa sanomalehdissä sen jälkeen, kun Helsingin Sanomat oli ottanut kahden palstan ladelman käyttöön 1959.

Kokkilaan ainekset. Kattokuvassa Jari Kokkilaan vaimo, Marjatta, ja lapset. Vasemmalla on vaimon ja kahden lapsen, oikealla on vaimon ja kahden lapsen. Kuvassa on myös vaimon ja kahden lapsen.

Jokaisista työpaikkaa kohti 23 hakijaa Keski-Suomessa

Yhteiskunnallinen Työvoimavarojen Kehittäminen ja Työlläntuotto -keskus on selvittänyt, että keski-suomalaisissa yrityksissä on keskimääräinen työttömyysaste 13,5 prosenttia. Tämä tarkoittaa, että jokaisesta työpaikasta on keskimääräinen hakijamäärä 23 henkilöä.

Metsätyöpaikkasopimus yleiseksi sopimukseksi

Yhteiskunnallinen Työvoimavarojen Kehittäminen ja Työlläntuotto -keskus on selvittänyt, että metsätyöpaikkasopimus on tullut yleiseksi sopimukseksi. Tämä tarkoittaa, että metsätyöpaikkasopimus on voimassa kaikissa metsätyöpaikoissa.

TUHANENNA VERRA N POIKIA...

YK-pataljoona kokeili unia ja univormuja

Yhdistyneiden Kansakuntien rauhanturvaajien YK-pataljoona on kokeillut unia ja univormuja. Tämä tarkoittaa, että pataljoona on kokeillut unia ja univormuja.

YK-pataljoonan jäseniä kokeilemassa univormuja ja unia. Kuvassa on myös YK-pataljoonan jäseniä kokeilemassa univormuja ja unia.

YK-pataljoonan jäseniä kokeilemassa univormuja ja unia. Kuvassa on myös YK-pataljoonan jäseniä kokeilemassa univormuja ja unia.

YK-pataljoonan jäseniä kokeilemassa univormuja ja unia. Kuvassa on myös YK-pataljoonan jäseniä kokeilemassa univormuja ja unia.

Kuopio taas sähköttä Räjätys rikki johdon

Kuopion kaupunki joutui jo uudestaan korvaamaan sähköttämisen aiheuttamat vahingot. Tämä tarkoittaa, että kaupunki on joutunut korvaamaan sähköttämisen aiheuttamat vahingot.

Junalippuihin lisää 17 pros. Linja-automatkoihin 10 pros.

Rautatievirasto on nostanut junalippujen hintaa 17 prosentilla ja linja-automatkojen hintaa 10 prosentilla. Tämä tarkoittaa, että rautatievirasto on nostanut junalippujen hintaa 17 prosentilla ja linja-automatkojen hintaa 10 prosentilla.

VIIKON OHJELMA TV

hopoti, hopoti hoii

PERJANTAIEN JA KOKONAISET OHJELMAT

Politiittia matkoja

Yhdistyneiden Kansakuntien rauhanturvaajien YK-pataljoona on kokeillut unia ja univormuja. Tämä tarkoittaa, että pataljoona on kokeillut unia ja univormuja.

Bancho Kyproksessa

Yhdistyneiden Kansakuntien rauhanturvaajien YK-pataljoona on kokeillut unia ja univormuja. Tämä tarkoittaa, että pataljoona on kokeillut unia ja univormuja.

Lakonauka USA:n rantatullilla

Yhdistyneiden Kansakuntien rauhanturvaajien YK-pataljoona on kokeillut unia ja univormuja. Tämä tarkoittaa, että pataljoona on kokeillut unia ja univormuja.

men Sosialidemokraatin toiseksi päätoimittajaksi palkattiin marraskuussa 1963 apulaisosastopäällikkö Erkki Raatikainen Yleisradiosta. Johtokunta toivoi hänestä lehden uudistajaa.²⁶⁹

Huhtikuun 8. päivänä 1964 alkoi tapahtua. Suomen Sosialidemokraatin etusivu oli taitettu uudella tavalla. Aikaisempi sirkusmainen taittotapa oli vaihtunut tyylipuhtaaksi lohkotaitoksi. Seuraavana päivänä etusivun lohkotaitto sai hieman toisenlaisen ilmeen, mutta 10. päivä huhtikuuta löytyi pysyvä lohkotaitettu ilme (kuva 77.). Sivun vasemmasta reunasta oli taitettu kaksi palstaa lyhyille kahdelle palstalle ladotuille uutisille. Sivun

269 Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 28.11.1963 3.§. Pöytäkirjat 1963. Oy Kansanvallan arkisto.

vasemmassa alanurkassa oli TV-ohjelma-lehden kansisivu. Televisio-ohjelma oli taitettu läpi lehden siten, että lukija saattoi lehden vasemman alanurkan leikkaamalla saada viikon televisio-ohjelmätiedot sisältävän pikkulehden itselleen. Muut sivun jutut oli taitettu selviin lohkoihin ja lohkotusta korostettiin linjoilla.²⁷⁰ Suomen Sosialidemokraatti erottui nyt selvästi muista suomalaisista lehdistä, ja se oli ollut uudistuksen tarkoituksin. Kohennetulla ulkoasulla haluttiin parantaa lehden haluttavuutta kun muunlaiseen sisällön laajentamiseen ei kustannusleikkausten jälkeen ollut mahdollisuuksia.²⁷¹

Raatikaisen tulo päätoimittajaksi vaikutti ulkoasu-uudistuksen käynnistämiseen, mutta käytännössä uudistuksen suunnitteli ja pitkälti toteuttikin toimitussihteeri Erkki Wiksten²⁷². Hän oli tutustunut varsinkin saksalaisiin, ranskalaisiin, itävaltalaisiin ja hollantilaisiin lehtiin uudistuksen suunnitteluvaiheessa. Wikstenin mukaan vaikutteita otettiin myös ruotsalaisista lehdistä.²⁷³

Johtokunta oli tyytyväinen lehden uuteen ulkoasuun²⁷⁴, mutta levikkiin tai lehden talouteen se ei tuonut toivottua parannusta. Tilanne pikeminkin vain paheni ja menojen karsimista oli pakko jatkaa.²⁷⁵

Suomen Sosialidemokraatin kilpailutilanne oli hyvin vaikea. Lehti jäi sivumäärässä koko ajan jälkeen Helsingin Sanomista (*kuutio 100.*). Yleisuutislehden roolia oli enää vaikea pitää yllä. Toimitusjohtaja Erkki Vuorinen esittikin (helmikuussa 1971) yhtiön johtokunnalle ratkaisuksi lehden koko toiminta-ajatuksen muuttamista. Vuorisen kahdeksankohtaisen ehdotuksen mukaan lehden olisi ensiksi määriteltävä erikoistumisaihepiirit ja jätettävä muut aiheet taka-alalle. Samalla levikkialueeksi olisi rajattava Helsinki. »Lehden ulkoasua olisi uudistettava. Yksinkertaisilla ja huokeilla keinoilla voidaan tehdä paljonkin luettavuuden parantamiseksi», Vuorinen kirjoitti.²⁷⁶ Toinen yritys Suomen Sosialidemokraatin nostamiseksi taas menestyväksi lehdeksi oli alkanut.

Keväällä 1972 toimitusjohtaja Vuorinen ehdotti, että Suomen Sosialidemokraatti muutettaisiin viisipäiväiseksi. Johtokunta ei kuitenkaan vielä

270 Suomen Sosialidemokraatti 10.4.1964.

271 Erkki Wikstenin haastattelu 30.6.1993; Pohjanmaa 1970, 140–141.

272 Wikstenin tehtävät lähestyivät ulkoasutoimittajan tehtäviä, vaikka hän oli virallisesti toimitussihteeri ja myös teki koko ajan toimitussihteerin työtä. Wikstenin vastuualueeksi oli määritelty lehden taiton ja ulkoasun kehittäminen. (Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 28.6.1968 liite Suomen Sosialidemokraatin toimituksen työn uudistajärjestelystä ja toimihenkilöiden tehtäväkuvauksista. Pöytäkirjat 1966. Oy Kansanvallan arkisto; Erkki Wikstenin haastattelu 30.6.1993)

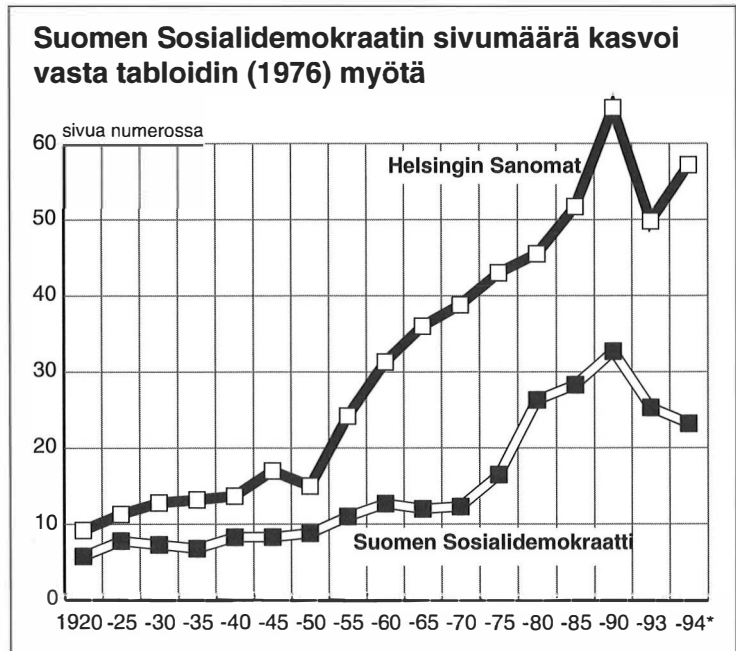
273 Erkki Wikstenin haastattelu 30.6.1993; Pohjanmaa 1970, 140–141; Wiksten 1977, 145.

274 Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 29.12.1964 3.§. Pöytäkirjat 1964. Oy Kansanvallan arkisto.

275 Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 4.6.1965 3.§. Pöytäkirjat 1965. Oy Kansanvallan arkisto; Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 14.9.1969 77.§. Pöytäkirjat 1969. Oy Kansanvallan arkisto; Oy Kansanvallan toiminta- ja tilikertomus vuodelta 1968. Pöytäkirjat 1969. Oy Kansanvallan arkisto; Oy Kansanvallan toiminta- ja tilikertomus vuodelta 1969. Pöytäkirjat 1970. Oy Kansanvallan arkisto; Oy Kansanvallan toiminta- ja tilikertomus vuodelta 1970. Pöytäkirjat 1971. Oy Kansanvallan arkisto.

276 Erkki Vuorisen muistio Kansanvallasta 4.5.1971. Pöytäkirjat 1971. Oy Kansanvallan arkisto.

Kuvio 100. Suomen Sosialidemokraatti ei pystynyt kasvattamaan sivumääräänsä 1950-luvulla samaan tahtiin kuin Helsingin Sanomat. Helsingin Sanomien sivumäärä yli kaksinkertaistui vuosina 1950–1960, mutta Suomen Sosialidemokraatti vain 1,4 kertaisesti. Suomen Sosialidemokraatti siirtyi pienempää tabloidikokoon kokonaan 1976 (lauantainumero jo 1972). Tabloidikokoisena lehti oli selvästi paksumpi kuin aiemmin. (Lähde: liitteet 8 ja 9)

pitänyt asiaa ajankohtaisena.²⁷⁷ Muutama kuukausi myöhemmin johtokunta oli jo valmis viisipäiväisyyteen, sillä lehden tappioita piti kattaa muun muassa Paasipainon tuotoilla. Samalla johtokunta hyväksyi toimitusjohtaja Vuorisen (päätoimittaja Pauli Burman oli jäsenenä) johtaman työryhmän ehdotuksen lehden uudistamiseksi. Työryhmän mukaan viisipäiväistämisen yhteydessä »lehden ulkonäössä täytyy tapahtua huomattavia muutoksia, koska lehti on myytävä uutena ja muista poikkeavana». Työryhmä määritteli viisipäiväisen Suomen Sosialidemokraatin luonteeltaan erikoislehdeksi, jossa on politiikkaa, ay-toimintaa ja kunnallispolitiikkaa käsitteleviä jututtuja. Urheilusta on ennakoivia juttuja. Yleisten uutisen osalta lehti nostaa esille vain yhden »myyvän» jutun ja lisää lehden vain täytteeksi muita uutisia. Samalla työryhmä esitti, että toimitukseen palkattaisiin »lay-out mies» eli ulkoasutoimittaja. Toisaalta ilmestymispäivien karsimisen piti tuoda säästöä toimituskuluihin, sillä toimituksesta voisi vähentää 5–6 toimittajaa.²⁷⁸

Lokakuun 1972 alusta lähtien Suomen Sosialidemokraatti ilmestyi viisipäiväisenä ja samalla nimilogo muuttui muotoon Demari. Arkipäivän numerot ilmestyivät entisen kokoisina, mutta lauantainumero muuttui tabloidikokoiseksi viikonloppunumeroksi, »Viikonloppu-Demariksi». Ensimmäinen uudenkokoinen viikonloppunumero ilmestyi 7. lokakuuta ja sen etusivulle oli räväkästi nostettu uutinen siitä, kuinka Kytäjän karta-

277 Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirjat 9.5.1972 6.§. Pöytäkirjat 1972. Oy Kansanvallan arkisto.

278 Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 3.§ ja liite. Pöytäkirjat 1972. Oy Kansanvallan arkisto.

non ullakolta oli löytynyt aseätkö. Etusivu oli reunustettu helakanpu-
naisilla lisäväreunuksilla. Viikonloppunumero oli 32-sivuinen eli tästä
numerosta saatiin paksumpi kuin mitä lehti normaalisti oli.²⁷⁹ Lehtiyhtiön
johdossa ajateltiin, että tuhti viikonloppunumero vähentää lukijoiden
tyytymättömyyttä²⁸⁰, mutta näin ei käynyt. Kahden ilmestymispäivän jää-
minen pois ei miellyttänyt kaikkia lukijoita. Lehti menetti noin 10000 ti-
laajaa mutta toisaalta säästi selvästi valmistuskustannuksissa²⁸¹. Toinen-
kaan uudistus ei tuonut ratkaisua Suomen Sosialidemokraatin ongelmiin.
Ainut mitä tuli, oli ehkä hetken lievitys pahimpaan kriisiin.

Maaliskuussa 1975 Suomen Sosialidemokraattia uudistamaan koottiin
jälleen työryhmä. Energiakriisi oli heikentänyt lehtien taloutta, ja Suo-
men Sosialidemokraatinkin tilanne oli vaikea. Vuoden lopussa työryhmä
oli valmis ja esitti työnsä tulokset. Sen mukaan Suomen Sosialidemok-
raatti tulisi muuttaa tabloidikokoiseksi poliittiseksi uutislehdeksi siinä
yhteydessä kun Paasipaino siirtyy offset-painantaan. Työryhmän mieles-
tä tabloidikoko on lukijaystävällinen koko ja lisäksi se on yleistymässä
ehkä Suomessakin. Tabloidikoko myös helpottaa »sisällön jäsentelyä».
Johtokunta hyväksyi työryhmän esitykset.²⁸²

Uuden tabloidikokoisen Suomen Sosialidemokraatin mallikappaleet
valmistuivat keväällä 1976 ja tiistaina lokakuun 26. päivä ilmestyi ensim-
mäinen uudella offset-koneella painettu tabloidikokoinen lehti (*kuva*
78.). Viisipalstaisen lehden etusivulla punainen lisäväri oli hyvin hallitse-
vasti esillä.²⁸³ Suomen Sosialidemokraatti oli nyt muuttunut aivan toisen-
laiseksi lehdeksi kuin se oli ollut vielä 1960-luvulla. Se ei enää ollut uutis-
sanomalehti ja sitä se viesti jo ulkoasullaan. Lehti alkoi nyt hakea itsel-
leen asemaa poliittisena uutislehtenä ja samalla se luopui suorasta kilpai-
lusta Helsingin Sanomien kanssa. Suomen Sosialidemokraatin muuttumi-
nen uutislehdestä erikoissanomalehdeksi näkyi myös lehden sivujen
luonteessa. Toimitus alkoi taittaa tabloidisivuja hyvin väljästi ja niinpä si-
vulle mahtui yleensä vain kolme neljä juttua (*kuvio 101.*). Vielä joitakin
vuosia aikaisemmin Suomen Sosialidemokraatin sivulla oli ollut kymmen-
kunta juttua. Oikeissa uutissanomalehdissä, kuten Helsingin Sanomissa
ja Keski-suomalaisessa, sivulla oli edelleen kymmenkunta juttua²⁸⁴. Mutta

279 Suomen Sosialidemokraatti 7.10.1972; Oy Kansanvallan, Paasipaino Oy:n ja Helsingin Kirja-Aitta Oy:n toiminta- ja tilikertomus vuodelta 1972. Pöytäkirjat 1973–1974. Oy Kansanvallan arkisto.

280 Päätöimittäjä Paul Burmanin muistio 29.5.1972. Pöytäkirjat 1972. Oy Kansanvallan arkisto.

281 Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 8.2.1973 4.§. Pöytäkirjat 1973–1974. Oy Kansanvallan arkisto.

282 Jorma Cantellin johtaman projektiryhmän ehdotus Suomen Sosialidemokraatin uudistamiseksi. Pöytäkirjat 1975–1976. Oy Kansanvallan arkisto; Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 26.3.1975 4.§, 2.12.1975 5.§. Pöytäkirjat 1975–1976. Oy Kansanvallan arkisto; Oy Kansanvallan vuosikertomus 1975. Pöytäkirjat 1975–1976. Oy Kansanvallan arkisto.

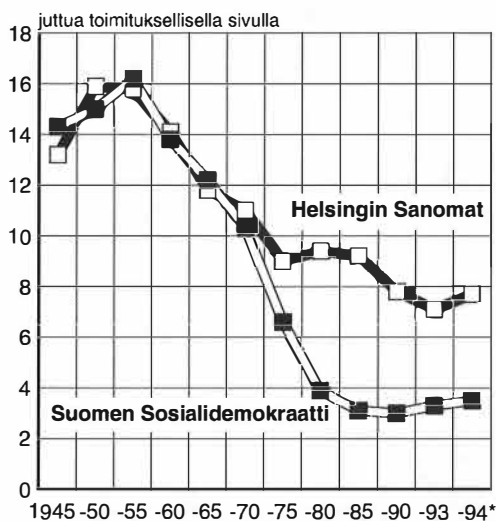
283 Suomen Sosialidemokraatti 23.10.1976 uutinen: Hyvästi vanha painokone; Suomen Sosialidemokraatti 26.10.1976; Oy Kansanvallan johtokunnan pöytäkirja 5.5.1976 7.§. Pöytäkirjat 1975–1976. Oy Kansanvallan arkisto; Oy Kansanvallan toimintakertomus 1976. Pöytäkirjat 1977–1978. Oy Kansanvallan arkisto.

284 Liitteet 8 ja 13.

Tabloidikokoisen lehden sivulla vähemmän juttuja

Kuvio 101. Juttujen määrä sanomalehtien sivulla väheni 1950-luvulta lähtien. Varsinkin tabloidin 1976 siirtyneessä Suomen Sosialidemokraatissa sivulla oli vain kolme neljä juttua (Lähde: liitteet 8 ja 9)

Suomen Sosialidemokraatin tilanne ei kuitenkaan muuttunut uudistuksilla erityisen hyväksi. Lehdellä oli vähän väliä pieniä vaikeuksia, mutta 1988 lehtiyhtiö päätti uudistaa lehden. Jo edellisenä vuonna strategiaksi oli hahmoteltu »poliittinen uutislehti». Sen mukaan lehti keskittyisi vain yhteiskunnalliseen ja poliittiseen uutisointiin ja hylkäisi kaiken muun. Päätoimittaja Seppo Heikki Salonen oli jo tammikuussa 1987 viitoittanut uutta linjaa muistiossaan. Hänen mukaansa »valtaosa lehdestä lähestyy taitollisesti iltapäivälehteä».²⁸⁶

Seppo Heikki Salonen ei päässyt toteuttamaan muutosta, sillä tammikuussa 1988 lehden johto vaihdettiin. Päätoimittajaksi nousi Jukka Halonen ja poliittisen toimituksen päälliköksi Antti Marttinen. Molemmat tulivat Iltalehdestä. Parivaljakko vetäytyi aluksi muutamaksi kuukaudeksi suunnittelemaan uudenlaista Suomen Sosialidemokraattia. Toimitusta vahvistettiin tulevaa tuoteuudistusta varten muutoinkin.²⁸⁷

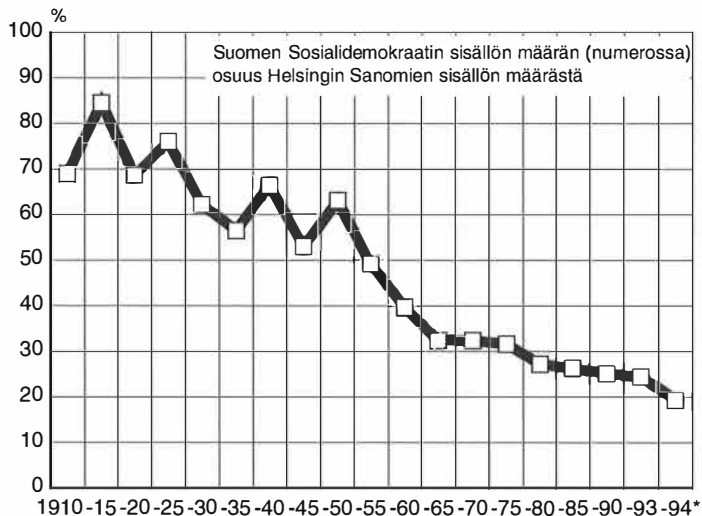
Syyskuun 1. päivä 1988 uudistettu Suomen Sosialidemokraatti, nyt nimeltään Demari, ilmestyi ensimmäisen kerran. Lehden nimilogo kannessa oli muuttunut ja sen yhteyteen oli taitettu epiteetti »poliittinen uutislehti». Uuden lehden tekijöiden tausta näkyi myös ulkoasussa. Otsikoissa käytettiin iltapäivälehtien tapaan runsaasti suuria ja paksuja groteskikirjaimia. Laihat antiikvat oli otsikoissa lähes tyystin poistuneet ja muutenkin

286 Päätoimittaja Seppo Heikki Salosen 30.1.1987 laatima muistio »Suomen Sosialidemokraatti 1989». Oy Kansanvallan arkisto; Oy Kansanvallan hallintoneuvosto 24.11.1987 liite 5. »Suomen Sosialidemokraatin strategiasuunnitelma 20.11.1987». Oy Kansanvallan arkisto; Oy Kansanvallan hallitus 4.1.1988 4§. Oy Kansanvallan arkisto.

287 Oy Kansanvallan hallituksen pöytäkirja 20.1.1988 4 § ja liitteenä oleva lehden uudistustyön aikataulu. Oy Kansanvallan arkisto.

Kuvio 102. Suomen Sosialidemokraatti kykeni kilpailemaan Helsingin Sanomien kanssa yleislehtenä 1950-luvulle saakka. Sitten Suomen Sosialidemokraatin sisällön määrä alkoi laskea Helsingin Sanomiin verrattuna. Niinpä sitä ei enää voitu kehittää ulkoasultaan samalla tavalla kuin helsinkiläislehtien markkinajohtajaa Helsingin Sanomia. Suomen Sosialidemokraatissa yritettiin etsiä pienevälle (suhteessa kilpailijaansa) lehdelle sopivaa ulkoasua. Kun sisällön määrä 1970-luvulla oli vain kolmannes kilpailijasta, niin ulkoasumalliksi valittiin tabloidikoko. Tabloidi oli lehdelle sopiva, sillä se kaksinkertaisti sivumäärän ja teki lehdestä runsaamman tuntuksen. (Lähde: Perustuu liitteiden 8 ja 9 tietoihin)

Suomen Sosialidemokraatissa oli vain kolmannes Helsingin Sanomien sisällöstä 1970-luvulla

otsikoiden ladontatapa oli voimakas. Otsikoiden pistekoot olivat suuria ja rivimäärät runsaita. Niinpä iltapäivälehdessä vaikutelmaa ei voinut välttää.²⁸⁸

Uudistus ja voimakas mainonta lisäsi kiinnostusta lehteen. Tilaajamäärä nousi ja ilmoituksiakin tuli aikaisempaa enemmän. Mutta uudistuksen teho ei ollut kovin pitkäaikainen. Jo runsaan vuoden kuluttua joulukuussa 1989 toimitusjohtaja joutui katsauksessaan toteamaan: »Tilaajamäärä ei ole nousussa vaan pikemminkin lievästi laskeva. Pidänkin tämänkaltaista kilpailua pienenevillä markkinoilla pitkällä tähtäyksellä hullun hommana. Tuoteuudistuksen elinkaari on saavuttanut huippunsa.» Seuraavina vuosina Demarin toimintakuluja ryhdyttiin taas karsimaan, mutta lehden peruskonsepti säilytettiin entisellään.²⁸⁹

Suomen Sosialidemokraatin uudistuskerrat (1964, 1972, 1976 ja 1988) olivat vaikeuksissa olevan lehden yrityksiä nousta takaisin menestyväksi lehdeksi. Ensimmäisellä yrittämällä Suomen Sosialidemokraatti pyrki pysymään uutissanomalehtenä, mutta toisella ja varsinkin kolmannella kerralla se muuntui jo erikoissanomalehdeksi. Neljännen uudistuksen jälkeen Suomen Sosialidemokraatti olikin erikoislehti, »poliittinen sanomalehti». Ulkoasun muutos heijasti tätä Suomen Sosialidemokraatin luonteen muutosta, mutta koko lehden luonteen muutoksen takaa löytyy kilpailuasetelman kääntymisen lehdelle epäedulliseksi. Se ei pystynyt kasvattamaan sisällön määräänsä samaan tahtiin kuin pahin kilpailijansa

²⁸⁸ Suomen Sosialidemokraatti 31.8.1988; Demari 1.9.1988.

²⁸⁹ Oy Kansanvallan toimintakertomus vuodelta 1988. Oy Kansanvallan arkisto; Toimitusjohtajan katsaus joulukuun 1989. Kansanvallan arkisto; Kustannusosakeyhtiö Demarin pöytäkirjat 1990–1993. Kansanvallan arkisto.

Helsingin Sanomat. Tilaajia siirtyi paksummalle ja enemmän uutisia tarjoavalla kilpailijalle. Kun Helsingin Sanomat muuttui aina vain paksummaksi ja paksummaksi, oli luonnollista, että Suomen Sosialidemokraattisa yritettiin eriyttää lehden ulkoasu erilaiseksi ja omaleimaiseksi. Samoilla aseilla pienempi lehti ei voinut kilpailla, joten vähäisempi sisältö oli saatava kääriytyksi sellaiseen pakettiin, joka tyydyttäisi lukijoita enemmän kuin ohut broadsheet-lehti. Vastaus oli tabloidikoko.

Uuden Suomen vuosisadan lehti uudistus: lehti uudestaan lähtökuoppiin

Uuden Suomen ja Helsingin Sanomien kilpailuasetelma kääntyi Raimo Salokankaan mukaan Erkon lehden voitoksi jo 1930-luvulla²⁹⁰. Uusi Suomi yritti silti jatkaa kilpailua Helsingin Sanomien kanssa. Tilanne kävi kuitenkin lehdelle kestävämmäksi 1950-luvun puolivälissä. Helsingin Sanomien levikki sekä ilmoitus- ja sivumäärät nousivat tasaisesti, mutta kokoomuksen Uusi Suomi ei kiinnostanut samalla lailla mainostajia tai edes lukijoita (*kuvio 103.*). Lehden levikki liukui vuosien 1947 ja 1948 hieman yli 100 000 kappaleen ennätystasolta hitaasti alaspäin 80 000–90 000 kappaleeseen. Yhtiö joutui samaan aikaan tietoisesti supistamaan lehden sivumäärää, jotta ilmoitusten ja tekstin suhde olisi säilynyt talouden kannalta edes kohtuullisena.²⁹¹

Uusi Suomi oli jatkuissa vaikeuksissa, mutta lehden johto tahtoi jatkaa vanhalla linjalla. Päätoimittajat Eero Petäjäniemi ja Pentti Poukka muotoilivat ongelman syksyllä 1964 sanoiksi: »Kukaan ei halua sellaista puhelinluetteloa, joka voi olla tosin kuinka kätevä tahansa, hauskanäköinen ja huokeakin, mutta josta puuttuu oleellisia osia kaupungin puhelinnumeroista.» Päätoimittajien puheissa oli varmasti perää. Uudessa Suomessa oli jo jonkin aikaa ollut selvästi vähemmän juttuja kuin Helsingin Sanomissa (*kuvio 104.*). Päätoimittajat halusivat siis pitää lehden valtakunnallisena yleislehtenä vaikka tappiollisesti. He nimesivät ongelmakohdaksi Uuden Suomen ulkoosan. Päätoimittajien mukaan Uutta Suomea ei enää toisen maailmansodan jälkeen ole pidetty »pirteänä».²⁹² Lehden sivumäärä väheni kuitenkin 1960-luvun toisellakin puoliskolla.²⁹³ Lehti pyrki ulos laskevan levikin, ilmoitusmäärän, sivumäärän ja tulojen »noidutusta kehästä». Poukan mukaan levikkikierteestä pääsisi irti, jos lehti tyydyttäisi tarpeita, joita muut lehdet eivät täydy. Ja se vaati uutta

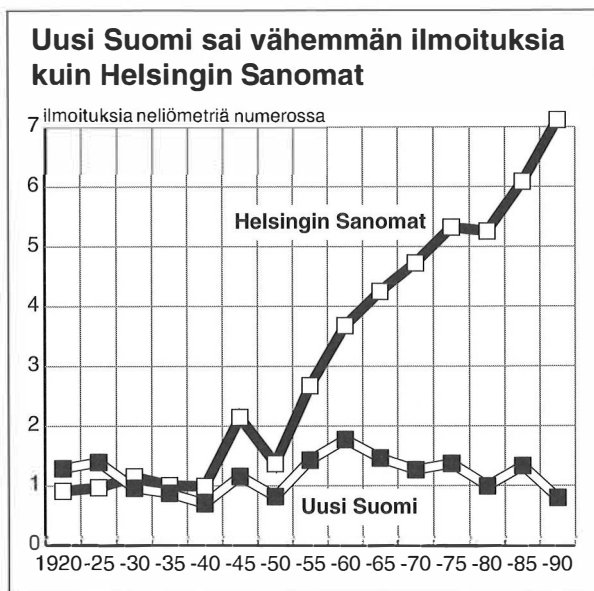
290 Salokangas 1987, 390–398.

291 Kertomus Oy Uuden Suomen toimintavuodelta 1954. Johtokunnan pöytäkirjat 1955–1958. Uuden Suomen arkisto; Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 2.5.1957, 3.§. Johtokunnan pöytäkirjat 1955–1958. Uuden Suomen arkisto; Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 20.2.1958, 4.§. Johtokunnan pöytäkirjat 1955–1958. Uuden Suomen arkisto; Oy Uuden Suomen toimintakertomus vuodelta 1958. Johtokunnan pöytäkirjat 1955–1958. Uuden Suomen arkisto.

292 Päätoimittaja Eero Petäjäniemen ja Pentti Poukan lyhyt muistio Uuden Suomen kehitysedellytyksistä 28.8.1964. Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirjat 1959–1972. Uuden Suomen arkisto.

293 Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 11.1.1968, 3.§. Johtokunnan pöytäkirjat 1959–1972. Uuden Suomen arkisto.

Kuvio 103. Ilmoittelu alkoi keskittyä Helsingin Sanomiin jo 1940-luvulla. Helsingin Sanomat keräsi sota-aikana menestyksekkäästi pikku-ilmoittelua ja sodan jälkeen pääkaupunkiseudun kauppa-ilmoittelu oli runsasta. Uudessa Suomessa oli 1960-luvulla jo puolet vähemmän ilmoituksia ja siis myös ilmoitustuloja. (Lähde: liitteet 6 ja 8)

tuotekehittelyä ja voimakasta markkinointia.²⁹⁴ Markkinointi piti lehden myyntityötä (levikki- ja ilmoitusmyynti) mahdollisena vain, jos lehti ryhtyisi käyttämään entistä enemmän värejä.²⁹⁵

Uuden Suomen alamäki ei kuitenkaan päättynyt. Elokuussa 1970 Kansallispankin yritystutkijat totesivat, että lehden jatkamiselle entisessä muodossaan ei ollut taloudellisia perusteita.²⁹⁶ Toimituksen johto yritti kuitenkin etsiä lehdelle elintilaa. Se esitteli jatkuvasti yhtiön johdolle uusia kehityssuunnitelmia, joissa korostettiin lehden sisällöllistä ja taitollista kehittämistä.²⁹⁷ Lehteen perustettu suunnitteluryhmä etsi ratkaisuvaihtoehtoja ja uusia toimintamalleja. Ryhmä vieraili muun muassa Svenska Dagbladetissa Tukholmassa. Svenska Dagbladet oli ollut tappiolla kilpailussa Dagens Nyheterin kanssa, mutta se oli kääntänyt tilanteensa parempaan päin suurella ulkoasu- ja sisältöuudistuksella. Ryhmä laati matkan jälkeen 18-kohtaisen uudistusesityksen, jonka yhtenä kohtana oli lehden kasvojenpesu. Esityksen mukaan Uutta Suomea piti muuttaa taitollisesti ja typografisesti niin selvästi, että uudistus varmasti huomattaisiin.²⁹⁸

294 Päätoimittaja Pentti Poukan muistio Uuden Suomen toimituksen taloudesta vuonna 1968, päivätty 9.1.1968. Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirjat 1959–1972. Uuden Suomen arkisto.

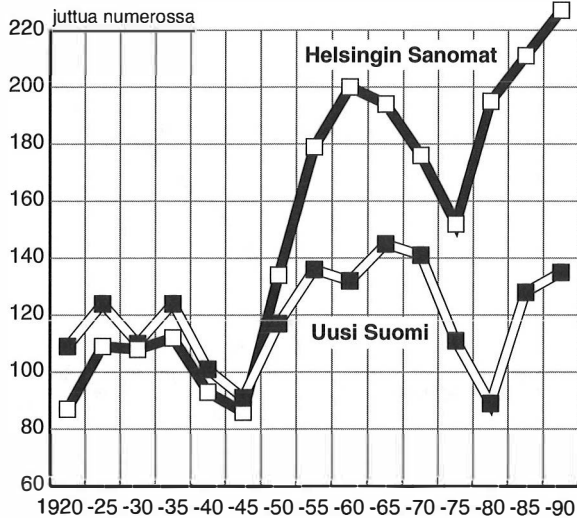
295 Uuden Suomen toimitusjohtajan, päätoimittajan ja markkinointijohtajan neuvottelu-pöytäkirja 9.5.1969. Johtokunnan pöytäkirjat 1959–1972. Uuden Suomen arkisto.

296 Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 12.11.1970, 15. pykälän liite. KOP:n yritystutkimus 28.8.1970. Johtokunnan pöytäkirjat 1970–1974. Uuden Suomen arkisto.

297 Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 28.5.1971, 8.§. Johtokunnan pöytäkirjat 1970–1974. Uuden Suomen arkisto; Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 23.2.1972, 3.§. Johtokunnan pöytäkirjat 1970–1974. Uuden Suomen arkisto; Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 1.6.1972, 4.§ ja liite. Johtokunnan pöytäkirjat 1970–1974. Uuden Suomen arkisto.

298 Sanomalehti Uuden Suomen suunnitteluryhmän muistio. Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 19.12.1972, 1. pykälän liite. Johtokunnan pöytäkirjat 1970–1974. Uuden Suomen arkisto.

Uudessa Suomessa oli vähemmän uutisia kuin Helsingin Sanomissa

Kuvio 104. Uusi Suomi jäi Helsingin Sanomien kanssa käymässään uutiskilpailussa jälkeen 1950-luvulla. Uudessa Suomessa oli 1960-luvulla kuutisenkymmentä juttua vähemmän kuin kilpailijassaan. Vuosikymmenen puolivälissä Uuden Suomen toimituksessa otettiin jo huolestuneita tilanteesta. (Lähde: liite 6 ja 8)

Uuden Suomen alamäki kääntyi syöksykierteeksi, kun öljykriisi kiristi maan talouden äärimmilleen vuosina 1975 ja 1976. Lehden tilaajamäärä laski²⁹⁹ lähes 25 000 kappaleella, ja vuonna 1976 levikki oli hieman alle 65 000 kappaletta. Pohjolan toimitusjohtaja Jaakko Lassila³⁰⁰ ryhtyi vetämään lehtitalon saneerausta. Uuden Suomen toimitusta pienennettiin 15 toimittajalla. Toimitukseen jäi noin sata ihmistä.³⁰¹ Kriisi oli taloudellisesti horjuneen yhtiön pahin. Yhtiössä heräsi ilmeisesti ajatus lehden »kasvojenkohotuksesta», mutta päätoimittaja Pentti Poukka tyrmäsi johtokunnassa puheet ulkoasumeikkauksesta. Poukan arvion mukaan Uusi Suomi oli jo journalistisen kehityksen kärjessä. »Siten ei ole mitään tarvetta ryhtyä näkyviin muutoksiin tai näyttäviksi tarkoitettuihin, aikauslehtien toimitustavasta tuttuihin nuorennusleikkauksiin», Poukka totesi.³⁰²

Jaakko Lassilan johtamassa saneerausryhmässä asiat nähtiin ilmeisesti toisin. Poukka erotettiin Uuden Suomen päätoimittajan paikalta touko-kuun lopussa. Samalla tapahtui Uudessa Suomessa ajattelun murros. Lehden sisältöä korostaneen Poukan tilalle tuli uusi ulkoasua painottava johto. Yhtiön toimitusjohtajaksi tuli seuraavan kuun alussa Hymy ja Yh-

299 Tai voisi sanoa, että tilaajamäärää karsittiin, sillä lehtiyhtiö antoi »ilman» poistua levikkiluvuista.

300 Lassilan ryhmää on kutsuttu Uuden Suomen remppajengiksi. Ryhmään kuuluivat muun muassa Keskon vuorineuvos E.O. Mansukoski, Huhtamäen vuorineuvos Asko Tarkka, toimitusjohtaja Heikki Tavela, Nokian varatoimitusjohtaja Harri Mildh ja Pellervon toimitusjohtaja Aarne Hakala (Garam 1992, 25; Lassila 1993, 160)

301 Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 9.3.1975, 3.§. Johtokunnan pöytäkirjat 1975–1976. Uuden Suomen arkisto; Oy Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 31.10.1975, 2.§ ja liitteet 1 sekä 2. Johtokunnan pöytäkirjat 1975–1976. Uuden Suomen arkisto; Katso myös Garam 1992, 32–33 ja 36.

302 Hallituksen pöytäkirja 17.3.1976, 3.§ ja sen liite. Johtokunnan pöytäkirjat 1974–1975. Uuden Suomen arkisto; Katso myös Garam 1992, 26.

tyneitä Kuvalehtiä menestyksekkäästi saneerannut Jorma K. Virtanen, joka toi mukanaan myös ammattigraafikko Matti Lukkarin. Päätoimittajaksi kutsuttiin Johannes Koroma.³⁰³ Uudessa Suomessa aloitettiin heti ulkoasun nuorennusleikkaukset. Syyskuun puolivälissä lehti otti käyttöön sivulla kolme toisen pääuutissivun ja linjoja paksunnettiin.³⁰⁴ Matti Lukkari työskenteli normaalien toimitussihteerien rinnalla ja loi lehdelle uutta, erilaista ilmettä. Harmaaksi ja vanhoilliseksi leimautuneen lehden olemusta haluttiin muuttaa. Tilalle haluttiin nuorekkaampaa ilmettä nyt kun lehden päätoimittajaksikin oli tullut vähemmän konservatiivinen henkilö.³⁰⁵ Uuden päätoimittajan, Koroman, päätehtävä oli vetää lehti jälleen kuiville. Ja tässä tehtävässä ulkoasu oli keskeisellä sijalla.³⁰⁶

Uuden Suomen levikki lähtikin jo seuraavana vuonna (1977) lievään nousuun. Toimintakertomuksessa laskun taittuminen nähtiin uusiutuneen sisällön ja ulkoasun ansioksi³⁰⁷. Uuden Suomen ulkoasua uudistettiin jatkuvasti pienin askelin³⁰⁸, mutta keväällä 1978 yhtiössä ryhdyttiin suunnittelemaan aivan uutta Uutta Suomea. Tavoitteena oli muuttaa Uusi Suomi noin tabloidikokoiseksi 32–34-sivuiseksi lehdeksi. Yhtiön hallitus hyväksyi suunnitelman, jota toimiva johto piti kiireellisenä. Johto perusteli hanketta hallitukselle selvin sanoin: »Formaatin muutos sekä sen yhteydessä tapahtuva kustannusten saneeraus on tehtävä tuotekehittelyn nimellä nyt, kun tuotteen imago on positiivinen». Johdon laskelmien mukaan sivutilan ratkaiseva vähentäminen ja näin kustannusten säästäminen oli mahdollista vain formaatin muutoksella. Parikymmensivuisen broadsheet-kokoisen Uuden Suomen sivumäärää ei voinut enää laskea ilman, että lukijat olisivat kaikonneet. Pahimmassa kilpailijassa eli Helsingin Sanomissa sivuja oli lähes puolet enemmän (*kuvio 105*). Johdon suunnitelman mukaan yhtiön tulisi hankkia kapearatainen offset-painokone, jonka toisella päällä saattoi ajaa aikakauslehtipaperia.³⁰⁹

Uuden Suomen paksuntaminen ei kuitenkaan ollut pääsyy formaattimuutokseen, vaan siihen oli syynä uusi idea: Iltalehti³¹⁰. Sen menestys vaati normaalia sanomalehtea pienempää formaattia ja värikkyyttä. Ilta-

.....
303 Oy Uuden Suomen hallituksen kokous 1.6.1976, 3.§. Johtokunnan pöytäkirjat 1974–1976. Uuden Suomen arkisto; Välike n:o 3 1976, 5. Uutinen: Uudistaja tuli taloon; Oy Uuden Suomen hallituksen pöytäkirja 29.6.1976, 2.§. Johtokunnan pöytäkirjat 1974–1976. Uuden Suomen arkisto; Matti Lukkarin haastattelu 6.5.1991; Katso myös Salminen 1988, 175–176; Lassila 1993, 160–161.

304 Uusi Suomi 15.9.1976.

305 Vesikansa 1979, esipuhe (sivunumeroimatton); Vesikansa 1994, 70.

306 Oy Uuden Suomen hallituksen pöytäkirja 7.9.1976, 2.§. Johtokunnan pöytäkirjat 1974–1976. Uuden Suomen arkisto; Koroma 1976, 9–10.

307 Oy Uuden Suomen hallituksen kertomus vuonna 1976. Hallituksen pöytäkirjan 5.4.1977 liite. Pöytäkirjat 1977–1978. Uuden Suomen arkisto.

308 Lehtinen 1979: Eero Lehtinen, US/Uutistoimitus. Uusi Suomi otsikoiden takaa (mainosliite). Uusi Suomi 1979.

309 Oy Uuden Suomen hallituksen kokous 6.3.1978, 5.§ ja liitteet 1 ja 2. Pöytäkirjat 1977–1978. Uuden Suomen arkisto; Katso myös Vesikansa 1994, 61 ja 71–72.

310 Iltapäivälehdien perustamisesta oli puhuttu yhtiössä epävirallisesti »jo kauan». Ensimmäisen muistion aiheesta laati Veli-Antti Savolainen tammikuussa 1977. (Uuden Suomen Iltapäivälehti. Veli-Antti Savolaisen laatima muistio tammikuulta 1977. Uuden Suomen toimituksen arkisto; Vesikansa 1994, 52)

Kuvio 105. Uuden Suomen sivumäärä alkoi jäädä jälkeen Helsingin Sanomista 1950-luvun lopulla. Helsingin Sanomissa oli vuonna 1975 jo 43 sivua ja Uudessa Suomessa alle 19 sivua. Ero oli jo huikeat 24 sivua. Vasta kun Uusi Suomi siirtyi pienempään eurokokoon (1980) paksuusero alkoi kuroutua. (Lähde: liitteet 6 ja 8)

lehden vaatima ratkaisu oli kapearatainen ja aikakauslehtipaperia painava offset. Uuden Suomen graafikko Matti Lukkari ja toimitusjohtaja Jorma K. Virtasen olivat toteuttaneet Yhtyneissä Seura-lehden uusimisen Suur-Seuraksi samalla kaavalla: Sivukoko pienemmäksi, jolloin sivumäärä saatiin huomattavasti suuremmaksi entisiin tai jopa alhaisemmin kustannuksin. Lukijat olivat ihastuneet entistä paksumpaan Suur-Seuraan. Nyt oli Uuden Suomen vuoro kokeilla aikakauslehdissä onnistunutta konseptiä.³¹¹

Uuden Suomen uudistusta ryhdyttiin heti valmistelemaan. Toukokuussa päätoimittaja Koroma esitteli hallitukselle uutta formaattia ja luonnoksia lehden etusivusta³¹². Pari viikkoa myöhemmin yhtiön hallitus päätti toteuttaa tuoteuudistuksen nimellä valmistellun hankkeen. Samalla hyväksyttiin uuden painokoneen ostosuunnitelma ja uusien tilojen hankinta. Hallitus asetti tavoitteeksi, että Uusi Suomi pysyy seitsemänpäiväisenä valtakunnallisena lehtenä, ja että yhtiö pääsee vuonna 1982 nollatuloon. Hallitus piti uudesta koosta päättäessään oleellisena etuna sitä, että pieni formaatti säästää lehden valmistus- ja raaka-ainekustannuksia.³¹³

Uudistuksen valmistelu jatkui. Elokuussa 1978 uuteen formaattiin taitettiin sivumalleja. Samaan aikaan uudistukselle asetettiin myös uusi ta-

311 Matti Lukkarin haastattelu 6.5.1991; Katso myös Malmberg 1991, 171–173; Vesikansa 1994, 52–53 ja 60.

312 Oy Uuden Suomen hallituksen pöytäkirja 18.4.1978, 2.§. Pöytäkirjat 1977–1978. Uuden Suomen arkisto.

313 Oy Uuden Suomen hallituksen kokous 16.5.1978, 2.§. Pöytäkirjat 1977–1978. Uuden Suomen arkisto.

Kuva 79. Uuden Suomen vuosisadan lehti uudistus tuli lukijoille 15. syyskuuta 1980. Otsikot olivat bulevardilehtimäisen suurria ja jutut lyhyitä. Uuden Suomen vanhasta konservatiivisesta leimasta ei enää ollut jälkeäkään.

Jyrkkä 'EF' pääkaupunkiseudun ydinvoimalle

Yhdeksän kymmenestä vastustaa

Lähess 90 prosentilla pääkaupunkiseudun asukkaista vastustaa joko ehdottomasti tai varauksin ydinvoimaa. Atomien energiaa kannattaa varauksella tai täysin varauksin vain 10 prosentilla. "Ei osaa sanoa" -vastauksia on rian vähän, että ne on jätetty laskuista pois.

Suomi jyräsi voiton

Suomi ansutti arvokkaan torjuntavonlopunsa saavottaen joulun maan Jämskän kaksintaistelun voittoa tasan 2-2. Neuvostoliiton kanssa samantasuisena.

Suomen tuotot olivat vielä kahden arja jälkeä häviöllä, mutta yritykset ylittivät kokonaan sitouduttuun lauseeseen torjuntavonlopunsa.

Alkuperäisenä Suomi löysi torjuntavonlopunsa torjuntavonlopunsa.

Yhteensä Suomi voitti torjuntavonlopunsa torjuntavonlopunsa.

Somalian hätä syvenee Avustukset eivät riitä

Afrikan sarven pakolaisleiri on yhä täynnä. Pakolaisia on yli 800 000, ja heitä vihdoin jätettiin lähtämään Suomeen.

Avustukset eivät riitä leiriin, mutta uusi avustuskierros onkin tuloa ajaa. Uuden Suomen erikoisjärjestelmä onkin tuloa ajaa.

Uuden Suomen erikoisjärjestelmä onkin tuloa ajaa.

Suomen ydinvoimalla

Pääkaupunkiseudun asukkaat vastustavat jyrkästi ydinvoimaa rakentamista Helsingin seudulla. Uuden Suomen tekemän mielipidetutkimuksen mukaan Helsingin, Espoon ja Vantaan asukkaista lähes 90 prosentilla ei yhdeksän kauppunkilasta kymmeneistä on ydinvoiman vastainen. Vain pari, kolme prosenttia ko-

SDP:n puheenjohtaja Kalevi Sorsa arvosteli suurenliikkeen osan myös kokoomusta. Sen ryhmittäisiin hän otaksuu puoleen pekkopöytästä.

"Yhteiskunnan tehtävä ei ole parantaa kepun vatsavaivoja" Sorsa hurjana

Yhteiskunta ei pidä puheenjohtajan Kalevi Sorsan mukaan vaihtoehtona. Sorsa on ollut isänpuoleinen ja äitiinpuoleinen. Hän on ollut isänpuoleinen ja äitiinpuoleinen. Hän on ollut isänpuoleinen ja äitiinpuoleinen.

Tänään

TTI:ssa kuohuu

Tampereen Työväen Nuorisoyhdistys on jättänyt TTI:n johtoon. Tullin johtoon on jättänyt TTI:n johtoon.

Energiateistelu kiihtyy

Valtion Polttoainetuotannon osuutta on jättänyt TTI:n johtoon.

voite. Uuden tuotemallin täytyy korostaa sisällön sekä ulkoasun omainaisuutta ja luoda lehdelle oma lehtiprofiili.³¹⁴ Tarkoituksella eriytyä varsinkin Helsingin Sanomista. Muutoksella ilmiselvästi haluttiin Uusi Suomi uudestaan lähtökuoppiin kilpailussa Helsingin Sanomien kanssa. Uuden Suomen tarkoitus ei kuitenkaan enää ollut lähteä juoksemaan sa-

314 Oy Uuden Suomen hallituksen pöytäkirja 9.8.1978, 4. §. Pöytäkirjat 1977-1978. Uuden Suomen arkisto; Oy Uuden Suomen toimintakertomus vuodesta 1978. Hallituksen pöytäkirja 28.3.1979, 3. pykälän liite. Pöytäkirjat 1978-1980. Uuden Suomen arkisto.

Kuva 80. Uuden Suomen sunnuntainumeron kansi muuttui aikakauslehtimäiseksi kuvasivuksi. Ensimmäisessä sunnuntainumerossa (21.9.1980) haastateltiin pääministeri Mauno Koivista.

malle radalle, vaan se aikoi kaartaa uusille kentille.

Uuden Suomen ensimmäiset näyttenumerot painettiin vuonna 1979 Ruotsissa, jotta suuri salaisuus ei olisi päässyt leviämään Suomessa ennen aikojaan. Yhtiön hallitus sai painotuoreet numerot nähtäväkseen kesäkuussa 1979.³¹⁵ Runsaan vuoden kuluttua, syyskuun puolivälissä 1980,

315 Oy Uuden Suomen hallituksen pöytäkirja 11.6.1979, 1.§. Pöytäkirjat 1979–1980. Uuden Suomen arkisto.

lukijat saivat koteihinsa uuden eurokokoisen Uuden Suomen (*kuva 79.*).

Yhtiön markkinointiosasto aloitti uutuuden kehumisen jo viikkoa ennen ensinumeron ilmestymistä. Mainosmiesten mukaan uusi Uusi Suomi oli kätevä, hyvännäköinen ja värikäs. Erityisesti he korostivat sitä, että lehteä voi lukea hankalissakin paikoissa. »Vanhalle koolle ei löytynyt muita perusteluja kuin painokoneen mitat. Ne eivät riittäneet, kun lähettiin tekemään uudistusta, joka perustuu lukijan tarpeisiin. US on kätevämpi kuin vanhanaikainen sanomalehti», markkinointiväki hehkutti.³¹⁶ Väitteet osoittautuvat kuitenkin mainosmiesten pehmoisiksi puheiksi, kun muistetaan millä perusteilla yhtiön johto päättyi uuteen eurokokoon. Peruste, kustannusten säästö ja paksunman oloinen lehti, oli ollut myös Yhdysvalloissa syynä, kun siellä monet lehdet siirtyivät 1970-luvun alun tiukkoina vuosina pienempään kokoon³¹⁷.

Uudistettu Uusi Suomi oli kuusipalstainen, ja sen palstaleveys vaihteli 40 ja 44 millimetrin välillä. Formaatti oli 290x430 millimetriä. Lehden otsikot olivat suuria ja lihavia sekä monirivisiä ja iltapäivälehtimäisiä. Esimerkiksi ensimmäisen uutuusnumeron etusivun pääotsikko oli yli 100 pistettä. Kokonaisuudessaan neljän palstan otsikko vei korkeussuunnassa tilaa 13,5 senttimetriä.³¹⁸

Uudistus muutti Uuden Suomen entistä värikkäämmäksi lehdeksi. Ensinumerossa oli 18 värikuvaa. Suuri muutos oli myös lehden sunnuntainumeron linjaaminen aikakauslehtimäisempään suuntaan. Eikä ihme, sillä olihan esimerkiksi varapäätoimittaja Juha Numminen nimenomaan aikakauslehti-ihminen.³¹⁹ Sunnuntainumeron kanteen painettiin aina suuri värikuva ja sisäsivuilla oli runsaasti värireportaaseja (*kuva 80.*)³²⁰

Uudesta Suomesta tuli 1980-luvun puolivälissä tutkituista lehdistä kuvitetuin. Siinä oli runsaasti värikuvia. Kuvia oli määrältään vain 14 prosenttia vähemmän kuin juttuja, kun muissa tutkituissa lehdissä kuvitusta oli keskimäärin 39 prosenttia vähemmän kuin juttuja.³²¹ Uudessa Suomessa oli myös värien osuus (8 prosenttia) kaikesta kuvituksesta selvästi korkeampi kuin Helsingin Sanomissa (1,6 prosenttia) ja Hufvudstadsbladetissa (1,6 prosenttia). Offsetiin ja värikuviin panostaneessa Keski-suomalaisessa värien osuus oli lähes Uuden Suomen tasoa. Jyväskyläläis-lehdessä värikuvitusta oli 7,7 prosenttia kaikesta kuvituksesta.³²²

Uuden Suomen uudistajat saavuttivat vuosisadan lehtiudistuksella ulkoasu-uudistuksen yhden tavoitteen: Eurokokoinen Uusi Suomi oli erilainen lehti kuin Helsingin Sanomat. Uusi Suomi oli värikkäämpi, kätevämpi ja aikakauslehtimäisempi. Aikakauslehtimäisyys näkyi myös Uuden Suo-

.....

316 Uusi Suomi 10.9.1980, oma mainos.

317 Garcia 1981, 116.

318 Uusi Suomi 15.9.1980.

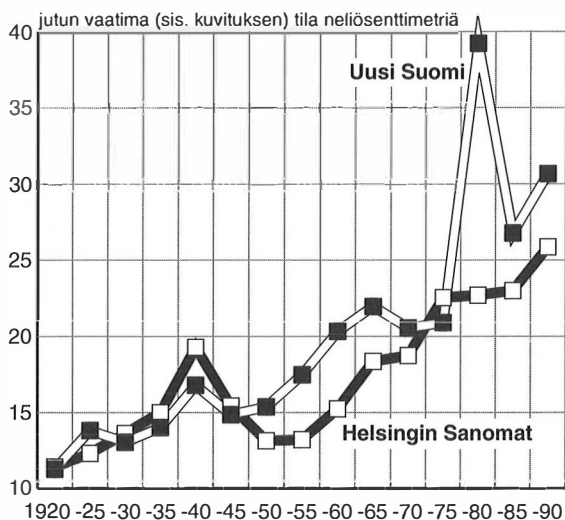
319 Koroma 1980: Johannes Koroma, Paras sanomalehti on elävä sanomalehti. Uusi Suomi 15.9.1980; Garam 1992, 31 ja 47–48.

320 Katso esimerkiksi Uusi Suomi 21.9.1980.

321 Laskettu liitteiden numerotiedoista.

322 Perustuu liitteiden 6–9 ja 13 tietoihin.

Eurokokoisessa (1980) Uudessa Suomessa oli suuria juttuja

Kuvio 106. Uudessa Suomessa oli 1980 tapana antaa jutulle runsaasti tilaa. Kun lehti siirtyi syyskuussa eurokokoan, tapa jatkui. Sisäsivuilla-kin käytettiin suuria kuvia ja otsikoita. Vaikka juttujen tekstiosuus ei ollut kovin pitkä, niin yhdelle jutulle (kuvineen ja otsikoineen) uhrattiin runsaasti tilaa. Resursseillaan rajalliselle lehdelle sivupinnan täyttämisen suurin kuvin ja otsikoin oli luonnollista. Juttujen kirjoittaminen olisi vaatinut toimittajavoimaa, mutta isolla otsikolla tai kuvalla sivu täytyi joutuin. (Lähde: liitteet 6 ja 8)

men uutissivuilla. Yhdellä sivulla oli selvästi vähemmän juttuja kuin Helsingin Sanomien sivulla. Uuden Suomen jutut vaativat myös enemmän tilaa kuin Helsingin Sanomien jutut (kuvio 106.)³²³. Uudessa Suomessa olikin yhä huomattavasti vähemmän juttuja kuin Helsingin Sanomissa. Esimerkiksi vuonna 1985 Uudessa Suomessa oli keskimäärin 128 juttua kun Helsingin Sanomissa oli 211.³²⁴ Helsingin Sanomien tilaajat saivat siis selvästi enemmän uutisia.

Uudistajat pääsivät myös siinä tavoitteeseensa, että Uusi Suomi oli uudistuksen jälkeen selvästi paksumpi lehti kuin ennen. Vuonna 1985 Uudessa Suomessa oli keskimäärin 39 sivua kun sivumäärä oli ollut kymmenen vuotta aikaisemmin keskimäärin 19. Helsingin Sanomissa oli vuonna 1985 keskimäärin lähes 52 sivua.

Vuosisadan lehti uudistus ei kuitenkaan ratkaisut Uuden Suomen ongelmia. Lehti tuotti jatkuvasti tappiota ja paineita muutokselle täten oli. Ja muutoksia tuli pitkin 1980-lukua. Välillä lehden toimitusta vahvistettiin ja ulkoasua maltillistettiin. Välillä toimitusta pienennettiin ja ulkoasua räväköitettiin. Näyttävän tällainen »tuoteuudistus» tapahtui 19.1.1987. Otsikoita terästettiin ja uutisia kärjistettiin. Samalla tekstipalstan leveyttä kavennettiin 40–44 millistä 38 millimetriin, jotta sivulle

323 Uuden Suomen toimittajat tosin tunsivat, että he joutuivat kirjoittamaan juttunsa uuteen eurokokoiseen lehteen huomattavasti lyhyemmiksi. Näin varmasti oli jossakin määrin. Koska sivulle oli yleensä taitettu vain yksi näytävä juttu, joutuivat toimittajat tiivistämään sivun muut jutut melko »tiukoiksi». Toisaalta myös se, että kun lehti käytti nyt hieman isompia kuvia kuin aikaisemmin ja otsikotkin suurenvivat, vaikutti niin että yhden jutun vaatima keskimääräinen tila kuitenkin kasvoi huomattavasti. (Garam 1992, 47; Liite 6)

324 Perustuu liitteiden 6 ja 8 tietoihin.

Kuva 81. Selvästi Parempi Uusi Suomi (SPUS) ilmestyi 1.3.1989. Lehden pääuutisaukeama käytti hyväksi eurokoon määttöjä. Laatulehti-imagon tuomiseksi otsikot olivat antiikkvaa, ylisuuria pistekokoja vällettiin ja taitossa pyrittiin suhteuttamaan asiaa sen paimoarvo. (Lähde: Yrjö Klippin haastattelu 17.6.1994)

olisi mahtunut seitsemän palstaa entisten kuuden sijaan.³²⁵

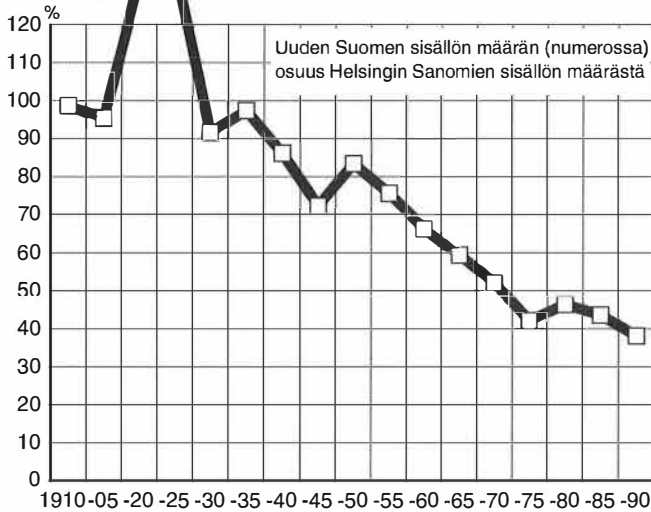
Uudistus sai kritiikkiä lukijoilta, jotka moittivat lehteä muun muassa liian suurista ja räikeistä otsikoista. Myös sekavasta taitosta tuli moitteita. Lehden taittoa rauhoitettiin. Myös otsikoiden ja kuvien suhdetta tekstiin hieman vähennettiin lehdessä.³²⁶

Mutta pian lehtiyhtiössä alkoi hautua uusi projekti lehden parantamiseksi. Selvästi Parempi Uusi Suomi (SPUS) oli lehteen tulleen Mauno Saaren hanke. Saari oli nimitetty yhdeksi päätoimittajaksi 1988. Saari oli kolonnut Helsingin Sanomien, Suomen Kuvalehden, Iltalehden, mainosmaailman ja WSOY:n kautta Uuteen Suomeen. Saari ja graafikko Yrjö Klippi suunnittelivat intensiivisesti uutta Uutta Suomea. Klippi oli kokenut sanomalehti- ja aikakauslehtigraafikko. Hän oli aikaisemmin työskennellyt muun muassa Helsingin Sanomien ja Uuden Suomen sunnuntai-osastolla ja Helsingin Sanomien kuukausiliitteessä.³²⁷

»Selvästi parempi» Uusi Suomi näki päivänvalon maaliskuun 1. päivänä 1989. Bulevardilehtimäiset mustat ja suuret groteskiotsikot olivat nyt poissa. Tilalla olivat Romana-antiikkvalla ladotut yksiriviset vaakaotsikot. Esirivit oli alleviivattu englantilaisten lehtien tyyliin. Toimittajien nimet oli poistettu juttujen alusta, jotta lehden laatulehtimäisyys korostuisi. Uutisgraafikkaa oli runsaasti. Sivusta kaksi ja kolme oli luotu pääuutisaukeama. Tämä uutuuus levisi sittemmin iltapäivälehtiin. Etusivusta oli luo-

325 P.M. Uusi Suomi-tuotekehittelystä Johannes Koromalla 12.10.1986. Laatijana Olli Havu. Uuden Suomen toimituksen arkisto; Uusi Suomi tuotesuunnitelma 1987–1988, päivätty 20.10.1986. Uuden Suomen toimituksen arkisto; Uuden Suomen hallituksen pöytäkirja 15.12.1986 6 §. Hallituksen pöytäkirjat 1984–1988. Uuden Suomen arkisto; Uusi Suomi 19.1.1987; Vesikansa 1994, 164–165.
 326 Vesikansa 1994, 165.
 327 Yrjö Klippin haastattelu 17.6.1994; Vesikansa 1994, 181–184.

Uuden Suomen sisällön määrä väheni Helsingin Sanomiin verrattuna

Kuvio 107. *Uusi Suomi joutui sisällön määrältään Helsingin Sanomiin verrattuna laskevaan virtaan 1920-luvulla. 1970-luvulla Uudessa Suomessa oli alle puolet siitä sisällön määrästä mitä oli Helsingin Sanomissa. Niinpä Uusi Suomi ei enää voinut kilpailla samoilla aseilla, vaan se joutui etsimään uutta tietä. Helsingin Sanomien kanssa samanlainen ulkoasu ei enää ollut sopiva sille. Uusi Suomi hakikin uudenlaisen tavan ryhmitellä aineistoa eli eurokoon. (Lähde: Perustuu liitteiden 6 ja 8 tietoihin)*

tu suuren kuvan ja otsikoiden avulla aikakauslehtimäinen. Sitä kuitenkin pyrittiin myymään ilmoitustilaksi.³²⁸

Vuosisadan lehti uudistus antoi Uudelle Suomelle lisää elinvuosia, mutta kallis³²⁹ uudistus eli SPUS oli jo lopun alkua. Uusi Suomi oli joutunut osaksi Aamulehti-Yhtymää ja kun lama tuli maahan 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa, aika oli kulunut umpeen. Uusi Suomi kuolikin kahdeksan vuotta ja kuukausi ennen vuosisadan vaihdetta. Uusi Suomi oli tuolloin³³⁰ vain puoltatoista kuukautta vaille 145 vuotias.

Uusi Suomi kuoli, mutta sen ulkoasusta jäi jotakin henkiin. Uuden Suomen viikonvaihdenumeron ulkoasu ja siitä kehitetty Viikkosanomalehti Uuden Suomen ulkoasu siirtyi Mauno Saaren ja Yrjö Klipin viemänä kirjolliseen Kotimaa-lehteen.³³¹

Yhteenvedo: Palasista kokonaisuus

Monipalstaiset otsikot olivat lohkojen ajan sanomalehtien tyyppipiirre. Leveät otsikot hallitsivat sivujen ulkoasua, ja teksti ja palstaraja jäivät vähemmälle huomiolle. Otsikot rytmittivät sivun sisältöä ja keräsivät alleen lohkoihin taitetut jutut. Lohkot syntyivät, kun otsikot, jutut ja kuvat muodostivat sivuille suorakulmion muotoisia pintoja. Näistä suorakul-

328 Uusi Suomi 1.3.1989; Yrjö Klipin haastattelu 17.6.1994.

329 Vesikansa 1994, 183.

330 Marraskuun 29. päivä 1991.

331 Yrjö Klipin haastattelu 17.6.1994.

mioista kasattiin kokonainen sivu, joka olikin kuin palasista koottu kokonaisuus.

Lohkojen aikana sanomalehtien kahtiajakautuneisuus katosi. Nyt myös sisäsivuilla oli yhtä suuria otsikoita kuin paraatisivulla. Lehden ulkoasu yhdentyi, koska taittovastuu hajautui toimituksissa entistä useammille ihmisille. Näin yhdelle toimittajalle jäi aikaisempaa pienempi osuus lehden sivuista. Niinpä hän ehti suunnitella tuon osansa huolellisesti. Lehti valmistuikin lohkojen aikana usean ihmisen ulkoasutyön (= taittotyön) yhteisvaikutuksesta eli palasista muodostui kokonaisuus.

Sanomalehdet siirtyivät lohkojen aikaan hitaasti ja liukuvan huomaamattomasti. Siirtyminen ei myöskään ollut kovin tietoista. Siirtymisen taustalla oli lehtien koon kasvu. 1960-luvulla sanomalehdissä oli selvästi enemmän juttuja ja sivuja kuin 1920-luvun lehdissä. Niinpä vanha paraatisivujen ajan mukainen taittotapa alkoi varmasti tuntua lukijoista ja tekijöistä jo sekavalta. Paraatisivujen ajan sisäsivuilta oli vaikea löytää pääuutisia ja sisäsivut olivat muutenkin hyvin harmaita. Kun samaan aikaan levinnyt televisio oli visuaalinen viestin, oli luonnollista, että lehdissäkin ryhdyttiin uusimaan ulkoasua.

Lohkojen aika alkoi sanomalehdissä 1970-luvun alussa. Aikakausi jatkui tutkimusjakson loppuun eli vuoteen 1994 ja näyttäisi jatkuvan siitä eteenpäinkin.

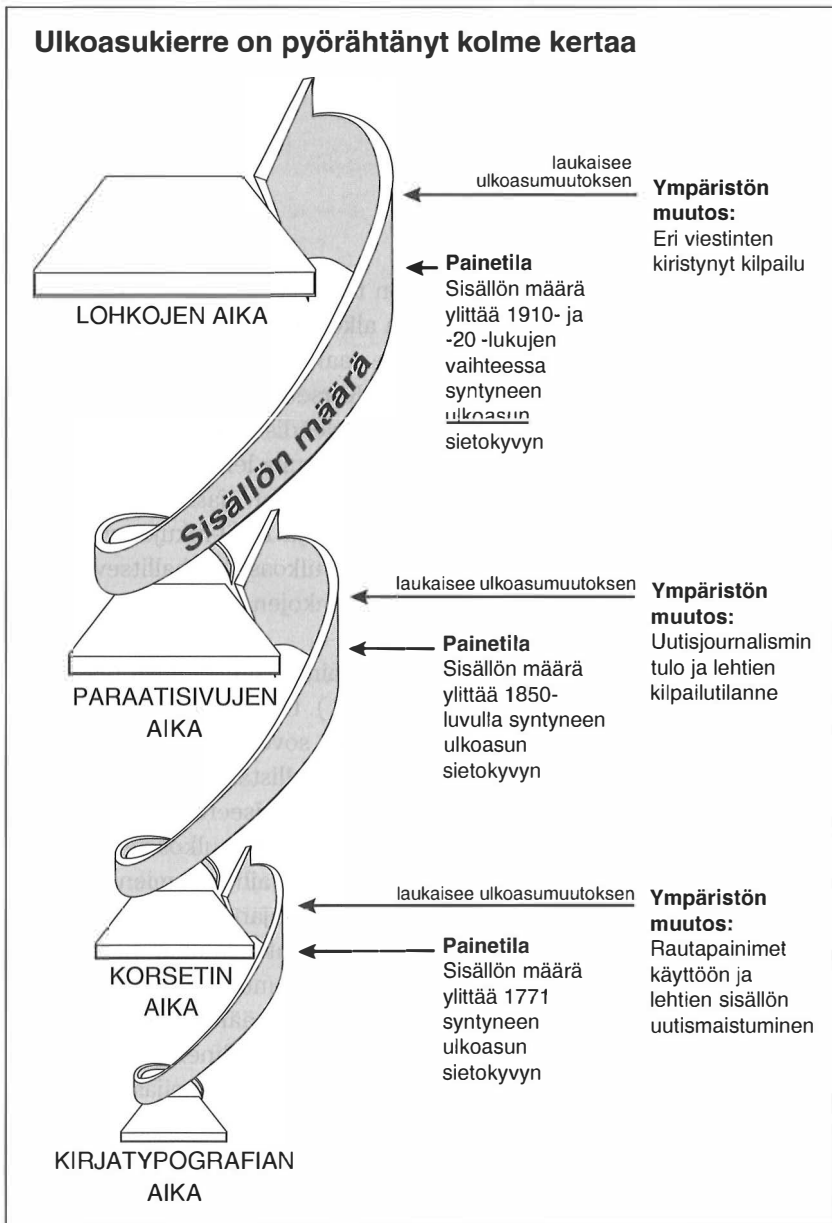
■ Ulkoasukierre ja sanomalehtien ulkoasu

Suomalaisten sanomalehtien ulkoasu on tässä työssä jaettu neljään suureen aikakauteen. Kirjatyypografian aika alkoi suomalaisen sanomalehdistön synnystä 1771 ja jatkui 1850-luvulle saakka. 1860-luvulla lehdet olivat jo selvästi siirtyneet korsetin aikaan. Korsetin aika jatkui 1910-luvulle. 1910- ja 1920-lukujen vaihteessa sanomalehdistö siirtyi paraatisivujen aikaan. Se kesti 1950-luvun loppuun. 1960-luvulla lehtien ulkoasu muuttui nopeasti. Lehdet eivät enää olleet paraatisivujen ajassa, mutta uusi aikakausikaan ei ollut vielä muotoutunut. 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa muutos tasaantui, ja lohkot nousivat lehtien ulkoasussa hallitsevaan asemaan 1970-luvun puoliväliin mennessä. Lohkojen aika jatkuu edelleen sanomalehdistössä.

Ulkoasukausien vaihtuminen noudattaa lainalaisuutta, joka tässä työssä on nimetty ulkoasukierteeksi (*kuvio 108.*). Ulkoasukierre on malli, joka selittää ulkoasukausien vaihtumisia. Malli soveltuu myös yksittäisten lehtien suurimpien ulkoasumuutosten havainnollistamiseen, mutta sitä ei ole tarkoitettu pienten ulkoasumuutosten selittämiseen.

Ulkoasukierre-malli lähtee liikkeelle sanomalehden ulkoasusta. Tuo ulkoasu on syntynyt tietyn sisällön määrän ja sen aiheuttamien tarpeiden mukaisesti. Ulkoasun syntyyn ovat vaikuttaneet ajan tekniset ja taloudelliset mahdollisuudet. Myös muun muassa lait, yhteiskunnan tila ja muutkin kulttuuriset asiat ovat vaikuttaneet ulkoasun muotoutumiseen. Mutta ennen kaikkea ulkoasu on siis suhteessa sisällön määrään. Sisältöön kuuluvat jutut ja ilmoitukset sekä kaikki muukin mahdollinen sanomalehden aineisto. Sanomalehden ulkoasu on siis sisällön määrän heijastuma. Sisällön määrä taas on yhteydessä syntyhetkensä taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen.

Lehden ulkoasu säilyy yleensä melko kauan samanlaisena, mutta jossakin vaiheessa lehden sisällön määrä alkaa lisääntyä. Tämän lisääntymisen takana on muun muassa talouden ja yhteiskunnan muutoksia, jotka tulevat esille juttujen ja ilmoitusten määrän kasvuna. Yhteiskunnan muutos voi olla esimerkiksi maatalouskulttuurin muuttuminen kaupunkikulttuuriksi, jolloin viestinnälle ja mainonnalle syntyy uusia tarpeita. Taloudellisen tilanteen muutos voi olla esimerkiksi kansantalouden vahva kasvu. Talouden ja yhteiskunnan muutos tuo lehtiin jatkuvasti lisää sisältöä. Myös esimerkiksi tekniset uudistukset mahdollistavat lehden sisällön määrän lisäämisen. Sisällön määrän lisääntyminen aiheuttaa painetta lehtien vanhaa ulkoasua kohtaan. Ulkoasu ja sisällön määrä eivät enää ole suhteessa toisiinsa. Lehdet ovat nyt selvästi kasvaneet liian suuriksi ul-

Kuvio 108. Ulkoasukierre lähtee liikkeelle sanomalehdistön ulkoasusta (esimerkiksi kirjatyögrafiasta). Tämä tietty ulkoasu on syntynyt senhetkisen sisällön määrän mukaiseksi. Sisällön määrä lähtee aikanaan kasvun ja tällöin ulkoasua kohtaan syntyy painetta. Painetila laukeaa uudeksi ulkoasuksi, kun sanomalehden ympäristössä tapahtuu sopivia muutoksia, jotka antavat kiihokkeen muutoksille. Uusi ulkoasu on taas suhteessa senhetkiseen sisällön määrään. Ulkoasukausien aikana sanomalehdissä tapahtuu aina pienempiä ulkoasumuutoksia niin, että ulkoasu koko ajan hiljalleen muuttuu. Mutta suurimmat rakenteelliset muutokset tapahtuvat sisällön määrän kasvun takia.

koasuunsa verrattuna. Tässä tilanteessa syntyy tarve järjestellä lehden sisältö ja ulkoasu uudelleen. Painetila jatkuu niin kauan, kunnes sisällön määrän aiheuttama patouma purkautuu. Painetila purkautuu uudeksi ulkoasuksi, kun sopivat ympäristön muutokset vaikuttavat lehtiin. Tällaisia muutoksia voi olla esimerkiksi tekninen uutuus tai lehtien kilpailutilanteen kiristyminen. Ympäristömuutokset voivat eri aikoina olla hyvinkin erilaisia ja niitä voi olla samaan aikaan useampiakin.

Ympäristömuutos vaikuttaa yleensä aikana, jolloin paine lehdissä on jo noussut sietämättömäksi. Lehdentekijät ovat huomanneet, että lehteä

Kuvio 109. Sisällön määrä lisääntyi suomalaisissa sanomalehdissä aluksi hyvin hitaasti. Nopeammin sisällön määrä alkoi kasvaa sanomalehdissä 1830-luvulla. 1850 sisällön määrä oli sanomalehdissä keskimäärin kolminkertainen vuoteen 1771 eli kirjatypografian ajan ulkoasun syntyhetkeen verrattuna. Niinpä sisällön määrän aiheuttama paine oli sietämätön ja painotekniisten mahdollisuuksien ansiosta sanomalehdille syntyi uudenlainen ulkoasu, korsetin aika. (Lähde: liitteet 1 ja 20)

täytyy muuttua. Nyt kun ympäristötekijä antaa syyn tai mahdollisuuden muuttaa lehden ulkoasua, alkaa tapahtua. Syntyy uusi ulkoasu, joka on sidoksissa sen hetkiseen sisällön määrään.

Sisällön määrä lähtee aikanaan talouden ja yhteiskunnan muuttuessa kuitenkin jälleen kasvuun. Näin ulkoasua kohtaan patoutuu jälleen painetta, joka sitten laukeaa ympäristönmuutoksen vaikutuksesta jossain vaiheessa jälleen uudeksi ulkoasuksi.

Ulkoasukierteen kiertonopeus riippuu yhteiskunnan ja talouden muutosvauhdista. Kun muutoksia tapahtuu esimerkiksi lehden kilpailutilanteessa ja luonteessa, valmistustekniikassa sekä toimituksen koossa, vanhaa ulkoasua kohtaan alkaa kerääntyä painetta. Talouden ja yhteiskunnan suuret muutokset ovat yleensä kuitenkin hyvin hitaita. Niinpä myös sanomalehtien alkoasu säilyy samanlaisena pitkiä aikoja kerrallaan.

Ulkoasukierre selittää suurten ulkoasukausiin muutokset. Kirjatypografia kävi kestävämmäksi lehdille, kun yksi-kaksipalstaisten lehtien ei mahtunut tarpeeksi aineistoa. Tähän tilanteeseen suomalaiset sanomalehdet olivat tulleet 1850 (kuvi 109.). Sisällön määrä oli numerossa kolminkertaistunut. Sisällön määrä ei enää vastannut ulkoasua ja ulkoasua kohtaan syntyi painetta. Sisällön määrä ja myös sisällön luonne oli selvästi erilainen kuin se oli ollut kirjatypografian ulkoasun muotoutuessa suomalaisiin lehtiin (eli 1771).

Mikä sitten oli se ympäristömuutos, joka laukaisi painetilanteen. Ratkaisevaa oli painotekniikan muutos. Sanomalehtien painamisessa siirryttiin 1840-luvun lopussa ja 1850-luvulla rautaisiin painimiin ja nyt sivukoon suurentaminen tuli mahdolliseksi. Samaan aikaan lehtien luonne muuttui hieman entistä uutismaisemmaksi. Niinpä palstamäärät ja lyhyet jutut lisääntyivät lehdissä, ja ulkoasu siirtyi korsettiin.

Korsetin aikana yhteiskunnassa ja Suomen taloudellisessa tilassa ta-

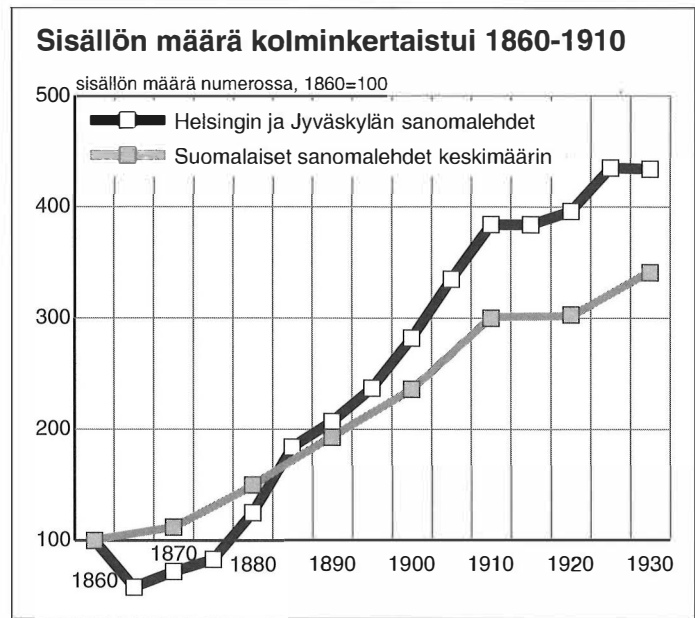
pahtui paljon muutoksia. Osakeyhtiölaki helpotti lehtiyhtiöiden pääomantilannetta, oppivelvollisuuslaki lisäsi lukijoiden määrää ja poliittinen aktivoituminen korosti lehtien asemaa. Myös lehtien toimituksissa tapahtui. Toimitusten koko kasvoi ja uusi erityinen ammattiryhmä, toimitussihteeri, alkoi huolehtia lehden työnjohdosta ja juttujen laittamisesta lehteen. Samaan aikaan lehtien sisällön määrä kasvoi. Vuosina 1860–1910 lehtien sivumäärä keskimäärin lähes kaksinkertaistui ja sisällön määrä (neliömetreissä) kolminkertaistui (*kuvio 110.*). 1850- ja 1860-luvuilla hahmottunutta ulkoasua kohtaan oli patoutunut vuoteen 1910 mennessä runsaasti paineita.

Varsinkin Helsingin suuret lehdet olivat jo kasvaneet lähes kymmenen sivua paksuiksi, ja niiden sisällön määräkin oli neliömetreinä aivan toista luokkaa kuin korsetin ajan syntyessä. Juttujen paljouden takia lukijoiden oli jo hankalaa löytää lehdestä haluamaansa tietoa. Helsingin suur-sanomalehdet olivat hankkineet suuria rotaatiopainokoneita, joilla pystyi painamaan entistä paksumpaa lehteä. Kauan vaikuttanut nelisivuisuuden kahle oli näin katkaistu. Nyt lehdet saattoivat lisätä sivumääräänsä ja samalla taas sisällön määräänsä. Samalla kuitenkin aineiston ryhmittelemättömyys kävi entistä tuntuvammaksi ongelmaksi. Ensimmäinen maailmansota oli hidastanut hetkeksi koon kasvua, mutta toisaalta se nosti uutisten arvoa lehdissä. Uutisotsikot yleistyivät ja muutenkin ajattelu muutui toimituksissa. Uutisjournalismi oli saanut jalansijan suomalaisissa sanomalehdissä. Tämä uutisajattelun vahvistuminen laukaisi nyt painetilanteen. Sanomalehdet alkoivat ottaa käyttöön pääuutis- eli paraatisivuja. Ensimmäisenä paraatisivun otti käyttöön 1911 Dagens Tidning, joka tietoisesti pyrki voittamaan uutiskilpailussa kilpailijansa. Muissa suomalaisissa sanomalehdissä paraatisivu yleistyi 1910-luvun loppuvuosina ja 1920-luvun alkuvuosina. Jotkut pienimmät lehdet ottivat pääuutissivun käyttöön vasta 1930-luvulla.

Paraatisivulle lehdet kokosivat pääuutiset ja otsikoivat ne näyttävästi. Oli syntynyt uusi ulkoasu, paraatisivujen aika. Lehtien ulkoasu suhteutui nyt 1910- ja 1920-lukujen vaihteen sisällön määrän mukaiseksi (*kuvio 108.*). Paraatisivu oli siis ratkaisu, joka sopi nelisivuisuudesta irtautuneille lehdille. Se oli hieman alle tai hieman yli kymmensivuiselle lehdelle sopiva ulkoasu. Nelisivuiselle lehdelle paraatisivu ei olisi sopinut, sillä neljän sivun lehdestä ei olisi ollut mahdollista uhrata yhtä sivua näyttävästi taitetuille ja kuvitetuille jutuille. Toisaalta paraatisivujen ajan syntyessä koko lehteä ei vielä olisi voitu taittaa yhtä väljästi kuin paraatisivuja, joten yhden pääuutissivun ratkaisu oli tilanteeseen sopiva.

Paraatisivujen ajan ulkoasu jatkui lehdissä 1950-luvun loppuun, mutta hiljalleen sitäkin kohtaan alkoi kertyä painetta. Toisen maailmansodan jälkeen lehtien sisällön määrä lähti jälleen kasvuun (*kuvio 111.*). Vuosina 1920–1975 sisällön määrä (neliömetreinä) kolminkertaistui. Lehdissä oli tapahtunut muutoksia paraatisivujen aikana. Uutisjournalismi oli syrjäyttänyt poliittisen journalismin, ja kaupallinen journalismi teki tuloaan. Toimittajat olivat ammatillistuneet ja lehden valmistustekniikka oli kehit-

Kuvio 110. Korsetin ajan ulkoasun perusteet olivat vakiintuneet 1860-luvun alussa. Sanomalehtien ulkoasu kehittyi nyt hitaasti korsettissa. 1910-luvulla sanomalehtien sisällön määrä oli kolminkertaistunut vuoden 1860 tilanteeseen verrattuna. Syntynyt painetila laukesi, kun lehdet ottivat käyttöön paraatisivut (*Dagens Tidning* 1911). Paraatisivut yleistyivät varsinkin 1910-luvun lopussa ja 1920-luvun alussa. Helsingissä ja jyvaskyläläisissä sanomalehdissä sisällön määrä oli kolminkertaistunut jo vuosisadan alkuvuosina ja painetila oli ilmeisesti syntynyt. Se ei kuitenkaan lauennut heti, koska viranomaiset rajoittivat vielä lehtien julkaisemista ja aineiston sijoittelua. Nämä rajoitukset lievenivät jo marraskuussa 1905, ja nyt lehdet ottivat hiljalleen vapauksia. Varsinainen painovapauslaki astui voimaan vasta 1919. (Lähde: liitteet 1 ja 20; Leino-Kaukiainen 1986, 277–281)

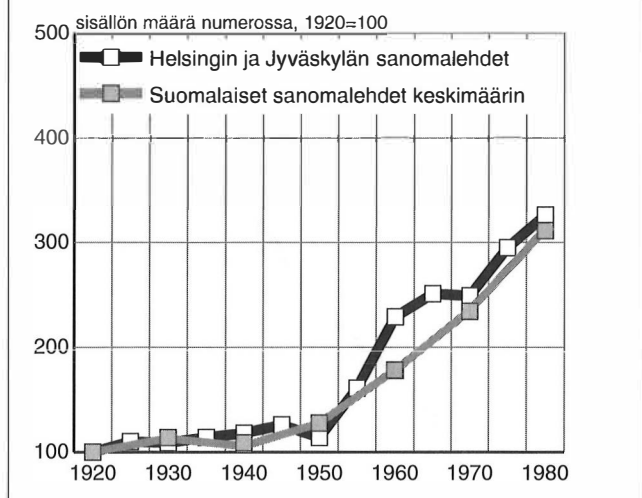
tynyt entistä tehokkaammaksi. Jälleen lehtien ulkoasua kohtaan kertyi painetta.

1960-luvulla yhteiskunnassa oli voimakas murroskausi, ja lehdet joutuivat uuteen kilpailutilanteeseen television kanssa. Lisäksi toimitukset olivat kasvaneet samaan tahtiin maan talouden vahvistumisen kanssa. Paisuneissa toimituksissa työnjakoa uudistettiin, ja samalla journalistiset arvostukset muuttuivat. Lehdissä myös suunniteltiin uusiin ladonta- ja painotekniikoihin siirtymistä.

Mutta mitkä ympäristömuutokset laukaisivat nyt ulkoasumuutoksen? Televisio ja sen korostama visuaalisuus nosti lehdissä ulkoasun esille. Yhdysvalloissa syntyi oikea lehtien uudelleen designauksen boomi ja sen vaikutteet näkyivät Suomessakin. Ensimmäiset lehdet palkkasivat ulkoasutoimittajia, ja Sanomalehtien Liitto alkoi järjestää sanomalehtien etusivukilpailuita. Ulkoasukiinnostuksen taustalla oli sanomalehtien kilpailutilanteen kiristyminen. Televisio ja radio keräsivät runsaasti yleisöä, ja sanomalehdissä huolestuttiin. Tässä tilanteessa sanomalehtien ulkoasu nähtiin niin epätydyttäväksi (= painetila), että sitä täytyi voimakkaasti muuttaa. Syntyi uusi ulkoasu, lohkotaitto. Se oli suhteessa 1970-luvun alun sisällön määrään.

Ulkoasukierre on ulkoasukausten historiassa kiertänyt aina ylöspäin eli sanomalehdistön sisällön määrä on ollut kasvusuunnassa. Malli toimii kuitenkin todennäköisesti myös kääntäen eli alaspäin kiertäen. Jos sano-

Sisällön määrä kolminkertaistui 1920-1975

Kuvio 111. Paraatisivut tulivat yleisesti käyttöön lehdissä 1910- ja 1920-lukujen vaihteessa. Sisällön määrä pysyi lehdissä pitkään entisellään ja ulkoasua kohtaan ei ollut painetta. Vasta 1950-luvulta lähtien sisällön määrä alkoi kasvaa. 1970-luvun alkupuolella sisällön määrä oli noin kolminkertaistunut vuoteen 1920 verrattuna. Syntyneet painetila laukesi uudenlaiseksi ulkoasuajatteluksi eli lohkotaitoksi, jossa myös sisäsivuilla oli näyttäviä otsikoita ja suuria kuvia. Lohkojen aika vakiinnutti asemansa sanomalehdissä vuoden 1975 vaiheilla. (Lähde: liitteet 1 ja 20)

malehdistön sisällön määrä vähenee kauaksi ulkoasun alkutilanteesta, ulkoasua kohtaan syntyy patoutunutta painetta. Jossakin vaiheessa kuvaan tulee mukaan ympäristönmuutoksia, joiden vaikutuksesta syntyy uusi ulkoasu.

Ulkoasukierre on luonteeltaan muutosprosessia kuvaava malli. Sen ydin eli sisällön määrän muutos on todennettavissa lukuarvoina. Ulkoasukausi on muuttunut sanomalehdistössä silloin kun sisällön määrä oli kolminkertaistunut ulkoasukauden syntyäikaan verrattuna (*kuviot 109, 110 ja 111.*). Kirjatypografian ajan ulkoasu murtui 1850-luvun alussa, kun sanomalehtien sisällön määrä oli kolminkertaistunut *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbon* ensinumeroihin verrattuna. Vanhasta ulkoasusta luopuminen tapahtui varsin nopean sisällön määrän kasvun seurauksena.

1850- ja 1860-lukujen vaihteessa uusi ulkoasu, korsetin aika, oli jo vakiinnuttanut asemansa. Nyt sisällön määrä ja ulkoasu olivat suhteessa toisiinsa. Sisällön määrä alkoi kasvaa vuosisadan lopulla, mutta korsetin ajan ulkoasu oli melko joustava tälle kasvulle. 1910 sanomalehtien sisällön määrä oli kolminkertaistunut korsetin ajan ulkoasun syntyyn verrattuna. *Dagens Tidning* otti ensimmäisenä lehtenä uudenlaisen ulkoasun käyttöön 1911. Sisällön määrä säilyi sillä tasolla 1920-luvulle saakka, ja varsinkin siirtymä paraatisivujen ulkoasuun suomalaisessa sanomalehdistössä tapahtui 1910-luvun lopussa ja 1920-luvun alussa. Helsingiläisten ja jyväskyläläisten sanomalehtien sisällön määrä oli tavoittanut kolminkertaisen tason jo vuosisadan ensimmäisinä vuosina. Miksi niissä ei siirrytty uuteen ulkoasuun jo silloin? Ilmeisesti syynä oli sanomalehtien julkaisemiselle asetetut rajoitukset. Painoylihallitus kontrolloi lehtiä ja muun muassa suuriin sisällön ja tekemistavan muutoksiin piti saada lupa. Vuoteen 1905 saakka viranomaisvalvonta oli hyvin tiukkaa, mutta se lieveni hiljal-

leen sen jälkeen. Nykyinen painovapauslaki tuli voimaan 1919.¹ Näin viiranomaissääntely käytännössä siis ilmeisesti osaltaan viivästytti ulkoasukauden muutosta. Toisaalta täytyy ottaa huomioon, että sisällön määrän lisääntymisen kertoimessa ei pidä olla liian tarkka. Ulkoasukauden vaihdos näyttää tapahtuvan, kun sisällön määrä on noin kolminkertaistunut.

Kuvioista (109, 110 ja 111) selviää, että kerroin on hieman ollut alentumaan päin. 1850 kerroin oli jokseenkin kolme, mutta sisällön määrän kasvu jatkui nopeana seuraavat kymmenen vuotta. Ja kun korsetin aika oli vakiinnuttanut asemansa vasta 1850- ja 1860-lukujen vaihteessa, tuolloin kerroin oli jo suurempi. 1910 kerroin oli edellisessä kappaleessa kerrotulla tavalla kolme tai hieman enemmän, mutta paraatisivujen ajan lopullisesti väistyessä ja lohkojen ajan tilalle tullessa (1970-luvun alussa) kerroin oli kolme tai hieman alle.

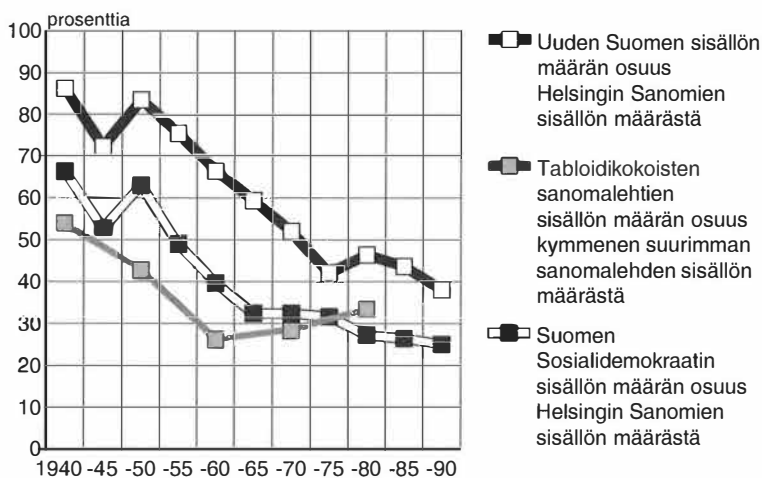
Tähän asti ulkoasukierrettä on sovellettu makrotasolla sanomalehdistön ulkoasukausiin, mutta malli soveltuu myös yksittäisten lehtien suurimpiin ulkoasumuutoksiin. Otetaanpa esimerkiksi Suomen Sosialidemokraatin ulkoasu-uudistukset vuosina 1972–1976. Suomen Sosialidemokraatti ei enää pysynyt sisällön määrässä kilpailijansa, Helsingin Sanomien, tahdissa (*kuvio 112.*). Lehden sisällön määrä alkoi suhteellisesti ottaen (Helsingin Sanomiin verrattuna) vähentyä. Se laskeutui nyt ulkoasukierteessä alaspäin Helsingin Sanomiin verrattuna. Helsingin Sanomat määrittäi koko ajan omista lähtökohdistaan sitä, mihin suuntaan sen ulkoasu kehittyi. Koska Suomen Sosialidemokraatin sisällön määrä ei kasvanut vaan jopa väheni (suhteessa Helsingin Sanomiin lehti pieneni selvästi), Suomen Sosialidemokraatissa jouduttiin tilanteeseen, jossa Helsingin Sanomien tyylinen ulkoasukehitys ei enää vastannut lehden sisällön määrää. Varsinkin sivumäärästä tuli Suomen Sosialidemokraatille ongelma. Vuonna 1970 Suomen Sosialidemokraatissa oli keskimäärin 12 sivua ja Helsingin Sanomissa 39 sivua. Ero oli huikea. Lohkojen ajan ulkoasu oli juuri samaan aikaan kehittymässä, ja se oli muotoutumassa nimenomaan paksun lehden tarpeisiin. Niinpä Suomen Sosialidemokraatissa oli selvä tarve muokata omanlainen ulkoasu lehdelle. Ulkoasua kohtaan tunnettu paine lähti purkautumaan, kun lehtiyhtiön oli taloudellisten vaikeuksien takia pakko alkaa miettiä lehden tilannetta uudestaan. Tästä taloudellisesta uhanalaisuudesta tuli ympäristötekijä, joka laukaisi ulkoasun muutosprosessin käyntiin.

Lehti siirtyikin vuonna 1972 viisipäiväisyyteen ja sai näin käännetyksi sivumäärän nousuun. Samalla viikonloppunumero muutettiin tabloidiksi ja sekin osaltaan paksunsi lehteä. Vuonna 1976 lehti siirtyi kokonaan tabloidiin ja vastasi näin sisällön määrän asettamaan haasteeseen. Nyt sisällön määrä ja ulkoasu olivat jälleen suhteessa toisiinsa.

Toinen esimerkiksi voisi olla Uuden Suomen ulkoasu-uudistus vuonna 1980. Lehti oli ilmestynyt jokseenkin samanlaisessa formaatissa vuodesta

.....
¹ Leino-Kaukiainen 1986, 277–281.

Muutospaine kasvaa kun sisällön määrä putoaa 40 prosenttiin kilpailijasta

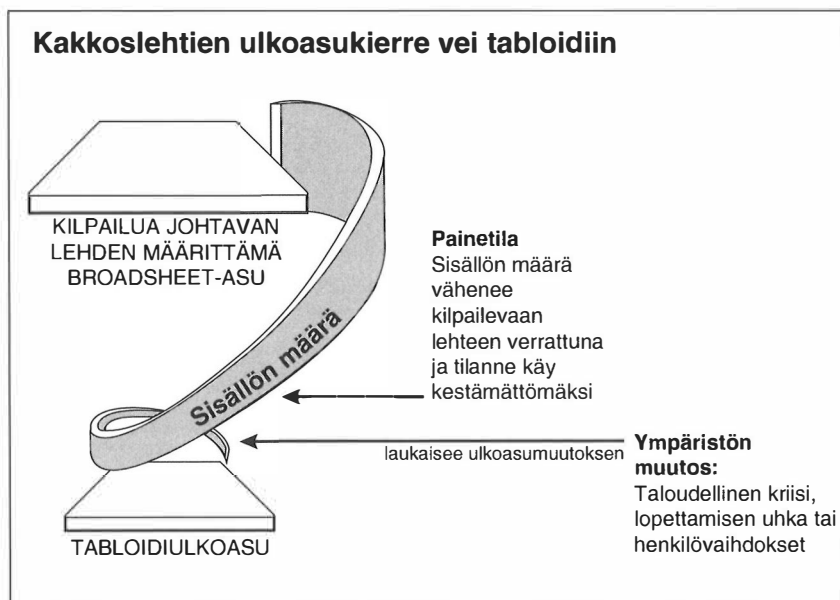
Kuvio 112. Uuden Suomen sisällön määrä (neliömetriä numerossa) putosi 1970-luvulla 40 prosenttiin Helsingin Sanomien sisällön määrästä. Suomen Sosialidemokratissa sama oli tapahtunut jo 1960-luvun alussa. Suomen Sosialidemokratissa ulkoasun uudistamistoimet alkoivat 1960-luvun alkupuoliskolla ja Uudessa Suomessa 1970-luvun alkupuoliskolla. Kummassakin lehdessä etsittiin ulkoasusta apua vaikeaan kilpailutilanteeseen. Molempien lehtien uudistumisprosessi johti sivukoon pienentämiseen, ja Helsingin Sanomista eriytyneen ulkoasun luomiseen. Keskimäärin tabloidisanomalehdet olivat 1950-luvulta lähtien 40 prosenttia tai vähemmän johtavien sanomalehtien koosta. (Lähde: liitteet 6, 8, 9 ja 20)

1949. Sen sisällön määrä kasvoi vuoteen 1960 asti, mutta sen jälkeen sisältö alkoi hiljalleen vähentyä (kuvio 112.). Samaan aikaan sen pahimman kilpailijan Helsingin Sanomien sisällön määrä lisääntyi nopeasti. Näin Uuden Suomen sisällön määrä väheni suhteessa kilpailijaansa todella selvästi. Uusi Suomi oli joutunut lehtenä alaspäin kiertävään ulkoasukierteeseen. Ulkoasu oli aikanaan syntynyt suuremmalle lehdelle. Painet ulkoasua kohtaan olivat ankarat.

Ratkaiseviksi ympäristömuutoksiksi nousivat Uuden Suomen kohdalla öljykriisin aiheuttamat kustannuspaineet ja siitä seuranneet henkilömuutokset sekä lopettamisuhka. Lehdenvalmistuksen kustannukset nousivat nopeasti, ja lehti oli jo lakkauttamisen partaalla. Yhtiön pelastusoperaatiossa lehden ja yhtiön johto uusittiin. Uusi johtoporras hahmotteli lehdelle uuden roolin ja uuden kilpailuasetelman. Syksyllä 1980 Uusi Suomi tuli ulos uudessa pienemmässä koossa ja sen mukaisessa ulkoasussa. Nyt sisällön määrä ja ulkoasu olivat jälleen oikeassa suhteessa toisiinsa.

Ulkoasukierre sopii siis sanomalehdistön suurten ulkoasumuutosten selittämiseen ja myös yksittäisten lehtien suurimpien muutosten ymmärtämiseen. Suurimmat muutokset sanomalehtien ulkoasussa ovat aina tapahtuneet tarpeesta järjestellä sisältöä, sillä ulkoasulla ja taitolla on pohjimmiltaan vain käytännöllinen merkityksensä. Hyvän ulkoasun (ja taiton) tavoitteena on järjestellä sanomalehden aineisto mahdollisimman helppolukuisesti ja käytännöllisesti. Näin siis ulkoasukierre selittää juuri tätä ulkoasun perusmerkitystä: aineiston järjestelyn tarvetta ja sen muuttumista eri aikoina. Järjestelytarpeen lisäksi sanomalehdissä tapahtuu tietenkin myös muunlaista ulkoasukehitystä. Esimerkiksi esteettisistä syistä joskus saatetaan suosia tiettyä kirjainlajia ja joskus taas toista lajia. Näiden esteettisten muutosten selittämiseen ulkoasukierre ei sovel-

Kuvio 113. *Uusi Suomi ja Suomen Sosialidemokraatti joutuivat laskevaan ulkoasukierreeseen Helsingin Sanomiin verrattuna. Niinpä molemmat lehdet etsivät uudenlaista ulkoasua, jolla lehti voitaisiin eriyttää suorasta kilpailusta Helsingin Sanomien kanssa. Ratkaisu oli molemmilla lehdillä pienempi sivukoko: Uusi Suomella eurokoko ja Suomen Sosialidemokratilla tabloidi.*

lu. Joskus esteettiset muutokset seuraavat yleisiä taiteen tai yhteiskunnan tyyliuuntia, mutta joskus ne saattavat sanomalehdessäkin noudattaa yhden ihmisen makua. Mutta aina näiden esteettisten valintojen takana on myös suuria perusvalintoja, jotka luovat yksilöiden tekemille esteettisille valinnoille ympäristön, jonka rajoissa tulee toimia. Nämä ulkoasun perusrakenteet määräytyvät sisällön järjestelyn tarpeesta, ja näiden perusrakenteiden muutoksia ulkoasukierre kuvaa.

■ Kirja, kirjavampi, sanomalehti

Aluksi oli kirja. Myöhemmin syntyi painotuote, jota nykyisin kutsutaan sanomalehdeksi. Vuoden 1771 alussa ilmestymisen aloittanut Suomen ensimmäinen sanomalehti *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo* oli ulkoasultaan kuin kirja. Niin oli myös 76 vuotta myöhemmin (1847) ilmestynyt *Suometar*. Sen teksti ja otsikot oli ladottu samanlaisella fraktuura-kirjasimella kuin sen ajan kirjoissakin. Myös formaatti oli samankokoinen kuin suurimmissa kirjoissa. Eikä ihme, sillä sanomalehtiä toimitettiin kirjallisuushengessä. Sisältö oli tärkeintä. Lehden omistajat ja toimittajat olivat kirjallisuusihmisiä. Osassa toimittajista oli enemmän kirjailijaa kuin toimittajaa. Taustavoimien vaikutus heijastui myös sisältöön. Lehdessä oli paljon kertomuksia ja tarinoita. Utisten osuus oli melko vähäinen. Sanomalehdet painettiin kirjapainossa, jolle lehti oli vain lisäansioita tuova sivutyö. Painon laitteisto ja kirjaimisto oli tarkoitettu kirjanpainantaan. Kirjatyypografian aika jatkui suomalaisessa lehdistössä 1850-luvulle.

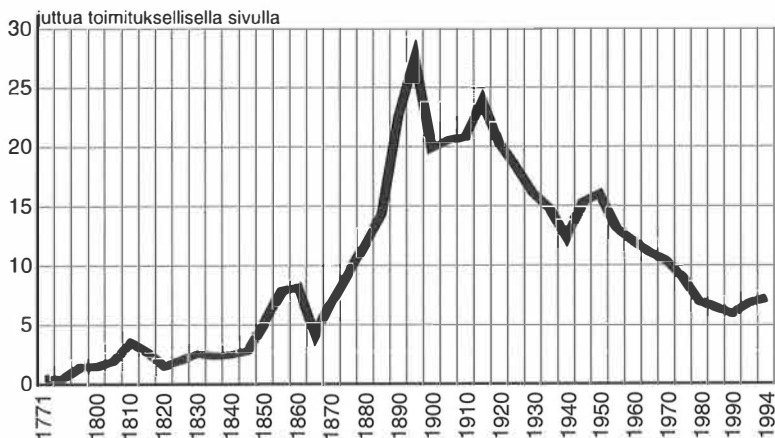
Kirjatyypografian aikana jutut olivat vielä pitkiä ja yhdellä sivulla oli vain yksi, kaksi juttua. 1850-luvun puolivälistä lähtien juttujen määrä lisääntyi ja samalla sivut muuttuivat sirpaleisemmiksi (*kuvio 114*). Vuonna 1890 lehtien sivuilla oli jo keskimäärin yli 21 juttua. Tuolloin sivut eivät enää muistuttaneet kirjan sivuja. 1920-luvulta lähtien sivulla olevien juttujen määrä alkoi vähentyä, mutta vielä vuonna 1985 toimituksellisella sivulla oli keskimäärin yli kuusi juttua. Sadassa vuodessa sivulla olevien juttujen runsaudesta olikin tullut sanomalehden ominaispiirre.

Samalla kun juttujen määrä sivulla lisääntyi, kasvoi myös lehtien formaatti (*kuvio 115*). Lehdet luopuivat kirjoissa käytetyistä formaateista 1860-luvulta alkaen ja 1890-luvun puolivälissä formaatit olivat suurimmillaan. Toimittajien ja lukijoiden mieliin iskostiikin tuolloin käsitys, että »mitä isompi sivukoko sen parempi sanomalehti». Muualla maailmassa oli jo tuolloin siirrytty pienempiin sivukokoihin, mutta Suomessa iso koko jäi käyttöön. Kun esimerkiksi *Hufvudstadsbladet* vuonna 1927 hankki rotaatiopainokoneen¹, se oli vartavasten suunniteltu suurta sivukokoa varten. Tällä vuosisadalla formaatit ovat hieman pienentyneet, mutta lähellekään kirjoissa käytettyjä kokoja lehdet eivät enää formaateissa palanneet. Edes keskieuropalaisissa ja Yhdysvalloissa yleiseen nyky-broadsheetiä pienempään sivukokoon ei Suomessa innostuttu, vaikka lehtikilpailussa

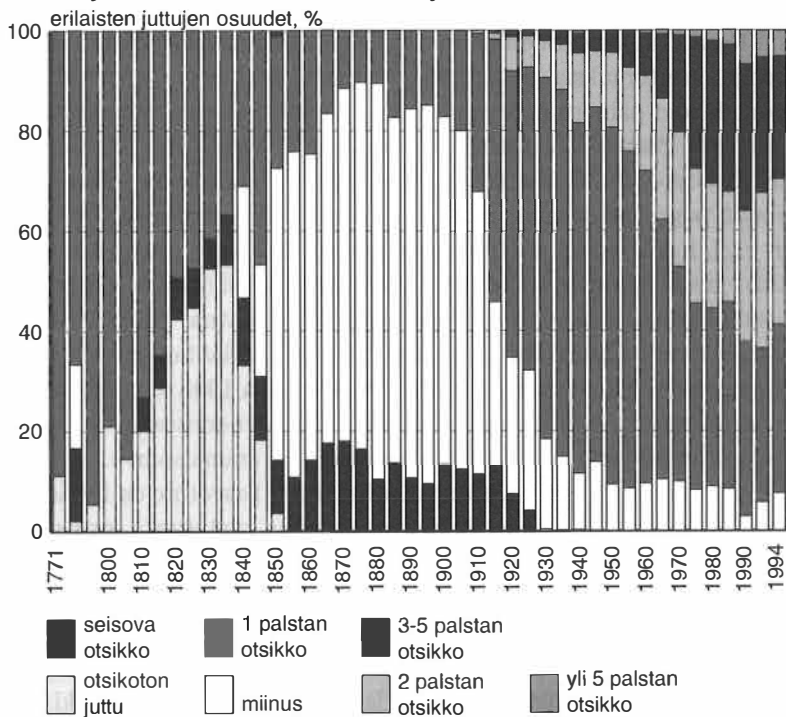
.....
¹ Vomag kutsui konetta Typ-Helsingforsiksi suuren formaatin takia. (Mervola 1993, 297)

Juttujen määrä sivulla on ollut vähennemässä

Juttujen otsikointi muuttui hiljalleen

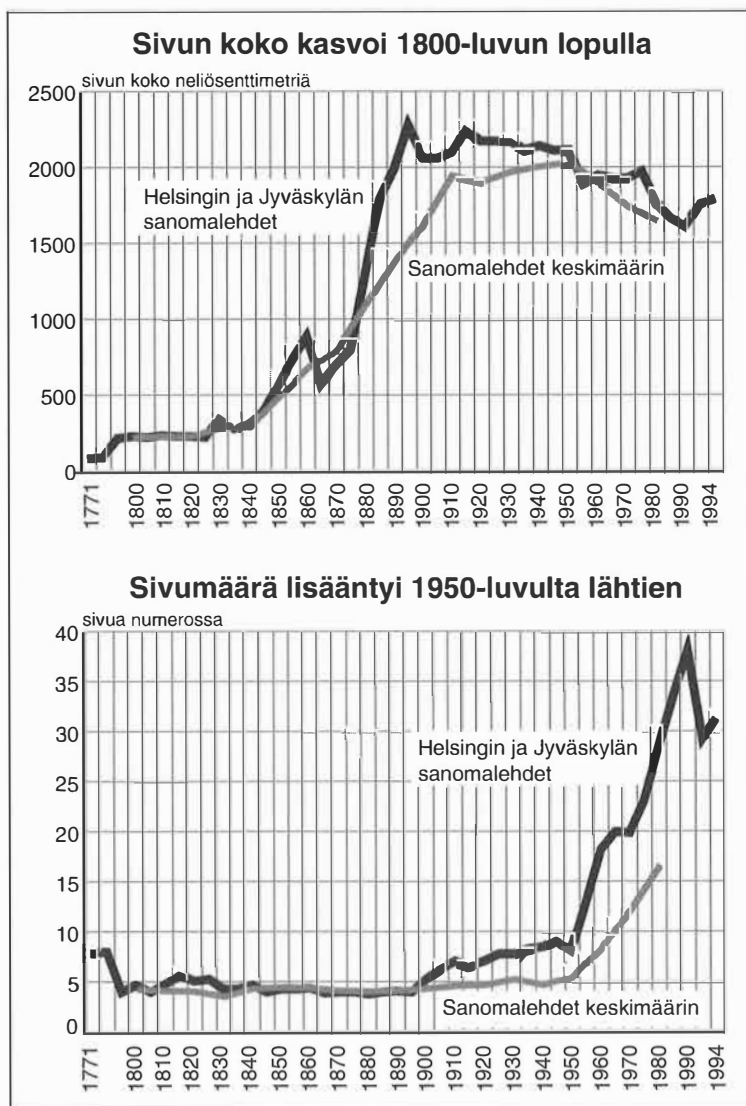

Kuvio 114. *Juttujen määrä sanomalehden toimittuksellisella sivulla oli korkeimmillaan 1890-luvun puolivälissä. Tällä vuosisadalla juttujen määrä on vähentynyt. Myös yhdysvaltaisissa sanomalehdissä juttujen määrä sivulla väheni 1900-luvulla (Barnhurst – Nerone 1991, 799). Juttujen otsikointi on myös muuttunut voimakkaasti. Aluksi yleisimpiä olivat yksipalstaiset otsikot. Sitten yleistyivät otsikottomat jutut, joista sitten jalostuivat miinukset. 1900-luvun alussa yksipalstaiset otsikot nousivat jälleen valla-asemaan. Viime vuosikymmeninä monipalstaiset otsikot ovat vallanneet sivut. (Lähde: liite 1)*

tappiolle jääneet sanomalehdet käyttivätkin sodan jälkeen tabloidi- ja euroformaattia.

1800-luvun viimeisiin vuosiin saakka lukijat mielsivät sanomalehden nelisivuiseksi julkaisuksi. Sisällön määrän lisääntyminen kuitenkin toi lehtiin 1890-luvulla B- ja C-numeroita eli lisää sivuja. Kun Hufvudstadsbladet hankki 1896 rotaatiopainokoneen, alkoi uusi kehityslinja (kuvio 115.). Lehtien sivumäärät alkoivat kasvaa ja viimeistään toisen maail-

Kuvio 115. Sivun koko kasvoi sanomalehdissä 1800- ja 1900-lukujen vaihteeseen mennessä suurimpaan kokoonsa. Sen jälkeen keskimääräinen sivukoko on hieman pienentynyt. Suomen ensimmäinen sanomalehti *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo* ilmestyi aluksi kahdeksansivuisena mutta siirtyi myöhemmin nelisivuisuuteen. 1800-luvulla suomalaiset pitivät sanomalehteä nelisivuisena, mutta 1900-luvulla sanomalehden ominaisuudeksi alettiin lukea myös sen paksuus. (Lähde: liitteet 1 ja 20)

mansodan jälkeen lukijat olivat oppineet, että hyvä sanomalehti on paksu sanomalehti.

Sanomalehtien jutut olivat koko 1800-luvun ajan vain yhden palstan levyisiä (kuvio 114.). Monipalstaisia otsikoita lehdissä ei ollut kuin poikkeustapauksissa. Palstarajan vahva ote oli kirjan perintöä. Kirjoissahan otsikot oli tapana latoa tekstin päälle samalle leveydelle kuin tekstikin. Tämä tapa omaksuttiin myös lehtiin. Vaikka lehtien palstamäärät lisääntyivät, jutut säilyivät yksipalstaisina. Kirjan luoma otsikkoperinne murtui 1910- ja 1920-lukujen vaihteessa, kun lehdet ryhtyivät käyttämään monipalstaisia otsikoita. Palstarajan ylittävistä otsikoista tuli 1920-luvulla sanomalehtien paraatisivuilla sanomalehtimäisyyden tyyppipiirre. Leveillä ja typpografisesti korostetuilla otsikoilla lukijalle yritettiin välittää mahdollisimman tehokkaasti uutisia. Otsikot pirstoivat sivun ulkoasun pienem-

Kuvio 116. Kuvituksen määrä sanomalehtien toimituksellisilla sivuilla lisääntyi 1900-luvulla. Valokuvien käyttö yleistyi jokseenkin samaan tahtiin kuin muunkin kuvituksen käyttö aina 1980-luvulle saakka. Sitten grafiikka ja vinjetit lisääntyivät muuta kuvitusta nopeammin. (Lähde: liite 1)

piin osiin, kun kirjassa sivu oli aina ollut pelkistetty kokonaisuus.

1910- ja 1920-luvuilla lehdissä yleistyi myös toinen kirjan perinteiseen ulkoasuun kuulumaton elementti. Kuvat tulivat lehtiin (kuvio 116.). Kirjassa teksti oli aina hallinnut ulkoasua, mutta nyt lehdissä ryhdyttiin julkaisemaan jopa kuvasivuja. Kuvien määrä lisääntyi lehtien sivuilla 1970-luvulle saakka niin, että vuonna 1970 lehtien toimituksellisilla sivuilla oli keskimäärin yli kolme kuvaa (piirrosta, valokuvaa, graafia tai vinjettiä). Esimerkiksi vuonna 1920 kuvia oli ollut sivulla keskimäärin 0,2.

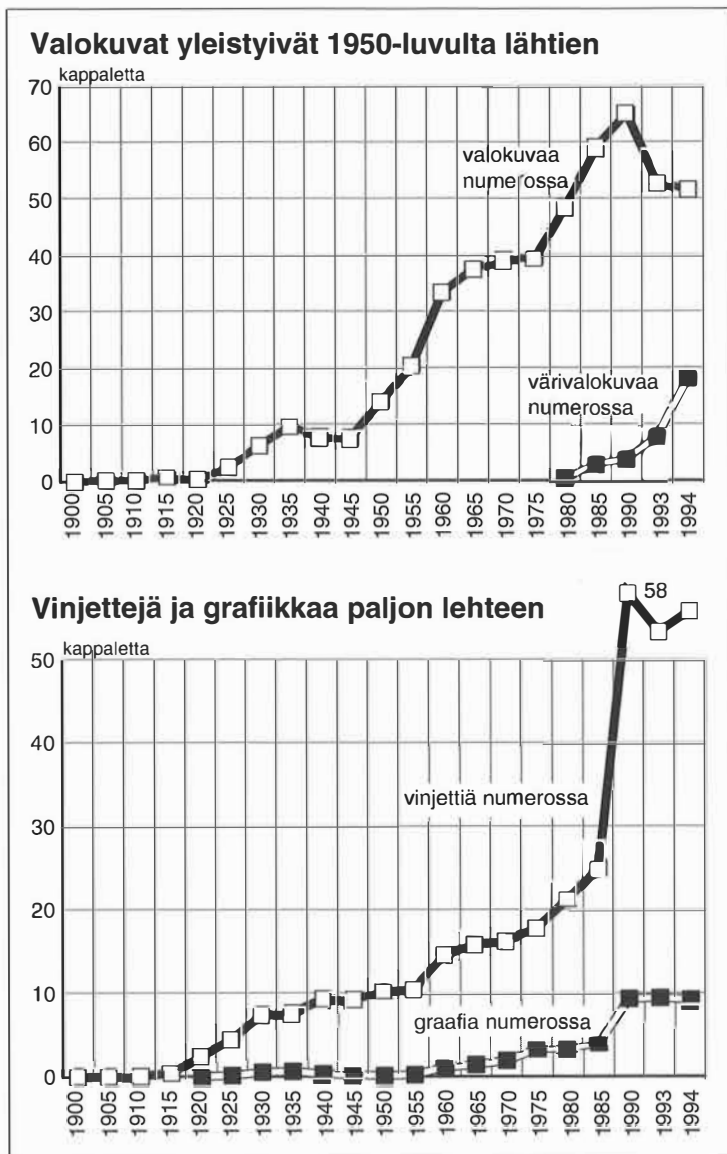
Samaan aikaan lehtien sivuille ilmestyivät myös vinjetit (kuvio 117.). Kirjoissa niitä oli ollut vain poikkeuksellisesti. Vinjetit kehittyivät 1900-luvun alussa nimenomaan sanomalehtien tarpeisiin: Vinjeteillä eroteltiin eri aihepiirit toisistaan omiksi osastoikseen. Hieman vinjettien jälkeen grafiikka (kartat ja kaaviokuvat) alkoi yleistyä lehdissä. 1980-luvulla varsinkin Helsingin Sanomat kiinnitti huomiota grafiikan käyttöön.

1970-luvulla värit alkoivat tulla perinteisesti mustavalkoisiin lehtiin. Aluksi värejä käytettiin otsikoissa ja linjoissa, mutta pian värit siirtyivät kuvitukseen. Värikuvitus yleistyi erityisesti 1990-luvulla (kuvio 117.).

Myös taittotyylien muuttuminen on eriyttänyt sanomalehden ulkoasua kirjasta. Vielä 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa juoksutaitto oli lehdissä vallitseva taittotyyli. Juoksutaitto oli kirjojen taitossa noudatettu tekstin juoksuttamistapa. 1910- ja 1920-lukujen aikana lehdissä juoksutaiton rinnalle tuli myös uusia tyylyjä. Niistä kannattaa mainita hautakivitaitto ja symmetrinen sekä dynaaminen taittotyyli. 1960-luvulla dynaaminen tyyli kehittyi sirkustaitoksi muuttuen vuoden 1970 paikkeilla lohkotaitoksi. Lohkotaitossa otsikot ylittivät yleisesti palstarajoja. 1980-luvun lopulta lähtien lohkotaitossa on korostunut erityisesti vertikaalinen lohkotaitto.

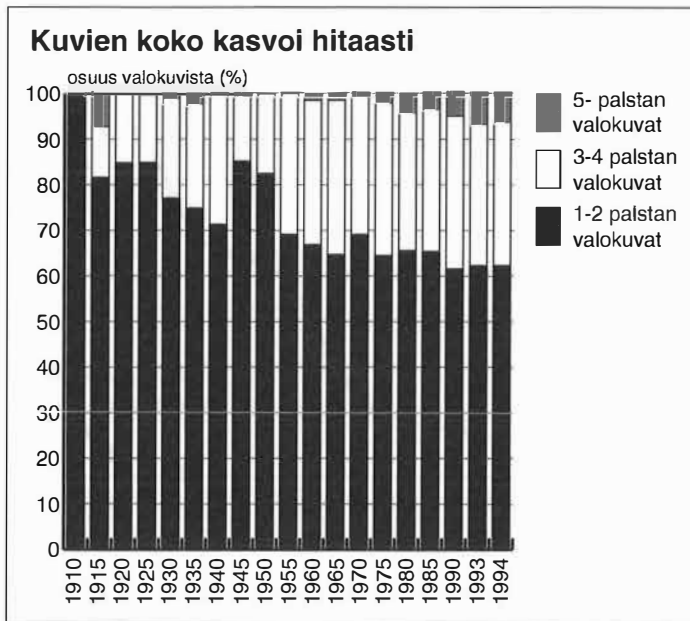
Palstojen merkityksen muuttuminen tuli esille myös linjojen käytön

Kuvio 117. Sanomalehdissä oli jo 1950-luvulla runsaasti valokuvia. Värivalokuvat yleistyivät vasta 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa, kun lehtiyhtiöt olivat saaneet valmistustekniikkansa värivalokuvien vaatimaan kuntoon. Samaan aikaan myös vinjetien ja grafiikan käyttö yleisty. Toimituksiin oli 1980-luvun lopulla palkattu graafikkoja, ja he valmistivat tarvittavat graafit ja vinjetit. (Lähde: liite 1)

muutoksena. 1800-luvulla lehdet käyttivät linjoja palstojen erotteluun. Ajattelutapa oli lähtöisin kirjoista: palstoilla erotellaan teksti toisistaan. Uusi Suomi muutti etusivulla linjojen käyttöä syksyllä 1938. Se ryhtyi erottelemaan linjoilla juttuja toisistaan. Sisäsivuilla linjojen tehtävänä oli vielä erotella palstoja toisistaan. Myös muut lehdet muuttivat paraatisivuillaan linjojen käyttötarkoitusta 1950- ja 1960-luvuilla. Sisäsivuilla linjojen käyttö muuttui 1960-luvun lopussa ja 1970-luvulla.

Myös kirjainlajien muutos on eriyttänyt sanomalehden kirjasta. Vielä 1800-luvulla sanomalehdissä käytettiin yleisesti samoja fraktuurilajikkeita kuin kirjoissa. 1900-luvulla sanomalehdet siirtyivät antiikvoihin ja groteskeihin, jotka jo alunperin oli piirretty vain lehtikäyttöön. Tosin kirjois-

Kuvio 118. Valokuvien koko kasvoi hitaasti mutta tasaisesti sanomalehdissä. Kun vielä 1910 kaikki valokuvat olivat 1–2 palstaisia, niin 1994 enää runsas 60 prosenttia kuvista oli näin pieniä. Suuret, viisipalstaiset tai leveämmät, valokuvat yleistyivät vasta 1980-luvulla. (Lähde: liite 1)

sakin on myöhemmin ryhdytty käyttämään näitä niin sanottuja sanomalehtilajikkeita.

Sanomalehden ja kirjan ulkoasun eriytymiseen kuului myös niiden valmistuksen eriytyminen. 1870- ja 1880-luvuille saakka sanomalehdet painettiin kirjoille tarkoitetuilla painimilla. Ensimmäinen vain sanomalehteä varten hankittu painokone Suomessa oli vuonna 1877 Helsingfors Dagbladille ostettu pikapainokone. Todellinen pesäero kirjan painamiseen syntyi kuitenkin vasta vuosisadan vaihteessa, kun lehdet siirtyivät rotaatiopainokoneisiin. Ne olivat alusta alkaen vain lehtien tarpeisiin suunniteltuja.

Jos vertaa vuoden 1771 Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo ja vuoden 1847 Suometarta vuoden 1994 sanomalehteen, voi varauksetta sanoa, että sanomalehden ulkoasu on eriytynyt kauaksi kirjan ulkoasusta. Muutos on tapahtunut 223 vuodessa. Sanomalehden ulkoasun eroamishetkeä kirjan ulkoasusta on tässä työssä määriteltä 1850-luvulle, mutta yhä senkin jälkeen sanomalehdessä oli paljon kirjan piirteitä. Sanomalehti ei siis hylännyt kirjaa, vaan alkoi hiljalleen kehittyä eri suuntaan. Sanomalehti on muuttunut ja muuttuu koko ajan, mutta silti siinä on edelleen runsaasti kirjan ulkoasuperintöä. Kirjan perintöä on esimerkiksi lehden tärkein tiedonvälitystapa eli kirjoitettu teksti. Tosin tämä esitystapa on hiljalleen antanut tilaa myös uusille esitystavoille: piirroksille, valokuville ja uutisgrafiikalle.

Voidaankin sanoa, että kirjan ja sanomalehden ulkoasun eriytymisessä on ollut kolme vaihetta. Alussa oli kirja ja kirjan näköinen sanomalehti. Sitten sanomalehteen tuli suuria otsikoita, kuvia ja erilaisia tehosteita. Jossakin vaiheessa tämä kirjavoitunut sanomalehti on sitten tullut ulkoasultaan itsenäiseksi sanomalehdeksi. Kehityskaaren voi lyhyesti kuvata kolmella sanalla: kirja, kirjavampi, sanomalehti.

■ Lähteet

ALKUPERÄISLÄHTEET

I Arkistolähteet

Valtionarkisto (VA)

- Painoasiain ylihallituksen arkisto
Pöytäkirjat 1865–1896 (Ca1–Ca8)
- Sanomalehtien Liiton arkisto
Pöytäkirjat 1911–1970 (Ca1–Ca13)
Kirjeenvaihto 1923–1925 (Fa1)
Jäsentiedotteet 1931–1967 (Da1–Da7)
Tiedonantaja 1916–1929 (Db1–Db5)
- Suomen Sanomalehtimiesten Liiton arkisto
Hallituksen ja sen työvaliokunnan pöytäkirjat 1921–1971 (Cc1–Cc10)

Helsingin yliopiston kirjasto

- August Schaumanin kirjekoelma
E.O. Sjöbergin kirje 11.10.1889
(Coll.201)

Jyväskylän maakunta-arkisto

- Keskisuomalaisen historiatoimikunnan arkisto
- Keski-Suomi 1871–1917
Johtokunnan pöytäkirjat
Sekalaisia tilauslistoja
Oy Keskisuomalainen 1917–1932
Johtokunnan pöytäkirjat 1918–1935
- Oy Keskimaa
Johtokunnan ja yhtiökokousten pöytäkirjat vuoteen 1953
Kirjapainon koneiden hankintapaperit
Kirjeenvaihto
Inventaariokirja
- Sydän-Suomen Sanomalehti Suomalainen
Perustamispöytäkirjat 1907
Johtokunnan, yhtiökokousten ja muut pöytäkirjat 1908–1917
Vuosikertomukset 1908–1911 ja 1915
Saapuneet asiakirjat 1907–1917
Tiliasiakirjat 1907–1917

Svenska Litteratursällskapet arkiv

- Konstsamfundets arkiv
Hufvudstadsbladets Förlags & Tryckeri Aktiebolags protokoll 1921–1946.
Hufvudstadsbladets Förlags Ab:s prokoll 1946–1966.
Hufvudstadsbladets Tryckeri Ab:s protokoll 1947–1964.
Redaktionskorrespondens 1921–1923 och 1947–1958.

Työväen arkisto

- Työväen Sanomalehti Oy:n arkisto
Pöytäkirjat 1895–1918 (C1–C3)
Kalustoluettelo (B4)
Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan arkisto
Pöytäkirjat 1918–1959 (C1–C10)

Sanomalehtien Liitto

- Sanomalehtien Liiton arkisto
Toimitusjaosto 1977–81
Toimitustilastot 1986, 1987, 1989, 1991 ja 1992
SISU-projektin raportit

Kansanvallan arkisto

- Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan arkisto
Pöytäkirjat 1960–1990
Kustannusosakeyhtiö Demari
Pöytäkirjat 1990–1993

Keskisuomalainen

- Keskisuomalainen Oy:n arkisto
Johtokunnan, hallituksen ja Yhtiökokousten pöytäkirjat 1953–1993
SISU-projektin raportit

Sisäsuomi

- Sisä-Suomi Oy:n arkisto
Hallituksen ja johtokunnan pöytäkirjat 1924–1980

Alprint Oy

- Uuden Suomen arkisto
Uuden Suomettaren Oy:n yhtiökokousten ja hallintokunnan pöytäkirjat 1880–1919.
Oy Uuden Suomen johtokunnan, hallituksen ja yhtiökokousten pöytäkirjat 1919–1991.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino Oy:n johtokunnan ja yhtiökokousten pöytäkirjat 1896–1919 ja 1928–1943.
Suometar Oy:n hallituksen pöytäkirjat 1989–90
US-Mediat Oy:n hallituksen pöytäkirjat 1992
Uuden Suomen toimituksen arkisto.

Helsingin Sanomat

- Toimituksen typografiaohjeet

II Alkuperäislähteinä käytetyt sanomalehdet

Demari 1988–1994.
Helsingin Sanomat 1904–1994.
Hufvudstadsbladet 1864–1994.
Jyväskylän Sanomat 1951–1961.
Kansan Lehti 1868–1870.
Keski-Suomen Suunta 1936–1939.
Keski-Suomen Sanomat 1911–1913.
Keski-Suomen Iltalehti 1962–1970.
Keski-Suomen Sosialisti 1907–1908.
Keski-Suomen Työ 1947–1956.
Keski-Suomi 1871–1917.
Keskisuomalainen 1918–1994.
Koti ja Koulu 1864–1866.
Päijänne 1878–1882.
Päivälehti 1890–1904.
Saarijärven Paavo 1917–1932.
Sisä-Suomi 1924–1951.
Sorretun Voima 1906–1918.
Suomalainen 1889–1917.
Suomen Sosialisti 1908.
Suomen Sosialidemokraatti 1918–1988.
Suometar 1847–1866.
Svenska Dagbladet 1920–1975.
Työmies 1895–1918.
Työn Voima 1919–1959.
Uusi Suomi 1919–1991.
Uusi Suometar 1869–1918.
Åbo Tidningar 1771–1860.
Åbo Underrättelser 1824–1860.
Finlands Allmänna Tidning 1820–1860.

Lisäksi lähteinä on käytetty muitakin suomalaisia ja ruotsalaisia sanomalehtiä, jotka ovat ilmestyneet ajanjakson 1771–1994 aikana.

III Alkuperäislähteinä käytetyt aikakauslehdet

Gutenberg 1893–1894, 1896–1897, 1900–1904, 1907–1908, 1914–1915 ja 1917.
Hesa 1938–1939, 1941–1943 ja 1945–1985.
Kirjaltaja 1898–1904.
Kirjapainotaito 1907–1917 ja 1920–1970.
Suomen Kirjapainolehti 1891–1894.
Suomen Lehdistö 1930–1994.
Suomen lehtijulkaisijain tiedonantoja hajanaisesti vuosilta 1913–1915.
Typograffbladet 1896–1900.
US SKSK 1946–1955.
Välike 1956–1985.

IV Alkuperäislähteinä käytetyt muut painotuotteet

Aho 1919: Juhani Aho, Muistelmia Uuden Suomettaren toimittajana olo ajoiltani. Uuden Suomettaren muistojulkaisu. Helsinki 1919.
Allen 1936: John E. Allen, Newspaper Makeup. New York 1936.
Allen 1947: John E. Allen, Newspaper Designing. New York 1947.

Almi 1975: Sakari Almi, Helsingin Sanomien tekstinjälkeiset ilmoitussivut muuttuvat 10-paltaisiksi. Hesa n:o 3 1975, s. 19.
Arnold 1956: Edmund C. Arnold, Functional Newspaper Design. New York 1956.
Arnold 1969: Edmund C. Arnold, Modern Newspaper Design. New York 1969.
Barnhart 1949: Thomas F. Barnhart, Weekly Newspaper Makeup and Typography. Minneapolis Minn. 1949.
Barnhart – Jones 1953: Thomas F. Barnhart and Robert L. Jones, Reader Reaction to Nine-Column Newspaper and Page Shrinkage. Journalism Quarterly vol. 30 1953.
Bohle – Garcia 1987: Robert H. Bohle and Mario R. Garcia, Reader Response to Color Halftones And Spot Color in Newspaper Design. Journalism Quarterly winter 1987.
Brusila 1992: Riitta Brusila, Onko värillä väliä? Tiedotusopin lisensiaatintyö. Tampereen yliopisto 1992.
Click – Stempel 1976: J.W. Click and Guido H. Stempel, Reader Response to Front Pages with Four-Color Halftones. Journalism Quarterly vol 53 1976.
Eklund 1961: Kalle Eklund, Vuosikymmen taipaleeltani. Kirjapainotaitureiden kertomaa. Helsingin faktoriklubi. Helsinki 1961.
Erkko 1929: Eero Erkko, Muistelmia Päivälehdien perustamisesta. Päivälehdien muisto. Helsinki 1929.
Evans 1973: Harold Evans, Newspaper Design. Book Five. Editing and Design. A Five-volume Manual of English, Typography and Layout. Liverpool 1973.
Garcia 1989: Mario R. Garcia, Newspaper Color Design. Darmstadt 1989.
Gilmore – Root 1972: Gene Gilmore and Robert Root, Modern Newspaper Editing. Fourth Edition. Berkeley, California 1972.
Harju 1917: J.E. Harju, Sanomalehtiemme ulkoasu. Kirjapainotaito n:o 3 1917, s. 37–38.
Haskins 1958: Jack B. Haskins, Testing Suitability of Typefaces For Editorial Subject-Matter. Journalism Quarterly vol. 35 1958.
Heinemann 1966: Kurt Heinemann, Sanomalehtitypografia ja parhaan etusivun arvostelutoiminta. Suomen Lehdistö n:o 9–10 1966, s. 145–147.
Helme 1907: Jalmari Helme, Ehdotus latomissäännoiksi. Kirjapainotaito n:o 6 1907, s. 95–97.
Helme 1908: Jalmari Helme, Latomissäännot. Helsinki 1908.
Helsingin... 1949: Helsingin Sanomat (Päivälehti) 1889–1919. Helsinki 1949.
Hendell 1912: Lauri Hendell, Kirja ja kirjapainotaito. Helsinki 1912.
Hendell – Vuorio 1942: Lauri Hendell ja V.A. Vuorio, Kirja ja kirjapainotaito. Helsinki 1942.

- Hirvonen 1946: Uuno I. Hirvonen, Ei siviilitiedä. Merkkipäivän johdosta. Uuden Suomen toimittajat kertovat. Helsinki 1946.
- Hutt 1961: Allen Hutt, Newspaper Design. Oxford 1961.
- Hutt 1967: Allen Hutt, Newspaper Design. Oxford 1967.
- Hyde 1922: Grant Milnor Hyde, Newspaper Editing. A Manual for Editors, Copy-reader and Student's of Newspaper Desk Work. New York 1922. Alkuteos 1915. Muuttamaton uusintapainos. D. Appleton and Company.
- Hyde 1925: Grant Milnor Hyde, Newspaper Editing. A Manual for Editors, Copy-reader and Student's of Newspaper Desk Work. New York 1925. Second Edition. Appleton and Company.
- Hyttinen 1946: Vilho Hyttinen, Kun palasin. Merkkipäivän johdosta. Uuden Suomen toimittajat kertovat. Helsinki 1946.
- Ivalo 1929: Santeri Ivalo, Päivälehdhen ensi vuodelta. Päivälehdhen muisto. Helsinki 1929.
- Jalava 1879: Antti Jalava, Kirjapainosta. Helsinki 1879.
- Kala 1918: J.H. Kala, Miltä Suomettaressa 1880-luvulla näytti. Uusi Suometar 31.12.1918.
- Kaukoranta 1929: Torsten Kaukoranta, Keski-suomalaisen uusi kirjapainotalo. Keski-suomalainen 22.6.1929.
- Koroma 1976: Johannes Koroma, Ykköstehtäväni on vetää lehti kuiville. Välike n:o 3 1976, s. 9–10.
- Koroma 1980: Johannes Koroma, Paras sanomalehti on elävä sanomalehti. Uusi Suomi 15.9.1980.
- Kuusela 1969: Matti Kuusela, Mitä Sanoma lehtipainossa tapahtuu. Hesa n:o 5 1969, s. 4–5.
- Laatikainen 1978: Erkki Laatikainen, Maltti ja maku tarpeen värikuvien käytössä. Suomen lehdistö n:o 4 1978, s. 16–21.
- Lastikka 1929: O. Lastikka, Sanomalehtien otsikkoladelmasta. Kirjapainotaito n:o 10 1929, s. 251–253.
- Latominen ja painaminen 1943: Latominen ja painaminen. Julius Krohnin kuvauksen mukaan W:ita 1879. Helsinki 1943.
- Lehtinen 1979: Eero Lehtinen, US/Uutistoitimitus. Uusi Suomi otsikoiden takaa (mainosliite). Uusi Suomi 1979.
- Liakka 1937: Niilo Liakka, Uuden Suometaren piiristä 1880-luvun lopulta ja 1890-luvun alusta. Henkilökohtaisia muistelmia miehistä. Uusi Suomi 12.1.1937.
- Lindstedt 1961: Otto Lindstedt, Vanha helsinkiläinen faktori kertoo. Kirjapainotaitureiden kertomaa. Helsingin faktori-klubi. Helsinki 1961.
- Linnavuori 1946: Tauno Linnavuori, Rauhallinen yövuoro; Merkkipäivän johdosta. Uuden Suomen toimittajat kertovat. Helsinki 1946.
- Lounasmaa 1910: Viktor Lounasmaa, Elämäni taipaleelta. Porvoo 1910.
- Malmström 1923: K. Malmström, Kirjapainotaidon oppikirja. Helsinki 1923.
- Mantere 1961: Jalmari Mantere, Itsenäisen yrittäjän alkutaival. Kirjapainotaitureiden kertomaa. Helsingin faktori-klubi. Helsinki 1961.
- Mavity 1930: Nancy Mavity, The Modern Newspaper. New York 1930.
- Mich 1947: Daniel D. Mich, The Rise of Photo-Journalism In the United States. Journalism Quarterly vol. 24 1947.
- Mäki 1916: Eemeli Mäki, Tulevaisuuden sanomalehti. Kirjapainotaito n:o 10 1916, s. 155–158.
- Neal 1925: Robert Neal, News and News-writing. Springfield 1925.
- Nurmimaa 1974: Väinö J. Nurmimaa, Kannattaa yrittää. Hesa n:o 4 1974, s. 3.
- Näköispainos Mikael Agricola 1982: Näköispainos Mikael Agricolan ABCkirian eri painosten säilyneistä katkelmista. Vaasa 1982.
- Okkonen 1961: Antero Okkonen, Toimittajan työ. Hämeenlinna 1961.
- Okkonen 1974: Antero Okkonen, Toimittajan työ. Hämeenlinna 1974.
- Otto – Marye 1934: William Otto and Mary Marye, Journalism for High School. New York 1934.
- Pako 1916: Oskari Pako, Eräitä näkökohtia sanomalehtien ulkoasun parantamisen suhteen. Kirjapainotaito n:o 2 1916, s. 28–30.
- Perhe-Raamattu 1923: Perhe-Raamattu. Porvoo 1923.
- Pettersson 1961: Vicke Pettersson, Entisajan helsinkiläiskirjaltaja. Kirjapainotaitureiden kertomaa. Helsingin faktori-klubi. Helsinki 1961.
- Poussa 1976: Kalle Poussa, Parempi ja halvempi lehti uudella tekniikalla. Suomen Lehdistö n:o 3 1976, s. 30–32.
- Raamattu 1821: Raamattu. Turku 1821.
- Raamattu 1912: Raamattu. Helsinki 1912.
- Raamattu 1928: Raamattu. Helsinki 1928.
- Radder – Stempel 1942: Norman Radder and John Stempel, Newspaper Editing Makeup and Headlines. New York 1942. (YKK:n vaatimuksissa)
- Routavaara 1929: Akseli Routavaara, Meikäläisen sanomalehdistön ja sanomalehtitekniikan viimeaikaisesta kehityksestä. Keski-suomalainen, 22.6.1929.
- Routavaara 1944: Akseli Routavaara, Minusta tulee toimittaja. Jyväskylä 1944.
- Routavaara 1951: Akseli Routavaara, Minusta tulee toimittaja. Jyväskylä 1951.
- Schauman 1892: August Schauman, Från sex årtionden i Finland I-II. Helsingfors 1892. (Käytetty käännös vuodelta 1967: Kuudelta vuosikymmeneltä 1–2. Porvoo 1967.)
- Sederholm 1876: Theodor Sederholm, Kort Historik öfver Theodor Sederholms Boktryckeri i Helsingfors. Helsingfors 1876.
- Seppälä 1979: Raimo Seppälä, Sanomalehdhen värikykyys vetää ilmoittajia. Suomen Lehdistö 5–6 1979.

- Shuman 1903: Edwin Shuman, Practical Journalism. New York 1903.
- Shuman 1926: Edwin Shuman, Practical Journalism. New York 1926 (alkuteos 1903, muuttamaton uusintapainos).
- Sissors 1974: Jack Z. Sissors, Do Yuothful, College-Educated Readers Prefer Contemporary Newspaper Design? Journalism Quarterly vol 51 1974.
- Snellman 1839: J.V. Snellman, Tidnings Revue. Spanska Flugan. Helsingfors 1839.
- Soini 1919: Vilho Soini, Muutama päivä päätoimittajana. Uuden Suomettaren muistojulkaisu. Helsinki 1919.
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainon kirjasin-näytteitä. Helsinki 1879.
- Sutton 1948: Albert A. Sutton, Design and Makeup of the Newspaper. New York 1948.
- Sutton 1969: Albert A. Sutton, Design and Makeup of the Newspaper. New York 1969.
- Syvänne 1915: Atte Syväne, Enemmän huolta sanoma- ja aikakauslehtien ulkoasuun. Kirjapainotaito n:o 12 1915, s. 162-164.
- Tiihonen 1964: Pertti Tiihonen, Miellyttävyysvalinnat taitotyyleissä. Tutkimus sanomalehden etusivujen rakenteiden vaikutuksista lukijoihin. Lehdistö- ja tiedotusopin pro gradu -työ Tampereen yliopistossa 1964.
- Tikkanen 1946: Eino Tikkanen, Kaksi suuntaa. Merkkipäivän johdosta. Uuden Suomen toimittajat kertovat. Helsinki 1946.
- Tikkanen 1975: Heikki Tikkanen, Viestintäkeskustelussa irti iskulauseista. Suomen Lehdistö n:o 4 1975, s. 4.
- Tufte 1983: Edward R. Tufte, The Visual Display of Quantitative Information. Cheshire 1983.
- Turnbull – Baird 1968: Arthur T. Turnbull and Russel N. Baird, The Graphics of Communication. New York 1968.
- Walters 1947: Basil L. Walters, Pictures vs. Type Display In Reporting the News. Journalism Quarterly vol. 24 1947.
- Vasarla 1943a: Hugo Vasarla, Sanomalehtipaperin säännöstely. Helsingin Sanomat 5.6.1943.
- Vasarla 1943b, Hugo Vasarla, Sanomalehtien paperikysymys. Helsingin Sanomat 17.6.1943.
- Vehmas 1970: Raino Vehmas, Lehdistöoppi. Porvoo 1970.
- Westley 1953: Bruce Westley, News Editing. Cambridge Mass. 1953.
- Vihjerjuuri 1947: L.M. Vihjerjuuri, Uutta Suometarta toimittamassa. Uusi Suomi 12.1.1947.
- Wiio 1974: Osmo A. Wiio, Ymmärretäänkö sanomasi. Espoo 1974.
- Wiio 1977: Osmo A. Wiio, Viestinnän perusteet. Espoo 1977.
- Vikstedt – Syväne – Vuorio 1924: A. Vikstedt, A. Syväne ja V.A. Vuorio, Sanomalehtiemme ulkoasu. Kirjapainotaito n:o 11 1924, s. 216-218.
- Woodburn 1947: Bert W. Woodburn, Reader Interest In Newspaper Pictures. Journalism Quarterly vol. 24 1947.
- Åberg 1961: Emil Åberg, Veteraani muistelee. Kirjapainotaitureiden kertomaa. Helsingin faktoriklubi. Helsinki 1961.

V Haastattelut

- Andres Armas (päätoimittaja Lääne Elu Viro) 26.5.1994.
- Peter Bange (graafikko) 9.11.1994.
- Peter Björkasin (toimitussihteeri) 11.11.1994.
- Aatos Erkko (hallituksen puheenjohtaja) 7.12.1994 (kirjeitse)
- Carl Henning (ulkoasutoimittaja) 6.5.1991, 15.5.1994 ja 11.11.1994.
- Terhi Hlavatý (ulkoasuosaston päällikkö) 11.11.1994.
- Aarno Järvelänen (toimituspäällikkö) 9.11.1994
- Yrjö Klippi (ulkoasusuunnittelija) 17.6.1994
- Ossi Kurki (viestinnän opettaja) 7.5.1991.
- Matti Lukkari (art director) 6.5.1991.
- Heikki Marttila (alueuutispäällikkö) 23.4.1991.
- Simopekka Nortamo (päätoimittaja) 18.4.1991.
- Martti Parkkonen (kirjaltaja) 29.5.1991.
- Anja Penttinen (toimittaja) 3.5.1991.
- Risto Pynnönen (varapäätoimittaja) 24.4.1991 ja 20.10.1994.
- Heikki Pöyhtäri (toimittaja) 23.4.1991.
- Raimo Seppälä (päätoimittaja) 28.11.1994
- Kyösti Sorjonen (päätoimittaja) 9.11.1992.
- Ulf Stambej (toimitussihteeri) 11.11.1994.
- Torsten Steinby (päätoimittaja) 18.4.1991.
- Raimo Tuunainen (toimittaja) 3.5.1991.
- Seppo Vakkari (graafikko) 10.11.1994.
- Erkki Wiksten (toimituspäällikkö) 30.6.1993.

Sanomalehtien ulkoasukysely

Sanomalehdille osoitettuun kirjalliseen ulkoasukyselyyn vastasi 28 sanomalehteä: Aamulehti, Demari, Etelä-Suomen Sanomat, Forssan Lehti, Helsingin Sanomat, Hufvudstadsbladet, Hämeen Sanomat, Ilkka, Iltalehti, Kainuun Sanomat, Kaleva, Kansan Uutiset, Karjalainen, Kaupalehti, Keski-Uusimaa, Keskipohjanmaa, Kotimaa, Kouvolan Sanomat, Kymen Sanomat, Lapin Kansa, Maaseudun Tulevaisuus, Pohjalainen, Pohjan Sanomat, Salon Seudun Sanomat, Satakunnan Kansa, Savon Sanomat, Turun Sanomat ja Vasabladet

KIRJALLISUUS

- Ahvenainen 1972: Jorma Ahvenainen, Paperitehtaista suuryhtiöksi. Kymn Osa-
keyhtiö vuosina 1918–1939. Helsinki
1972.
- Ahvenainen 1976: Jorma Ahvenainen, Suomen
paperiteollisuuden kilpailukyky.
Acta Forestalia Fennica Vol. 151. Helsinki
1976.
- Ahvenainen 1982: Jorma Ahvenainen, Talou-
dellinen kasvu ja elintaso. Suomen
taloushistoria 2. Helsinki 1982.
- Alamäki 1993: Päivi Alamäki, Lukutaito
Akaan pitäjässä 1700-luvun alusta 1800-
luvun puoliväliin. Suomen historian pro-
gradu -työ. Jyväskylän yliopisto 1993.
- Albertoni 1959: Rudolf Albertoni, Der typo-
graphische Aufbau der Zeitung. Dissertation
zur Erlangung des Doktorgrades
an der philosophischen Fakultät der
Universität Wien 1959.
- Almila – Enarvi 1989: Matti Almila ja Petri
Enarvi, Juhla-albumi. Sata vuotta kuu-
maa ja kylmää viestintää. Espoo 1989.
- Ames 1989: Steven E. Ames, Elements of
Newspaper Design. New York 1989.
- Anderson 1960: Ivar Anderson, Svenska
Dagbladets historia. Del 1. 1884–1940.
Stockholm 1960.
- Appelqvist 1937: Walter Appelqvist, Kus-
tannusliike Gummeruksen vaiheet. Jy-
väskylä 1937.
- Arhela 1976: Raimo Arhela, Television en-
simmäinen vuosikymmen. Radioamatöö-
reistä tajuntateollisuuteen (toim. Pirkko
Tulppo). Helsinki 1976.
- Arnold 1981: Edmund C. Arnold, Designing
the Total Newspaper. New York 1981.
- Aromiskis – Bartfield – Howard – Jackson –
Johnson 1952: Vera Aromiskis, Louis
Bartfield, Jack Howard, Phyllis Jackson
and Eugene Johnson, Trends in Use of
Pictures By Three Newspapers. Journal-
ism Quarterly vol. 29 1952.
- Autio – Nordberg 1972: Matti Autio ja Toi-
vo Nordberg, Vuosisata paperiteollisuut-
ta I. Valkeakoski 1972.
- Barnhurst – Nerone 1991: Kevin G. Barn-
hurst and John C. Nerone, Design
Trends in U.S. Front Pages 1885–1985.
Journalism Quarterly vol 68 1991.
- Baugstö 1989: Per H. Baugstö, Miksi uutis-
grafikkaa? Uutisgraafikka. Rauma 1989.
- Boberg 1970. Stig Boberg, Pressens histo-
ria. Uppsala 1970.
- Bohman – Hallberg 1988: Jan Bohman ja
Åke Hallberg, Graafinen suunnittelu. Jy-
väskylä 1988.
- Brotherus 1973: Heikki Brotherus, Eljas
Erkko. Legenda jo eläessään. Porvoo
1973.
- Brusila-Räsänen 1983: Riitta Brusila-Räsä-
nen, Suomalaisen sanomalehden uutis-
etusivun taitossa tapahtuneita muutok-
sia. Laudaturtutkielma. Helsingin yli-
opiston tiedotusopin laitos 1983.
- Bruun – Koskimies – Tervonen 1986: Mikko
Bruun, Ilkka Koskimies ja Ilkka Tervo-
nen, Uutisoppikirja. Helsinki 1986.
- Campbell 1986: Alastair Campbell, Graafi-
sen suunnittelijan opas. Hongkong 1986.
- Carlson 1971: Bo Carlson, Tidningsproduk-
tion. Journalistiska elementa och grafisk
teknik. Stockholm 1971.
- Degerman 1975: Seppo Degerman, Turun
ja Porin sanomalehtien sekä Helsingin
Sanomien kuvitus vuoteen 1915 asti.
Suomen sanomalehdistön historia -pro-
jektin julkaisuja n:o 1. Turku 1975.
- Dicken – Garcia 1989: Hazel Dicken and
Mario R. Garcia, Journalistic Standards
in Nineteenth-Century America. Wiscon-
sin 1989.
- Ekman-Salokangas 1977: Ulla Ekman-Salo-
kangas, Sanomalehdistön palstatilan
kasvu. Suomen sanomalehdistön historia
-projektin julkaisuja n:o 9. Turku 1977.
- Ekman-Salokangas 1989: Ulla Ekman-Salo-
kangas, Maailmansotien välisen ajan sa-
nomalehtien levikkitiedot – lehdistötut-
kijan ilo ja harminaihe. Työ tekijäänsä
kiittää. Turun Historiallinen Arkisto 44.
Tammisaari 1989.
- Emery – Smith 1954: Edwin Emery and
Henry Ladd Smith, The Press and Ame-
rica. New York 1954.
- Emig 1928: Elmer Emig, The Connotation
of Newspaper Headlines. Journalism
Quarterly 4. 1928.
- Eriksson 1974: Olof Eriksson, Graafisen
tyylin perusteet. 1974.
- Eriksson 1981: Gösta A. Eriksson, Dags-
pressen i Norden. Acta Academica
Aboensis, Ser. A. Åbo 1981.
- Evans 1978: Harold Evans, Picture on a
Page. Photo-journalism, Graphics and
Picture Editing. London 1978.
- Evans 1982: Harold Evans, Newspaper De-
sign. Editing and Design. A Five Volume
Manual of English Typography and Lay-
out. Book Five. London 1982.
- Everett 1976: George Everett, Printing
Technology as a Barrier to Multi-Column
Headlines, 1850–95. Journalism Quar-
terly vol 53 1976.
- Falk 1975: Valter Falk, Bokstavsformer och
Typsnitt genom tiderna. Stockholm
1975.
- Från...1988: Från handavdragspress till
offsetrotation. Hufvudstadsbladets tek-
niska utveckling och några minnesskild-
ringar från 1864–1984. Erik Friman och
Rainer Toiviainen (red.). Helsingfors
1988.
- Garam 1992: Johanna Garam, Kriisistä krii-
siin. Tapaus Uusi Suomi. Raportti lehti-
institution tuhosta. Keuruu 1992.
- Garam – Pohjalainen – Tikkanen 1992: Jo-
hanna Garam, Ahti Pohjalainen ja Unto
Tikkanen, Tapaus Uusi Suomi. Raportti
lehti-institution tuhosta. Keuruu 1992.
- Garcia 1981: Mario R. Garcia, Contempera-
ry Newspaper Design. Eaglewood Cliffs,
N.J. 1981.
- Gardberg 1949: Carl-Rudolf Gardberg, Kir-

- japainotaito Suomessa I. Helsinki 1949.
- Gardberg 1957: Carl-Rudolf Gardberg, Kirjapainotaito Suomessa II. Uudenkaupungin rauhasta Turun paloon. Helsinki 1957.
- Gardberg 1971: Carl-Rudolf Gardberg, Näin se alkoi – Suomen ensimmäinen sanomalehti. Suomen sanomalehdistö – yhteiskunnan kuvastin. Sanomalehtien liiton julkaisuja n:o 3 Pietarsaari 1971.
- Gardberg 1973: Carl-Rudolf Gardberg, Kirjapainotaito Suomessa III. Helsinki 1973.
- Giles – Hodgson 1990: Vic Giles and F.W. Hodgson, Creative Newspaper Design. London 1990.
- Gilmore 1983: Gene Gilmore, Modern Newspaper Editing. Third Edition. Berkley, California 1983.
- Gineträm 1964. Fgidiye Gineträm, Hufnud.* stadsbladet under 50 år 1864–1914. Helsingfors 1964.
- Grünbeck 1936: Max Grünbeck, Die Presse Grossbritanniens. Ihr geister und wirtschaftlicher Aufbau. I Band: Gesschichte und allgemeine Gegenwartsstruktur der britischen Presse. Leipzig 1936.
- Halla 1978: Leo Halla, Hämeen Sanomat 1879–1978. Hämeenlinna 1978.
- Halme 1962: Laila Halme, Huomautuksista mainoksiin. Havaintoja Aamulehden ilmoituspalstoilta vv. 1881–1961. Tampere 1962.
- Heikkinen – Hoffman 1982: Sakari Heikkinen ja Kai Hoffman, Teollisuus ja käsityö. Suomen taloushistoria 2. Helsinki 1982.
- Helander 1982: Wilhelm Helander, Arkkitehtuuri. Suomen kulttuurihistoria 3. Porvoo 1982.
- Henning 1988a: Carl Henning, Ulkoasun elementit. Taitto. Sanomalehden ulkoasuopas. Forssa 1988.
- Henning 1988b: Carl Henning, Suomalaisia ei kiinnosta yhteispuhjoismainen ulkoasutieto. Suomen Lehdistö 3 1988.
- Henning – Ojala – Pellinen 1988: Carl Henning, Esko Ojala ja Jukka Pellinen. Sanomalehden ulkoasuopas. Forssa 1988.
- Hjerppe 1990: Riitta Hjerppe, Kasvun vuosisata. Helsinki 1990.
- Holmberg – Oscarsson – Rydén 1983: Claes-Göran Holmberg, Ingemar Oscarsson och Per Rydén, En Svensk presshistoria. Stockholm 1983.
- Holmes 1984: Nigel Holmes, Designer's Guide to Creating Charts & Diagrams. New York 1984.
- Hovi 1990: Päivi Hovi, Mainoskuva Suomessa. Kehitys ja vaikutteet 1890-luvulta 1930-luvun alkuun. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja AB. Jyväskylä 1990.
- Hutt 1973: Allen Hutt, The Changing Newspaper. London 1973.
- Hutt – James 1989: Allen Hutt and Bob James, Newspaper Design Today. A Manual for Professionals. London 1989.
- Jokipii 1954: Mauno Jokipii, Wanha Satakuntalainen Osakunta Turussa. Satakuntalainen 2–3 1954.
- Jokipii 1984: Mauno Jokipii, Wolmar Schildtin asema suomalaisuusliikkeessä. Kutsu Jyväskylän yliopiston Maisteri- ja tohtoripromootioon 2.6.1984. Jyväskylä 1984.
- Juva 1963: Mikko Juva, Suomalaisen maa-seudun valveutumista ennen ns. ensimmäistä kansallista heräämistä. Historiallinen aikakauskirja 3 1963.
- Jäntti 1940: Yrjö A. Jäntti, Kirjapainotaidon historia. Porvoo 1940.
- Kahma 1979: Ilkka Kahma, Itsenäisyyden ajan journalismin kehityslinjoja. Toimitustyön historia Suomessa. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja n:o 13. Helsinki 1979.
- Kallio 1990: Tuula Kallio, Vuosi rakenne-uudistuksesta – Lukutapa vakiintunut, mainonta toimii ja uudistusta kiitetään. Media Hesa 5–6 1990.
- Kallio 1984: Veikko Kallio, Aate ja yhteiskunta. Suomen kulttuurihistoria 3. Porvoo 1984.
- Kallionpää 1990: Vesa Kallionpää, Sanomalehti havaintoesineenä. Mihin hyvä taitto perustuu. Pro gradu -työ Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella 1990.
- Kalpa 1984: Harri Kalpa, Sanansaattajana Auran rannoilla. Turun Sanomat 1905–1985. Turku 1984.
- Keränen 1984: Esko Keränen, Muuttuva työnkuva. Toimitustyön differentioitumiskehitys sanomalehdistössä. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja n:o 24. Helsinki 1984.
- Kinnunen 1981: Matti Kinnunen, Maltti ja muutos. J.V. Snellmanin Saima-lehden (1844–1846) maailmankuvan perusta, muotoutuminen ja rakenne. Suomen historian liseniaatintyö Helsingin yliopiston historian laitoksella 1981.
- Kinnunen 1982: Matti Kinnunen, Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa 1. Kuopion sanomalehdistön historia 1844–1917. Kuopio 1982.
- Kirja Suomessa 1988: Kirja Suomessa. Kirjan juhluvuoden näyttely kansallismuseossa 25.8.–31.12.1988. Helsinki 1988.
- Kohtamäki 1956: Ilmari Kohtamäki, August Ahlqvist. Suomen kielen ja kirjallisuuden arvostelijana. SKS toim. 248. Vammala 1956.
- Kulha 1981: Keijo K. Kulha, Sisältö monipuolistuu ja palstojen ilme selkiytyy. Sanomalehdistö Suomessa. Espoo 1981.
- Kulha 1989: Keijo K. Kulha, Sanasotaa ja sovittelua. Helsingin Sanomien poliittinen linja itsenäistymisestä talvisotaan. Vantaa 1989.
- Kuusanmäki 1980: Jussi Kuusanmäki, Ensimmäisen mailmansodan lehtisensuuri. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja n:o 17. Helsinki 1980.
- Kuutti 1994: Heikki Kuutti, Journalistiikan sanasto. Jyväskylä 1994.
- Kähkönen 1980: Tapio Kähkönen, Mainonnan historia Suomessa. Pro gradu -työ Helsingin kauppakorkeakoulussa. Mark-

- kinointi-instituutin julkaisu n:o 80. Helsinki 1980.
- Lampell 1989: Tomas Lampell, Ei mitään uutta. Utisgrafiikka. Rauma 1989.
- Landgren 1984: Lars Landgren, Taiton ja ulkoasun kehitys 1860–1917. Kuva ja ulkoasu. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja n:o 23. Helsinki 1984.
- Landgren 1988: Lars Landgren, Kieli ja aate – politisoituva sanomalehdistö 1860–1889. Suomen lehdistön historia 1. Kuopio 1988.
- Landgren 1992: Lars Landgren, Kirjapainotaito itsenäisessä Suomessa. Helsinki 1992.
- Lassila 1993: Jaakko Lassila, Markka ja ääni – Suomalaisen pääoman palveluksessa. Hämeenlinna 1993.
- Lauristin – Vihalemm – jne 1993: Marju Lauristin, Peeter Vihalemm with .... The Stalinist Era (1945–1955) and The Thaw (1956–1968). Towards a Civil Society. The Baltic Media's Long Road to Freedom. Perspectives on History, Ethnicity and Journalism. Edited by Svennik Hoyer, Epp Lauk and Peeter Vihalemm. Tartu 1993.
- Leino-Kaukiainen 1980: Pirkko Leino-Kaukiainen, Sensuuri Suomessa 1880-luvulta vuoteen 1905. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja n:o 17. Helsinki 1980.
- Leino-Kaukiainen 1984: Pirkko Leino-Kaukiainen, Sensuuri ja sanomalehdistö Suomessa vuosina 1891–1905. Historiallisia tutkimuksia 126. Helsinki 1984.
- Leino-Kaukiainen 1986: Pirkko Leino-Kaukiainen, Painovapauden rajoja – Kysymys lehtien julkaisuluvista ennakkosensuurin poistamisen jälkeen (1906–1914). Historiallinen Aikakauskirja 4 1986.
- Leino-Kaukiainen 1988: Pirkko Leino-Kaukiainen, Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa 1890–1905. Suomen lehdistön historia 1. Kuopio 1988.
- Leino-Kaukiainen 1992: Pirkko Leino-Kaukiainen, Aikakauslehdistön itsenäistymisvuodet 1918–1955. Suomen lehdistön historia 10. Jyväskylä 1992.
- Leppänen – Leppänen 1979: Arja Leppänen ja Pertti Leppänen, Kuvajournalismin kehittyminen Suomen sanomalehdistössä. Pro gradu -työ Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella 1979.
- Louhivuori 1940: O.W. Louhivuori, Uusi Suomi ja sen edeltäjät I. Suometar 1. Perustaminen ja ensimmäiset vaiheet 1847–1852. Helsinki 1940.
- Luostarinen 1982: Heikki Luostarinen, Taiteilija–taistelija–seikkailija. Myytti suomalaisesta sanomalehden toimittajasta. Pro gradu -työ Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella 1982.
- Lönnfors 1986: Per-Erik Lönnfors, Mannerheimintie 18. Helsinki 1986.
- Löyttyniemi 1988: Veikko Löyttyniemi, Sanomalehdistön rakenne ja talous 1940-luvulta 1980-luvulle. Suomen lehdistön historia 3. Jyväskylä 1988.
- Löyttyniemi 1993: Veikko Löyttyniemi, Artikkelin sanomalehden määritelmästä (ei omaa otsikkoa). Suomen Lehdistö 7–8 1993.
- Mahin 1925: Helen Ogden Mahin, The Newspaper Headline. The Journalism Bulletin vol 2. november 1925.
- Malmberg 1991: Raili Malmberg, Yleislehden kuohuvat vuodet 1934–1980. Suomen Lehdistön Historia 8. Kuopio 1991.
- Maunula 1982: Leena Maunula, Taideteollisuus. Suomen kulttuurihistoria 3. Porvoo 1982.
- Meggs 1986: Philip B. Meggs, A History of Graphic Design. New York 1986.
- Mervola 1991: Pekka Mervola, Sanomakirjasta sanomalehdeksi. Sanomalehtien ulkoasu käsipainosta offsetin, 1840-luvulta 1980-luvulle. Suomen historian pro gradu -työ (myös journalistiikan sivulaudaturtyö). Jyväskylän yliopiston historian laitos 1991.
- Mervola 1993: Pekka Mervola, Kirja, kirjavampi, sanomalehti. Helsingiläisten ja jyväskyläläisten sanomalehtien ulkoasukaudet ja ulkoasukausien muutossyyt 1840-luvulta 1980-luvulle. Journalistiikan lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitos 1993.
- Moen 1984: Daryl R. Moen, Newspaper Layout and Design. Iowa 1984.
- Moen 1990: Daryl R. Moen, Newspaper Layout and Design. Second edition. Iowa 1990.
- Moran 1973: James Moran, Printing Presses. History and Development from fifteenth Century to Modern Times. London 1973.
- Morison 1932: Stanley Morison, The English Newspaper. Some Account of the physical development of journals printed in London between 1622 & the present Day. Cambridge 1932.
- Morison 1954: Stanley Morison, The Origins of the Newspaper. London 1954.
- Mott 1962: Frank Luther Mott, American journalism. A History 1690–1960. Third Edition. New York 1962.
- Myllyntaus 1981: Timo Myllyntaus, Suomen graafisen teollisuuden kasvu 1860–1905. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalishistorian laitoksen tutkimuksia n:o 12. Helsinki 1981.
- Myllyntaus 1982: Timo Myllyntaus, Tekniset uudisteet graafisessa teollisuudessa 1800-luvun puolivälistä 1920-luvun alkuun. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja n:o 21. Helsinki 1982.
- Myllyntaus 1991: Timo Myllyntaus, Luku- ja kirjoitustaito teollistuvassa Suomessa – tilastoharhako? Historiallinen aikakauskirja 2 1991.
- Nevalainen 1969: Juha Nevalainen, Päivälehti-Helsingin Sanomat – 50 ensimmäistä vuotta. Hesa n:o 4 1969, s. 7–36.
- Newspaper Design 2000 and Beyond

- (1988): Newspaper Design 2000 and Beyond. American Press Institute J. Montgomery Curtis Memorial Seminar 1988. Reston 1988.
- Nieminen 1946: Kaarlo Nieminen, Uusi Suomi ja sen edeltäjät II. Suometar 1853–1866. Uusi Suometar 1869–1889. Helsinki 1946.
- Nieminen 1949: Kaarlo Nieminen, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino Oy 1849–1949. Helsinki 1949.
- Nieminen 1977: Matti Nieminen, Kirjatyöntekijän ammatillinen järjestäytyminen ja ammattiyhdistyspolitiikka Suomessa vuoteen 1914. Suomen Kirjatyöntekijäin Liiton historia 1. Jyväskylä 1977.
- Niiniluoto 1989: Marja Niiniluoto, Tapahtui Päivälehdessä. Ihmisiä, vuosia, elämää. Hämeenlinna 1989.
- Nikula 1990: Paula Nikula, Sunnuntaitoimistusten vakiintuminen Aamulehteen, Helsingin Sanomiin ja Keski-suomalaiseen. Toimittajatutkimuksen tutkielma Tampereen yliopistossa 1990.
- Nousiainen 1990: Anu Nousiainen, Kuva-journalismin kultta-aikaan. Viikkosanomat-lehden journalistisen esitustavan tarkastelua 1958–1965. Pro gradu -työ Helsingin yliopiston tiedotusopin laitoksella 1990.
- Nygård 1987: Toivo Nygård, Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä. Suomen lehdistön historia 2. Kuopio 1987.
- Ogan – Plymale – Smith – Turpin – Shaw 1975: Christine Ogan, Ida Plymale, D. Lynn Smith, William H. Turpin and Donald Lewis Shaw, The Changing Front Page of the New York Times 1900–1970. Journalism Quarterly vol 52 1975.
- Ojala 1970: Esko Ojala, Taittotyöliien miellyttävyyserot ja pohjoismaisten sanomalehtien taitto. Pro gradu -työ Tampereen yliopistossa lehdistö- ja tiedotusopin laitoksella 1970.
- Ojala 1972: Esko Ojala, Taitto. Kulttuuritoimittaja. Oulu 1972.
- Ojala 1988: Esko Ojala, Miksi ulkoasu suunnitellaan. Sanomalehden ulkoasuopas. Forssa 1988.
- Okkonen 1986: Antero Okkonen, Toimittajan työ I. Hämeenlinna 1986.
- Pellinen 1988: Jukka Pellinen, Ulkoasun elementit. Typografia. Sanomalehden ulkoasuopas. Forssa 1988.
- Perko 1971: Touko Perko, Aseveljen kuva. Suhtautuminen Saksaan jatkosodan Suomessa 1941–1944. Porvoo 1971.
- Perko 1988: Touko Perko, Sanomalehdistö sodan ja säännöstelyn puristuksessa 1939–1949. Suomen lehdistön historia 3. Jyväskylä 1988.
- Pietarinen 1960: Simo Pietarinen, Antiikva painokirjaimena. Helsinki 1960.
- Pietiäinen 1986: Jukka-Pekka Pietiäinen, Rudolf Holsti. Lehtimies, tiedemies, poliitikko 1881–1919. Espoo 1986.
- Pihkala 1982a: Erkki Pihkala, Sopeutuminen rauhaan. Suomen taloushistoria 2. Helsinki 1982.
- Pihkala 1982b: Erkki Pihkala, Elintason nousu ja kehityksen varjopuolet. Suomen taloushistoria 2. Helsinki 1982.
- Pihkala 1982c: Erkki Pihkala, Ulkomaankauppa ja ulkomaiset maksusuhteet. Suomen taloushistoria 2. Helsinki 1982.
- Piironen 1982: Kaija Piironen, Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa II. Kuopio 1982.
- Pohjanmaa 1970: Atte Pohjanmaa, Miltä se näytti vasemmalta katsoen. Helsinki 1970.
- Polso 1969: Arto Polso, Sanomalehti-offsetiin siirtymisestä. Sivulaudatur Tampereen yliopiston lehdistö- ja tiedotusopin laitoksella 1969.
- Pulakka 1977: Pentti Pulakka, Keskipohjanmaa – 60 aatteen ja työn vuotta. Kakkola 1977.
- Pulkkinen 1994: Eero Pulkkinen, Etusivu Uusiks' – palkitun suomalaisen sanomalehtitaiton kehitys ja hyvän taiton ominaisuudet. Pro gradu -tutkielma Helsingin yliopiston viestinnän laitoksella 1994.
- Pulkkinen K. 1994: Kimmo Pulkkinen, Lehtikuvien eliittiä? Valokuvan käyttö sanomalehtien pääkirjoituksissa 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa. Journalistiikan pro gradu -työ. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitos 1994.
- Puukka – Siekinen 1991: Johanna Puukka ja Tiina Siekinen, Sanomalehti Keski-suomalaisen etusivun ja pääuutissivun ulkoasun kehittyminen 1960–90. Toimittajatutkimuksen tutkielma. Tampereen yliopisto 1991.
- Pynnönen 1994a: Risto Pynnönen, Uudistus näkyy torstain lehdessä. Keski-suomalainen 14.9.1994.
- Pynnönen 1994b: Risto Pynnönen, Lukijoitten neuvot auttoivat uudistusta. Keski-suomalainen 15.10.1994.
- Pänkäläinen 1991: Seppo Pänkäläinen, Urheilujournalismin synty ja kehitys suomalaisessa päivälehdessä ennen vuotta 1945. Kuningas jalkapallon julkisuus-tarina. Lisensiaatintyö Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella 1991.
- Rantanen 1987: Terhi Rantanen, »STT:n uutisia» sadan vuoden varrelta. Espoo 1987.
- Rapola 1947: Martti Rapola, Suomettaren perustajien kirjoitukset lehden ensimmäisessä vuosikerrassa. Suomi 104:3. Helsinki 1947.
- Rasila 1982: Viljo Rasila, Kehitys ja sen tulokset. Suomen taloushistoria 2. Helsinki 1982.
- Rehe 1985: Rolf F. Rehe, Typography and Design for Newspaper. Darmstadt 1985.
- Rentola 1983: Ilkka Rentola, Normaali-journalismin säännöt. Yhdysvaltalaisen journalismin oppikirjallisuuden esittämän ideaalityypin tarkastelua. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 47. Tampere 1983.

- Rytkönen 1946: Ali Rytkönen, Päivälehdien historia II. Helsinki 1946.
- Salmelin 1967: Pentti Salmelin, Järjestölehdistä puoluelehdistöön. Suomen työväenlehdistön synty ja asema työväenliikkeen tiedotus kentässä ennen vuoden 1961 puoluekokousta. Acta Universitatis Tampereensis Ser. A Vol. 13. Tampere 1967.
- Salmensuu 1980: Hellevi Salmensuu, Sensuuri vuosina 1905–1910. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisu ja n:o 17. Helsinki 1980.
- Salminen 1981: Esko Salminen (toim.), Sanomalehdistö Suomessa. Espoo 1981.
- Salminen 1988: Esko Salminen, Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950–1980. Suomen lehdistön historia 3. Jyväskylä 1988.
- Salokangas 1987: Raimo Salokangas, Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. Suomen lehdistön historia 2. Kuopio 1987.
- Salonen 1984: Sari Salonen, Sanomalehti visuaalisena yksikkönä – Sanomalehden taiton kehitys fenomenologisen soveluksen, sanomalehden muotohistorian ja tavarasteetiikan näkökulmasta. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 1984.
- Saraste 1980: Leena Saraste, Valokuva pakenevan todellisuuden kuvajainen. Lahti 1980.
- Saves 1986: Seppo Saves, Kuvajournalismi. Espoo 1986.
- Schuneman 1965: R. Smith Schuneman, Art or Photography: A Question for Newspapers Editors of the 1890s. Journalism Quarterly vol 42 1965.
- Seppälä 1981: Raimo Seppälä, Sata vuotta Suomen puolesta. Tampere 1981.
- Silverstein 1990: Louis Silverstein, Newspaper Design For The Times. New York 1990.
- Sissors 1965: Jack Z. Sissors, Some New Concepts of Newspaper Design. Journalism Quarterly vol 42 1965.
- SLH 5 1988: Suomen lehdistön historia 5. Hakuteos Aamulehti-Kotka Nyheter. Toimittaneet: Ulla Ekman-Salokangas, Eeva-Liisa Aalto ja Raimo Salokangas. Jyväskylä 1988.
- SLH 6 1988: Suomen lehdistön historia 6. Hakuteos Kotokulma-Savon Lehti. Toimittaneet Ulla Ekman-Salokangas, Eeva-Liisa Aalto ja Raimo Salokangas. Jyväskylä 1988.
- SLH 7 1988: Suomen Lehdistön historia 7. Hakuteos Savonlinnan-Övermarks Tidning. Toimittaneet Ulla Ekman-Salokangas, Eeva-Liisa Aalto ja Raimo Salokangas. Jyväskylä 1988.
- Smith – Hajash 1988: Edward J. Smith and Donna J. Hajash, Information Graphics in 30 Daily Newspaper. Journalism Quarterly vol 2 1988.
- Stangerup 1973: Hakon Stangerup, Avisens historie i de Lande der skabte den: England, Frankrig, Tyskland og USA. Bind 1. København 1973.
- Steigleman 1949: Walter A. Steigleman, Do Newspaper Really Promote Street Sales? Journalism Quarterly vol 26 1949.
- Steinby 1981: Gunnel Steinby, Journalister och publicister i svensk press i Finland under tvåhundra år. Pressstudier 2. Åbo 1981.
- Steinby 1963: Torsten Steinby, Suomen sanomalehdistö. Porvoo 1963.
- Steinby 1979: Torsten Steinby, Amos Anderson. Esbo 1979.
- Steinby 1982: Torsten Steinby, Amos Anderson – Press och Kultur. Helsingfors 1982.
- Stone – Schweitzer – Weaver 1978: Gerald C. Stone, John C. Schweitzer and David H. Weaver, Adoption of Modern Newspaper Design. Journalism Quarterly vol 55 1978.
- Sullivan 1987: Peter Sullivan, Newspaper Graphics. Darmstadt 1987.
- Suonoja 1977: Kyösti Suonoja, Suomen Kirjatyöntekijäin Liiton historia 2. Jyväskylä 1977.
- Suova 1952: Eino Suova, Aurora-seuran sanomalehti 1771–78. Sanomalehtiopiillinen väitöskirja Turun yliopistossa 1952.
- Swann 1989: Alan Swann, Layout Source Book. Oxford 1989.
- Teräskivi – Suominen 1942: Einari Teräskivi ja Olavi Suominen, Suomen kirjapainotaidon historiaa 1900–1942. Helsinki 1942.
- Thomsen 1972: Niels Thomsen, Dagbladskonkurrencen 1870–1970 I–II. København 1972.
- Tommila 1963: Päiviö Tommila, Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1860. Porvoo 1963.
- Tommila 1970: Päiviö Tommila, Keski-Suomen lehdistö 1 1864–1885. Jyväskylä 1970.
- Tommila 1973: Päiviö Tommila, Keski-Suomen lehdistö 2 1886–1917. Jyväskylä 1973.
- Tommila 1974: Päiviö Tommila, Mielpiteen ongelma ja mielpidetutkimus. Lehtihistoria ja sen tutkimus. (toim.) Päiviö Tommila ja Kaija Keränen. Turun yliopiston Suomen historian laitoksen julkaisuja 1. Turku 1974.
- Tommila 1980: Päiviö Tommila, Mittaavat menetelmät lehdistöhistorian tutkimuksessa. Lehdistöhistoriallisia tutkimuksia 2. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja n:o 16. Helsinki 1980.
- Tommila 1982a: Päiviö Tommila, Taustasi-donnaisuus ja maailmankuva – lehdistöhistorian tutkimusongelmia. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja n:o 20. Helsinki 1982.
- Tommila 1982b: Päiviö Tommila, Sanomalehdistön kannattavuus 1800-luvun alkupuoliskolla. Sanomalehtien taloudellinen tausta. Suomen sanomalehdistön histo-

- ria -projektin julkaisuja n:o 21. Helsinki 1982.
- Tommila 1983: Päiviö Tommila, Tiedon leviäminen. Suomen kulttuurihistoria 2. Porvoo 1983.
- Tommila 1984: Päiviö Tommila, Sanomalehden taitto ja ulkoasu vuoteen 1860. Kuva ja ulkoasu. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja n:o 23. Helsinki 1984.
- Tommila 1988a: Päiviö Tommila, Tutkimussuunnitelma ja sen toteuttaminen. Suomen lehdistön historia 1. Kuopio 1988.
- Tommila 1988b: Päiviö Tommila, Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet. Suomen lehdistön historia 1. Kuopio 1988.
- Tommila 1988c: Päiviö Tommila, Yhdestä lehdestä sanomalehdistöksi 1809–1859. Suomen lehdistön historia 1. Kuopio 1988.
- Tommila 1992: Päiviö Tommila, Suomen varhaisimmat aikakauslehdet. Suomen lehdistön historia 10. Jyväskylä 1992.
- Tommila – Raitio 1976: Päiviö Tommila ja Tuire Raitio, Keski-Suomen lehdistö 3 1918–1944. Jyväskylä 1976.
- Tommila – Raitio 1979: Päiviö Tommila ja Tuire Raitio, Keski-Suomen lehdistö 4 1945–1978. Jyväskylä 1979.
- Tommila – Raitio – Aalto 1977: Päiviö Tommila – Tuire Raitio – Eeva-Liisa Aalto. Suomen sanomalehdistön levikki 1861–1900. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja n:o 7. Helsinki 1977.
- Torvinen 1982: Taimi Torvinen, Ulkomaisen sanomalehdistön historia. Viestintätutkimuksen seuran julkaisusarja n:o 6. Espoo 1982.
- Tulppo 1976: Pirkko Tulppo (toim.), Radioamatööreistä tajuntateollisuuteen. Helsinki 1976.
- Uino 1991a: Ari Uino, Autonomian ajan kuvalehdistö. Suomen Lehdistön Historia 8. Kuopio 1991.
- Uino 1991b: Ari Uino, Kuvalehtien kehitys yleisaikakauslehdiksi 1918–1934. Suomen Lehdistön Historia 8. Kuopio 1991.
- Uino 1992: Ari Uino, Aikakauslehdistön vakiintumisen kausi 1830–1880. Suomen lehdistön historia 10. Jyväskylä 1992.
- Utt – Pasternack 1984: Sandra H. Utt and Steve Pasternack, Front Pages of U.S. Daily Newspapers. Journalism Quarterly vol 61 1984.
- Utisgrafiikka 1989: Utisgrafiikka. Nats – sanomalehtien Liitto. Rauma 1989.
- Ward 1992: Douglas B. Ward, The Effectiveness of Sidebar Graphic. Journalism Quarterly vol 69 1992.
- Vento 1974: Seppo Vento, Maan ja maakunnan hyväksi. Karjalatar – Karjalainen 1874–1974. Joensuu 1974.
- Vesikansa 1979: Jyrki Vesikansa (toim.), Etusivun uutiset 1938–1979. Helsinki 1979.
- Vesikansa 1994: Jyrki Vesikansa, Uuden Suomen viimeinen nousu ja tuho. Suomen historian lisensiaatintyö (tarkastustilaisuudessa käytetty käsikirjoitusversio). Helsingin yliopisto 1994.
- Viranko 1966: Allan Viranko, Suomen sanomalehdistö vakaannuttaa asemaansa 1916–1966. Vaasa 1966.
- Virusmäki 1960: Paavo Virusmäki (toim.), Graafinen tietokirja. Porvoo 1960.
- Wiksten 1977: Erkki Wiksten, Sirkuskatu 3. Helsinki 1977.
- Wolf 1974: Hans-Jürgen Wolf, Geschichte der Druckpressen. Frankfurt am Main 1974.
- 25-vuotistapaikalta. Keski-Suomen Työväen Sanomalehti-, Kirjapaino- ja Kirjakauppaosuuskunta vuosina 1906–1931. Jyväskylä 1931.

■ Liitteet

Liiteluettelo

1. Tutkitut sanomalehdet (helsinkiläiset, jyvaskyläläiset ja vanhat turkulaiset lehdet)
2. Helsinkiläiset (ja vanhat turkulaiset) sanomalehdet
3. Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo / Åbo Tidningar
4. Åbo Underrättelser
5. Finlands Allmänna Tidning
6. Suometar / Uusi Suometar / Uusi Suomi
7. Hufvudstadsbladet
8. Päivälehti / Helsingin Sanomat
9. Työmies / Suomen Sosialidemokraatti / Demari
10. Jyvaskyläläiset sanomalehdet
11. Koti ja Koulu
12. Kansan Lehti
13. Keski-Suomi / Keski-suomalainen
14. Päijänne
15. Suomalainen
16. Sorretun Voima / Työn Voima
17. Saarijärven Paavo
18. Sisä-Suomi / Jyvaskylän Sanomat / Keski-Suomen Iltalehti
19. Keski-Suomen Työ
20. Koko suomalainen sanomalehdistö
21. Sanasto

Liitteiden otannoissa on käytetty vuosina 1771–1860 ja 1900–1993 kalendaarista tasaväliotantaa. Siinä otokseen tulee aina 12 lehden ilmestynyttä numeroa. Vuosina 1865–1895 otantajaksona on käytetty tammikuun viimeistä täyttä viikkoa. Vuoden 1941 otannassa on seitsemän numeroa 4.8.–21.9.1941. Otokseen on otettu elokuun ensimmäisen viikon maanantai, toisen viikon tiistai, kolmannen viikon keskiviikko ja niin edelleen. Vuoden 1943 otannassa on samaan tapaan seitsemän numeroa 2.8.–19.9.1943. Vuoden 1994 otantajakso on seitsemän päivää 29.10–4.11. Nämä suppeammat otannat on merkitty taulukkoon tähdellä (*).

Liitteiden 1, 2 ja 13 tiedot on laskettu normaaleina keskiarvoina kyseessä olevien kaupunkien lehtien otosaineistosta. Liitteen 20 tiedot perustuvat Suomen lehdistön historia -sarjan hakuteoksen tilastoaineeseen.

Taulukoiden lyhenteet

Otsikot:	· Otsikot:
otsikoton	· otsikoton juttu
seisova	· seisova otsikko
miinus	· miinus
1 palsta	· 1 palstan otsikko
2 palstaa	· 2 palstan otsikko
3–5 palstaa	· 3–5 palstan otsikko
yli 5 palstaa	· yli 5 palstan otsikko
yht.	· yhteensä (kpl)
Osuudet:	· Prosenttiosuudet:
otsikoton	· otsikoton juttu
seisova	· seisova otsikko
miinus	· miinus
1 palsta	· 1 palstan otsikko
2 palstaa	· 2 palstan otsikko
3–5 palstaa	· 3–5 palstan otsikko
yli 5 palstaa	· yli 5 palstan otsikko
Kuvitus:	· Kuvitus:
valokuva 1–2	· valokuva 1–2 palstaa
valokuva 3–4	· valokuva 3–4 palstaa
valokuva 5–	· valokuva 5– palstaa
piirros	· piirros
grafiikka	· grafiikka
värivalok 1–2	· värivalokuva 1–2 palstaa
värivalok 3–4	· värivalokuva 3–4 palstaa
värivalok 5–	· värivalokuva 5– palstaa
väripiirros	· väripiirros
värigrafiikka	· värigrafiikka
vinjetti	· vinjetti
värinvinjetti	· värinvinjetti
yht.	· yhteensä (kpl)
Osuudet:	· Prosenttiosuudet:
valokuva 1–2	· valokuva 1–2 palstaa
valokuva 3–4	· valokuva 3–4 palstaa
valokuva 5–	· valokuva 5– palstaa
piirros	· piirros
grafiikka	· grafiikka
värivalok 1–2	· värivalokuva 1–2 palstaa
värivalok 3–4	· värivalokuva 3–4 palstaa
värivalok 5–	· värivalokuva 5– palstaa
väripiirros	· väripiirros
värigrafiikka	· värigrafiikka
vinjetti	· vinjetti
värinvinjetti	· värinvinjetti
Sisällön määrä:	· Sisällön määrä:
koko m2 / 12 nroa	· koko neliometriä/ 12 numeroa
ilm. m2 / 12 nroa	· ilmoituksia neliometriä/ 12 numeroa
sivu / 12 nroa	· sivua/ 12 numeroa
numeroa viikossa	· numeroa viikossa
sivua numerossa	· sivua numerossa
koko m2 / viikko	· koko neliometriä/ viikko
koko m2 / nro	· koko neliometriä/ numero
ilm. m2 / nro	· ilmoituksia neliometriä/ numero
ilm. % / nro	· ilmoituksia prosenttia/ numero
toim. m2 / nro	· toimituksellinen aines neliometriä/ numero
toim. % / nro	· toimituksellinen aines prosenttia/ numero
juttua / 12 nroa	· juttujen kappalemäärä 12 numerossa
juttu cm2	· jutun (sis. kuvat) vaatima tila neliösenttimetriä
juttua / nro	· juttujen kappalemäärä/ numero
toim. sivua	· toimituksellista sivua
kuvia toim. sivulla	· kuvia toimituksellisella sivulla
juttua toim. sivulla	· juttuja toimituksellisella sivulla

Tutkittujen lehtien keskiarvo															(jatkuu)	
	1771	1783	1795	1800	1805	1810	1815	1820	1825	1830	1835	1840	1845	1850	1855	1860
Otsikot:																
otsikoton	5	1	3	13	10	30	31	28	47	55	53	34	18	9	1	0
seisova	0	7	0	0	0	10	7	6	8	6	10	14	13	26	42	52
miinus	0	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	23	22	144	252	223
1 palsta	40	32	53	49	59	109	70	33	50	43	37	32	47	65	93	90
2 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3-5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0
yli 5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	45	48	56	62	69	149	108	66	106	105	100	103	100	247	387	365
Osuudet:																
otsikoton	11,1	2,1	5,4	21,0	14,5	20,1	28,7	42,4	44,7	52,5	53,3	33,2	18,3	3,6	0,1	0,0
seisova	0,0	14,6	0,0	0,0	0,0	6,7	6,5	8,3	7,9	6,1	10,0	13,5	12,7	10,6	10,7	14,2
miinus	0,0	16,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	22,3	22,3	58,4	65,1	61,2
1 palsta	88,9	66,7	94,6	79,0	85,5	73,2	64,8	49,2	47,5	41,4	36,7	31,0	46,7	26,3	24,1	24,6
2 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3-5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
yli 5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kuvitus:																
valokuva 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,5	0
valokuva 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
valokuva 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
piirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,5	0
grafiikka	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	1	2	5	4,25	3,25	6,25
värivalok 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
väripiirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värigrfiikka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
vinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värinvinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	1	2	5	5,25	4,25	6,25
Osuudet:																
valokuva 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	19,0	11,8	0,0
valokuva 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
piirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	11,8	0,0
grafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0	100,0	100,0	81,0	76,5	100,0
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värigrfiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
vinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värinvinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sisällön määrä:																
koko m2 / 12 nro	0,874	0,907	1,030	1,274	1,061	1,357	1,547	1,388	1,421	1,778	1,432	1,770	1,866	2,862	3,812	4,667
ilm. m2 / 12 nro	0,000	0,070	0,233	0,312	0,303	0,438	0,686	0,502	0,359	0,483	0,366	0,631	0,660	0,501	0,624	1,289
sivu / 12 nro	96,0	96,0	48,0	56,0	48,0	58,0	68,0	61,0	64,0	51,3	51,3	56,0	48,0	51,8	52,0	52,8
numeroa viikossa	0,5	0,5	1,0	1,0	2,0	3,0	3,0	2,5	2,3	2,3	3,3	3,3	2,8	2,8	2,8	3,0
sivua numerossa	8,0	8,0	4,0	4,7	4,0	4,8	5,7	5,1	5,3	4,3	4,3	4,7	4,0	4,3	4,3	4,4
koko m2 / viikko	0,036	0,038	0,086	0,106	0,177	0,339	0,387	0,289	0,276	0,346	0,398	0,492	0,518	0,656	0,874	1,167
koko m2 / nro	0,073	0,076	0,086	0,106	0,088	0,113	0,129	0,116	0,118	0,148	0,119	0,148	0,156	0,238	0,318	0,389
ilm. m2 / nro	0,000	0,006	0,019	0,026	0,025	0,036	0,057	0,042	0,030	0,040	0,030	0,053	0,055	0,042	0,052	0,107
ilm. % / nro	0,0	7,7	22,6	24,5	28,6	32,2	44,4	36,2	25,3	27,2	25,6	35,7	35,3	17,5	16,4	27,6
toim. m2 / nro	0,073	0,070	0,066	0,080	0,063	0,077	0,072	0,074	0,088	0,108	0,089	0,095	0,101	0,197	0,266	0,282
toim. % / nro	100,0	92,3	77,4	75,5	71,4	67,8	55,6	63,8	74,7	72,8	74,4	64,3	64,7	82,5	83,6	72,4
juttua / 12 nroa	45	41	56	62	69	139	101	61	98	98	90	89	87	221	345	313
juttua cm2	19,413	20,432	14,230	15,513	10,984	6,617	8,521	14,633	10,872	13,174	11,840	12,749	13,817	10,705	9,242	10,793
juttua / nro	4	3	5	5	6	12	8	5	8	8	8	7	7	18	29	26
toim. sivua	8,0	7,4	3,1	3,5	2,9	3,3	3,2	3,2	4,0	3,1	3,2	3,0	2,6	3,6	3,6	3,2
kuvia toim. sivulla	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,1	0,1	0,2
juttua toim. sivulla	0,5	0,5	1,5	1,5	2,0	3,5	2,7	1,6	2,0	2,6	2,4	2,5	2,8	5,2	7,9	8,2

LIITE 1.

Tutkittujen lehtien keskiarvo														(jatkuu)	
	1865*	1870*	1875*	1880*	1885*	1890*	1895*	1900	1905	1910	1915	1920	1925	1930	1935
Otsikot:															
otsikoton	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
seisova	12	15	16	14	24	38	36	126	139	138	192	78	45	4	2
miinus	45	57	71	104	122	262	287	656	765	694	483	290	307	175	151
1 palsta	11	9	10	14	31	55	56	161	225	386	769	607	665	702	751
2 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	1	8	18	72	68	72	92
3-5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	9	13	13	19	27
yli 5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2	1
yht.	68	81	97	131	177	355	380	943	1130	1228	1471	1061	1097	973	1025
Osuudet:															
otsikoton	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
seisova	17,6	18,0	16,4	10,3	13,6	10,6	9,4	13,3	12,3	11,3	13,0	7,4	4,1	0,4	0,2
miinus	65,9	70,5	73,3	79,2	69,1	73,8	75,7	69,5	67,7	56,5	32,8	27,3	28,0	18,0	14,7
1 palsta	16,6	11,5	10,3	10,3	17,3	15,5	14,8	17,1	19,9	31,5	52,3	57,2	60,6	72,2	73,3
2 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,6	1,2	6,8	6,2	7,4	9,0
3-5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,6	1,2	1,2	1,9	2,6
yli 5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,2	0,1
Kuvitus:															
valokuva 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	2,7	1,4	5,7	4,0	27	58	86
valokuva 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,7	0,7	5	16	26
valokuva 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,6	0	0,1	1	2
piirros	0,33	0	0	0	0	0	0	0	0,2	4,4	6,9	5,7	15	15	8
grafiikka	0	0	0	0	0	0,4	0	0,2	0	0,1	0,1	0,3	1	6	7
värivalok 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
väripiirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värigraifiikka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
vinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,3	5,1	30	54	88	91
värinvinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	0,333	0	0	0	0	0,4	0	0,2	2,8	6,3	19,1	40,7	100,6	183	221
Osuudet:															
valokuva 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	94,1	22,7	29,9	9,8	26,5	31,4	39,0
valokuva 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3,7	1,8	4,6	8,9	12,0
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3,0	0,0	0,1	0,5	1,1
piirros	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	5,9	70,5	35,8	14,0	14,4	7,9	3,7
graifiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0	2,3	0,7	0,7	0,9	3,2	3,2
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värigraifiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
vinjet ti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,5	26,9	73,7	53,5	48,2	41,0
värinvinjet ti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sisällön määrä:															
koko m2 / 12 nro	2,704	3,384	3,872	5,837	8,575	9,646	11,042	13,171	15,645	17,946	17,913	18,493	20,294	20,236	21,091
ilm. m2 / 12 nro	0,563	0,707	1,365	1,420	3,282	2,663	3,171	4,683	5,687	6,980	5,868	7,968	7,815	7,157	6,449
sivu / 12 nro	46,7	48,0	48,0	45,0	48,0	48,6	48,5	63,7	75,7	85,1	79,7	85,1	93,5	93,3	99,7
numeroa viikossa	4,3	3,0	3,3	3,5	4,3	4,8	4,3	5,2	5,2	5,3	5,1	6,3	5,9	6,1	6,6
sivua numerossa	3,9	4,0	4,0	3,8	4,0	4,1	4,0	5,3	6,3	7,1	6,6	7,1	7,8	7,8	8,3
koko m2 / viikko	0,977	0,846	1,076	1,702	3,097	3,858	3,987	5,671	6,736	7,905	7,677	9,687	9,936	10,329	11,550
koko m2 / nro	0,225	0,282	0,323	0,486	0,715	0,804	0,920	1,098	1,304	1,496	1,493	1,541	1,691	1,686	1,758
ilm. m2 / nro	0,047	0,059	0,114	0,118	0,274	0,222	0,264	0,390	0,474	0,582	0,489	0,664	0,651	0,596	0,537
ilm. % / nro	20,8	20,9	35,3	24,3	38,3	27,6	28,7	35,6	36,3	38,9	32,8	43,1	38,5	35,4	30,6
toim. m2 / nro	0,178	0,223	0,209	0,368	0,441	0,582	0,656	0,707	0,830	0,914	1,004	0,877	1,040	1,090	1,220
toim. % / nro	79,2	79,1	64,7	75,7	61,7	72,4	71,3	64,4	63,7	61,1	67,2	56,9	61,5	64,6	69,4
juttua / 12 nroa	56	67	81	117	153	317	344	817	992	1089	1279	982	1053	969	1023
juttu u cm2	13,728	10,038	8,562	10,987	12,492	8,806	8,266	10,388	10,044	10,066	9,416	10,713	11,854	13,501	14,317
juttua / nro	13	22	24	34	35	66	79	68	83	91	107	82	88	81	85
toim.sivua	3,1	3,2	2,6	2,8	2,5	2,9	2,9	3,4	4,0	4,3	4,5	4,0	4,8	5,0	5,8
kuvia toim. sivulla	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,3	0,2	0,8	1,6	1,9
juttua toim. sivulla	4,2	7,0	9,4	11,8	14,3	22,5	27,5	19,9	20,6	20,9	23,9	20,3	18,3	16,1	14,8

Tutkittujen lehtien keskiarvo															
	1940:	1941*	1943*	1945:	1950:	1955:	1960:	1965:	1970:	1975:	1980:	1985:	1990:	1993:	1994*
Otsikot:															
otsikoton	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:
seisova	2:	0:	0:	1:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:
miinus	105:	54:	86:	133:	104:	112:	155:	175:	153:	119:	136:	136:	51:	91:	76:
1 palsta	652:	396:	428:	689:	798:	886:	1014:	884:	662:	538:	545:	602:	608:	491:	339:
2 palstaa	129:	93:	67:	109:	166:	221:	311:	413:	417:	389:	382:	358:	451:	498:	291:
3-5 palstaa	37:	39:	28:	37:	49:	96:	137:	218:	298:	381:	439:	477:	508:	434:	248:
yli 5 palstaa	5:	7:	2:	3:	0:	2:	9:	15:	16:	21:	32:	48:	118:	85:	52:
yht.	930:	589:	610:	971:	1117:	1317:	1625:	1704:	1545:	1447:	1533:	1620:	1736:	1600:	1006:
Osuudet:															
otsikoton	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:
seisova	0,2:	0,0:	0,0:	0,1:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:
miinus	11,3:	9,1:	14,0:	13,7:	9,3:	8,5:	9,5:	10,3:	9,9:	8,2:	8,9:	8,4:	2,9:	5,7:	7,5:
1 palsta	70,1:	67,2:	70,2:	70,9:	71,4:	67,3:	62,4:	51,9:	42,8:	37,2:	35,5:	37,2:	35,0:	30,7:	33,7:
2 palstaa	13,9:	15,9:	11,0:	11,2:	14,9:	16,8:	19,1:	24,2:	27,0:	26,9:	24,9:	22,1:	26,0:	31,1:	29,0:
3-5 palstaa	3,9:	6,7:	4,6:	3,8:	4,4:	7,3:	8,4:	12,8:	19,3:	26,3:	28,6:	29,4:	29,3:	27,1:	24,6:
yli 5 palstaa	0,5:	1,2:	0,3:	0,3:	0,0:	0,1:	0,6:	0,9:	1,0:	1,4:	2,1:	3,0:	6,8:	5,3:	5,1:
Kuvitus:															
valokuva 1-2	66:	77:	60:	79:	142:	169:	267:	291:	324:	306:	381:	450:	458:	351:	152:
valokuva 3-4	26:	31:	11:	13:	30:	75:	127:	152:	141:	158:	171:	200:	238:	157:	71:
valokuva 5-	0:	0:	0:	1:	0:	1:	6:	6:	4:	11:	23:	20:	35:	30:	9:
piirros	12:	6:	10:	9:	16:	19:	36:	29:	23:	32:	38:	50:	54:	32:	20:
grafiikka	3:	4:	1:	3:	2:	3:	13:	17:	23:	39:	40:	43:	69:	61:	31:
värivalok 1-2	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	1:	14:	23:	46:	72:
värivalok 3-4	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	5:	19:	21:	39:	42:	
värivalok 5-	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	2:	6:	6:	14:	15:	
väripiirros	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	2:	4:	5:	8:	4:	
väri grafiikka	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	4:	4:	43:	52:	33:
vinjetti	112:	70:	72:	111:	124:	127:	177:	192:	193:	210:	249:	295:	647:	614:	340:
värinvjetti	0:	0:	0:	0:	0:	0:	0:	1:	4:	4:	6:	5:	50:	28:	52:
yht.	219:	189:	154:	215:	313:	393:	626:	687:	711:	761:	918:	1110:	1647:	1431:	840:
Osuudet:															
valokuva 1-2	30,0:	41,0:	39,0:	36,7:	45,2:	43,0:	42,7:	42,3:	45,5:	40,2:	41,5:	40,5:	27,8:	24,5:	18,1:
valokuva 3-4	12,0:	16,3:	7,3:	6,1:	9,5:	19,0:	20,3:	22,1:	19,8:	20,7:	18,6:	18,0:	14,4:	11,0:	8,4:
valokuva 5-	0,1:	0,0:	0,0:	0,3:	0,1:	0,2:	0,9:	0,9:	0,6:	1,4:	2,5:	1,8:	2,1:	2,1:	1,0:
piirros	5,3:	3,4:	6,5:	4,1:	5,1:	4,9:	5,8:	4,2:	3,2:	4,3:	4,2:	4,5:	3,3:	2,2:	2,3:
grafiikka	1,4:	2,1:	0,6:	1,3:	0,5:	0,6:	2,1:	2,5:	3,2:	5,2:	4,3:	3,9:	4,2:	4,2:	3,7:
värivalok 1-2	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,1:	1,2:	1,4:	3,2:	8,6:
värivalok 3-4	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,5:	1,7:	1,3:	2,7:	5,0:
värivalok 5-	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,2:	0,6:	0,4:	1,0:	1,7:	
väripiirros	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,1:	0,0:	0,0:	0,1:	0,2:	0,4:	0,3:	0,6:	0,4:
väri grafiikka	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,4:	2,6:	3,7:	4,0:
vinjetti	51,1:	37,2:	46,6:	51,6:	39,6:	32,3:	28,2:	27,1:	27,6:	27,2:	26,6:	39,3:	42,9:	40,4:	
värinvjetti	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,0:	0,1:	0,5:	0,6:	0,7:	0,4:	3,0:	2,0:	6,2:
Sisällön määrä:															
koko m2 / 12 nro	21.827:			23.262:	21.031:	29.763:	42.404:	46.324:	46.123:	54.598:	60.305:	67.500:	73.877:	62.129:	68.155:
ilm. m2 / 12 nro	5.756:			9.866:	6.273:	10.848:	16.244:	16.717:	17.617:	22.988:	21.612:	25.313:	26.412:	20.319:	25.098:
sivu / 12 nro	102,0:			110,3:	99,5:	156,8:	217,8:	240,0:	239,3:	276,8:	341,2:	402,4:	456,8:	352,0:	378,0:
numeroa viikossa	6,6:			6,9:	6,4:	6,4:	6,8:	6,8:	6,7:	6,6:	6,6:	6,6:	6,6:	6,5:	6,5:
sivua numerossa	8,5:			9,2:	8,3:	13,1:	18,2:	20,0:	19,9:	23,1:	28,4:	33,5:	38,1:	29,3:	31,5:
koko m2 / viikko	11.953:			13.293:	11.173:	15.812:	24.147:	26.379:	25.624:	30.029:	33.168:	37.125:	40.632:	33.653:	36.917:
koko m2 / nro	1.819:			1.939:	1.753:	2.480:	3.534:	3.860:	3.844:	4.550:	5.025:	5.625:	6.156:	5.177:	5.680:
ilm. m2 / nro	0.480:			0.822:	0.523:	0.904:	1.354:	1.393:	1.468:	1.916:	1.801:	2.109:	2.201:	1.693:	2.091:
ilm. % / nro	26,4:			42,4:	29,8:	36,4:	38,3:	36,1:	38,2:	42,1:	35,8:	37,5:	35,8:	32,7:	36,8:
toim. m2 / nro	1.339:			1.116:	1.230:	1.576:	2.180:	2.467:	2.375:	2.634:	3.224:	3.516:	3.955:	3.484:	3.588:
toim. % / nro	73,6:			57,6:	70,2:	63,6:	61,7:	63,9:	61,8:	57,9:	64,2:	62,5:	64,2:	67,3:	63,2:
juttua / 12 nroa	928:			971:	1117:	1317:	1625:	1704:	1545:	1447:	1533:	1620:	1736:	1600:	1006:
juttu cm2	17.315:			13.803:	13.216:	14.367:	16.099:	17.375:	18.454:	21.846:	25.247:	26.041:	27.338:	26.140:	24.979:
juttua / nro	77:			81:	93:	110:	135:	142:	129:	121:	128:	135:	145:	133:	144:
toim sivua	6,3:			5,3:	5,8:	8,3:	11,2:	12,8:	12,3:	13,4:	18,2:	21,0:	24,5:	19,7:	19,9:
kuvia toim. sivulla	1,4:			1,6:	2,7:	2,7:	3,3:	3,2:	3,5:	3,4:	3,0:	3,2:	3,2:	3,3:	3,2:
juttua toim. sivulla	12,4:			15,3:	16,0:	13,2:	12,1:	11,1:	10,4:	9,0:	7,0:	6,4:	5,9:	6,8:	7,2:

LIITE 2.

Helsingin (ja Turun vanhat) sanomalehdet (keskiarvo)														(jalkuu)	
	1771	1783	1795	1800	1805	1810	1815	1820	1825	1830	1835	1840	1845	1850	1855
Otsikot:															
otsikoton	5	1	3	13	10	30	31	28	47	55	53	34	18	9	1
seisova	0	7	0	0	0	10	7	6	8	6	10	14	13	26	42
miinus	0	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	23	22	144	252
1 palsta	40	32	53	49	59	109	70	33	50	43	37	32	47	65	93
2 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3-5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0
ylli 5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	45	48	56	62	69	149	108	66	106	105	100	103	100	247	387
Osuudet:															
otsikoton	11,1	2,1	5,4	21,0	14,5	20,1	28,7	42,4	44,7	52,5	53,3	33,2	18,3	3,6	0,1
seisova	0,0	14,6	0,0	0,0	0,0	6,7	6,5	8,3	7,9	6,1	10,0	13,5	12,7	10,6	10,7
miinus	0,0	16,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	22,3	22,3	58,4	65,1
1 palsta	88,9	66,7	94,6	79,0	85,5	73,2	64,8	49,2	47,5	41,4	36,7	31,0	46,7	26,3	24,1
2 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3-5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0
ylli 5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kuvitus:															
valokuva 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1,0	0,5
valokuva 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0
valokuva 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0
piirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,5
grafiikka	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	1,0	2,0	5,0	4,3	3,3
värivalok 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0
värivalok 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0
väripiirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0
väri grafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0
vinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0
värinvinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0
yht.	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	1,0	2,0	5,0	5,3	4,3
Osuudet:															
valokuva 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	19,0	11,8
valokuva 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
piirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	11,8
grafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0	100,0	100,0	81,0	76,5
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
väri grafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
vinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värinvinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sisällön määrä:															
koko m2 / 12 nroa	0,874	0,907	1,030	1,274	1,061	1,357	1,547	1,388	1,421	1,778	1,432	1,770	1,866	2,862	3,812
ilm. m2 / 12 nroa	0,000	0,070	0,233	0,312	0,303	0,438	0,686	0,502	0,359	0,483	0,366	0,631	0,660	0,501	0,624
sivu / 12 nroa	96,0	96,0	48,0	56,0	48,0	58,0	68,0	61,0	64,0	51,3	51,3	56,0	48,0	51,8	52,0
numeroa viikossa	0,5	0,5	1	1	2	3	3	2,5	2,3	2,3	3,3	3,3	3,3	2,8	2,8
sivua numerossa	8,0	8,0	4,0	4,7	4,0	4,8	5,7	5,1	5,3	4,3	4,3	4,7	4,0	4,3	4,3
koko m2 / viikko	0,036	0,038	0,086	0,106	0,177	0,339	0,387	0,289	0,276	0,346	0,398	0,492	0,518	0,656	0,874
koko m2 / nro	0,073	0,076	0,086	0,106	0,088	0,113	0,129	0,116	0,118	0,148	0,119	0,148	0,156	0,238	0,318
ilm. m2 / nro	0,000	0,006	0,019	0,026	0,025	0,036	0,057	0,042	0,030	0,040	0,030	0,053	0,055	0,042	0,052
ilm. % / nro	0,0	7,7	22,6	24,5	28,6	32,2	44,4	36,2	25,3	27,2	25,6	35,7	35,3	17,5	16,4
toim. m2 / nro	0,073	0,070	0,066	0,080	0,063	0,077	0,072	0,074	0,088	0,108	0,089	0,095	0,101	0,197	0,266
toim. % / nro	100,0	92,3	77,4	75,5	71,4	67,8	55,6	63,8	74,7	72,8	74,4	64,3	64,7	82,5	83,6
juttua / 12 nroa	45	41	56	62	69	139	101	61	98	98	90	89	87	221	345
juttu cm2	19,413	20,432	14,230	15,513	10,984	6,617	8,521	14,633	10,872	13,174	11,840	12,749	13,817	10,705	9,242
juttua / nro	4	3	5	5	6	12	8	5	8	8	8	7	7	18	29
toim.sivua	8,0	7,4	3,1	3,5	2,9	3,3	3,2	3,2	4,0	3,1	3,2	3,0	2,6	3,6	3,6
kuvia toim. sivulla	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,1	0,1
juttua toim. sivulla	0,5	0,5	1,5	1,5	2,0	3,5	2,7	1,6	2,0	2,6	2,4	2,5	2,8	5,2	7,9

	Helsingin (ja Turun vanhat) sanomalehdet (keskiarvo)														(jalkuu)
	1860	1865*	1870*	1875*	1880*	1885*	1890*	1895*	1900	1905	1910	1915	1920	1925	1930
Otsikot:															
otsikoton	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
seisova	52	18	22	22	24	35	49	47	142	161	167	239	116	86	8
miinus	223	67	84	102	124	163	404	362	777	962	837	520	350	349	202
1 palsta	90	15	12	14	21	43	81	72	195	290	568	959	769	865	936
2 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0,3	0,3	1	14	27	88	80	71
3-5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,8	1	12	9	20	20
ylti 5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,5	0,8	3
yht.	365	100	118	138	169	241	534	481	1114	1415	1587	1757	1333	1401	1240
Osuudet:															
otsikoton	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
seisova	14,2	18,0	18,6	15,9	14,2	14,5	9,2	9,8	12,7	11,4	10,5	13,6	8,7	6,1	0,6
miinus	61,2	67,0	71,2	73,9	73,4	67,6	75,7	75,2	69,7	68,0	52,7	29,6	26,3	24,9	16,3
1 palsta	24,6	15,0	10,2	10,1	12,4	17,8	15,2	15,0	17,5	20,5	35,8	54,6	57,7	61,8	75,5
2 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,9	1,5	6,6	5,7	5,7
3-5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,7	0,7	1,4	1,6
ylti 5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2
Kuvitus:															
valokuva 1-2	0,0	0,0	0	0	0	0	0	0	0	4	2	6	3	44	72
valokuva 3-4	0,0	0,0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,8	0,5	8	27
valokuva 5-	0,0	0,0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,3	0,3	2
piirros	0,0	0,5	0	0	0	0	0	0	0	0,3	7	11	10	27	21
grafiikka	6,3	0,0	0	0	0	0	0	0	0,3	0	0	0,3	0,5	2	12
värivalok 1-2	0,0	0,0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 5-	0,0	0,0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
väripiirros	0,0	0,0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värigrafiikka	0,0	0,0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
vinjetti	0,0	0,0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,5	6	17	48	127
värinvinjetti	0,0	0,0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	6,3	0,5	0	0	0	0	0	0	0,3	4,3	9,5	25,1	31,3	129,3	261
Osuudet:															
valokuva 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	93,0	21,1	23,9	9,6	34,0	27,6
valokuva 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3,2	1,6	6,2	10,3
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,0	1,0	0,2	0,8
piirros	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	7,0	73,7	43,8	31,9	20,9	8,0
grafiikka	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	1,6	1,5	4,6
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värigrafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
vinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	5,3	23,9	54,3	37,1	48,7
värinvinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sisällönmäärä:															
koko m2 / 12 nro	4,667	3,078	3,867	4,464	5,805	8,290	11,768	12,028	15,168	18,967	23,982	22,367	25,013	29,412	28,588
ilm. m2 / 12 nro	1,289	0,645	0,981	1,624	2,097	3,124	3,226	3,741	5,472	6,763	9,635	7,794	11,569	12,406	11,275
sivu / 12 nro	52,8	46,0	48,0	48,0	48,0	48,0	49,0	48,8	71,5	89,5	113,0	103,5	114,0	137,0	133,5
numeroa viikossa	3	6	4,0	4,5	5,5	6	6,3	5	6,3	6,3	6,3	6,8	6,5	6,5	7
sivua numerossa	4,4	3,8	4,0	4,0	4,0	4,0	4,1	4,1	6,0	7,5	9,4	8,6	9,5	11,4	11,1
koko m2 / viikko	1,167	1,539	1,289	1,674	2,661	4,145	6,211	5,012	7,900	9,879	12,491	12,581	13,549	15,932	16,676
koko m2 / nro	0,389	0,256	0,322	0,372	0,484	0,691	0,981	1,002	1,264	1,581	1,999	1,864	2,084	2,451	2,382
ilm. m2 / nro	0,107	0,054	0,082	0,135	0,175	0,260	0,269	0,312	0,456	0,564	0,803	0,649	0,964	1,034	0,940
ilm. % / nro	27,6	21,0	25,4	36,4	36,1	37,7	27,4	31,1	36,1	35,7	40,2	34,8	46,3	42,2	39,4
toim. m2 / nro	0,282	0,203	0,240	0,237	0,309	0,431	0,712	0,691	0,808	1,017	1,196	1,214	1,120	1,417	1,443
toim. % / nro	72,4	79,0	74,6	63,6	63,9	62,3	72,6	68,9	63,9	64,3	59,8	65,2	53,7	57,8	60,6
juttua / 12 nroa	313	82	96	116	145	206	485	434	972	1254	1420	1518	1217	1315	1232
juttua cm2	10,793	14,832	10,020	9,182	11,722	12,539	9,296	7,950	9,972	9,733	10,104	9,600	11,051	12,934	14,053
juttua / nro	26	14	24	26	26	34	77	87	81	104	118	127	101	110	103
toim.sivua	3,2	3,0	3,0	2,5	2,6	2,5	3,0	2,8	3,8	4,8	5,6	5,6	5,1	6,6	6,7
kuvia toim. sivulla	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,3	0,2	1,0	1,7
juttua toim. sivulla	8,2	4,5	8,0	10,1	10,3	13,8	25,8	31,0	21,3	21,8	21,0	22,5	19,9	16,6	15,2

LIITE 2.

Helsingin (ja Turun vanhat) sanomalehdet (keskiarvo)														
	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1993	1994*
Otsikot:														
otsikoton	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
seisova	0,8	4	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
miinus	172	112	103	107	147	163	148	159	131	157	162	49	94	66
1 palsta	919	758	767	1036	1208	1142	981	712	501	544	586	596	497	324
2 palstaa	110	162	115	194	254	335	458	485	390	364	349	481	482	261
3-5 palstaa	39	48	47	71	116	156	242	334	385	440	459	491	430	236
ylli 5 palstaa	2	7	4	0,8	3	13	22	23	24	33	46	121	81	48
yht.	1243	1091	1038	1409	1728	1809	1851	1713	1431	1538	1602	1738	1584	935
Osuudet:														
otsikoton	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
seisova	0,1	0,4	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
miinus	13,8	10,3	9,9	7,6	8,5	9,0	8,0	9,3	9,2	10,2	10,1	2,8	5,9	7,1
1 palsta	73,9	69,5	73,9	73,5	69,9	63,1	53,0	41,6	35,0	35,4	36,6	34,3	31,4	34,7
2 palstaa	8,9	14,8	11,1	13,8	14,7	18,5	24,7	28,3	27,3	23,7	21,8	27,7	30,4	27,9
3-5 palstaa	3,1	4,4	4,5	5,0	6,7	8,6	13,1	19,5	26,9	28,6	28,7	28,2	27,2	25,2
ylli 5 palstaa	0,2	0,6	0,4	0,1	0,2	0,7	1,2	1,3	1,7	2,1	2,9	6,9	5,1	5,1
Kuvitus:														
valokuva 1-2	131	97	110	202	228	332	347	402	352	417	488	488	375	189
valokuva 3-4	42	38	20	46	111	148	173	156	154	160	184	235	168	92
valokuva 5-	4	0,5	1	0,8	2	8	9	6	12	25	19	37	33	11
piirros	13	13	14	18	19	32	27	29	32	39	50	58	39	24
grafiikka	12	4	2	2	3	17	20	29	40	45	47	75	70	38
värivalok 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,5	1,5	2,2	4,2	2,2
värivalok 3-4	0	0	0	0	0,3		0	0	0	4	16	21	26	18
värivalok 5-	0	0	0	0	0		0	0	0	0	4	6	13	9
väripiirros	0	0	0	0	0	0	5	0,3	0	0,3	2	5	6	10
värigrafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0,3	0,3	0,5	5	4,5	4,9	3,1
vinjetti	127	153	150	160	164	192	206	226	227	270	324	736	705	398
värinvinjetti	0	0	0	0	0	0	0,8	6	4	6	3	5,9	26	16
yht.	329	305,5	297	428,8	527,3	729,5	783,1	854,3	821,6	969	1160	1787	1555	852
Osuudet:														
valokuva 1-2	39,8	31,8	37,0	47,1	43,2	45,5	44,3	47,1	42,8	43,0	42,1	27,3	24,1	22,1
valokuva 3-4	12,8	12,4	6,7	10,7	21,1	20,3	22,1	18,3	18,7	16,5	15,9	13,2	10,8	10,8
valokuva 5-	1,2	0,2	0,3	0,2	0,4	1,1	1,1	0,7	1,5	2,6	1,6	2,1	2,1	1,3
piirros	4,0	4,3	4,7	4,2	3,6	4,4	3,4	3,4	3,9	4,0	4,3	3,3	2,5	2,9
grafiikka	3,6	1,3	0,7	0,5	0,6	2,3	2,6	3,4	4,9	4,6	4,1	4,2	4,5	4,5
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	1,3	1,2	2,7	2,6
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4	1,4	1,2	1,7	2,1
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,3	0,8	1,1
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,2	0,4	0,3	0,6	0,5
värigrafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,4	2,5	3,2	3,6
vinjetti	38,6	50,1	50,5	37,3	31,1	26,3	26,3	26,5	27,6	27,9	27,9	41,2	45,3	46,7
värinvinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,7	0,5	0,6	0,3	3,3	1,7	1,9
Sisällön määrä:														
koko m2 / 12 nroa	28,550	28,586	30,243	29,690	43,773	52,318	56,336	55,938	57,275	61,616	66,986	75,747	64,528	71,000
ilm. m2 / 12 nroa	9,144	7,921	14,387	10,069	18,368	21,884	22,151	22,860	25,213	22,872	26,632	27,672	22,266	27,671
sivu / 12 nroa	135,0	133,5	143,5	139,5	205,0	245,3	265,5	269,5	291,0	357,5	415,0	487,0	376,667	403,667
numeroa viikossa	/	/	7	7	7	7	7	7	7	6,5	6,5	6,5	6,3	6,3
sivua numerossa	11,3	11,1	12,0	11,6	17,1	20,4	22,1	22,5	24,3	29,8	34,6	40,6	31,4	33,6
koko m2 / viikko	16,654	16,675	17,642	17,319	25,534	30,519	32,862	32,630	31,024	33,375	36,284	41,030	34,057	39,920
koko m2 / nro	2,379	2,382	2,520	2,474	3,648	4,360	4,695	4,661	4,773	5,135	5,582	6,312	5,377	5,917
ilm. m2 / nro	0,762	0,660	1,199	0,839	1,531	1,824	1,846	1,905	2,101	1,906	2,219	2,306	1,855	2,306
ilm % / nro	32,0	27,7	47,6	33,9	42,0	41,8	39,3	40,9	44,0	37,1	39,8	36,5	34,5	27,7
toim. m2 / nro	1,617	1,722	1,321	1,635	2,117	2,536	2,849	2,756	2,672	3,229	3,363	4,006	3,522	3,611
toim. % / nro	68,0	72,3	52,4	66,1	58,0	58,2	60,7	59,1	56,0	62,9	60,2	63,5	65,5	72,3
juttua / 12 nroa	1242	1087	1036	1409	1728	1809	1851	1713	1431	1538	1602	1738	1584	935
juttua cm2	15,624	19,011	15,305	13,928	14,702	16,824	18,468	19,309	22,406	25,191	25,190	27,669	26,687	25,855
juttua / nro	104	91	86	117	144	151	154	143	119	128	134	145	132	140
toim. sivua	7,6	8,0	6,3	7,7	9,9	11,9	13,4	13,3	13,6	18,7	20,8	25,8	20,6	21,6
kuvia toim. sivulla	2,2	1,6	2,0	2,9	3,1	3,8	3,6	3,9	3,6	3,1	3,3	3,2	3,3	3,0
juttua toim. sivulla	13,5	11,3	13,8	15,3	14,5	12,7	11,5	10,7	8,8	6,8	6,4	5,6	6,4	6,4

Åbo Tidningar																
	1771	1783	1795	1800	1805	1810	1815	1820	1825	1830	1835	1840	1845	1850	1855	1860
Otsikot:																
otsikoton	5	1	3	13	10	30	31	26	48	59	29	10	2	5	0	0
seisova	0	7	0	0	0	10	7	0	0	0	8	20	13	20	21	58
miinus	0	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	69	49	243	209	268
1 palsta	40	32	53	49	59	109	70	28	30	40	44	43	44	75	77	70
2 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3-5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
yli 5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	45	48	56	62	69	149	108	54	78	99	81	142	108	343	307	396
Osuedet:																
otsikoton	11,1	2,1	5,4	21,0	14,5	20,1	28,7	48,1	61,5	59,6	35,8	7,0	1,9	1,5	0,0	0,0
seisova	0,0	14,6	0,0	0,0	0,0	6,7	6,5	0,0	0,0	0,0	9,9	14,1	12,0	5,8	6,8	14,6
miinus	0,0	16,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	48,6	45,4	70,8	68,1	67,7
1 palsta	88,9	66,7	94,6	79,0	85,5	73,2	64,8	51,9	38,5	40,4	54,3	30,3	40,7	21,9	25,1	17,7
2 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3-5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
yli 5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kuvitus:																
valokuva 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
valokuva 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
valokuva 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
piirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
grafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	13	1	1	1
värivalok 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
väripiirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värigrafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
vinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	13	1	1	1
Osuedet:																
valokuva 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
valokuva 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
piirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
grafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värigrafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
vinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sisällönmäärä:																
koko m2 / 12 nroa	0,874	0,907	1,030	1,274	1,061	1,357	1,547	1,320	1,092	1,357	1,299	1,984	1,944	2,896	2,790	4,351
ilm. m2 / 12 nroa	0,000	0,070	0,233	0,312	0,303	0,438	0,686	0,533	0,332	0,364	0,350	0,815	0,798	0,622	0,745	1,880
sivu / 12 nroa	96	96	48	56	48	58	68	58	48	58	54	62	48	55	54	48
numeroa viikossa	0,5	0,5	1	1	2	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2
sivua numerossa	8,0	8,0	4,0	4,7	4,0	4,8	5,7	4,8	4,0	4,8	4,5	5,2	4,0	4,6	4,5	4,0
koko m2 / viikko	0,036	0,038	0,086	0,106	0,177	0,339	0,387	0,220	0,182	0,226	0,216	0,331	0,324	0,483	0,465	0,725
koko m2 / nro	0,073	0,076	0,086	0,106	0,088	0,113	0,129	0,110	0,091	0,113	0,108	0,165	0,162	0,241	0,233	0,363
ilm. m2 / nro	0,000	0,006	0,019	0,026	0,025	0,036	0,057	0,044	0,028	0,030	0,029	0,068	0,067	0,052	0,062	0,157
ilm. % / nro	0,0	7,7	22,6	24,5	28,6	32,2	44,4	40,4	30,4	26,8	26,9	41,1	41,1	21,5	26,7	43,2
toim. m2 / nro	0,073	0,070	0,066	0,080	0,063	0,077	0,072	0,066	0,063	0,083	0,079	0,097	0,095	0,189	0,170	0,206
toim. % / nro	100,0	92,3	77,4	75,5	71,4	67,8	55,6	59,6	69,6	73,2	73,1	58,9	58,9	78,5	73,3	56,8
juttua / 12 nroa	45	41	56	62	69	139	101	54	78	99	73	122	95	323	286	338
juttu cm2	19,413	20,432	14,230	15,513	10,984	6,617	8,521	14,565	9,750	10,032	13,000	9,584	12,060	7,038	7,153	7,311
juttua / nro	4	3	5	5	6	12	8	5	7	8	6	10	8	27	24	28
toim. sivua	8,0	7,4	3,1	3,5	2,9	3,3	3,2	2,9	2,8	3,5	3,3	3,0	2,4	3,6	3,3	2,3
kuvia toim. sivulla	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,5	0,0	0,0	0,0
juttua toim. sivulla	0,5	0,5	1,5	1,5	2,0	3,5	2,7	1,6	2,3	2,3	1,9	3,3	3,4	7,5	7,2	12,4

LIITE 4.

Abo Underrättelser								
	1825	1830	1835	1840	1845	1850	1855	1860
Otsikot:								
otsikoton	37	32	55	77	42	29	0	0
seisova	13	8	11	13	17	33	48	52
miinus	0	0	0	0	18	175	303	342
1 palsta	28	33	41	39	66	73	75	72
2 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0
3-5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0
yli 5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	78	73	107	129	143	310	426	466
Osuudet:								
otsikoton	47,4	43,8	51,4	59,7	29,4	9,4	0,0	0,0
seisova	16,7	11,0	10,3	10,1	11,9	10,6	11,3	11,2
miinus	0,0	0,0	0,0	0,0	12,6	56,5	71,1	73,4
1 palsta	35,9	45,2	38,3	30,2	46,2	23,5	17,6	15,5
2 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3-5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
yli 5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kuvitus:								
valokuva 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0
valokuva 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0
valokuva 5-	0	0	0	0	0	0	0	0
piirros	0	0	0	0	0	0	0	0
grafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 5-	0	0	0	0	0	0	0	0
väripiirros	0	0	0	0	0	0	0	0
väri grafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0
vinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0
värinvinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	0	0	0	0	0	0	0	0
Osuudet:								
valokuva 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
valokuva 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
piirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
grafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
väri grafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
vinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värinvinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sisällön määrä:								
koko m2 / 12 nroa	1,050	1,050	1,383	1,624	1,901	2,968	4,200	4,675
ilm. m2 / 12 nroa	0,225	0,203	0,283	0,453	0,452	0,581	0,931	1,228
sivu / 12 nroa	48	48	52	58	48	56	50	53
numeroa viikossa	2	2	2	2	2	2	2	3
sivua numerossa	4,0	4,0	4,3	4,8	4,0	4,7	4,2	4,4
koko m2 / viikko	0,175	0,175	0,231	0,271	0,317	0,495	0,700	1,169
koko m2 / nro	0,088	0,088	0,115	0,135	0,158	0,247	0,350	0,390
ilm. m2 / nro	0,019	0,017	0,024	0,038	0,038	0,048	0,078	0,102
ilm. % / nro	21,5	19,3	20,5	27,9	23,8	19,6	22,2	26,3
toim. m2 / nro	0,069	0,071	0,092	0,098	0,121	0,199	0,272	0,287
toim. % / nro	78,5	80,7	79,5	72,1	76,2	80,4	77,8	73,7
juttua / 12 nroa	65	65	96	116	126	277	378	414
juttua cm2	12,686	13,031	11,457	10,096	11,500	8,619	8,648	8,325
juttua / nro	5	5	8	10	11	23	32	35
toim.sivua	3,1	3,2	3,4	3,5	3,0	3,8	3,2	3,3
kuvia toim. sivulla	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
juttua toim. sivulla	1,7	1,7	2,3	2,8	3,4	6,1	9,7	10,6

Finlands Allmänna Tidning					1820	1825	1830	1835	1840	1845	1850	1855	1860
Otsikot:													
otsikoton	30	57	74	76	16	11	2	2	0				
seisova	11	12	11	11	9	8	40	34	42				
miinus	0	0	0	0	0	0	118	103	94				
1 palsta	37	93	57	25	14	30	82	107	141				
2 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0				
3-5 palstaa	0	0	0	0	0	0	10	0	0				
yli 5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0				
yht.	78	162	142	112	39	49	252	246	277				
Osuudet:													
otsikoton	38,5	35,2	52,1	67,9	41,0	22,4	0,8	0,8	0,0				
seisova	14,1	7,4	7,7	9,8	23,1	16,3	15,9	13,8	15,2				
miinus	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	46,8	41,9	33,9				
1 palsta	47,4	57,4	40,1	22,3	35,9	61,2	32,5	43,5	50,9				
2 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0				
3-5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,0	0,0	0,0				
yli 5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0				
Kuvitus:													
valokuva 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0				
valokuva 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0				
valokuva 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0				
piirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0				
grafiikka	2	0	0	0	0	2	12	12	24				
värivalok 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0				
värivalok 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0				
värivalok 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0				
väripiirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0				
väri grafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0	0				
vinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0				
värinvinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0				
yht.	2	0	0	0	0	2	12	12	24				
Osuudet:													
valokuva 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0				
valokuva 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0				
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0				
piirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0				
grafiikka	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	100,0	100,0	100,0				
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0				
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0				
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0				
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0				
väri grafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0				
vinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0				
värinvinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0				
Sisällön määrä:													
koko m2 / 12 nroa	1,456	2,122	2,928	1,613	1,703	1,754	3,274	3,379	4,217				
ilm. m2 / 12 nroa	0,472	0,521	0,882	0,465	0,626	0,729	0,654	0,696	1,432				
sivu / 12 nroa	64	96	48	48	48	48	48	48	54				
numeroa viikossa	3	3	3	6	6	6	6	6	6				
sivua numerossa	5,3	8,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,5				
koko m2 / viikko	0,364	0,530	0,732	0,806	0,851	0,877	1,637	1,690	2,109				
koko m2 / nro	0,121	0,177	0,244	0,134	0,142	0,146	0,273	0,282	0,351				
ilm. m2 / nro	0,039	0,043	0,074	0,039	0,052	0,061	0,055	0,058	0,119				
ilm. % / nro	32,4	24,6	30,1	28,8	36,8	41,6	20,0	20,6	34,0				
toim. m2 / nro	0,082	0,133	0,171	0,096	0,090	0,085	0,218	0,224	0,232				
toim. % / nro	67,6	75,4	69,9	71,2	63,2	58,4	80,0	79,4	66,0				
juttua / 12 nroa	67	150	131	101	30	41	212	212	235				
juttua cm2	14,688	10,669	15,618	11,366	35,880	25,010	12,356	12,658	11,853				
juttua / nro	6	13	11	8	3	3	18	18	20				
toim.sivua	3,6	6,0	2,8	2,8	2,5	2,3	3,2	3,2	3,0				
kuvia toim. sivulla													
juttua toim. sivulla	1,5	2,1	3,9	3,0	1,0	1,5	5,5	5,6	6,6				

LIITE 6.

	Uusi Suomi (Suometar ja Uusi Suometar)															(jatkuu)
	1847*	1850	1855	1860	1865*	1870*	1875*	1880*	1885*	1890*	1895*	1900	1905	1910	1915	
Otsikot:																
otsikoton	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
seisova	3	12	63	55	21	9	9	10	37	63	72	173	165	145	205	93
miinus	0	40	391	189	47	62	81	113	187	439	610	993	1272	1138	742	442
1 palsta	6	30	113	76	12	3	8	15	36	69	85	324	344	465	714	782
2 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	19	81
3-5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	14	6
yli 5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	9	82	567	320	80	74	98	138	260	571	767	1490	1781	1752	1694	1404
Osuudet:																
otsikoton	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
seisova	33,3	14,6	11,1	17,2	26,3	12,2	9,2	7,2	14,2	11,0	9,4	11,6	9,3	8,3	12,1	6,6
miinus	0,0	48,8	69,0	59,1	58,8	83,8	82,7	81,9	71,9	76,9	79,5	66,6	71,4	65,0	43,8	31,5
1 palsta	66,7	36,6	19,9	23,8	15,0	4,1	8,2	10,9	13,8	12,1	11,1	21,7	19,3	26,5	42,1	55,7
2 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	1,1	5,8
3-5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	0,4
yli 5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kuvitus:																
valokuva 1-2	0	4	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	12
valokuva 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
valokuva 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
piirros	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	5	8
grafiikka	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
väripiirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värigrafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
vinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värinvinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	0	8	4	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	11	21
Osuudet:																
valokuva 1-2	0,0	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	54,5	57,1
valokuva 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,8
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
piirros	0,0	0,0	50,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	45,5	38,1
grafiikka	0,0	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värigrafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
vinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värinvinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sisällönmäärä:																
koko m2 / 12 nroa	2,189	2,309	4,879	5,426	2,980	3,354	3,948	5,593	8,179	11,607	14,731	18,618	19,646	24,101	20,680	30,294
ilm. m2 / 12 nroa	0,000	0,148	0,123	0,617	0,545	0,494	0,840	1,385	2,220	3,071	3,959	6,406	5,443	9,643	7,355	15,501
sivu / 12 nroa	48	48	56	56	44	48	48	48	48	48	48	92	100	112	94	136
numeroa viikossa	1	1	1	1	6	2	3	5	6	6	6	6	6	6	6	6
sivua numerossa	4,0	4,0	4,7	4,7	3,7	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	7,7	8,3	9,3	7,8	11,3
koko m2 / viikko	0,182	0,192	0,407	0,452	1,490	0,559	0,987	2,330	4,090	5,804	7,366	9,309	9,823	12,051	12,063	15,147
koko m2 / nro	0,182	0,192	0,407	0,452	0,248	0,280	0,329	0,466	0,682	0,967	1,228	1,552	1,637	2,008	1,723	2,525
ilm. m2 / nro	0,000	0,012	0,010	0,051	0,045	0,041	0,070	0,115	0,185	0,256	0,330	0,534	0,454	0,804	0,613	1,292
ilm. % / nro	0,0	6,4	2,5	11,4	18,3	14,7	21,3	24,8	27,1	26,5	26,9	34,4	27,7	40,0	35,6	51,2
toim. m2 / nro	0,182	0,180	0,396	0,401	0,203	0,238	0,259	0,351	0,497	0,711	0,898	1,018	1,184	1,205	1,110	1,233
toim. % / nro	100,0	93,6	97,5	88,6	81,7	85,3	78,7	75,2	72,9	73,5	73,1	65,6	72,3	60,0	64,4	48,8
juttua / 12 nroa	6	70	504	265	59	65	89	128	223	508	695	1317	1616	1607	1489	1311
juttu cm2	30,400	30,874	9,436	18,148	20,638	7,334	8,730	13,696	13,361	8,402	7,750	9,273	8,789	8,997	8,949	11,284
juttua / nro	6	6	42	22	10	33	30	26	37	85	116	110	135	134	124	109
toim.sivua	4,0	3,7	4,5	4,1	3,0	3,4	3,1	3,0	2,9	2,9	2,9	5,0	6,0	5,6	5,0	5,5
kuvia toim. sivulla	0,0	0,2	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,3
juttua toim. sivulla	1,5	1,6	9,2	5,3	3,3	9,5	9,4	8,5	12,8	28,8	39,6	21,8	22,4	23,9	24,6	19,7

Uusi Suomi (Suometar ja Uusi Suometar)																	
	1925	1930	1935	1940	1941*	1943*	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	
Otsikot:																	
otsikoton	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
seisova	126	0	0	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
miinus	469	209	230	123	31	146	160	86	125	134	114	129	50	89	288	0	
1 palsta	892	981	1066	803	397	418	701	956	1056	850	820	559	350	283	429	448	
2 palstaa	102	110	158	220	144	87	173	259	279	381	479	540	414	258	297	470	
3-5 palstaa	28	20	36	65	57	39	51	97	170	215	305	444	481	390	464	525	
yli 5 palstaa	1	1	0	5	16	1	2	0	5	8	16	24	32	50	62	179	
yht.	1618	1321	1490	1230	645	691	1087	1398	1635	1588	1734	1696	1327	1070	1540	1622	
Osuudet:																	
otsikoton	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
seisova	7,8	0,0	0,0	1,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
miinus	29,0	15,8	15,4	10,0	4,8	21,1	14,7	6,2	7,6	8,4	6,6	7,6	3,8	8,3	18,7	0,0	
1 palsta	55,1	74,3	71,5	65,3	61,6	60,5	64,5	68,4	64,6	53,5	47,3	33,0	26,4	26,4	27,9	27,6	
2 palstaa	6,3	8,3	10,6	17,9	22,3	12,6	15,9	18,5	17,1	24,0	27,6	31,8	31,2	24,1	19,3	29,0	
3-5 palstaa	1,7	1,5	2,4	5,3	8,8	5,6	4,7	6,9	10,4	13,5	17,6	26,2	36,2	36,4	30,1	32,4	
yli 5 palstaa	0,1	0,1	0,0	0,4	2,5	0,1	0,2	0,0	0,3	0,5	0,9	1,4	2,4	4,7	4,0	11,0	
Kuvitus:																	
valokuva 1-2	74	63	99	96	112	78	139	286	318	406	381	415	352	358	540	510	
valokuva 3-4	13	17	30	46	26	9	14	42	142	152	209	138	140	123	180	224	
valokuva 5-	0	1	0	0	0	0	1	1	2	12	16	3	19	40	13	27	
piirros	50	27	15	12	13	14	18	27	26	26	30	35	12	26	28	52	
grafiikka	5	14	18	3	5	4	3	5	7	19	18	32	43	31	19	63	
värivalok 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	48	51	
värivalok 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	37	40	
värivalok 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	9	
väripiirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	1	3	4	
värigrafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	72	
vinjetti	4	126	143	150	96	74	144	128	142	138	187	169	223	242	434	993	
värinvinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	82	
yht.	146	248	305	307	252	179	319	489	638	755	842	792	789	821	1321	2127	
Osuudet:																	
valokuva 1-2	50,7	25,4	32,5	31,3	44,4	43,6	43,6	58,5	49,8	53,8	45,2	52,4	44,6	43,6	40,9	24,0	
valokuva 3-4	8,9	6,9	9,8	15,0	10,3	5,0	4,4	8,6	22,3	20,1	24,8	17,4	17,7	15,0	13,6	10,5	
valokuva 5-	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,2	0,3	1,6	1,9	0,4	2,4	4,9	1,0	1,3	
piirros	34,2	10,9	4,9	3,9	5,2	7,8	5,6	5,5	4,1	3,4	3,6	4,4	1,5	3,2	2,1	2,4	
grafiikka	3,4	5,6	5,9	1,0	2,0	2,2	0,9	1,0	1,1	2,5	2,1	4,0	5,4	3,8	1,4	3,0	
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3,6	2,4	
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,8	1,9	
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,4	
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,1	0,0	0,0	0,1	0,2	0,2	
värigrafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,9	3,4	
vinjetti	2,7	50,8	46,9	48,9	38,1	41,3	45,1	26,2	22,3	18,3	22,2	21,3	28,3	29,5	32,9	46,7	
värinvinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3,9	
Sisällön määrä:																	
koko m2 / 12 nroa	37,380	28,783	31,396	28,840				30,076	31,312	45,732	53,560	55,620	50,043	44,176	53,882	57,188	59,264
ilm. m2 / 12 nroa	16,754	11,540	10,515	8,425				13,917	9,826	17,154	21,289	17,550	15,205	16,452	11,918	15,959	9,522
sivu / 12 nroa	178	138	152	140				146	152	222	260	270	246	224	330	464	524
numeroa viikossa	6	7	7	7				7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
sivua numerossa	14,8	11,5	12,7	11,7				12,2	12,7	18,5	21,7	22,5	20,5	18,7	27,5	38,7	43,7
koko m2 / viikko	18,690	16,790	18,314	16,823				17,544	18,265	26,677	31,243	32,445	29,192	25,769	31,431	33,360	34,571
koko m2 / nro	3,115	2,399	2,616	2,403				2,506	2,609	3,811	4,463	4,635	4,170	3,681	4,490	4,766	4,939
ilm. m2 / nro	1,396	0,962	0,86	0,702				1,160	0,819	1,429	1,774	1,462	1,267	1,371	0,993	1,330	0,794
ilm. % / nro	44,8	40,1	33,5	29,2				46,3	31,4	37,5	39,7	31,6	30,4	37,2	22,1	27,9	16,1
toim. m2 / nro	1,719	1,437	1,740	1,701				1,347	1,791	2,382	2,689	3,173	2,903	2,310	3,497	3,436	4,145
toim. % / nro	55,2	59,9	66,5	70,8				53,7	68,6	62,5	60,3	68,4	69,6	62,8	77,9	72,1	83,9
juttua / 12 nroa	1492	1321	1490	1216				1087	1398	1635	1588	1734	1696	1327	1070	1540	1622
juttu cm2	13,824	13,053	14,014	16,789				14,866	15,369	17,479	20,322	21,955	20,541	20,892	39,218	26,772	30,667
juttua / nro	124	110	124	101				91	117	136	132	145	141	111	89	128	135
toim.sivua	8,2	6,9	8,4	8,3				6,5	8,7	11,6	13,1	15,4	14,3	11,7	21,4	27,9	36,7
kuvia toim. sivulla	1,4	1,5	1,6	1,6				2,2	3,5	3,6	3,9	3,5	3,6	4,0	2,3	2,7	2,4
juttua toim. sivulla	15,2	16,0	14,7	12,3				13,9	13,4	11,8	10,1	9,4	9,9	9,4	4,2	4,6	3,7

LIITE 7.

Hufvudstaadsbladet													(jatkuu)		
	1865*	1870*	1875*	1880*	1885*	1890*	1895*	1900	1905	1910	1915	1920	1925	1930	1935
Otsikot:															
otsikoton	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
seisova	15	34	35	38	33	69	72	167	192	193	311	146	61	22	3
miinus	87	106	123	135	138	488	481	873	1016	928	673	423	372	227	188
1 palsta	17	21	19	26	49	114	120	167	294	704	912	1011	949	937	911
2 palstaa	0	0	0	0	0	0	1	0	2	32	55	140	52	41	115
3-5 palstaa	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	15	23	21	17	46
yli 5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	2
yht.	119	161	177	199	220	671	675	1207	1504	1858	1966	1744	1455	1245	1265
Osuudet:															
otsikoton	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
seisova	12,6	21,1	19,8	19,1	15,0	10,3	10,7	13,8	12,8	10,4	15,8	8,4	4,2	1,8	0,2
miinus	73,1	65,8	69,5	67,8	62,7	72,7	71,3	72,3	67,6	49,9	34,2	24,3	25,6	18,2	14,9
1 palsta	14,3	13,0	10,7	13,1	22,3	17,0	17,8	13,8	19,5	37,9	46,4	58,0	65,2	75,3	72,0
2 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	1,7	2,8	8,0	3,6	3,3	9,1
3-5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,8	1,3	1,4	1,4	3,6
yli 5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,2
Kuvitus:															
valokuva 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	13	0	42	89	223
valokuva 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	4	52	74
valokuva 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	5	12
piirros	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	4	4	14	38	11
grafiikka	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	2	2	4	2
värivalok 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
väripiirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värigrafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
vinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	0	36	76	143
värivinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	31	7	99	264	465
Osuudet:															
valokuva 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	41,9	0,0	42,4	33,7	48,0
valokuva 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3,2	14,3	4,0	19,7	15,9
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	1,9	2,6
piirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	12,9	57,1	14,1	14,4	2,4
grafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	3,2	28,6	2,0	1,5	0,4
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värigrafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
vinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	38,7	0,0	36,4	28,8	30,8
värivinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sisällön määrä:															
koko m2 / 12 nroa	3,175	4,380	4,980	6,018	8,400	17,202	16,071	22,316	24,833	30,531	28,771	31,080	31,469	34,615	32,368
ilm. m2 / 12 nroa	0,746	1,469	2,407	2,809	4,027	5,882	6,403	9,846	10,730	13,280	11,453	14,518	14,026	14,263	9,794
sivu / 12 nroa	48	48	48	48	48	51	51	98	112	140	128	140	140	154	148
numeroa viikossa	6	6	6	6	6	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
sivua numerossa	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,3	4,3	8,2	9,3	11,7	10,7	11,7	11,7	12,8	12,3
koko m2 / viikko	1,588	2,190	2,490	3,009	4,200	10,035	9,375	13,018	14,486	17,810	16,783	18,130	18,357	20,192	18,881
koko m2 / nro	0,265	0,365	0,415	0,502	0,700	1,434	1,339	1,860	2,069	2,544	2,398	2,590	2,622	2,885	2,697
ilm. m2 / nro	0,062	0,122	0,201	0,234	0,336	0,490	0,534	0,821	0,894	1,107	0,954	1,210	1,169	1,189	0,816
ilm. % / nro	23,5	33,5	48,3	46,7	47,9	34,2	39,8	44,1	43,2	43,5	39,8	46,7	44,6	41,2	30,3
toim. m2 / nro	0,202	0,243	0,214	0,267	0,364	0,943	0,806	1,039	1,175	1,438	1,443	1,380	1,454	1,696	1,881
toim. % / nro	76,5	66,5	51,7	53,3	52,1	65,8	60,2	55,9	56,8	56,5	60,2	53,3	55,4	58,8	69,7
juttua / 12 nroa	104	127	142	161	187	602	603	1040	1312	1665	1655	1598	1394	1223	1262
juttua cm2	11,681	11,461	9,059	9,967	11,693	10,969	9,353	11,990	10,750	10,361	10,464	10,364	12,513	16,641	17,887
juttua / nro	17	21	24	27	31	86	86	87	109	139	138	133	116	102	105
toim.sivua	3,1	2,7	2,1	2,1	2,1	2,8	2,6	4,6	5,3	6,6	6,4	6,2	6,5	7,5	8,6
kuvia toim. sivulla	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,8	2,1	3,1
juttua toim. sivulla	5,7	8,0	11,5	12,6	15,0	30,7	33,7	19,0	20,6	21,0	21,5	21,4	18,0	13,5	12,2

Hufvudstadsbladet															
	1940	1941*	1943*	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1993	1994*
Otsikot:															
otsikoton	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
seisova	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
miinus	204	142	93	184	217	238	181	242	238	164	189	157	93	87	89
1 palsta	715	446	484	707	980	1089	1034	1206	933	636	700	532	561	567	338
2 palstaa	118	61	40	71	141	208	242	292	415	427	389	308	363	455	199
3-5 palstaa	45	41	30	37	51	110	119	184	222	310	450	443	482	375	245
yli 5 palstaa	5	6	1	13	1	4	11	10	6	7	10	22	64	83	53
yht.	1087	696	648	1012	1390	1649	1587	1934	1814	1544	1738	1462	1563	1567	924
Osuudet:															
otsikoton	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
seisova	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
miinus	18,8	20,4	14,4	18,2	15,6	14,4	11,4	12,5	13,1	10,6	10,9	10,7	6,0	5,6	9,6
1 palsta	65,8	64,1	74,7	69,9	70,5	66,0	65,2	62,4	51,4	41,2	40,3	36,4	35,9	36,2	36,6
2 palstaa	10,9	8,8	6,2	7,0	10,1	12,6	15,2	15,1	22,9	27,7	22,4	21,1	23,2	29,0	21,5
3-5 palstaa	4,1	5,9	4,6	3,7	3,7	6,7	7,5	9,5	12,2	20,1	25,9	30,3	30,8	23,9	26,5
yli 5 palstaa	0,5	0,9	0,2	1,3	0,1	0,2	0,7	0,5	0,3	0,5	0,6	1,5	4,1	5,3	5,7
Kuvitus:															
valokuva 1-2	134	99	84	79	151	157	308	367	407	350	401	450	414	345	196
valokuva 3-4	39	36	16	22	58	72	109	168	155	158	169	182	182	134	92
valokuva 5-	0	0	0	1	1	3	9	6	3	5	9	6	15	24	11
piirros	22	1	13	6	19	22	32	43	33	53	69	56	63	41	27
grafiikka	6	5	0	1	1	2	15	18	31	40	40	52	44	26	10
värivalok 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	1
värivalok 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	16	6	4
värivalok 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
väripiirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4	11	13	11	5
väri grafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	31	28	25
vinjetti	175	76	104	162	197	223	195	231	247	244	207	228	394	353	353
väriinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	14	3	5	4	32	33	16
yht.	376	217	217	271	427	479	668	833	891	855	905	990	1208	1001	742
Osuudet:															
valokuva 1-2	35,6	45,6	38,7	29,2	35,4	32,8	46,1	44,1	45,7	40,9	44,3	45,5	34,3	34,5	26,4
valokuva 3-4	10,4	16,6	7,4	8,1	13,6	15,0	16,3	20,2	17,4	18,5	18,7	18,4	15,1	13,4	12,4
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0	0,4	0,2	0,6	1,3	0,7	0,3	0,6	1,0	0,6	1,2	2,4	1,5
piirros	5,9	0,5	6,0	2,2	4,4	4,6	4,8	5,2	3,7	6,2	7,6	5,7	5,2	4,1	3,6
grafiikka	1,6	2,3	0,0	0,4	0,2	0,4	2,2	2,2	3,5	4,7	4,4	5,3	3,6	2,6	1,3
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,1
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	1,3	0,6	0,5
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,4	1,1	1,1	1,1	0,7
väri grafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	2,6	2,8	3,4
vinjetti	46,5	35,0	47,9	59,8	46,1	46,6	29,2	27,7	27,7	28,5	22,9	23,0	32,6	35,3	47,6
väriinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,6	0,4	0,6	0,4	2,6	3,3	2,2
Sisällönmäärä:															
koko m2 / 12 nro	29,848			27,280	26,230	39,204	42,991	45,792	46,216	46,867	44,982	44,793	49,056	43,691	46,656
ilm. m2 / 12 nro	7,074			11,523	8,773	14,981	15,401	14,082	13,306	13,476	10,406	11,674	11,056	7,884	8,846
siivu / 12 nro	130,0			124,0	120,0	176,0	193,0	216,0	218,0	226,0	238,0	236,0	256,000	228,000	247,0
numeroa viikossa	7			7	7	7	7	7	7	7	7	7	7,0	7,0	7
siivua numerossa	10,8			10,3	10,0	14,7	16,1	18,0	18,2	18,8	19,8	19,7	21,3	19,0	20,6
koko m2 / viikko	17,411			15,913	15,301	22,869	25,078	26,712	26,959	27,339	26,240	26,129	28,616	25,486	27,216
koko m2 / nro	2,487			2,273	2,186	3,267	3,583	3,816	3,851	3,906	3,749	3,733	4,088	3,641	3,888
ilm. m2 / nro	0,590			0,960	0,731	1,248	1,283	1,173	1,109	1,123	0,867	0,973	0,921	0,657	0,737
ilm. % / nro	23,7			42,2	33,4	38,2	35,8	30,8	28,8	28,8	23,1	26,1	22,5	18,0	19,0
toim. m2 / nro	1,898			1,313	1,455	2,019	2,299	2,643	2,743	2,783	2,881	2,760	3,167	2,984	3,151
toim. % / nro	76,3			57,8	66,6	61,8	64,2	69,2	71,2	71,2	76,9	73,9	77,5	82,0	81,0
juttua / 12 nroa	1087			1012	1390	1649	1587	1934	1814	1544	1738	1462	1563	1567	924
juttu cm2	20,951			15,570	12,559	14,690	17,385	16,396	18,142	21,626	19,894	22,653	24,312	22,850	23,870
juttua / nro	91			84	116	137	132	161	151	129	145	122	130	131	132
toim. siivua	8,3			6,0	6,7	9,1	10,3	12,5	12,9	13,4	15,2	14,5	16,5	15,6	16,7
kuvia toim. sivulla	2,0			1,5	2,9	2,4	3,8	4,0	4,1	3,8	3,8	4,3	3,9	3,3	3,2
juttua toim. sivulla	11,0			14,1	17,4	15,2	12,8	12,9	11,7	9,6	9,5	8,4	7,9	8,4	7,9

LIITE 8.

Helsingin Sanomat (Päivälehti)											(jatkuu)		
	1890*	1895*	1900	1905	1910	1915	1920	1925	1930	1935	1940	1941*	1943*
Otsikot:													
otsikoton	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
seisova	14	41	146	175	179	226	76	8	0	0	0	0	0
miinus	284	335	913	1069	898	615	361	333	179	159	39	33	52
1 palsta	59	79	192	331	481	763	605	865	1003	1052	913	446	472
2 palstaa	0	0	0	2	14	18	75	84	71	89	123	86	51
3-5 palstaa	0	0	0	3	3	14	7	21	32	43	37	38	25
yli 5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	2	5	3	7	8	1
yht.	357	455	1251	1580	1575	1636	1124	1313	1290	1346	1119	611	601
Osuudet:													
otsikoton	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
seisova	3,9	9,0	11,7	11,1	11,4	13,8	6,8	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
miinus	79,6	73,6	73,0	67,7	57,0	37,6	32,1	25,4	13,9	11,8	3,5	5,4	8,7
1 palsta	16,5	17,4	15,3	20,9	30,5	46,6	53,8	65,9	77,8	78,2	81,6	73,0	78,5
2 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,1	0,9	1,1	6,7	6,4	5,5	6,6	11,0	14,1	8,5
3-5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2	0,9	0,6	1,6	2,5	3,2	3,3	6,2	4,2
yli 5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,4	0,2	0,6	1,3	0,2
Kuvitus:													
valokuva 1-2	0	0	0	16	6	5	0	35	94	122	94	77	58
valokuva 3-4	0	0	0	0	0	2	0	9	30	44	35	43	11
valokuva 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0
piirros	0	0	0	0	24	28	22	20	5	14	16	11	15
grafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0	29	27	2	4	0
värivalok 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
väripiirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
väri grafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
vinjetti	0	0	0	0	2	12	67	138	118	57	113	70	60
värivinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	0	0	0	16	32	47	89	202	276	266	261	205	144
Osuudet:													
valokuva 1-2	0,0	0,0	0,0	100,0	18,8	10,6	0,0	17,3	34,1	45,9	36,0	37,6	40,3
valokuva 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,3	0,0	4,5	10,9	16,5	13,4	21,0	7,6
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	0,4	0,0	0,0
piirros	0,0	0,0	0,0	0,0	75,0	59,6	24,7	9,9	1,8	5,3	6,1	5,4	10,4
grafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	10,5	10,2	0,8	2,0	0,0
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
väri grafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
vinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	6,3	25,5	75,3	68,3	42,8	21,4	43,3	34,1	41,7
värivinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sisällön määrä:													
koko m2 / 12 nroa	6,496	11,881	13,933	21,095	24,430	21,692	22,943	27,744	31,416	32,232	33,456		
ilm. m2 / 12 nroa	0,725	3,293	4,147	7,528	10,131	7,608	10,958	11,659	13,841	12,056	11,889		
sivu / 12 nroa	48	48	48	98	116	104	110	136	154	158	164		
numeroa viikossa	6	6	6	6	6	7	7	7	7	7	7		
sivua numerossa	4,0	4,0	4,0	8,2	9,7	8,7	9,2	11,3	12,8	13,2	13,7		
koko m2 / viikko	3,248	5,940	6,967	10,547	12,215	12,654	13,384	16,184	18,326	18,802	19,516		
koko m2 / nro	0,541	0,990	1,161	1,758	2,036	1,808	1,912	2,312	2,618	2,686	2,788		
ilm. m2 / nro	0,060	0,274	0,346	0,627	0,844	0,634	0,972	0,913	1,153	1,005	0,991		
ilm. % / nro	11,2	27,7	29,8	35,7	41,5	35,1	47,8	42,0	44,1	37,4	35,5		
toim. m2 / nro	0,481	0,716	0,816	1,131	1,192	1,174	0,999	1,340	1,465	1,681	1,797		
toim. % / nro	88,8	72,3	70,2	64,3	58,5	64,9	52,2	58,0	55,9	62,6	64,5		
juttua / 12 nroa	343	414	1105	1405	1396	1410	1048	1305	1290	1346	1119		
juttua cm2	8,412	10,371	8,856	9,656	10,242	9,989	11,436	12,326	13,624	14,990	19,274		
juttua / nro	57	69	92	117	116	118	87	109	108	112	93		
toim. sivua	3,6	2,9	2,8	5,3	5,7	5,6	4,8	6,6	7,2	8,2	8,8		
kuvia toim. sivulla	0,0	0,0	0,0	0,3	0,4	0,5	0,4	0,8	1,8	2,1	1,4		
juttua toim. sivulla	16,1	23,9	32,8	22,3	20,6	20,9	18,2	16,6	15,0	13,6	10,6		

Helsingin Sanomat (Päivälehti)												
	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1993	1994*
Otsikot:												
otsikoton	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
seisova	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
miinus	11	92	139	223	148	187	220	293	186	78	171	100
1 palsta	871	1237	1621	1596	1150	894	700	911	1061	1032	674	538
2 palstaa	102	205	297	405	675	561	425	494	600	879	786	486
3-5 palstaa	45	69	92	174	337	431	437	568	590	571	598	327
yli 5 palstaa	1	1	1	3	12	41	38	68	97	159	122	77
yht.	1030	1604	2150	2401	2322	2114	1820	2334	2534	2719	2351	1528
Osuudet:												
otsikoton	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
seisova	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
miinus	1,1	5,7	6,5	9,3	6,4	8,8	12,1	12,6	7,3	2,9	7,3	6,5
1 palsta	84,6	77,1	75,4	66,5	49,5	42,3	38,5	39,0	41,9	38,0	28,7	35,2
2 palstaa	9,9	12,8	13,8	16,9	29,1	26,5	23,4	21,2	23,7	32,3	33,4	31,8
3-5 palstaa	4,4	4,3	4,3	7,2	14,5	20,4	24,0	24,3	23,3	21,0	25,4	21,4
yli 5 palstaa	0,1	0,1	0,0	0,1	0,5	1,9	2,1	2,9	3,8	5,8	5,2	5,0
Kuvitus:												
valokuva 1-2	106	219	281	395	408	545	444	594	589	633	471	264
valokuva 3-4	11	51	140	199	202	220	193	210	236	286	201	89
valokuva 5-	0	1	0	11	11	18	23	48	41	45	36	15
piirros	22	19	14	22	18	40	37	48	95	92	73	39
grafiikka	2	1	2	20	26	34	70	102	110	173	152	94
värivalok 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	5	33	126	65
värivalok 3-4	0	0	0	0	0	0	0	3	6	26	71	49
värivalok 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	3	13	38	25
väripiirros	0	0	0	0	0	0	0	0	4	5	19	7
värigrafiikka	0	0	0	0	0	0	0	2	6	75	120	67
vinjetti	99	115	104	175	142	191	203	428	446	1048	1417	747
värinvinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	111	44	29
yht.	240	406	541	822	807	1048	970	1435	1541	2540	2768	1490
Osuudet:												
valokuva 1-2	44,2	53,9	51,9	48,1	50,6	52,0	45,8	41,4	38,2	24,9	17,0	17,7
valokuva 3-4	4,6	12,6	25,9	24,2	25,0	21,0	19,9	14,6	15,3	11,3	7,3	6,0
valokuva 5-	0,0	0,2	0,0	1,3	1,4	1,7	2,4	3,3	2,7	1,8	1,3	1,0
piirros	9,2	4,7	2,6	2,7	2,2	3,8	3,8	3,3	6,2	3,6	2,6	2,6
grafiikka	0,8	0,2	0,4	2,4	3,2	3,2	7,2	7,1	7,1	6,8	5,5	6,3
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	1,3	4,6	4,4
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,4	1,0	2,6	3,3
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,5	1,4	1,7
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,2	0,7	0,5
värigrafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,4	3,0	4,3	4,5
vinjetti	41,3	28,3	19,2	21,3	17,6	18,2	20,9	29,8	28,9	41,3	51,2	50,1
värinvinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,4	1,6	1,9
Sisällön määrä:												
koko m2 / 12 nro	41,616	37,544	60,487	80,708	93,604	96,322	104,903	116,052	131,285	155,685	120,437	139,406
ilm. m2 / 12 nro	25,722	16,450	32,065	44,118	50,995	56,706	63,882	63,076	73,015	85,369	54,071	70,499
sivu / 12 nro	204,0	180,0	290,0	376,0	432,0	466,0	516,0	546,0	620,0	776,0	598,0	686,0
numeroa viikossa	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
sivua numerossa	17,0	15,0	24,2	31,3	36,0	38,8	43,0	45,5	51,7	64,7	49,8	57,2
koko m2 / viikko	24,276	21,900	35,284	47,080	54,602	56,188	61,193	67,697	76,583	90,816	70,255	81,320
koko m2 / nro	3,468	3,129	5,041	6,726	7,800	8,027	8,742	9,671	10,940	12,974	10,036	11,617
ilm. m2 / nro	2,144	1,371	2,672	3,677	4,250	4,726	5,324	5,256	6,085	7,114	4,506	5,875
ilm. % / nro	61,8	43,8	53,0	54,7	54,5	58,9	60,9	54,4	55,6	54,8	44,9	50,6
toim. m2 / nro	1,324	1,758	2,369	3,049	3,551	3,301	3,418	4,415	4,856	5,860	5,531	5,742
toim. % / nro	38,2	56,2	47,0	45,3	45,5	41,1	39,1	45,6	44,4	45,2	55,1	49,4
juttua / 12 nroa	1030	1604	2150	2401	2322	2114	1820	2334	2534	2719	2351	1528
juttua cm2	15,431	13,150	13,220	15,240	18,350	18,740	22,539	22,698	22,995	25,861	28,229	26,306
juttua / nro	86	134	179	200	194	176	152	195	211	227	196	218
toim.sivua	6,5	8,4	11,4	14,2	16,4	16,0	16,8	20,8	22,9	29,2	27,5	28,3
kuvia toim. sivulla	1,8	2,9	3,2	3,8	3,4	4,5	3,8	4,0	4,0	3,9	4,0	3,6
juttua toim. sivulla	13,2	15,9	15,8	14,1	11,8	11,0	9,0	9,4	9,2	7,8	7,1	7,7

LIITE 9.

Suomen Sosialidemokraatti (Työmies)													(jatkuu)			
	1895*	1900	1905	1910	1915	1920	1925	1930	1935	1940	1941*	1943*	1945	1950	1955	1960
Otsikot:																
otsikoton	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
seisova	3	81	112	149	213	149	149	10	10	0	0	0	6	0	0	0
miinus	22	327	490	383	48	174	221	194	112	80	26	44	57	31	85	114
1 palsta	4	95	189	621	1447	676	754	823	647	602	392	389	787	971	1065	1086
2 palstaa	0	1	0	4	16	56	81	60	77	188	86	84	113	171	230	313
3-5 palstaa	0	0	0	1	5	1	11	12	31	46	36	26	55	66	93	115
yli 5 palstaa	0	0	0	0	0	1	0	3	3	10	4	5	1	1	1	30
yht.	29	504	791	1158	1729	1057	1216	1102	880	926	544	548	1019	1240	1474	1658
Osuudet:																
otsikoton	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
seisova	10,3	16,1	14,2	12,9	12,3	14,1	12,3	0,9	1,1	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0	0,0	0,0
miinus	75,9	64,9	61,9	33,1	2,8	16,5	18,2	17,6	12,7	8,6	4,8	8,0	5,6	2,5	5,8	6,9
1 palsta	13,8	18,8	23,9	53,6	83,7	64,0	62,0	74,7	73,5	65,0	72,1	71,0	77,2	78,3	72,3	65,5
2 palstaa	0,0	0,2	0,0	0,3	0,9	5,3	6,7	5,4	8,8	20,3	15,8	15,3	11,1	13,8	15,6	18,9
3-5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,1	0,3	0,1	0,9	1,1	3,5	5,0	6,6	4,7	5,4	5,3	6,3	6,9
yli 5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,3	0,3	1,1	0,7	0,9	0,1	0,1	0,1	1,8
Kuvitus:																
valokuva 1-2	0	0	0	0	1	0	25	40	80	65	78	53	115	151	155	219
valokuva 3-4	0	0	0	0	0	0	4	10	18	31	38	16	31	34	90	130
valokuva 5-	0	0	0	0	4	0	0	0	1	1	0	0	2	0	1	0
piirros	0	0	0	0	8	5	25	12	11	3	7	3	8	5	13	47
grafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3	3	1	1	0	1	14
värivalok 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
väripiirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värigrafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
vinjetti	0	0	0	0	0	0	14	186	163	175	64	78	196	201	186	258
värinvinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	0	0	0	0	13	5	68	248	274	278	190	151	353	391	446	668
Osuudet:																
valokuva 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	7,7	0,0	36,8	16,1	29,2	23,4	41,1	35,1	32,6	38,6	34,8	32,8
valokuva 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	5,9	4,0	6,6	11,2	20,0	10,6	8,8	8,7	20,2	19,5
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	30,8	0,0	0,0	0,0	0,4	0,4	0,0	0,0	0,6	0,0	0,2	0,0
piirros	0,0	0,0	0,0	0,0	61,5	100,0	36,8	4,8	4,0	1,1	3,7	2,0	2,3	1,3	2,9	7,0
grafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4	1,1	1,6	0,7	0,3	0,0	0,2	2,1
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värigrafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
vinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	20,6	75,0	59,5	62,9	33,7	51,7	55,5	51,4	41,7	38,6
värinvinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sisällön määrä:																
koko m2 / 12 nroa	5,429	5,806	10,295	16,867	18,323	15,734	21,056	19,536	18,204	22,200			22,000	23,676	29,670	32,011
ilm. m2 / 12 nroa	1,310	1,490	3,353	5,486	4,758	5,298	7,186	5,454	4,213	4,297			6,386	5,228	9,272	6,727
sivu / 12 nroa	48	48	48	84	88	70	94	88	82	100			100	106	132	152
numeroa viikossa	1	6	6	6	6	6	6	7	7	7			7	7	7	7
sivua numerossa	4,0	4,0	4,0	7,0	7,3	5,8	7,8	7,3	6,8	8,3			8,3	8,8	11,0	12,7
koko m2 / viikko	0,452	2,903	5,148	8,434	9,162	7,867	10,528	11,396	10,619	12,950			12,833	13,811	17,308	18,673
koko m2 / nro	0,452	0,484	0,858	1,406	1,527	1,311	1,755	1,628	1,517	1,850			1,833	1,973	2,473	2,668
ilm. m2 / nro	0,109	0,124	0,279	0,457	0,397	0,442	0,599	0,455	0,351	0,358			0,532	0,436	0,773	0,561
ilm. % / nro	24,1	25,7	32,6	32,5	26,0	33,7	34,1	27,9	23,1	19,4			29,0	22,1	31,2	21,0
toim. m2 / nro	0,343	0,360	0,579	0,948	1,130	0,870	1,156	1,173	1,166	1,492			1,301	1,537	1,700	2,107
toim. % / nro	75,9	74,3	67,4	67,5	74,0	66,3	65,9	72,1	76,9	80,6			71,0	77,9	68,8	79,0
juttua / 12 nroa	26	423	679	1009	1516	908	1067	1092	870	926			1013	1240	1474	1658
juttu cm2	13,201	10,203	10,224	11,280	8,948	11,493	12,999	12,895	16,081	19,333			15,414	14,878	13,839	15,250
juttua / nro	26	35	57	84	126	76	89	91	73	77			84	103	123	138
toim. sivua	3,0	3,0	2,7	4,7	5,4	3,9	5,2	5,3	5,3	6,7			5,9	6,9	7,6	10,0
kuvia toim. sivulla	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,9	1,0	1,8	1,3			2,2	2,3	2,9	3,4
juttua toim. sivulla	8,6	11,9	21,0	17,8	23,3	19,6	17,2	17,2	13,8	11,5			14,3	15,0	16,2	13,8

Suomen Sosialidemokraatti (Työmies)								
	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1993	1994*
Otsikot:								
otsikoton	0	0	0	0	0	0	0	0
seisova	0	0	0	0	0	0	0	0
miinus	89	81	89	55	18	24	24	10
1 palsta	749	460	317	280	320	343	249	97
2 palstaa	387	424	295	313	192	213	205	98
3-5 palstaa	140	238	310	350	340	385	317	135
yli 5 palstaa	48	20	17	2	3	81	38	14
yht.	1413	1223	1028	1000	873	1046	833	354
Osuudet:								
otsikoton	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
seisova	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
miinus	6,3	6,6	8,7	5,5	2,1	2,3	2,9	2,8
1 palsta	53,0	37,6	30,8	28,0	36,7	32,8	29,9	27,4
2 palstaa	27,4	34,7	28,7	31,3	22,0	20,4	24,6	27,7
3-5 palstaa	9,9	19,5	30,2	35,0	38,9	36,8	38,1	38,1
yli 5 palstaa	3,4	1,6	1,7	0,2	0,3	7,7	4,6	4,0
Kuvitus:								
valokuva 1-2	231	241	262	314	374	393	309	106
valokuva 3-4	114	109	125	137	138	249	168	94
valokuva 5-	2	1	2	3	14	62	40	7
piirros	17	8	26	11	21	26	2	7
grafiikka	17	20	7	8	8	21	31	10
värivalok 1-2	0	0	0	2	6	0	0	0
värivalok 3-4	0	0	0	11	18	3	0	0
värivalok 5-	0	0	0	0	4	1	1	0
väripiirros	0	0	0	2	3	0	0	1
värigrafiikka	0	0	0	0	2	0	0	1
vinjetti	265	296	238	202	189	507	345	94
värivinjetti	3	8	11	17	8	11	0	4
yht.	649	683	671	707	785	1273	896	324
Osuudet:								
valokuva 1-2	35,6	35,3	39,0	44,4	47,6	30,9	34,5	32,7
valokuva 3-4	17,6	16,0	18,6	19,4	17,6	19,6	18,8	29,0
valokuva 5-	0,3	0,1	0,3	0,4	1,8	4,9	4,5	2,2
piirros	2,6	1,2	3,9	1,6	2,7	2,0	0,2	2,2
grafiikka	2,6	2,9	1,0	1,1	1,0	1,6	3,5	3,1
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,3	0,8	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	1,6	2,3	0,2	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,1	0,1	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,3	0,4	0,0	0,0	0,3
värigrafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,3
vinjetti	40,8	43,3	35,5	28,6	24,1	39,8	38,5	29,0
värivinjetti	0,5	1,2	1,6	2,4	1,0	0,9	0,0	1,2
Sisällön määrä:								
koko m2 / 12 nro	30,326	31,169	33,156	31,549	34,680	38,984	29,458	26,938
ilm. m2 / 12 nro	5,977	6,225	7,041	6,089	5,877	4,741	4,842	3,668
sivu / 12 nro	144	148	198	316	340	392	304	278
numeroa viikossa	7	7	5	5	5	5	5	5
sivua numerossa	12,0	12,3	16,5	26,3	28,3	32,7	25,3	23,2
koko m2 / viikko	17,690	18,182	13,815	13,145	14,450	16,244	12,274	11,224
koko m2 / nro	2,527	2,597	2,763	2,629	2,890	3,249	2,455	2,245
ilm. m2 / nro	0,498	0,519	0,587	0,507	0,490	0,395	0,403	0,306
ilm. % / nro	19,7	20,0	21,2	19,3	16,9	12,2	16,4	13,6
toim. m2 / nro	2,029	2,079	2,176	2,122	2,400	2,854	2,051	1,939
toim. % / nro	80,3	80,0	78,8	80,7	83,1	87,8	83,6	86,4
juttua / 12 nroa	1413	1223	1028	1000	873	1046	833	354
juttua cm2	17,232	20,396	25,404	25,460	32,993	32,737	29,551	27,390
juttua / nro	118	102	86	83	73	87	69	71
toim.sivua	9,6	9,9	13,0	21,3	23,5	28,7	21,2	20,0
kuvia toim. sivulla	3,3	3,2	2,7	1,9	2,1	2,2	2,2	2,3
juttua toim. sivulla	12,2	10,3	6,6	3,9	3,1	3,0	3,3	3,5

Jyväskylän lehdet (keskiarvo)														(jatkuu)		
	1865*	1870*	1875*	1880*	1885*	1890*	1895*	1900	1905	1910	1915	1920	1925	1930	1935	1940
Otsikot:																
otsikoton	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
seisova	0	1	4	3	2	21	14	94	94	101	130	28	3	0	0	0
minus	1	4	10	83	42	50	138	414	373	504	434	210	265	147	123	96
1 palsta	5	4	3	7	7	17	25	95	96	144	516	392	465	469	527	511
2 palstaa	0	0	0	0,5	0	0,5	0	0	0	0,3	7	50	55	73	69	85
3-5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	5	17	6	17	11	21
yli 5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0,3	1	0	2
yht.	6	9	17	93,5	51	88,5	177	603	563	750,3	1092	699	794,3	707	730	715
Osuudet:																
otsikoton	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
seisova	0,0	11,1	23,5	3,2	3,9	23,7	7,9	15,6	16,7	13,5	11,9	4,0	0,4	0,0	0,0	0,0
minus	16,7	44,4	58,8	88,8	82,4	56,5	78,0	68,7	66,3	67,2	39,7	30,0	33,4	20,8	16,8	13,4
1 palsta	83,3	44,4	17,6	7,5	13,7	19,2	14,1	15,8	17,1	19,2	47,3	56,1	58,5	66,3	72,2	71,5
2 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	7,2	6,9	10,3	9,5	11,9
3-5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,5	2,4	0,8	2,4	1,5	2,9
yli 5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,1	0,0	0,3
Kuvitus:																
valokuva 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	5	5	9	44	26	24
valokuva 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,7	1	2	5	6	11
valokuva 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,3	0,7	0
piirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0,3	2	9	2	10
grafiikka	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0,3	0	0	0	0	0,7	2
värivalok 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
väripiirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värigrafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
vinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	48	60	50	43	57
värinvinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	0	0	0	0	0	1	0	0	0	3,3	10,7	54,3	73	108,3	78,4	104
Osuudet:																
valokuva 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	30,3	46,7	9,2	12,3	40,6	33,2	23,1
valokuva 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	6,5	1,8	2,7	4,6	7,7	10,6
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,9	0,0
piirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	60,6	9,3	0,6	2,7	8,3	2,6	9,6
grafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	9,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,9	1,9
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värigrafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
vinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	37,4	88,4	82,2	46,2	54,8	54,8
värinvinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sisällönmäärä:																
koko m2 / 12 nro	1,958	2,417	2,688	5,869	9,146	6,462	9,070	9,178	9,002	9,898	11,975	9,800	11,177	11,885	11,146	12,815
ilm. m2 / 12 nro	0,398	0,158	0,848	0,744	3,600	1,818	2,031	3,105	3,533	3,441	3,299	3,167	3,223	3,040	2,854	2,868
sivu / 12 nro	48,0	48,0	48,0	42,0	48,0	48,0	48,0	48,0	48,0	48,0	48,0	46,7	50,0	53,0	52,7	60,0
numeroa viikossa	1,0	1,0	1,0	1,5	1,0	2,5	3,0	3,0	3,0	4,0	3,0	6,0	5,3	5,3	6,0	6,0
sivua numerossa	4,0	4,0	4,0	3,5	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	3,9	4,2	4,4	4,4	5,0
koko m2 / viikko	0,163	0,201	0,224	0,734	0,762	1,346	2,268	2,295	2,251	3,299	2,994	4,900	4,937	5,249	5,573	6,408
koko m2 / nro	0,163	0,201	0,224	0,489	0,762	0,539	0,756	0,765	0,750	0,825	0,998	0,817	0,931	0,990	0,929	1,068
ilm. m2 / nro	0,033	0,013	0,071	0,062	0,300	0,152	0,169	0,259	0,294	0,287	0,275	0,264	0,269	0,253	0,238	0,239
ilm. % / nro	20,3	6,5	31,5	12,7	39,4	28,1	22,4	33,8	39,2	34,8	27,5	32,3	28,8	25,6	25,6	22,4
toim. m2 / nro	0,130	0,188	0,153	0,427	0,462	0,387	0,587	0,506	0,456	0,538	0,723	0,553	0,663	0,737	0,691	0,829
toim. % / nro	79,7	93,5	68,5	87,3	60,6	71,9	77,6	66,2	60,8	65,2	72,5	67,7	71,2	74,4	74,4	77,6
juttua / 12 nro	6	8	13	90,5	49	67,5	163	509	469	649,3	962	671	791,3	707	730	715
juttua cm2	21,667	23,531	11,795	7,079	9,432	14,333	10,796	11,931	11,661	9,945	9,019	9,885	10,052	12,511	11,359	13,912
juttua / nro	6	8	13	60	49	27	54	42	39	54	80	56	66	59	61	60
toim.sivua	3,2	3,7	2,7	3,1	2,4	2,9	3,1	2,6	2,4	2,6	2,9	2,6	3,0	3,3	3,3	3,9
kuvia toim. sivulla	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,2	0,4	1,5	0,9	1,0
juttua toim. sivulla	1,9	2,1	4,7	19,7	20,2	9,4	17,5	16,0	16,1	20,7	27,7	21,2	22,2	17,9	18,6	15,4

Jyväskylän lehdet (keskiarvo)												
	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1993	1994*
Otsikot:												
otsikoton	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
seisova	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
miinus	173	101	77	138	228	142	71	53	31	58	83	104
1 palsta	585	559	565	759	689	562	685	549	668	657	475	384
2 palstaa	101	139	188	262	323	280	384	454	391	332	546	382
3-5 palstaa	24	27	76	99	170	226	367	435	546	579	445	283
yli 5 palstaa	1	0	0,3	1	2	1	9	30	55	105	98	63
yht.	884	826	906	1259	1412	1211	1516	1521	1691	1731	1647	1216
Osuudet:												
otsikoton	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
seisova	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
miinus	19,6	12,2	8,5	11,0	16,1	11,7	4,7	3,5	1,8	3,4	5,0	8,6
1 palsta	66,2	67,7	62,3	60,3	48,8	46,4	45,2	36,1	39,5	38,0	28,8	31,6
2 palstaa	11,4	16,8	20,7	20,8	22,9	23,1	25,3	29,8	23,1	19,2	33,2	31,4
3-5 palstaa	2,7	3,3	8,4	7,9	12,0	18,7	24,2	28,6	32,3	33,4	27,0	23,3
yli 5 palstaa	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,6	2,0	3,3	6,1	6,0	5,2
Kuvitus:												
valokuva 1-2	38,0	82,0	110	138	178	168	121	238	297	341	277	43
valokuva 3-4	5,0	13,0	38	86	110	111	172	215	265	248	124	8
valokuva 5-	0,0	0,0	0	0,5	1	0	4	13	25	24	19	2
piirros	6,0	15,0	20	45	33	11	34	38	49	36	12	5
grafiiikka	0,7	2,0	2	6	11	11	36	18	28	44	34	11
värivalok 1-2	0,0	0,0	0	0	0	0	0	4	9	25	56	223
värivalok 3-4	0,0	0,0	0	0	0	0	0	9	32	19	77	115
värivalok 5-	0,0	0,0	0	0	0	0	0	9	17	8	18	31
väripiirros	0,0	0,0	0	0	0	0	1	1	1	2	3	2
värigrafiiikka	0,0	0,0	0	0	0	0	0	0	0	37	61	40
vinjetti	58,0	88,0	90	148	163	127	142	168	178	293	342	165
värivinjetti	0,0	0,0	0	0	0	0,5	8	9	11	12	36	160
yht.	107,7	200,0	260	423,5	496	428,5	518	722	912	1089	1059	805
Osuudet:												
valokuva 1-2	35,3	41,0	42,3	32,6	35,9	39,2	23,4	33,0	32,6	31,3	26,2	5,3
valokuva 3-4	4,6	6,5	14,6	20,3	22,2	25,9	33,2	29,8	29,1	22,8	11,7	1,0
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,0	0,8	1,8	2,7	2,2	1,8	0,2
piirros	5,6	7,5	7,7	10,6	6,7	2,6	6,6	5,3	5,4	3,3	1,1	0,6
grafiiikka	0,6	1,0	0,8	1,4	2,2	2,6	6,9	2,5	3,1	4,0	3,2	1,4
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	1,0	2,3	5,3	27,7
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	3,5	1,7	7,3	14,3
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	1,9	0,7	1,7	3,9
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,2	0,3	0,2
värigrafiiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3,4	5,8	5,0
vinjetti	53,9	44,0	34,6	34,9	32,9	29,6	27,4	23,3	19,5	26,9	32,3	20,5
värivinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	1,5	1,2	1,2	1,1	3,4	19,9
Sisältömäärä:												
koko m2 / 12 nro	13,954	12,372	15,753	22,578	26,302	26,493	43,890	55,062	69,555	66,394	54,933	59,619
ilm. m2 / 12 nro	3,837	2,478	3,327	4,965	5,848	7,132	14,087	16,572	20,039	21,370	14,481	17,378
sivu / 12 nro	66,0	59,5	108,5	163,0	189,0	179,0	220,0	276,0	352,0	336,0	278,0	301,0
numeroa viikossa	6,7	5,8	5,8	6,5	6,5	6	7,0	7	7,0	7,0	7,0	7,0
sivua numerossa	5,5	5,0	9,0	13,6	15,8	14,9	18,3	23,0	29,3	28,0	23,2	25,1
koko m2 / viikko	7,791	5,980	7,614	12,230	14,247	13,247	25,603	32,120	40,574	38,730	32,044	34,778
koko m2 / nro	1,163	1,031	1,313	1,882	2,192	2,208	3,658	4,589	5,796	5,533	4,578	4,968
ilm. m2 / nro	0,320	0,207	0,277	0,414	0,487	0,594	1,174	1,381	1,670	1,781	1,207	1,448
ilm. % / nro	27,5	20,0	21,1	22,0	22,2	26,9	32,1	30,1	28,8	32,2	26,4	29,1
toim. m2 / nro	0,843	0,825	1,036	1,468	1,705	1,613	2,484	3,208	4,126	3,752	3,371	3,520
toim. % / nro	72,5	80,0	78,9	78,0	77,8	73,1	67,9	69,9	71,2	67,8	73,6	70,9
juttua / 12 noa	884	826	906	1259	1412	1211	1516	1521	1691	1731	1647	1216
juttu cm2	11,445	11,978	13,711	13,990	14,486	15,988	19,659	25,306	29,282	26,010	24,561	20,264
juttua / nro	74	69	76	105	118	101	126	127	141	144	137	174
toim.sivua	4,0	4,0	7,1	10,6	12,2	10,9	12,4	16,1	20,9	19,0	17,1	17,8
kuvia toim. sivulla	1,0	2,4	2,0	2,2	2,3	2,3	2,5	2,8	2,9	3,4	3,3	3,9
juttua toim. sivulla	18,5	17,4	10,6	9,9	9,6	9,3	10,1	7,9	6,7	7,6	8,0	9,8

LIITE 11.

	Koti ja	Koulu	
	1864*	1865*	1866*
Otsikot:			
otsikoton	0	0	0
seisova	2	0	1
miinus	0	1	12
1 palsta	2	5	4
2 palstaa	0	0	0
3-5 palstaa	0	0	0
yli 5 palstaa	0	0	0
yht.	4	6	17
Osuudet:			
otsikoton	0,0	0,0	0,0
seisova	50,0	0,0	5,9
miinus	0,0	16,7	70,6
1 palsta	50,0	83,3	23,5
2 palstaa	0,0	0,0	0,0
3-5 palstaa	0,0	0,0	0,0
yli 5 palstaa	0,0	0,0	0,0
Kuvitus:			
valokuva 1-2	0	0	0
valokuva 3-4	0	0	0
valokuva 5-	0	0	0
piirros	0	0	0
grafiikka	0	0	0
värivalok 1-2	0	0	0
värivalok 3-4	0	0	0
värivalok 5-	0	0	0
väripiirros	0	0	0
värigrafiikka	0	0	0
vinjetti	0	0	0
värivinjetti	0	0	0
yht.	0	0	0
Osuudet:			
valokuva 1-2	0,0	0,0	0,0
valokuva 3-4	0,0	0,0	0,0
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0
piirros	0,0	0,0	0,0
grafiikka	0,0	0,0	0,0
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0
värigrafiikka	0,0	0,0	0,0
vinjetti	0,0	0,0	0,0
värivinjetti	0,0	0,0	0,0
Sisällön määrä:			
koko m2 / 12 nroa	1,766	1,958	1,993
ilm. m2 / 12 nroa	0,204	0,3984	0,63
sivu / 12 nroa	48	48	48
numeroa viikossa	1	1	1
sivua numerossa	4,0	4,0	4,0
koko m2 / viikko	0,147	0,163	0,166
koko m2 / nro	0,147	0,163	0,166
ilm. m2 / nro	0,017	0,033	0,053
ilm. % / nro	11,6	20,3	31,6
toim. m2 / nro	0,130	0,130	0,114
toim. % / nro	88,4	79,7	68,4
juttua / 12 nroa	2	6	16
juttu cm2	65,083	21,661	7,099
juttua / nro	2	6	16
toim.sivua	3,5	3,2	2,7
kuvia toim. sivulla	0,0	0,0	0,0
juttua toim. sivulla	0,6	1,9	5,8

Kansan Lehti	1868*	1870*
Otsikot:		
otsikoton	0	0
seisova	3	1
miinus	10	4
1 palsta	2	4
2 palstaa	0	0
3-5 palstaa	0	0
yli 5 palstaa	0	0
yht.	15	9
Osuudet:		
otsikoton		
seisova	20,0	11,1
miinus	66,7	44,4
1 palsta	13,3	44,4
2 palstaa	0,0	0,0
3-5 palstaa	0,0	0,0
yli 5 palstaa	0,0	0,0
Kuvitus:		
valokuva 1-2	0	0
valokuva 3-4	0	0
valokuva 5-	0	0
piirros	0	0
grafiikka	0	0
värivalok 1-2	0	0
värivalok 3-4	0	0
värivalok 5-	0	0
väripiirros	0	0
värigrafiikka	0	0
vinjetti	0	0
värivinjetti	0	0
yht.	0	0
Osuudet:		
valokuva 1-2	0,0	0,0
valokuva 3-4	0,0	0,0
valokuva 5-	0,0	0,0
piirros	0,0	0,0
grafiikka	0,0	0,0
värivalok 1-2	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0
värigrafiikka	0,0	0,0
vinjetti	0,0	0,0
värivinjetti	0,0	0,0
Sisällön määrä:		
koko m2 / 12 nroa	2,058	2,417
ilm. m2 / 12 nroa	0,4848	0,1584
sivu / 12 nroa	48	48
numeroa viikossa	1	1
sivua numerossa	4,0	4,0
koko m2 / viikko	0,172	0,201
koko m2 / nro	0,172	0,201
ilm. m2 / nro	0,040	0,013
ilm. % / nro	23,6	6,6
toim. m2 / nro	0,131	0,188
toim. % / nro	76,4	93,4
juttua / 12 nroa	12	8
juttua cm2	10,925	23,527
juttua / nro	12	8
toim.sivua	3,1	3,7
kuvia toim. sivulla	0,0	0,0
juttua toim. sivulla	3,9	2,1

LIITE 13.

Keskisuomalainen (Keski-Suomi)														(jatkuu)	
	1871*	1875*	1880*	1885*	1890*	1895*	1900	1905	1910	1915	1920	1925	1930	1935	1940
Otsikot:															
otsikoton	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
seisova	5	4	4	2	4	6	37	59	91	126	10	0	0	0	0
miinus	16	10	102	42	36	135	382	381	369	431	265	411	162	122	71
1 palsta	0	3	10	7	15	24	89	116	170	514	444	506	574	525	607
2 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	52	48	82	88	83
3-5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	5	6	15	15	25
yli 5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	4
yht.	21	17	116	51	55	165	508	556	630	1081	777	972	833	750	790
Osuedet:															
otsikoton	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
seisova	23,8	23,5	3,4	3,9	7,3	3,6	7,3	10,6	14,4	11,7	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0
miinus	76,2	58,8	87,9	82,4	65,5	81,8	75,2	68,5	58,6	39,9	34,1	42,3	19,4	16,3	9,0
1 palsta	0,0	17,6	8,6	13,7	27,3	14,5	17,5	20,9	27,0	47,5	57,1	52,1	68,9	70,0	76,8
2 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	6,7	4,9	9,8	11,7	10,5
3-5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,6	0,6	1,8	2,0	3,2
yli 5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,5
Kuvitus:															
valokuva 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	4	15	14	22	54	51	19
valokuva 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	3	1	7	12	14
valokuva 5-piirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0
grafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
värivalok 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 5-piirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
väripiirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värigrafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
vinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	75	89	82	55	65
värivinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	0	0	0	0	0	0	0	0	9	32	93	115	160	122	115
Osuedet:															
valokuva 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	44,4	46,9	15,1	19,1	33,8	41,8	16,5
valokuva 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	6,3	3,2	0,9	4,4	9,8	12,2
valokuva 5-piirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,8	0,0
grafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,6
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 5-piirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värigrafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
vinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	37,5	80,6	77,4	51,3	45,1	56,5
värivinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sisällönmäärä:															
koko m2 / 12 nroa	2,688	2,688	5,617	9,146	6,120	9,245	9,461	9,887	10,337	12,036	11,246	13,528	12,928	12,648	13,632
ilm. m2 / 12 nroa	0,286	0,848	0,825	3,600	1,834	2,431	3,661	4,202	3,127	3,222	3,490	4,126	3,686	3,492	3,428
sivu / 12 nroa	48	48	36	48	48	48	48	48	48	48	48	54	64	62	66
numeroa viikossa	1	1	2	1	3	3	3	3	6	3	6	6	6	6	6
sivua numerossa	4,0	4,0	3,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,5	5,3	5,2	5,5
koko m2 / viikko	0,224	0,224	0,936	0,762	1,530	2,311	2,365	2,472	5,169	3,009	5,623	6,764	6,464	6,324	6,816
koko m2 / nro	0,224	0,224	0,468	0,762	0,510	0,770	0,788	0,824	0,861	1,003	0,937	1,127	1,077	1,054	1,136
ilm. m2 / nro	0,024	0,071	0,069	0,300	0,153	0,203	0,305	0,350	0,261	0,269	0,291	0,344	0,307	0,291	0,286
toim. m2 / nro	0,200	0,153	0,399	0,462	0,357	0,568	0,483	0,474	0,601	0,735	0,646	0,784	0,770	0,763	0,850
toim. % / nro	89,4	68,5	85,3	60,6	70,0	73,7	61,3	57,5	69,7	73,2	69,0	69,5	71,5	72,4	74,9
juttua / 12 nroa	16	13	112	49	51	159	471	497	539	955	767	972	833	750	790
juttua cm2	12,513	11,795	7,131	9,433	21,010	10,714	12,314	11,439	13,377	9,229	10,112	9,673	11,095	12,208	12,916
juttua / nro	16	13	56	49	17	53	39	41	45	80	64	81	69	63	66
toim.sivua	3,6	2,7	2,6	2,4	2,8	2,9	2,5	2,3	2,8	2,9	2,8	3,1	3,8	3,7	4,1
kuvia toim. sivulla	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,6	0,5	0,7	1,7	1,5	1,0
juttua toim. sivulla	4,5	4,7	21,9	20,2	6,1	18,0	16,0	18,0	16,1	27,2	23,2	25,9	18,2	16,7	16,0

Keskisuomalainen (Keski-Suomi)														
	1941*	1943*	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1993	1994*
Otsikot:														
otsikoton	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
seisova	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
miinus	36	93	293	165	86	110	229	231	71	53	31	58	83	104
1 palsta	297	377	625	793	944	880	987	906	685	549	668	657	475	384
2 palstaa	90	72	95	183	326	282	419	423	384	454	391	332	546	382
3-5 palstaa	24	19	30	28	118	146	215	366	367	435	546	579	445	283
yli 5 palstaa	2	0	2	0	0	2	4	2	9	30	55	105	98	63
yht.	449	561	1045	1169	1474	1420	1854	1928	1516	1521	1691	1731	1647	1216
Osuudet:														
otsikoton	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
seisova	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
miinus	8,0	16,6	28,0	14,1	5,8	7,7	12,4	12,0	4,7	3,5	1,8	3,4	5,0	8,6
1 palsta	66,1	67,2	59,8	67,8	64,0	62,0	53,2	47,0	45,2	36,1	39,5	38,0	28,8	31,6
2 palstaa	20,0	12,8	9,1	15,7	22,1	19,9	22,6	21,9	25,3	29,8	23,1	19,2	33,2	31,4
3-5 palstaa	5,3	3,4	2,9	2,4	8,0	10,3	11,6	19,0	24,2	28,6	32,3	33,4	27,0	23,3
yli 5 palstaa	0,4	0,0	0,2	0,0	0,0	0,1	0,2	0,1	0,6	2,0	3,3	6,1	6,0	5,2
Kuvitus:														
valokuva 1-2	21,0	27,0	29	167	179	159	249	247	121	238	297	341	277	43
valokuva 3-4	11,0	4,0	3	22	75	95	143	181	172	215	265	248	124	8
valokuva 5-	0,0	0,0	0	0	0	1	0	0	4	13	25	24	19	2
piirros	0,0	5,0	7	43	48	59	56	21	34	38	49	36	12	5
grafiikka	3,0	0,0	1	0	0	5	19	20	36	18	28	44	34	11
värivalok 1-2	0,0	0,0	0	0	0	0	0	0	0	4	9	25	56	223
värivalok 3-4	0,0	0,0	0	0	0	0	0	0	0	9	32	19	77	115
värivalok 5-	0,0	0,0	0	0	0	0	0	0	0	9	17	8	18	31
väripiirros	0,0	0,0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	2	3	2
värigrafiikka	0,0	0,0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	37	61	40
vinjetti	46,0	43,0	63	130	131	122	161	135	142	168	178	293	342	165
värivinjetti	0,0	0,0	0	0	0	0	0	1	8	9	11	12	36	160
yht.	81,0	79,0	103	362	433	441	628	605	518	722	912	1089	1059	805
Osuudet:														
valokuva 1-2	25,9	34,2	28,2	46,1	41,3	36,1	39,6	40,8	23,4	33,0	32,6	31,3	26,2	5,3
valokuva 3-4	13,6	5,1	2,9	6,1	17,3	21,5	22,8	29,9	33,2	29,8	29,1	22,8	11,7	1,0
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,8	1,8	2,7	2,2	1,8	0,2
piirros	0,0	6,3	6,8	11,9	11,1	13,4	8,9	3,5	6,6	5,3	5,4	3,3	1,1	0,6
grafiikka	3,7	0,0	1,0	0,0	0,0	1,1	3,0	3,3	6,9	2,5	3,1	4,0	3,2	1,4
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	1,0	2,3	5,3	27,7
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	3,5	1,7	7,3	14,3
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	1,9	0,7	1,7	3,9
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,2	0,3	0,2
värigrafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3,4	5,8	5,0
vinjetti	56,8	54,4	61,2	35,9	30,3	27,7	25,6	22,3	27,4	23,3	19,5	26,9	32,3	20,5
värivinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	1,5	1,2	1,2	1,1	3,4	19,9
Sisällön määrä:														
koko m2 / 12 nro			14,280	17,728	25,991	30,367	37,433	43,381	43,890	55,062	69,555	66,394	54,933	59,619
ilm. m2 / 12 nro			5,130	4,100	6,480	8,349	9,807	12,474	14,087	16,572	20,039	21,370	14,481	17,378
sivu / 12 nro			70,0	88,0	158,0	182,0	230,0	260,0	220,0	276,0	352,0	336,0	278,0	301,0
numeroa viikossa			7,0	7	7	7	7,0	7	7,0	7,0	7,0	7,0	7	7
sivua numerossa			5,8	7,3	13,2	15,2	19,2	21,7	18,3	23,0	29,3	28,0	23,2	25,1
koko m2 / viikko			8,330	10,341	15,161	17,714	21,836	25,306	25,603	32,120	40,574	38,730	32,044	34,778
koko m2 / nro			1,190	1,477	2,166	2,531	3,119	3,615	3,658	4,589	5,796	5,533	4,578	4,968
ilm. m2 / nro			0,428	0,342	0,540	0,696	0,817	1,040	1,174	1,381	1,670	1,781	1,207	1,448
ilm. % / nro			35,9	23,1	24,9	27,5	26,2	28,8	32,1	30,1	28,8	32,2	26,4	29,1
toim. m2 / nro			0,763	1,136	1,626	1,835	2,302	2,576	2,484	3,208	4,126	3,752	3,371	3,520
toim. % / nro			64,1	76,9	75,1	72,5	73,8	71,2	67,9	69,9	71,2	67,8	73,6	70,9
juttua / 12 nroa			1045	1169	1474	1420	1854	1928	1516	1521	1691	1731	1647	1216
juttu cm2			8,756	11,658	13,237	15,506	14,901	16,031	19,659	25,306	29,282	26,010	24,561	20,264
juttua / nro			87	97	123	118	155	161	126	127	141	144	137	174
toim.sivua			3,7	5,6	9,9	11,0	14,1	15,4	12,4	16,1	20,9	19,0	17,1	17,8
kuvia toim. sivulla			0,9	3,4	2,5	2,4	2,8	2,5	2,5	2,8	2,9	3,4	3,3	3,9
juttua toim. sivulla			23,3	17,3	12,4	10,8	10,9	10,4	10,1	7,9	6,7	7,6	8,0	9,8

LIITE 14.

	Päijänne		
	1878*	1880*	1882*
Otsikot:			
otsikoton	0	0	0
seisova	2	2	5
miinus	23	64	53
1 palsta	5	3	3
2 palstaa	0	1	0
3-5 palstaa	0	0	0
yli 5 palstaa	0	0	0
yh.	30	70	61
Osuudet:			
otsikoton	0,0	0,0	0,0
seisova	6,7	2,9	8,2
miinus	76,7	91,4	86,9
1 palsta	16,7	4,3	4,9
2 palstaa	0,0	1,4	0,0
3-5 palstaa	0,0	0,0	0,0
yli 5 palstaa	0,0	0,0	0,0
Kuvitus:			
valokuva 1-2	0	0	0
valokuva 3-4	0	0	0
valokuva 5-	0	0	0
piirros	0	0	0
grafiikka	0	0	0
värivalok 1-2	0	0	0
värivalok 3-4	0	0	0
värivalok 5-	0	0	0
väripiirros	0	0	0
värigrafiikka	0	0	0
vinjetti	0	0	0
värivinjetti	0	0	0
yh.	0	0	0
Osuudet:			
valokuva 1-2	0,0	0,0	0,0
valokuva 3-4	0,0	0,0	0,0
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0
piirros	0,0	0,0	0,0
grafiikka	0,0	0,0	0,0
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0
värigrafiikka	0,0	0,0	0,0
vinjetti	0,0	0,0	0,0
värivinjetti	0,0	0,0	0,0
Sisällön määrä:			
koko m2 / 12 nroa	3,564	6,120	6,120
ilm. m2 / 12 nroa	0,785	0,662	1,534
sivu / 12 nroa	48	48	48
numeroa viikossa	1	1	1
sivua numerossa	4,0	4,0	4,0
koko m2 / viikko	0,297	0,510	0,510
koko m2 / nro	0,297	0,510	0,510
ilm. m2 / nro	0,065	0,055	0,128
ilm. % / nro	22,0	10,8	25,1
toim. m2 / nro	0,232	0,455	0,382
toim. % / nro	78,0	89,2	74,9
juttua / 12 nroa	28	68	56
juttu cm2	8,271	6,688	6,825
juttua / nro	28	68	56
toim.sivua	3,1	3,6	3,0
kuvia toim. sivulla	0,0	0,0	0,0
juttua toim. sivulla	9,0	19,1	18,7

Suomalainen								
	1889*	1890*	1895*	1900	1905	1910	1915	1917
Otsikot:								
otsikoton		0	0	0	0	0	0	0
seisova	25	38	21	150	128	105	142	79
miinus	67	63	141	446	364	490	368	254
1 palsta	17	18	25	101	76	183	506	413
2 palstaa	1	1	0	0	0	0	13	23
3-5 palstaa	0	0	0	0	0	2	1	0
yli 5 palstaa	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	110	120	187	697	568	780	1030	769
Osuudet:								
otsikoton	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
seisova	22,7	31,7	11,2	21,5	22,5	13,5	13,8	10,3
miinus	60,9	52,5	75,4	64,0	64,1	62,8	35,7	33,0
1 palsta	15,5	15,0	13,4	14,5	13,4	23,5	49,1	53,7
2 palstaa	0,9	0,8	0,0	0,0	0,0	0,0	1,3	3,0
3-5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,1	0,0
yli 5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kuvitus:								
valokuva 1-2	0	0	0	0	0	0	0	19
valokuva 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0
valokuva 5-	0	0	0	0	0	0	0	0
piirros	0	0	0	0	0	0	0	0
grafiikka	0	2	0	0	0	0	0	0
värivalok 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 5-	0	0	0	0	0	0	0	0
väripiirros	0	0	0	0	0	0	0	0
värigrafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0
vinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0
värivinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	0	2	0	0	0	0	0	19
Osuudet:								
valokuva 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
valokuva 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
piirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
grafiikka	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värigrafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
vinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sisällön määrä:								
koko m2 / 12 nroa	6,804	6,804	8,895	8,895	8,117	11,041	12,672	10,922
ilm. m2 / 12 nroa	1,202	1,801	1,630	2,549	2,864	4,288	3,378	3,886
sivu / 12 nroa	48	48	48	48	48	48	48	48
numeroa viikossa	2	2	3	3	3	3	3	3
sivua numerossa	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
koko m2 / viikko	1,134	1,134	2,224	2,224	2,029	2,760	3,168	2,730
koko m2 / nro	0,567	0,567	0,741	0,741	0,676	0,920	1,056	0,910
ilm. m2 / nro	0,100	0,150	0,136	0,212	0,239	0,357	0,282	0,324
ilm. % / nro	17,7	26,5	18,3	28,7	35,3	38,8	26,7	35,6
toim. m2 / nro	0,467	0,417	0,605	0,529	0,438	0,563	0,774	0,586
toim. % / nro	82,3	73,5	81,7	71,3	64,7	61,2	73,3	64,4
juttua / 12 nroa	85	82	166	547	440	675	888	690
juttua cm2	10,984	10,168	10,942	11,602	11,939	10,004	10,466	10,196
juttua / nro	42,5	41,0	55,3	45,6	36,7	56,3	74,0	57,5
toim.sivua	3,3	2,9	3,3	2,9	2,6	2,4	2,9	2,6
kuvia toim. sivulla	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
juttua toim. sivulla	12,9	13,9	16,9	16,0	14,2	23,0	25,2	22,3

Työn Voima (Sorretun Voima)												
	1906	1910	1915	1920	1925	1930	1935	1940	1945	1950	1955	1959
Otsikot:												
otsikoton	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
seisova	35	106	121	73	0	0	0	0	0	0	0	0
miinus	116	653	502	148	179	147	125	104	123	110	76	92
1 palsta	62	80	528	373	427	350	447	415	525	498	494	276
2 palstaa	0	1	0	46	45	63	62	68	97	108	131	147
3-5 palstaa	0	1	12	46	4	9	10	17	15	31	70	76
yli 5 palstaa	0	0	0	4	0	0	0	1	1	0	0	0
yht.	213	841	1163	690	655	569	644	605	761	747	771	591
Osuudet:												
otsikoton	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
seisova	16,4	12,6	10,4	10,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
miinus	54,5	77,6	43,2	21,4	27,3	25,8	19,4	17,2	16,2	14,7	9,9	15,6
1 palsta	29,1	9,5	45,4	54,1	65,2	61,5	69,4	68,6	69,0	66,7	64,1	46,7
2 palstaa	0,0	0,1	0,0	6,7	6,9	11,1	9,6	11,2	12,7	14,5	17,0	24,9
3-5 palstaa	0,0	0,1	1,0	6,7	0,6	1,6	1,6	2,8	2,0	4,1	9,1	12,9
yli 5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0
Kuvitus:												
valokuva 1-2	0	0	0	2	10	27	14	21	22	60	109	56
valokuva 3-4	0	0	0	0	5	4	0	5	1	9	19	29
valokuva 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
piirros	0	0	0	0	1	5	1	10	0	1	13	3
grafiikka	0	1	0	0	0	0	2	0	10	0	3	1
värivalok 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
väripiirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värigrfiikka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
vinjetti	0	0	0	0	52	35	0	40	40	98	91	85
värinvinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	0	1	0	2	68	71	17	76	73	168	235	174
Osuudet:												
valokuva 1-2	0,0	0,0	0,0	100,0	14,7	38,0	82,4	27,6	30,1	35,7	46,4	32,2
valokuva 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	7,4	5,6	0,0	6,6	1,4	5,4	8,1	16,7
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
piirros	0,0	0,0	0,0	0,0	1,5	7,0	5,9	13,2	0,0	0,6	5,5	1,7
grafiikka	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	11,8	0,0	13,7	0,0	1,3	0,6
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värigrfiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
vinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	76,5	49,3	0,0	52,6	54,8	58,3	38,7	48,9
värinvinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sisällön määrä:												
koko m2 / 12 nroa	9,373	8,316	11,218	10,021	10,712	11,414	9,670	10,578	13,019	10,878	13,414	12,276
ilm. m2 / 12 nroa	1,626	2,909	3,298	3,171	2,649	2,900	2,076	2,458	2,837	2,537	2,756	3,289
sivu / 12 nroa	48	48	48	46	50	48	48	52	64	54	70	66
numeroa viikossa	3	3	3	6	6	6	6	6	6	6	6	6 ja 3
sivua numerossa	4,0	4,0	4,0	3,8	4,2	4,0	4,0	4,3	5,3	4,5	5,8	5,5
koko m2 / viikko	2,343	2,079	2,804	5,011	5,356	5,707	4,835	5,289	6,510	5,439	6,707	
koko m2 / nro	0,781	0,693	0,935	0,835	0,893	0,951	0,806	0,882	1,085	0,907	1,118	1,023
ilm. m2 / nro	0,136	0,242	0,275	0,264	0,221	0,242	0,173	0,205	0,236	0,211	0,230	0,274
ilm. % / nro	17,3	35,0	29,4	31,6	24,7	25,4	21,5	23,2	21,8	23,3	20,5	26,8
toim. m2 / nro	0,646	0,451	0,660	0,571	0,672	0,710	0,633	0,677	0,849	0,695	0,888	0,749
toim. % / nro	82,7	65,0	70,6	68,4	75,3	74,6	78,5	76,8	78,2	76,7	79,5	73,2
juttua / 12 nroa	178	735	1042	617	655	569	644	605	761	747	771	591
juttu cm2	43,522	7,356	7,600	11,102	12,309	14,965	11,791	13,422	13,380	11,166	13,823	15,206
juttua / nro	15	61	87	51	55	47	54	50	63	62	64	49
toim. sivua	3,3	2,6	2,8	2,6	3,1	3,0	3,1	3,3	4,2	3,5	4,6	4,0
kuvia toim. sivulla	0,0	0,0	0,0	0,1	0,4	1,0	0,5	0,9	0,7	1,7	2,6	1,8
juttua toim. sivulla	4,5	23,6	30,7	19,6	17,4	15,9	17,1	15,2	15,2	18,0	13,9	12,2

Saarijärven Paavo				
	1918	1920	1925	1930
Otsikot:				
otsikoton		0	0	0
seisova	4	0	0	0
miinus	112	216	287	125
1 palsta	389	358	440	379
2 palstaa	31	53	48	68
3-5 palstaa	0	1	11	28
yli 5 palstaa	0	0	0	2
yht.	536	628	786	602
Osuudet:				
otsikoton				
seisova	0,7	0,0	0,0	0,0
miinus	20,9	34,4	36,5	20,8
1 palsta	72,6	57,0	56,0	63,0
2 palstaa	5,8	8,4	6,1	11,3
3-5 palstaa	0,0	0,2	1,4	4,7
yli 5 palstaa	0,0	0,0	0,0	0,3
Kuvitus:				
valokuva 1-2	2	0	0	30
valokuva 3-4	0	0	0	2
valokuva 5-	0	0	0	0
piirros	1	0	0	10
grafiikka	0	0	0	0
värivalok 1-2	0	0	0	0
värivalok 3-4	0	0	0	0
värivalok 5-	0	0	0	0
väripiirros	0	0	0	0
värigrafiikka	0	0	0	0
vinjetti	67	68	55	32
värivinjetti	0	0	0	0
yht.	70	68	55	74
Osuudet:				
valokuva 1-2	2,9	0,0	0,0	40,5
valokuva 3-4	0,0	0,0	0,0	2,7
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0	0,0
piirros	1,4	0,0	0,0	13,5
grafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0
värigrafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0
vinjetti	95,7	100,0	100,0	43,2
värivinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0
Sisällön määrä:				
koko m2 / 12 nroa	11,012	8,133	10,618	10,618
ilm. m2 / 12 nroa	3,477	2,839	3,332	2,492
sivu / 12 nroa	48	46	48	48
numeroa viikossa	3	6	3	3
sivua numerossa	4,0	3,8	4,0	4,0
koko m2 / viikko	2,753	4,066	2,654	2,654
koko m2 / nro	0,918	0,678	0,885	0,885
ilm. m2 / nro	0,290	0,237	0,278	0,208
ilm. % / nro	31,6	34,9	31,4	23,5
toim. m2 / nro	0,628	0,441	0,607	0,677
toim. % / nro	68,4	65,1	68,6	76,5
juttua / 12 nroa	532	628	786	602
juttua cm2	14,165	8,430	9,269	13,498
juttua / nro	44	52	66	50
toim.sivua	2,7	2,5	2,7	3,1
kuvia toim. sivulla	0,1	0,0	0,0	1,1
juttua toim. sivulla	16,2	21,0	23,9	16,4

LIITE 18.

	Sisä-Suomi (Jyväskylän San. ja K-S Iltalehti)										
	1924	1925	1930	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970
Otsikot:											
otsikoton	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
seisova	7	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0
miinus	285	184	154	121	114	102	91	98	166	226	53
1 palsta	431	486	572	610	512	605	574	568	637	390	218
2 palstaa	40	80	77	57	105	110	120	167	242	226	137
3-5 palstaa	7	1	15	9	22	28	20	61	51	125	85
yli 5 palstaa	0	0	2	0	1	1	0	0	0	0	0
yht.	770	763	820	797	754	846	805	894	1096	967	493
Osuudet:											
otsikoton											
seisova	0,9	1,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
miinus	37,0	24,1	18,8	15,2	15,1	12,1	11,3	11,0	15,1	23,4	10,8
1 palsta	56,0	63,7	69,8	76,5	67,9	71,5	71,3	63,5	58,1	40,3	44,2
2 palstaa	5,2	10,5	9,4	7,2	13,9	13,0	14,9	18,7	22,1	23,4	27,8
3-5 palstaa	0,9	0,1	1,8	1,1	2,9	3,3	2,5	6,8	4,7	12,9	17,2
yli 5 palstaa	0,0	0,0	0,2	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kuvitus:											
valokuva 1-2	9	5	63	14	32	63	53	81	116	107	89
valokuva 3-4	0	1	8	7	14	10	8	41	76	76	41
valokuva 5-	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
piirros	7	3	3	2	5	0	8	16	30	9	0
grafiikka	0	0	0	0	4	1	3	3	7	3	1
värivalok 1-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 3-4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värivalok 5-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
väripiirros	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
värigrafiikka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
vinjetti	34	43	51	74	67	72	100	87	173	164	118
värivinjetti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
yht.	50	52	125	98	122	146	172	228	402	361	249
Osuudet:											
valokuva 1-2	18,0	9,6	50,4	14,3	26,2	43,2	30,8	35,5	28,9	29,6	35,7
valokuva 3-4	0,0	1,9	6,4	7,1	11,5	6,8	4,7	18,0	18,9	21,1	16,5
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0
piirros	14,0	5,8	2,4	2,0	4,1	0,0	4,7	7,0	7,5	2,5	0,0
grafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	3,3	0,7	1,7	1,3	1,7	0,8	0,4
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
värigrafiikka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
vinjetti	68,0	82,7	40,8	75,5	54,9	49,3	58,1	38,2	43,0	45,4	47,4
värivinjetti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sisällön määrä:											
koko m2 / 12 nroa	10,961	9,85	12,579	11,119	14,235	14,563	11,021	13,728	14,789	15,17	9,604
ilm. m2 / 12 nroa	3,405	2,786	3,083	2,994	2,72	3,544	1,528	1,915	1,581	1,889	1,789
sivu / 12 nroa	50	48	52	48	62	64	48	132	144	148	98
numeroa viikossa	3	6	6	6	6	7	7	7	6	6	5
sivua numerossa	4,2	4,0	4,3	4,0	5,2	5,3	4,0	11,0	12,0	12,3	8,2
koko m2 / viikko	2,740	4,925	6,290	5,560	7,118	8,495	6,429	8,008	7,395	7,585	4,002
koko m2 / nro	0,913	0,821	1,048	0,927	1,186	1,214	0,918	1,144	1,232	1,264	0,800
ilm. m2 / nro	0,284	0,232	0,257	0,250	0,227	0,295	0,127	0,160	0,132	0,157	0,149
ilm. % / nro	31,1	28,3	24,5	26,9	19,1	24,3	13,9	13,9	10,7	12,5	18,6
toim. m2 / nro	0,630	0,589	0,791	0,677	0,960	0,918	0,791	0,984	1,101	1,107	0,651
toim. % / nro	68,9	71,7	75,5	73,1	80,9	75,7	86,1	86,1	89,3	87,5	81,4
juttua / 12 nroa	763	751	820	797	754	846	805	894	1096	967	493
juttu cm2	9,903	9,406	11,580	10,194	15,272	13,025	11,793	13,214	12,051	13,734	15,852
juttua / nro	64	63	68	66	63	71	67	75	91	81	41
toim.sivua	2,9	2,9	3,3	2,9	4,2	4,0	3,4	9,5	10,7	10,8	6,6
kuvia toim. sivulla	0,5	0,3	1,9	0,7	1,1	1,5	1,7	1,2	1,8	1,5	1,6
juttua toim. sivulla	22,1	21,8	20,9	22,7	15,0	17,5	19,5	7,9	8,5	7,5	6,2

Keski-Suomen Työ			
	1947	1950	1955
Otsikot:			
otsikoton	0	0	0
seisova	0	0	0
miinus	36	36	49
1 palsta	297	372	254
2 palstaa	80	143	129
3-5 palstaa	10	29	53
yli 5 palstaa	0	0	1
yht.	423	580	486
Osuudet:			
otsikoton			
seisova	0,0	0,0	0,0
miinus	8,5	6,2	10,1
1 palsta	70,2	64,1	52,3
2 palstaa	18,9	24,7	26,5
3-5 palstaa	2,4	5,0	10,9
yli 5 palstaa	0,0	0,0	0,2
Kuvitus:			
valokuva 1-2	16	46	71
valokuva 3-4	0	13	18
valokuva 5-	0	0	0
piirros	1	6	3
grafiikka	0	3	2
värivalok 1-2	0	0	0
värivalok 3-4	0	0	0
värivalok 5-	0	0	0
väripiirros	0	0	0
värigrafiikka	0	0	0
vinjetti	12	23	50
värivinjetti	0	0	0
yht.	29	91	144
Osuudet:			
valokuva 1-2	55,2	50,5	49,3
valokuva 3-4	0,0	14,3	12,5
valokuva 5-	0,0	0,0	0,0
piirros	3,4	6,6	2,1
grafiikka	0,0	3,3	1,4
värivalok 1-2	0,0	0,0	0,0
värivalok 3-4	0,0	0,0	0,0
värivalok 5-	0,0	0,0	0,0
väripiirros	0,0	0,0	0,0
värigrafiikka	0,0	0,0	0,0
vinjetti	41,4	25,3	34,7
värivinjetti	0,0	0,0	0,0
Sisällön määrä:			
koko m2 / 12 nroa	6,406	9,859	9,879
ilm. m2 / 12 nroa	1,071	1,745	2,158
sivu / 12 nroa	52	48	74
numeroa viikossa	3	3	3
sivua numerossa	4,3	4,0	6,2
koko m2 / viikko	1,602	2,465	2,470
koko m2 / nro	0,534	0,822	0,823
ilm. m2 / nro	0,089	0,145	0,180
ilm. % / nro	16,7	17,7	21,8
toim. m2 / nro	0,445	0,676	0,643
toim. % / nro	83,3	82,3	78,2
juttua / 12 nroa	423	580	486
juttua cm2	12,612	13,990	15,887
juttua / nro	35,3	48,3	40,5
toim.sivua	3,6	3,3	4,8
kuvia toim. sivulla	0,4	1,7	1,6
juttua toim. sivulla	9,8	14,7	8,4

Koko suomalainen sanomalehdistö												(jatkuu)	
	1800	1810	1820	1830	1840	1850	1860	1870	1880	1890	1900	1910	1920
koko m2 / viikko	0,092	0,269	0,178	0,214	0,289	0,512	0,632	0,898	1,345	2,092	2,655	3,333	3,843
koko m2 / numero	0,092	0,090	0,089	0,104	0,131	0,213	0,292	0,327	0,438	0,562	0,688	0,876	0,885
- 3 suurinta												2,225	2,354
- 10 suurinta													
- tabloidit													
sivua / numero	4,2	4,1	4,0	3,6	4,3	4,4	4,4	4,1	4,0	4,1	4,2	4,5	4,6
- 3 suurinta										4,2	8,6	10,4	10,9
numeroa / viikko	1,0	3,0	2,5	1,8	2,1	2,1	2,0	2,2	2,7	3,2	3,5	3,5	3,9
formaatti cm2	221	221	221	283	302	482	679	807	1087	1383	1622	1934	1897
- 3 suurinta							901	1266	1820	2794	2941	2980	2536
- 10 suurinta							767	982	1427	2163	2461	2681	2443
- 10 pienintä							613	609	791	854	1028	1130	1217
sivun kork. cm	17,0	17,0	17,0	19,5	19,9	25,7	31,8	34,5	39,7	44,2	47,8	52,5	52,3
sivun lev. cm	13,0	13,0	13,0	14,0	15,1	18,7	20,8	22,8	27,0	30,5	33,2	36,4	36,1
levikki (keskim.)	200	200	935	369	486	614	870	996	1223	1867	3088	4701	6347
peittoprosentti	0,1	0,1	0,8	0,6	1,0	1,2	2,1	3,3	6,2	12,9	27,2	42,6	61,3

Koko suomalainen ...							
	1930	1939	1940	1950	1960	1970	1980
koko m2 / viikko	4,38041	4,972751	4,206613	5,632885	8,779303	11,56543	15,8414
koko m2 / numero	1	1,102	0,948522	1,111266	1,57337	2,079646	2,764236
- 3 suurinta	3		2,15173	3,776307	6,06438	6,923646	7,736653
- 10 suurinta			1,625615	2,389121	3,843216	4,682345	5,485972
- tabloidit			0,878177	1,01995	1,005268	1,327326	1,83873
sivua / numero	5	5,548719	4,715471	5,528681	8,19283	12,02032	16,66441
- 3 suurinta	14		10,45021	18,18182	29,21818	35,15025	38,72353
numeroa / viikko	4	4,083333	4,151515	4,788462	5,086957	5,059524	5,213333
formaatti cm2	1967	1995	2001	2025	1908	1736	1653
- 3 suurinta	2559		2420				
- 10 suurinta	2446,2		2372,0				
- 10 pienintä	1238,6		1463,8				
sivun kork. cm	52,3	52,2	52,5	52,6	50,9	49,0	48,2
sivun lev. cm	37,4	38,0	38,0	38,3	37,2	34,9	33,5
levikki (keskim.)	6633,9		10688,3	16150,0	21470,5	26744,6	35691,9
peittoprosentti	62,7		77,7	120,0	130,7	140,3	131,6

SANASTO

Sanaston kokoamisessa on käytetty apuna lukuisia eri kirjoja. Määritelmät eivät ole suoraan niistä, vaan ne on muokattu tähän työhön sopiviksi. (Lähteinä on käytetty mm. Virusmäki 1960: Paavo Virusmäki (toim.), Graafinen tietokirja. Porvoo 1960; Henning – Ojala – Pellinen 1988: Carl Henning, Esko Ojala ja Jukka Pellinen (toim.), Sanomalehtien ulkoasuopas. Forssa 1988; sekä Hutt 1973 ja Okkonen 1986.)

Alaotsikko: Pääotsikkoa pienempi otsikko, joka on taitettu pääotsikon alle.

Antiikva: Kirjainlaji, jossa kirjaimen viivat ovat eri paksuisia. Antiikvakirjaimissa on päätteet. Tunnetuimpia antiikvoja ovat Times, Century, Garamond ja Bodoni. Sanomalehtikäytössä tunnetuin antiikva on Stanley Morisonin 1929 Times-lehteä varten muotoilema Times. Tämä lause on Times-antiikvaa.

Broadsheet: Sanomalehden formaatti. Yleensä suomalaisista sanomalehdistä puhuttaessa tarkoitetaan noin 360–410 millimetriä leveätä ja 510–550 millimetriä korkeata sivua. Broadsheet on koko 1900-luvun ollut yleisin formaatti Suomessa.

Dynaaminen taitto: Taittotyyli, jossa jutut ja kuvat sijoitetaan sivulle epäsymmetrisesti hajalleen. Dynaamisessa taitossa sivujen ulkoasu vaihtelee päivittäin. Dynaamisen tyylin vastakohta on staattinen tyyli, jossa aineisto taitetaan sivuille jäykän kaavamaisesti päivästä toiseen.

Egyptienne: Nykyisten länsimaisten kirjainryhmien kolmas päälaji (antiikvojen ja groteskien ohella). Egyptiennen runkoviiat ovat tasapaksuja, samoin päätteet. Tyyppillistä egyptienneä edustaa kirjoituskoneneen klassinen peruskirjain Courier. Moderneja egyptiennejä ovat mm. Aachen, Memphis ja Rockwell.

Eurokoko: Sanomalehden formaatti. Eurokoko on hieman suurempi koko kuin tabloid mutta huomattavasti pienempi kuin broadsheet. Uuden Suomen eurokoko on 290x430 millimetriä.

Fraktuura: Goottilaisten kirjainmestojen (tekstuura, swabach ja fraktuura) Suomessa tunnetuimmaksi tullut kirjainlaji. Fraktuura oli Suomessa vallitseva vuosisadan vaihteeseen asti. Fraktuurakirjaimet ovat koukeroisia ja koristeellisia.

Groteski: Kirjainlaji, jossa ei ole kapenevia päätteitä. Groteskikirjaimissa kaikki kirjaimen viivat ovat tasapaksuja tai ainakin lähes tasapaksuja. Tunnetuimpia groteskikirjainia ovat Helvetica ja Futura. Groteskikirjainten muodot perustuvat antiikvakirjaimien lukuun ottamatta 1920-luvulla muotoiltua Futuraa ja Avant Gardea.

Juoksutaitto: Taittotyyli, jossa jutut juoksutetaan palstoille peräkkäin. Juoksutaitossa otsikot ovat yleensä vain yhden palstan levyisiä.

Kirjainlaji: Tietyn mallisten ja muotoisten kirjainten perhe. Samaan lajiin voi kuulua

erilaisia leikkauksia, kuten laiha, lihava ja kursivi leikkaus.

Kirjake: Kirjaimen tai numeron kokoualla varustettu nelisärmäinen kappale (useimmiten metallia). Latomalla kirjakeista ja sokeistoista kootaan painokehilö. Ennen stereotyyperauksen käyttöönottoa kehilöön koottujen kirjakeiden päässä oleva kirjain siirsi painettaessa musteen paperille.

Kirjasin: Kirjakkeen päässä oleva kokouvio, joka painaa kirjaimen tai muun merkin.

Klisee: Kuvalaatta.

Kohopaino: Metalli- ja puukirjaimiin sekä kuvalaattoihin perustuva painomenetelmä, jossa painoväri siirtyy paperille koholla olevista kohdista. Käsipainimet, pikapainokoneet ja (kohopaino)rotaatiot toimivat kohopainotekniikalla. Sanomalehtirotaatiot olivat 1970-luvulle asti yleensä kohopainoja. 1970- ja 1980-luvuilla offsetrotaatiot syrjäyttivät kohopainot.

Kuvalaatta: Kaiverrettu tai syövytetty kuvan painolaatta.

Käsipainin: Alkeellinen painokone, jossa sivut painetaan puristamalla kahta laakaa pintaa vastakkain. Pinnat puristetaan käsivoimin ruuvaamalla tai kammesta kiristämällä.

Laakapaino: Tasaisen painopinnan kemiallisen ominaisuuksien perusteella painoväriä siirtävä painomenetelmä. Offset-rotaatiot ovat laakapainoja.

Leipäteksti: Kirjainlaji, jota käytetään kirja- ja lehtiladonnassa normaalin tekstin latomiseen. Leipäteksti on lehden yleisin kirjainkoko ja -laji. Leipäteksti toi aikaisemmin huomattavan osan kirjapainojen tuloista eli »leivästä».

Linja: Linja eli viiva on erilaisten painoelementtien erotteluun käytetty tehoste. Linjojen paksuus ilmoitetaan pisteissä. Esimerkiksi yhden pisteen linja on 0,376 millimetriä paksu.

Logo: Alkuaan logotyyppi, joka tarkoittaa toistuvasti samanlaisena painettavaa ladotua tai laotoitettua sanaa. Sittenkin lyhennyt logoksi, vakioitujen sanakuvien ja muiden kuvallisten merkkien nimitykseksi. Logo on vinjettiä pysyvämminkin käytetty kuvite, esimerkiksi liikemerkki.

Lohkoladonta: Valoladontaan liittyvä tapalatoa tekstiä. Lohkoladonnassa teksti ladotaan ladontapaperille valmiiksi yhtä moneksi palstaksi kuin mitä se aiotaan taittaa sivulle. Valoladontapaperin leveys on yleensä

3–5 palstaa. Lohkoladonta säästää ladonta-paperia yhden palstan ladelaan verrattuna.

Lohkotaitto: Taittotyyli, jossa jutut ja kuvat taitetaan lohkon muotoon.

Matriisi: Muotti, jolla valamalla tai puristamalla valmistetaan painolevyjä. Matriisit valmistetaan yleensä paperiseoksesta, kipsistä, tekoartsista tai kumista.

Metalliladonta: Tekstin ladontamuoto. Metalliladonnassa teksti muodostetaan metallisista kirjaimista. Metallikirjaketket ladotaan peräkkäin käsin tai koneellisesti.

Miinus: Otsikoton juttu. Aloitetaan yleensä viivalla (= miinus) ja lihavoidulla ensimmäisellä sanalla. Esiintyy joskus myös ilman viivaa tai kursiivialkusanalla.

Nimio: Sivun yläreunasta erotettu alue, jossa on lehden nimi ja muut päiväystiedot. Etusivulla nimio on yleensä sisäsivuja suurempi.

Offsetrottaatio: Painokone, jossa painoväri siirtyy kumisylinterien avulla paperille. Useampia väritelöjää käyttämällä paperille voidaan painaa nelivärisesti. Offsetin painojälki on huonolaatuisellakin paperilla hyvä. Offsetmenetelmä helpottaa myös värien käyttöä.

Pikapainokone: Käsipaininta kehittyneempi ja nopeampi painokone. Pikapainokoneessa painopinnat puristuvat mekaanisen koneiston avulla vastakkain. Ensimmäisiä pikapainokoneita pyöritettiin miesvoimin, mutta myöhemmin höyrykoneet ja sähkömoottorit syrjäyttivät ihmisvoiman.

Piste: Katso pistekoko.

Pistekoko: Kirjaimen kokomitta. Yksi piste on amerikkalaisessa pica-järjestelmässä 0,351 millimetriä ja eurooppalaisessa Didot-järjestelmässä 0,376 millimetriä. Tässä työssä mitat on ilmoitettu Didot-järjestelmässä. Didot-järjestelmä perustuu metrijärjestelmään. Amerikkalainen pica-järjestelmä taas on tuumapohjainen.

Rotaatiopainokone: Painokone, jossa painolevy on kiinnitetty pyörivään sylinteriin. Rotaatiopainatuksen etuna on nopeus. Rotaatiopainokoneissa käytetään rullalta tulevaa paperia, joka vasta painamisen jälkeen leikataan ja taitetaan haluttuun kokoon. Tässä työssä rotaatiopainokoneella tarkoitetaan kohopainorotaatiota.

Seisova otsikko: Päivästä toiseen samanaikaisena toistuva otsikko.

Sirkustaitto: Taittotyyli, jossa jutut ja kuvat ripotellaan sivulle tarkoitukselliseen epäjärjestyksen. Sivulla ei ole pitkiä yhtenäisiä vaaka- tai pystylinjoja, vaan sivu on hyvin sirpaleinen.

Skeemata: Suunnitella lehden sivun taitto etukäteen paperille eli skeemaan.

Stereotypia: Metalliladonnan aikaan kuluva menetelmä, jolla ladotusta sivusta valmistetaan valamalla jäljennös. Alkuperäiskehilöllä painetaan pahvista valmistettuun matriisiin sivun kuva. Matriisiin kaadetaan metalliseos, jolloin sivusta saadaan painolevy. Matriisilla voi valmistaa samasta sivusta useampia painolevyjä. Rotaatiopainokonetta varten matriisi käännetään kaarelle, jolloin painolevystä tulee kaareva.

Symmetrinen taitto: Taittotyyli, jossa jutut ja kuvat sijoitetaan sivulle symmetrisesti toisiinsa nähden.

Tabloid: Sanomalehden formaatti. Kooltaan puolet broadsheetistä.

Valoladonta: Tekstin ladontamuoto. Valoladonnassa kirjaimet tulostetaan kirjainaihioista valonherkälle paperille tai filmille.

Viiriotsikko: Viirin muotoon taitettu otsikko, jossa pääotsikko on leveämpi kuin alaotsikko.

Vinjetti: Kirjaitteesta lähtöisin oleva pienen piirroskuvitus tai somiste. Sanomalehdessä nykyisin esimerkiksi jutun yhteydessä toistuvasti käytetty pieni tunnuskuvitus, jonka opastamana lukija löytää etsimänsä aiheen tai aineiston.

■ Summary

The Appearance Spiral and the Outward Appearance of Newspapers

In this study the changes in the outward appearance of Finnish newspapers are explained from the 1770's until the 1990's. A particular object of interest is how and why the outward appearance of newspapers has changed. This study begins with the year 1771 when the publication of the first newspaper in Finland commenced. The research period extends to the fall of 1994.

The time span of 223 years allows for the inclusion of the entire Finnish development of typographical and editorial technology, from hand presses to four-color offset rotary presses and from hand composition to computer-aided layout. Typographical technology has usually been considered as one of the most significant influences on outward appearance.

The aim of this study was pursued through three stages of research. First, what newspapers have been like was defined. Then the time span was divided into several periods of outward appearance. At the third stage, the causes for changes in outward appearance were searched for.

One can study the changing outward appearance of newspapers simply by scanning issues of newspapers and observing changes. This way, it is easy to find, for example, the point when a newspaper changed its typeface. Scanning, however, is not sufficient for tracing slow processes of change which may take even several decades. Because these slow processes of change are of interest, other means must be employed to define them.

Successive sampling at an interval of five years was employed for defining slow changes. With newspapers published prior to 1860 or during the 1900's, the sampling method was calendrical successive sampling. In calendrical sampling, 12 issues were included each time from among different months and days of the week. With newspapers published from 1865 to 1895 the sampling period was the last full week of January.

The core newspapers in this study were two newspapers from Turku, five from Helsinki and 12 from Jyväskylä. Successive samples were taken from them. In addition, the newspapers were scanned issue by issue. In the statistical material of this study, existing statistical data was utilized as well (e.g. statistics from the series *Suomen lehdistön historia*). Consequently, the statistical material covers the entire Finnish press on the most significant conclusions of this study. The statistical data on

which the principal findings rest have reference to a total of 254 newspapers.

There are two primary findings to this study. The first finding is that Finnish newspapers are divided into four periods of outward appearance (the Era of Book Typography, the Era of the Corset, the Era of Parading Pages and the Era of Modules). The other primary finding is a model which explains the changes in the outward appearance of newspapers, or the appearance spiral.

Four Periods of Outward Appearance

The Era of Book Typography began in Finland with the inception of the newspaper press in 1771 and continued until the 1850's. The first newspaper in Finland, *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo*, which was established in 1771, had the outward appearance of a book. This was also the case with *Suometar*, published 76 years later (in 1847). Its text and headings were set in a similar German type as the books of that time. Also the format was of the same size as that of the largest books, and no wonder, because newspapers were edited in a literary spirit. The proprietors and editors of newspapers were men of letters. Some of the journalists had more of an author in them than a journalist. The influence of the backers was reflected in content as well. The newspapers contained many stories and tales. The share of news was fairly limited. Newspapers were printed in a printing house for which a newspaper was merely a side job for extra earnings. The equipment and typefaces of the printing press were intended for book printing. The Era of Book Typography in the Finnish press continued until the 1850's.

Newspapers passed on to a new period of outward appearance, or the Era of the Corset, at the turn of the 1860's. The newspaper was like an elegant woman: equally slim from day to day even if she had eaten more than her due. In the typesetting rooms of the newspapers, major and minor news alike were always and without fail stuffed in a corset, on a single column between column rules. The outward appearance of a newspaper from the Era of the Corset was dominated by column boundaries. The corset was iron-clad to the extent that a table requiring any wider composition was made up vertically in a column so that the column rule did not need to be broken. Most of the articles were one column wide with sideheads or were one column wide with a heading. Illustrations were rare until the 1910's and consequently were not a threat to the stranglehold of the corset.

At the turn of the 1920's the newspaper press passed on to the Era of Parading Pages. Parading pages were usually first adopted by largish newspapers. The number of pages and volume of contents in them had already expanded to such degree that there was an obvious need for reorganizing the contents of these newspapers. The parading page was

the solution for the need of reorganizing the contents. The editorial staff concentrated the main news items on the parading page and thus facilitated the task of the reader. Now it was easier to discern the greater news from the lesser news. There were two kinds of parading pages: front headline pages and inside main headline pages. The model for front headline pages had clearly been found in the United States but inside main headline pages were of Finnish origin. Initially, front headline pages were more common than inside main headline pages but some newspapers, which were emerging as the leading newspapers in their area, chose the inside main headline page. A characteristic feature of the Era of Parading Pages was that the outward appearance was composed of two clearly distinct sections. The parading page was made up with impressive illustrations and multi-column headings. A parading page was similar to parading troops of an army: the forces with the most magnificent uniforms were gathered there. Chief subeditors designed the parading pages to the best of their ability in order to make them look interesting. The chief subeditors of the Era of Parading Pages were »front page makers» because they paid hardly any attention to the outward appearance of the inside pages. On the inside pages, one continued to find one-column headings. The outward appearance of the inside pages bore a resemblance to the pages from the Era of the Corset. The Era of Parading Pages came to an end at the turn of the 1960's. At this point, headlines on ordinary inside pages began to overgrow column boundaries.

During the 1960's the outward appearance of newspapers changed rapidly. Newspapers had left the Era of Parading Pages behind but the new era had not yet taken shape. At the turn of the 1970's, the change leveled off and modules assumed a dominating role in the outward appearance of newspapers. The Era of Modules began in the early 1970's and continues to this day. Multi-column headings were a typical feature in the newspapers of the Era of Modules. Wide headlines dominated the outward appearance of pages and the text and column boundaries received less attention. The headings set the rhythm to the contents of the page, and the articles, made up as modules, were grouped underneath. The modules were created when headings, articles and illustrations formed rectangular areas on the pages. During the Era of Modules, the dichotomy inside newspapers vanished. Now even inside pages contained headings as large as those on parading pages. The outward appearance of the newspaper was unified as the responsibility for layout was dispersed among a greater number of people in the editorial department. This way, the individual journalist was left with a lesser share of the pages in the newspaper. And so he had sufficient time to design that share with care.

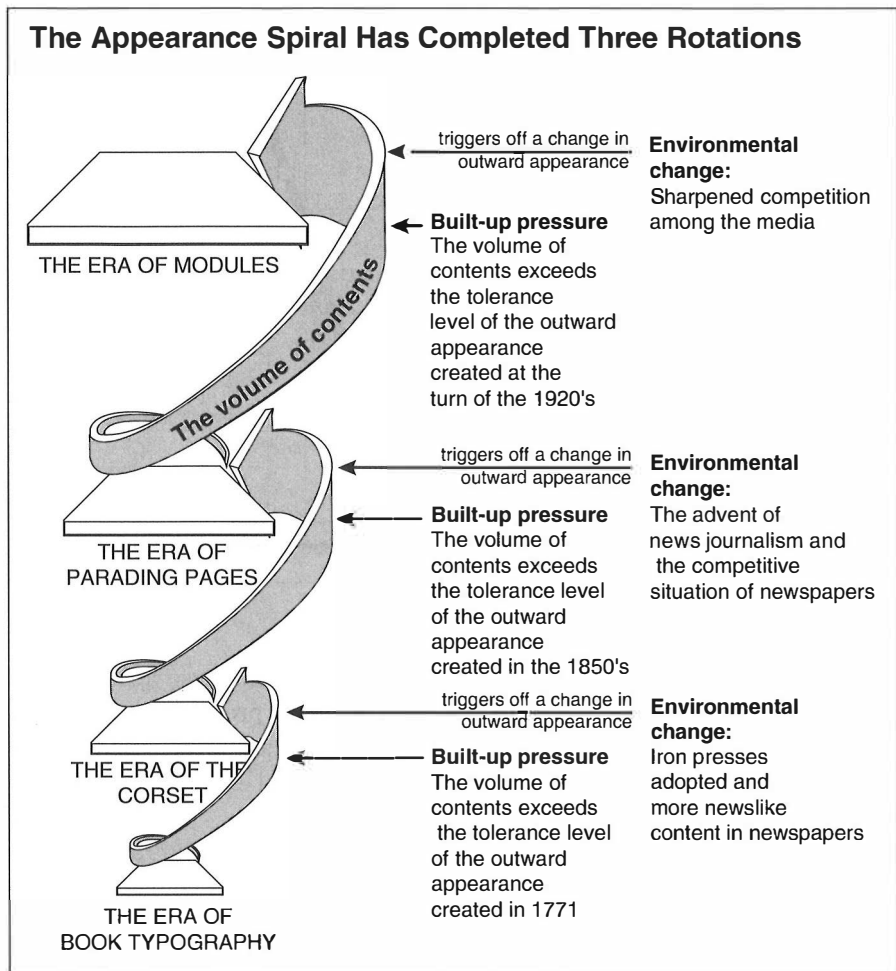
The Appearance Spiral

The change of the periods of outward appearance follows a regularity which, in this work, is designated as the appearance spiral (*Figure 1.*). The appearance spiral is a model which explains the change of the periods of outward appearance. The model is also applicable to illustrating major changes in the outward appearance of individual newspapers but is not intended to explain minor changes of outward appearance. In this work, the expression »outward appearance» is used because it describes the totality of a newspaper's exterior features more comprehensively than the commonly used term »design». Design is conscious and professional while outward appearance is the impression of the reader.

The starting point of the appearance spiral model is the outward appearance of a newspaper. The outward appearance develops in accordance with a given volume of contents and the requirements generated thereby. The creation of an outward appearance is influenced by the technological and economic prospects of the times. Legislation, the state of the society along with other cultural factors, among other things, play a role in the formation of an outward appearance. But, above all, the outward appearance is related to the volume of contents. The contents include articles and advertisements as well as all other possible material in a newspaper. Therefore, the outward appearance of a newspaper is a reflection of the volume of contents. The volume of contents, on the other hand, is connected with the economic and social situation at the time of its origin.

The outward appearance of a newspaper usually remains similar for a fairly long period of time but at a certain point the volume of contents in the newspaper begins to increase. In the background of this increase there are, among other things, changes in the economy and the society which are manifested as an increase in the number of articles and advertisements. The social change may be, for example, the transformation of agrarian culture into urban culture when new requirements for communications and advertising are generated. The change in the economic situation may be, for example, vigorous growth of the national economy. Economic and social change continually furnish newspapers with additional content. Likewise, technological innovations, for example, make it possible to increase the volume of contents in newspapers. The increase in the volume of contents creates pressure on the previous outward appearance of newspapers. The outward appearance and the volume of contents are no longer balanced. Newspapers have now clearly grown past the limits set by their outward appearance. In this situation there arises a need to rearrange the contents and the outward appearance of newspapers. This built-up pressure is sustained until the buildup caused by the volume of contents is released. The pressure is released as a new outward appearance when

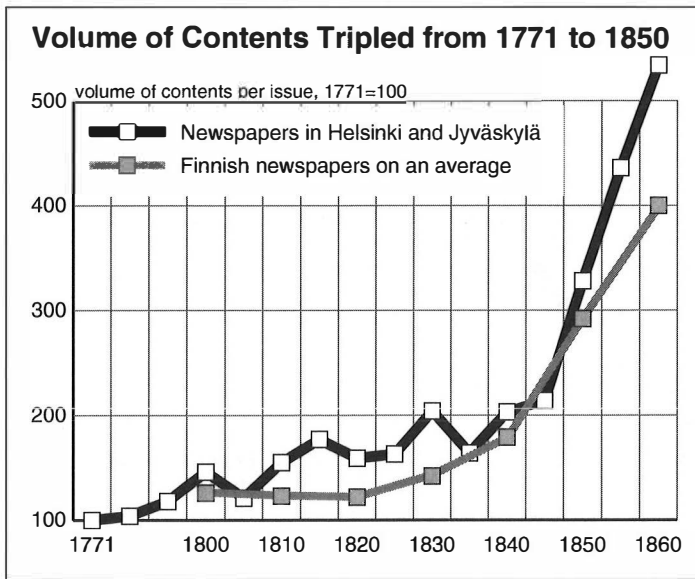
Figure 1. *The appearance spiral begins with the outward appearance of the press (e.g. book typography). This particular outward appearance was created in accordance with the volume of contents in its time. The volume of contents will in time increase and pressure will then be built up on the outward appearance. The built-up pressure is released as a new outward*

appearance when suitable changes occur in the newspaper's environment which provide a stimulus for change. The new outward appearance is again balanced with the volume of contents at the time. During the periods of outward appearance, smaller changes always occur in newspapers in such manner that the outward appearance continues to change gradually. But greater structural changes occur because of increased volume of contents.

appropriate environmental changes influence newspapers. Such changes may include a technological novelty, for example, or the sharpening of competition among newspapers. The environmental changes may be quite different in different times and several may occur simultaneously.

Environmental changes usually contribute during times when pressure on newspapers has already become intolerable. Newspapermen perceive that newspapers must undergo a change. Now, when an environmental factor provides the motivation or means to change the outward appearance of newspapers, things begin to happen. A new outward appearance is created which is bound up with the volume of contents at that moment.

Figure 2. *The volume of contents first increased very slowly in Finnish newspapers. The volume of contents in newspapers began to increase more rapidly in the 1830's. In 1850, the volume of contents in newspapers was on an average three times that of 1771, or the point of origin of the outward appearance of the Era of Book Typography. Thus, the pressure exerted by the volume of contents was intolerable, and on account of typographical potential a new outward appearance of newspapers was created, the Era of the Corset. (Source: Appendices 1 and 20.)*

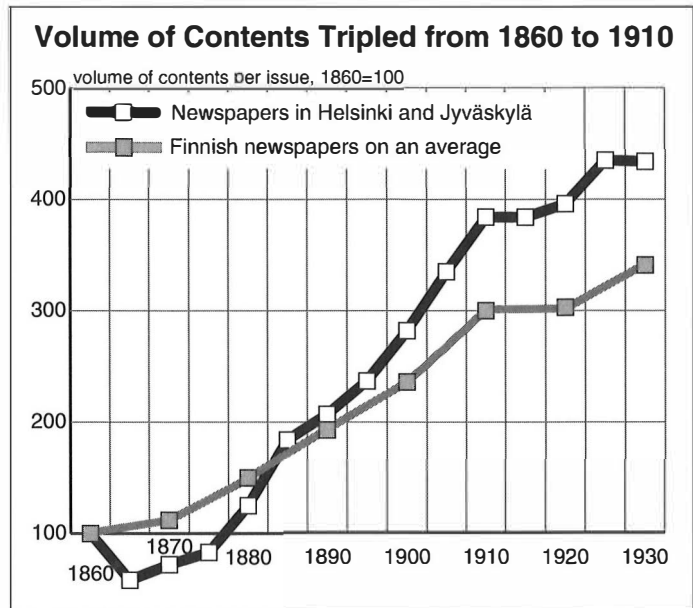
The volume of contents, however, will, in due time, increase again as the economy and the society change. In this manner, pressure is again accumulated on the outward appearance and it will then be released at some stage, through the action of an environmental change, as yet another outward appearance.

The rate of rotation of the appearance spiral depends on the rapidity of social and economic change. When changes in the competitive situation and in the nature, in the production technology and in the size of the editorial department of a newspaper take place, for example, pressure begins to build up on the previous outward appearance of the newspaper. Large-scale changes in the economy and the society, however, are generally very slow. Consequently, the outward appearance of newspapers remains unchanged for long periods of time.

The appearance spiral explains the changes of the periods of outward appearance. Book typography became untenable for newspapers when enough material could not be contained in a newspaper with one or two columns. Finnish newspapers had reached this situation in 1850 (*Figure 2.*). The volume of contents per issue had tripled. The volume of contents no longer corresponded to the outward appearance and pressure was accumulated on the outward appearance. The volume of contents and also the nature of the content were clearly different from what they had been when the outward appearance of book typography was taking shape in Finnish newspapers (i.e. in 1771).

What then was that environmental change which released the built-up pressure? Change of printing technology was decisive. Iron presses were introduced for printing newspapers at the end of the 1840's and in the 1850's, and now it became possible to increase the page size. Thus the

Figure 3. *The foundation of the Era of the Corset had been stabilized in the beginning of the 1860's. The outward appearance of newspapers now evolved slowly within the corset. In the 1910's, the volume of contents in newspapers had tripled from the situation of 1860. The built-up pressure was released when newspapers adopted parading pages (Dagens Tidning in 1911). Parading pages became prevalent particularly at the end of the 1910's and in the beginning of the 1920's. In the newspapers of Helsinki and Jyväskylä, the volume of contents had tripled as early as during the first few years of the century, and built-*

up pressure had obviously been accumulated. This was not, however, immediately released because the authorities were still placing restrictions on the publication of newspapers and on the placement of material. These restrictions were relaxed already in November, 1905, and now newspapers were gradually taking more liberties. The actual Freedom of the Press Act became effective only in 1919. (Source: Appendices 1 and 20; Leino-Kaukiainen 1986 pp. 277–281.)

number of columns and short articles were increased in newspapers and the outward appearance entered the Era of the Corset.

During the Era of the Corset, many changes occurred in the society and in the economic conditions of Finland. The Companies Act alleviated the capital situation of newspaper companies, the Compulsory Education Act increased readership and political activation emphasized the role of newspapers. There was activity in the editorial departments as well. The size of the editorial staff increased and a new special professional category, chief subeditor, began to attend to the supervision of work and the placing of articles in newspapers. Concurrently, the volume of contents in newspapers was on the increase. From 1860 to 1910, the number of pages in newspapers nearly doubled, on an average, and the volume of contents (in square meters) tripled (*Figure 3.*). By 1910, plenty of pressure had been built up on the outward appearance which had taken shape in the 1850's and the 1860's.

Especially the large newspapers in Helsinki had already reached a thickness of nearly ten pages, and the volume of their contents, in square meters, was of quite a different order from the time of the inception of the Era of Book Typography. These newspapers contained a large number of articles, and so the readership began to experience difficulties in locating the information which they sought. The major

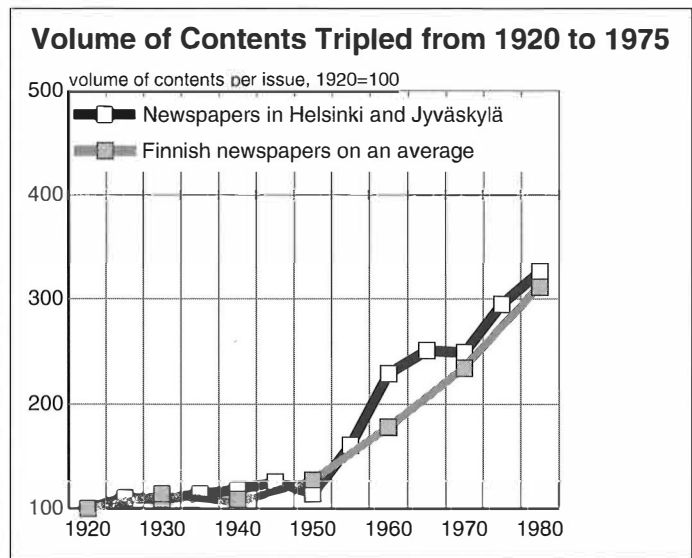
newspapers of Helsinki had acquired large rotary presses which enabled them to print a thicker newspaper than previously. The long-standing shackle of four pages had thus been broken. Now the newspapers were able to increase the number of pages and, simultaneously, the volume of contents. At the same time, the lack of grouping in the material became an even more substantial problem. The First World War had, for a moment, retarded the growth in size but, on the other hand, it enhanced the importance of news in newspapers. News headlines became more common and the way of thinking within editorial departments changed in other ways as well. News journalism had gained a foothold in Finnish newspapers. This strengthening role of news now released the built-up pressure. Newspapers began to introduce main headline pages, or parading pages. The first one to introduce the parading page was, in 1911, Dagens Tidning which made conscious attempts to surpass its competitors in the contest for news. In other Finnish newspapers, the parading page became prevalent towards the end of the 1910's and in the beginning of the 1920's. Some of the smallest newspapers adopted the main headline page only in the 1930's. Newspapers concentrated the main news on the parading page and gave them impressive headlines.

The outward appearance of newspapers now became balanced with the contents at the turn of the 1920's (*Figure 1.*). Thus, the parading page was a solution suitable for newspapers which had detached themselves from the four-page standard. It was an outward appearance which was appropriate for a newspaper of approximately ten pages. The parading page would have been inappropriate for a four-page newspaper because it would not have been possible to devote a whole page for articles with impressive layout and illustrations. On the other hand, at the onset of parading pages it would not yet have been possible to make the whole newspaper up as spaciously as the parading pages, and so, the solution of a single main headline page was appropriate in this situation.

The outward appearance of the Era of Parading Pages was perpetuated in newspapers until the end of the 1950's but gradually pressure began to build up on it also. After the Second World War, the volume of contents in newspapers began to increase again (*Figure 4.*). From 1920 to 1975, the volume of contents (in square meters) tripled. Changes had occurred in newspapers during the Era of Parading Pages. News journalism had supplanted political journalism, and commercial journalism was on its way. Journalists had become more professional and the manufacturing technology of newspapers had become more efficient. Again, pressure built up on the outward appearance of newspapers.

In the 1960's, the society underwent a pronounced critical period and newspapers faced a new competitive situation with television. In addition, editorial departments had grown in step with the strengthening national economy. Division of labor was rearranged in the expanded

Figure 4. *Parading pages were commonly adopted by newspapers at the turn of the 1920's. The volume of contents in newspapers remained constant for a long time and there was no pressure on the outward appearance. Only in the 1950's the volume of contents began to increase. During the first half of the 1970's the volume of contents had approximately tripled from that of 1920. This built-up pressure was released as a new view on outward appearance, or modular layout, which entailed impressive headlines and large illustrations on the inside pages also. The Era of Modules was established in newspapers around 1975. (Source: Appendices 1 and 20.)*

editorial departments and, simultaneously, the journalistic set of values was altered. Also, newspapers made plans for adopting new technologies of typesetting and printing.

But what were the environmental changes that now released the change in outward appearance? Television and the visibility it emphasized brought up the question of outward appearance in newspapers. A veritable boom of redesigning newspapers originated in the United States and its influence was felt in Finland as well. Newspapers began to hire special editors responsible for outward appearance and Sanomalehtien Liitto initiated contests for the best front page. The background for the interest in outward appearance was the sharpening in the competitive situation of newspapers. Television and radio attracted large audiences and newspapers became concerned. Under these circumstances, the outward appearance of newspapers was considered so unsatisfactory (i.e. there was built-up pressure) that a radical change was needed. A new outward appearance, modular layout, came into being. It was balanced with the volume of contents at the beginning of the 1970's.

The appearance spiral has, during the history of the periods of outward appearance, always advanced upwards, that is, the volume of contents in the press has continued to increase. The model probably works in the reverse as well, that is, advancing downwards. If the volume of contents in the press greatly decreases from its original volume at the time when an outward appearance was created there will be built-up pressure to redesign the outward appearance. At some stage,

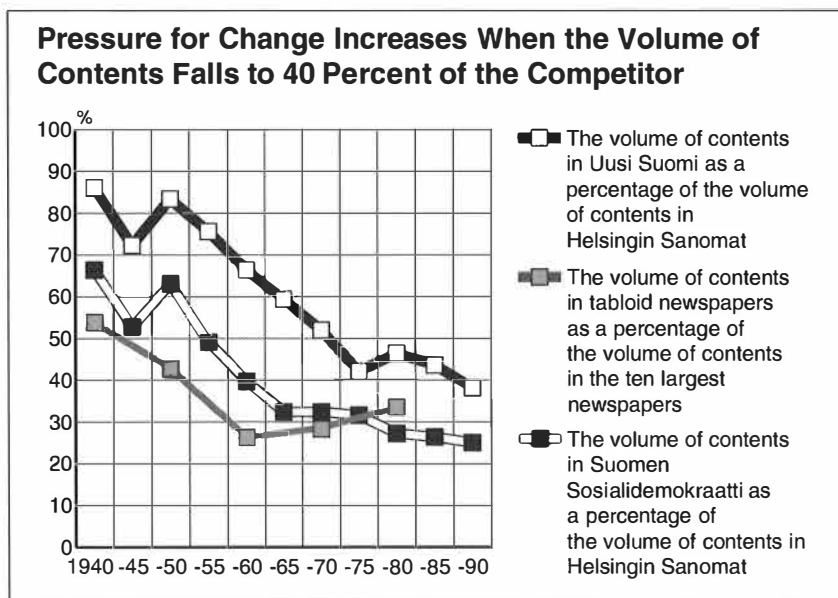
environmental changes enter the picture and a new outward appearance comes into being through their influence.

The appearance spiral is, by nature, a model which describes a process of change. Its substance, or the change in the volume of contents, can be verified numerically. A period of outward appearance of the press will change when the volume of contents has tripled from the time of the onset of the period of outward appearance (*Figures 2, 3 and 4.*). The outward appearance of the Era of Book Typography gave way in the beginning of the 1850's when the volume of contents in newspapers had tripled, compared to the first issues of *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo*. Abandonment of the former outward appearance occurred as a result of a fairly rapid increase in the volume of contents.

At the turn of the 1860's, a new outward appearance, the Era of the Corset, had already been established. Now the volume of contents and the outward appearance were balanced. The volume of contents began to grow towards the end of the century but the outward appearance of the Era of the Corset was rather accommodating of this growth. In 1910, the volume of contents in newspapers had tripled, compared to the onset of the outward appearance of the Era of the Corset. The first newspaper to adopt the new outward appearance was *Dagens Tidning* in 1911. The volume of contents remained on this level until the 1920's and the actual changeover to the outward appearance of parading pages in the Finnish press occurred at the end of the 1910's and in the beginning of the 1920's. The volume of contents in the newspapers of Helsinki and Jyväskylä had reached the threefold level as early as during the first few years of the century. Why did they not adopt the new outward appearance then? The reasons were the restrictions placed on the publication of newspapers. The Press Board controlled newspapers and permission was required, among other things, for major changes in content and production methods. Until 1905, supervision by the authorities was very strict but was gradually relaxed thereafter. The present Freedom of the Press Act came into force in 1919. Thus, the control by the authorities apparently in practice contributed to the delayed change of the period of outward appearance. On the other hand, one must bear in mind that one should not be overly particular about the factor of the increased volume of contents. It appears that a change of the period of outward appearance occurs when the volume of contents has approximately tripled.

It is evident from Figures 2, 3 and 4 that this factor exhibits a slightly decreasing trend. In 1850, the factor was three, for all practical purposes, but the increase in the volume of contents remained rapid for the next ten years. The Era of the Corset had been established only at the turn of the 1860's when the factor was already larger. In 1910, the factor was three or larger, in the manner described in the previous paragraph, but as the Era of Parading Pages receded for good and was

Figure 5. *The volume of contents in Uusi Suomi (square meters per issue) fell in the 1970's to 40 percent of the volume of contents in Helsingin Sanomat. With Suomen Sosialidemokraatti, the same development had taken place as early as in the beginning of the 1960's. Measures to reform the*

outward appearance were initiated in Suomen Sosialidemokraatti during the first half of the 1960's and in Uusi Suomi during the first half of the 1970's. Either newspaper sought to relieve a difficult competitive situation with a new kind of outward appearance. The reformative process of either newspaper led to a reduced page size and to the creation of an outward appearance which was differentiated from that of Helsingin Sanomat. On an average, tabloid newspapers were 40 percent or less of the size of leading newspapers. (Source: Appendices 6, 8, 9 and 20.)

replaced by the Era of Modules (in the early 1970's) the factor was three or somewhat smaller.

Until now, the appearance spiral has been applied on the macro level to the periods of outward appearance of the press but the model is also suitable for major changes of outward appearance in individual newspapers. Let us take as an example the reforms in the outward appearance of Suomen Sosialidemokraatti during the 1970's. Suomen Sosialidemokraatti could no longer keep abreast of its competitor, Helsingin Sanomat, as regards the volume of contents (*Figure 5.*). The volume of contents in the newspaper began a relative decrease (compared with Helsingin Sanomat). Now it advanced downward along the appearance spiral, compared with Helsingin Sanomat. Helsingin Sanomat, from its own point of departure, continued to determine what direction its own outward appearance would take. Because the volume of contents in Suomen Sosialidemokraatti did not increase but rather decreased (in relation to Helsingin Sanomat the newspaper became clearly smaller) Suomen Sosialidemokraatti faced a situation where developing the outward appearance along the lines of Helsingin Sanomat no longer corresponded with the volume of contents in the newspaper. Particularly the number of pages became a problem for Suomen Sosialidemokraatti. In 1970, Suomen Sosialidemokraatti contained an

average of 12 pages and Helsingin Sanomat 39 pages. The difference was huge. The outward appearance of the Era of Modules was developing at the very same time and it evolved expressly for the needs of a thick newspaper. Consequently, Suomen Sosialidemokraatti had a definite need to adopt an outward appearance of its own. The pressure on the outward appearance began to be released when the newspaper company was forced to start reconsidering the situation of the newspaper, due to economic difficulties. This economic jeopardy became the environmental factor that set in motion the process of change in the outward appearance.

And, starting in 1972, the newspaper was printed on five days per week and was thus able to increase the number of pages again. At the same time, the weekend issue became a tabloid and this also contributed to the thickening of the newspaper. In 1976 the newspaper adopted the tabloid format completely and thus responded to the challenge presented by the volume of contents. Now the volume of contents and the outward appearance were again balanced.

Another example might be the reform of the outward appearance of Uusi Suomi in 1980. The newspaper had been published in nearly the same format since 1949. The volume of its contents increased until 1960 but thereafter the contents began a gradual decline (*Figure 5*). Simultaneously, the volume of contents of the most serious competitor, Helsingin Sanomat, increased rapidly. Thus the volume of contents in Uusi Suomi decreased truly markedly in comparison with its competitor. As a newspaper, Uusi Suomi found itself in an appearance spiral which was advancing downwards. The outward appearance had, in its time, been developed for a larger newspaper. The pressure on the outward appearance was severe.

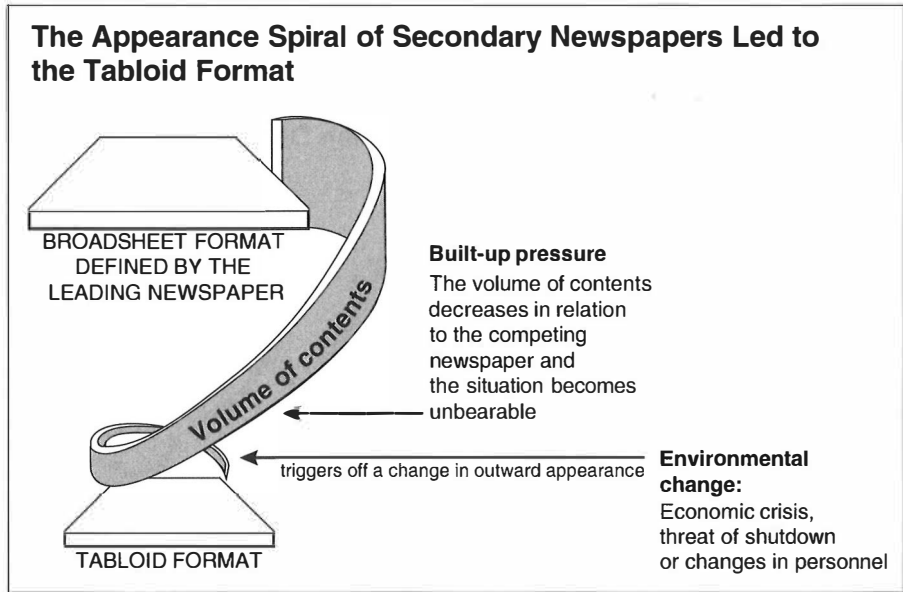
With Uusi Suomi, the decisive environmental changes were caused by the oil crisis and a threat of shutdown which precipitated changes in the personnel. The cost of producing a newspaper was rising quickly and the newspaper was on the brink of closure. During the rescue operation to save the company the leadership of the newspaper and of the company itself was replaced. The new management outlined a new role for the newspaper and a new competitive strategy. In the fall of 1980, Uusi Suomi appeared in a new, smaller format and with a corresponding outward appearance. Now the volume of contents and the outward appearance were again correctly balanced with each other.

The appearance spiral is, therefore, suited for explaining major changes in the outward appearance of the press and for understanding the most extensive changes in individual newspapers. The most extensive changes in the outward appearance of newspapers have always been caused by the need to reorganize the contents, for the outward appearance and the layout ultimately have but a practical significance. The objective of a suitable outward appearance (and layout) is to organize the material in the newspaper in as readable and

Figure 6.

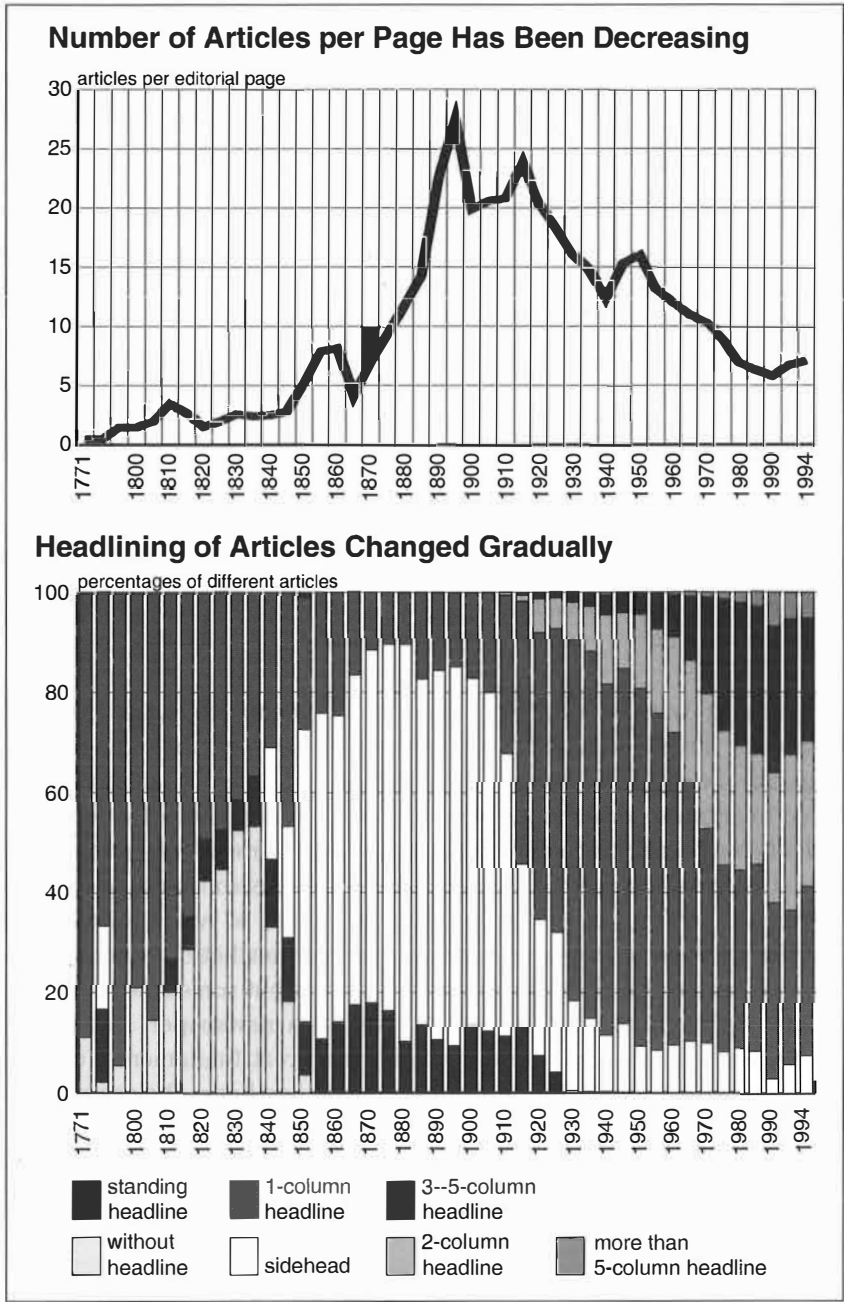
Uusi Suomi and Suomen Sosialidemokraatti found themselves in a downward advancing appearance spiral in comparison with Helsingin Sanomat. Thus, either newspaper searched for a new kind

of outward appearance by which the newspaper could be differentiated from and avoid direct competition with Helsingin Sanomat. The solution for either newspaper was a smaller page size: European size for Uusi Suomi and tabloid size for Suomen Sosialidemokraatti.

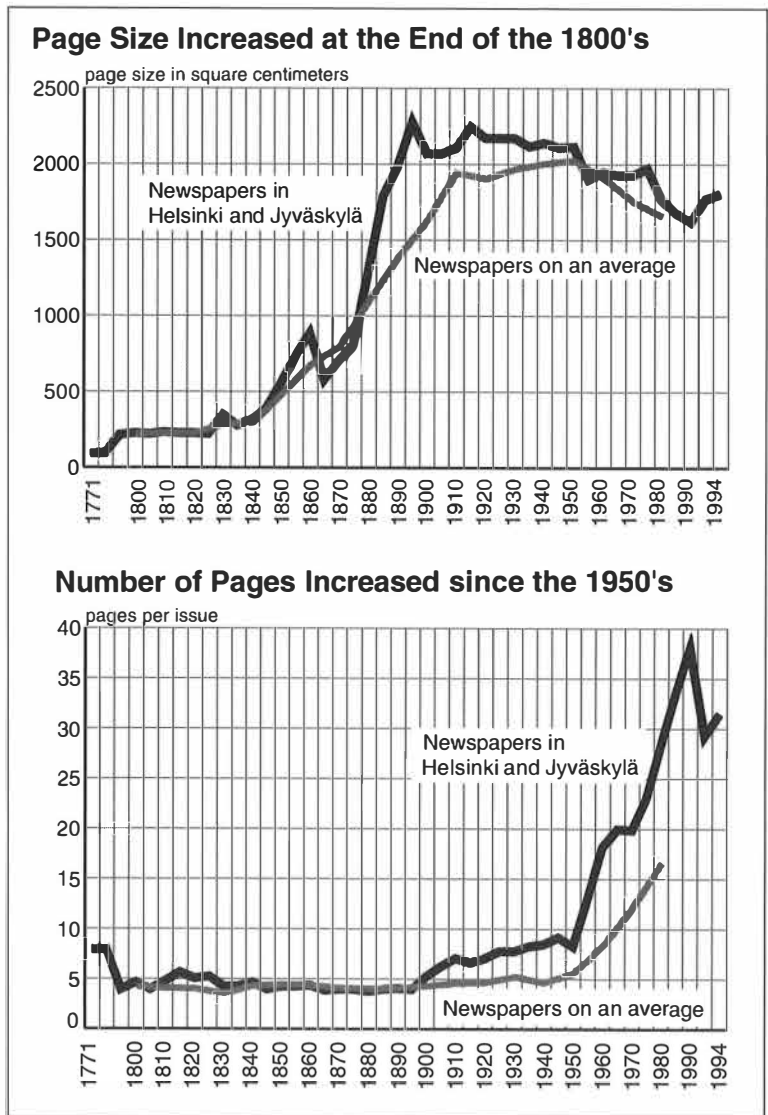
practical a way as possible. Thus, the appearance spiral explains expressly this basic significance of the outward appearance: the need to organize the material and its change at different times. In addition to the need to organize, other kinds of development in the outward appearance will of course take place in newspapers as well. For example, at one time a certain typeface may be favored for aesthetic reasons and, at another time, a different one. The appearance spiral is not applicable to explaining these aesthetic changes. Sometimes aesthetic changes follow general trends of style in the arts or the society but sometimes they may follow the taste of a single person, even in a newspaper. Yet behind these aesthetic choices, there invariably are great fundamental choices as well which provide the individually made aesthetic choices with an environment within which one must act. These basic structures of the outward appearance are determined by the need to organize the contents, and it is the changes in these basic structures that the appearance spiral represents.

Trends of Change in the Outward Appearance of Newspapers

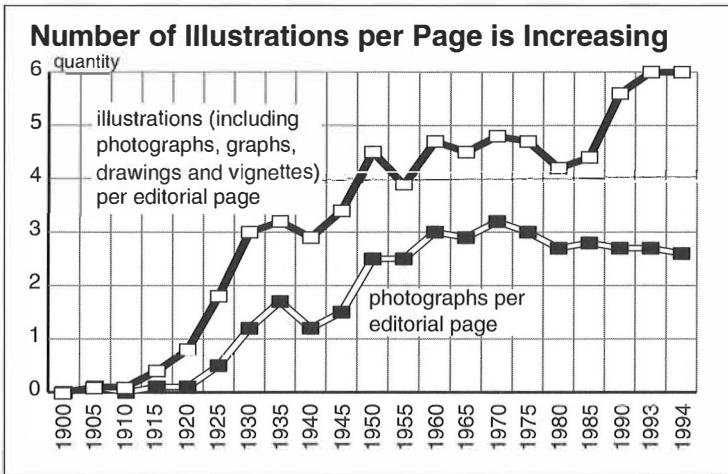

Figure 7. *The number of articles per editorial page reached a peak in the middle of the 1890's. During this century, the number of articles decreased. In U.S. newspapers, likewise, the number of articles per page decreased during the 1900's (Barnhurst-Nerone 1991 p. 799). Also headlining changed pronouncedly. At first, single-column headlines were the most common. Then articles without a headline became common, from which evolved articles with a sidehead. In the beginning of the 1900's, single-column headlines again rose to prominence. During the last few decades, multi-column headlines conquered the pages. (Source: Appendix 1.)*

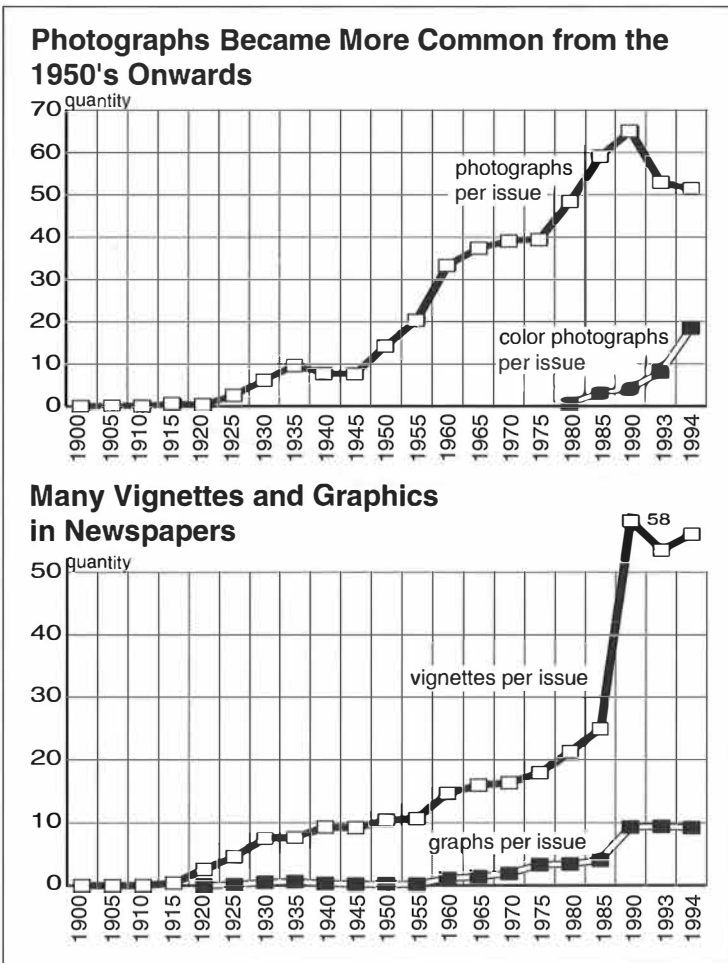
Figure 8. *The page size of newspapers reached a maximum by the turn of the 1900's. Since then the average page size has decreased slightly. The first newspaper in Finland, Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo, was first published in an eight-page format but it later adopted a four-page format. During the 1800's, Finns considered a newspaper to have four pages but during the 1900's thickness became another one of the attributes of a newspaper. (Source: Appendices 1 and 20.)*

Figure 9. The number of illustrations on the editorial pages of newspapers increased during the 1900's. The use of photographs became more prevalent at approximately the same rate as the use of other illustrations until the 1980's. Then graphics and vignettes increased more rapidly than other illustrations. (Source: Appendix 1.)

Figure 10. As early as during the 1950's, newspapers contained a large number of photographs. Color photographs became common only at the turn of the 1990's when newspaper companies had updated their production technology to the level required for color photographs. Around the same time, the use of vignettes and graphics became common as well. Graphic artists had been hired in editorial departments at the end of the 1980's and they produced the necessary graphs and vignettes. (Source: Appendix 1.)

Figure 11. *The size of photographs in newspapers increased slowly but steadily. While nearly all photographs were one to two columns wide in 1910 only a good 60 percent of all photographs were so small in 1994. Large photographs, five or more columns wide, did not become common until the 1980's. (Source: Appendix 1.)*

